

ORVOSTÖRTÉNETI KÖNYVEK
LIBRI HISTORIAE MEDICAE

ALAPJELŐK A KÖNYVTÁR
KÖNYVTÁR
KÖNYVTÁR

MTA
KIK

619307

WESZPRÉMI ISTVÁN

MAGYARORSZÁG ÉS ERDÉLY
ORVOSAINAK
RÖVID ÉLETRAJZA

MÁSODIK SZÁZ

Második rész

Fordította

KÖVÁRI ALADÁR

**MTA
KIK**

B u d a p e s t , 1 9 6 8

239254

S=61.3

MAGYAR
TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
KÖNYVTÁRA

E BECES ORVOSTÖRTÉNETI FORRÁSMŰVET, AMELY MAGYAR NYELVEN EDDIG NEM, LATINUL PEDIG ALIG VOLT HOZZÁFÉRHETŐ, AZ ORSZÁGOS ORVOSTÖRTÉNETI KÖNYVTÁR TÁMOGATÁSÁVAL A MEDICINA KÖNYVKIADÓ ADJA KÖZRE, KETTŐS NYELVŰ VÁLTOZATBAN.

A HARMADIK KÖTET GONDVISELŐ SZERKESZTŐJE VÉRTÉSSY SÁNDOR ÉS LOVASS PÁL. A FORDÍTOTT SZÖVEG HŰSÉGÉT DR. FARKAS KÁROLY, †PALLA ÁKOS ÉS DR. TÓTH ANDRÁS ELLENŐRIZTE. A NÉVMUTATÓ LOVASS PÁL MUNKÁJA.

AZ IGÉNYES NYOMDAI MUNKÁLATOKAT RÓZSA ISTVÁN ÉS DEÁK KÁROLY IRÁNYÍTÁSA ALATT VÉGEZTÉK. AZ ÉREDETIHEZ HŰ KÖTÉS ÉS BORÍTÓ PAP KLÁRA GRAFIKUSMŰVÉSZ TERVEI SZERINT KÉSZÜLT.

A SZEDÉSHEZ A MISZTÓTFALUSI KIS MIKLÓSRÓL ELNEVEZETT BETŰCSALÁDOT HASZNÁLTUK FEL. A SZEDÉST, NYOMTATÁST ÉS A KÖTÉST A FRANKLIN NYOMDA VÉGEZTE, VÉRTES FERENC IGAZGATÓ VEZETÉSÉVEL, ARANY JENŐ, STÉLIK KÁROLY, ÁGOSTON ÁRPÁD FŐMŰVEZETŐK KÖZREMŰKÖDÉSÉVEL.

A KÖTET TERJEDELME 51 (A/5) IV, 1 DB MELLÉKLETTEL. PÉLDÁNYSZÁM: 550 DB, AMELYBŐL 150 PÉLDÁNYT FÉLBŐRBE KÖTÖTTÜNK ÉS SORSÁMOZTUNK.

FRANKLIN NYOMDA,
BUDAPEST. FELELŐS: VÉRTES FERENC IGAZGATÓ.

M. TUD. AKADÉMIA KÖNYVTÁRA
Könyvtár 9882/196 8 sz.

ANATOMIA
MEDICINA
HYGIENA
PHYSIOLOGIA
BIOGRAPHIA

DE VITAE
DE MORBIS

DE VITAE
DE MORBIS
DE VITAE
DE MORBIS
DE VITAE
DE MORBIS

DE VITAE
DE MORBIS
DE VITAE
DE MORBIS

DE VITAE
DE MORBIS
DE VITAE
DE MORBIS

SVCCINCTA
MEDICORVM
HVNGARIAE
ET
TRANSILVANIAE
BIOGRAPHIA

CENTVRIA ALTERA
PARS POSTERIOR.

EXCERPTA
EX ADVERSARIIS
STEPHANI WESZPREMI,
MED. DOCTORIS,
LIB. REGIAEQVE CIUITATIS DEBRECINENSIS
PHISICI ORDINARIJ.

*Exoriare aliquis nostris ex ossibus ultor
Dido apud VIRGIL. Aeneid. Lib. IV.*

VIENNAE,
TYPIS IO. THOM. NOBILIS DE TRATTNERN,
CAES. REG. TYPOGR. ET BIBLIOPOLAE.

1781.

MAGYARORSZÁG
ÉS
ERDÉLY
ORVOSAINAK
ÉLETRAJZA

MÁSODIK SZÁZ

Második rész

WESZPRÉMI ISTVÁN

ORVOSDOKTORNAK

DEBRECEN SZABAD KIRÁLYI VÁROS RENDES FIZIKUSÁNAK

A JEGYZETEIBŐL

Keljen majd ki siromból egy boszut állani kész lény!
Vergilius Aeneisének IV. énekében Dido.

BÉCSBEN

NEMES TRATTNER JÁNOS TAMÁS

CS. ÉS KIR. NYOMDÁSZ ÉS KÖNYVKERESKEDŐ BETŪIVEL

1781

ILLVSTRISSIMO AC MAGNIFICO
VIRO

D. ANTONIO

LIB. BAR. DE STÖRCK
DOMINO IN JETELSEE

AVGVSTISSIM. ROM. IMPERAT. A CON-
SILIIS, ARCHIATRORVM COMITI, INCL.
FACVLT. MEDIC. VINDOBON. PRAESIDI,
ET DIRECTORI PERPETVO, PER VNI-
VERSAS DITIONIS AVSTRIACAE PRO-
VINCIAS PROTO-MEDICO, NOSOCOM.
PAZMANYIANI PHYSICO, SOCIETAT.
FLORENT. EDIMBURG. ACAD. SCIENT.
SIEN. ACADEM. PRINCIP. HASS. INSTI-
TVT. BONON. ET ACADEM. S.R.I. NA-
TVR. CVRIOSOR. DEGLI AGIATI DI
ROVERDO MEMBRO, etc. etc.

Chorus Medicorum Hungariae et

Transilvaniae Illustrissimo Nomini

TVO nuncupatus, TVOque singu-
)(2

lari

TEKINTETES ÉS NAGYSÁGOS
STÖRCK ANTAL
BÁRÓ

JETELSEEI FÖLDESÚRNAK

A FELSÉGES RÓMAI CSÁSZÁR TANÁCSOSÁNAK, AZ UDVARI ORVOSOK GRÓFJÁNAK, A HÍRNEVES BÉCSI ORVOSTUDOMÁNYKAR ELNÖKÉNEK ÉS ÖRÖKÖS IGAZGATÓJÁNAK, VALAMENNYI OSZTRÁK URALOM ALATT ÁLLÓ TARTOMÁNY FŐ-ORVOSÁNAK, A PÁZMÁNY-KÓRHÁZ FIZIKUSÁNAK, A FIRENZEI ÉS AZ EDINBURGI TÁRSASÁG, A SIENAI TUDOMÁNYOS AKADEMIA, A HESSENI HERCEGI AKADEMIA, A BOLOGNAI INTÉZET ÉS A RÓMAI SZENTBIRODALMI TERMÉSZETTUDÓSOK ROVEREDÓI „DEGLI AGIATI” TÁRSASÁGA TAGJÁNAK STB.

Hogy milyen örömmel fogadták

nemcsak a mi honfitársaink,

hanem az irodalom világában jártas külföldi tudósok is

lari suffultus patricinio, quam serena

fronte non modo a Popularibus no-

stris, sed etiam exteris, Viris in

Republica litteraria eruditis, fuerit

exceptus, pluribus profari verbis ve-

recundia sane nos prohibet. En

alium

Magyarország és Erdély orvosainak

a te tündöklő nevednek ajánlott

és a te pártfogásoddal megjelent gárdáját,

annak bővebb szóval való elmondását

szerénységem tiltja.

Most, íme hazánk orvosainak

alium nunc e puluere et tenebris protra-
ctum Medicorum Patriae nostrae Ma-
nipulum in venerandum conspectum
tuum adduco exanimem, TVAM,
Illustrissime Domine, Lib. Baro,
infelices horum quoque Manes, me

)(3

denuo

a poros zugból előhúzott

újabb csomóját

vezetem nagyrabecsült színed elé

holtuk után.

Ezeknek a szegényeknek

a lelke is

denuo interprete, leniuolam im-

pensius efflagitant operam, ut in mo-

dum Aesculapii, Hippolytum her-*

bis Poeniis superas sub coeli auras

reuocantis, rursus corporeos ani-

mae

*) Virgil. Aeneid. Lib. VII. W. 765. seq.

a te jóakaratu' segítségédért esdekel előtted,

tekintetes báró úr,

megint az én szavammal, hogy

a Hippolytust gyógyszerekkel föltámasztó Aesculapius
módszere szerint*

*... ismét emberi testbe vonulhasson be a lelkük****

* (Verg. Aen. VII. kv. 765. stb. sor)

** (Claudianus: Proserpina elrablása I. kv. 62. sor).

*mae mittantur in artus:** Noli*

cessare, Illustrissime Domine, nouis

TVIS Patriam hanc iuuare officiis.

Inter reliqua, TIBI in acceptum re-

ferimus, quod Institutiones TVAS

) (4

Medi-

**) Claudian. de rapt. Proserp. Lib. I. V. 62.

Ne mulaszd el,

tekintetes uram,

ezzel az új szívesseggel

támogatni hazánkat.

Neked köszönjük egyebek közt,

Medicinae practicas, vsui publico sa-

cratas, iam in linguam vernaculam

Hungaricam translatas, liceat Pa-

triae quoque nostrae ciuibus cum sin-

gulari rerum suarum emolumento

legere vniuersis: quam propensam

TVAM

hogy közhasználatra szánt

és már magyarra lefordított

Gyakorlati orvosi oktatásaidat

valamennyi honfitársunknak is

módja lesz

a maga roppant nagy hasznára olvasni.

TVAM beniuolam in nos, gen-
 temque nostram, voluntatem memo-
 ri mente repostam sera quoque con-
 celebratura est posteritas. Equidem
 conatus hosce meos litterarios patro-
 cinio TVO fouendos deuotissima
) (5 mente

Ezt a te

irántunk és nemzetünk iránt való

szíves jóakarodat

hálásan fogja emlegetni

a késő utókor is.

Ezt az én

mente supplex offero. Debrecini

ad d. XII. Kal. Mart. Anno a sa-

lutari Virginis partu CXCCLXXXI.

ILLVSTRISSIMI

NOMINIS TVI

*cultor deuinctissimus,
cliens obsoquentissimus,*

STEPHANUS WESZPREMI,
Medicus ordinarius. m. s.

jelen irodalmi termékemet is

a te pártfogásodba ajánlom alázatos könyörgéssel.

Debrecenben, a szűzszülte Megváltó világrajövetele után

1781-ben február 18-án.

TEKINTÉLYES NEVED

*leközelezett tisztelője és
engedelmes szolgálója*

WESZPRÉMI ISTVÁN
rendes orvos s. k.

EPIGRAMMA

Ad praeclar. Med. Doctorem et Physi-
cum in Vrbe Regia Debreczen, cum
Biographiam Medicorum Hungariae
et Transilvaniae ederet, Oper. ique
hoc Lemma Virgilianum praefigeret:
*Exoriare aliquis nostris ex ossibus
vltor.*

Prima Parens hominum exorta est ex
osse mariti,
Punicus Hannibal ex osse Didonis
erat.

Roma ruit Cannis, Poenos Capuana
voluptas
Obruit. En Dido taliter vltia fuit.
Non ita Wespemius Medicorum ex
ossibus vltor
Exoritur: non his tristia fata canit.
Quin bello mortis fusam retro vindicat
omnem
Aesculapi sobolem Pannoniae Da-
ciae

Vrnis,

EPIGRAMMA

a híres orvosdoktorhoz, Debrecen királyi város fizikusához, abból az alkalomból; hogy kiadta Magyarország és Erdély orvosainak életrajzát és műve elejére ezt a Vergilius-idézetet tűzte:
Keljen majd ki siromból egy boszút állani kész lény.

Férjének csontjából lett a mi ősi anyánk és Didó hamvaiból kelt ki a pun Hanibál.

Róma ledült Cannae mezején, míg a punt Capuában szórakozás dönté sirba: Didó boszút állt.

Weszprémit nem ilyen boszuvágy termé e világra:
 nem vészt jósol e vers orvosi átok alatt,
 sőt inkább életre segíti a Pannoniában
 s Erdélyben fekvő elhalt orvosokat;

tisztes szép emléket ad itt nekik és e hir által
ujra megéled mind, kit sir hantja takart.

Weszprémink menté hirüket ki az éji homályból:
Herkules ugyse', egész műve e hőstre utal.

Annyi orvost aki most egyedül mentesz ki a sirból,
önmagad is kihuzod sirnak a hantja alól.

Ámde azért le ne zárd a patakvizet, ebből a vizből
még nem ivott eleget szerte a rétövezet.

*

* *

SZŐNYI-FI BENJÁMIN
vésé

WESZPRÉMI-FI ISTVÁN
drága barátjának.

Óvja meg őket az Ég.

Aliud Epigramma ad Eundem.

Si facit arte sua Medicus, releuetur vt
aeger:

Officio functus creditur esse satis.

Weszpremio haud satis est aegris reparasse
salutem,

Illius hanc in me praedico gratus opem.

Sed curat, Socii vt superas reuocentur ad
auras,

Quorum inter plures ossa sepulta iacent.

Qui tamen ante alios ob pulsa pericula
vitae

Viuere debuerant, nec meruere mori.

Quin id agit, si fata sinant, vbi venerit
hora,

Condere se totum ne Libitina queat.

Est virtus seruare alios, sed gloria maior

Est vitam, morti praeripuisse suam.

Macte animi, Vir Magne! nouas age car-
pito lauros,

Queis velent Musae tempora docta tibi.

Altera nunc prodit Centuria, qua rediuiuos

Iam sistis Medicos Daciae & Hungariae.

Cum

Másik epigramma ugyanahhoz

Hogyha kigyógyítá betegét, szünjön meg az orvos
is dolgozni, hiszen már beleunt maga is.

Ám Weszprémit a munka sosem fárasztja ki untig,
állítom: magamon gyült e tapasztalatom.

Kollégáit is inkább még életre igyekszik
kelteni, kiknek rég sirba' hever tetemük,

bár a halált kikerülniük illetl volna s élélni,
mert hisz a vézből ők mentének ki sokat.

Arra törekszik, hogy — ha lehet — Libitina ne tudja
holta után végleg sirba ragadni legott.

Szép érdem megmenteni másokat, ámde dicsőbb, ha
jómagadat mented meg sirod éje elől.

Rajta, Nagy Ember, tépd a babérágat, hogy a múzsák
megkoszorúzhassák véle tudós fejedet.

Most jelenik meg a másik Száz, melyben Magyarország
s Erdély orvosait támasztod föl im itt,

Cum quibus ingentem vindex tua cura re-
ducit

Ad viuos tubam, quae peritura fuit.

Tu nisi, carceribus fractis, polyandrion
ipsum

Ingressurus eras; pharmaca dextra
datum.

Nunc viuit laetos inter de morte trium-
phos,

Et, sperem, viuet, tempora donec
erunt.

Plures praeterea, fer opem, Mitissime!
clamant,

O nobis, Dium munere, qui datus es.

Ergo age fac, si qua potes arte tua, hi
quoque viuant,

Viuere quos inter posteritatis erit.

Te vocat huc pietas et opinio maxima
secli,

Quae te tum Medicum, tum polyhi-
stora habet.

Huc vocat et virtus vulgo laudata sed al-
gens,

Praemia quum desunt, vt solet esse,
bonis.

Ipsa bonae menti virtus amplissima merces

Esse solet, recti si sibi conscia sit.

At

kikkel roppant nagy tömeget keltesz ki a sírból,
mely bizony úgyszólván már a halál fia volt.

Gyógyfütenyésztő köztemetőbe ki úgy akarál csak
jutni, ha áttörted már a falát is előbb:

most a halálon nyert diadalmak büszke legében
élsz s — hiszem — élsz, míg csak engedi majd az idő.

Nyujts, te Kegyes, kiabálja a nép, nekünk segedelmet,
Isten küldje nekünk téged ajándokaként.

Láss neki hát tudományoddal, hogy e többi is éljen,
kiknek az éltétől függ unokánk sora is.

Errefelé hiv a népbizalom, meg a nagy becsülés, melly
orvost és a tudóst tiszteli benned eként.

Nagy tudományod is erre noszol, mit a nép kidicsér, de
rendesen olly fukaron csurran ezért jutalom.

Jó tett legdúsabb díját az a jó tudat adja,
hogy lelked nyugtát semmi se marja belül.

At REGINA, tuis, AVGVSTA THE-
RESIA, cuius

Vt Matris fatum Patria luget adhuc,
Defletura diu; nisi post SE — Quo fe-
ror? inquam:

IPSA tuis meritis praemia digna dedit.
Quin dedit et CAESAR luteam hanc di-
gressus in urbem

Annos ante decem, quum sua regna
obiit.

VIRTVTE EXEMPLOQVE aliis prae-
it hic quoque CAESAR,
Vivat, et imperii sit decus omne sui.
CAESARI inest rara et lecta experientia
rerum;

Siue placet ruri degere siue domi.

Non illum puduit vel sulcos discere aratro
Ducere: sic didicit parcere ruricolis.

Est CAESAR cunctis affabilis; haud ta-
men vlli

Sic, vt nescires, quem putet egregium.
Illius incessus vultumque, procul, sine
pompa,

Augustos, multis, cernere vita fuit.

Te

Ámde királynónk őfelsége, Terézia, kit még
most is gyászol a Hon, mint gyerek édesanyát

és gyászolja soká, hacsak — ó, hova téved az elmém! —
méltó érdemidért jómaga oszta babéért.

Sőt megadá a jutalmat a császár is, mikor átment
sáros Debrecenen, járva tiz éve utát.

Bölcs példával im itt is elüljárt másnak a császár,
éljen hát s birodalmának az éke legyen.

Kész csuda, hogyhogy ért mindenhez a földön a császár
éljen bár a falun, vagy palotája hol áll.

Nem szégyelle tanulni barázdahuzást az ekével:
megtanulá, mért kell védni a földmivelőt.

Nyájas a császár, ámde azért meg tudja mutatni,
kit tart sokra a sok látogatója között.

Életet ért soknak: távolról látni az arcát
s egyszerü és mégis nagyszerü öltözetét.

Te vero in proprium passus penetrare cu-
bile,

Solum cum solo comiter atque loqui.

Haec quis crediderit, nisi qui prope no-
uerit illum,

CAESARE tam facili te potuisse frui.

Pendere vt vidit tibi de cervice Numisma
Gemmatum fulgens ignibus etc. etc. —

Non ego iam dicam: *Virtuti praemia
desunt.*

Gratulor, et victus plaudo fauente manu.

hoc amicitiae monumentum

l.m.q. posuit

IOANNES VARJAS, Professor m.s.

d. III. Kal. Jun. A.p.CH.n. CICIÖCCIXXXI.

Am téged laka hálójába eresztete bévül
s négyszemközt magatok eltréfáltak ott.

Már ki hihetné el, ha nem ismeri őt közelebből,
hogy te a császárral nagy vigan elmulatál.

Már ahogy ott meglátta nyakadról lógva a gemmás
csillámvillámló érmedet stb. stb.

Nem mondom hát már: *A tudás nem látja jutalmát.*
Örvendek s tenyerem vesztiesen összeverem.

Ezt az emlékművet
önként állította érdemes barátjának

VARJAS JÁNOS tanár s. k.

1781. május 30.

EPIGRAMMA

Ad Exper. ac Clar. D. Stephanum Weszprémi,
 Med. Doct. Biographiae Medicorum Hungar.
 & Transilu. Centuriam secundam felicibus aus-
 piciiis edentem.

Ipse licet Medicus, praescribat, non ego
 vivam,

Ni tuus accedat, Pharmacopola! labor.
 En Medicum! sola calami virtute, du-
 centis

Qui potis est vitam restituisse viris.
 Vitam aliis curent Medici mortalibus:
 hoc TV

WESPREMI! Medici ne moriantur,
 agis.

Nec Pietas contenta tua est succurrere
 vivis,

Sed cineras ipsos, queis medeatur,
 adit.

Quin vt Elisaei, peregrina, cadauere
 tacto,

Viuunt suffuso membra calore novo:
 2. Reg. XIII. 21.

Sic PATRIAE Rerum documenta sepulta
 resurgunt

Plurima, vix Medicos dum tetigere
 Tuos.

Ergo-

EPIGRAMMA

a Magyarország és Erdély orvosainak életrajzaiból
már a második százat szerencsés kilátások közt
kiadó nagytapasztalatú és nagyhírű

Weszprémi István orvosdoktor
úrhoz

Irjon akár az ovó medicinát, nem maradok meg,
hogyha a gyógyárus rossz szert főz ki nekem.

Lám nini ezt az ovót, aki tolla hegyével is érte
létre varázslani kétszázat a hantok alól!

Gondozzák másoknak egészségét az ovók, te
Wespremink az ovót véd a sir éje elől.

Nemcsak az élőknek vágyol segedelmire lenni,
ám a halottakat is védni kívánja szived.

Sőt amiként Elizéus testihez érve, a másik
holtban is elterjedt újra az életerő, (Királyok kve II.
13, 21.)

úgy éled föl a Hon feledésbe merült sok alakja
menten, amint hozzáérnek az orvosaid.

Ergone Lethaeis fas Illum mergier vndis,
Talia qui vitae munera distribuit?

Hungara gens ferat hoc? Manibus date,
secula! plenis

Pannonio Phaebo laurea sertae, date.

At mihi sat, Phoebi si circum tempora,
et inter

Lauros hanc hederam serpere detur,
erit.

Debrecini ad d. 13. Iul.

An. 1781.

Franciscus Hunyadi,

V.D. Minister Debrecinensis m.s.

Hát szabad-é Feledés folyamába merülnie annak,
annyi halottat az életre ki visszahozott?

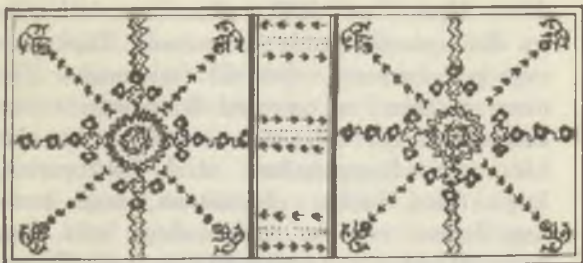
Türheti ezt a magyar? Szórjátok hát tele kézzel
— várja Magyar Phoebus — most a babérkoszorut.

Én megelégszem, hogyha e Phoebus homloka táján
majd a babér közt fönt kúszhat e repkény.

Debrecen, 1781. júl. 13.

Hunyadi Ferenc

debreceni íghirdető s. k.

MAGYARORSZÁG ÉS ERDÉLY
ORVOSAINAK
RÖVID ÉLETRAJZA

I. CIKK

A N T A L. Hozzáférhető okiratokból tudjuk, hogy Zsigmond magyar király korában a raguzai dalmát érsekek magyar uralom alá tartoztak. A *Magyar Törvénytár* I. részében, annak az iratnak a záradé-
kában, amelyben II. András és I. Lajos rendelkezéseit hagyja jóvá Mária királynő 1384-ben, az egyházi és világi előkelőségek közt ott olvasható a raguzai érsek neve is, akárcsak Zsigmond király-

dicto Minori, an 1405. edito; non absimiliter illo quoque gentis Szirmaianae Diplomate inter nos superstite, quo illi Sigismundus Zirmam, natalem in comitatu Borsodiensi vicum anno 1418. IV. eid. Mart. confirmauerat. Ex hac ipsa Ragusiensium Archi-Episcoporum, Regis nostri iuribus obnoxiorum, serie existisse dubium non est eum quoque sedis illius Archi-Praesulem, *ANTONIVM* adpellatum, qui una cum Sigismundo Rege, famosissimo Concilio Constantiensi, anno 1414. et sequentibus quatuor celebrato, intererat, atque privilegiis honoribusque Doctoris Medicinae solemni ritu impetratis fruebatur, testibus Adversariis Manuscriptis in Bibliotheca Wolfenbüttelensi latentibus *Gebhardi Dacheri* Electoris Saxoniae ibidem praesentis Consilarii, qui iussu Heri sui historiam magnae illius Synodi bona fide concinnauerat: hinc omnino factum est, vt *Antonium* hunc nostrum, et *Hermannus von der Hardt*, et *Iac. Lenfant*, vterque in Historia Concilii Constantiensis Doctris Medicinae honoribus cohonestent. Eundem hunc ipsum Pontificem Ragusinum, Medicum nostrum, *Antonium*, non modo Sessione VI. ad cognoscendam in negotio fidei causam *Ioannis Hus*, Bohemi, et *Ioannis Wiclefi*, Angli, condemnati, memoriam uberius examinandam, sed etiam Sessione X. ad promulgandam et valuis publicis adfingendam, latam contra Ioannem XXIII. semet pro Pontifice summo venditantem, sententiam, ab ordine Patrum Concilii fuisse

nak 1405-ben kibocsátott Kisebb törvénykönyvében, nemkülönben a Szirmai családnak abban a máig megmaradt oklevelében, amelyben Zsigmond király szülőhelyüknek, a Borsod megyei Szirmának a birtokában hagyta meg őket 1418. március 12-én. A mi királyunk joghatósága alá tartozó raguzai érsekeknek a sorából való az az ottani Antal nevű érsek is, aki részt vett Zsigmond királlyal az 1414-ben s a rákövetkező négy évben tartott híres konstanzi zsinaton, s ott az ünnepélyes szertartással szerzett orvostudományi kiváltságokat és megtiszteltetéseket élvezte, mint az kitűnik az ugyanott jelenlevő szász választó tanácsosának, Dacher Gebhardnak a wolffenbütteli könyvtárban található kéziratok jegyzeteiből, aki ura utasítására lelkiismeretesen megírta ennek a nagy zsinatnak a történetét. Éppen ezzel kapcsolatban történt, hogy a mi Antalunkat Hermanus von der Hardt és Lenfant orvosdoktor címmel tisztelti meg a Historia Concilii Constantiensisben. Hogy ezt a mi Antal orvosunkat, a raguzai főpapot, nemcsak a hatodik ülésen választotta meg megbízottjául a zsinati atyák rendje a cseh Husz János hitügyének a kivizsgálására és az elítélt angol Wiclef János emlékének a földerítésére, hanem a tizedik ülésen is a magát pápának kellettő XXIII. János ellen hozott határozat kihirdetésére és a templomajtókra való kiszégezésére, a

fuisse designatum Commissarium, atque Sessione XVIII. in Italia ad *pseudo-pontificem Gregorium* eius nominis XII. ambasiatoris munere sibi imposito rite defunctum testantur *Acta scitu dignissima docteque concinnata, Constantiensis Concilii celebratissimi*, iussu Concilii Basileensis an. 1442. in epitomen redacta, et Hagenoae primum an. 1500. foliis quadrantibus per Henricum Gran, impensis Io. Rynman edita. *Ioanne XXIII. Benedicto XIII. et Gregorio XII.* triumviris de Papatu contendentibus, loco suo cedere coactis, atque postliminio pace in Ecclesiam Romanam reuecta, Martinus, Quinti nomine ad solium papale sublimatus, in *Regulis Cancellariae* suae postero post electionem die in consessu Patrum publice praelectis, quas immunitates, atque priuilegia *Magistris Doctoribusque Medicinae ac Licentiatis* adtribuerit, palam innotuit ex antiquissimis Codicibus Manuscriptis Vindobonensibus, et Lipsiensibus apud Hermannum Hardtium Tom. I. pag. 965. publicatis: Voluit quippe et ordinauit Martinus V. in Articulo de *Exspectatiuis Gratiis*, vt dum, rem omnem paucis expediam verbis, Doctores, Magistri, atque Licentiati in Medicina, ad obeunda munia sacra rite admissi siue vnum siue plura obtinuerint beneficia ecclesiastica, ne Canonicatu quidem, et Ecclesiarum praebendis, aliisque id genus Gratiis sublimioribus exceptis, pro expediendis *Litteris* eandem soluere tenebuntur taxam definitam, quae Doctoribus, Magistris, aut Baccalaureis,

18. ülésén pedig Olaszországban annak rendje-módja szerint töltötte be a ráruházott képviselőt a XII. néven ismert Gergely álpápához, azt a bázeli zsinat rendeletére 1442-ben kivonatba foglalt és Hagenauban Rynman János költségén Gran Henrik által 1500-ban negyedrért nagyságban először kiadott *Acta scitu dignissima doctequ concinnata Constantiensis Concilii celebratissimi* tanúsítja. Miután a pápaságért versengő XXIII. János, XIII. Benedek és XII. Gergely triumvirátusa helyéről távozni kényszerült és régi helyükre való hazatérésükkel visszaszállt a béke a római egyházba, a pápai trónra emelt V. Márton mindjárt megválasztása utáni napon nyilvánosan kihirdette, ősrégi kéziratós bécsi és lipcsei kódexek alapján, a Hardt Hermannál az I. kötet 965. lapján olvasható s a zsinatoló atyák ülésén fölolvastott kancelláriai törvényeiben, hogy micsoda mentesítések és kiváltságokat adott a magistereknek és az orvostudomány doktorainak és licenciásainak. Örömet elrendelte ugyanis V. Márton a kérhető díjakról szóló cikkelyben, hogy amikor, rövidre fogva szavamat, az orvostudomány feljogosított doktorainak, mestereinek és engedélyeseinek szabályosan megengedik egyházi teendőik végzését akár egy, akár több egyházi javadalmat kapnak — még a kanonokságot, és a templomok járandóságait sem véve ki — ugyanazt a megállapított taksát kötelesek fizetni, amely a teológiai doktoroknak, mestereknek, babérosoknak s egyebeknek vagy az egyházi s a polgári jog minősítettjeinek, illetve az iskolai tudományok mestereinek van megszabva. V. Márton pápának ez a papi java-

aliisque in Theologia formatis, aut in Iure Canonico vel Ciuili graduatis, Magistrisque in Artibus praescripta est. Propensa haec in Ordinem Medicorum Martini V. pontificis de conferendis beneficiis sacris, voluntas repetitur in *Concordatis Gallicae Nationis, Constitutionibus*, ex Manuscriptis Parisiensis Bibliothecae Sancti Victoris membranis opera laudati Hardtii Tom. IV. pag. 1566. erutis. At quomodo hae Martini V. Papae constitutiones in Gratiam Medicorum in Concilio Constantiensi sanctitae, reliquis Synodorum generalium per Saecula celebratarum placitis in eam rem sonantibus, adtemperari possint, id instituti nostri rationes arctissimis circumscriptae limitibus enarrare atque enodare haudquaquam patiuntur, sufficiat verbo monuisse, *Biographiae Medicor.* Centur. II. part. 1. pag. 180. seqq. ad illustrandam rem hanc nos non nihil iam praelibauisse.

ARTICVLVS II.

'ÁRKOSI (Benedictus Tegzö). In vico haud infrequenti 'Arkos adpellato, Sedi Siculicali Sepsienti adscripto, a quo nomen quoque sortitus, in lucem susceptus est: dum ab ineunte statim pueritia praeclari ingenii in 'Arkosio nostro emicarent igniculi, eos sedula magistrorum, in gymnasio Vnitariorum Hidvegiensi primum, et mox labentibus annis in Claudio-politano, cura ad multiuigae eruditionis splendorem perduxit. Salutari Arti quoque dum sua addi-

dalmak adományozásában az orvosi rend iránt megnyilvánuló jóakarata tűnik ki a párizsi Szent Viktor könyvtár kéziratos irományai közül az említett Hardt fáradságával föl kutatott s a IV. kt. 1566. lapján olvasható Francia nemzeti konkordátumokban és megállapodásokban is. De hogy aztán V. Márton pápának a konstanzi zsinaton az orvosok javára hozott eme rendelkezései hogyan illenek össze a későbbi századok egyetemes zsinatainak ugyanerre a tárgyra vonatkozó határozataival, azt a mi szoros határok közé zárt szempontjaink sehogy sem engedik elbeszélni és kifejtetni; legyen elég rámutatni, hogy ennek a dolognak a megvilágítására már jó sokat tettünk a Magyarország és Erdély orvosai rövid életrajzának II. sz. ában, az I. rész 180. és köv. lapjain.

II. CIKK

ÁRKOSI TEGZŐ BENEDEK a sepsi székelv székhez tartozó népes Árkos faluban született, amelyről nevét is kapta. Mivel Árkosinkban már gyerekkora legelején föllobbantak a kiváló tehetség lángjai, tanárainak buzgó igyekezete előbb a hídvégi unitárius gimnáziumban, majd évek múlva a kolozsváriban fejlesztette ki őket a sokoldalú tudás tündöklésévé. Mikor az orvostudományra is

addixisset studia, Patauium in Italiam se contulit, vbi celeberrimorum id aetatis Medicorum consuetudine et doctrina vsus, artis eiusdem praecepta reddidit sibi quam familiarissima: sed quantum in diuinarum humanarumque rerum cognitione profecerit, luculentis domi forisque demonstratum dedit Speciminibus. Dum sic non contentus domestica disciplina, exteras regiones studiorum altius prouehendorum causa perlustraret, reuertit in gentile suum solum, et illico in Collegio Socinianorum Claudiaco Lectoris munus obtinuit, et erudiendis Adolescentibus totum fere, quo vixit, tempus adsiduo impendit, docendo consenuit et Anno 1660. e vivis excessit. Vir fuit exquisita diuinarum humanarumque rerum notitia illustris, quarum praesidiis munitus, ad intima artis quoque medicae cubilia penetrauerat.

O P E R A.

- 1.) *Oratio panegyrica de laudibus Philosophiae et Medicinae Patav. an. 1639. in 4.*
- 2.) *Oratio altera in laudes Theologiae, Patavii recitata, et ibidem anno eodem in 4. typis excusa. Adfine fere argumentum tractandum suscepit Clariss. apud nos Philos. atque Mathemat. hoc tempore Professor et Medicinae Doctor experientissimus, Stephanus Hathvani, in Oratione de Philosophiae utilitate in Theologia, adnexa suae de Iure summorum Imperantium in Religionem et conscientiam*

ráadta magát, az olaszországi Pádovába ment és ott azon kor leghíresebb orvosaival társalogva és tőlük tanulva, a lehető legjobban elsajátította ezt. Hogy mennyire jutott az isteni és emberi dolgok ismeretében, annak pompás értekezésekben adta bizonyágát itthon és külföldön. Miután a hazai oktatást kevesellve külföldi országokat keresett föl tudománya elmélyítésére, visszatért hazájába és rögtön a kolozsvári unitárius kollégiumban kapott tanári állást és szinte egész életét diákjai tanítására fordította. A katedrán öregedett meg s 1660-ban halt meg. Kiváló ismerettel rendelkezett az isteni és emberi dolgokban, amelyek segítségével az orvostudomány legbelső területére is behatolt.

M Ű V E I

1. Oratio panegyrica de laudibus Philosophiae et Medicinae. Pádua, 1639. in 4.
2. Oratio altera in laudes Theologiae, Páduában mondta, és ugyanott ugyanabban az évben nyomtatták 4° alakban. Evvel majdnem rokon témát dolgozott ki a mi korunkban a mi városunk nagyhírű filozófia- és matematikatanára, Hathvani István, a tudós orvosdoktor, a De Philosophiae utilitate in Theologia c. beszédében, amely hozzá van kötve az ő Muratori Lajos Antal ellenében írt De Jure summorum Imperantium in Reli-

ciuium *Commentationi, aduersus L.A. Muratorium*. Basil. an. 1757. in 4. plag. 9. editae, non absimiliter in *Dissertatione inaug. De Matheseos utilitate*, inserta Musaei Helvet. Volum. V. partic. XX. Sed quibus praeterea Libris bonae frugis Vir hic eruditissimus Rempublicam Litterariam Hungariae auxerit, iam etiam recensebimus: 1) *Animadversiones Theologico-Criticae*. Praeside Iac. Christ. Beckio, Basil. 1747. in 4. plag. 2. Repetitae et auctae in Mus. Helvet. Vol. II. partic. VIII. dilucidatae Vol. III. part IX. 2) *Dissert. inaug. med. sine Praes. De aestimatione morborum ex facie*. Basil. an 1748. 4. plag. 1 $\frac{1}{2}$. 3) *Introductio ad Principia Philosophiae in usus Auditorum*. Debrecz. an. 1757. in 8. plag. 19. 4) Az Uri Szent Vacsorára meg-tanító Könyvecske. Basil. an. 1760. in 8. plag. 22. Liber auctoris, cuius pag. 15. fit mentio, hoc insignitus titulo: *De perpetuitate fidei Ecclesiae Ref. in Doctrina de S. Eucharistia*, latet in MScto cum aliis singulari eruditione elucubratis. 5). *Thermae Varadinenses Examini Physico et Medico subiectae una cum illarum usu salutari et obseruationibus medicis, nec non de Sale medio in iis contento*. Accedit de Natura Sallium dissertatio, nominatim *de Nitro Saponario Debrecinensi*. Vien. an. 1777. in 8. plag. 13. Viri huius Clarissimi Vitam *Ferdinandus Stoschius* Part. XII. des neuen gelehrten Europa pag. 851. seqq. Auctor anonymus des gelehr-

gionem et conscientiam civium Commentatio-
jához, amely Bázelen 1757-ben in 4. 9 íven jelent
meg, továbbá a Dissertatio inauguralis de Mathe-
seos utilitateben, amely a Musaeum Helveticum
V. kötetének 20. részecskéjében található. De
hogy ezenkívül még milyen könyvekkel gazda-
gította ez a nagytudományú derék ember a ma-
gyar tudományt, azokat azonnal felsorolom. 1.
Animadversiones Theologico-Criticae. Beck
Jakab Keresztély elnöklete alatt, Bazel, 1747.
4°, 2 ív. Újra kiadva és kibővítve a Musaeum
Helveticum II. kt. 8. részében, kifejtve a III. kt.
9. részében. 2. Orvosavató értekezés elnök nélkül
De aestimatione morborum ex facie címmel.
Bazel 1748. in 4. 1 ½ ív, 3. Introductio ad Prin-
cipia Philosophiae in usus Auditorum. Debrecen,
1757. 8°, 19 ív. 4. Az Uri Szent Vacsorára
meg-tanító Könyvecske. Bazel, 1760. 8°, 22 ív.
A szerzőnek az a könyve, amelyről e mű 15.
lapján történik említés, más kiváló tudomány-
nyal megírt műveivel együtt kéziratban sze-
rénykedik ezzel a címmel: De perpetuitate
fidei Ecclesiae Reformatorem in Doctrina de
sancta Eucharistia. 5. Thermae Varadienses
Examini Physico et Medico subiectae una cum
illarum usu salutari et obseruationibus medicis,
nec non de Sale medio in iis contento. Ehhez
járul a De natura Salium dissertatio, nevezetesen a De Nitro Saponario Debrecinensi. Bécs-
ben, 1777. in 8, 13 íven. Ennek a híres ember-
nek az életrajzát Stosch Nándor a Das neue
gelehrte Europa XII. részének 851. és köv., a
Das gelehrte Oesterreich névtelen szerzője a

gelehrten Oesterreichs in Artic. pag. 172. et *Alex. Horanyius* in Memoria Hungarorum Part. II. pag. 76. seqq. pluribus verbis exposuerunt. Quae in Thermis his Varadinensibus desiderari posse videbantur AA. LL. Phil. et Med. Doctori, qui sub litteris A. S.B. ἀνώνωμος latere voluit, monuit recentissime eorum nonnulla in *Tentamine suo theoretico-practico Aquae acidularis Rankensis in Comitatu Aba-Ujvariensi sitae*, pag 112. seqq. Cassov. an. 1779. in 8. plag. 2 $\frac{1}{2}$. edito. Critica asperioribus, quam forte decebat, verbis concepta Thermarum Variadensium recensio legitur in Ephemeridibus litterariis Neue deutsche Bibliothek nuncupatis.

- 3.) A 3 Hébeli minden napokra iratott, és sokféle szükségekre alkalmaztatott Imádságos Könyv. Mellyben az Imádságoknak előtte vagynak a' Szent Irás szerint való régi egy igaz Vallásról a' Keresztyéni Hitnek tizikkelyeiről, és a' Szent E'letről való idvességés elmélkedések. Vnus tantum modo idemque hic Liber est, quem Reuerendus *Petrus Bodius* in Athenis Hungaricis pag. 15. partim *Explicationis Locorum Sacrae Scripturae*, partim *Libelli Precum*, diuersis puta duobus titulis, conscriptum fuisse, perperam nos monuit. Liber is vno Volumine in forma 4ti ordinis exaratus mansit in MScto, nec vnquam typorum beneficio publicatus.

ARTICVLVS III.

A V N E R (Stephanus) Medgyesini in Transilvania natus, ibi humaniores addidicit litteras: relictā hac patria in Vniuersitatem studiorum

172. lapi cikkben, Horányi Elek pedig a Memoria Hungarorum II. részének 76. és köv. lapjain írta meg. Ami ebbe a Thermae Variadensesbe még bevehetőnek látszott annak az iskolatudomány-, bölcsélet- és orvosdoktornak, aki az A.S.B. betűk alatt névtelenül óhajtott maradni, arra nagy számban mutatott rá mostanában a Tentamen theoretico-practicum Aquae acidularis Rankensis in Comitatu Aba-Ujvariensi sitae a 112. és köv. lapjain, melyet Kassán 1779-ben in 8 2 1/2 íven adtak ki. A váradi hőfürdőnek a kelleténél talán keményebb szavakkal fogalmazott bíráló ismertetése a Neue deutsche Bibliothek nevű tudományos folyóiratban olvasható.

3. *A 3 Hétteli minden napokra íratott, és sokféle szükségünkre alkalmaztatott Imádságos Könyv. Mellyben az Imádságoknak előtte vagynak a' Szent Írás szerint való régi egy igaz Vallásról a' Keresztyéni Hitnek tzikkellyeiről, és a' Szent Életről való idvességés elmélkedések.* Ez egy és ugyanaz a könyv, mint amelyről tisztelendő Bod Péter a Magyar Athénás 15. lapján helytelenül azt írta, hogy két különböző címmel, úgymint részint A szentírásból vett idézetek magyarázata, részint Imádságos könyvecske címmel volt ellátva. Ez a könyv egy negyedréti alakú kötetben maradt meg kézzel írva, és sohase látott nyomdát.

III. CIKK

AUNER ISTVÁN Meggyesen született Erdélyben s ott tanulta meg az iskolai tudományokat, majd szülőhelyét elhagyva a lipcsei egyetemre ment az orvostudomány elsajátítására, onnan meg Witten-

Lipsiensem Studii Medici percipiendi causa commigravit, inde Vittebergam pedem promouit, et mox in eo litterarum emporio Praeside Christiano Vaterno, Phil. et Med. Doct. ad summos in arte medica honores consequendos publice disputavit: patriae telluri redditus, in loco natiuitatis Medicinam, quam professus est, exercuisse accepimus.

O P E R A.

- 1.) *Disput. anatomica, de Pulmone*, Praes. Io. Heincr. Heuchero, Med. Doct. Anatom. et Botanic. Prof. P.O. d. 19. Iul. Vitteb. an. 1710. in 4. plag. 2 $\frac{1}{2}$. Inscrisit opellam hanc suam *Andrae Teutsch*, Med. Doct. et Consuli Cibiniensi, quem *e naturali atque medica scientia Positiones Miscellaneas XX.* praes. Paul. Godofr. Sperlingio, Med. Doct. Profes. ad 4. Oct. Vitteb. an. 1690. in 4. plag. 1 $\frac{1}{2}$. defendisse lego, in vltima harum *Spiritus Formicarum urinosus compositus summum in Epilepsia remedium* esse adseritur.
- 2.) Dissert. inaug. med. *de Vulneribus, eorumdemque Symptomatis*, praes. Pro-Rectore Christiano Vaterno, PP. Ser. Princip. Archiatro etc. pro Licentia summos in arte salutari honores rite consequendi d. 12. April. disserit Steph. Aunerus Medieso Transiluanus. Vitteb. an. 1712. in 4. plag. 4 $\frac{1}{2}$. adplaudente Stephano Berglero, Transilvano, cuius Carmen ita incipit:

Dacia

bergbe távozott s a tudományok ezen központján tartott később nyilvános értekezést Vater Keresztély bölcselet- és orvosdoktor elnöklete alatt az orvostudomány legmagasabb fokozatának az elnyeréséért. Hazája földjére visszatérve, tudomásunk szerint szülővárosában folytatott orvosi gyakorlatot eleitől fogva.

M Ű V E I

1. Disputatio anatomica de Pulmone Heucher János Henrik orvosdoktornak, a bonctan és növénytan rendes tanárának elnöklete alatt, Vittebergaban, 1710. júl. 19-én in 4. 2 ½ íven. Ezt a művét Teutsch András orvosdoktor nagyszebeni polgármesternek ajánlotta, akiről azt olvasom, hogy az E naturali atque medica scientia Positiones Miscellaneae XX.-at védte meg Sperling Pál Gottfrid orvosdoktor tanár elnöklete alatt Vittebergaban, 1690. okt. 4-én. Megj. 4. 1 ½ íven. Közülük az utolsó azt fejtegeti, hogy a vegyileg gyártott hűgyszerű hangyaszesz a legjobb orvossága a nyavalyatörésnek.
2. Dissertatio inauguralis de Vulneribus eorundemque Symptomatis, Vater Keresztély helyettes rektor nyilvános tanárnak a kegyelmes anhalti herceg udvari orvosának stb. elnöklete alatt az orvosi minősítés legfőbb fokozatának április 12-én való elnyerhetéséért rendez vitát az Erdélyből való megyesi Auner István. Wittenberg, 1712. 4°, 4 ½ íven, az erdélyi Bergler István helyeslő jelentésében, kinek a verse így kezdődik:

*Dacia Saxonibus, res mira, habitata colonis,
Saxonicos cultus obtinuisse studet:
Semper habent Vitteberga et Iena etc.*

ARTICVLVS IV.

AUSFELD (*Christophorus*) Henricus Vollgnadius, celebratissimus Vratislaviensium poliater, et Academicus Curiosus in Ephemeridibus Physico-Medicis German. Decur. I. An. I. Obs. CIII. pag. 208. Io. Christophorum Ausfeldium nostrum, ob exquisitum ingenium et iudicium raræ prudentiæ Medicum et Chemicum, ipsa invidia teste, adpellat concelebratissimum: dum is Archiatri Saxo-Altenburgici munus circa annum superioris seculi LXII^{dum} aliquamdiu rite sustinisset, et mox D. Leopoldi Imp. temporibus, in exercitu Cesareo in Hungariæ finibus contra Turcos militante castrensium medici officium cum laude administrasset, Szegedini Vrbe Comitatus Csongradiensis primaria conседit, et Physici ordinarii ciuici spartam exornandam intrauit; quanta vero eam industria et felicitate administrauerit eo potissimum tempore, dum Lues pestifera, morbus ille teterrimus, vniuersam fere Hungariam anno 1708. sed in primis ad Tibisci et Marusii fluminum confluentia Vrbs Szegedinae incolas miserum in modum adfligeret, luculentissimo constat documento ex ea potissimum Relatione publici iuris facta, quam de Peste Szegedinensi candidè concinnatam ad Inclitum Caesareum Consilium

*Erdély, hol — ki hihetné — szász telepek sora áll fenn,
szász tudományt óhajt hozni tanyái közé.
Mindig lessz Wittenbergnek s Jénának stb.*

IV. CIKK

AUSFELD KRISTÓF. Vollgnad Henrik, a híres boroszlói városi orvos és tudós akadémikus az Ephemerides Physico-Medicae Germanicae első decuriájában, az első év 103. észleletében a 208. lapon a mi Ausfeld János Kristófunkat, kiváló tehetsége és ítélőképessége miatt, ritka tudományú és az irigyeitől is elismert, híres orvosnak és vegyésznek nevezi, aki miután a múlt század 62. éve táján egy darabig a szász-altenburgi udvari orvos hivatalát viselte becsülettel, aztán meg később, a megboldogult Lipót császár idejében, a magyar határokon a törökök ellen küzdő császári seregben töltötte be dicséretesen a táborigazgató orvos tisztét, Szegeden telepedett le Csongrád megye fővárosában s ott a városi rendes fizikus állásába lépett. Hogy ezt milyen buzgalommal és sikerrel töltötte be főleg abban az időben, amikor a pestisjárvány, ez az undok betegség, 1708-ban szinte az egész Magyarországot, de főleg a Maros torkolatánál fekvő Szeged lakosságát rettenetesen megtizedelte, arra fényes bizonyásgul szolgál főleg az a nyomtatott jelentés, amelyet hivatalos fölszólításra szép fogalmazásban küldött meg rögtön a jelzett évben a császári haditanácsnak. Ausfeld nemcsak hazánk

lium bellicum indicato statim anno admonitus exmiserat. Hac Pestem domandi promptitudine, et mira dexteritate non modo intra Patriae nostrae pomoeria Ausfeldius inclaruit, sed dum idem malum an. 1713. Vindobonam inuaderet, Caroli VI. Imp. iussu in eam metropolim ad compescendam serpentis contagionis ferociam, interprete Sanitatis Collegio, euocatus, et Loimodochio Vindobonensi, auctoritate publica praefectus est tanta quidem rerum gestarum prosperitate, vt dum decem Doctores Medicinae, muneris Collegae Loimici, suis hoc loco nominibus indicandi, Scholzius, Durgantius, Kopplinger, Plascude, Voglneckius, Loe-wius, Pachman, Haberland, Iaske, Flessler, una cum plurimis artis chirurgicae magistris peste non modo corripenterentur, et in exercitio artis salutiferae turbarentur, sed e medio quoque viuentium tristi infectorum spectaculo tollerentur, solus Ausfeldius noster nunc quoque prout ante quinquennium in Peste Hungarica Szegedinensi aequae saluus euasit, et incolumis Nosodochium Viennense Lue contagiosa infectorum cum tripudiantis populi gaudio reliquit, et condignis, vt meruit adfectus praemiis domum ad suos in Hungariam Szegedinum reuertit. Sed dum mox interposita breui temporis morula curandae rei suae familiaris et domesticae caussa Vindobonam denuo repeteret, in malignam peripneumoniam, forte e reliquiis contagii pestiferi contractam infelici fato incidit, et elapso trimestri spatio vitae suae lau-
dabi-

határain belül volt híres a pestis elnyomásában való gyorsaságáról és csodálatos rátermettségéről, hanem amikor Bécszet is megtámadta ez a baj 1713-ban, az egészségügyi testület javaslatára VI. Károly császár e fővárosba rendelte a terjedő ragály erejének az elfojtására és állami határozattal a bécsi járványkórház élére állította. Itt olyan szerencsével működött, hogy bár tíz orvosdoktor, a járványhivatal itt nevükön nevezendő tagjai, Scholz, Durgant, Kopplinger, Plascude, Voglneck, Loew, Pachman, Haberland, Jaske és Flessler, és velük együtt igen sok sebészmeister nemcsak beleestek a pestisbe, és akadtak meg gyógyító tevékenységük végzésében, hanem bizony el is pusztultak a betegek szomorú tapasztalatára, a mi Ausfeldünk most is olyan egészségesen került ki belőle, mint öt éve a magyarországi szegedi pestisből, és a bécsi ragálykórházat a táncoló nép örömujjongása közben ép egészségben hagyta el és a megérdemelt méltó jutalmakkal elhalmozva tért haza Magyarországra Szegedre. De amikor később, rövid idő múlva családi és pénzügyei intézésére újból Bécsbe ment, szerencsétlenségére éppen a ragályos pestis szövődménye folytán szerzett súlyos kétoldali tüdőgyulladásba esett, amely aztán dicséretes és hervadhatatlan babérra méltó életének

dabiliter actae finem immarcescibili lauro dignum an. 1715. septuagenario maior imposuit.

O P E R A

1.) Observationes Miscellaneis Physico-Medicis Nat. CC. intertextae:

Decur. I. An. I. Observ. 103. *De Anatome Ancillae Altenburgensis, quae Bufones vomuerat*: Dissertatio haec cadaueris manu Henr. Vollgnadii Medici consultore Ausfeldio, instituta est pag. 208.

An. II. Observ. 196. *Medicamentum antifebrile nitrosum, in omnibus febribus intermittentibus, excepta quartana, prospero successu vsurpandum*. Legitur illud pag. 403. in Annotatione ad eam Observationem adiectum; quod, quia paucis constat verbis, referam: ℞. ①. ℥ jiii. Boracis ℥jss. *ci ℥j. fi. ☿. ℞j. Nitro in crucibulo liquefacto, reliqua per vices adjiciantur; omnibus sic rite conjunctis, mixtura effundatur in patinam aut tabulam ex aurichalco etc.

2.) *Relatio Medica de Peste Urbis Szegedinae in Hungaria an. 1708. Saeciente, ad Incl. Caesarem*

reum

1715-ben, több mint hetvenéves korában véget vetett.

M Ű V E I

1. A *Miscellanea Physico-Medica Naturae Curiosorum*-ba tett észleletei:

I. év I. tíz, 103. észl. *De Anatome Ancillae Altenburgensis, quae Bufones vomuerat*. Ez a boncértekezés Vollgnad Henrik doktor keze írásával, de Ausfeld tanácsai szerint készült 208 lapon.

II. év 196. észl. *Medicamentum antifebrile nitrosum, in omnibus febribus intermittibus, excepta quartana, prospero successu usurpandum*. Ezt a 403. lapon lehet találni az illető észlelethez csatolt jegyzetben, amit rövidsége miatt közlök: Végy 4 uncia salétromot, 1 ½ drachma bóraxot, 1 dr. szalmiáksót és 1 scrupulus kénvirágot. Ha a salétrom megolvadt a tégelyben, a többbit egyenként öntsd bele és ha mind szabályszerűen együvé került, a keveréket öntsd ki tálba vagy sárgaréz táblára stb.

2. *Relatio Medica de Peste Urbis Szegedinae in Hungaria an. 1708. saeuiente, ad Incl. Caesa-*

reum Consilium Bellicum anno eodem Szegedino transmissa. In hac inter cetera pestiferum hoc venenum esse de natura salis volatilis oleosi talibus adseritur verbis: So habe auch gefunden, dass die Melancholici, bey welchen dann insgemein ein copiosum acidum sich findet, nicht so proni seynd, das venenum pestilentielle an sich zu ziehen, weilen dann das acidum austerum, so bey ihnen die exhalationes venenatas dämpfet, praedominirt, welche die ärgesten Giffte vermög eines acidi so zu enerviren wissen, dass ihre virtus venenata, so meistens in volatilitate alcalium besteht, in vim diaphoreticam, et spiritus summe exorbitantes in motu sopientem et inhibentem transmutata erhält. Singulare in eadem Relatione commemorat naturae phaenomenon hic commemorandum: Den. 10 July 1708. Vormittag um 10. Uhr entstunde ein starcker Wind, welchen eine grosse schwarze Wolken, so mit einem grossen Gestanck die Lufft erfüllete, und den Strich, da es hingienge gantz finster machte, dass man keinen Himmel sahe, folgte, nicht anderst, als wenn eine grosse Mine auffgienge, oder Ruess in Menge in den Lufft gestreuet wurde. Vnde post foetentem istum a terrae visceribus salino-sulphureum et fuliginosum cuniculi perfracti ad instar prorumpentem vaporem in Aradina et Szegedinensi vicinitate inter Rascianos in subterraneis casis degentes mox febres pestilentialiter prodierunt. Ita infelix exordium labentis seculi nostri exstitit, vt dirissima Pestis integram

reum Consilium Bellicum anno eodem Szege-
dino transmissa. Ebben egyebek közt az áll,
hogy ez a pestisméreg az olajos röpülőso
természetével rendelkezik: *Így azt is megállapí-
tottam, hogy a melankólikusok, akikben általában
bőségesen van sav, kevésbé hajlamosak a pestisméreg
elkapására, mert bennük erősebb a csipős sav a
mérges kipárolgásoknál, amelyek a legveszedelme-
sebb mérgeket is úgy el tudják gyöngíteni valami-
csoda sav segítségével, hogy mérgező erejük —
amennyiben az többnyire az alkáliák illékonyságában
áll — izzasztó és a túlerős lélegzést vétel közben
lecsendesítő és visszatartó hatássá változva elvész.*
Ebben a jelentésben egy ritka természeti jelen-
séget említ meg, amelyet jónak látok idézni:
1708. július 10-én délelőtt 10 óra tájban erős szél
támadt, melyet egy nagy fekete felhő követett, nagy
bűzzel töltve meg a levegőt, s az égtájat — amerre
ment — úgy besötétítve, hogy az eget egyáltalán
nem lehetett látni, éppen úgy, mintha egy nagy
ostromakna röppent volna föl, vagy nagy tömeg port
szórtak volna a levegőbe. Aztán később ez után a
föld mélyéből előtört só-, kén- és füstszagú bűdös
felhő után, a kitörő gőzhöz hasonlóan, kisebb akna-
felhők tüntek föl az Arad és Szeged környékén
putrikban lakó szerbek közt, amit pestises lázak
követtek. Századunk eleje olyan szerencsétlen
volt, hogy a szörnyű pestis majdnem egész

gram fere Europam, prouinciarum tenus serpendo peragrauerit, et vbique gentium horrendam ediderit stragem, vt eius Historiam integram vna cum enumeratione scriptorum Loimicorum vnus cuiusque gentis egregie descriptam exhibuit Io. Christ. Kundmann in *Historia von der erschrecklichen Menschen-Pestilenz, wie sie vom Anfang dieses Seculi bis auf das Jahr 1715. von Orient aus durch die Polnische, Ungarische, Teutsche, Schwedische, und Dänische Reiche von Jahren zu Jahren, von Ort zu Ort aufs heftigste gewüetet.* Vratislav. an. 1737. in fol. Quomodo ex vicina nobis Polonia in nostram quoque Hungariam an. 1708. malum hoc contagiosum penetrauerit, et quam tristem sequentibus 1709. 1710. annis inter nos et Transiluanos luserit tragaediam, strictim laudatus auctor pag. 1112. seqq. ex Loigkio, Beintema, Köleserio et aliis exposuit, vt inde colligere liceat Hungariam ea aetate non viuorum domicilium, sed mortuorum exstitisse sepulchrum, ob id sane Regnum Hungariae ad diuinam Prouidentiam lugubri sed compto satis Carmine elegiaco in Loigky Loimologia a pag. 12. ad 20. consignatam scripsisse dicatur Epistolam, quae ita l. c. incipit:

*O Diua aeternae moderatrix prouida mentis
Aethereas inter celsior una deas!*

Seri-

Európát bejárta legbelső megyéiig, s nagy halálozást okozott az egész világon, mint annak egész történetét, mindegyik nép pestisirodalmának fölsorolásával együtt, nagyszerűen megírta Kundmann János Keresztély a Historia von der erschrecklichen Menschen-Pestilenz, wie sie vom Anfang dieses Seculi bis auf das Jahr 1715. von Orient aus durch die Polnische, Ungarische, Teutsche, Schwedische, und Dänische Reiche von Jahren zu Jahren, von Ort zu Ort aufs heftigste gewüet. Boroszló, 1737. in fol. Hogy a velünk szomszédos Lengyelországból hogyan hatolt be hozzánk 1708-ban ez a ragadós kórság és milyen gyászos szerepet játszott nálunk és Erdélyben a következő években, 1709-ben és 1710-ben, azt Loigk, Beitema, Köleséri s mások alapján pontosan megírta az említett szerző az 1112. és köv. lapokon, úgy-hogy abból azt a tanulságot lehet levonni, hogy Magyarország abban az időben nem az élők lakó-, hanem a halottak sírhelye volt, s éppen ezért írta állítólag Magyarország azt a Loigk Loimológiájának a 12-től a 20. lapjáig terjedő szép gyászversét az isteni gondviseléshez, amely az idézett helyen így kezdődik:

*Istennő, ki barátneid közt jól fölül állasz
és féken tartod bölcsen a gondolatot,*

*Scribere quas votuit famulas timor ultro tabellas,
 Perfrieta has iussit promere fronte dolor.
 Vda proin lacrimis si pallet Epistola parce:
 A lacrimis pallet littera scripta meis.
 Illa ego sum primas inter celeberrima Nymphas
 Pannonia, heu quondam terra habitata diis.
 Illa ego Regnorum princeps, foecundaque Regum
 Innumeros genitrix digna videre dies.
 Hungaria hoc fuimus! Princeps celebrata per orbem
 Heu! sed iam cineres vndique moesta fero.
 Vix etenim cessit Regno Bellona ruinis,
 Mox saturat tetro regna cruore Lues.
 Quin coaceruatis, monstrum miserabile visu!
 Foeda cadaueribus prospiciebat humus.
 Nempe Acheronteis vltix metuenda Medusis
 Ingruerat terris exitiosa meis.
 Vndabant tabo campi, laniabat auaris
 Faucibus exangues mors inopina Viros?
 Vndique funeribus cumulabant funera regnum
 Terraque iam tumulis vndique fossa stetit.
 Non ita Erichtonios pestis populata colonos,
 Romulidum non sic saeuit illa plagis.
 Ac tabo exhaustis desertas Ciuibus Vrbes
 Reddidit et nostros euacuauit agros.
 Quid tibi saeua Lues mentis? malesana libido
 Quid iuuat sacros abripuisse Viros?
 Non sic saeua Lues exhausit tecta Perusi,
 Passa nec est tantam gens Parisina necem.
 O vtinam patrio tumularer et ipsa sepulcro!
 Heroës rapti, nec mihi vita placet.
 Ite mei gemitus, iuuat astra ferire, solumque
 Cladibus haec Merces sola relicta meis.*

mit társidnak a félelem eddig tilta megírni,
 mostan elővetetéd velük a szivszakadás!
 Nézd el hát, e levél ha írás közben maszatos lett:
 könnyeim árjától lett iratom csupa folt.
 Pannóniának hitak előbb, nimfák hona voltam:
 istenlakta vidék volt még akkor e táj.
 Főország lettem később, termékeny ölemben
 mennyi király élt dus, számtalan éveken át!
 Voltam csak Magyarország! Elsőnek tituláltak,
 jaj, de bizony most már néma, kihalt a határ.
 Mert biz alighogy odábbállt földemről a hadisten,
 most a ragály szedi itt undokul áldozatit.
 Hulla hever hullán — mi siralmas, szörnyű e látvány! —
 éktelenül csuf lett errefelé ez a föld.
 Mert pokolországból a Meduzák népe reám tört,
 hogy boszujába' reánk hozza a szörnyű halált.
 Pestis özönlött rá a mezőkre, halál kaszabolja
 s falja mohón a halott áldozatok tetemét.
 Egymást éri a sok temetés már szerte a honban,
 sirgödröknek van szerte fölászva a föld.
 Nem pusztított így a ragály Athénbe' se hajdan,
 rómaiak földjén sem vala ekkora vész.
 Am nálunk ez a pestis a városokat s a mezőket
 pusztá, üres helyé tette, kiirtva fiát.
 Vaj' mit akarsz te Mirigy, mire jó neked az, hogy a népet
 dőre szeszélyedben megtizedelted eként?
 Nem pusztította ily fene v sz se Perusia népét,
 s Trója se vesztett el ennyi lakót sohasem.
 Bárcsak már magamat tennének sirba hazámban,
 elragadott hősök, 'sz engem is untat a lét!
 Szálljon föl jajom, érjen egekbe, riassza a földet:
 mindazokért, amiért nem maradott, csak e bér.

*Ite per Hungariae campos, per deuia Regni,
Vrbes, et querulo soluite rore domos. etc. etc.*

Maximopere doleo chartae angustia impeditus, flebile Carmen hoc me recitare non posse integrum. Ita dum amplius quam trecenta Ciuium suorum millia Hungariae Regnum, laudato Kundmanno pag. 1153. referente, in Peste hac amitteret, ad Loca Patriae, incolis Belli, Luisque ferocia hunc in modum nudata, quantocius impopulanda, quadraginta Sueuicae nationis colonorum millia velut ex Equo quopiam Troiano effusa, relictis auitis sedibus, in desertas has, Italo quodam Marchione consultore, sed simul impostore summo, cateruatim irruerunt Patriae nostrae oras, vt haec, *Kramerus von der Oesterreichischen Pest*, et *Behrensium im Bericht von der Pest* pag. 79. et 80. sed praeprimis *Famae Europae auctor*, Part. 136. pag. 297. fidelibus enarrarunt verbis. Sed mox ob necessariorum vitae subsidiorum defectum et insuetam coeli temperiem maior emigrantium horum pars inedia confecta aduerso Danubio nauibus vecta in patrium solum redire, et Posonii aliquamdiu subsistere dum cogeretur, noua contagiosae Luis semina secum ex Hungaria adportata in Vrbe hac dispersit, contagium de nouo propagavit: quanta vero ferocia Posoniensis mox populus, feminarum potissimum malesanus exercitus, arreptis fustibus furcisque, eo

tem-

*Szálljon el itt Magyarországon mezzőre, vadonba,
városhelyre, jajom könnyre fakassza a hont stb. stb.*

Igen sajnálom, hogy papírhány miatt nem közölhetem le teljesen ezt a siralmas verset. Mikor aztán így Kundmann említett művének 1153. lapja szerint Magyarország háromszáz-ezernél több polgárát vesztette el ebben a pestisben, hazánk a háború és döghalál garázdálkodásától így elnéptelenedett vidékeinek mentől gyorsabb betelepítésére negyven-ezer sváb telepes, mintha valamely trójai lóból rajzott volna elő, egy hamis májú olasz őgróf fölszólítására, otthagya ősi lakóhelyét, hazánk ezen elnéptelenedett tájaira özönlött be kis csoportokban, mint azt Kramer a Von der Oesterreichischen Pest-ben, Behrens a Bericht von der Pest 79. és 80. lapján, de főleg a Fama Europaea szerzője a 136. rész 297. lapján beszéli el hiteles szavakkal. Mikor azonban később e kivándorlók nagyobb része az életfenntartási szükségletek hiánya és a szokatlan éghajlat miatt éhségtől elgyötörve, a Dunával szembe visszahajózni kényszerült hazájába és rövid időre Pozsonyban állapotott meg, a Magyarországból hozott ragály új csíráit vetette el a városban s a pestis újra kiütött. Hogy abban az időben a pozsonyi nép, főleg az eszét vesztett asszonyhad, füttykösökkel és furkósbotokkal támadva a városi tanácsra, s a ragálykórházak zárait feltörve milyen vad dühvel

tempore suum loci Magistratum adortus, et effractis Loimodochiorum carceribus, in eum impune grassatus fuerit, armatos milites de stationibus suis motos disiecerit, ferales versus in hanc rem conditi apud Loigkium pag. 386. et 387. superstites, hunc in modum nos edocuerunt:

*Posonii raptis Dux Loimodochia signis
 Foemina pestiferam vertit adorta luem,
 Asseruitque inopem morbo e carcere plebem
 Victrices Medico vix fugiente sudes,
 Vim pestis patiens hilarem raptatur in Urbem,
 Magna triumphantis pompa futura Colus.
 Bubo sequobatur, tum flammea turba, Maligni
 Carbones veteri nil renitente foco.
 Petechiaeque genus diri exitiale veneni,
 Tracta per insignes foeda trophaea vias.
 Diuisae exuuiae dein millia multa virorum
 Et nuruum celeri rapta dedere neci.
 Posonii Spolium melius distinguite Ciues,
 Praeda videbatur, praedo tremendus erat.*

Haec ipsa per Hungariae fines errabunda gens Sueuica, quae Posoniensibus discursatione sua tantum in reditu pepererat malum, Viennensem quoque urbem, Austriae metropolim, immo vniuersam, qua transibat, Germaniam contagionis pestiferae lue miserandum in modum infecereat, ad quam domandam auxiliatrices *Ausfeldii Nostri* manus medicae a Vindobonensibus quoque, memorato
 statim

bánt el vele büntetlenül, s hogyan szórta szét az őrhelyeikről kivezényelt katonákat, azt az erre az esetre írt s Loignánál a 386. és 387. lapon fönntartott gyászvers a következőképpen mondja el:

*Női vezérlet alatt a tömeg föltörte Pozsonyban
kórházak kapuját, utnak eresztve a vésztt.
Megszabadítá vesztegzárából így a népet
s megkergette guzsalyzárral az orvosokat.
Így aztán a csomást beviszik haza nagy diadallal:
nagy dögvész, temetés lessz a guzsalyvezetés.
Menten utána mirigyvész, láz, rossz végű pokolvar
tört be, mivelhogy a tűz, nem lobogott a helyén.
Bészállt így a patécs, e halálos, szörnyű ragály és
főutakon hordá csuf diadaljeleit.
Férfiak és menyek ezrei haltak el ebben a vészben
hirtelenül, nem tett válogatást a halál.
Jól megítéljétek, lakosok, mit veszte Pozsony most:
bár látszott a halott, gyilkosa nem vala ott.*

Ez a Magyarország határai közt ide-oda vándorló sváb népség, amely visszatértében ekkora bajt okozott a pozsonyiaknak, siralmasan megfertőzte a pestisragály nyavalyájával Ausztria fővárosát, Bécsset is, sőt az általa érintett egész Németországot. Ennek a megfékezésére vették igénybe a bécsiek is, rögtön az előbb említett

statim superius anno 1713. desideratae sunt. Perennatura tam diu est in animis hominum atrocissimae contagionis huius Viennensis memoria: quoad aedes Sacra D. Carolo Borromaeo hoc fine a D. Carolo VI. Imp. consecrata persistet Vindobonae inuiolabilis, durabunt illaesae Baadensis, Stocherauiensis, Meidlingensis, Mariae Hülffensis Columnae ab eodem Caesare pietissimo S. S. Trinitati voto deprecatorio dicatae, quarum Inscriptiones singularibus Numismatibus arte fabricatis impressae sub Lapidibus Monumentorum illorum aeternorum angularibus reconditae in omne aevum sine labe custodiuntur perennaturae, legis harum Hypographarum, in recordationem Pestis ab Vrbe Viennensi propulsatae, consignatarum, seriem apud laudatissimum Kundmannum in Rarior. Nat. & Art. pag 1158. seqq.

- 3.) *Auszführlicher Bericht, wie dasz anietzo 1713. in Wien, vor und in der Stadt grassirende Contagion nit allein in allen dem biszhero gantz Hungarn durchgelauffenen Contagio sich gleiche, sondern was signa invadendi? symptomata und eventus habe? neben dem biszhero geführten Methodo, und Annotirung der wohl ausgeschlagener Mütel so wol ex fonte Pharmaceutico, als Chirurgico.* Tractatus hic Theotisco sermone exaratus legitur integer insertus Loimographiae Antonii Loigk, Styrae an. 1716. in 8. editae a pag. 94. ad 125. in quo Pestem Hungaricam nuper in eo Regno grassantem
Veszpr. P. II, B satam

1713. évben, a mi Ausfeldünk orvosi segítségét. Ennek a rettenetes bécsi járványnak az emléke mindaddig megmarad az emberek emlékezetében, amíg épen fog állni Bécsben a VI. Károly császártól evégből fölszentelt Borromei Szent Károly templom és sértetlenül fog állni az ugyanezen kegyelmes császártól a Szentháromság tiszteletére emelt badeni, stockeraui, meidlingi és mariahilfi fogadalmi oszlop, melyeknek az egyes érmekre művésziösen préselt feliratai, azon örök emlékművek sarokköveinek az alján elhelyezve, mindörökre károsodás nélkül maradnak meg. Ezeknek a Bécsből elúzott pestis emlékére szentelt föliratoknak a sorozatát ld. a sokszor említett Kundmannál a *Rariora Naturae et Artis* 1158. és következő lapjain.

3. Ausführlicher Bericht, wie dasz anietzo 1713. in Wien, vor und in der Stadt grassirende Contagion nit allein in allen dem biszhero gantz Hungarn durchgelauffenen Contagio sich gleiche, sondern was signa invadendi? symptomata und eventus habe? neben dem biszhero geführten Methodo, und Annotirung der wohl ausgeschlagenen Mittel so wol ex fonte Pharmaceutico, als Chirurgico. Ez a német nyelven írt értekezés teljes egészében megtalálható Loigk Antal Steyrben 1716-ban kiadott negyedrétegű Loimographiájának 94. lapjától a 125. lapig. Ebben saját tapasztalatából szerzett észleletei alapján kimutatja, hogy az

satam in omnibus quoad signa inuadendi, symptomata, euentus, et methodum curandi optime ex asse conuenire cum Viennensi, nec quidquam Szegedinam a Viennensi differre ex obseruationibus a propria experientia petitis demonstrat. Auro quouis libellus iste tanto pretiosior omnino haberi debet, quod parem in materia hac tam ardua, tanta cum accuratione versantem neminem in hunc vsque diem vniuersa viderit Hungaria auctorem, dum Pestis utriusque Hungaricae, ac Germanicae, Szegedinae scilicet ac Viennensis naturam, signa diagnostica, prognostica, differentiam, indicationes, curationem praeservatoriam, politicam, pharmaceuticam, chirurgicam, diaeticam etc. concinno ordine et eruditione prorsus singulari explicat. E re nostra esse duximus ipsam Auctoris Curationem pro specimine in scheda hanc coniectam heic loci repetere integram: *Curatio: Einen gewissen methodum hiervon vorzuschreiben last sich schwaer thun, und dieses ausz Ursachen der vielen differenten symptomatum, deren oben gedacht worden, sondern so in einer Krankheit das Judicium Medici jemahlens nöthig, so wird es hier erfordert nach Unterschied der Zufahl die Cur anzustellen: jedoch haben wir volgenden methodum bisshero am besten befunden, und wollen hiemit Anlasz geben denen Doctoribus solchen nach denen eröffneten klaren signis und differentiis weiter nachzusinnen, und dem bono publico zum besten*

előző magyarországi pestis, föllépésének jeleit, tüneteit, kimeneteleit és gyógyítási módszerét tekintve, tökéletesen megegyezik a bécsivel és a szegedi sem különbözik a bécsitől. Ezt a minden pénzt megérő kis könyvet nyilván annál értékesebbnek kell tartani, mert ebben a nehéz témában egyetlen hozzá fogható, hasonlóan gondos és jártas szerzőt sem látott mindmáig az egész Magyarország: olyan szép rendben és olyan igazán tudományos módszerrel fejtegeti a két pestisnek, a magyar- és a németországinak, azaz a szegedinek és a bécsinek a természetét, ismertető és kórjósító jeleit, különbözőségeit, gyógyjavallatait, elővigyázati, rendőri, gyógyszerészeti, sebészeti, étrendi stb. kezelését. Érdeünkben állónak tartottam teljes egészében leközölni itt mutatóba a szerzőnek erre a cédulára vetett Gyógyítását. Gyógyítás: Ezek alapján bizonyos határozott módszert írni elő nemigen lehet, mégpedig az előbb említett sok különböző tünet miatt, azonban amennyire bármikor is szükség van betegségben orvosi megítélésre, itt is kívánatos a gyógyítást az eset különbözősége szerint választani meg. Mégis eddig a következő módszert találtam a legjobbnak, és ezzel módot akarok adni a doktoroknak, hogy elelmélkedjenek a között világos kórjelekről és különbségekről és ezeket a köz javára a legjobban kijavítva, krisztusi

besten solchen verbessert ausz Christlicher Lieb (gleich uns) zu eröffnen. So bald nun bey ietziger Zeit sich einer klaget über Fröstlein, Kopffwehe, Drucken umb die Brnst, und Hitz, ist da nicht mehr auf andere signa zu warthen, sondern ein solcher gleich in dessen Hausz in etwas von andern zu separiren, und ein Schweiß-treibendes Mittel einzugeben, solches auch nachmal in 8. Stunden zu widerholen, worauf sich dann entweder die Bubones oder Petechiae oder Carbunculi hervorthun werden, da man ohne Zeit Verliehrung längstens alle 8. bis 2. Stund mit den alexipharmacis vi diaphoretica praeditis fortfahren musz, wir haben in vsu vornemlich 4. Stuck: welche wir einen merklichen Effect bey vielen gethan zu haben finden, solche seynd 1.) Oleum Camphorae Heünisii. 2.) Pulvis alexipharmacus D. de Sorbaith. 3.) Electuarium Diascordii rite paratum, und 4.) Liquor CC. succinatus. Welche wir pro differentia symptomatum glücklich genug adhibiren; dardurch doch allezeit mehr aufkommen, als sterben, sonderlich, so sie in der Zeit gebraucht werden, die aber schon in extremis heraus in das Lazareth kommen, ist wenig Hoffnung und zwar halten wir dise differentiam, dasz wir denen, so mit Erbrechen oder Durchfahl zugleich sich zeigen, das Electuarium Diascordii innerlich, eusserlich aber das Emplastrum theriacale oder unser ordinari Cataplasma und mixturam contra vomitum appliciren, die Mixtur folgende: ℞. Conserv. ros. rubr. ℥jss.

szeretetből közzétegyék, mint én. Amint tehát mai időben borzongásról, fejfájásról, mellszorulásról és hőségről panaszodik valaki, nincs mit várni más jelekre, hanem rögtön el kell különíteni a többi házbelitől, izzasztó szert kell neki beadni és ezt 8 óránként megismételni, mire aztán majd vagy mirigykelevények, vagy patécsok, vagy pokolvarok ütnek ki rajta. Ekkor aztán haladéktalanul izzasztó védszerekkel kell folytatni a kezelést 8–12 óránként. Nálunk főleg 4 fajta járja ebből, melyek szerintem szép sikert értek el sokaknál, úgymint 1. a Heinisius-féle kámforolaj, 2. Dr. De Sorbaith védőpora, 3. a rendes diascordium liktárium, 4. gyantás mészfolyadék. Ezeket mi a tünetek különbözősége szerint elég szerencsésen alkalmazzuk, úgyhogy mégis mindig többen gyógyulnak, mint halnak meg, különösen ha idejében használják a szereket. Azoknál azonban, akik már a végfolyamatban kerülnek kórházba, kevés a remény. Azt a különbséget tesszük, hogy ezeknek, mihelyt a hányással egyszerre hasmenés jön rájuk, belsőleg diascordium liktáriumot adunk, külsőleg meg a terjékes flastromot, vagy a mi közönséges borogatásunkat és hányásellenes keverékünket alkalmazzuk náluk. A keverék a következő: Végy 1 ½ uncia piros rózsa befőttet, 3 drachma

Elect. Diasc. Fracast. ℥ijj. ∇ theriacal. jv.
 Cinamom. Succ. lim. recent. ana ℥jss. M.
 Stent per horam vnam aut alteram, dein per
 linteum colentur, Colaturae adde Confect.
 de Hyacinth s. Mosch. ℥j. M. Detur coch-
 leatim. *Das Cataplasma ist folgendes: ℞. Rad.*
Calam. aromat. Nuc. Mosch. ana ℥j. Caryo-
phill. Benzoe ana ℥ss. Fol. Menth. subtili-
ter pulverisat. ℥ijj. Mic. pan. secal. ℥jv.
 Acet. rosar. q. s. M. f. Pasta molliuscula re-
 gioni ventriculi applicanda calide.

Denen so grosses delirium und hitze, haben
wir den Pulverem alexipharmacum Herrn Do-
ctoris Sorbait constantem ex ☉ fl. ☿ myrrh.
una camphora exhibirt. Auf die Pulsz-Ader aber
obgedachten Balsamb ex ☉☉ Scorp. ☉☉ Nucist
et. ☉☉ camph. Pro siti haben wir ein abgegosse-
nes Wasser mit CC. usto, oder gelatinam von
Hirschhorn in einen warmen Suppen aufgelöst
vor bewehrt befunden. Pro ordinario potu
aber ein Decoct ex. rad. scorzon. C.C. ust. hord.
mundat. rad. Liquir. vorgeschrieben, und in
taglichen brauch gehabt nicht ohne gewünschten
effect. Die Drückne der Zungen zu lindern öff-
ters ein Mund-Spiellung ex Lap. prunel in fri-
schen Wasser aufgelöst gerathen. Bey denen gar
grosse Malignität sich zeigt; das ol. Campho-
ray meae compositionis, so in allan Herrn Doct.
Heunisi gleichet, darneben ihnen nodulum ex
cort. citr. ℥jjj. Cinam. Caryoph. gran. Carda-
mom. min. ana ℥j. mac. ℥jj. ∇ ros. Vin.
generos. acet. sambuc. vel aq. cinam. ana ℥j.
 ge-

Fracastorio-féle diascordium liktáriumot, 4 terjékvizet, másfél-másfél uncia fahéjat, gyantát és friss vizet. Keverd össze. Álljon egy-két óráig, aztán szüred át vásznon s adj a szüredékhez 1 drachma jácint- vagy mósuszbefőttet. Keverd össze. Kanalanként add be. A borogatás a következő: Végy 1—1 drachma illatos kálmosgyökeret és szerecsendiót, $\frac{1}{2}$ — $\frac{1}{2}$ drachma szegfűszeget és benzoégyantát, 2 drachma finomra tört mentalevelet, 4 uncia rozskenyérbet, elegendő rózsacetet. Keverd össze. Legyen. A puha pépet a gyomor tájékára kell tenni melegen.

Akik a nagy lázban már félrebeszélnek, azoknál Dr. Sorbait úr védszerporát alkalmaztuk, mely salétromból, kénvirágból, mirrhából és kámforból áll. A verőerre pedig skorpióolajból, szerecsendió-olajból és kámforolajból készült balzsamot, melyről már szóltam. A szomjúság ellen bevált szer az égetettmeszes állott víz, vagy a szarvasagancsból meleg levesben föloldott kocsonya. Rendes italnak meg pozdorgyökérből, égetett mészből, tisztított árpából és hígviricgyökérből készült főzetet írtunk elő és használtunk mindennap az óhajtott eredménnyel. A nyelv szárazságának a csillapítására tanácsos a többszöri szájőblítés friss vízben oldott prunellaköböl. Akiknél igen megátalkodott a baj, azokkal többször szagoltatni kell magam-szerkesztette kámforolajat, amely mindenben egyezik Heinisius doktor úréval, ezenkívül 3 drachma citromhéjból, 1—1 drachma fahéjból, egész szegfűszegből, kis cardamomumból és 1 scrupulus szerecsendiómag-köpenyből 1—1 uncia rózsavíz, nemes-

gewaichet, vor die Nasen öfters zu reichen geben.

In Schmetzen des Haupts einen ordinari Umschlag von Bacc. Junip. sem. cumin. pan. secal. camph. mit etwas acet. sambuc. angefeuchtet, und lau überbunden. Bey denen, so vielen Schlaffen unterworffen: geben wir volatilia als Liq. cc. succin. wo hingegen continuirliche Vigiliae das Laud. liquid. mit bezoard. sine acid. vermischt. Pro potu ordinario haben wir in usu; wie oben gedacht, ein Decoct. ex rad. Scorz. Liquir. C. C. ust. mit Hordeo; biszweilen aber wo das Sal volatile oleosum bilis scheidet zu praedominiren, lassen wir in das Wasser etliche tropffen Spir. nitr. dulc. thun.

Unsere Confortantia seynd das ∇ confort. perlat. secundum Augustanam biszweilen Conf. alkermes, biszweilen das Elect. Confortat. unterweilen die Gelatina CC. cum et sine saccharo: welche erstere wir in warmer Hener-Suppen dissolviren und öfters exhibiren, die andere aber c. Saccharo öfters zu abkiellung des munds, und drückne der Zungen geben lassen. In Obstructionibus, damit die maisten wegen grosser Hitz geplagt werden, seynd uns Pil. ex aloë, Croco, et Rhabarb. in usu, da von abends pro differentia aetat. 4. 5. auch 6. geben werden, so gegen morgen den Leib ein oder zweymahl öffnen. Biszweilen heben solche Obstructiones die Suppositoria auff, bey ermangelnden Effect aber schreiten wir ad Clysteres; da man dann gefun-

bor, bodzaecet vagy fahéjvíz keverékében fölpuhított göböcskét.

Fejfájás ellen a kevés bodzaecetben áztatott rendes langyos borókabogyó-, kuminmag- és kámforos rozskenyér-borogatást alkalmazzuk. Akik sokat alusznak, azoknak adjunk illékonyságokat, pl. gyantás mézszlevet, akik pedig folyvást ébren vannak, azoknak adjunk ellenméreggel kevert savmentes sáfrányos ópiumtinktúrát. Rendes italul a följebb említett pozdorjagyökérből, édesgyökérből és égetett mézből, meg árpából készült főzetet alkalmazzuk, ha azonban az epe olajos röpülősója észrevehetőleg túlsúlyban van, tegyünk a vízbe egy pár csepp édes salétromszeszt.

Erősítő szerünk a legjobb erősítő víz, az augsburgi gyógyszerkönyv szerint, aztán az alkeremeses erősítő, máskor az erősítő liktárium, néha meg a mézskocsonya cukorral vagy cukor nélkül, melyekből az elsőt meleg tyúklevésben oldatjuk föl és többször használtatjuk, a cukrosat meg a száj többszöri öblögetésére és a megnedvesítésére adatjuk. Székrekedés esetén, amelyben a legtöbben szenvednek a nagy láz folytán, áloéból, sáfrányból és rebarbarából készült labdacstot szoktunk rendelni, s ebből estétől kezdve 4, 5, 6 szemet adatunk be különbség szerint, ami reggel felé egyszer kétszer meghajtja őket. Ezek a székrekedések fölcsúfolják néha a végbélcsapokat, de csekély siker esetén bélfecskendőhöz folyamodunk, s akkor azt tapasztaljuk, hogy az ürülék igen

den, dasz die excrementa s. v. ganz verbrant fortgangen.

In gebrauch dieser Medicamenten continuiren wir bisz zur nachlassung aller Symptomatum, befindet sich hernach der Patient völlig besser, wird er gleich separirt, und in die Meliorations-Stuben gethan, allwo er noch über 2. oder 3. tag noch ein lene Sudoriferum bekommt, zu letzt wird die Cur, so alles völlig gehaillet, mit einen Laxante beschlosssen, seine Kleider verbrenndt, und völlig mit neuer montierung versehen, alsdann ad contumaciam geschickt. Iuua-bit verbo duntaxat meminisse Ausfeldium Nostrum per totum Szegedinensis et Viennensis contagionis decursum, dum ille Expositi Pestilentiarum Medici munere utrobique laudabiliter defungeretur, ab omni tantae luis infectione solo olei camphorati cuiuspiam usu se immunem conservasse, quod lege hac Eum paravisse accepimus, ut adiecto ad tantillum Camphorae, olei destillati succini et citri triplo, ex eo vel sola digestionem sex dierum intervallo, protracta, vel ope destillationis per Retortam vitream facta elicuerit laudatum suum oleum pestilentiale, quod ille postmodum guttatim in infuso theiformi aut alio quopiam potu conuenienti quotidie optumo, vt euentus docuit, successu in medio infectorum grege vsurpauerit.

Michael Tserei vero in Historia sui temporis Transyluaniae MScta ad An. 1711. refert iussu Palatini accuratum civium initum esse

sokszor egészen összesülve távozik el. Ezen gyógyszerek alkalmazását mindaddig folytatjuk, míg meg nem szűnik valamennyi tünet. Ha aztán a beteg teljesen jól érzi már magát, azonnal elkülönítjük és az üdülősobába tesszük s ott még 2–3 napig enyhe izzasztót kap. Végül, mikor már teljesen meggyógyult mindene, egy hashajtóval véget ér a kúra, ruháit elégetik, teljesen új ruhával látják el s aztán vesztegzárba küldik. Jó lesz legalább röviden megemlíteni, hogy a mi Ausfeldünk a szegedi és a bécsi járvány egész folyamata alatt, míg kirendelt pestisorvosi hivatalát mindkét helyen dicséretesen teljesítette, pusztán valami kámforos olajjal védte meg magát ebben a nagy járványban minden fertőződéstől. Úgy tudjuk, hogy ezt úgy készítette, hogy miután bizonyos mennyiségű kámforhoz háromszor annyi desztillált olajat, gyantát és citromot tett, ebből vagy hat napig tartó pállasztással, vagy üvegretortában végzett desztillációval csalta ki az ő említett pestisolaját, amelyet aztán valami teaszerű forrázatban vagy másvalami megfelelő italban, az eredmény tanúsága szerint a legnagyobb sikerrel használt csöppenként a ragályosok seregének közepette.

Cserei Mihály pedig a maga korabeli Erdély kézírásos történetében az 1711. évnél előadja, hogy a nádor parancsára pontos számítást végez-

esse numerum, quos aut peste enectos aut in seditione novenali trucidatos Regnum Hungariae nostrum amiserit; atque horum numerum ad octoginta quinque millia; illorum vero ad trecenta et decem millia adsurrexisse in solo regni Hungariae ambitu adserit, in Transylvania enim ne hoc quidem commemorato statim anno contagium illud conquieverat: additque laudatus auctor, a prima rerum origine nunquam ullibi forte gentium Luem pestiferam ita crudeliter inter homines aequae ac pecora saeviisse; ac eo tempore in Transilvaniae oris; nulla enim amplius jumenta supererant a peste residua, ut ager aratro renouari potuisset, ipsumque damnum ex Lue hac bouilla Transilvaniae illatum ad tres, immo amplius, signati aeris Hungarici milliones facile adscendisse existimat, nec queri desinit, ut messem anno hoc, ita etiam vindemiam subsecutam fuisse prorsus nullam, quod adsiduae aquae resolutis subinde nubibus coelo effusae laetas quoque vites hominumque labores diluerint omnes: quanta enata inde fuerit annonae caritas, quis iam enarrauerit? Enarrabo tamen hic aliam, ast non meis, sed Rev. Stephani Gyimothi, olim in Barouia Hungariae superattendentis verbis: *Anno 1683. cepta obsidione Viennensi, et incrementis malorum sine intermissione auctis, caritas frumenti eousque processit, ut an 1686 millium unius cubuli, quod 130. librarum, erat capax, 20. florenis emerim,*

tek arról, hogy hány embere veszett el Magyarországnak vagy a pestisben, vagy a kilencéves háború csatáiban. Elmondja, hogy ezeknek a száma nyolcvanötezerre, amazoké meg csak Magyarországon háromszáztízezerre emelkedett, Erdélyben ugyanis még ebben az évben sem szűnt meg a járvány. Hozzáteszi aztán az említett szerző, hogy a világ teremtése óta soha seholsem dühöngött olyan kegyetlenül a pestis emberek és barmok közt, mint akkor Erdélyben; nem maradt ugyanis egy darab igásbarm sem, hogy a földet újra föl lehetett volna szántani, s Erdély kára ebből a marhavészből kifolyólag, véleménye szerint, könnyen fölment három, sőt több millió vert magyar dénárra; nem győzi panasolni, hogy ebben az évben gabonából és szőlőből egyáltalán semmi sem termett, mert az ismételt felhőszakadások állandó esői mindenfelé elöntötték a viruló szőlő- és szántóföldeket. Hogy milyen drága lett emiatt a gabona, ki mondhatná el? Elmondok azonban, csak nem a magam, hanem tiszt. Gyimóti István néhai baranyai püspök szavaival, egy másikat: 1683-ban, mikor már megkezdődött Bécs ostroma, s a bajok áradata szakadatlanul növekedett, úgy megdrágult a gabona, hogy 1685-ben egy köből kölest, amely 130 fontot nyomott, 20 forintért vettem, búzáat

ticum autem eodem cubulo 32. Rhenanis seu Germanicis florenis. Vnde fames tam validas nacta est vires in Barovia, vt Christianorum inuentus sit non vnus, qui prolem suam Turcis pro pane Eszekini vendiderit, et Eszekini Christianorum esurientium quolibet die morientium multitudo, inhumata canum esca facta est, mendicorum supervixit nemo etc. Haec ita Vir ille sanctioris eruditionis et eloquentiae laude conspicuus in *Cursa Vitae suae temporalis MScto*, in *Histor. eccl. Hung. Lampeana* quoque pag. 678. commemoratus, memoriae posteritatis commendavit.

ARTICVLVS V.

BALOG (STEPHANUS) Medic. Doctor, ab oppido natali, in Comitatu Nitriensi Vagi ripae adposito, Sellye nuncupato, *Sellyei* cognominatus est. Quoniam in puero matura vis praestantiaque ingenii, amor litterarum haud vulgaris animaduertebatur, cura sourum factum est, vt in prima statim pueritia eius animus Latinarum Graecarumque litterarum iusta cognitione in diuersis Hungariae Transilvaniaeque Scholis imbueretur, elegantioribus labenti tempore subsidiis ornatus ac praemunitus, prouehendae solidioris eruditionis causa excurrit in nobiliores Europae studiorum Vniuersitates. Licet ille maiore quodam Numinis adflatu ad diuinarum rerum intelligentiam in primis omnes cogitationes, atque studia contulisset, non
post-

pedig ugyanazon köböllel 32 rajnai vagy német forintért. Ennek folytán az éhség olyan erőre kapott Baranyában, hogy nem egy keresztény akadt, aki gyermekét a törököknek adta el kenyérért Eszéken, és Eszéken az inségtől napról napra vesző keresztények eltemetetlen tömegét a kutyák falták föl. Szegény ember egy sem maradt életben stb. Ezt ez a hit-tudományban és szónoklatban kiváló elismerésre méltó s a Lampe féle Magyar egyháztörténetben is megemlített ember a maga *Curus Vitae meae temporalis* című kéziratos munkájában hagyta az utókorra.

V. CIKK

BALOG ISTVÁN orvosdoktor másképp Sellyeinek nevezik a Vág partján fekvő Nyitra megyei szülőfalujáról, Sellyéről. Mivel már gyermekkorában kitűnt korán fejlett, kiváló tehetségével, és ritka tudámányszeretetével, szülei gondosságából mindjárt gyermekkor elején Magyarország és Erdély különféle iskoláiba került, hogy elméjét a tehetőségének való latin és görög tudományban megfűrösztthesse. Idő múltával a szép tudományokkal ellátva és fölszerelve Európa híresebb egyetemeire ment ki tudományának elmélyítésére. Bár magasabb isteni sugallatból főleg a vallási dolgok megértésére fordította minden gondolatát és buzgalmat, nem mellőzve azonban a többi jó tudományt

posthabita tamen reliquarum honestarum artium scientia, salutari quoque arti sese initiandum tradidit, et dum celeberrimos Med. Doctores publice priuatimque docentes non praepostero audiret studio, sed summa et fide et pietate eos obseruaret; summum studii Medici praemium, solitos honores Academicos, et priuilegia adeptus est. Tam praeclaris igitur variae scientiae accessionibus auctus rediit in patriam, sacro ministerio initiatus in loco natiuitatis coepit primum sacri curionis fungi munere, ast non diu in statione hac potuit permanere, Husztinum enim ad rem diuinam curandam a primoribus vrbis auocatus, eo feruore, prudentia et dexteritate has partes dum expleret, in Dioecesi Marmarosiensi honorificum Senioris titulum breui consecutus est: hoc Nostrum decoratum axiomate, synodo nationali, iussu Principis Transilvaniae Szathmar-Nemethinum anno 1646. conuocatae, contubernii sui nomine interfuisse Historia Lampeana pag. 422. et 611. testis est locupletissimus. Quum vero singulari esset facundia, et haud obscuram inculpatae vitae speciem prae se ferret, in gratiam iunioris principis *Georgii Rákoczi II.* sese insinuauit, qui ipsum in Aulam Albensem adscitum, conscientiae arbitrum sibi delegit. Hic dum infaustum an. 1657. aduersus Poloniam vesano consilio commoueret bellum, et Noster herum suum in ea expeditione lateri adfixus, presso sequeretur pede, accepta mox ab aduersariis clade funesta, vna cum summo

sem, az orvostudomány elsajátítására is ráadta magát és mivel a nyilvánosan és magánúton tanító leghíresebb orvosdoktorokat nem átabotán hallgatta, hanem a legnagyobb becsületességgel és odaadással figyelte, elnyerte az orvostudomány legnagyobb jutalmát, a szokásos egyetemi kitüntetéseket és kiváltságokat. A változatos tudásnak hát ekkora birtokával gazdagodva tért haza. Egyházi pályára lépve először szülőhelyén kezdett papi tisztséget betölteni, de nem maradhatott meg soká ebben az állásában, ugyanis a város főemberei Husztra hívták meg az eklézsia vezetésére. Mivel ezt a szerepét nagy lelkesedéssel, bölcsességgel és sikerrel töltötte be, hamarosan elnyerte a mármarosi kerület megtisztelő főesperesi címét. Lampe Egyháztörténetének 422. és 611. lapja a leghitelesebben tanúsítja, hogy evvel a címmel ékesítve vett részt 1646-ban az erdélyi fejedelem parancsára Szatmárnémetibe összehívott nemzeti zsinaton a maga kerülete nevében. Mivel pedig ritka ékesszólással rendelkezett, és a feddhetetlen élet magasztos képével ékeskedett, bejutott II. Rákóczi György ifjabb fejedelem kegyébe, aki gyulafehérvári udvarába hívta s lelkiismereti bírójává tette. Mivel ez 1657-ben bolond ésszel áldatlan háborút indított Lengyelország ellen, ő pedig urát, melléje szegődve, nyomon követte, az ellenségtől szenvedett gyászos vereség után a Rákóczi-had vezéré-

armorum Rákoczianorum praefecto, et trucidati exercitus reliquiis, 30. Iulii captus est Bologius noster, et in crudelem seruitutem Tartaricam abreptus est, non nisi grandi persoluto aere redimendus. Deplorandam hanc gentis Transiluanicae tragoediam plures rerum Polonicarum Scriptores, et ex domesticis nostris praeter Io. Keményiusz in Historia sui temporis *MScta*, Io. Bethlenius in *Innocentia Transilvaniae*, in 4. plag. 3½ edita, Ioannes Szalárdi in *Chronico Rerum luctuosarum Hungaric. MScto*, Lib. V. Cap. 8. et 9. alii bene multi querulis consignatam litteris posteritatis memoriae fidelissime commendarunt. Sed. accessit ad summam in captiuitate barbarica gementis Balogii nostri infelicitatem singularis ea felicitas, vt illum *Ioannes Keményius*, captiuus Dacici exercitus imperator, vadem se pro Eo interim exhibente, Supplicibus Litteris Die 6. August. in castris Tartaricis in Moldauia positis Anno 1657. signatis munitum ad proceres Regni Transiluanici in patriam exmitteret: cuius fines dum per varios viarum anfractus circumductus attigisset incolumis, et fidei suae commissa fuisset fideliter exsecutus, vt conuasato vndique sufficienti auri argentique pondere, reliqui quoque populares lege hac vinculis Tartarorum Crimensium soluti pristinae libertati restitueretur: subsequuturas imminentes Transilvaniae turbas euitaturus, secessit in Hungariam; loca, quae antea inhabitauerat, visitauit; sed dum sacri sui ordinis homines in his oris de-

gen-

vel és a lekaszabolt sereg maradékaival együtt, július 30-án a mi Balogunk is fogságba esett, s kegyetlen tatár rabságba jutott, amelyből csak nagy váltságdíjjal szabadulhatott. Az erdélyi népnek ezt a siralmas tragédiáját több lengyel történetíró, a hazaiak közül pedig Kemény János a maga kéziratos Önéletírásában, Bethlen János a 3 1/2 íven kiadott, 4° alakú Erdély ártatlanságában, Szalárdi János a kéziratos Siralmas magyar krónikában, az V. kv. 8. és 9. fejezetében, sokan mások meg panaszos levelekben a leghívebben megörökítve hagyták az utókorra. De a mi barbár fogságban szenvedő Balogunkat az ő nagy szerencsétlensége mellett az a szerencse érte, hogy Kemény János, az erdélyi sereg foglyul esett fővezére, személyesen kezeskedve érte többek között, a Moldovában fölállított tatár táborban 1657. augusztus 6-án Erdélyország előkelőihez címzett kérelmező levéllel hazaküldte. Miután azonban ennek határait mindenféle tekervényes úton vezetve, épségben elérte s a becsületére bízott dolgokat híven elvégezte, hogy a mindenkitől szedett kellő mennyiségű aranyért és ezüstért a többi honfi is kiszabadulhasson a krimi tatárok rabságából, elkerülni akarva Erdély küszöbön álló fölfordulását, Magyarországra költözött s fölkereste azokat a helyeket, ahol előbb lakott. Mivel azonban észrevette, hogy az ott élő papi

gentes maiorem in modum diuexari animadu-
teret, trans Istrum Papae, nobili Comitatus
Weszpsemi ensis oppido consedit; verbum di-
uinum, quod sermonis vernaculi facundia in
primis pollebat, ingenti plausu et egregio au-
ditorum fructu praedicauit, et mox concordi-
bus Fratrum suffragiis dignus repertus est, qui
mortuo Emerico Gallo in dignitate Superat-
tendentis trans Danubium excubantis succede-
ret: quam adeptam rite sacri muneris prouin-
ciam dum singulari cura, dexteritate, ac sol-
lertia ad promouendum ordinis sui decus feli-
citer annis nonnullis administrasset, anno secu-
li superioris septuagesimo quarto, reipublicae
sanctiori in Hungaria fatali, nefandi criminis
reus postulatur, quod ille diuina sacris per-
miscendo turbulentis concionibus plebem ac
proceres commouere voluisse crederetur, au-
ctoritate publica ad dicendam caussam Poso-
nium accersitur, comparet ille in foro iudicia-
rio intrepidus, constanter adserendo, se nihil
eorum quicquam sibi esse conscium, quae pro
praecipuis accusationis capitibus, vulgo ho-
diedum quoque notis, nec vlla vnquam tem-
porum iniuria obliterandis, venditarentur; fa-
to tamen infelici a constitutis Iudicibus pridie
Non. Aprilis capitis sententia Balogio pronun-
tiatur, die vero III. Non. Maii ferreis con-
stringitur compedibus, et mox Berentsinum
deportatus, arctissima tamdiu detinetur custo-
dia, quoad adulto anno sequente extra patriae
limites opera lictorum eductus, et per Mora-
viam

rendűekkel keményebben bánnak, a Dunántúl telepedett le Veszprém megye híres városában, Pápán. Itt aztán roppant nagy helyesléssel és a közönség nagy lelki épülésére hirdette az Isten igéjét, úgyhogy Francia Imre halála után az atyafiak egybehangzó szavazata nemsokára méltónak ítélte arra, hogy utódja legyen a dunántúli püspökségben. Miután ezt az egyházi tisztséget szabályszerűen elnyerte, s rendje tekintélyének emelésére páratlan gonddal, rátermettséggel és okossággal szerencsésen vezette néhány évig, a múlt századnak a magyar szentegyházra végzetes hetvennegyedik évében felségsértéssel vádolták be, mert azt hitték róla, hogy szentbeszédeibe jóslatokat keverve, zavargó gyűléseken föllázítani akarta a népet és az előkelőket. Hivatalosan Pozsonyba idézték maga igazolására. Rendületlenül jelent meg a törvényszéken s állhatatosan hangoztatta, hogy egyáltalán nem érzi magát bűnösnek azokban a még ma is általánosan ismert és soha semmi erőszakra feledésbe nem merülő dolgokban, amelyeket fő vádpontokul fújtak föl. A végzet zordonsága miatt azonban a kirendelt bírák a mi Balogunkat április 4-én mégis halálra ítélték, május 5-én pedig vasra verték és utóbb Berencsre toloncolva mindaddig szoros őrizetben tartották, míg a következő év végén a poroszlók ki nem vezették az országból

viam, Austriam, Styriam, Carnioliam raptatus Triestam Istriae urbem introduceretur, inde mari vectus et iuxta Piscariam Italiae urbem in aridum expositus, per Theatinam, Caprocottam, Tserniam pedestri itinere circumductus, Neapolim Italiae vsque abigeretur. Heic loci venum expositus, et quinquaginta nummis aureis diuenditus durissimo triremium Regis Hispaniae iugo subiectus est, sed mox in initio anni septuagesimi sexti opera Ruyteri, architalassi, viri pientissimi, accepto ab Ordinibus Reipublicae Batauae in hanc rem mandato, tantis vitae aerumnis singulari numinis providentia eripitur, frustra refragante Kellione, libertati restituitur, conducto laudati fautoris benevolentia nauigiolo, instructus viatico, Venetias transmittitur, inde per Patauium, Vincentiam, Veronam, Bresciam, Clavennam, Curiam Rhoetorum, in mediam penetrat Helvetiam, a Tigurinis quam serena fronte fuerit vna cum itineris sui comitibus exceptus, luculento demonstratum dedit documento *Ioan. Henricus Heidegger in Consolatione Christiana S. Martyrum*, Tigur. an. 1678. in 4. plag. 12. edita, quam celebris ille diuinorum oraculorum interpres Nostro, in ea vrbe praesenti, laeta indole inscripsit. Perlustratis Heluetiae finibus, facto per Germaniam itinere, ad patrios penates dicto statim anno reuertit, vxorem et impuberes liberos exosculatus, functionem sacram, quam interrumpere fatorum iniquitas coegerat, summa denuo alacritate apud

s Morvaországon, Ausztrián, Stájerországon és Krajnán át hurcolva az isztriai Triesztbe nem érték vele. Ott aztán hajóra rakták s az olaszországi Pescara mellett tették szárazra, ahonnan Theatinán, Caprocottán, Cervián át egész Nápolyig gyalog hajtották. Itt piacra vitték s ötven aranyért a spanyol király gályáinak evezőpadjára juttatták, de nemsokára, 76 elején, az istenfélő Ruyter tengernagy segítségével, a Holland Köztársaság rendjeinek utasítására, az istenség különös kegyelméből megszabadult ebből a nyomorúságából, s Kellio tiltakozása ellenére szabadlábra került. Az említett pártfogó jóvoltából bárkát fogadva s élelemmel ellátva Velencébe vitorlázott aztán, onnan meg Pádovába, Vicenzába, Veronába, Bresciába, Chiavennába, Churba, Svájc belsejébe ment. Hogy Zürichben milyen vígsággal fogadták útítársaival együtt, azt szépen tanúsítja Heidegger János Henrik *Consolatio Christiana Sanctorum Martyrum-ja Tigurini an 1678. in 4. plag. 12. edita*, amelyet az isteni jóslatoknak ez a híres magyarázója örvendő szívvel ajánlott a városukban levő honfitársunknak. Végigjárva Svájcot, átvágott Németországon s még az előbb említett évben hazatért családjához, megcsókolta feleségét és serdületlen gyermekeit. Aztán újra elkezdte

Papenses exorsus est, et vtramque muneris sui prouinciam ad obitum vsque fideliter administravit, quum nonnullis ante hebdomadibus acerbissimos articulorum dolores tolerasset, grandis natu die 17. Oct. an. 1692. piam efflauit animam. Virum hunc ab omni scientiarum genere instructissimum vt et pientissimum pro funeris celebritate laudauit *Rev. Samuel Hodosi* Wespriemensium Verbi diuini praeco facundissimus, lugubri tali oratione, cuius titulum integrum hic iam recitabo: „Pályáját álhatatossan meg-
 „futó Isten hű szolgájának eltéetett Igasság’
 „Koronája, az az, Oly szomorú alkalma-
 „tossággal téetett édgügyü Tanítás, melly-
 „ben ’a Sz. Pál Apostolnak 2. Tim. 4. 6. 7. 8.
 „le tött szavainak alkalmatosságával rövide-
 „den ’s együgyüven, de a’ menyire lehet
 „világossan meg-mutogattatik, hogy valakik
 „amaz nemes Hartzot meg hartzollyák, päl-
 „lyájokat meg-futtyák, hiteket meg-tar-
 „tyáck, mind azok csalhatatlan reménség-
 „gel várhattyyák az életnek koronáját: Egy-
 „szer ’s mind ez is, hogy az igaz Egyházi
 „szolgáhnak valóságos igaz jutalmok nem ta-
 „láttatik e’ földön, hanem menyekben tartat-
 „tik a’ Kristusnal amaz Napra, 2. Tim. 1. 12.
 „Mellyet amaz bold. eml. kegyes Férfiunak
 „néhai Tiszt. Séllyei István Uramnak, a’ Pá-
 „pai H. C. L. K. gyülekezetben közel negy-
 „ven Esztendőig izzadozott, és sok késér-
 „teteken meg-fordult Iésus Christus tanujá-
 „nak ’s hű szolgájának, az Edgyházi Társa-
 „ság-

Pápán tevékeny papi működését, melyet a sors mostohasága szakítottatott vele félbe, s bár néhány héttel előbb még keserves izületi fájdalmakat kellett kiállania, haláláig becsülettel teljesítette hivatalának mindkét munkakörét. 1692-ben lehelte ki jámbor lelkét október 17-én, öregkorában. Ezt a tudományok minden ágában igen jártas és igen jámbor embert tiszt. Hódosi Sámuel, az igen ékes szavú veszprémi igehirdető búcsúztatta temetése jelentőségének kifejezésére egy gyászbeszéddel, melynek címét teljes egészében itt közlöm: „Pályáját álhatatossan megfutó Isten hű szolgájának eltépett Igazság Koronája, az az, Oly szomorú alkalmatossággal tétetett édgügyü Tanítás, mellyben a' Sz. Pál Apostolnak 2. Tim. 4. 6. 7. 8. le tött szavainak alkalmatosságával rövideden 's együgyüven, de a' mennyire lehet világossan meg-mutogattatik, hogy valakik amaz nemes Hartzot meg hartzollyák, pályájokat megfuttyák, hiteket meg-tartyáck, mind azok csalhatatlan remén séggel várhattják az életnek koronáját: Egyszer 's mind ez is, hogy az igazi Egyházi szolgának valóságos igaz jutalmok nem találhatik e' földön, hanem menyekben tartatik a Krisztusnal amaz Napra, 2. Tim. 1. 12. Mellyet amaz bold. eml. kegyes Férjfiunak néhai Tiszt. Séllyei István Uramnak, a' Pápai H.C.L.K. gyülekezetben közel negyven Esztendőig izzadozott, és sok késérteteken meg-fordult Jesus Christus tanujának 's hű szolgájának, az Edgyházi Társaságnak penig majd

„ságnak pedig majd Huszonnégy esztendőktől
 „fogva botránkoztatás nélkül való jó lelki
 „esmérettel szolgált feyghetetlen életü Gene-
 „ralis Inspectorának, éltében sok nyomorusá-
 „gok által gyalulodott, immár pedig minden
 „fáradtságaitól meg-nyugodott testének nyu-
 „govó Boltyában való bé-szállittatásakor a'
 „Pápai Temető Kertben az ott levő Edgyhá-
 „zi Nemesi és Vitézljő Rendekből álló Gyü-
 „lekezet előtt a' fellyebb el-folyt 1692^{dik}
 „Esztenőben Mindszent havának 19. napján
 „szomoruan elpredikállot, mostan pedig Isten
 „ditsőségére, az meg-hólnak halhatatlan
 „bóldog emlékezetire az igen nagy keserü-
 „séggel ületetett Özvegynek vigasztalására 's
 „a' t. Közönségessé tett, és szem eleibe ter-
 „jesztett Hodosi Sámuel, az Veszprémi H. C.
 „L. K. G. E. M. L. P. Debreczenben
 „nyomtattatott Vintze György által 1693. Eszt.
 Susannae Sándor. Incl. Comitatus Weszpremiensis
 Procomitis, Nicolai Izkázy Horvát Viduae
 nuncupata explet plag. 3. in 8. Effigies Nostri
 picta, apud nos honoris ergo adpensa, ectypa
 illius est, quae cupro incisa in Bibliotheca
 Turicensium publica custoditur, hoc decorata
 Elogio:

Vir plurimum Reverendus D. STEPHANUS
 SELLYEI, Ecclesiae Papensis in Hun-
 garia quondam Pastor, et Superinten-
 dens, nunc Tiguri pro nomine Chri-
 sti Exul, Aetat. 49. Anno Christi
 MDCLXXVI.

Hun-

Huszonnégy esztendőktől fogva botránkoztatás nélkül való jó lelki esmérettel szolgált fegyhetetlen életű Generalis Inspectorának, éltében sok nyomoruságok által gyalulodott, immár pedig minden fáradságaitól meg-nyugodott testének nyugovó Boltyában való bé-szállíttatásakor a' Pápai Temető Kertben az ott levő Edgyházi Nemesi és Vitézi Rendekből álló Gyülekezet előtt a' fellyebb elfolyt 1692^{dik} Esztendőben Mindszent havának 19. napján szomoruan elpredikállot, mostan pedig Isten ditsőségére, az meg-hóltnak halhatatlan böl dog emlékezetire, az igen nagy keserőséggel ületetett Özvegynek vigasztalására 's a' t. Közön-ségessé tett, és szem eleibe terjesztett Hódosi Sámuel, az Veszprémi H.C.L.K.G.E.M.L.P. Debreczenben nyomtattatott Vintze György által 1693. Eszt." Sándor Zsuzsannának, Horvát Izkázy Miklós nemes Veszprém vármegye alispánja özvegyének ajánlva. 3 ívet tesz ki 8°-ben. Honfitársunknak tiszteletből nálunk falra akasztott képe annak a képének az utánzata, amelyet rézbe metszve a zürichi közkönyvtárban őriznek s a következő felirattal láttak el:

Nagy tiszteletű SELLYEI ISTVÁN püspök úr,
pápai eklézsia hajdani lelkésze Magyar-
országon, jelenleg Krisztus nevéért
száműzött Zürichben, 49 éves korában,
1676-ban.

*Hungaricos inter Papensis Mysta Ministros
Sellaeus Stephanus tollit ad astra caput.
Verbera, tonsuras, ergastula, vincla, triremes,
Pro Christo Martyr viuus ouansque tulit.
Ioan. Huldricus
Conr. Meyer pinxit.*

Iniqua Séllyeii nostri huius et Sociorum fata plures enarrarunt Scriptores, inter eos eminent *Abrahamus Pootius*, Med. Doctor Amstelodamensis in *Naawkeurig Verhaal van der Vervolginge angerecht tegens de Euangelise Leeraaren etc.* Amstel. an. 1684. in 4. c. figg. aen. XIII. annexus est Ger. Hamel Bruininxii, foederatorum Belgarum Nuntii, Libellus Supplex sacris D. Leopoldi Imp. manibus Vienna an. 1675. exhibitus. in Belgicum sermonem sub titulo hoc traductus: *Onschuld der Euangelise Leeraaren aan de Rebellie*: apographum Latinum ex MScto originali, in Augustissimo Tabulario Vindobonensi custodito, descriptum phylliris 28. ipsi possidemus. *Georgius Lanius*, Carponensis, in *Narratione Rei eiusdem Historica* Lips. an. 1676. 4. et eiusdem *Apologia*, ibid. an. 1677. in 4. illa Belgice quoque versa an. 1677. in 8. hoc eodem G. Lanio Auctore prodiit *Diascepsis Philosophica naturalis de vnguento armario*, quo vulnera longe absentium sine contactu sanantur. Lipsiae an. 1680. in 4. *Tobias Masniti*us, Ilaiensis, et *Io. Simonides*, Briznensis, tristem temporum faciem depinxerunt, et libellis bis geminis luci publicae in Germania lu-

*Sélyei István pápai lelkész hirneve fölszáll
csillagos égbe. Magyar pap vala ő ezelőtt.
Ütlegelést, lenyírást, hajsztát, börtönt, hadigályát
türt Krisztus hitiért: nyert vele élve babért.*

Huldrik János

Rajzolta Meyer Konrád

Ennek a mi Sélyeinknek és társainak a mostoha sorsát több író beszélte el. Közülük kiemelkedik Poot Ábrahám amszterdami orvosdoktornak Naawkeurig Verhaal van der Vervolginge angerecht tegens de Euangelise Leeraaren stb. című, Amsterdam-ban 1684-ben 4 ívben megjelent s 13 rézmetszetű ábrával ellátott műve. Hozzá van csatolva Ger. Hamel Bruininxius holland követnek 1675-ben Bécsben a megboldogult Lipót császár szent kezébe adott folyamodványa, holland nyelvre fordítva, ezzel a címmel: Onschuld der Euangelise Leeraaren aan de Rebellie. A bécsi császári levéltárban őrzött eredeti kéziratról készült 28 lapos másolata birtokomban van. Lani György korponai pap ugyan ezen dolog Narratio Historica-jában, megj. Lipcsében, 1676-ban 4°, és az ő Apologia-jában ugyanott, 1677., 4°, hollandra is lefordítva 1677., 8°. Ugyan ezen Lani György tollából jelent meg a Diascepsis Philosophica naturalis de unguento armario, quo vulnera longe absentium sine contactu sanantur, Lipcsében, 1680., 4°. Masnitius Tóbiás illavai és Simonides János breznóbányai pap is megírta azon idők szomorú történetét és Németországban

lustrandam exposuerunt. Ex fida auctorum horum narratione *Io. Georg. Schelhornius* praecipua momenta collegit cum delectu, et Analectorum nomine Musei Heluet. Part. XXV. pag. 46. seqq. inseruit. *Nicol. Bethlen* in *Apologia sua* an. 1677. in 4. plag. 8. *Iobi Krestyansky* *kurtze Nachricht von dem Bericht des Gerichts Auszugh Ioh. Lapsántzky. was bey dem Iudicio delegato vorgenommen* an. 1683. in 4. *Anonymus* *kurtzer Bericht von der letzten Verfolgung* etc. an. 1678. in 12. *Idem* anno 1675. in 4. *Paullus Ember* et *Zádorfalvi* in *Compilatione Hist. Eccl. Hung. Lampeana*, *Ultraj.* an. 1728. in 4. *M. Christoph. Kleschius* in *succincta sua Scepusiensium Enarratione*. Ienae an. 1679. 4. *Io. Heideggerus* in *Histor. Papatus*, *Period. VII.* edit. *Amstel.* an. 1684. in 4. et in *Eiusdem Vita* §. CVIII. *Valentinus Kocsi*, *Papensis*, reliquorum omnium vt *prolixissimus* ita, etiam *accuratissimus* in *Narratione breui de Oppr. Libert. Eccl. Hung.* *Tigur.* an. 1676. in 4. alph. 3. *Io. Iablonczai*, *M. E. Bejiensis*, in *Furore τοῦ Θεοῦ* *Ultraj.* an. 1678. in 4. plag. 7. Vterque horum postremo loco nominatorum fuit *Confessorum Socius* indiuiduus, qui indicatos hos *Codices*, manibus suis exaratos, nobis reliquerunt pretiosissimi *Cimelii* loco ab interitu conseruandos. *Alii.*

két pár könyvecskében adták ki az olvasóközönségnek. Az ő megbízható elbeszélésükből Schelhorn János György kiválogatta a fontosabb részeket és a Musaeum Helveticum XXV. részének 46. és köv. lapjain adta ki *Analecta* címen. Bethlen Miklós a maga Apológiájában, 1677., 4°, 8 ív. Krestyansky Jób: Kurtze Nachricht von dem Bericht des Gerichts. Lapsántzky János: Auszug, was bey dem Iudicio delegato vorgenommen, 1683., 4°. Egy ismeretlen: Kurtzer Bericht von der letzten Verfolgung stb. 1678., 12°. Ugyanaz 1675., 4°. Ember Pál és Zádorfalvi a Lampetól összeállított *Historia Ecclesiarum Hungaricarum*-ban, Utrecht, 1728., 4°. Klesch M. Kristóf az ő rövid *Scepusiensium Enarratio*-jában, Jéna, 1679., 4°. Heidegger János a *Historia Papatus* hetedik periodusában, Amsterdam, 1684., 4° és az ő *Vitá*-jának 108. cikkében, Kocsi Bálint pápai pap, a valamennyiükénél bővebb és pontosabb *Narratio brevis de Oppressione Libertatis Ecclesiarum Hungaricarum*-ban, Zürich, 1676., 4°, 3 alfabétum, Jablonczai János bejei eklézsiavezető a *Furor τοῦ Θεοῦ*-ban, Utrechti, 1678., 4°. plag. 7. E két utoljára említett író elvászthatatlan társuk volt a hitvallóknak, s ezeket az említett könyveket saját kezükkel írva hagyták ránk a pusztulástól megőrzendő legdrágább kincs gyanánt. Még mások.

O P E R A

- 1.) Temető Kert, mellyben egynehány halotti alkalmatossággal való Prédikációk vannak, mellyeket ir és prédikáltt különkülön helyeken Sélyei Balog István, mostan Fejérváratt edgyik udvari Praedikátor. Váradon 1655. 8. plag. 20. Dicit in dedicatione ad Deum Patrem directa: *A' testi fegyvert te oldottad le Uram az en oldalamrol, és te ruháztál fel a' te Lelkednek erejével: a' Tengernek habjai közzül kegyelmessen meg-szabadítottál, és ismét hazámnak meg adtál: tizenöt esztendeje már, hogy a' te gabonádnak aratására ki-bocsátottál 's a' t.* Sunt Orationes sacrae singulari eruditione refertae XXV. in exsequiis luculentorum hominum recitatae: prima argumentum depromptum est ex Genes. XXXV. 16. 17. seqq. vltimae vero Psal. CXIX. 2.
- 2.) *Uti-társ mellyben majd minden alkalmatosságokra tartozó rövid és együgyü Tanítások foglaltnak-be. Mellyeket irt, és küs bocsátott a' Hiveknek épuletekre Sélyei Balog István, Mostan Fejérváratt egyik Udvari Praedikátor. Váradon 1657. 8. pl. 18¹/₂. Sermo nes diuini argumenti sunt numero XXIX, summo et inuictissimo Regi, Domino Iesu Christo commendati.*
- 3.) *Az Néhai Tekintetes és Nagyságos Iktári Gróff Bethlen Péter Uramnak meg-hidegedett teste felett való rövid uti Predikáció, mellyet Weszpr. P. II. C tött*

M Ű V E I

1. Temető Kert, mellyben egynehány halotti alkalmatossággal való Predikációk vadnak, mellyeket ír és prédikáltott külön-külön helyeken Sélyei Balog István, mostan Fejérváratt edgyik udvari Praedikátor. Váradon, 1655. 8°, 20 ív. Az atyaistenhez intézett ajánlásában ezt mondja: A' testi fegyvert te oldottad le Uram az en oldalamról, és te ruháztál fel a' te Lelkednek erejével: a' Tengernek habjai közzül kegyelmessen meg-szabadítottál, és ismét hazámnak meg adtál: tizenöt esztendeje már, hogy a' te gabonádnak aratására ki-bocsátottál 's a' t. Nagy emberek temetésein elmondott, nagy tudományról tanúskodó 25 szentbeszéde ez: az elsőnek a tárgya a Genezis XXXV. 16., 17. és köv., az utolsóé meg a 119. Zsolt. 2-ből van véve.
2. Uti-társ mellyben majd minden alkalmatosságokra tartozó rövid és együgyü Tanítások foglaltatnak- be. Mellyeket írt, és küs bocsátott a' Híveknek épületekre Sélyei Balog István, Mostan Fejérváratt egyik Udvari Praedikátor. Varadon 1657. 8°, 18 ½ ív. 29 jövendölő tartalmú beszéde ez, a legfőbb és leglegyőzhetlenebb királynak, Jézus Krisztus úrnak ajánlva.
3. Az Néhai Tekintetes és Nagyságos Iktári Gróff Bethlen Péter Uramnak meg-hidegedett teste felett való rövid uti Predikáció, mellyet tött

tött *Sáros-Varmegyében Sz. Mihályon, an. 1646. 28. Oct. Sélyei Balog István, Huszti Lelki-tanító. Psal. 102. 4. Más Predikáció mellyet tött azon uti alkalmatossággal Szánton, Sz. Mihály havának harminczegyedik napján, an. 1646. Ugyan Sélyei Balog István Huszti Lelki-tanító. Apoc. 7. 17. Dum scilicet Ill. Comitatus Petri Bethlenii Iktariensis, Comitatus Hunyad et Maramaros perpetui Comitatus, cadaver ex pago prouinciae Liptoviensis Liszkafaluensi, Rosenbergae vicino, in oppidum Nyir-Bátor sollemni ritu ad tumulandum deportaretur, sermonum horum funebrium alterum ad Fanum S. Michaëlis in Comitatu Sárosiensi, alterum Szántoini noster recitauit. Vterque legitur insertus Collectioni Laudationum funebrium dicti Comitatus Bethlenii *Temetési Pompa* inscriptae, et M. Varadini an. 1646. in 4. plag. 23. typis Abrah. Szentzi Kertész publicatae. Reliqui exsequiarum Comites et laudatores sacri, praecipui fuerunt, *Nicol. Lázár*, Szathmariensis; *Val. Dobrai*, Ecse-diensis; *Franc. Verécsi*, S. Patakiensis, curationes sacri: *Georg. Csulaji*, Georg. Rákoczi Senioris Concionator Albae Iuliae Aulicus, et *Steph. Benjam. Szilágyi*, S. Patakinus Professor, qui funebrem orationem suam, super obitu Bethlenii 21. Octob. 1646. Liszkafaluae publice recitatam, appellauit *Fatalem Regni Hungarici Periodum*. Bene latina, docta, et lectu digna est oratio.*

Sáros-Varmegyében Sz. Mihályon, az 1646. 28. Oct. Sélyei Balog István, Huszti Lelki-tanító. 102. zsold. 4. Más Predikáció, melyet tött azon uti alkalmatossággal Szántón, Sz. Mihály havának harminczegyedik napján, an. 1646. Ugyan Sélyei Balog István Huszti Lelki-tanító. Titk. Jel. 7. 17. Mikor ugyanis tekintetes Iktári Bethlen Péter grófnak, Hunyad és Máramaros megyék örökös ispánjának holttestét a Rózsaheggyel szomszédos Liszkafalva Liptó megyei községből Nyirbátor városába szállították ünnepélyes eltemetésre, e gyászbeszédék egyikét Szentmihály-egyházán mondta el Sáros megyében, a másikat meg Szántón. Mind a kettő benne van a Nagyváradon 1646-ban 4° alakban 23 íven Kertész Szentzi Ábrahám betűivel nyomtatott Gyászbeszéd-gyűjteményben a megnevezett Bethlen gróf temetési pompája címmel. A temetés fő kísérői és egyházi szónokai Lázár Miklós szatmári, Dobrai Bálint ecsedi és Verécsi Ferenc sárospataki pap volt, egyházi elüljárói Csulaji György, az id. Rákóczi György gyulafehérvári udvari predikátora, és Szilágyi István Benjamin sárospataki tanár, aki az elhalt Bethlen fölött 1646. okt. 21-én Liszkafalván nyilvánosan elmondott gyászbeszédének a Fatalis Regni Hungarici Periodus címet adta. Szép latinsággal, okosan írt, olvasásra méltó beszéd.

4.) *Oratio Valedictoria a Viro Venerando ac clariss. Stephano Séllyei, Superintendente, constantissimo Christi martyre, pridie discessus ex urbe Tigurina, cum inde a 19. Maii 1675. An. ad d. 20. Oct. An. 1677. hospes in eadem fuisset, nomine RR. DD. Fratrum suorum exhibita.* Ita Oratio gratiarum actoria incipit: *Viri Magnificentissimi, Amplissimi, Serenissimi inclytæ Reipublicæ huius Proceres etc. Tritum illud: ingrato homine terræ nihil grauius, vobis bene notum est, quo vt etc. Cicatrices rerum harum pluribus refricare non est animus, ne tacitus semet dolor ipse accendat, vimque præteritam integret. Ast aliud quidpiam de Séllyeo hoc commemorandum nobis est nouissime, euidentioribus ita nos commonefacientibus temporum rationibus, falli omnino existimamus eruditissimos in Transilvania duumviros, Rev. Petrum Bodium in Athen. Hungar. et Rev. Iosephum Benkó in Transilvania sua nondum cognita, Tom. II. dum duos Stephanos Séllyeos homonymos, alterum concionatorem Papensem et in Neapolitana, alterum Albensem, et in Tartarica captiuitate in detentos, vnum eundemque conflarint hominem: quum prolixioribus nobis haudquaquam esse liceat, sufficiat illorum errorem detexisse, nostrum vero candide profiteri, alio et loco et tempore emendandum. Stephani Séllyei interim Papensis Filium, parti vt cognominem, ita non degenerem, apud Bitskeienses, vico*

4. Oratio Valedictoria a Viro Venerando ac clarissimo Stephano Séllyei, Superintendente, constantissimo Christi martyre, pridie discessus ex urbe Tigurina, cum inde a 19. Maii 1675. An. ad d. 20. Oct. An. 1677. hospes in eadem fuisset, nomine Reverendissimorum Dominorum Fratrum suorum exhibita. E hálálkodó beszéd így kezdődik: Híres Köztársaságunk nagyságos, tekintélyes és kegyelmes előkelői stb. Jól ismeretes előttetek az a közszájon forgó kifejezés, hogy hálátlan embernél semmi sem nehezebb a földnek, s hogy ezzel stb. Nincs bátorságom e dolgok sebhelyeit újra földörzsölni hosszabb szóval, hogy az elcsendesült fájdalom föl ne lobbanjon és régi erejére ne kapjon. De mivel bizonyos nyilvánvaló körülmények figyelmeztetnek rá, el kell mondanom még valamit erről a Séllyeiről: azt tartjuk, hogy a két tudós erdélyi, tisztt. Bod Péter a Magyar Athénásban és tisztt. Benkó József az ő Transilvania nondum cognitá-ja II. kt.-ében teljesen téved, amikor a két azonos nevű Séllyei Istvánt, úgymint a nápolyi fogságba vetett pápai és a tatár rabságba esett gyulafehérvári papot egy ugyanazon emberré tette. Mivel sehogysem áll módomban bővebben foglalkozni velük, tessék megelégedni tévedésük leleplezésével és annak a világos kijelentésével, hogy emberünket majd máshol és máskor tisztázzuk. Mellesleg határozott tudomásunk van arról, hogy a pápai Séllyei István-

Albae-Regalis non infrequenti, Sacrorum Ministrum egisse; viduam vero a morte relictam Viro Nobili *Ioanni Csernel*, celebri Iuriconsulto, nupsisse; atque filiam ex hoc postea matrimonio progenitam *Ioanni Szondi*, concionatori primum Comaromiensi, mox Miskolcziensi elocatam genuisse *Susannam Szondi*; eamque Viro Nobilissimo *Stephano Kenessey*, Consiliario Regio, et munifico studiorum in Patria altori, nuptui fuisse datam non vano rumore intelleximus. *Stephano Sellyeio*, *Husztienisium* Concionatori vero et Ecclesiarum Maramaros Seniori egregiam Disputationem theologicam *de Syncretismo* seu *Vnione dissidentium Ecclesiarum* inscriptam fuisse obseruauimus, quam *Ioan. Kazai, Nob. Hungarus*, marte suo elaboratum et praeside Voetio defensam, Trai. ad Rhen. an. 1644. in 4. plag. 7. typis vulgauerat.

ARTICVLVS VI.

BRENNER (*Martinus*) Patria Bistricensis Transilvanus, exantlatis in Universitatibus Vieniensi et Basileensi laboribus scholasticis, adulto seculo XV. non infelix Med. Doctor practicus euasit, apud luculentos Hungariae et Transilvaniae Cives plurimum auctoritate et gratia valuit, gentis suae historiam singulari industria intra et extra patriae limites illustrare voluisse certo demonstratum dedit argumento Factionem Zapolytanorum in tantum detestatus, ut
Vien-

nak apjával egynevű s hozzá méltó fia Székesfehérvár népes falujában, Bicskén lelkészkedett, holta után itt maradt özvegye pedig a híres jogtudós Csernel Jánoshoz ment feleségül, az ezen házasságából később született lányának meg Szondi János, az előbb komáromi, majd miskolci pap lett az ura; az ő lányuk volt Szondi Zsuzsanna, aki nemes Kenessei István királyi tanácsosnak, a tudományok bőkezű hazai támogatójának lett a felesége. Tudjuk viszont, hogy Séllyei István huszti papnak, a máramarosi ekléziák főesperesének volt ajánlva a kiváló *Disputatio theologica de Syncretismo seu Vnione dissidentium Ecclesiarum*, Utrecht, 1644. in 4, plag. 7, amelyet Kazai János, magyar nemes saját erejéből kidolgozva és Voet elnöklete alatt megvédve nyomtattatott ki.

VI. CIKK

BRENNER MÁRTON besztercei születésű erdélyi, miután a bécsi és a bázeli egyetemen kiállotta az iskolai foglalatosságokat, szerencsés kezű gyakorló orvosdoktor lett a XV. század végén, s nagy tekintélyre és szeretetre tett szert Magyarország és Erdély előkelő polgárai közt. Hogy nemzete történetét páratlan buzgalommal akarta megírni hazája határain belül és kívül, annak határozott bizonyítékát adta azzal, hogy a Zápolya-

Viennam, in sinu Ferdinandi I. Regis conquie-
 turus, ad habitandum commigrarit. (*) De lo-
 co genereque mortis Viri huius eruditissimi iu-
 vabit ea repetere, quae *Matthias Miles in Sie-
 benbürgischen Würg-Engel* impresso Hermensta-
 dii an. 1670. in 4. pag. 52. adducit his verbis:
*Martinus Brennerus der Artzney Doctor, und in
 allerlye Sprachen und Künsten ein gelehrter Mann
 stirbet aus überfliessigkeit der gelben Gallen den 24.
 Jan. 1553. Wird begraben in der grosz Kir-
 chen in Hermanstadt, da er kurz zu vor diese
 Grabschrift ihm gemacht:*

ΕΥΣΕΒΝΑ ΧΕΥΣΕ ΣΟΦΙΑΤΕ Κ' ΗΘΕΣΤΗ ΑΓΓΛΙΚΗ
 ΜΑΡΤΥΡΟΣ ΒΡΕΝΝΕΣ ΕΥΘΑΔΕ ΞΗΤΕ ΘΑΥΝΟΝ.

C 3

OPERA.

(*) Ad aetatem Ferdinandi I. Regis huius Hunga-
 riae refertur alter quoque Medicus, isque Regius
 quidam *Magister Petrus* adpellatus, cuius *Frater
 Franciscus I. de Frangepanibus*, Archiepiscopus
 Colocencis, & Administrator Episcopatus Agriensis
 in Testamenti tabulis Posonii in festo S. Vincen-
 tii Martyris anno Domini 1543. confectis, atque
 a Clar. Prayo, Hierarchiae suae Part. II. pagg. 79.
 seqq. nota f. insertis, his verbis meminit 1. c.
 pag. 81. Item *Magistro Petro, Medico Regio le-
 go coclear meum aureum, alterum Joanni Pe-
 reni. Medico Caesari soluatur iuxta conuentionem
 nostram.* Ipsum quoque Archiepiscopum Medico-
 rum horum opera in curanda sua sanitate vsum
 fuisse, luculenter ex his colligitur.

pártot annyira megtagadta, hogy I. Ferdinánd király védelme alatt szándékozva megpihenni, Bécsbe költözött lakni.* E tudós ember halála helyéről és neméről jónak látom idézni azt, amit Mathias Miles a következőleg ad elő a Siebenbürgischer Würg-Engel impr. Hermanstadii an. 1670. in 4. 52. lapján: Brenner Márton, a minden nyelvben és tudományban jártas orvosdoktor, sárgaságban halt meg 1553. jan. 24-én. A nagyzebeni nagytemplomban temették el, miután kevéssel azelőtt a következő sírverset írta magának:

ΕΥΣΕΒΝΑ ΧΕΥΧΕ ΣΟΦΙΑΤΕ Κ' ΗΘΕΣΤΙ ΑΓΓΛΙΣ
ΜΑΡΤΙΝΟΣ ΒΡΕΥΝΕΓ ΕΥΘΑΔΕ ΞΗΤΕ ΘΑΥΝΟΝ.

* Ennek az I. Ferdinánd magyar királynak a korában említenek még egy Péter mester nevű királyi orvost is, akiről fivére, I. Frangepán Ferenc kalocsai érsek, az egri püspökség adminisztrátora, Pozsonyban Szent Vince vértanú ünnepén 1543-ban készített s a hírneves Pray Egyháztörténete II. részének 79. és a köv. lapjain f) betűjel alatt közölt végrendeletében ezen szavakkal tesz említést i.m. 81. l. Továbbá Péter mesternek, a király orvosának hagyom az egyik aranykanalamat, a másikat Perényi Jánosnak. Caesar orvos a szerződött díjat kapja. Ebből világosan következik, hogy maga az érsek is fölhasználta ezen orvosok segítségét egészsége ápolásában.

O P E R A.

- 1.) *Antonii Bonfinii Rerum Vngaricarum Decades tres, nunc demum industria Martini Brenneri, Bistriciensis Transilvani, in lucem editae, antehac nunquam excusae. Quibus accedunt Chronologia Pannonum Joan. Heroldi a Noach usque haec tempora, et Coronis Historiae Vngaricae diversorum Auctorum.* Basileae ex Roberti Winter officina an. 1543. in fol. philyr. 152.

Quid Brennerus noster in hac Bonfinii editione omnium prima, eaque profecto rarissime obuia praestiterit, quia nobis prae manibus nunc est, placet paucis de illius argumentis lectorem edocere. Praemissa est Epistola nuncupatoria ad Francisc. a Rewa, Comitum Turocensem, Regis Ferdinandi Consiliarium, regnique Vngariae Palatinum directa, quam excipit Ant. Bonfinii ad D. Vladislaum Regem praefatio, tandem sequitur Roberti Winteri ad Lect. admonitio cum adnexo Catalogo Auctorum, quorum testimonio usus est in edendis hisce tribus Decadibus; quibus *Joan. Heroldi* Chronologia Pannoniae plag. I. adiecta est: in Coronide collati sunt *Mich. Ritii*, Bonfinii rhapsodi, et epitomatoris, Libri duo, plag. 4. constantes, iam antea Basil. an. 1517. in 4. apud I. Frobenium editi, tandem *Callimachi Attila* plag. 2½ Hagenoae primum an. 1531. in 4. et mox Basil. an. 1541 in 8. excusus;

M Ű V E I

1. Antonii Bonfinii *Rerum Vngaricarum Decades tres, nunc industria Martini Brenneri, Bistricensis Transilvani, in lucem editae, antehac nunquam excusae. Quibus accedunt Chronologia Pannonum Joan. Heroldi a Noach usque haec tempora, et Coronis Historiae Vngarice diversorum Auctorum.* Bázelen, Róbert Winter műhelyéből, 1543. in fol. philyr. 152. Hogy mit is nyújtott nekünk ez a mi Brennerünk ebben a legeslegelső és valóban igen ritkán látható Bonfini-kiadásban, annak a tartalmáról — mivel jelenleg kezeim közt van — jónak látom tájékoztatni az olvasót. Elején egy Rewai Ferenc túróci főispánhoz, Ferdinánd király tanácsosához, Magyarország nádorához intézett ajánló levél van, amely alatt Bonfini Antal előszava jön Ulászló királyhoz, végül Winter Róbert tanácsa következik az olvasóhoz, azon szerzők jegyzékével együtt, akiknek az adatait használta e három tízeskönyv kiadásában; ehhez van mellékelve Herold János 1 íves *Chronologia Pannoniae*-ja; a *Coronis*-ban található Michael Ritiusnak, Bonfini dicsőítőjének és kivonatolójának már előbb, Bázelen 1517-ben Frobenius nyomdájában 4° alakban kiadott 4 íves két könyve, végre Callimachus előbb Hagenauban an. 1531. in 4. 2 1/2 íven, utóbb Bázelen, 1541. in 8. kinyomtatott

nouissime *T. Alex. Cortesii* Versiculi de regis Matthiae laudibus bellicis, praemisso Vinc. Opsopoei ad Hallerum prooemio, et Auctoris ad Matthiam regem epistola. Brennerianas has Bonfinii Decades, Libris XV. idest. Decade IV. et V. dimidia e tenebris erutis auctas, *Io. Sambucus*, Medicus Tyrnauensis, adiectis suis et aliorum minorum Scriptorum opusculis primum publicauit. Basil. an. 1568. quae postea editio Francof. an. 1581. Hanov. an. 1606. Colon. an. 1690. et rescissis Brenneri et Sambuci appendicibus Vindobonae et Posonii an. 1744. atque nouissime omnium curante Celeberr. Carol. *Andr. Belio* Lipsiae an. 1771. toties in folio repetita est. Editionis Bonfinii Brennerianae geminam interpretationem theotiscam Basileensem, vnam Winteranam an. 1545. alteram Oporinam; Sambucinae vero unam dumtaxat Francof. an. 1581. exstare *Czuittingerus* adserit, sed *Georg. Soterius* hanc in Belgicum quoque sermonem transfusam esse in Bibliotheca sua MScta comminiscitur. Ast non Sambucus est, vt communis fert Opinio, qui post editos Brennerianos Bonfinii libros XXX. alios nonnullos in lucem publicam primus produxerit, *Caspar* enim *Heltai* Claudiopolitanus sacer curio, et typographus, in *Historia Inclyti Matthiae Hunyadi Regis Hungariae augustissimi*, Claudiop. an. 1565. in fol. edita, Parte II. a littera F. usque ad finem, Decadis IV. Libros VI. in apricum pri-

Attilá-ja; legvégül van T. Alex. Cortesius Versorai Mátyás király hadi dicsőségéről, Szakács Vincének Hallerhoz intézett előszavával és a szerzőnek Mátyás királyhoz írt levelével. Bonfininek ezt a 15 könyvvel, mégpedig a homályból előkotort IV. tízeskönyvvel és az V.-nek a felével megnövelt Brenner-féle kiadását, elsőnek Zsámboki János nagyszombati orvos tette közzé, hozzátoldva a maga és más kisebb írók művecskéit, Bázelen 1568-ban. Ezt ismételte meg később 1581-ben a frankfurti, 1606-ban a hannoveri, 1690-ben a kölni és 1744-ben — Brenner és Zsámboki függelékeit elhagyva — a bécsi és pozsonyi, legújabbán pedig a nagyhirű Bél Károly András gondozásában 1771-ben a lipcsei kiadás, valamennyien fólióban. Czvitinger említi, hogy a Brenner-féle Bonfinikiadványnak két bázeli német magyarázata van, a Winter-féle 1545-ből és az Oporin-féle, a Zsámboki-félének pedig csak egy, a frankfurti, 1581-ből, de Soterius György azt mondja az ő kéziratos Bibliothecájában, hogy ez hollandra is le van fordítva. De nem Zsámboki az, aki — mint a közvélemény hiszi — Bonfininek Brennertől kiadott 30 könyve után elsőnek hozott napvilágra még egynéhányat. Ugyanis Heltai Gáspár kolozsvári pap és nyomdász jelentette meg elsőnek a IV. tízeskönyv 6. könyvét 1565-ben Kolozsvárott fólióban a *Historia Inclyti Matthiae Hunyadis Regis Hungariae augustissimi II. részében az F be-*

mus produxit, in subnexo Epilogo enixe rogat eruditos quosvis lectores, ut residuos quoque Decadis eiusdem Libros IV. secum communicare nulli intermittant. Idem Hel-tus reliquos quoque Bonfinii libros in MScto haerentes magno et labore et industria undique conquisivit, et sic integrum Bonfinium, prius in Hungaricum idioma conuersum, in compendio typis suis expressit Claudiopoli an. 1575. in fol. ita Libri titulus se habet: *Chronica, az Magyaroknac dolgairol, mint iöttec ki a' nagy Scythiaból Pannoniában, Es mint foglaltac magoknak az Országot: és mint birtác aszt Hertzegről Hertzegre, és Királyról Királyra; nagy soc tusakodássockal, és szántalan soc viadallyockal, Mellyet HELTAI GASPAR megirta Magyar nyeluen, és ez rendre hozta, Az Bonfinius Antalnac nagy Könyvéből es egyeb Historias Könyuekből nem kiczin munkáual.* In praefatione posteaquam multum de Bonfinio disseruisset, cur Libros Historiarum Eius, in MScto haerentes post adhibitum longum scrutinium tam difficulter nancisci potuerit integros, his verbis rationes exponit: *Mátyás Király után Bonfinius, László Király vdvarában az ö üdejebeli dolgo-
kat is nagy fizetésert meg irta, és az egész Chronicat dedicalta és ajánlotta László Király-
nac. De az könyv nem volt nyomtattua, Hanem czac irua. Es á püspekec annac után-
na, kiki mind magának meg iratta. De miért
hogy a' könyv nagy és hosszszu, rosteltic meg irni
mind*

tűtől egész végig. A hozzá csatolt utóhangban kérve kér minden tanult olvasót, hogy annak a tízeskönyvnek a többi négy könyvét se mulassza el vele közölni semmi szín alatt se. Ugyanez a Heltai Bonfininek kéziratban lappangó többi könyvét is összegyűjtötte és így az egész Bonfinit, amelyet előbb magyarra fordított, kivonatosan kiadta saját betűivel Kolozsvárott fólióban, 1575-ben. Könyvének címe a következő: *Chronica, az Magyaroknac dolgairol, mint iöttec ki a' nagy Scythiaból Pannoniában, Es mint foglaltac magoknac az Országot: és mint birtác aszt Hertzegről Hertzegre, és Királyról Királyra; nagy soc tusa-kodásockal, és szántalan soc viadallyockal, Mellyet Heltai Gaspar megirta Magyar Nyelven, és ez rendre hoszta, Az Bonfinius Antalnac nagy Könyvéből es egyeb Historias Könyuekből nem kiczin munkáual. Miután a bevezetésben hosszasan beszélt Bonfiniről, a következőleg ad számot arról, hogy az ő történetének kéziratosa könyveit miért tudta csak hosszú kutatás után nagy nehezen megszerezni teljes számban: Mátyás Király vtán Bonfinius, László Király vdvarában az ő üdejebeli dolgokat is nagy fizetésert meg irta, és az egész Chronicat dedicalta és ajánlotta László Királynac. De az könyv nem volt nyomtattua, Hanem czac irua. Es a' püspekec annac vtánna, kiki mind magának meg iratta. De miért hogy a' könyv nagy és hoszszu, resteltic meg irni mind a' Könyuet.*

mind a' Könyuet. Ezért egyik egy részét írta
 masic a' másikat harmadic a' harmadikat. E soc
 darabokból annac utánna mu udönkbe egybe sze-
 degettunk, és rendre hosztuc mind az egész
 Könyuet, nagy munkával es nagy nehezen.
 Mert az egész köny el-veszet Bonfiniusnál
 's a't. Mátyás Kir-alynac Köszenyüc ezoká-
 ért hogy a' Magyar Chronicat Boufinius bölcz
 es ékes Deác szóual meg írta: Mert ha Mát-
 tyás Kiraly olly böw fuzetést nem tött volna,
 es viasz fazékban és som fánál főzet volna;
 Mint azmostani Feiedelmec és Wrac: Bizony
 egy czöp Chronicác sem volna 's a't.

- 2.) Aurelii Lippi Brandolini Dialogum de Vitae
 humanae conditione et corporis aegritudine to-
 leranda ad Matthiam Regem et Beatricem Re-
 ginam exaratum, Nicolao de Gerend Episc.
 Transilvaniensi inscripsit, et Basileae in of-
 ficina Rob. Winteri an. 1540. in 8. edidit.
 Recus. ibidem an. 1543. in 8. in Germa-
 nicam Linguam translatus per Io. Remhart
 prodiit August. Vindelic. an. 1622. in 8.
 Haec Brennerus in Epistola Dedicatoria de
 Bibliotheca Budensi, quam triennio ante ocu-
 lis lustraverat, quam a barbarie Turcica ple-
 ne diriperetur: *Matthias, qui cum tot variis
 bellis distraheretur, doctissimos tamen quosque
 viros, imo quoscunque dote aliqua ingenii vir-
 tuteque nobilitatos videret, in summo honore
 habuit, amplissimisque praemiis ornavit. Cuius
 rei praeter insignem Bibliothecam Budae in regia
 a se aedificata, quam selectissime Graecis et*

Ezért egyik egy részét írta, másik a' másikat harmadic a' harmadikat. E soc darabokból annac vtánna mu udönkbe egybe szedegettunk, és rendre hosztuc mind az egész Könyuet, nagy munkával és nagy nehezen. Mert az egész köny el-veszet Bonfiniusnál 's a' t. Mátyás Kir-alynac Köszenyüc ezokáért hogy a' Magyar Chronicat Boufinius bölcz es ékes Deác szóual meg írta: Mert ha Mátyás Kiraly olly böw fuzetést nem tött volna, es viasz fazékban és som fánál főzet volna; Mint az-mostani Feiedelmec és Wrac: Bizony egy czöp Chronicánc sem volna 's a' t.

2. Aurelius Lippus Brandolinusnak Mátyás királyhoz és Beatrix királynéhoz írt *Dialogus de Vitae humanae conditione et corporis aegritudine toleranda* c. művét Gerendi Miklós erdélyi püspöknek ajánlotta és Bázelen, Winter Róbert nyomdájában 1540-ben 8°-ben adta ki. Újra-nyomva uo. 1543. 8°-ben, németre fordítva Remhart Jánostól Augsburgban jelent meg 1622-ben 8°-ben. Az ajánló levélben ezt írja Brenner a budai könyvtárról, amelyet azelőtt harmadéve látott saját szemével, mint a barbár török teljesen kirabolta: Mátyás, akit annyira elfoglaltak különféle háborúi, nagy becsületben tartotta és dús jutalmakkal tüntette ki a tudós és a tehetségükről híres embereket. Ezt tanúsítják az általa Budán építtetett királyi palotában levő nagyszerű könyvtáron kívül — amelyet nemcsak az Ázsia, Görög- és Olaszország minden

Latinis Auctoribus ex ipsa Asia, Graecia, Italia vndequaque conquisitis non ornatissimum solum, sed etiam copiosissime omni librorum genere instructam superioribus annis Asiatica barbaries deuastauit (me enim ante biennium diligenter eam perlustrante vix vlla pristini ornatus, si vnum atque alterum Auctorem Graecum excipias, illic exstabant vestigia) testes sunt tot doctissimorum lucubrationes ac volumina ex omnibus orbis partibus ipsi nominatim dicata, et inscripta. Hinc clarum est ante cladem Mohaccianam fuisse eam Regum incuria dissipatam. Brandolinum hunc Lippum, a lippientibus oculis ita vocitatum, excellentem et oratorem et musicum, et poetam fuisse dum clarissimus Rex Matthias intellexisset, ad profitendam Rhetoricen, teste Seb. Conrado in epistola nuncupatoria Libris Brandolini Basil. apud Oporinum excusis praemissa, in Pannoniam nostram euocauit Florentia, quo munere scholastico vir ille suae aetatis doctissimus in Budensi Coruiniana, et mox Strigoniensi quoque Viteziana, Scholis, pluribus annis insigni cum iuuentutis Hungaricae adprobatione functus est. Quos praeterea Libros Brandolinus, si non poene caecus, insigniter tamen Lippus, conscripserit eruditione multiiuga refertissimos, Petrus Bayle in Dictionario Historico-Critico in Artic. praemisso vitae curriculo, pro suo modulo examinat, *Historias scilicet V. et N. Testamenti, carmine herioico expressas; Commentarios*

tájáról nagy szakértelemmel összegyűjtött görög és latin auktorokkal szerelt föl, hanem mindenféle más könyvvel is dúsan ellátott, de amelyet a múlt években az ázsiai barbár nép elpusztított (mikor ugyanis két évvel előbb gondosan átnéztem, régi fölszerelésének — egy-két görög auktoron kívül — alig volt már meg némi maradéka) — tudós embereknek a világ minden részéből név szerint neki címzett és ajánlott iratai és könyvei is. Ebből kiderül, hogy ezt már a mohácsi vész előtt megdézsmálták a királyok nemtörődömsége következtében. Mikor Mátyás látta, hogy ez a Brandolinus Lippus, akit szeme csipássága miatt neveztek Lippusnak, kitűnő szónok, muzsikus és költő, Sebastianus Conradus állítása szerint, amely Brandolinusnak Bázélban Oporinusnál kinyomtatott könyvei elején az ajánlólevélben olvasható, Magyarországra hívta Firenzéből az ékesszólás tanítására, amely iskolai állást aztán korának ez a nagytudományú embere a budai Corviniánában, utóbb meg az esztergomi Vitéziánában töltötte be több évig a magyar ifjúság nagy helyeslésével. Hogy ezenkívül micsoda sokoldalú tudománnyal ékes könyveket írt ez a, ha nem is egészen vak, de felette vaksi Brandolinus, azt Petrus Bayle kritizálja meg szokása szerint a *Dictionarium Historico-Criticum*nak az életrajz elé írt cikkében, mégpedig a *Historiae Veteris et Novi Testamenti, carmine heroico expressae-t; a Commentarii in Epistolas Divi Pauli Apostoli-t;*

rios in Epistolas D. Pauli Apostoli; Tractatum de Lege; De ratione scribendi epistolas: hunc quoque postremum Lippi Brandolini Librum Matthiae Regi fuisse olim nuncupatum, Morerius ex mente Mitaei in Voce adserit; quod tamen Bayle l. c. non sine ratione pernegat. Coruini Regis providentia, vt verbo dumtaxat commemorem, Nobiles Pannonii Adolescentes quam perito praeceptore duce ea aetate vsi fuerint in addiscenda Rhetorica, facile licet colligere ex laudatis Brandolini Libris III. de ratione scribendi concinnatis, hanc enim illius Rhetoricen Königius Biblioth. V. et Nov. pag. 131. his concelebrauit encomiis: Ex ea, inquit, praecepta collegit, et a ratione dicendi ad rationem scribendi tam docte transtulit, et tam diligenter accommodauit, vt verissime de eo scripserit Seb. Conradus, nihil neque maiorum suorum memoria neque sua doctius aut elegantius in ea scriptum videri.

- 3.) *Paradoxa Lippi Brandolini Aurelii Augustiniani Heremitaе sane Christiana nullibi hactenus a quoquam impressa, recens vero per JOANNEM HEROLD Acropolitam Christianae Reip. ergo in lucem edita um Praefatione ad Othonem Principem illustriss. Episcopum Augustanum, ac indice non poenitendo. Basil. an. 1543. in 8. plag. 8. Ex recitato hoc titulo aperte falsum videri, quod Lud. Morerius dans le grand Dictionaire Historique in Art. adseruit, libellum hunc Matthiae Coruino Regi fuisse*

a Tractatus de Lege-t; a De ratione scribendi epistolae-t. Hogy Brandolinusnak ez az utolsó munkája is Mátyás királynak volt ajánlva annak idején, azt Morerius említi Mitaeus alapján a Vox-ban, de Bayle nem ok nélkül tagadja idézett művében. Hogy a magyar nemes ifjak a „Hollós” király gondoskodása következtében milyen jártas tanár vezetéséhez jutottak akkor az ékesszólástan elsajátításában, azt — hogy csak röviden megemlítsem — könnyen ki lehet érteni Brandolinusnak az írás módjáról szóló három említett könyvéből. Ezt az ő ékesszólástanát ugyanis Königius a Bibliotheca Vetus et Nova 131. lapján így dicsérte meg: Ebből állította össze a szabályokat — mondja — s a beszéd módjáról olyan okosan vitte át őket és alkalmazta az írás módjára, hogy teljes igazsággal írta róla Sebastianus Conradus, hogy ebben a tárgyban sem elődei, sem saját emlékezete szerint nem látható okosabb vagy szebb irat.

3. Paradoxa Lippi Brandolini Aurelii Augustiniani Heremitaе sane Christiana nullibi hactenus a quoquam impressa, recens vero per JOANNEM HEROLD Acropolitam Christianae Republicae ergo in lucem edita cum Praefatione ad Othonem Principem illustrissimum Episcopum Augustanum, ac indice non poenitendo. Bazelben, 1543. in 8. 8. íven. Ebből az itt idézett címből világosan hamisnak bizonyul az, amit Ludovicus Morerius dans le grand Dictionnaire Historique levő cikkében mond arról, hogy ez a kis könyv Hollós Mátyás királynak

fuisse nuncupatum et mox an. 1498. Basil. impressum. Exemplum codicis MSctum Brennerus noster a Turcarum immanitate conservatum Editori Heroldo fine vulgandi cum adiuncto comite epistolio Basileam dono exmisit, qui in praemissa Epistola nuncupatoria ita de Brennero, eiusque iniquiori fortuna disseruit: *Quem quidem (Libellum) nuper ab amico obseruandissimo Martino Brennio Transilvano Bistriciensis dono accepi, quo homine nescio an sol unquam viderit candidiorem: certe patria indignissime ab indigno ac crudelissimo tyranno Turca illo exutum, fortunis multis spoliatum, amicis priuatum, vix librorum suppellectile, victus necessariis sustentaculis et vita saluum fugientem (puto haud sine dolore) vidit. Is inter cetera mihi ita scribit: Christiana paradoxa hominis non indocti eleganter conscripta, nec vumquam impressa tibi dono mitto, quae tu aliquando edes.* Praefationem Heroldi excipit eiusdem Epistola ad Mart. Brennum Basileae Kal. Sept. an. 1543. exarata; sequitur Dedicatio Raphaëlis Brandolini iunioris Lippi, Romae IX. Cal. Apr. an. 1506. signata, in qua ille Petro Hispano Presbytero Cardinali Regino Paradoxa haec germani fratris sui obtulit tyorum beneficio publicanda; sed salutare hos conatus fatorum iniquitatem intervertisse dolere potuit tristissima illorum temporum constitutio. Nemo crediderim, vitio mihi verterit, si sola paradoxorum horum argumenta l. h. recensuero:

volt ajánlva és aztán 1498-ban Bázélban kinyomtatva. E könyvnek a török pusztítástól megmentett kéziratós példányát, közzététel céljából, a mi Brennerünk Bázélba küldte ki ajándékba, egy mellékelt levélke kíséretében, Herold kiadónak, aki az elül közölt ajánlólevélben így nyilatkozik Brennerről és mostoha sorsáról: Én ezt (a kis könyvet) kedves barátomtól, a beszercei Brennius Mártontól kaptam ajándékba Erdélyből, akinél nem tudom látott-e a Nap valaha is becsületesebb embert: azt mindenesetre látta (hitem szerint nagy fájdalommal), hogy szülővárosából a cudar, kegyetlen zsarnok töröktől a leggyalázatosabban kiűzve, sok holmijától megrabolva, barátaitól megfosztva, alig egy pár könyvvel, életszükségleti cikkel mentette meg életét futásával. Egyebek közt ezt írja: Egy nagy tudományú ember szép stílusban írt és soha ki nem nyomtatott keresztény ellentmondó tételeit küldöm neked ajándékba, hogy egyszer majd kiadd. Herold előszavát Brennius Mártonhoz Bázélban 1543. szeptember elsején írt levele vezeti be; ezt követi az ifjabb Brandolinusnak, Raphael Lippusnak Rómában 1506 március 24-én írt ajánlása, amelyben Petrus Hispanus reggioi áldozár-bíborosnak ajánlja föl kinyomtatásra édes testvérének ezen Ellenmondó tételeit: de azon kor szomorúságos közviszonyai között ezen jószándéka a sors mostoha hasága következtében megfeneklett. Azt hiszem, senki sem veszi hibának, ha itt most ezen ellenmondó tételeknek csak a címeit sorolom föl:

1.) *Diligendos esse inimicos.* 2.) *Mortem flagitio antependendam esse* 3.) *Nullam in hac vita felicitatem esse.* 4.) *Non esse in honoribus felicitatem.* 5.) *Felicitatem in fama et gloria non esse.* 6.) *Felicitatem in virtute non esse.* 7.) *Felicitatem in disciplinarum scientia et humanarum rerum contemplatione non esse.* Quibus moribus Iuventus Academica Budensis, Matthia Corvino imperante, imbuta fuerit, Brandolino, consummatissimo illo morum praeceptore, viam praeunte, ex hoc ipso libello Auro quouis pretiosiore luculenter perspicitur, dignissimus profecto, qui typis denovo exscribendus, ciuibus nostris offeratur publice legendus.

ARTICVLVS VII.

CILANO (*Georg. Christianus Maternus de*) Fuit gens Materniana perantiqua nobilis et illustris Italiae Familia, cognomine de Cilano adpellata, ex Longobardia primum oriunda, sed post durissima iniquorum temporum fata per Burgundiam, Bauariam, Alsatiam, Sueviam, Austriam, et Pannoniam Seculo medio XVI. mire dispersa. Inter ceteros Maternianae prosapiae ciues *Iacobum Maternum de Cilano* ex Italia ob disturbia, loco hoc haud commemoranda, profugum, et in Hungariam ingressum, Posonii constantem mansionis suae sedem fixisse, ibique vitam in otio tranquille degisse, atque *Martinum de Cilano*, laudatae postea

1. Szeretnünk kell ellenségeinket. 2. Inkább kell választanunk a halált, mint a gyalázatot. 3. Nincs boldogság ebben az életben. 4. A tisztség nem ad boldogságot. 5. Nem a hírnévben és a dicsőségben áll a boldogság. 6. Nem a képesség tesz boldoggá. 7. A boldogság nem a tudományok birtoklásában s nem a földi dolgok szemlélésében áll. Hogy milyen fölfogás telítette Hollós Mátyás uralma alatt a budai egyetemi ifjúságot Brandolinusnak, ennek a tökéletes erkölcsstanárnak az útmutatása mellett, azt jól meg lehet ítélni ebből a minden aranynál értékesebb könyvecskéből, amely bizonyára igen méltó arra, hogy újra kinyomtatva honfitársaink elé kerüljön olvasásra.

VII. CIKK

CILÁNÓI MATERNUS GYÖRGY KERESZTÉLY. Híres család volt Olaszthonban a Cilánóinak nevezett, lombardiai eredetű Maternus család, amely azonban később a mostoha sors kemény csapásai következtében a XVI. század közepén igen szétszóródott Burgundiába, Bajorországba, Elzászba, Svábföldre, Ausztriába és Magyarországra. Fönmaradt biztos okmányok alapján állítjuk, hogy a Maternus család tagjai közt Cilánói Maternus Jakab Olaszországból az itt nem említendő belzavarok miatt menekülve jött Magyarországra s Pozsonyban telepedett le, ahol aztán békés nyugalomban élt s apja lett az említett város későbbi megfontolt tanácsosának, Cilánói Márton-

postea Ciuitatis Senatorem consultissimum progenuisse, certis superstitibus documentis referimus. Hoc patre, senatorii ordinis Viro, *Georgius Christianus Maternus de Cilano* Posenii die 18. Decembr. an. 1696. natus est, qui filium hunc suum a teneris seuera disciplina primis elementis in ludo litterario patrio instituendum curauit, et mox humanioribus disciplinis domi probe excultum ad imbibendas sublimiores scientias in Vniuersitatem studiorum Hallensem mature emisit. In hoc ille Litterarum emporio philosophiam et theologiam magno perdidicit progressu; id quod in eo tanto erat admirabilius, quod a pueritia imbecille nactus corpus cum variis molestissimisque morbis conflictari cogeretur. Hac valetudinis infirmitate factum est, vt aditum ad obeundum ministerium sacrum frustra exposceret, itaque mutato consilio Helmstadium profectus, totum se ad naturalium rerum contemplationem, ad Mathesin, ad Medicinam conuertens, prius in his omnibus perfectus atque excellens adparuit, quam ea ipsum didicisse constaret. Supremis in Medicina honoribus academicis sub Praesidio Celeberrimi Heisteri rite decoratus cum sic artem humanae salutis praesidem sibi praecipue iam excolendam delegisset, Halberstadium se consulit, in ea, aliisque vicinis celebrioribus vrbibus partim medendo, partim medicos ea aetate clarissimos audiendo, partim etiam scribendo haustam in scholis doctrinam locupletare, atque perficere studuit: compa-

nak. Ettől a szenátorrendi apától született 1696. december 18-án Pozsonyban Cilánói Maternus György Keresztély, akit apja zsenge gyermekkorától kezdve szigorú fegyelem alatt taníttatott az otthoni iskolában a tudomány elemeire, később meg aztán, miután becsületesen elvégezte a gimnáziumot, fiatalon a hallei egyetemre küldött a magasabb tudományok elsajátítására. Ő ebben a tudományközpontban filozófiát és teológiát hallgatott nagy sikerrel, ami annál is csodálatosabb volt nála, mert gyerekkorától kezdve gyenge testének különféle kellemetlen betegségekkel kellett viaskodnia. Ezen egészségbeli gyöngesége miatt hiába próbált papi pályára lépni, úgyhogy célját megváltoztatva Helmstedtbe utazott s ott teljesen a természettudományoknak, a matematikának és az orvostudománynak az elsajátítására vetette magát, s előbb vált bennük otthonossá és kitűnővé, mint kitudódott, mintsem azokat tanulta. Miután így a híres Heister elnöklete alatt az orvostudomány legmagasabb egyetemi fokozatával szabályszerűen földíszítve, főleg az ember egészségét oltalmazó foglalkozást választotta működési területének, Halberstadtba ment s ott, meg a szomszédos nagyobb városokban igyekezett az iskolában szerzett tudományát gazdagítani és tökéletesíteni részint orvoslással, részint azon kor leghíresebb orvosainak a hallgatásával, részint írással. Aztán jó drágán egy

rata non vulgari pretio Bibliotheca satis ampla, selectissimisque libris rem in primis Historiae naturalis illustrantibus instructa, Altonaviam nouissime omnium inde concessit; tanto scientiarum adparatu noster instructus, diu in obscuro non delituit, percrebescente in dies eruditionis fama, gymnasium academicum Christianeum, a fundatore Christiano VI. adpellatum, non magis splendorem suum augescere posse existimauit, quam si Materni doctrina illustraretur, publicus itaque in eo Medicinae ac Antiquitatum Romanarum Graecarumque Professor luculentis conditionibus renunciatus, cui paulo ante idem Christianus VI. Daniae Rex, valetudinem suam curandam commiserat, et Physici titulo eum liberaliter cohonestauerat. Sed vt grauioribus disciplinis operam nauare, obtentamque docendi prouinciam tanto felicius exornare posset, honorificentissimo Archiatri munere vltro semet abdicauit, et erudiendis adolescentibus totum fere, quo postea vixit, tempus impendit solertissime. Illustrem ac peruagatam viri eruditi famam medendo, non minus quam docendo consecutus meruit, vt ad diuersos in republica litteraria progrediretur honores, non enim modo amplissima Societas Scientiarum Regia Hafniensis dignum iudicauit, quae illum sibi socium adiungeret, sed Caesarea quoque Nat. Curios. Academia, concesso illi *Menandri II.* nomine, suum declarauit commembrum: ita Illustriss. *Buchnerus in Historia Academ. S. R. I. Nat. CC.* Halae Magdeb.

elég tekintélyes, főleg természetrajzi vonatkozású, válogatott művekkel fölszerelt könyvtárat szerevezve, Altonába ment legutoljára. Ily nagy értékű fölszerelés birtokában nem sokáig lappangott a homályban, mert amint híre terjedt tudományának, az alapító VI. Keresztélyről elnevezett egyetemi Keresztély-gimnázium úgy vélte, hogy hírnevét semmivel sem növelheti jobban, mint ha Maternus tudománya ékesíti, s ezért fényes feltételekkel az orvostudomány és a görög-római történelem tanárává választották oda, mikor már kevéssel előbb ugyanaz a VI. Keresztély dán király is rábízta egészsége gondozását és fizikus címmel tüntette ki gavallérosan. De hogy a komolyabb tudományokkal foglalkozhasson és minél sikeresebben tölthesse be megszerzett tanári állását, önként lemondott fényes udvari orvosi tisztségéről és szinte az egész hátralevő idejét nagy buzgalommal az ifjúság oktatására fordította. A tudós ember fényes és messzire terjedt hírét szerevezve meg orvosi és tanári működésével, kiérdemelte, hogy a tudományos életben különféle megtiszteltetésekhez jutott: nemcsak a Koppenhágai Királyi Tudományos Társaság ítélte méltónak a tagjai közé való fölvételre, hanem a Császári Természettudós Akadémia is tagjává választotta II. Menander néven. A nagy nevű Büchner a Historia Academiae Sacri Romani Imperii Naturae Curiosorum c. a magdeburgi Halleban

deb. an. 1754. in 4. edit. pag. 512. omnia simul axiomata complexus num. 541. de No-
stro loquitur: *D. Georgius Christianus Maternus de Cilano, primo Philosoph. natural. et Medicin. Prof. publ. in Gymnasio Academico Altonensi, Comit. Pinnebergens. et Ranczouiens. Medicus prouincial. Altonensium Poliater, et Collegii Anatom. Director, nunc Antiquitat. Graecar. et Roman. Professor, praedicti Gymnasii Director, et Reg. Hafniensi Societat. Scientiar. adscriptus, receptus in Academiam Imperial. Nat. Curios. an. 1745. d. 20. August. dictus MENANDER II.* Vltimis tandem vitae mensibus, variis aduersae valetudinis casibus conflictatus, emenso doctrinae ac virtutum stadio, luctuosa omnibus bonis mors ad d. 9. Iul. an. 1773. incepit. Elatus est funere splendido atque copiosissimo non academicorum modo, verum etiam virorum praecipue nobilitatis, ac paene totius vrbis comitatu. Priscum Gentis Maternianae insigne buxo impressum, vthoc quoque breuiter exponamus, a *Christophoro Martino Materno de Cilano*, in Ecclesia Germanicae Nationis August. Confessioni addictorum Posoniensi Verbi diuini Praecone, semper caelibe, anno 1746. acceptum, tale esse cognouimus lege Heraldica illuminatum: Supra Cassidem apertam et clatratam, dextrorsum reclinatam, et monili pendenti ornatam eminet corona aurea, e cuius apice media erigitur aplustre horizontaliter in duas partes, inferiorem rubro, superiorem caeruleo colore distinctas, diuisum,

et

1754-ben 4. megj. műve az 512. lapon így foglalta össze minden címét az 541. szám alatt: Cilánói Maternus György Keresztély úr, előbb a természet-tudomány és az orvostudomány nyilvános tanára az altonai egyetemi gimnáziumban, Pinneberg és Ranczov megye tartományi orvosa, Altona város orvosa és a sebészceh igazgatója, jelenleg a görög-római régiségek tanára, az említett gimnázium igazgatója, a Koppenhágai Királyi Tudományos Társaság tagja, a Császári Természettudós Társulatnak 1745. augusztus 20-án II. Menander néven fölvelt tagja. Élete utolsó hónapjaiban betegségének különféle bajaitól sújtva, tudományos érdemeinek pályáját megfutva, 1773. július 9-én elvitte a minden derék ember számára gyászos halál. Fényes és gazdag volt temetése, nemcsak az iskola, hanem kiváltképpen a nemesség és szinte az egész város kísérte. A Maternus családnak — hogy ezt is előhozzuk — Cilánói Maternus Kristóf Mártontól, a pozsonyi evangélikus németek nőtlenül maradt papjától 1746-ban kapott, puszpángfával nyomtatott ősi címerét a heraldika szabálya szerint díszítve a következőnek láttam: Egy nyílt, rostélyos, jobbra dülő, lelógó nyaklánccal ellátott vassisak fölött egy arany korona emelkedik, amelynek a teteje közepén egy vízszintesen két részre, piros alsó és kék felső részre osztott hajóatfar áll, ezen a

et in hac ipsa colorum distinctione, corona, altera minori, aequae aureae, cui crux aurea imposita est, decoratum; e cornubus vero eiusdem dictae coronae maioris, dextro quidem corallium rubrum, sinistro vero album, vtrumque in plures ramos diffusum, oblique prominet: Sub Casside vero scutum ob longum transverse bifidum per fasciam albam diuisum est; in cuius medio littera est M. coerulei coloris distorta, et in extremitatibus suis stella hexagona rubra vtrinque ornata: Vterque Scuti campus, superior quidem coelestino colore, inferior vero rubro distinctus, corallium reflexum, ille rubrum, hic vero album, cum trifolio adnato floescente decoratus est, lemnicis cassidem a dextro nigro aureis, a sinistro vero argenteo-rubeis exornantibus. Paulo aliter Insigne hoc exhibuit Clar. Adlerus sub Effigie Materni Tom. I. Antiquit. Romanar. Altonav. an. 1775. in 8. edit. qui vitam quoque Nostri in Prooemio scite admodum enarravit.

O P E R A

- 1.) *Programma de Praestantia Philosophiae naturalis.* Altonav. an. 1739. in 4.
- 2.) *Einladungs-Schrift vom Wachsthum der Anatomie bey Eröffnung des Theatri Anatomici an. 1740.* Altonav. an. eod. in 4. Hoc Theatrum, Nostro Materno Auctore Altonaviae constitutum est, et in hunc usque diem perdurat, multaque Praeparata anatomica in eius *Weszpr. P. II.* D vsus

színes részen egy másik, kisebb, aranykeresztes koronával ékesítve; az említett nagyobbik korona szárvaiból, nevezetesen a jobboldaliból egy piros, a baloldaliból egy fehér korallág áll ki ferdén, mindegyik több ágra oszolva; a sisak alatt pedig egy ferdén hasított hosszúkás pajzs van fehér szalaggal kettéosztva; ennek a közepén egy kifecamodott kék M betű, a két végén pedig egy-egy hatszögű vörös csillag van. A pajzsnek mind a két mezejét, úgymint az égszínkék felsőt, meg a piros alsót, amazt egy piros, emezt egy fehér visszahajló korallág díszíti egy ránőtt üdezöld háromlevelű lóherével együtt, míg a sisakot jobbról fekete és arany színű, balról meg ezüst színű és vörhenyeges pántlikák ékesítik. Egy kissé másképpen mutatja ezt a címert Maternus képe alatt az *Antiquitates Romanae* Altonában 1775-ben in 8 kiadott I. kötetében a hírneves Adler, aki kartársunk életrajzát is igen helyesen beszéli el az előszóban.

MŰVEI

1. *Programma de Praestantia Philosophiae naturalis*. Altonában, 1739. in 4.
2. *Einladungs-Schrift vom Wachsthum der Anatomie bey Eröffnung des Theatri Anatomici an*. 1740. Altonában ua. évben in 4. Ezt a múzeumot a mi Maternusunk indítványára alapították Altonában és még ma is fönáll.

- vsus publicos ab eo dono data fuisse dicuntur.
- 3.) *Dissert. De Corruptelis Artem medicam hucusque deprauantibus.* Ibid. an. 1740. 4.
 - 4.) *De Terrae Concussionibus* an. 1739. in *Anglia obseruatis.* Altonav. an. 1741.
 - 5.) *De Caussis Lucis Borealis.* Ibid. an. eod.
 - 6.) *Commentatio de Aqua virgine, ingenti aedilitatis opere Marci Agrippae.* Alton. an. 1754. Quod Seneca *Epistolam.* 83. sic ordiatur: *Auspicabar descendere in Virginem,* ostendit intelligendum esse sumtuosum illum aquae ductum Virginem nuncupatum, quem M. Agrippa aedilis Romae extruxerat, a Plinio *Hist. nat. Libr. 36. cap. 15.* et Strabone *Geogr. Lib. V. commemoratum.*
 - 7.) *Programma de anniuersaria Romanorum lustratione.* Alton. an. 1749.
 - 8.) *De Caussis grandinum, nocturnis horis decidentium.* Ibid. an. 1755.
 - 9.) *Noua Disquisitio historica et critica de Gigantibus.* Alton. an. 1756. Disquisitionem hanc e nostro elaboratam, Dan. Godofredum Schütze sub ficto nomine Antonii Sangatelli edidisse accepimus.
 - 10.) *Programma de Historia vitae magistra.* Ibid. an. 1757.
 - 11.) *De Saturnalium Origine et celebrandi ritu apud Romanos.* Alton. an. 1759. 4.
 - 12.) *Dissert. de Motu humorum progressiuo, veteribus non ignoto.* Ibidem anno 1762.

13.) Pro-

Azt mondják, hogy sok anatómiai preparátum is volt benne, amit ő ajándékozott a közönség okulására.

3. *Dissertatio de Corruptelis Artem medicam hucusque deprauantibus.* Uo. 1740-ben. 4°.
4. *De Terrae Concussionibus anno 1739. in Anglia obseruatis.* Altona 1741.
5. *De Caussis Lucis Borealis.* Uo. ua. évben.
6. *Commentatio de Aqua virgine, ingenti aedilitatis opere Marci Agrippae.* Altona 1754. Hogy Seneca így kezdi 83. levelét: *Auspicabar descendere in Virginem,* annak azt kell jelentenie, hogy abba a Virgo nevű költséges vízvezeték-medencébe szállt le, amelyet Plinius *Historica naturalis*-a 36. könyvének 15. fejezete és Strabo *Geographiájának* V. könyve szerint M. Agrippa aedilis építtetett Rómában.
7. *Programma de anniversaria Romanorum illustratione.* Altona 1749.
8. *De caussis grandinum, nocturnis horis decidentium.* Uo. 1755.
9. *Nova Disquisitio historica et critica de Gigantibus.* Altona, 1756. Úgy tudom, hogy ezt a mi honfitársunktól kidolgozott *Disquisitiót* Schütze Dániel Gottfrid Antonius Sangatelli álnéven adta ki.
10. *Programma de Historia vitae magistra.* Uo. 1757.
11. *De Saturnalium Origine at celebrandi ritu apud Romanos.* Altona, 1759. in 4°.
12. *Dissertatio de Motu humorum progressiuo, veteribus non ignoto.* Uo. 1762.

- 13.) *Programma de Lauatione matris Deum apud Romanos Anniuersaria. Ibidem an. 1763.*
- 14.) *Programma de Modo furtum quaerendi apud Athenienses et Romanos et apud hos, tam ante latam Legem Aebutiam, quam post illam. Ibid. 1769. in 4.*
- 15.) *Dissert. de vi centripeta corporum sublunarium etc.*
- 16.) *Observationes Medicae Ephemeridibus Naturae Curiosor. intertextae:*
- Vol. VIII. Obs. 91. *De tumore in regione Iliaca dextra sponte exorto, et per repetitos vomitus puris curato.*
- Obs. 92. *De Scirrho colli, in carcinoma lethale conuerso.*
- Obs. 93. *De foetu cum duabus cotyledonibus, vertici adnatis, excluso.*
- Obs. 94. *De sopore lethargico, cum vomitu, ex capitis lotioni tempore hiberno suscepta.*
- Obs. 95. *De praematura et subitanea canitie.*
- Vol. IX. Obs. 85. *De polyo cordis membranoso, et corde semicartilagineo.*
- Obs. 86. *De resolutione integri brachii embryonis in utero matris facta.*
- Obs. 87. *De Epilepsia somnifera.*
- Obs. 88. *De scarificatione aurium, surditatem temporariam inducente.*

13. Programma de Lauatione matris Deum apud Romanos anniversaria. Uo. 1763.
14. Programma de Modo furtum quaerendi apud Athenienses et Romanos et apud hos, tam antelatum Legem Aebutiam, quam post illam. Uo. 1769. in 4°.
15. Dissertatio de vi centripeta corporum sublunarium stb.
16. Az Ephemerides Naturae Curiosorum-ban közölt orvosi észleletei:
 - VIII. köt. 91. észl. De tumore in regione Iliaca dextra sponte exorto, et repetitos vomitus puris curato.
 92. észl. De Scirrho colli, in carcinoma lethale conuerso.
 93. észl. De foetu cum duobus cotyledonibus, vertici adnatis, excluso.
 94. észl. De sopore lethargico, cum vomitu, ex capitis lotione tempore hiberno suscepta.
 95. észl. De praematura et subitanea canitie.
- IX. köt. 85. észl. De polypo cordis membranoso, et corde semicartilagineo.
86. észl. De resolutione integri brachii embryonis in utero matris facta.
87. észl. De Epilepsia somnifera.
88. észl. De scarificatione aurium, surditatem temporariam inducente.

- Obs. 89. *De clavis pedum anniuersaria suppuratione sponte decidens.*
- Obs. 90. *De muliere extra statum graviditatis nunquam menstruata.*
- Obs. 91. *De Cephalalgia decennali per setaceum tandem curata.*
- Vol. X. Obs. 4. *De intestini coli portione e vulnere hypochondrii sinistri extra abdomen propendente, nec tamen ab aere per longam annorum seriem corrupta.*
- Obs. 5. *De Globulis plumbeis loco medicamenti stomachici adsumptis, eorumque effectu deleterio.*
- Obs. 6. *De variis naturae moliminibus suppressam narium haemorrhagiam sub vario congestionum, restrictionum, et excretionum schemate supplere conantibus.*
- Obs. 7. *De frequenti et per plures annos durante alimentorum non digestorum reiectione per vomitum.*
- Obs. 29. *De tumore manuum et pedum subitaneo, ab adsumptis bacislauri excitato.*
- Obs. 30. *De Saliuatione chronica spontanea, sub Melancholia et mensium suppressione pertinaciter continuante.*

Obs. 31.

89. észl. De clavis pedum anniversaria suppuratione sponte decidentibus.
90. észl. De muliere extra statum graviditatis nunquam menstruata.
91. észl. De Cephalalgia decenniali per setaceum tandem curata.
- X. köt. 4. észl. De intestini coli portione e vulnere hypochondrii sinistri extra abdomen propendente, nec tamen ab aëre per longam annorum seriem corrupta.
5. észl. De Globulis plumbeis loco medicamenti stomachici adsumptis, eorumque effectu deleterio.
6. észl. De variis naturae moliminibus suppressam narium haemorrhagiam sub vario congestionum, restrictionum, et excretionum schemate supplere conantibus.
7. észl. De frequenti et per plures annos durante alimentorum non digestorum reiectione per vomitum.
29. észl. De tumore manuum et pedum subitaneo, ab adsumptis baccis-lauri excitato.
30. észl. De Salivatione chronica spontanea, sub Melancholia et mensium suppressione pertinaciter continuante.

Obs. 31. *De sputatione frequenti virginum nuper menstruarum.*
 Append. num. VII. pag. 285. seqq. *Historica Recensio et Reuelatio celebratissimi Collyrii Anglicani, ab Archiatro Regis Magnae Britanniae Hans Sloane reuelati, et Londini an. 1745. sub titulo hoc publicati: An Account of a most efficacious Medicine for soreness, weakness and several other distempers of the Eyes.* Materno interprete Latino. Germanicae vero interpretationis, Gedani anno citato in 8. plag. $\frac{1}{2}$. editae, Recensio legitur in *Commerc. litter. Noric.* an. 1745. hebdom. 50. num. 2. pag. 397. seq. Quia libellus haud vbique promiscue obuius est, Popularium commodis consulturus, formulam decantatissimi collyrii hic adponam: *Rec. Tutiae praep. Vnc. j. Lapid. haematit. praep. Scrup. jj. aloës opt. ppt. gran. xjj. Margarit. praepar. gran. iv.* Singulis in pollinem tritis in mortario porphyрино, adde axung. viper. q. s. f. l. a. Linimentum, quo oculi hiantes quotidie mane et vespere ope penicilli subillis capillati in-vngendi etc.

Nov. Act. Acad. Imp. Nat. CC. Tom. I.

Obs. 3. *De hydrocephalo post imperitum corticis Peruuiani vsum repente exorto, eoque lethali.*

D 3

Obs. 4.

31. észl. De sputatione frequenti virgini-
num nuper menstruarum.

A függelék VII. számában a 285. és köv. lapokon. Historica Recensio et Reuelatio celebratissimi Collyrii Anglicani, ab Archiatro Regis Magnae Britanniae Hans Sloane reuelati, et Londini an. 1745. sub titulo hoc publicati: An Account of a most efficacious Medicine for soreness, weakness and several other distempers of the Eyes. Maternus latin tolmácsolásában. A Danckában az idézett évben 8° alakban, 1/2 íven kiadott német fordításnak az ismertetése pedig a *Commercium litterarium Noricum* 1745. évi 50. heti füzetének 2. számában olvasható a 397. és a köv. lapon. Mivel ez a könyvecske általában alig akad az ember kezébe, honfitársaim javára törekedve ide írom ennek a magasztalt szemírnak a receptjét: Végy preparált oxidált cinkből 1 unciát, preparált vérkőből 2 scrupulust, a legjobb preparált áloéből 12 szemet, preparált gyöngyből 4 szemet. Ha egyenként porrá törted őket márványmozsárban, adj hozzájuk kellő mennyiségű viperahajat. Csináld, aztán alkalmazd. A kenőcsöt, amellyel a nyitott szemet reggelenként és estente egy hajszálfinom ecsettel kell bekenni stb.

A Nova Acta Academiae Imperialis Naturae Curiosorum I. kötetében:

3. észl. De hydrocephalo post imperitum corticis Peruviani usum repente exorto, eoque lethali.

Obs. 4. *De Delirio periodico ex alui obstructione, alternis semper diebus recurrente.*

Obs. 5. *De Empyemate, in vera pleuritide subnato, postea sponte rupto, cuius materia purulenta vna cum vrina excreta est.*

Obs. 6. *De Spasmo episthotono lethali, ex nervi plantaris laesione orto c. fig. aen. I.*

17.) Inedita, quae conscripserat, opera plura sunt:

a.) *Ephemerides medicae*: per omne enim id tempus, quo munus Physici gesserat, de die in diem adnotauerat; ad quos aegrotantes vocatus? quis eorum fuerit morbus? quae ab eo adhibita medicamenta? quis effectus? etc.

b.) *Commentarius in Physicam Hambergeri*, Voll. III. constans, et vberior *Arithmetices explanatio*. c.) *Variae observationes medicae; item Catalogus meteorologicus per seriem plurium annorum continuatus*, in quo mutationes venti,

tempestatis, et barometri adnotatae. Sed haec omnia iussu haeredum ad Excellentissimum D. Consiliarium Aulicum, et Med. Doctorem,

Sam. Madai, cui proximo adfinitatis vinculo coniunctus est, Hallam Magdeb. transmissa esse non vano nobis rumore nunciatum est.

18.) *Ausführliche Abhandlung der Römischen Alterthümer*. Romanas has Antiquitates improbo labore a Materno collectas in ordinem redegit,

in theoticum sermonem transfudit,

erudi-

4. észl. De Delirio periodico ex alvi obstructione, alternis semper diebus recurrenste.
 5. észl. De Empyemate, in vera pleuritide subnato, postea sponte rupto, cuius materia purulenta una cum urina excreta est.
 6. észl. De Spasmo episthotono lethali, ex nervi plantaris laesione orto cum figura aenea una.
17. Megírt, de kiadatlan műve több van: a) *Ephemerides medicae*: az egész idő alatt ugyanis, mialatt fizikus tiszttséget töltött be, napról napra följegyezte, melyik beteghez hívták, mi volt a bajuk, micsoda orvosságokat alkalmazott, mi volt a hatásuk stb. b) A 3 kötetnyi terjedelmű *Commentarius in Physicam Hambergeri* és a bővebb *Arithmetices explanatio*. c) *Variae obseruationes medicae*, továbbá a *Catalogus meteorologicus per seriem plurium annorum continuatus*, amelybe a szél, az időjárás és a légsúlymérő változásait jegyezte föl, de nem alaptalanul úgy értesültem, hogy mindezeket örökösei intézkedésére Halléba küldték a jeles udvari tanácsos orvosdoktor Madai Sámuelhez, akihez közeli rokonság kapcsolta.
18. *Ausführliche Abhandlung der Römischen Alterthümer*. Ezt a nehéz munkával Maternustól összeállított római régiségtant a híres Adler György Keresztély, az ékes szavú altonai pap

eruditus animaduersionibus illustrauit; verbo dicendum erat, nouo eoque splendido habitu ornauit, atque Altonav. an. 1775—76. in 8. Voll. IV. c. figg. aen. foras edidit Celeberrimus Georg. Christian. Adlerus, Altonauensium V. D. Praeco facundissimus. Librum hunc ab eruditis censoribus *in der allgemeinen deutschen Bibliothek*. Vol. 28. partic. I. et mox seqq. recensitum, eum esse noueris; cui in explicandis Romanorum ritibus vix alter dicendorum vbertate, concinnitate ac perspicuitate, iure quoquam anteferatur.

- 19.) *T. Liuii opera, quae supersunt, omnia, Germanorum consuetudini a Cilano donata*, laudatissimus Adlerus Voll. VIII. in 8. Regio Daniae Principi Friderico nuncupata, et Adnotationibus selectissimis partim suis atque Cilanianis nec non Drakenborchianis aucta, Altonav. primum 1777. typis edidit, et an. subseqq. 1778—9. ibidem repetiit.

ARTICVLVS VIII.

COLSTEIN (SIMON) Omnium, quae umquam in Christianorum coetu celebrata sunt, Conciliorum Constantiense omnino est ob argumentorum in eo tractatorum grauitatem et multitudinem, atque concurrentium vndique sanctioris aequae ac profanae reipublicae ciuium frequentiam, omni aevo quam maxime commemorandum, cuius historicam descriptionem reliquarum omnium accuratissimam *Hermannus von der*

szedte rendbe, írta át németre, látta el tudós észrevételekkel s öltöztette szóra méltó szép, új köntösbe, végül Altonában 1775–76. nyolcadrét alakban 4 kötetben rézmetszettekkel adta ki. Erről a tudós bírálóktól az Allgemeine deutsche Bibliothek 28. kötetének első, majd később a köv. részeiben megkritizált könyvről elismerheti mindenki, hogy a római szertartások leírásában, mondanivalóinak bőségében, kerekdedségében és világosságában jogosan alig tehető valaki elébe.

19. A T. Livii opera, quae supersunt, omnia, Germanorum consuetudini a Cilano donata c. művet a dicséretes Adler 8 volumen terjedelemben és 8° formában Frigyes dán királyi hercegnek ajánlotta s a maga, meg Cilano és Drakenborch jegyzeteivel bővítve először Altonában 1777-ben nyomtattatta ki s aztán a köv. 1778–9. évben ugyanott adta ki újra.

VIII. CIKK

COLSTEIN SIMON. Mindazon zsinatok közt, amelyeket a keresztények tartottak valaha, bizonyára a konstanzi a legemlegetnivalóbb mindörökre, a benne tárgyalt dolgok fontossága, sokasága s a mindenfelől odasereglett egyházi és világi emberek nagy tömege miatt, minek mind valamennyinél pontosabb, hiteles és bámulatos munkával és szorgalommal összerótt történetét Rudolf Ágost braunschweigi herceg utasítására Hermann von der

Hardt, Helmstadiensium Professor, sub auspiciis Rud. Augusti Brunsvicensium Ducis, Vol. VI. Francof. anno 1700. in fol. orbi litterato exhibuit stupendo labore et industria compilatam. Missis in praesentiarum coeteris rebus omnibus Concilium hocce nobilitantibus, nos vno dumtaxat alteroque verbo de Nuntiis Vniuersitatum Scholasticarum ad id convocatis pro instituti nostri ratione quidpiam locuturi, nostram quoque Academiam Budensem, a Sigismundo Rege an. 1388. in meditullio Regni recens conditam, exemplis aliarum nationum suos quosdam Constantiam exmisisse legatos comperimus, edocti ex *Sebast. Münsteri Cosmographia*, eaque Basil. an. 1579. in fol. sermone Theotisco edita, nam in Latina an. 1550. ibid. vulgata nil quidquam tale legendo reperire poteramus. Rev. *Fr. Xistus Schier*, Eremita e D. Augustini familia, Dissertatione de Matthiae Coruini Bibliotheca pag. 3. candide profitetur e Professorum Academiae Sigismundae Budensis numero se plures erudere non potuisse, praeter vnum *M. Ioannem de Horav* an. 1394. ex Vniuersitate Viennensi accersitum: nos illi vice hac alios sex iam adiungimus ex laudata Münsteri *Cosmographia* pag. 560. depromptos; ita illic Academiae nostrae Budensis Professores ad magnum illud Concilium Oecumenicum Constantiense delecti, ad Artic. *Constans* enumerantur: *Sunden in Ungerland. Lamprecht Probst zu Ofen, Theologus: Simon Colstein, Artzt; Heinrich Probst zu Ofen: Matthaeus von Dirnach:*

Tho-

Hardt helmstedti tanár adott a tudósvilág kezébe 6 kötet terjedelemben Frankfurtban 1700-ban fólió nagyságban. Mellőzve egyelőre az egyéb dolgokat, melyek ezt a zsinatot híressé teszik, célkitűzésem szerint az iskolaegyetemeknek oda meghívott követeiről akarok legalább egy-két szóval mondani valamit. Münster Sebestyénnek Bázelen 1578-ban fólió alakban kiadott német nyelvű Cosmographiájára hivatkozva — ugyanis az 1550-ben ugyanott közzétett latinban semmi effélére sem bukkantam olvasás közben — úgy tudom, hogy a mi budai akadémiánk is, amelyet Zsigmond király éppen akkor alapított az ország szívében 1388-ban, kiküldte Konstanzba, más nemzetek példája szerint, a maga követeit. Tisztelendő Schier Xistus testvér Szent Ágoston rendi remete a *Dissertatio de Matthiae Corvini Bibliotheca* 3. lapján világosan kijelenti, hogy a budai Zsigmond-akadémia tanárai közül nem tudott többet napfényre hozni, mint az egyetlen Horavvi János mestert, akit 1394-ben a bécsi egyetemről híttak ide. Én ehhez ez alkalommal más hatot csatolok Münster említett *Cosmographiájának* 560. lapjáról. Ott a mi budai akadémiánknak a nagy egyetemes konstanzi zsinatra kiküldött tanárai a *Constans* cikk alatt a következőleg vannak felsorolva: A magyarországi Sunden. A budai Lampért prépost teológus, Colstein Simon orvos, a budai Henrik prépost, Von Dirnach Máté, Fehérvári Tamás, Bisnaw

Thomas von Weissenburg: Nicolaus Bisnaw Decretiston. Recensentur per 7. folia reliquorum quoque singulorum, qui ad hoc doctrinae et morum emporium adcurrerant, nomina ex ordine, quae ex Tabulario Urbis laboriosissimum Cosmographum accepisse haud forte vano nos opinamur indicio. Certo persuasi sumus indicato superius *Sunden* vocabulo Vniuersitatem Studiorum Budensem, quae in ordine quinta locatur, debere nos intelligere, nam ad lemma hoc praefixum *Hohe Schulen mit iren Gelersten* subiungit auctor Cosmographus; *Paris: Cöln: Wien: Heydelberg: Sunden in Vngerland:* hanc tandem excipit in serie: *Prag: Orliens: Lunden: Erdfurt: Heldenburg: Awion: Bononia: Cracau: Oxowien.* Ex his itaque manifestissimo cuique licet colligere indicio, in quanta fuerit apud exteros existimatione Vniuersitas nostra Budensis aetate illa: et *Simonem Colsteinium*, Medicum Nostrum, vnum ex primis exstitisse, qui prisco eo aevo in Academia Budensi Artem salutarem publice profiteretur: immo id quoque hinc confieri videtur nobis vero quam simillimum, *Colsteinium Sigismundi Regis* egisse Medicum saltim ad id tempus, quo ille Constantiae commoraretur. At quis Hungariae locus, oppidum, aut ciuitas per *Sunden* intelligi debeat, primus eruditis Patriae nostrae civibus quaestionem movit *Iacobus Henricus de Balthasar*, Professor Theologiae Gryphiswaldensis, dum in Actis Concilii Constantiensis a *Hermannno von der Hard* editis, in narrationem de Actis nun-

Miklós egyházjogászok. Hét lapon számlálja el
rendben mindazok nevét is, akik erre a tan- és
erkölcsbíráló székhelyre sereglettek, amiből aligha
alaptalanul gondolom, hogy az a szorgalmas föld-
rajzíró a város levéltárából merítette ezeket.
Határozottan meg vagyok győződve, hogy a fön-
tebbi Sunden szavon a sorban ötödik helyen emlí-
tett budai tudományegyetemet kell érteni, mert a
bevezető Hohe Schülen mit iren Gelersten (sic!)
címet így folytatja a földrajztudós szerző: Paris,
Cöln, Wien, Heydelberg, Sunden in Vngerland,
ezt pedig egymás után Prag, Orliens, Lunden,
Erdfurt, Heldenburg, Awion, Bononia, Cracau,
Oxowien fejezi be. Ezekből tehát a legkézzel-
foghatóbb bizonyossággal következtetheti ki bárki,
hogy abban az időben milyen tekintélynek örven-
dett külföldön a mi budai egyetemünk, meg hogy
a mi orvosunk, Colstein Simon, az elsők közé
tartozott, akik abban a régi időben a budai aka-
démiaán orvostudományt tanítottak nyilvánosan.
Sőt még az is a legeslegvalószínűbbnek látszik
előttem, hogy Colstein Zsigmond király orvosa
volt legalábbis akkor, amikor az Konstanzban
tartózkodott. De hogy Magyarországnak melyik
helyét, mező- vagy más városát kell érteni Sun-
denen, azt a kérdést Iacobus Henricus de Balthazar
greiffswaldi teológiatanár vetette föl elsőnek
házánk tudósai előtt, amikor a Hermann von der
Hardttól kiadott Acta Concilii Constantiensisben

ciorum Academiae Sundensis legendo incidisset, prout Rev. *Palma* Noster in Specimine Heraldicae Regni Hungariae pag. 40. rei huius narratae commemorat. Adducit vir hic eruditissimus in rei elucidationem Librum quempiam, lingua Theotisca cum titulo *Wappenbuch des hohen geistlichen und weltlichen Standes der Christenheit in Europa*, Moguntiae an. 1576. A Matthia Schrottio editum, in quo antiquae Academiae Budensis Insigne cum perigrapha *Sigillum Studii Sundensis* eadem prorsus forma delineatum conspiciatur, quale postmodum *Car. Péterffy SS. Conciliorum Hungariae*, Part. I. pag. 304. exhibuit. Academiam Budensem a Sigismundo Rege fundatam, et mox, datis priuilegiorum Tabulis, per Bonifacium IX. Pontificem confirmatam fuisse *Sundensem* adpellatam, vix vllum superesse potest dubium: Reu. *Palma* l. c. ex littera S. quae Sigillum significaret, cum voce *Budensis* coniuncta voluit Academiae Sundensis nomen exsculpere; Reu. vero *Kaprinai*, celebris aequae Patriae Historicus, in eodem *Palmae* opere Heraldico l. c. comminiscitur Academiam Budensem fuisse vocatam *Sundensem*, vel quod ea esset in loco quopiam *Sunda* vocitato, sed tamen nobis in hunc usque diem ignato, excitata, vel quod ex vocibus *Studii Budensis* in vnum conflatis artificum inscitia nomen Sundensis efformaretur: Clar. autem *Wallaszky* in *Tent. Histor. Litter.* superius iam laudatae pag. 53. ex Academia *Sigismundea*, a fundatore, in modum Academiae Sorbonensis, ita

forte,

— ahogy azt a mi tiszt. Palma honfitársunk említi meg, erről szólva, a Specimen Heraldicae Regni Hungariae 40. lapján — rábukkant olvasás közben az Academia Sundensis követeinek a ténykedéseiről szóló elbeszélésre: Ennek a megvilágítására a tudós szerző egy német nyelvű, Wappenbuch des hohen geistlichen und weltlichen Standes der Christenheit in Europa című, Mainzban 1576-ban Schrott Mátyás által kiadott könyvet idéz, amelyben az ősi budai akadémia címere Sigillum Studii Sundensis körirattal teljesen abban a formában látható, amilyent később Péterfy Károly mutat be a Sacra Concilia Hungariae I. részének 304. lapján. Szinte semmi kétség sem foroghat fön­n abban a tekintetben, hogy a Zsigmond királytól alapított és később IX. Bonifác pápától kiváltságlevéllel jóváhagyott budai akadémiát nevezték Sundensisnek. Tiszt. Palma az ő idézett művében a Budensis szóval összekötött S betűből, amely szerinte Sigillumot jelentene, próbálta kihámozni az Academia Sundensis nevét. Tiszt. Kaprinai pedig, a hasonlóan híres hontörténetíró, Palma címerismertető művének idézett helyén annak a véleményének ad kifejezést, hogy az Academia Budensist azért nevezték Sundensisnek, merthogy vagy egy Sunda nevű, de előttünk mindmáig ismeretlen helyen épült, vagy mert az összekapott Studium Budense szavakból az írásművészek tudatlansága következtében formálódott a Sundensis szó. A hírneves Wallaszky meg a föl­jebb említett Tentamen Historiae Litterarum 53. lapján úgy véli, hogy az Academia Sorbonensis mintájára

forte, vt opinatur, adpellata, elisis e medio vocis litteris *igism*. Sundensem effingeret. At antiqua Academia Budensis Sigismundea non modo in Insigni Academiae eiusdem a Schrottio et Péterfio delineato, quod jam sciendum est, adpellatur vnice Sundensis, sed Sebast. Münsterus quoque, vt ex adducto a nobis superius specimine liquido constat, Sundensem promiscue nominat laudatam Vniuersitatem priscam nostram Budensem, non vice simplice *Sunden in Ungerland* repetendo. Mihi in rem hanc quidpiam dicturo probe succurrit duos prae reliquis exstare Scriptores, qui aduenarum singulorum ad Concilium Constantiense concurrentium seriem in chartis signatam nobis exhibuerunt prolixissimam, alter *Eberhardus Dacher*, Electoris Saxoniae ibidem praesentis Consiliarius, alter *Vlrichus Reichenthal* fuit, Canonicus Constantiensis, hic in primis non modo Principum et Virorum illustrium, sed nunciorum quoque ac deputatorum quorumvis, qui Synodo illi interessant, memoriam et Insignia, ne Societatibus quidem et Uniuersitatibus Scholasticis exceptis, in litteras relata, memoriae posteritatis commendauit. Vero nobis quam simillimum jam videtur, dum aut horum, aut aliorum scribarum, in amplo illo sacro Principum Patrumve concursu praesentium, Adversaria artifices indocti, sculptores, pictores, aut viri alii, quicumque Historiarum cupidi excuterent, Litteram B cum S facile confunderent, ut loco Budensis, nomen Sudensis, vel

in-

hát éppen az alapítójáról elnevezett Academia Sigismundeából keletkezett a szó belsejében levő igism betűk kihagyásával. Ámde — mint azt már tudni kell — az ősi budai Zsigmond-akadémiát nemcsak ezen akademiának Schrottól és Péterfytól lerajzolt címere nevezi egyedül Sundensisnek, hanem mint az általam előbb fölhozott bizonyítékból világosan kitűnik, Münster Sebestyén is Sundensisnek nevezi olykor a mi említett budai egyetemünket, nem ismételve egyszerűen a Sunden in Ungerland-ot. Mivel hozzá akarok szólni ehhez a tárgyhoz, éppen jókor eszembe ötlük, hogy van két, a többenél hasznavehetőbb író, aki a konstanzi zsinatra sereglő külföldiek népes névsorát hagyta ránk papírra írva. Az egyik az ott jelenlevő száz választó fejedelem tanácsosa, Dacher Eberhard, a másik meg Reichenthal Ulrik konstanzi kanonok volt. Emez különösen nemcsak a fejedelmek és előkelők, hanem a zsinaton részt vett követek és bármiféle küldöttek emlékét és címerét is ránk hagyta papírra írva, még az iskolaszövetségeket és az iskolaegyetemeket se véve ki. Igen valószínűnek látszik tehát előttem, hogy amikor a fejedelmek és egyházaatyák ama fényes és szent gyűlésén jelen levő ilyen-olyan íródeákok jegyzeteit a tudatlan mesterek, faragók, címfestők vagy más egyéb mesére kíváncsiak lefirkantották, könnyen összetévesztették a B betűt az S-szel, úgymint Budensis helyett a Sudensist vagy az n betű becsúsztatásával

intrusa littera *n* Sundensis legerent. Has vero litteras dictas ductibus monasticis pro more Seculi expressas facile inter se imperitorum in primis lectorum opera permutari posse norunt ii quam optime, quibus codices potissimum manu exaratos Sec. XIV. et XV. inspicere licuit: missis aliis, exemplo nobis inservire possunt *Acta* saltem *Concilii Constantiensis*, jussu Concilii Basileensis an. 1442. in epitomen redacta, et omnium primo Hagenoae per Henr. Gran expensis Joan Rynman an. 1500. in 4. typorum beneficio vulgata. In Libro hoc pretiosissimo non minus, quam rarissimo, Litteris Gotthicis impresso, folio quarto et alibi passim *Sessio* et *Bulla* eo characterum ductu exhibentur, vt imperitum eruditorum vulgus in id adducatur, ut permutatis invicem primis vocum illarum Litteris *Bessionem* et *Sullam* aequae possint legere. Sed missa in praesentiarum vsitata ista antiqua characteres litterarum effingendi ratione, hodieum facile contingere experimur, vt in lectione vetustorum monumentorum haud usquequaque versati has ipsas litteras nostras ex inscitia perperam inter se subinde permutent, de quo praeclarissimus Patriae nostri temporis Historicus, *Daniel Cornides*, in *Genealogia Regum Hungariae*. qui Sec. XI. regnarunt, illustrata, pag. 86. non immerito queritur, quod admodum Reu. Anton. Ganotzius, Vener. Capituli M. Variensis Canonicus, in erudita Dissertatione sua *Historico-Critica de S. Ladislao, Hungariae Rege*, nuper Promulgata,

Sundensist olvastak. Ezeket a kor szokása szerint barátvonalakkal írt betűket pedig hogy milyen könnyen összevéthetik egymással az olvasók, különösen a járatlanok, azt legjobban azok tudják, akiknek módjuk volt betekinteni különösen a XIV. és XV. század kézzel írt kódexeibe. Nem említve a többit, például szolgálhat nekünk legalább a bázeli zsinat rendeletére 1442-ben kivonatba foglalt s legelőször Hagenoában Gran Henrik-től Rynman János költségén 1500-ban 4° alakban kinyomtatott Acta Concilii Constantiensis. Ebben a gót betűkkel nyomtatott becses, ritka könyvben a negyedik lapon, meg máshol többfelé, olyan cikornyásra mintázva látható a Sessio, meg a Bulla, hogy a tudósok ebben járatlan tömegét arra bírhatja, hogy ezen szavak kezdő betűit egymással fölcserélve, egyformán olvashatja őket Bessiónak és Sullának. De a betűformák ezen régi mintázásmódját most mellőzve, azt tapasztaljuk, hogy ma is könnyen megesik, hogy a régi irományok olvasásában nem teljesen otthonosak éppen ezt a mi két betűnket tudatlanságból itt is, ott is összevéthik egymással, amiről hazánk jelen kori híres történetírója, Cornides Dániel, a Genealogia Regum Hungariae, qui Seculo XI. regnarunt, illustrata 86. lapján méltán panaszolja, hogy főtisztelendő Gánótzai Antal, a nagyváradi káptalan kanonokja, az ő nemrég közzétett tudományos Dissertatio Historico-Critica de S. Ladislao, Hungariae Rege-jének 145. lapján helytelenül értelmezte Boldog László

pag. 145. in Moneta Matthiae Coruini e Numophylacio suo deprompta, et inscriptione in altera facie *S. Ladislaus Rex* notata, haud recte interpretatus fuerit *Beatus Ladislaus Rex*, certissimo indicio, quod Littera S. ita nummo manu artificis impressa sit, vt forma illius characterem B quoque referret; quum vero *S. Ladislaus Hungariae Rex* nequaquam *Beati*, sed semper *Sancti*, in Diuorum numerum sollemni ritu relati, nomine nummis nostris aureis insculptus conspiciendus exhibeatur: immo in eodem ipso Numo Reu. Ganotzii Coruiniano, qui nobis quoque prae manibus nunc est, dum locus officinae monetariae litteris K. S. exprimitur, ita littera S ab artifice fabricata visitur, ut aequae facile ab imperito lectore pro B. venditari, et Kermetz Banya legi possit, quum vero Kremnitzii Signatum reuera significant; illo enim adhuc aevo Populares nostri nondum litteris K. B. vt iam hodie fit, sed Romanos imitati K. S. nummos suos Kremnitzii cusos constanti Lege signarunt. Vtinam interea inveniretur quispiam, qui coniecturis his libere per nos prolatis certiora multo et euidetiora de Studio Generali, quod fuit in Hungaria, *Sundensi*, excussis Litterarum scriniis in lucem olim proferat publicam!

Operae pretium me facturum existimaverim, si praeter indicatos Academiae Sigismundae Budensis Professores, reliquos quoque eruditos Patriae ciues ad magnum Concilium Constantiam exmissos, nominum dumtaxat tenus

enu-

Királynak Hollós Mátyásnak a maga éremgyűjteményében levő s hátlapján S. Ladislaus Rex felirattal ellátott pénzét, határozott bizonyságul arra, hogy az S betűt a mester keze úgy nyomta ki a pénzen, hogy alakja B betűt is formáz, pedig Szent László magyar királyt sohasem Boldog, hanem mindig az ünnepélyesen Szentté avatottak sorában láthatjuk aranypénzeinkbe vésve. Sőt tiszt. Gánótzinak ugyanazon Hunyadi-pénzén, amely nekem is a kezeim közt van most, úgy van kiverve a pénzverő hely K. S. betűkkel, hogy az S betű a mestertől elmintázva, éppen úgy válik be B-nek, és ezért Körmöc Bányának olvasható, holott valójában Kremnitzii Signatum-ot jelent. Abban az időben ugyanis mi még nem a mai K. B. betűkkel jeleztük, állandó szokás szerint, Körmöcön vert pénzeinket, hanem római módra K. S. betűkkel. Bárcsak akadna azért valaki, aki az iratszékényeket megmotosva ezen általam felelőtlenül fölhozott gyanításoknál sokkal határozottabb és meggyőzőbb adatokat derítene ki a néhai magyarországi Studium Generale Sundenséről!

Érdemes munkát szeretnék azzal végezni, ha a budai Zsigmond-akadémia említett tanárain kívül a nagy konstanzi zsinatra kiküldött többi tudós ha-

enumeraverim; eorum praecipui in *Adversariis Dacherianis* hi sunt: 1) *Andreas*, Juris Ciuilis et Canonici Doctor, Archi-Episcopus Colocensis, Consiliarius Regius, Sigismundi Regis ac Regni Hungariae nomine ad Concilium exmissus: egregia Viri huius perpetrata ibidem facinora Hardtius Tom. IV. et V. ex adlegatis testimoniis fide dignis enumerat; meminerunt Illius Acta quoque Concilii Constantinensis, in compendium missa, Sessione XX. Hagenoae an. 1500. edita. Insigne nobilitatis Andreae nostri Péterffius Sacror. Concil. Hungar. Part. I. pag. 318. adducit, depromptum, vt inquit, ex Actis Concilii Constantiensis, sed quibus? 2) *Nicolaus Archi-Episcopus de Cornitz in Hungaria*. Locum hunc putem in mendo cubare integrum: scribere debebat Auctor peregrinus loco *Cornitz de Canisa*, et in locum Nicolai substituere Ioannes, vt esset *Archi-Episcopus Strigoniensis Ioannes de Canisa*, cuius Insigne Nobilitatis Hungaricae, adiecto hoc ipso lem-mate indicato notatum, ex Actis Concilii Constantiensis depromsit Péterffius Sacror. Concilior. Regni Hungar. Part. I. pag. 305. 3) *Nicolaus Episcopus Terentinus in Hungaria*. Forte voluit dicere *Trenschenius*, vel ob loci vicinitatem Nitriensis, nam ad illos Concilii annos sedem Episcoporum Nitriensem or-nauerat quidam dictus *Frater Hincó*, vel si mauis, Ninko, vel Niko, qui aliter nomen Nicolai non male hodie significat. 4) *Christianus, Abbas de S. Maria in Hungaria*. 5) *Thomas Abbas de S. Trinitate*.

Lo-

zánkfiát is fölsorolom. Az *Adversaria Dacheriana* szerint közülük ezek a főek: 1. András polgári és egyházjogi doktor, kalocsai érsek, királyi tanácsos, Zsigmond király és Magyarország zsinati követe; e férfiú ottani kiváló cselekedeteit Hardt a IV. és V. kötetben az általa idézett hitelt érdemlő tanúbizonyságok alapján sorolja föl. Említi őt a Hagenoában 1500-ban kiadott kivonatos *Acta Concilii Constantiensis* is a 20. ülésen. András honfitársunk nemesi címerét Péterfy a *Sacra Concilia Hungariae* I. rész 318. lapján hozza a konstanzi zsinat aktáiból véve, de melyikből? 2. Miklós érsek a magyarországi Cornitzból. Ezt a helyet teljesen hibásnak találom: a külföldi szerzőnek Cornitz helyébe Kanizsát, Miklós helyébe meg Jánost kellett volna tennie, hogy Kanizsai János esztergomi érsek legyen belőle, akinek magyar nemesi címerét, az itt mondott címmel ellátva, az *Acta Concilii Constantiensis*ből vette át Péterfy a *Sacra Concilia Regni Hungariae* I. rész 305. lapjára. 3. Miklós terenci püspök Magyarországon. Talán trencsénit vagy a hely közelsége miatt nyitrai akart mondani, a zsinat azon éveiben ugyanis a nyitrai püspöki széket valami Hinkó, vagy ha úgy látod jobbnak, Ninkó vagy Nikó testvér töltötte be, ami másképp ma is Miklóst jelent. 4. Keresztély szentmarjai apát Magyarországon. 5. Tamás szentháromsági apát.

Locum hunc *Iacobus Lenfant* in *Histoire du Concile de Constance* Tom. II. pag 383. ex *Relatione* Reu. Paul. Gyöngyössi, *Ecclesiastis Cassouiensis*, ad 'Atány versus Gyöngyösinum in Hungaria collocat. 6.) *Fridericus Grafenac, Abbas Separdinensis Monasterii in Vngaria: nonne Sexardinensis?* de Abbate hoc pluribus disseruit laudatus Lenfant l. c. pag. 372. seq. Interfuerunt Concilio etiam *Antonius*, *Medicinae Doctor*, *Archi-Praesul Ragusinus*; et *Petrus Archi-Episcopus Spalatensis*, vterque ex *Dalmatia Hungariae Dominio* subjecta. Sed haec et talia iis, quorum interest, vberius examinanda vltro permittimus, id vnice nouissime omnium tantummodo notaturi, tribus iam vicibus inde ab exordio Regiminis Hungarici in his oris, Budae, medutullio Regni, erectas esse Studiorum Vniuersitates, quarum singulae a fundatoribus denominationem sortitae; prima *Sigismunda*, altera *Coruiniana*, et recentissima adpellari meruit *Theresiana*: illa vix aliquem in Republica litteraria reperit scriptorem historicum, qui incunabula eius reliquaque fata enarrauisset, ipse Reu. *Palma* l. c. ignorare se profitetur, quo iniquo intercederit fato, *Wallaszki* interim iustas interitus rationes l. c. allegauisse diffitendum non est: *Coruinianam* *Naldus Naldius*, *Nic. Olahus*, *Brassicanus*, *Taffernerus*, *Lambecius*, *Pflugius*, *Bergerius*, *Bosø*, longioribus descripserunt *Commentariis*, sed in primis non infimi subsellii in patria *Triumviri* eruditi; *Paulus Fabri* in *Commentatione* de

Augu-

Ezt a helyet tiszt. Gyöngyössi Pál kassai lelkész szava szerint Iacobus Lenfant a *Histoire du Concil de Constance* II. kötete 383. lapján Arány közelébe a magyarországi Gyöngyös felé helyezi. 6. Grafenac Frigyes, a szepardi monostor apátja Magyarországon. Ugye szekszárdi ez? Erről az apátról bővebben az id. m. 372. és köv. lapján beszél az említett Lenfant. Részt vett a zsinaton még Antal orvosdoktor raguzai érsek és Péter spalatói érsek, a magyar uralom alá tartozó Dalmáciából. De az efféle dolgok bővebb kivizsgálását az érdekeltekre hagyom, egyedül csak azt akarva még megjegyezni, hogy a magyar uralom kezdete óta ezen a tájon, Budán, az ország szívében, már három ízben emeltek tudományegyetemet, mindegyiket alapítójáról nevezve el. Az első a Zsigmond-, a másik a Hollós-, a legújabb a Terézia-egyetem nevet érdemelte meg. Az első alig talál az íróvilágban történetírót, aki csemetekorát és későbbi sorsát elbeszelné. Tiszt. Palma kijelenti id. m., hogy nem tudja, mi végre jutott; nem tagadható közben, hogy Wallaszky helyesen fejtette ki elmúlása körülményeit. A Hollós Mátyás egyetemet hosszabb ismertetésekben írta meg Naldus Naldius, Oláh Miklós, Brassicanus, Tafferner, Pflug, Berger, Bose, de elsősorban a nagyrabecsült három hazai tudós: Fábri Pál a *Commentatio de Augusta Bibliotheca Budensi*, Lipcsében, 1756-ban 4.

Augusta Bibliotheca Budensi. Lips. an. 1756. 4. plag. 2. *Franc. Xauer Schier* in Dissert. de Bibliothecae Budensis Coruinianae ortu, lapsu, interitu et reliquiis. Vindobonae an. 1766. 4. plag. 8. et *Paull. Wallaszky* in Tentam. histor. Litterar. sub Matthia Coruino. Lips. an. 1769. 4. plag. 12. *Theresianam* vero, quae sub Magnae Matris nostrae MARIAE THERESIAE, auspiciis anno 1770. Tirnauiae suscitata, anno vero 1778 Budam translata et innumeris beneficiis liberaliter mactata est, conserua nobis sartam tectamque, summe rerum nostrarum Arbitr, DEVS benignissime, in seram vsque posteritatem, in Patriae, immo orbis vniuersi litterarii, decus et ornamentum; Conserua munificentissimam eius fundatricem, incomparabilem illam studiorum quorumuis altricem, a qua nomen suum sortita est MARIAM THERESIAM, una cum vniuersa Augusta Domo AUSTRIACA, saluam et incolumem quam diutissime!

Tuta sub hac tanta sit Pannonis Aegide Pallas!

ARTICVLVS IX.

DEMENDY (LADISLAUS) Clarissimus Matthias Belius auctor est Notit. Hungar. Nov. Tom. IV. pag. 319. Carolum Robertum Hungariae Regem in exordio Regiminis sui ex oris Italicis ad se euocauisse quemdam Chirurgiae Magistrum, *Benedictum* nomine, qui dum *Cirolici* munere, ita Chirurgi aeuo illo vocita-

bantur,

2 íven, Schier Xavéri Ferenc a *Dissertatio de Bibliothecae Budensis Corvinianae ortu, lapsu, interitu et reliquiis*, Bécsben, 1766-ban 4. 8 íven kiad. művében és Wallaszky Pál a *Tentamen historiae Litterariae sub Matthia Corvino*-ban, Lipcse, 1769. 4. 12. ív; a Terézia egyetemet pedig, amelyet 1770-ben Dicső Anyánk, Mária Terézia rendelete élesztett föl Nagyszombatban, 1778-ban meg Budára helyezett és számtalan adománnyal megajándékozott, tartsd meg nekünk, jószágos Isten, ügyeink fő intézője, bőségben és oltalomban, a késő utókorig, hazánk és az egész tudósvilág büszkeségére és ékességére. Tartsd meg bőkezű alapítóját, minden tudomány páratlan pártfogóját, kitől nevét is kapta, Mária Teréziát, az egész felleges Osztrák Házzal együtt, ép egészségben a lehető leghosszabb ideig!

Bizton légyen e pajzsnak alatta magyar tudományunk!

IX. CIKK

DEMENDY LÁSZLÓ. A hírneves Bél Mátyás írja a *Notitia Hungariae Novae* IV. kötetének 319. lapján, hogy Károly Róbert magyar király, uralkodása elején, ide hívott magához olasz földről egy Benedek nevű sebézmestert, hogy papi állásba téve, szabályszerű cirolikus munkát végezzen a királyi

bantur, in aula regia rite fungeretur, et non contemnenda quaedam eruditionis ederet specimina, sacerdotio primum admotum, idem Hungariae Rex labenti tempore, anno scilicet 1316. mox Praepositum Nitriensem denominavit, vtrum etiam axiomate Episcopali cohonestaverit, vt vult Belius l. c. *a Martino Szent-Iványio in Dissert. Paralipomenonica* pag. 76. in errorem inductus, vehementer ambigo, neminem enim vlllo vnquam tempore, nedum sexulo XIV. prout ex Catalogo Episcoporum Nitriensium, ex Diplommatibus a Cel. Georgio Prayio in Specimine Hierarchiae Hungar. concinnato manifestissimum est, Benedicti nomine ad tiaram Nitriensem gestandam fuisse admissum. Benedictum hunc Roberti Regis nostri Cirolicum et Praepositum Nitriensem fuisse florentissimae olim in Hungaria *Demédyorum* familiae conditorem, idem laudatus toties Belius l. c. commemorat, atque fratris huius fortuna *Nicolaum* et *Bartholomaeum*, vterinos suos illectos, in oras has nostras aduenisse, amplasque deinde non sine insigni rerum domesticarum emolumento gessisse dignitates. Ex hac ipsa *Demédyorum* gente haud ita pridem inter nos emortua *Ladislaum* quoque *Demédyum* Nostrum suam duxisse originem accepimus, Eumque Ladislai *Demédy* Episcopi Nitriensis e fratre Nepotem, et Sigismundi Regis Physicum fuisse fide Documenti, exceptione omni maioris, quod Sigismundi Regis Mandatum Statutorium Budae an. 1419. signatum continet, clarissime eun-

Weszpr. P. II.

F

tur;

udvarban (így híták akkoriban a sebészeket) és tudásának meg nem vetendő jeleit adja. Egy idő múlva aztán, mégpedig 1316-ban, ugyanez a magyar király nyitrai préposttá nevezte ki. Hogy püspöki címmel is megtisztelte-e — ahogy Bél állítja idézett művében, Szentiványi Márton *Dissertatio Paralipomenonicájának* 76. lapjától tévútra vezetve — abban erősen kételkedem, mert ahogy az a nagyírú Pray György által oklevelek alapján összeállított *Specimen Hierarchiae Hung.* nyitrai püspöklajstromából világosan kitűnik, nemhogy a XIV. században, de egyáltalán sohasem volt kinevezve Benedek nevű ember a nyitrai püspöksüveg viselésére. Ugyancsak a sokszor említett Bél mondja idézett művében, hogy Róbert királyunknak ez a cirolikusa és nyitrai prépostja, Benedek, volt alapítója a hajdan igen népes magyar Deméndy családnak, meg hogy bátyjuknak ezen szerencséjétől csalogatva jött ide hozzánk két édestestvére, Miklós és Bertalan, s viselt családi vagyonuk nagy javára tekintélyes méltóságokat. Úgy értesültem, hogy a Deméndyeknek ebből a nemrég kihalt nemzetségéből származott ez a mi Deméndy Lászlónk is. Hogy ő Deméndy László nyitrai püspök unokaöccse volt és Zsigmond király fizikusa, azt az a minden ellenvetésnél hihetőbb bizonyíték tanúsítja teljes világossággal, amelyet Zsigmond királynak Budán 1419-ben kiállított

tur; licet charta, cui illud inscriptum est, iniuria temporis pluribus in locis exesa, foraminibusque pertusa, pallidiori etiam atramento litterisque hinc atque illinc fere iam fugientibus exarata sit, in vsus tamen Lectorum serie hac exscribo: „Nos
 „ Ladislaus Praepositus, et Conuentus Ecclesiae B.
 „ M. V. de Ság, memoriae commendamus tenore
 „ praesentium significantes quibus expedit vniuer-
 „ sis; Quod Nos Litteras Excellentissimi Principis
 „ Domini Sigismundi, Dei Gratia Regis Hungariae,
 „ Dalmatiae, Croatiae, Ramae, Serviae, Galitiae,
 „ Lodomeriae etc. Domini nostri gratiosissimi
 „ Introductorias et Statutorias, nobis praeceptorie
 „ loquentes, et directas, receperimus in haec verba:
 „ Sigismundus Dei Gratia Rex Hungariae, Dalma-
 „ tiae, Croatiae, Ramae, Seruiae, Galitiae, Lo-
 „ domeriae etc. Fidelibus Nostris Conuentui Eccle-
 „ siae Ság, salutem et gratiam. Noueritis quod Fidelis
 „ noster Dilectus, Venerabilis in Christo Pater,
 „ Dominus Ladislaus, Episcopus Ecclesiae Nitri-
 „ ensis ad Nostrae Serenitatis accedens praesentiam,
 „ nobisque — — — — — ipsum ac
 „ Ladislaum, filium Benedicti de Demenyd, Ioan-
 „ nem filium Laurentii, et Petrum, filium Nicolai
 „ de eadem Demyend, fratrum scilicet illius carna-
 „ lium, in vniuersis Bonis et Iuribus possessionariis,
 „ qualitercunque per Nos, aut Diuos Reges,
 „ Praedecessores videlicet nostros, sibi pro fideli-
 „ bus, ac fidelium ser-

beiktató parancsa tartalmaz. Bár a papír, amelyre írva van, az idő hibájából több helyen el van nyúve, ki van lyukadva, fakó tintával s itt-ott már szinte elmosódott betűkkel van írva, az olvasók kedvéért most mégis lemásolom: „Mi László prépost és a sági Boldogságos Szűz Mária egyház konventje, megörökítjük a jelen sorokkal és tudtul adjuk azoknak, akiket illet, hogy megkaptuk a nagyméltóságú fejedelemnek, Zsigmond úrnak, Isten kegyelméből Magyarország, Dalmácia, Horvátország, Ráma, Szerbia, Galícia, Lodoméria stb. királyának, a mi kegyelmes urunknak hozzánk intézett parancsoló értelmű, birtokba vezető és beiktató levelét, mely így szól: Zsigmond, Isten kegyelméből Magyarország, Dalmácia, Horvátország, Ráma, Szerbia, Galícia, Lodoméria stb. királya, üdvözöljük és jóakaratusokról értesítjük híveinket, a sági egyház konventjét. Vegyétek tudomásul, hogy a mi szeretett hívünk, tisztelendő atyánk a Krisztusban, László úr, a nyitrai egyház püspöke, a mi személyes ítélszékünk elé járulva és nekünk őt magát és Lászlót, Demenydi Benedek fiát, Jánost, Lőrinc fiát, és Pétert, a szintén demjéni Miklós fiát, az ő édestestvéreinek a fiait, minden birtokjavukban és jogukban, ahogyan tőlünk, vagy a megboldogult királyoktól, a mi elődeinktől maguknak az ő hűségükért és sokféle hű szolgálatukért, amelyekkel

nekünk minden saját és országos ügyünkben és teendőkben lelkiismeretesen, buzgón és fáradhatatlanul, nevezetesen..... testünk gyógyítása terén orvosi tudományával buzgólkodott és mindmáig rendületlenül igyekszik tetszésünket elnyerni..... és adományba kapottakkal, aztán meg mert megnevezett testvérei az országunkat kegyetlenül dúló törökök ellen Isten áldásával magunk által a közelben szervezett hadseregünk megindulása miatt.....elvonulnak. És hogy — amit a kegyes Isten elhárítson — testvéreit ki ne forgassák szerzett vagy vett törvényes jogaikból, azt kérte az említett László püspök úr, hogy királyi helyeslésünkkel és határozatunkkal őket, mégpedig Demyend Lászlót.....és mindkét nemű valamennyi örökösüket és utódukat az evégből kiállított birtoklevelünk értelmében bevezettessük a teljes Demyend, Theezer, Udvarnok..... továbbá a Hont megyei..... Hebetz és Seuthen..... a Pest megyei Újfalú és..... a Nógrád megyei Halászi, Ludány és Galathó néhány részecskéjének birtokába. Hűségességeknek hát meghagyjuk ezúttal, hogy küld-

„ hominem pro testimonio fide dignum, quo prae-
 „ sente Magistri Emericus de Sarkeöz, aut Ladis-
 „ laus filius Simonis, vel Iacobus Velcz dictus, aut
 „ Ioannes filius — — — — — Iohannes
 „ dictus de Bárján, Thomas vel Ioannes filii
 „ Lorandi, aliis absentibus homo noster, ad facies
 „ praetactarum vniuersarum possessionum praeno-
 „ minatarum praediorumque praefatorum, vici-
 „ nisque earundem et eorundem vniuersis inibi
 „ legitime conuocatis et praesentibus introducat
 „ praefatos Exponentes in Dominium earundem, et
 „ eorundem statuaturque easdem et eadem eisdem,
 „ ipsorum que haeredibus et posteritatibus vtrius-
 „ que sexus vniuersis, simul sum cunctis earundem
 „ et eorundem vtilitatibus et pertinentiis quibus-
 „ libet, praemisso Iuris titulo ipsis incumbentibus
 „ perpetuo possidenda, si non fuerit contradictum;
 „ Contradictores vero, si qui fuerint, euocet eosdem
 „ contra annotatos Exponentes nostram in praesen-
 „ tiam ad terminum competentem, rationem Contra-
 „ dictionis eorum reddituros, et post haec huius-
 „ modi Introductionis et Statutionis seriem, cum
 „ contradictorum et euocatorum, si qui fuerint,
 „ vicinorumque et commetaneorum, qui praemissae
 „ Statutioni intererunt nominibus, terminoque assi-
 „ gnato, vt fuerit expediens, dicta nostrae personali
 „ praesentiae fideliter rescribatis. Datum Budae,
 „ secundo die Festi Beati Bartholomaei Apostoli,
 „ Anno Domini Millesimo quadringentesimo decimo
 „ no-

„ no.

jétek ki szavahihető embereteket hivatalos tanúként, hogy az ő jelenlétében Sárközi Imre, Simonfi László vagy Velcz Jakab, vagy...fia János, Bárján János, Tamás, avagy János, Loránd fiai, ha pedig ezek távol vannak, akkor a mi emberünk az előbb felsorolt valamennyi megnevezett birtok és pusztaszínhelyén, törvényesen meghíva ezek és amazok szomszédait mind, az ő jelenlétükben vezesse be az említett kérelmezőket ezek és azok birtokába, rendelje oda nekik és mindkét nemű örököseiknek és utódaiknak ezeket is, azokat is valamennyi haszonhozó lehetőségükkel és tartozékuikkal együtt, előre kijelentve az ipsis incumbantibus jogcímet, örök birtokul, ha nem lesz ellentmondás; az ellentmondókat pedig, ha lesznek, idézze meg mind a megnevezett kérelmezőkkel szembe az én szíнем elé a kiszabott terminusra, hogy megokolják ellentmondásukat. Ezek után írjátok meg híven az én említett személyes jelenlétemben ítélkező széknek ennek a bevezetésnek és beiktatásnak a lefolyását, az esetleges ellentmondók és megidézettek, meg a jelzett beiktatáson résztvevő szomszédok és határdombtársak nevét, megállapítva a célszerű határidőt. Kelt Budán, Szent Bertalan ünnepének második napján, 1419-ben, magyar királyságunk harminc-

„ no. Regnorum nostrorum anno Hungariae tri-
 „ cesimo tertio. Nos igitur vniuersi praeceptis,
 „ obedire volentes, vt tenemur, vna cum praenomi-
 „ nato Emerico de Sarkeöz dicto, homine vestro,
 „ nostrum hominem, Fratrem Petrum, Sacerdotem
 „ Chori nostri Conuentualem, fide dignum, ad
 „ praemissa fideliter peragenda, nostro Testimonio
 „ duximus destinandum, qui demum ad nos re-
 „ versi nobis concorditer retulerunt isto modo,
 „ quod ipsi in Festo beati Egidii proxime praeterito,
 „ nec non diebus ad id aptis et sufficientibus, ad
 „ facies vniuersorum Bonorum praenominatorum
 „ in praedictis Comitatibus habitorum vicinis et
 „ commetaneis earundem et eorundem vniuersis
 „ legitime convocatis et praesentibus, praefatos
 „ Dominum Ladislaum Episcopum, nec non
 „ Ladislaum Filium Benedicti, Ioannem Filium
 „ Laurentii, et Petrum Filium Nicolai de Demyend
 „ ipsorumque haeredes et posteritates vtriusque
 „ sexus vniuersas, iuxta contenta Litterarum Vestrae
 „ Excellentiae Praefectionalium superinde confec-
 „ tarum, in Dominium earundem et eorundem, nullo
 „ penitus contradicente apparente, statuissent per-
 „ petuo possidend. Datum — — — — —
 „ — — — — — die Termini praemissae posses-
 „ sionariae Statutionis, anno Domini supra dicto.”
 Ex praelecto hoc Statutorio Sigismundi Mandato
 certum est, e numero fratrum Demendyorum fuisse
 vnum quempiam, qui arte sua Physica sedulam cor-

harmadik évében. Mi tehát mindannyian a parancsnak kötelességszerűen engedelmessé válni akarva, az előbb említett emberreddel, Sárközi Imrével együtt a magunk hivatalos tanújaul a szavahihető Péter testvért, a mi konventünk egyik papját láttuk jónak megbízni a jelzett teendők becsületes elvégzésével. Ezek aztán visszatérve, egyvélelműleg azt jelentették, hogy szent Egyed közelmúlt ünnepén, meg az erre alkalmas és szükséges napokon az említett megyékben levő valamennyi megnevezett birtok hely színén, annak és emennek valamennyi törvényesen meghívott birtok- és határdombszomszédjának jelenlétében az elül említett László püspök urat, továbbá Benedek-fia Lászlót, úgyszintén Lőrinc-fia Lászlót, meg Miklós-fia Pétert Demyendről, örökösökkel és mindkét nemhez tartozó valamennyi leszármazottukkal együtt, excellenciád evégből kiállított birtoklevelének értelmében beiktatták a jelzett jószág és puszta örök birtokába, anélkül, hogy bárki is ellentmondott volna. Kelt a jelzett birtokbaiktatás határnapján, az előbb mondott évben.” Zsigmond ezen itt előadott beiktató parancsából biztosan megállapítható, hogy volt egy a Deméndy-testvérek közt, aki orvosi tudományával

poris Regis curam habuerit, at, vt ingenue fatear, Regius is Medicus, cuius opem Medicam, remuneratione dignissimam, Rex saepe numero expertus est, Ladislaus ne Benedicti, aut Ioannes Laurentii, vel Petrus Nicolai Demendyorum filius fuerit, haud facile definiueris. Instrumentum enim ea plane parte lacerum est, vt vides, atque hiulcum, vbi habita quaestionis ratione omnium esse minime debebat: verum Sigismundi Regis hunc Medicum non Iaonnem aut Petrum, sed Ladislaum, Benedicti Demendy filium fuisse minime sinunt nos amplius dubitare Celeb. Georgii Prayii Litterae, pridie Nonas Iunias Anno currente M. DCC. LXXIX. Buda ad nos benivole exmissae, in quibus haec inter alia: *Inter Aduersaria mea Archiepiscopatus Colocensis ad annum 1419. V. Idus Iunii haec ex autographo notauit: Erat hoc anno Ladislaus filius Demendy, Praepositus et Vicarius Colocensis, Physicus Sigismundi:* hancque pericopen Parti II. Hierarchiae suae sub praelo sudanti iam inseruisse Vir ille eruditissimus amice nobis significauerat ab omnibus prope diem Legendam.* *Ladislaum* hunc Medicum

suum

(*)Posteaquam vero laudatae Hierarchiae Pars altera typis exscripta e taberna libraria fuisset ad nos transmissa, pericopen isthanc pag. 76. nota a) ita auctam reperimus: *Erat hoc anno (1419) Ladislaus filius Demendy, Praepositus et Vicarius Colocensis, Physicus Sigismundi Regis, quod munus etiam sub Ludouico I. gesserat.* Sed postrema Clar.

buzgón gondozta a király egészségét, de férfiasan bevallom, hogy nem egykönnyen állapítható meg, hogy Benedek-fia László vagy Lőrinc-fia János, avagy Miklós-fia Péter volt-e a Deméndy-ekből az a királyi orvos, akinek jutalomra méltó orvosi segítségét annyiszor igénybe vette a király. Az oklevél ugyanis, mint látható, teljesen rongyos és repedezett éppen ott, ahol kérdésünk miatt legkevésbé kellene. Azonban, hogy Zsigmond királynak ez az orvosa nem János, vagy Péter, hanem Deméndy Benedek fia, László volt, abban egyáltalán nem enged többé kételkedni a nagyhírű Pray Györgynek a jelen 1779. év június 4-én Budáról nekem küldött szíves levele, amelyben egyebek közt ezt írja: A kalocsai érsekségre vonatkozó jegyzeteim közé 1419. június 9-hez ezt írtam a kéziratból: Ebben az évben lett Zsigmond orvosa Deméndy fia, László, kalocsai prépost és vikárius. Azt is tudatta velem szíves értesítésében ez a nagy tudós, hogy ezt a szakaszt már be is tette nyomdába adott s nemsokára megjelenő Hierarchia II. részébe.* Hogy Zsigmond király mennyire

* Miután azonban az említett Hierarchia II. része kinyomtatva hozzám került a könyvesboltból, ezt a szakaszt a 76. lapon az a) jegyzetben a következőleg kibővítve találtam: „Ebben az évben (1419) lett Deméndy fia, László, Zsigmond király orvosa, kalocsai prépost és vikárius, amely tisztséget már I. Lajos alatt is viselte. De vélemé-

suum *Sigismundus* Rex quanti fecerit, ex aliis eiusdem Regis facile colligas *Litteris, Posenii secundo die Festi Beati Nicolai Episcopi et Confessoris anno Domini 1437. datis,* in his *Sigismundus* Imperator *Ladislau* Demendyum filium *Benedicti*, ad *Petrum Cseh* de *Lewa*, *Wayvodam* *Transilvaniae*, in certis sibi collatis latifundiis statuendum introducendumque expediuisse legitur. Do verba: *Ideo fidelitati Vestrae* (Conuentui nempe *Ecclesiae de Saagh*) *firmiter praecipiendo mandamus, quatenus Vestrum mittatis hominem, pro testimonio fide dignum, quo praesente Ladislaus Filius Benedicti, vel Nicolaus Filius Laurentii de Demyend, aut alter Nicolaus Bryganth de eadem, aliis absentibus homo noster, ad facies dictarum possessionum, vicinis et commetaneis suis vniuersis inibi legitime conuocatis, et*

E 4

prae-

Clar. Prayii verba, me iudice, consistere nullo modo possunt: videbimus enim inferius in *Articulo XXVI.* *Ladislau* *Ludouici I. physicum*, primum *Weszpremiensis* deinde *Varadinensis* *Episcopi* dignitate fuisse conspicuum, eodemque ipso anno decessisse, quo et *Ludouicus I. Rex*, anno nimirum 1382. Tum illud quoque *Clar. Prayii* sententiam euertit, quod fieri prorsus non potuerit, vt idem *Ladislaus*, qui sub *Ludouico I. Episcopi* gradum tenuit, sub *Sigismundo*, de gradu dignitatis deiectus, simplicis solummodo *Praepositi* munus gesserit. *Ladislau* itaque *Ludouici I. Physicum*, qui primum *Episcopatus* *Veszpremiensi*, mox *Varadiensi* insederat, a *Ladislao Demény*, *Sigismundi Physico*, *Praeposito* et *Vicario Colocensi*, litteratissimi et nobis amicissimi *Prayii* pace probe discernendum esse volumus.

becsülte orvosát, ezt a Lászlót, azt könnyen el lehet dönteni ugyanezen királynak egy Pozsonyban Szent Miklós püspök és hitvalló ünnepének másodnapján, 1437-ben kelt másik leveléből. Ebben az áll, hogy Zsigmond császár Benedek-fia Deméndy Lászlót Lévai Cseh Péter erdélyi vajdához küldte ki bizonyos ráruházott nagybirtokokba való beiktatására és bevezetésére. Szó szerint: Ezért hát erős parancscsal meghagyjuk Hűségességteknek (ti. a sági egyház konventjének), hogy küldjétek ki hivatalos tanúnak szavahihető embereteket, akinek a jelenlétében Benedek-fia László vagy Lőrinc-fia Miklós Demjéndről, avagy az ugyanonnan elnevezett másik Miklós, a Brigant, vagy a többiek távollétében a mi emberünk, elmenvén a megnevezett birtokok színhelyére s törvényesen meghíván valamennyi szom-

nyem szerint a hírneves Pray utolsó szavai sehogy sem állhatják meg helyüket: látni fogjuk alább ugyanis a XXVI. cikkben, hogy Lászlót, I. Lajos orvosát, előbb a veszprémi, aztán meg a váradi püspökség méltósága tüntette ki s ugyanabban az évben halt meg, mint amelyben I. Lajos, vagyis 1382-ben. Az is megdönti a hírneves Pray állítását, hogy egyáltalán meg nem eshetett, hogy az a László, aki I. Lajos alatt püspöki rangot viselt, Zsigmond alatt méltóságáról letéve, csak egyszerű prépostságot töltsön be. Ezért hát, meg nem sértve nagy tudományú Pray barátomat, Lászlót, I. Lajos orvosát, aki előbb a veszprémi, majd meg a váradi püspök székét töltötte be, nem szabad azonosítani Zsigmond orvosával, Deméndy László kalocsai préposttal és vikáriussal.

praesentibus, accedendo, introducat praefatum Petrum Cseh in Dominium earundem, statuatque ipsas eidem praemisso pignoris titulo possidendas, si non fuerit contradictum etc.

Silentio interim haud tegendum existimo, quantum maximam Ladislaus Demendy in recitato superius anni 1419. Instrumento nobis hic pariat difficultatem, haud profecto facile a quoquam soluendam, dum ille Nitriensium Episcopus esse indigitatur: quum vero fide veterum monumentorum lucidissime constet, neminem certe ab anno 1373. vsque ad annum 1696. in serie Antistitum Nitriensium occurrere, cui nomen Ladislai adhaerserit. Nodum hunc quomodo expedias, aut quid directe respondeas, non satis in promptu habere existimem, nisi forte Ladislaus ille, qui an. 1370. Nitriensem rexerat Ecclesiam superstes adhuc, sed ob senectutis incommoda rude forte fuerit donatus, retento nihilominus honorifico, vt adsolet, Episcopi titulo: ego quum Dausus sim, non Oedipus, rem hanc Hierarchiae sacrae Hungaricae compilatoribus uberior dilucidandam offerimus, tanto quidem confidentius, quod recitatum illud in charta Instrumentum genuinae sit indolis, liberali eruditissimi Patriae Historici, Danielis Cornidesii, manu perbenigne nobiscum communicatum.

szédjüket és határdombtársukat, vezesse be az említett Cseh Pétert azok uraságába s zálog címén iktassa be őt azok birtokába, ha nem lesz, aki ellene fölszólaljon stb.

Persze nem tartom helyesnek elhallgatni, mekkora nehézséget okoz nekünk Deméndy László az 1419-beli följebb idézett okiratban, amelyet bizonyára senki sem old meg könnyen, mert ott nyitrai püspöknek nevezik, holott régi, hiteles történelmi adatokból világosan tudjuk, hogy 1373-tól 1696-ig egyáltalán nem akadt egy nyitrai püspök se, akit Lászlónak neveztek volna. Hogy ezt a csomót hogyan oldjuk meg, vagy mit feleljünk erre egyenesen, azt nem tudom hamarjában, hacsak talán az a László, aki 1370-ben vezette a nyitrai püspökséget, még élt, de az öregség bajai következtében nyugalomba nem került, megtartva azonban szokás szerint a megtisztelő püspöki címet. Mivel Davus vagyok és nem Oedipus, ezt a dolgot a Hierarchia Sacra Hungarica forráskutatóinak ajánlom a figyelmébe bővebb megvilágítás végett, annál is inkább bízva benne, mert ez a papírra írt okmány, amelyet tudós hazai történetírónk, Cornides Dániel juttatott kezembe nagy szívesen, valódi jellegű.

ARTICVLVS X.

EBERLIN (GEORGIUS) Vitalem auram Patre *Georgio*, senatorii ordinis Viro, et *Martha Lupia, Spitzii* in Austria, die 5. Martii 1585. primum hausisse *Paullus Freherus in Theatro Viror. crudit. claror.* Part. III. pag. 1354. retulit. Litteris mansuetioribus mature a Parentibus consecratus, cum in Schola patria, manu ductore *Paullo Hambergero*, ludi moderatore, praeclara studiorum posuisset fundamenta, anno aetatis XVI. hortatu amicorum missus est *Ratisbonam* ad percipiendam artem poëticam, hic sub *M. Ottone Gryphio* Rectore, *M. Aegidio Weixelbergero* Con-Rectore, et *M. Thoma Wegelino* Sub-Rectore, postea Professore Theologiae Argentinensi, in Studio Graeci et Latini sermonis eas fecit progressiones, vt annum aetatis XXI. ingressus, liberali prius egregiae matronae *Barbarae Scholtzianae* stipendio donatus, Academiam *Vittebergensem* cum laude accesserit: ibi posteaquam quinquennium integrum studiis Artis medendi insumsisset, et mox alias quoque nobiliores Germaniae Academias *Lipsiensem, Jenensem, Altdorffinam, Turingensem* visitasset, *Patauium* celeberrimam totius Italiae Vniuersitatem concessit anno 1612. et breui postea tempore Nationis Germanicae in Facultate Medica, vt adpellari consuevit, Consiliarius delectus est. Dum munus hoc singulari sedulitate per annum obuisset, reliquam quoque mox Italiam peregrinando circumiuit, per

X. CIKK

EBERLIN GYÖRGY. Szenátorrendi apjának, Györgynek és Lupe Mártának a fiaként jött világra az ausztriai Spitzben 1585. március 5-én, Paullus Freherus *Theatrum virorum eruditorum*-a III. részének 1354. lapja szerint. Mivel szülei már korán tudományos pályára szánták, azért, miután Hamberger Pál iskolaigazgató vezetésével kitűnően vetette meg tudománya alapjait, 16 éves korában barátai tanácsára Regensburgba ment költésztant tanulni. Itt M. Otto Gryphius igazgató, M. Aegidius Weixelbergerus társigazgató és M. Thomas Wegelinus aligazgató, később strassbourgi teológiatanár vezetésével annyira előrehaladt a görög és a latin tantárgyban, hogy 21. évében a kiváló Barbara Scholtz asszonyság dús ösztöndíjával jutalmazva, dicséretes bizonyítvánnyal előbb Wittenbergbe ment, miután pedig ott teljes öt évet fordított az orvostudományra, majd meg fölkereste Németország híresebb egyetemeit, a lipcseit, a jénait, az altdorffit, meg a tübingait, 1612-ben Pádovába ment, egész Olaszország leghíresebb egyetemére, s ott hamarosan, mint akkor mondták, választott tanácsosa lett az orvosi karon a német ifjúságnak. Miután ezt a tisztséget egy évig viselte páratlan szorgalommal, beutazta aztán Olaszország többi részét is, hogy

Siciliam iter facturus, in ipsam quoque *Melitam* insulam transfretauit. Peragratis demum *Galliae* provinciis, *Basileam* se contulit, vbi celeberrimorum id aetatis Medicorum consuetudine et doctrina vsus, Doctoris Medici dignitatem suscepit. In patriam tellurem reuersus, *Kremsii* et *Steinii* praxin medicam auspicatus, adeo feliciter eam exercuit, vt, ab Ordinibus Austriae superioris Medicus provincialis ordinato liberali stipendio constitutus, in oppido *Horna* sedem habitationis suae posuerit. Quod ad matrimonium adinet, Eum *Spitzii* in loco gentili, die 10. August. an. 1615. nuptias cum lectissima Virgine *Margaretha Ioachimi Einpacheri* in Styria Mercatoris primarii filia. celebrauisse, idem laudatus *Freherus* l. c. commemorat. Percrebescente in dies eruditionis Nostri fama, quam clarus quamque felix in medendo existeret, honorificentissima proinde legatione et luculentis conditionibus, *Posonium*, Lib. Regiamque Ciuitatem Hungariae primariam evocatus, vix dictu facile est, quantam sibi apud omnes medendo aegrotis existimationem famamque conciliarit: dum sex annorum intervallo *Physici ordinarii* provinciam apud *Posonienses* administrasset; colica passione, morbo sibi familiari correptus, die 29. Octobris an. 1628. annum aetatis quadragesimum secundum supergressus extinctus est, ac funere splendido comitantibus omnibus Ciuibus, et iacturam Viri optimi lugentibus, elatus est: Laudatorem funebrem nactus est *M. Ioannem Stumpfium*, Con-

Szicílián is át utazzék sőt, átvitorlázott Málta szigetére is. Végül bejárva Franciaország tartományait, Bazelba ment. Ott aztán azon kor leghíresebb orvosaival beszélgetve és tőlük tanulva, megkapta az orvosdoktori minősítést. Hazatérve szülőföldjére, Kremsben és Steinben fogott orvosi gyakorlatba, mégpedig olyan szerencsével, hogy Felső Ausztria rendjeitől szép fizetéssel tartományi orvossá választva, Horn mezővárosban telepedett le. Ami a házasságát illeti, arra nézve szintén az említett Freherus mondja el, hogy családjá fészkeében, Spitzben lépett házasságra 1615. augusztus 10-én Einpacher steyeri nagykereskedő jól kiválasztott hajadon lányával, Margittal. Mivel napról napra terjedt emberünk híre, hogy milyen nagyszerűen és szerencsésen gyógyít, azért egy megtisztelő követség Magyarország szabad királyi fővárosába, Pozsonyba hita meg szép fizetéssel. El se igen lehet mondani, hogy a betegek gyógyításával milyen nagy becsületet és hírnevet szerzett magának az alatt a hat év alatt, amíg Pozsonyban a rendes fizikus tisztét viselte. Családjá szokott betegségében, bélgörcsbántalomban halt meg negyvenharmadik évében, 1628. október 29-én. Fényes temetésén részt vett a jóságos ember elvesztését gyászoló egész polgárság. Stumpf Márton János, az ékesszavú evangélikus predikátor bú-

cionatorem Augustanae Confess. addictorum disertissimum, qui curriculum vitae, sermoni lugubri suo adsutum, hunc in modum enarrauerat. Medici nostri memoriam egregio praeterea documento inter nos conseruauit *Paullus Spindler*, celebris ille *observationum Medicinalium Poseniensium* Auctor, cuius Vitam Centuria I. Biograph. Medic. Art 84. dedimus; dum is scilicet in Vniuersitate studiorum Argentinensi addiscendae Medicinae causa versaretur, *Disputationem XII. de Pharmacia XCIX. Quaestionibus comprehensam Eberlini honoribus inscripsit*, Argentinae typis Ioannis Andreae an. 1628. excusam. Ita Dedicacionis Epigramma se habet: *Nobilissimo, clarissimo, et experientissimo D. Georgio Eberlino, Med. Doct. celeberrimo, Poliatro Posenii Ungarorum praecminentissimo, Fautori, et Evergeti suo, omni obseruantiae cultu aetatem honorando.*

ARTICVLVS XI.

ECKIUS (VALENTINVS) Patria Lindauensis, domi posteaquam studia, quae ab humanitate adpellantur, feliciter fuisset auspicatus, *Rudolpho Agricola*, conterraneo suo suasore ac duce in Cracoviensem Academiam commigravit, ab eo in reliquis artibus, Rhetorica imprimis ac Poëtica plenius erudiendus: et mox *Michaelis Vratislaviensis* disciplinae concreditus vniversum Philosophiae ambitum prius emensus, dum in studio sacrarum quoque litterarum non

csúztatta, aki életrajzát gyászbeszédébe szőve adta elő így. Orvosunk emlékét kiváló bizonyossággal őrizte még meg nálunk Spindler Pál, az Observatio-nes Medicinales Pisonienses híres szerzője, akinek az életrajzát az Orvosok Életrajzai I. centuriájának 84. cikkében írtam meg. Mikor ti. a strassbourgi tudományegyetemen az orvostudomány elsajátításával foglalkozott, a Strassbourgban Andrae János betűivel 1628-ban nyomtatott Disputatio XII. de Pharmacia XCIX. Quaestionibus comprehensát Eberlinnek ajánlotta. Az ajánló irat a következőleg szól: A jeles, hírneves és tudós Eberlin György úrnak, a híres orvosdoktornak, a magyarországi Pozsony messze kiváló városi orvosának, a nagyra-becsülés minden jelével egész életén át tisztelendő pártfogójának és jóttevőjének.

XI. CIKK

ECKIUS BALINT Lindauban született. Miután sikeresen elsajátította a humanitásról elnevezett tudományokat, földijének, Rudolphus Agricolának a tanácsára és annak vezetésével a krakkói akadémiára ment, hogy ott majd teljesebb tanítást kapjon a többi tudományban, főleg a retorikában és a poétikában. Később, mikor már a filozófia egész területén jártas lett, Boroszlói Mihály keze alatt szép haladást ért el a szentírás tudományában

contemnendas fecisset progressionem, impertrata a Magistris suis venia, non modo animi recreandi ac reficiendae valetudinis, sed inuestigandarum in primis rerum naturalium caussa in Hungariam ingressus est, perspecta mox erecta Illius animi indole *Alexius Turso*, Soliensium Comes, Cremniciensiumque Camerarius, benignissimus omnium ea aetate litterarum, litteratorumque altor, amoenissimo excepit hospitio, et oblato honesto stipendio, erudiendae primum Filiae suae primogenitae, *Vrsulae* nomine, puellae insignibus animi dotibus instructae praefecit, breui postea Ludo quoque litterario in Libera Regiaque Ciuitate Bartphensium regundo erudiendove admouit. Sed revocatus in vicinam Poloniam, dum Cracouiae cathedram Poëticam, morte *Paulli Crosnensis**, vacuam redditam dum magna discentium

vtili-

(*)E re Historiae litterariae patriae esse duximus, *Paulli huius Crosnensis* tribus dumtaxat verbis meminisse, is omnium primis Poëticen Cracouiae docuisse, et editis carminibus iisque venustissimis inclaruisse scribitur: ex hac Academia an. 1508. ad exitum vergente, dum fines Poloniae dira peste gravarentur, quaerendae salutis gratia, in hanc patriae tellurem intrauit, et illico a Proceribus Regni nostri, sed in primis Gabriele Perenoio, Regiorum Cubiculariorum Magistro, et Comite Vgo sciensi ob insignem formae gratiam, et doctam ingenii facultatem: admirabilemque sermonis leporem & festiuitatem humanissime liberalissimeque exceptus est adeoquidem, ut locuplete quoque Sa-

cerdo-

is, aztán pedig tanárai engedélyével Magyarországra jött idegzetét és egészségét helyreállítani, főleg azonban természeti tárgyakat kutatni. Miután aztán Thurzó Elek zólyomi főispán és körmöci kamarás, azon kor minden tudományának és írójának szíves pártfogója, kiismerté lelke nemességét, kedvesen házába fogadta és először jeles tehetségekkel megáldott elsőszülött lányának, Orsolyának a tanítását bízta rá szép fizetéssel, rövid idő múlva pedig Bártfa szabad királyi város iskolájának is igazgatótanítójává tette. De amikor — visszahivatva a szomszéd Lengyelországba — már betöltötte Krakóban, a diákság nagy hasznára, a Crosnensis Pál* halálával megürült poétikai tanszéket, a már emlí-

* Hazai irodalomtörténetünkre fontosnak tartom legalább három szóval megemlékezni erről a Paulus Crosnensisről. Róla azt írják, hogy Krakóban főleg poétikát tanított és kiadott bájos verseiről volt híres. Erről az egyetemről 1508 végén, amikor a lengyel határszéleket szörnyű pestis pusztította, hazánk földjére jött, menedéket keresve, és rögtön szíves fogadtatásban részesült országunk nagyjai, de főleg Perényi Gábor udvarnokmester ugoicsai főispánnál szép külseje és művelt fölfogása, csodálatosan finom és kedélyes társalgása miatt, úgyhogy még egy akkoriban

vtilitate jam exornaret, laudatissimus Alexius Turso liberalissimis conditionibus deuinctum ad
prio-

cerdotio tunc temporis in illius Prouincia vacuo donaretur: ibi suauiissimo honestissimoque otio distentus, pangendis variis elegantissimorum carminum generibus operam impendit: 1) *Duos Panegyricos, vnum in Laudem Diui Ladislai, Pannoniae Regis*, victoriis et triumphis clarissimi; alterum *in honorem S. Stanislai, Praesulis ac Martyris Poloniae gloriosissimi* Elegis contextos conscripsit, quibus alia Elegiaca ac Lyrica adiecit Carmina, iisque *Virginalem Conceptionem, Christi Natalitium, Diuam Virginem Mariam, Sanctasque Virgines Barbaram atque Catharinam* concelebravit, vel *Gabrielem Perenaeum, Doctorum Patrem, atque fautorem Poëtarum, probatis moribus sanctum Senecam, ac diuinum Catonem superantem*, extulit. Viennae per Io. Winterburger An. 1509. in 4. Praemissa est Volumini *Epistola ad Gabrielem Perenaeum*, qua collata ab eo in se beneficia quam plurima honorifice ac grauitate depraedicauit. 2) *Epithalamion*, hoc est, *Carmen connubiale, in Nuptias illustrissimi Domini Principis, Sigismundi, Regis Poloniae, Nobilissimaeque ac pudicissimae Barbarae, Filiae Incltyti ac Magnifici Domini, Stephani, Palatini Pannoniae, Cepusiique Comitum perpetui, Elegis concinnatum*. Cracov. per Flor. Vnglerium, An. 1512. in 4. Adtexta est in calce *Elegia tersa ad Reuerendissimum D. Ioannem Lubrantium, Episcopum Posnaniensem*. 3) *Ioannis Pannonii, Episcopi Quinque-Ecclesiarum, Poëtae et Oratoris clarissimi, studiorumque in Hungaria Instauratoris, Panegyricum in laudem Baptistae Guarini Veronensis, Praeceptoris sui, versibus Heroicis conditum, ex eius autographo sumtum, et laudatissimo Maecenati suo, Gabrieli Perenaeo,*

Magi-

tett Thurzó Elek dús fizetéssel megnyerte és visszahozta kevéssel előbb elhagyott magyarországi álló-

üres, gazdag, megyebeli papi állással is megajándékozta. Itt aztán kényelmes és tisztos nyugalomban élve különféle szép versek írásával töltötte az idejét: 1. Írt két dicsőítést, az egyiket in *Laudem Divi Ladislai, Pannoniae Regis, victoriis et triumphis clarissimi*; a másikat in *honorem S. Stanislai, Praesulis et Martyris Poloniae gloriosissimi* elegosokba foglalva, amelyekhez más elégikus és lírikus költeményeket csatolt, és ezekben a *Virginalis Conceptio*-t, a *Christi Natalitium*-ot, a *Diva Virgo Mariá*-t és a *Sanctae Virgines, Barbara atque Cathariná*-t ünnepelte, vagy *Gabriel Perenoëus, Doctorum Pater atque fautor Poëtarum, probatis moribus, sanctum Senecam et diuinum Catonem superans*-t magasztalta. Bécsben Winterburger Jánosnál, 1509. in 4. A könyv elején egy *Epistola ad Gabrielem Perenaëum* van, amelyben az általa ő íranta tanúsított sok-sok jótéteményt köszönte meg tiszteletadó méltósággal. 2. Itt írta az *Epithalamion*, azaz *Carmen connubiale in Nuptias illustrissimi Domini Principis, Sigismundi, Regis Poloniae, Nobilissimaeque ac pudicissimae Barbarae, Filiae Incltyi ac Magnifici Domini, Stephani, Palatini Pannoniae, Cepusiique Comitit perpetui, Elegis concinnatum*-ot. Krakkóban, Vngler Flóriánnál, 1512. in 4. A végén van még az *Elegia tersa ad Reverendissimum Dominum Ioannem Lubrantium, Episcopum Posnaniensem*. 3. *Ioannis Pannonii, Episcopi Quinque-Ecclesiarum, Poëtae et Oratoris clarissimi, studiorumque in Hungaria Instauratoris, Panegyricus in laudem Baptistae Gvarini Veronensis, Praeceptoris sui, versibus Heroicis conditus, ex eius autographo sumtus et laudatissimo Maecenati suo, Gabrieli Perenaëo, Magis-*

priorem, quam in Hungaria deseruerat paullo antea, stationem; in Scholam Bartphensem reduxit, cui moderandae dum annis pluribus multa industria ac diligentia praefuisset, factum est nouissime omnium, ut Ciuitatis eiusdem Syndicus renunciaretur. Honorificum hunc Eckio Nostro adsignare locum e re nostra esse duxi-

mus,

Magistro Regionum Cubiculariorum, Vgocsiensi ac Maramosiensi Comiti, sacratum. Viennae Austriae, An. 1512. in 4. maj. in aedibus Hier. Vietoris et Io. Singrenii. 4. *De inferorum vastatione & triumpho Christi, Sapphicon diuinum, praemissa eleganti ad Gabrielem Perenaem Epistola, et addita Oratione Dominica, Aue Maria, et Salue Regina, Elegis lepidis ac concinnis expressa.* Cracou. ex officina Flor. Vngler, An. 1513. in 4. Ita triumphus Christi explicit:

*Laus resurgenti Domino perennis,
Gloria et virtus, honor, et potestas,
Qui tenet fractis Erebi superna
Legibus astra.*

5) *Carmen Elegiacum de Victoria, anno 1514. natali Deiparae Virginis die, a Sigismundo Rege, e Moscis relata.* Cracou. an. 1514. in 4. 6) *De Nuptiis Sigismundi Regis Poloniae, et Bonae Ducis Mediolani Filiae, Elegia.* Cracou. an. 1518. 4. 7) *Panegyricos in caeteros Pannoniae Patronos; Hymnos in omnia Sanctorum festa vario carmine concinnatos; Odas ad Viros illustres scriptas; item Praefationes ante complurium Auctorum exordia habitas, et alia felicitatis ingenii huiuscemodi monumenta inedita exstare in Zalusciana Bibliotheca Publica admodum Reu. ac Eruditissimus Ioannes Ianoszkyus, Proto-Bibliothecarius Regius in Memoriis suis Miscellis retulit.*

mására, a bártfai iskolába, melynek miután több évig nagy buzgalommal és lelkiismeretességgel intézte az ügyeit, legvégül ugyanazon város ügyészévé választották. Ezt a megtisztelő helyet nem azért tartottam fontosnak Eckiusunknak itt biztosítani,

tro Regiorum Cubiculariorum, Vgocsenſi ac Maramarosi-
ensi Comiti, ſacratus. Bécsben 1512. in 4. majori, Vietor
Jeromos és Singren János házában. 4. De inferorum va-
ſtatione et triumpho Chriſti, Sapphicon divinum, prae-
miſſa eleganti ad Gabrielem Perenaem Epistoła et addita
Oratione Dominica, Ave Maria, et Salve Regina, Elegis
lepidis ac concinnis expreſſa. Krakkóban Vngler Fló-
rián műhelyéből, 1513. in 4. A Krisztus diadala így
végződik:

*Légyen hát Istennek örök dicséret,
tisztesség, tisztség, hatalom, dicsőség,
merthogy megtörvén a Pokol hatalmát
trónt ül az égben.*

5. Carmen Elegicum de Victoria, anno 1514. natali
Deiparae Virginis die, a Sigismundo Rege, e Moscis relata.
Cracoviae an. 1514. in 4. 6. De Nuptiis Sigismundi
Regis Poloniae, et Bonae Ducis Mediolani Filiae, Elegia.
Cracou. an. 1518. 4. 7. Hogy dicsőítései vannak a Zaluski-
féle közkönyvtárban Magyarország többi védőszentjéről,
különféle versformákban írt himnuszai a szentek minden
ünnepére, ódái kiváló emberekhez, továbbá igen sok
szerző munkáinak a bevezetése elé készített előszavai és
termékeny elméjének más efféle kiadatlan alkotásai, azt
főtisztelendő tudós Ianoszki János királyi főkönyvtáros
adta elő Memoriae Miscellae c. munkájában.

mus, non quod ordini Medicorum in umquam esset adscriptus, sed quia ab omnibus Rei litterariae Hungaricae scriptoribus neglectus, non modo Orator et Poëta excellentissimus, sed sagacissimi quoque ac limatissimi ingenii exstiterit Philosophus, et diligentissimus Naturae Mysteriorum indagator: cuius talia in Zalusciana Regni Poloniae Bibliotheca publica prostant eruditionis monumenta, ab eruditissimo Ioanne Dan. Andr. Ianocio. primario Bibliothecae Praefecto Regio, nobiscum communicata in Ianocianis Vol. I.

O P E R A

- 1) *Elegiacum Carmen in laudem Philippi Beroaldi, ad Rudolphum suum Agricolam.* Accessit eiusdem Beroaldi Modo Epistolandi a Rudolpho Agricola. Cracouiae apud Florianum Vnglerium chalcographum an. 1512. 4.
- 2) *Hymnus exhortatorius ad Cracouiam, vt diutinos singultus, quos hactenus ob incertos inuictissimi Regis sui Sigismundi tumultus contra Moschos habuit, deponat, atque ob insignem Victoriam triumphet.* Hexametris conscriptus, adnexusque est *Ioannis Dantisci Carmini Heroico extemporario, De Sigismundi Regis Poloniae Victoria.* Cracou. an. 1514. 4. Repetit Romae An. 1515. 4.
- 3) *Lucii Flori Bellorum Romanorum Libr. IV.* ex vetustissimo exemplari nouissime ac diligenter recogniti per Valentin. Eckium. Cracou.

mintha valamikor is beletartozott volna az orvosi rendbe, hanem, mert bár valamennyi magyar irodalomtörténetírótól elhanyagolva, nemcsak kitűnő szónok és költő, hanem éles és csiszolt elméjű filozófus és buzgó természetkutató is volt, akinek a lengyelországi Zaluski-féle közkönyvtárban található efféle műveiről Ianocius Dániel András királyi főkönyvtáros értesített a *Ianociana I.* kötetében.

M Ű V E I

1. *Elegiacum Carmen in laudem Philippi Beroaldi, ad Rudolphum suum Agricolam.* Utána téve található ugyanazon Beroaldnak Rudolf által Agricola Krakkóban Vngler Flóriánnál 1412-ben 4. közzétett *Modus Epistolandi-jának.*
2. *Hymnus exhortatorius ad Cracouiam, ut diutinos singultus, quos hactenus ob incertos inuictissimi Regis sui Sigismundi tumultus contra Moschos habuit, deponat, atque ob insignem Victoriam triumphet.* Hexameterekben van írva, s hozzá van csatolva Danszkai János *De Sigismundi Regis Poloniae Victoria* című alkalmi hőskölteményéhez. Krakkó, 1514. 4. Újra kiadva Rómában 1515. 4° alakban.
3. *Lucius Florus Bellorum Romanorum Libri IV.-a,* egy régesrégii példány alapján Eckius Bálint által újonnan és gondosan kijavítva. Krakkó, Haller

cou. arte et impensis Io. Halleri an. 1515. 4. mai. Ad Lectorem in fronte venustulum *Elegidion* adiecit.

- 4) *De Arte versificandi opusculum, omnibus studiosis ad Poeticam anhelantibus non tam iucundum, quam frugiferum.* In Regia Poloniae Gracchouia An. 1515. in 4.

Iterata editio correctior locupletiorque ibid. an. 1521. 4. et inscripta Generoso ac Magnifico Domino, D. Alexio Thursoni, de Bethlemfalva Comiti Zoliensi, atque Camerario Cremniciensi, Inuictissimique Principis Ludouici Regis Hungariae a Secretis. Repetita in aedibus Hieron. Vietoris an. 1539. in 4. addito Heroico Carmine ad Vigilantissimum Korponensis Ecclesiae Protomystam, Dominum *Nicolaum Chrysoreotanium*, vulgo *Goldberger*, Dominum suum obseruantissimum.

- 5) *Vtrum prudenti Viro sit duenda Vxor.* Carmen Elegiacum Illustri ac Magnifico Domino, D. Alexio Thurzóni, etc. dicatum. Cracoviae opera Ioann. Halleri an. 1518. in 4. Recus. ab Hieron. Vietore ibidem. an. 1524. in 4. adnexo *Supellectilium* Auctoris *Fasciculo*, Elegis concinnato, additaque singulari ad Magnificum D. Dominum Alexium Thurzonem, omnium Nobilium Procerumque decus et ornamentum Epistola, ex Bartpha XII. Kal. Iul. Anno ab orbe redempto MDXXIII. scripta.

János mesterségével és költésével, 1515. in quarta maiori. Elején egy igen kedves kis elégiát intézett az olvasóhoz.

4. De Arte versificandi opusculum, omnibus studiosis ad Poëticam anhelantibus non tam iucundum, quam frugiferum. Lengyelország királyi Gracchouiajában 1515. in 4. Második, javított és bővített kiadása uo. 1521. 4°, nemes és nagyságos bethlemlalvi Thurzó Elek zólyomi főispán és körmöci kamaraigazgató úrnak, a legyőzhetetlen fejedelem, Lajos magyar király titkárának. Újra nyomva Vietor Jeromos nyomdájában 4° alakban. 1539., megtoldva a korponai eklézsia éber főpásztorához, lelkiismeretes urához, a rendesen Goldbergernek nevezett Chrysoreotanus Miklós-hoz intézett hőskölteménnyel.
5. Vtrum prudenti Viro sit ducenda Vxor. Elégia, tekintetes és nagyságos Thurzó Elek úrnak stb. ajánlva. Krakkó, Haller János munkájával, 1518, 4°-en. Újranyomva Vietor Jeromos által uo. 1524, 4°-en, hozzátéve a szerzőnek elégiában írt Supellectilium Fasciculus-át egy nagyságos Thurzó Elek úrhoz, minden nemes és főrend ékes díszéhez intézett, Bártfáról a világ megváltása után 1524-ben június 20-án kelt szép levelével együtt.

- 6) Ad Clarissimos Viros, Dominum Petrum Czipser, et Andream Reuber, Bartphani Populi, illum Ecclesiasticum, hunc secularem, Moderatores dignissimos, *Heroicum Carmen, de Amicitiae et Concordiae Vtilitate*, lusum Bartphae an. 1518. Cracouiae in aedibus Io. Halleri an. 1518. in 4.
- 7) *De Mundi contemptu et Virtute amplectenda Dialogus*, per Valent. Eckium, Bartphanae Scholae Moderatorem. Nobilissimo Domino, Domino Alexio Thursoni de Bethlemfalva, Comiti Zolien- si, et Camerario Cremniciensi, Domino et Haeredi Plesnensi, Domino suo colendissimo sacratus. Cracou. ex officina Io. Haller An. 1519. 4. Recus. cum Auctoris *Supellectilium fasciculo*, ac Leonardi Coxi Britanni *Elegidio*, Cracou. per Matthiam Scharffenberg An. 1528. in 4. Ita opusculum claudit:
Viue igitur Pylios charissime Turze per annos,
Echioli et famuli sis memor, oro tui.
- 8) *Apophoreticum Carmen de Christi Natiuitate, Elegis compositum*. Ad Generosum Dominum, D. Alexium Thurzonem de Bethlemfalva, Comitem Zoliensem atque Camerarium Cremnicensem, Liberum Dominum Plesnensem et Illustrem Inuictissimi Principis Ludouici Regis Hungariae Cubicularium. *Iubilus heroicus* Cassouiae habitus, ob Aduentum Reuerendissimi Antistitis Domini Georgii Quinqueecclesiensis Episcopi, Regno- rumque Hungariae, et Bohemiae Cancellarii dignissimi,
- Weszpr. P. II. F heroi-

6. A hírneves Czipser Péter és Reuber András úrhoz, Bártfa népének nagyrabecsült egyházi, ill. világi vezetőjéhez Bártfán 1518-ban írt Heroicum Carmen de Amicitiae et Concordiae Vtilitate. Krakkó, Haller János nyomdájában, 1518. 4°.

7. De Mundi contemptu et Virtute amplectenda Dialogus, Eckius Bálint bártfai iskolamestertől az ő igen tisztelendő urának, nemes bethlemfalvi Thurzó Elek zólyomi főispán és körmöci kamaraigazgató úrnak, Plessen örökös urának ajánlva. Krakkóban, Haller János nyomdájából, 1519. 4°. Újranyomva a szerző Supellectilium fasciculus-ával és a brit Cox Lénárd Elegidion-ával együtt, Krakkóban, Scharffenberg Mátyástól, 1528., 4°. A kis mű így végződik:

*Élj, szeretett Thurzó, hát száz évig dus erőben
és a kis Ecek szolgád, kértire, el ne feledd.*

8. Apophoreticum Carmen de Christi Nativitate, Elegis compositum. Nemes bethlemfalvi Thurzó Elek zólyomi főispán és körmöci kincstartó úrnak, Plessen szabad birtok tulajdonosának, a legyőzhetetlen fejedelem, Lajos magyar király tekintetes ajtónállójának. A főtisztelendő főpásztornak, György pécsi püspöknek, Magyar- és Csehország nagyméltóságú kancellárjának megérkeztere Kassán tartott Iubilus heroicis heroicis ver-

- heroicis versibus conditus. Epithalamium in Nuptiis Egregii atque Prudentis Viri, D. Ioan. Sauslich, nuper Iudicis, nunc Senatoris Cassoviensis, et Comitum Camerae Regalis, Carmine elegiaco. Cracou. per Hier. Vietorem An. 1520. in 4. maj.*
- 9) *De Reipublicae administratione Dialogus. Ad Nobilissimum Dominum, D. Alexium Thurzonem de Bethlemfalva, Comitem Zoliensem atque Camerarium Cremniciensem, Liberum Dominum Plesnensem, et Illustrem Inuictissimi Principis Ludouici Regis Hungariae a Secretis. Et Epistola consolatoria ad Magnificos Dominos Alexium et Ioannem Thursones, ob mortem Reuerendissimi Domini Ioannis, Episcopi Vratislauerensis. Et Epitaphia varia, pro Eodem, ad Eosdem Dominos. Valentino Ecchio Lendano Auctore. Cracou. per Hier. Vietor. an. 1520. in 4. mai. Recus. cum iisdem opusculis Carmen quoque de Amicitiae et concordiae utilitate.*
- 10) *Q. Horatii Flacci Liber de Arte Poetica ad Pisonem ex vetusto exemplari: summa cura et diligentia recognitus per Valent. Ecchium Philiripolitatum: Cracou. ex officina litteratoria Ioann. Haller an. 1521. 4. mai. Rud. Agricola pereleganti comitatus est Elegia ad Barthphanam Iuuentum scripta.*
- 11) *Q. Horatii Flacci Epistolarum Libri II. ex antiquissimo exemplari studiosissime recogniti. Cracou. arte Ioan. Haller an. 1522. 4. sub-*
iun-

sibus conditus. A kiváló, bölcs Sauslich János nemrég kassai bíró, ma meg tanácsnok és királyi kamarásmester úr lakodalmára distichonokban írt Epithalamium. Krakkóban, Vietor Jeromos műhelyében, 1520. nagy 4°-en.

9. De Reipublicae administratione Dialogus. Nemes bethlemfalvi Thurzó Elek zólyomi főispán és körmöci kincstartó úrnak, Plessen szabad birtok tulajdonosának, a legyőzhetetlen Lajos fejedelem, magyar király titkárának. Hozzá egy Epistola consolatoria a nagyságos Thurzó Elek és János urakhoz, a főtisztelendő János boroszlói püspök halála alkalmából. Aztán különféle, ugyancsak neki szóló s a lindai Ecchius Bálinttól szerzett sírfeliratok, ugyanazon urakhoz. Krakkóban, Vietor Jeromos munkájával, 1520., nagy negyedréten. Újranyomás alkalmával e kis művekhez a Carmen de Amicitiae et concordiae utilitate is odakerült.
10. Q. Horatii Flacci Liber de Arte Poëtica ad Pisones. Egy régi példány alapján nagy gonddal és lelkiismeretesen átvizsgálva a lindai Ecchius Bálint által. Krakkóban, Haller János könyvnyomdájából, 1521., nagy negyedréten. Rudolphus Agricola egy szép elégiát írt hozzá, a bártfai tanuló ifjúsághoz intézve.
11. Q. Horatii Flacci Epistolarum Libri II. Egy igen régi példány alapján gondosan átvizsgálva. Krakkóban, Haller János keze munkájával. 1522.,

- iunctum est Ecchii eiusdem ad studiosam Iuventutem Barthphanam Hexastichon.
- 12) *De Ratione legendi Auctores Libellus*. Cracou. per Matthiam Scharffenberg. an. 1523. in 8. mai. adiecta est *Epistola* maximae spei, veterisque ac recentioris litteraturae peritissimo Adolescenti, *Emmanueli Reubero*, iucundissimo discipulo ac conuictori, Cracou. ex aedibus Minoris Collegii Academici an. 1523. missa.
- 13) *De Resurrectione Dominica Carmen heroicum*. Illustri ac Magnifico Domino, D. Alexio Thurzoni de Bethlemfalva, Regalium Thaurnicorum ac Cubiculariorum Magistro etc. nuncupatum, per Val. Ecchium Bartphanæ Reipublicae a Consiliis atque Libellis. Cracou. per Hieron. Vietorem an. 1525. 4. repet. ibid. per eundem an. 1534. in 4.
- 14) *Aurelii Prudencii Clementis Viri Consularis Liber Peristephanon*, hymnos in laudem Sanctorum, qui Martyrio coronati sunt, complexus. Ex vetustissimo exemplari quam diligentissime recognitus. Viro clarissimo, Rud. Agricolae, Poëtae a Caesare laureato, Inclytae Academiae Cracouiensis Rectori a Valent. Eckio, Bartphanæ Reipublicae Syndico, heroico carmine dicatus. Cracou. Matthias Scharffenberger an. 1526. in 4. mai.
- 15) *Diui Aurelii Augustini, Hipponensis Episcopi, de Vita Christiana ad sororem suam viduam Liber I*. Praefatione ad Reu. Dominum M. Michaëlem de Vratislauia, principem Incly-

- 4°. A végéhez egy hatsoros vers van csatolva a bártfai tanulóifjúsághoz, ugyancsak Ecchiustól.
12. De Ratione legendi Auctores Libellus. Krakkóban, Scharffenberg Mátyás kezével, 1523., nagy nyolcadréten. Ehhez járul még egy, az ő kedves, vele lakó diákjának, a nagyreményű s a régi és új irodalomban igen jártas, ifjú Reuber Emánuelnek küldött Epistola. Krakkóban, a Kisebb Egyetemi Kollégium nyomdájából, 1523.
13. De Resurrectione Dominica Carmen heroicum. Tekintetes és nagyságos bethlemlalvi Thurzó Elekkirályitárnok- és kamarásmester stb. úrnak ajánlva Ecchius Bálint bártfai tanácsnok és levéltárnok által. Krakkóban, Vietor Jeromos keze munkájával, 1525. 4°. Újranyomva uo. ugyanattól, 1534. 4°.
14. A vértanúsággal ékeskedő szentek tiszteletére szerzett himnuszokat tartalmazó Aurelii Prudentii Clementis Viri Consularis Liber Peristephanon. Egy régi példány alapján a lehető leggondosabban átvizsgálva. A nagyhírű császárkoszorús költőnek, a dicső krakkói egyetem rektorának, Rudolphus Agricolának ajánlva hősdali versben Bártfa szabadváros ügyésze, Eckius Bálint által. Krakkóban, Scharffenberger Mátyás, 1526. nagy negyedréten.
15. Diui Aurelii Augustini, Hipponensis Episcopi, de Vita Christiana ad sororem suam viduam Liber I. Főtisztelendő Boroszlói Mihály mesterhez, a tekintetes krakkói egyetem fő teológusá-

- tae Cracouiensis Vniuersitatis Theologum et Philosophum, nec non Ecclesiae collegiatae S. Floriani Decanum directa adornatus. Cracou. Hier. Vietor. an. 1529.
- 16) *Epigrammatum Sacrorum Liber*. Ad Illustrem ac Magnificum Dominum, D. Alexium Turzonem de Bethlemfalva, Inclyti Regni Hungariae Palatinum. Cracou. Hier. Vietor. regiae Cancellariae chalcographus 1537. in 4. mai.
- 17) *Elegiacon* ad doctissimum ac clarissimum Virum, D. Ioannem Benedictum, Cracou. et Varmien. et Vratislav. Canonicum, Sereniss. et Invictiss. Principis, Sigismundi Senioris Regis Poloniae Medicum. Cracou. Hieron. Vietor. an. 1545. 4.
- 18) *Epigrammata Pannoniae Luctui, quo Principum aliquot et insignium Virorum mortes aliique funesti Casus deplorantur*, intertexta plura sunt. Libellus iste Cracou. an. 1544. in 8. min. plag. 3. impressus ita rarus est, vt vix unum alterumve exemplum in vniuersa supersit Hungaria, adeoque eorum nonnulla cum Popularibus nostris hac serie iam communicabimus:

Nicolao Thurocio, Aulae Regiae Hung.
Magist, p. 18.

*Quidquid Dii faciles mihi donauere bonorum,
Consilii, eloquii, dexteritatis, opis:
Id totum Patriae impendi, testatus alumnum
Me gratum grati Regis in obsequiis*

Huic

hoz és filozófusához, nem különben a Szent Flórián társaskáptalan prépostjához intézett előszóval ellátva. Krakkó, Vietor Jeromos, 1529.

16. Epigrammatum Sacrorum Liber. Tekintetes és nagyságos bethlemfalvi Thurzó Elek úrnak, a dicső Magyarország nádorának ajánlva. Krakkó, Vietor Jeromos, a királyi kancellária nyomdásza, 1537., nagy negyedré.
17. A tudós és hírneves Joannes Benedictus krakkói, varmiai és boroszlói kanonokhoz, a kegyelmes és legyőzhetetlen Zsigmond fejedelem s idősb lengyel király orvosához. Krakkó, Vietor Jeromos, 1545. 4°.
18. Több epigrammája belekerült a „Magyarország gyászába”, amely néhány nagyúr és híres ember vesztét, meg efféle gyászos eseteket sirat el. Ez a Krakkóban 1544-ben kis nyolcadrétben 3 ívre nyomtatott irat olyan ritka, hogy alig egy-két példány van belőle az egész Magyarországon, amiért honfitársaimnak itt teszek közzé belőlük néhányat:

Thuróczy Miklós magyar királyi
udvarmesternek (18. lap)

*Mindama jót, mit az istenek adtak bőkezű módon,
észt, ékesszólást, munkaerőt, javakat,
ráköltém a hazára, követve királyomat abban,
hogy szolgálatokért bőkezűn osztja a bért.*

*Huic studio vnanimis ciues incumbite, saluas
Qui miserae cupitis relliquias Patriae.*

Nicolao Ostrosith pag. 19.

*Dum Patriae contra Turcas, ciuesque rebelles,
Debita militiae munera soluo meae;
Aduersa nemo vicit me cominus hasta,
Eminus a paruo saucior ecce globo.
Pro patria cecidisse iuuat, videritis ipsi,
Dissidiis quorum Patria victa perit.*

In Alexium Tursonem pag. 24.

*Ne pars vlla mali, qua torqueremur, abesset,
En rapit in luctus nos quoque Turso nouos.
Intempestiue hunc fati inclementia nobis
Eripuit clarum dexteritate Virum.
Quem tristes merito cuncti lugemus ademptum,
Namque amissa in eo sunt bona multa viro.
Consilio illius stetit haec respublica nostra
Hactenus, aegra licet, sed stetit illa tamen.
Nunc sublato illo respectant cuncta ruinam,
Heu quantum nobis imminet exitium!
Hinc ciuile odium, rabies hinc Turcica turbant
Omnia, sic misere Patria cara perit.
At Turso vita dignus meliore, solutus
Iam curis, patria viuut in aetherea.*

*It. Hic sua Turso potens, patriae pater ossa reliquit,
Quum peteret superi patria tecta poli.*

*Ebbe' kövessetek egy szívvel, hontársaim, engem,
 hogyha hazánk roncsát menteni hajt szívetek.*

Osztrosics Miklósnek (19. lap)

*Míg a hazát védtem kötelességből török ellen
 s vitam a pártotütők ellen a had közepett,
 senki se vert le sosem, ha reám tört lándzsavasával:
 és most földre terít egy nyomorult galacsin.
 Am ti, akiknek a pártosodásán vész el az ország,
 lássátok: mi öröm halni hazánk ügyiért.*

Thurzó Elekhez (24. lap)

*Hogy ne hiányozzék, ami még gyötrelmet okozhat,
 lám biz a Thurzó is gyászba sodorja honát.
 Éppen a legrosszabbkor orozta el innen a balsors
 ezt a derékségről ismeretes hazafit,
 kit méltán gyászol kiki mind, holtán keseregve,
 hisz vele sok-sok jó fordul a veszte felé.
 Eddig az ő esze tartá még életbe' hazánkat,
 ámbár biz beteg, mégis elélt valahogy.
 Veszte riaszt mindent, mivel elünt most a körülkből:
 mekkora vész fenyeget, jaj-jaj, mindeneket!
 Erre a honfiviszály, míg amarra a vad török irt-ront
 mindent, s így a szegény, jó haza vészbe kerül.
 Am Thurzó, aki jobb létet küzdött ki magának,
 mentve a gondoktól, csillagos égben üdül.*

Meg még:

*Itt az erős Thurzó, haza atyja, hagyá tetemét el
 akkor, amint elszállt égi hazája felé.*

Francisco Comiti a Frangepanibus,
 Archiepiscopo Colocen. p. 28.

*Corporis atque animi dotes si vincere possent,
 Parcarum rabiem iura tremenda Iouis.
 Istius haud ullus palmam hac in parte tulisset,
 Quam Praesul fracto nomina pane trahens.
 Vix illo quisquam in patriam pietate merendi,
 De cunctis studio maior in orbe fuit.
 Nestora Consilio, Ciceronem vicerat ore,
 Et pietate Titum, relligione Numam.
 Certandum forma, vel si gravitate fuisset,
 Vel comi eloquio, stemmate vel patrio,
 Heroum veterum nemo, nemo Hercule! nostri
 Temporis ante illi iure ferendus erat.
 At nihil haec contra potuere immobile fatum,
 Praesulis en tanti stamina rupta iacent.
 Hanc miseram Patriam, dignus meliore, reliquit,
 Iam liber acuris viuit in arce poli.*

In Arcem Wissegrad, pag. 31.

*Ipsa etiam sacrae custos excelsa coronae,
 Antiquum inuictae gentis et artis opus.
 Succubui tandem, sed me non impete vicit,
 Non vi, non pretio, non prece Turca minax.
 Adtulit exitium mora longa, mihiq̄ue meisq̄ue,
 Aeterno dignis nomine praesidiis.
 Quantum ea iam dudum nocuit, nocituraque porro est
 Pannonii exemplo discite, quaeso, meo.*

Va-

Gróf Frangepán Ferenc kalocsai érseknek
(28. lap)

Hogyha erő, meg az ész képes von győzni a párkák
vak dühe és Jupiter szörnyű haragja fölött,
ebben alig viheté vala el más bárki a pálmát,
mint a kenyér törtétől nevezett papi fő.

Honszereteten alig múlhatta fölül soha senki,
és tudományban sem volt vala nála különb.

Nestornál bölcsebb vala és Cicerót levitázta,
szóvre legyőzte Titust, hitre az ősi Numát.

Hogyha alakban, avagy ha tekintélyben vetekedtek,
vagy ha vidám szóban, vagy cimeres levelen,
sem régről, se ma nem volt senki elébe teendő
s, Herkules ugyse', sosem multa fölül sehol őt.

Am a halál irgalmatlan dühe ellen e nagy pap
még így sem győzött és a cimere letörött.

Jobbra hivatva, ez árva hazát itthagya keservben
s mentve a gondoktól, mennyei várban örül.

Visegrád várához (31. lap)

Még én is, ki a szent koronát őrzém e hegy ormán,
meg nem igazott nép s ősi tudás remekét,
összedülék végül, de nem ám a török rohamától,
s nem döntött meg arany, szép szó, férfierő.

Jó magam és örökös hirnèvre jogos katonáim
vesztit a romlasztó hosszú idő okozá.

Mily sok kárt okozott s okoz ez még majd ezután is,
lássátok be magam romjairól, magyarok.

Valentino Zepsio Praeposito
Eursiensi, pag. 37.

*Qui sua, Weszpremiique sui magno auxit honore
Templa Valentinus, conditur hoc tumulo.
Consilio Vir praeclarus, cui semper honesti,
Iustitiae, et fidei maxima cura fuit.
Quem coluit Princeps, quem Cancellarius ipse,
Primum inter scribas iusserat esse sous.
Ornandum titulis hunc iam maioribus, acri
Sustulit e terris mors violenta manu.
Ossa quidem illius modica hac conduntur in urna,
Spiritus at coeli tecta superna colit.*

In Paullum Bakyth, pag. 19.

*Praeteriens forsan Turcarum exercitus urnam,
Condita qua Paulli membra fuere Bakyth:
Inuasit subito terror iumenta, hominesque
Tota fere ut retro cederet ipsa acies.
Tum quidam, quid statis? ait, nec tela nec enses
Paullus, qui toties vos feriebat, habet.*

Clarae ab Vylak, Francisci Iauriensis Episcopi
Matri. pag. 32.

*Hac dilecta iacet Iaurini Praesulis urna,
Re simul insignis nomine Clara Parens.*
Reliqua, quae vel nobilissimae huic Feminae, vel
Barbarae, Francis. a Reua Propalatini Regni
Hungariae Coniugi, aut Iosepho Tectandro,
Medico, lugubri modulatus est carmine, char-
tarum angustia prohibitis nobis non licet amplius
referre.

Szepsi Bálint őrsi prépostnak (37. lap)

*Bálint fekszik e hantok alatt, aki oly csodaszépen
 építé ki saját s Veszprém templomait.
 Észre kiváló volt, becsület, meg a hit s az igazság
 volt neki mindig a fő gondja a többi előtt.
 Megtisztelte királya, a kancellár meg az első
 titkárrá emelé mind valamennyi között.
 Hogy magasabb tisztségre emelje, a földről elorzá
 most a halál közülünk rettenetes kezivel.
 Csontjai most ugyan ebbe a kis ládába kerültek,
 ámde a lelke az égbolt tetején lakozik.*

Bakyth Pálra (19. lap)

*Egyszer, amint a török had a sirládát kerüle el,
 mellybe Bakith Pálnak holttetemét helyezék,
 hirtelenül rémség szállott emberbe, baromba,
 úgyhogy meghátrált szinte egész seregük.
 Megszóltal egyik: Minek álltok? Nincsen a Pálnak
 kardja, se kópjája, mellyel üzött, kaszabolt!*

Ujlaki Klárának, Ferenc győri püspök any-
jának (32. lap)

*Itten Klára pihen, Győr püspökinek vala anyja,
 névre Hires, de valósággal is az vala ő.
 Egyebeket, amiket vagy ennek a jeles asszony-
 nak, vagy Borbálának, Révai Ferenc alnádor fe-
 leségének, vagy Tectander József orvosnak az
 emlékére írt disztichonban, a papírhiánytól akadá-
 lyozva nincs módomban közzétenni.*

ARTICVLVS XII.

EVANGELISTA (Ioannes) Italusne, an Polonus, vel vero Hungarus gente fuerit, nequaquam loco hoc definiuerimus, nil enim amplius de eo nobis innotescere potuit, quam quod Isabellae, Reginae, Ioannis Primi, Hungariae Reguli Coniugis, Medicum in Transilvania egerit: fidem faciunt indubiam Litterae liberi commeatus regiae, Ioanni Euangelistae impertitae, quibus Physicum hunc suum, in Poloniam proficiscentem, Elisabetha Regina vidua hunc in modum muniuit: „Isabella Dei Gratia Regina Hungariae, Dalmatiae, Croatiae, etc. Uniuersis et „singulis Reuerendissimis, Reuerendis, Spectabilibus, Magnificis, Egregiis, Nobilibus, Comitibus, „Vice-Comitibus, Castellanis, et Officialibus quarumcunque artium; Item Prudentibus et Circumspectis Magistris Ciuium, Iudicibus, et „Iuratis Ciuibus Ciuitatum, Oppidorum, Villarum, „et quarumlibet Possessionum, nec non tricesimarum ac Teloniorum Exactoribus, Pontium, Passuum, et Vadorum Custodibus, cunctis etiam „aliis cuiuscunque status et conditionis hominibus, „intra et extra Regnum Nostrum Hungariae et „Transilvaniae, praesentium notitiam habituris, „Amicis Nobis sincere dilectis, salutem, et felicem quorumcunque successum, subditis vero „nostris Gratiam Nostram. Quoniam hic Excellens „Ioannes Euangelista, Doctor Physi-

„ cus,

XII. CIKK

Hogy EVANGELISTA JÁNOS olasz, lengyel vagy magyar volt-e származására, azt itt nem dönthetjük el, mert semmi többet se sikerült róla megállapítanunk, mint hogy Izabella királynénál, I. János magyar ellenkirály feleségénél orvosszerepet töltött be Erdélyben. Erről kétségtelenül meggyőz az az Evangelista János részére kiállított királyi szabad járás-kelési igazolvány, amellyel az özvegy Erzsébet királynő ezt az ő fizikusát látta el a következő értelemben, mikor az Lengyelországba tartott: „Izabella, Magyar-, Dalmát-, Horvátország stb. Isten kegyelméből való királynője, üdvözli egyenként is valamennyi főtisztelendő, tisztelendő főpapját, tekintetes, nagyságos főnemesét, nemesét, főispánját, alispánját, várnagyát és bármiféle hivatalban dolgozó tisztjét, továbbá valamennyi bölcs és körültekintő polgármesterét, bíróját, városi, mezővárosi, falusi és uradalmi esküdtjét, harmincadosát, vámszedőjét, híd-, szoros- és révőret, s bármily rendű-rangú valamennyi emberét Magyar- és Erdélyországon belül és kívül, ezen leveléről tudomást szerző, őszintén szeretett barátait, jó szerencsét kívánva nekik mindenben, alattvalóit pedig jóindulatáról biztosítva. Minthogy ez a kitűnő Evangelista János orvosdoktor Lengyel-

„ cus, in Regnum Poloniae proficiscitur, Amicitias
 „ igitur Vestras benevole hortamur, subditis vero
 „ nostris firmiter committimus, vt dum et quando
 „ ipse Ioannes Euangelista in Dominia et Officiola-
 „ tus peregrinauerit, eundem vbique libere, pacifice,
 „ et sine omni impedimento dimittere, et dimitti fa-
 „ cere, quin potius sicubi necesse fuerit, de equis
 „ necessariisque eidem prospicere velitis, subditi
 „ vero nostri debeant ac teneantur. Secus non fac-
 „ turi. Praesentibus perlectis, exhibenti restitutus.
 „ Datum in Ciuitate nostra Alba Iulia, 10. die
 „ Februarii Anno Domini 1559.

Isabella Regina. m. pr.

Micae loco esse poterit in Historia Patriae, nosse etiam quibus Epithalamiis Isabellam sponsam ad *Ioannem Hungariae Regem*, in Transiluaniam proficiscentem, excellentes aevi illius Poetae prosecuti fuerint:

- a.) *Epithalamium florentissunae Filiae Sereniss. Regis Poloniae Sigismundi ad Sereniss. Maritum Ioannem Vngariae Regem proficiscentis Hexametris compositum. Additis binis ad Eamdem Isabellam Pannoniae Reginam Elegidiis. Auctore Stan. Aichlero, Cracov. ex Officin. Hieron. Vietor. an. 1539. in 4.*
- b.) *De felici connubio Sereniss. Vngariae Regis Ioannis, et S. Isabellae, Poloniae Regis filiae, Auctore Iac. Ferdinando Bariensi, Cracov. excudit Matthias Scharffenberg. an. 1539. 4.*

országba utazik, jóakarattal arra intem Szívesség-
teket, alattvalóimnak pedig szigorúan meghagyom,
hogy amikor Evangelista János a ti területetekre és
hivatalotokba megy, mindenütt kedvesen, békén és
minden akadékoskodás nélkül szíveskedjete elen-
gedni és elengedtetni, sőt ha szüksége lesz rá, lovak-
kal és egyéb szükségessel is ellátni, amit alattvalóim-
nak is szoros kötelességükké teszek. Ekképp tegye-
tek. Írásomat elolvasva, a fölmutatónak vissza-
adjátok. Írtam Gyulafehérvárott, az Úr 1559. évé-
ben, február 10-én.

Izabella királynő s.k.

Ízesítőül szolgálhat hazánk történetéhez azon
nászdalok ismerete, amelyekkel azon kor kiváló
költői köszöntötték Izabellát, János magyar király
jegyesét, mikor Erdélybe jött.

a) Epithalamium florentissimae Filiae Sereniss.
Regis Poloniae Sigismundi ad Sereniss. Maritum
Ioannem Vngariae Regem proficiscentis Hexa-
metris compositum. Additis binis ad Eamdem
Isabellam Pannoniae Reginam Elegidiis. Auc-
tore Stanislao Aichlero. Krakkóban, Vietor
Jeromos műhelyéből 1530. in 4.

b) De felici conubio Serenissimi Vngariae Regis
Ioannis et Serenissimae Isabellae, Poloniae Regis
filiae. Auctore Iacobo Ferdinando Bariensi. Krak-
kóban nyomtatta Scharffenberg Mátyás 1539. 4.

- c.) *Epithalamion in Nuptiis Sereniss. Principis Domini Ioannis Regis Hungariae et Sereniss. Virginis Isabellae etc. Versibus Heroicis comprehensum per Seb. Marscheuium, impressum Cracouiae per Hieron. Vietorem anno 1539. 4. Eiusdem Carmen Hexametris factum prostat. De Ludis Equestribus, quos exhibuerunt Hungari in Nuptiis Sereniss. Virginis Isabellae. Impressum in aedibus Hieron. Vietoris anno eodem in 4. Eiusdem Marschevii legitur etiam Carmen Elegiarum in Sereniss. Hungariae Regis Ioannis Primi obitum. Cracov. impressit. Hier. Vietor. an. 1540. mens. Sept. in 4.*
- d.) *In Nuptiis Sereniss. et Potentiss. Principis, Domini Ioannis Hungar. Regis et Seren. Virginis Isabellae, Sigismundi I. Poloniae Regiae Filiae Poëma gratulatorium versibus heroicis conditum Auctore Venc. Shamotulino. Excusum Cracov. in Officina Vngleriana anno 1539. die 26. Ianuar. in 4. Eodem auctore prodiit Poëma Gratulatorium genere heroico, in natiuitate Illustriss. Dom. Ioan. Sigismundi Principis Hungariae et Transilvaniae, Marchionis quoque Moraviae ac Lusatiae, et Ducis vtriusque Silesiae, Filii Serenissimorum Principum D. Ioannis Regis et D. Isabellae Reginae Hungariae. Cracov. excudit Hier. Vietor. IV. Kal. Aug. an. 1540. in 4.*
- e.) *Epithalamion Sereniss. Ioannis Hungariae Regis et Isabellae Reginae per Mich. Wrantium Dalmatum versibus heroicis compositum. Cracov. Hier. Victor. an. 1539. 4. Michaëlis*

huius

- c) Epithalamion in Nuptiis Serenissimi Principis Domini Ioannis Regis Hungariae et Serenissimae Virginis Isabellae etc. Versibus Heroicis comprehensum per Sebastianum Marscheuium, nyomtatta Vietor Jeromos Krakkóban 1539. 4. Megvan az ő hexameterekbe foglalt Carmen-ja is De Ludis Equestribus, quos exhibuerunt Hungari in Nuptiis Serenissimae Virginis Isabellae. Ua. évbén nyomtatva 4°-en Vietor Jeromos nyomdájában. Ugyanettől a Marscheviustól van a Carmen Elegiarum in Serenissimi Hungariae Regis Ioannis Primi obitum. Krakkóban nyomtatta Vietor Jeromos 1540. mense Septembri, in 4.
- d) In Nuptiis Serenissimi et Potentissimi Principis, Domini Ioannis Hungariae Regis et Serenissimae Virginis Isabellae, Sigismundi I. Poloniae Regis Filiae. Poëma gratulatorium versibus heroicis conditum Auctore Venceslao Shamotulino. Nyomtatták Krakkóban az Vngler-féle nyomdában 1539. január 26-án in 4. Ugyancsak tőle jelent meg hősdalban a Poëma Gratulatorium in natiuitate Illustrissimi Domini Ioannis Sigismundi Principis Hungariae et Transilvaniae, Marchionis quoque Morauiae et Lusatiae et Ducis utriusque Silesiae, Filii Serenissimorum Principum, Domini Ioannis Regis et Dominae Isabellae Reginae Hungariae. Krakkóban nyomtatta Vietor Jeromos, 1540. júl. 28-án in 4.
- e) Epithalamion Serenissimi Ioannis Hungariae Regis et Isabellae Reginae per Michaelēm Wran-

huius Fratrem Germanum Antonium Wrantium a Ferdinando I. Episcopum Agriensium renunciatum fuisse, eumque Elegis bis geminis clarum exstitisse, alibi iam docuimus: de quo interim Episcopo Agriensi, Ant. Vrantio, haec apud Wolff. Lazium nos legere meminimus: *Neque vero Graeciam illam barbaram his Commentariis describimus Turcarum tyrannide pressam, quam olim Reverendiss. ac simul doctissimus D. Ant. Vrantius Episcopus Agriensis in lucem proferet, ut qui legationibus suis Thraciam praesertim ac Minorem Asiam peragravit, et in Geographorum lectione versatissimus est. Historicar. Commemoration. Rerum Graecar. Libr. II. Viennae an. 1558. fol. et Hanov, an. 1605. fol. in Thesouro Antiquitat. Graecar. Gronoviano Tom. VI.* Plura de hoc Vrantio, qui sedem quoque Strigoniensium archipraesulum postea ornauerat, narrat Illustris Kollarus, epitomen vitae exhibiturus, in Historia Diplomat. Iur. Patronat. Apostol. Reg. Hungar. Lib. I. pag. 52. seq. Subnectant alii reliquos, si qui fuerint, talibus defunctos officiis.

ARTICVLVS XIII.

FORGACH DE GIMES (*Adamus*) Florentissimam atque Virorum eruditorum feracissimam in Hungaria Lib. Baron. et Comitum Forgáts de Gyimes familiam Celeberrimus Patriae Historicus *Matthiass Belius* Notit. Hungar. Nov. Tom.

tium Dalmatum versibus heroicis compositum. Krakkó, Vietor Jeromos 1539. 4. Hogy ennek a Mihálynak az édestestvérét, Werancsics Antalt, I. Ferdinánd egri püspökké nevezte ki és négyes disztichonjaiáról vált híressé, arról emlékezetem szerint Lazius Farkasnál ezt olvastam: Azonban, nem azt a török zsarnokságtól elnyomott, barbár Görögországot írjuk le, amelyet majd annak idején a főtisztelendő és tudós Verancsics Antal egri püspök úr fog kiadni, mint aki követi megbízatásai alatt bejárta különösen Tráciát és Kis-Ázsiát s igen jártas a földrajzírók műveiben. *Historicarum Commemorationum Rerum Graecarum Libri Duo*. Bécs, 1558. fol. és Hanover, 1605. fol., a *Thesaurus Antiquitatum Graecarum Gronovianus* VI. kötetében. Többet erről a Verancsicsról, aki később esztergomi érsek lett, a fényes nevű Kollár beszél ott, ahol a *Historia Diplomatica Iuris Patronatus Apostolicorum Regum Hungariae* I. kv.-ének 52. és köv. lapjain az ő életrajzát vázolja. Azokat, akik még netalán ilyen megbízatásokat töltöttek be, mások fűzzék ehhez.

XIII. CIKK

GIMESI FORGÁCH ÁDÁM. A gimesi Forgács bárók és főispánok tudósokat termő, népes családja ősrégi nemzetség Magyarországon, azt híres hazai történétírónk, Bél Mátyás mutatta ki oklevelek alapján az Új Magyarország történetének IV. kötetében

IV. pag. 383. seqq. fide diplomatum suffultus, docuit esse gentem in Hungaria vetustissimam: ex adnexa Tabula Genealogica luculenter perspicitur plures omnino exstitisse Viros de Forgatsiono stemmate natos, qui non modo in sanctiori aeque ac ciuili republica, sed atiam Hungariae litteraria egregiis sese nobilitauerunt speciminibus: inter eos primum tenere locum existimauerim Michaëlem Forgách, Simonis Lib. Baronis, et Pincernar. Reg. Magistri filium, ex Vrsula Pemflingeriana susceptum, qui iuuenilibus in annis peregrinationem Litterariam suscepturus, Vittebergam, celeberrimum ea aetate artium et scientiarum emporium ingressus, *Ioanne Zangero* fasces Academiae moderante, die 3. Aug. anno 1587. Albo sudiosorum Vittebergensium nationis Hungaricae, quod felici fato ad manus nostras peruenit, hunc in modum nomen manu sua *Michaël Forgach de Gimes, Baro*, inscripsit vna cum Sigismundo Mariási, et Sigismundo Peczi, Nobilibus, nec non Francisco Bánfi Losonci Barone et Comite, qui subsequituris annis duobus 1588. et 1589. Rectoris quoque Magnifici munere in ea studiorum Vniuersitate, rarissimo exemplo, egregia cum laude defunctus est, dum scilicet coetui Hungarico *Ioannes Czanadius*, Senior in ordine XXXVIII. praeesset.* Di-

ctis

(*)Ad illustrandam historiam Patriae litterariam plurimum omnino facere videtur genuinam, nosse

ecrum

a 383. és köv. lapokon. A hozzá mellékelt nemzet-ségi táblázatból világosan kitűnik, hogy a Forgács családnak több olyan tagja is volt, aki nemcsak Magyarországon egyházi és állami, hanem tudományos életében is nevezetes szerepet játszott kiváló munkáival. Közülük első helyre Forgách Mihályt, Simon főpohárnokmesternek Pemflinger Orsolyától született fiát tehetném, aki fiatalabb korában tanulmányútra adta magát, azon idők igen látogatott tudományos székhelyére, Wittenbergbe ment és Zanger János rektorsága alatt 1587. aug. 3-án Máriási Zsigmond és Pécsi Zsigmond nemesekkel, meg losonci Bánfi Ferenc báró főispánnal együtt — aki a rákövetkező 1588. és 1599. két évben, ritka példaképpen, kiváló elismeréssel töltötte be azon egyetemen a nagyságos rektor tisztét is, míg a magyar diákság élén tudvalevőleg Csanádi János, a 38. öregesküdt állott — úgy írta be nevét saját kezével a wittenbergi magyar nemzetiségű diákok anyakönyvébe — mely a sors kegyéből kezem közé került —, hogy gimesi Forgách Mihály báró.*

* Hazánk valódi irodalomtörténetének ismertetésére igen is jelentőségesnek látszik azok névsorának az ismerete, akik

ctis his ex asse conformia sunt, quae *Fridericum* quoque *Boernerum*, Vittebergensium Pro-
fesso-

eorum quoque seriem, qui e popularium nostrorum numero a felici inde sacrorum restauratione per integrum fere seculum tractandorum sublimiorum studiorum causa Vittebergensem visitauerunt Vniuersitatem. *Petrus Monedulatus*, Lascouiensis Hungarus, in Praefatione, *Libro de Homine magno in Natura Miraculo*, Vitteb. an. 1585. in 8. edito, praemissa, *Martinum Czyriakium*, Leutschouiensem, nominat, qui omnium primus anno 1522. Vittebergam ad audiendum *Lutherum* profectus fuerit, atque reliquorum ciuium suorum nomina per longam seriem annorum ad sua vsque tempora pulchro satis ordine ibidem recensuit; *Ieremias vero Lipoinus*, Barouius Hungarus, dum eam laudati monedulati Epistolam dedicatariam an. 1597. recuderet, annos duodecim prioribus fideliter adtexuit, quos nos quoque Centur. I. artic. 92. pag. 192. seqq. iam exhibuisse probe meminimus. Quia vero Matricula coetus huius Leucorei Studiosorum Nationis Hungaricae fato quopiam in manus nostras deuoluta est, non pigebit ex illa reliquorum quoque ex ordine nomina, quae adhuc desiderantur, ad annum vsque 1608. pertexere, quo nimirum Concilium illud Nationis Hungaricae, exemplo *Forgachii* Nostri Vittebergam accurrentium, fato infelici dissolutum est. Prout *Monedulatum* aequae ac *Lipoinum* e pretiosissimo cimmelio hoc litterario nostro sua mutuatum fuisse euidenter constet, filium ruptum hoc iam connectemus ordine:

Thomas Szelinus, senior nationis Hungaricae XLVII. Magnif. Academiae Rectore, *Thoma Frantzio*, I. V. D. Anno 1597. nomina sua in Fastos hos

in-

Ezen szavaimmal teljesen egybehangzik az, amit Boerner Frigyes wittenbergi tanárnak a hír-

honfitársaink közül a hitújítás áldott kezdetétől fogva szinte egy teljes századon át látogatták magasabb tudományok elsajátítása végett a wittenbergi egyetemet. A laskói születésű magyar Monedulus Péter az ő Wittenbergben 1585-ben kiadott 8°-ú De Homine, magno in Natura Miraculo-jának előszavában a lőcsei Czyriaki Mártonról mondja, hogy legeslegelsőnek ment Luthert hallgatni Wittenbergbe 1522-ben; többi honfitársa nevét is szép rendben felsorolta benne hosszú sorban a maga koráig; a baranyai születésű Lippói Jeremiás meg, amikor az említett Monedulus ajánló levelét nyomtatta ki 1597-ben, még azt a tizenkét évet is híven hozzácsatolta az előzőkhöz, amelyet emlékezetem szerint én is szépen leközeltem az I. száz 92. cikkének 192. és köv. lapjain. Mivel azonban a magyar nemzetiségű wittenbergi diákoknak ez az anyakönyve valahogyan az én kezem közé került, nem sajnálom belőle azoknak a nevét is sorrendben végig ismertetni, akik még hiányoztak közülük, egészen 1608-ig, amikor is a mi Forgáchunk példájára Wittenbergbe sereglő magyar diákságnak ez a szervezete a sors mostohasága következtében megszűnt. Mivel határozottan tudjuk, hogy Monedulus is, meg Lippói is ebből a mi tudományos kincstárunkból vette a maga adatait, a megszakadt fonalat a következőleg fonjuk tovább:

Szeli Tamás, a magyar diákság 47. öregesküdtje, 1597-ben, amikor az egyetem nagyságos rektora Frantz Tamás volt, mindkét jog doktora. Nevüket a következők írták be ebbe

fessorem, in Epistola ad Clar. *Paullum Fabri*,
Neosoliensem Hungarum, de Antiquitatibus Me-
dici-

- inscripserunt sequentes: Michaël Hunior Visolinus.
Petrus Haznok Zomborinus.
- Emericus Katona Ujfaluinus Baronius*, senior XLIIIX. anno
1597. in Octob. Rectore Academiae Ioh. Iessenio,
Medico Electorali et Anatom. PP. Equite Hungaro,
cooptatus est Moses Wásarhelinus.
- Balthasar Gombos Miskolcinius*, senior XLIX. anno 1598.
in Maio Rect. Magnif. M. Ant. Euonymo, accesserunt:
Paulus Geönzius D. P. Szegedinus. Petrus P. Aluinci.
I. P. Szentpeterinus. Demetr. Nadasdius. Mich. T.
Patainus. Thomas Barta Udvarheli Szilaginus. Christoph.
B. Decius L. F. Szepsius. Lucas Mercatoris Varadinus.
St. Snobol Riuulinus. Stephanus Pastoris Desinus,
Stephanus Fejer Dobronochinus, Mich. Sartoris Sziszzeki-
nus. Io. Santa Ketskemetinus. St. Tonsoris Varadinus.
St. C. Beltechinus. Bened. Nagy Nadasdinus. Io. Hunior
Visolinus Mich. P. Varadinus Major.
- Ioannes S. Ketskemetinus*, senior L. an. 1603. in Nov.
Prorect. Ernesto Hettenbach.
- Mich. S. Sziszzekinus*, senior LI. An. 1604. in Mart. Prorect.
Ad. Ph. Sib. Leonh. Hutt. Io. Zangero. Dan. Sennerto.
Emericus R. Ketskemetinus. Andreas Fogas Debrecinus.
- Gregor. F. Waradinus*, senior LII. An. 1607. in Aug.
Rectore Bartholom. Reusnero I. V. D. Steph. D. Deb-
recinus. St. L. Miskolczinus. Mich. L. Szepsinus. Petr.
Sz. Beszermeninus. Io. K. Budaeus. Mich. P. Focteoïnus.
Mart. S. Totfaluinus. St. M. Megyerinus. Ioan. D. Keserwi.
Gab. P. Szenthsimonius.
- Stephanus Lucius Miskolczinus*, senior LIII. Anno 1608
in Mart. R. Tobia Tandelero M. D.

Mat-

neves Fábri Pál besztercebányai magyar emberhez az orvoslás egyiptomi történetéről szóló levele 12.

a jegyzékbe: Vizsoli Hunior Mihály, Zombori Haznok Péter.

Újfalvi Katona Imre Baranyából, a 48. öregeküdt, 1597 októberében, az egyetem rektora pedig Jeszeni János magyar lovag, választófejedelemi orvos és nyilvános sebész-tanár. Föl lett véve Vásárheli Mózes.

Miskolci Gombos Boldizsár 49. öregeküdt, 1598 májusában, a nagyságos Euonymus M. Antal rektorsága alatt. Ekkor jött Gönci Pál, Szegedi P. D., Alvinci P. Péter, Szentpéteri P. J., Nádasdi Demeter, Patai T. Mihály, Udvarheli Barta Tamás Szilágyból, Decsi B. Kristóf, Szepsi F. J., Mercatoris Lukács Váradról, Sznobol István Asszony-patakról, Dési Pastoris István, Dobronoki Fejér István, Sziszeki Sartoris Mihály, Kecskeméti Sánta János, Tonsoris István Váradról, Béltéki C. István, Nádasdi Nagy Benedek Vizsoli Hunyor János, id. Váradi P. Mihály.

Kecskeméti Sánta János, 50. öregeküdt 1603 novemberében, Hettenbach Ernő rektorhelyettes idejében.

Sziszeki Sartoris Mihály 51. öregeküdt, 1604 márciusában, Sib. Ádám Fülöp, Hutt Lénárd, Zanger János és Sennert Dániel rektorhelyettesek idejében. Kecskeméti R. Imre, Fogas András Debrecenből.

Váradi F. Gergely 52. öregeküdt, 1607 augusztusában, Reusner Bertalannak, mindkét jog doktorának a rektorsága alatt. Debreceni D. István, Miskolci L. István, Szepesi L. Mihály, Böszörményi Sz. Péter, Rudai K. János, Foktói P. Mihály, Tótfalusi S. Márton, Megyeri M. István, Keserüi D. János, Szentsimoni P. Gábor.

Miskolci Lucius István 53. öregeküdt 1608 márciusában, Tandeler Tóbiás orvosdoktor rektorsága alatt. Szepsi

dicinae Aegyptiacis disserentem, pag. 12. de No-
stro, anno 1756. retulisse legimus. Quantus a
reditu in Patriam coeperit illico Forgachius bona-
rum litterarum litteratorumque fieri aestimator,
solo *Iusti Lipsii* liceat hic euincere testimonio
Epistola scilicet *ad Michaëlem Forgatz liberum*
Baronem de Gimes in Hungariam Nonis Iuniis an.
1589. exarata, Cent. II. Epist. LXXXI. edit.
Vesal. an. 1675. in 8. quae quia singularibus
referta est encomiis, et lectu perquam iucundissima,
placebit hic eam integram repetere: „Amanter
„ valde me prouocas ad scribendum pariter ac aman-
„ dum, quis tu es? ignotus mihi, immo notus, vel
„ ex vna Epistola ista, in qua faciem video pul-
„ cerrimae mentis. Etiamne iste vester remotus
„ et vere Martialis tractus educat ac profert
„ Palladias istas proles? gratulor tibi hanc in-
„ dolem, te Patriae; quae profecto praesidium
„ grande et lumen exspectat ab eiusmodi alumno.
„ Quodsi hanc directam ad lau-

„ dem

Matthaeus L. Szepsinus. St. S. Szikszai. Io. Buzás Kets-
kémethi.

Matthaeus Latzkó Szepsinus, senior LIV. An. 1608. in
Aug. Rect. Frider. Taubmano, Poëta C. et bonar.
Litter. P. P. et An. 1609. in Ian. Rect. Acad. Io. Fors-
tero, Theol. et in Iul. Rect. Luc. Beckmanno I. V. D.
hi sua inscripserunt nomina: Ioannes Hajtó Fegyverneki.
Stephanus Kernyeinus. St. Bankotanus. Mich. Karaztele-
kinus. St. S. Szepsinus. Petrus C. Borszasinus. Iacobus
Varadinus.

oldalán találtam följegyezve a mi emberünkről 1756-ból. Hogy hazatérte óta rögtön milyen nagyra becsülte Forgách az irodalmat és az írókat, az akár magából Lipcsei Jusztusz nyilatkozatából, mégpedig a Weselben 1675-ben 8°-en kiadott II. centuria 81. leveléből is kiderül, amelyet 1589. június 5-én írt Magyarországra báró gimesi Forgatz Mihálynak, nekem pedig, mivel nagyszerű dicsérettel van tele, és szép olvasnivaló, nagy kedvem van egészen leközoelni: „Nagy szeretettel szólítasz föl arra, hogy írjak és szeresselek. Ki vagy te? Elöttem ismeretlen, vagyis inkább ismeretes vagy szinte abból az egy levélből, amelyben nemes gondolkodásod képét látom. Vagy talán a ti távoli, harcias hazatok neveli és termi az ilyen Pallas-fiakat? Gratulálok magadnak ehhez a hajlamodhoz, hazádnak meg magadhoz, aki bizonyára erős védelmet és tehetséget vár az ilyen fiától. Ha rended többi tagja

Laczkó Máté, Szikszai S. István, Kecskeméti Búzás János.

Szepsi Laczkó Máté 54. öregeküdt, 1608 augusztusában. Taubmann Frigyes császárkoszorús költő és nyilvános irodalomtanár rektorsága, majd 1609 januárjában Forster János teológiadoktor, júliusában pedig Beckmann Lukács mindkét jog-doktor rektorsága alatt a következők írták be nevüket: Fegyverneki Hajtó János, Környei István, Bankotai István, Kárászteleki Mihály, Szepsi S. István, Borszási C. Péter, Váradi Jakab.

„ dem, et virtutem viam plerique e tua classe
 „ ingredi vellent, quid Europa beatius, quae
 „ nunc iacet misera, vndique telis confixa ciui-
 „ lium turbarum. Sed resurget profecto aliquan-
 „ do (et ea certa spes me tenet) eiusmodi admi-
 „ niculis et fulcris. Tu perge, et te litterarum ac
 „ sapientiae studiis primum, mox Patriae trade:
 „ palam facturus quantum inter doctos cultosque
 „ Nobiles, et istos, qui nihil lucis habent, nisi a
 „ luce maiorum. Meam quidem amicitiam quod
 „ appetis, ita cupide offero, vt ipse propior appe-
 „ tenti sim, et in tempore ostendam. Lucubrati-
 „ onibus nostris quod delectari te scribis, vtinam
 „ et iuuaril spero tamen id facturum opus, quod
 „ nunc edo, in quo Principem formo, et eos, qui
 „ ad gubernacula rerum admouentur. Laboriose
 „ mihi opus scriptum fateor sed vobis, vobis, non
 „ huic vulgo, qui nec capiet, nec si capiat, fru-
 „ ctum faciat in praeceptis, quae nihil ad ipsum.
 „ Regendi imperandique munus vobis conuenit,
 „ plebi obsequii gloria vt ille inquit, relicta est.
 „ Nobilissime Baro, vale. Nonis Iuniis CIO IO
 „ LXXXIX.” Non profanis dumtaxat doctrinis,
 insignique linguarum graecae et latinae notitia
 egregie instructum, sed sacrarum in primis litte-
 rarum studio plurimum fuisse delectatum, luculen-
 tissimos B. Io. Calvini Institutionis Christianae
 Libros ad vnguem tenuisse, aliaque selectissima
 interpretum duinorum oraculorum Scripta no-
 cturna diurnaque

is hajlandó volna rálépni az érdem és dicsőség ezen útjára, mi lenne boldogabb Európánál, amely most a polgárháborúk hadaitól összekaszabolva, földön fekszik nyomorultan. De éltet a biztos remény, hogy egyszer majd mégis talpraáll az ilyen támaszok segítségével. Légy rajta, hogy előbb az irodalom és bölcsesség tudományának, aztán meg a hazádnak szenteld magadat, kimutatva, mi a különbség a tanult és művelt, meg azon előkelők között, akikben semmi előkelőség sincs, csak őseik érdeme. Kért barátságomat pedig olyan szívesen ajánlom föl és helyezem kilátásba, hogy szinte magam kérem tőled. Ami azt illeti, hogy leveled szerint örömet leled írásaimban, bárcsak segítenének is! De remélem, hogy ezt el fogja érni most kiadás alatt levő művem, amelyben a fejedelmet és azokat oktatom, akik az államot akarják kormányozni. Sok fáradsággal készült el ez a művem, bevallom, de nektek írtam, nektek, nem pedig annak a tömegnek, amely sem nem érti meg, sem nem veszi hasznukat a nem őt érintő tanácsoknak még ha érti is őket. A kormányzás és rendelkezés a ti feladatotok, a népé — mint Ő mondja — az engedelmeskedés dicsősége. Nemes báró, erőt, egészséget. 1589. június 5-én.” Pázmány Péter, a római szentegyház bíbornoka, tanúsítja a Gyarmati Miklós helmeci pap ellen írt s Grácban 1617-ben kiadott A szentek tiszteletéről s értünk való közbenjárásáról c. könyve elé írt ajánló levelében, hogy nemcsak a világi tudományokban, meg a görög és a latin nyelvben volt kiválóan jártas, ha-

versauisse manu, *Petrus Pazman* S. R. E. Cardinalis in Epistola nuncupatoria, Libro contra Nic. Gyarmatium, Helmetziensium ecclesiasten, *de Cultu Sanctorum et eorum pro nobis intercessione* scripto, et Gracii anno 1617. edito, praefixa testis est. Rev. vero Io. *Molnarium* nonne pientissimi Viri huius Manibus iniurium forte ob id pronunciaueris, quod ex laudato Pazmano l. c. in Libro quopiam eristico, lingua hungarica exarato, et Tirnav. an. 1763. foliis quadrantibus promulgato, de exitu vitae Forgachii Nostri pag. 12. retulit? verum nostra haud interest, cui demum hominum coetui Heroas eximii nominis pro lubitu a morte adgregaueris. *Michaëlem* hunc cum Medicis aetate sua celebrioribus litterarium exercuisse commercium, dubium vix esse potest: prostat inter Epistolas *Valentis Acidalii*, acerrimi Critici, et Medicinae Doctoris experientissimi, a Christiano Acidalio, fratre, Hanov, an. 1606. editas, vna ad *Michaëlem Forgachium*, *Baronem Gimesii*, Patauium, vbi percipiendi studii forte medici caussa commorabatur anno 1592. amice exarata, in qua Acidallus cum Nostro agit in primis de *Iordano Bruno Nolano*, qui totum Philosophiae circulum mutare, et Philosophiam nouam, eamque abstrusam dare annisus est; ipsa scribentis ad Forgachium placebit in hanc rem extundere verba: *Quaero etiam vnum; Iordanus Brunus, is quem Vittebergae nosti, Nolanus Batauii nunc apud vos viuere, et docere dicitur. Itane est? et quid hoc hominis*

Weszpr. P. II.

G

in

nem a vallásos irodalommal is szívesen foglalkozott s alaposan ismerte a boldogult Kálvin János Keresztény tanok c. szépséges könyveit, továbbá éjjelnappal forgatta az isteni kinyilatkoztatások magyarázóinak más kiváló iratait is. Ugye igazságtalannak mondhatnánk hát ennek a jámbor embernek a szelleme iránt főtisztelendő Molnár Jánost amiatt, amit történetesen az említett Pázmány id. műve alapján állít egy Nagyszombatban 1763-ban 4°-en kiadott, magyar nyelvű, vitázó műnek a 12. lapján a mi Forgáchunk élete végéről? Minket azonban nem érdekel, melyik felekezetbe lehetne sorolni tetszés szerint a kiváló nevű nagyokat holtuk után. Hogy ez a Mihály levelezésben állott a maga kora nevezetesebb orvosaival, abban alig kételkedhetünk: megvan a szigorú kritikus Valens Acidaliusnak, a tudós orvosdoktornak a testvére, Christianus Acidalius által Hannoverben 1606-ban kiadott levelei közt egy Forgách Mihály gimesi báróhoz 1592-ben Pádovába írt szíves hangú levele, ahol akkor éppen az orvostudomány elsajátítása végett tartózkodott, amelyben Acidalius a mi kartársunkkal főleg a nólai Iordanus Brunusról tárgyal, aki a filozófia egész területét megváltoztatni s új és érthetetlen tudománnyá igyekezett tenni. Szívesen közlöm az írónak Forgáchhoz erre nézve intézett szavait: „Még egyet kérdek. Igaz-e, hogy az a nólai Iordanus Brunus, akit Wittenbergből ismersz, most állítólag nálatok él és tanít Pádovában? Hogy mer ez az ember Olasz-

in Italia audet, ex qua, vt olim fatebatur, exsul abiit; miror, miror nec rumori adhuc fidem habeo, et si ipsum a fide dignissimis. Tu me docebis, et aut certum aut falsum facies, etc. Dolemus Responsarias Nostri ad Acidalium litteras non esse aequae publicatas, sicut et illas, quas vel ad Iustum Lipsium, aut alios Viros eruditos exarauerat. Forgatsianae huius Epistolae *Iac. Bruckerum* quoque in *Histor. Philosoph. critic. edit. Latin. Tom. IV. part. II. Libr. I. cap. 2. pag. 26.* paucis commemorasse animadvertimus.

Francisci Forgáts vero, Metropolitae Strigoniensis, et Cardinalis, quanta fuerit eruditio, et quae in Hungariam merita notius est, quam vt pluribus edisseramus verbis, ab eo profecta esse accepimus 1.) *Decreta Synodi Prouincialis a se Tyrnauiam an. 1611. conuocatae typis edita*, Rituali Strigoniensi iussu Petri Pazmany an. 1626. adnexa, mox a Peterfio Sacror. Concil. R. Hungar. Part. II. repetita. 2.) *De compescenda Haereticorum petulantia*, et nonnulli alii Libri polemici manu exarati: ast ne quid dissimulemus, *Protsetationem aduersus quaedam Pacificationis Viennensis capita*, a Car. Peterfio l. c. pag. 191. Nostro attributam Rotarides fictam esse euincere conatur in *Lineament. Histor. Hungar. Litter. Alton. an. 1745. in 4. editis. Alter Franciscus Forgáts Nicolai ad Mohacsium caesi filius, Praesul infulatus Varadiensis, reliquit nobis* 1.) *Orationem funebrem in obitum Ferdinandi I.* in *Collectionis Schardianae Tom. I. pag. 349. seqq. obuam.* 2.) *Descrip-*
tionem

országban lenni, ahonnan beismerése szerint úgy bujdosott el? Csodálom, csodálom és nem hiszek a hírnek, bármily hitelre méltó forrásból származik is. Értesíts majd erről s akár megerősíted, akár megcáfodol stb. Sajnálom, hogy kartársunknak Acidaliushoz intézett válaszlevelei nincsenek szintűgy közzétéve, meg azok se, amelyeket akár Justus Lipsiushoz akár más tudós emberekhez írt. Tudjuk, hogy erről a Forgáchnak írt levélről Brucker Jakab is említést tett röviden a *Historia Philosophiae critica* latin kiadásának IV. kötetében, a II. rész I. könyve 2. fejezetében a 26. lapon.

Hogy pedig *Forgách Ferenc* bíboros esztergomi érseknek mekkora volt a tudománya és micsoda érdemeket szerzett Magyarországot illetőleg, ismertesebb, semmint hogy bővebb szóval fejtegessem. Tudtommal tőle származnak 1. az általa 1611-ben Nagyszombatba összehívott tartományi zsinatnak nyomtatásban megjelent határozatai, melyeket Pázmány Péter intézkedésére fűztek 1626-ban az Esztergomi szertartáskönyvhöz, később meg Péterfi adott ki újra a Magyarország szent zsinatainak II. részében. 2. Az eretnekek arcátlanságának megfélekezéséről szóló és még több kéziratoss vitázó munka. De hogy el ne palástoljam, a Péterfi Károly id. m. 191. lapján kartársunknak tulajdonított Tiltakozás a bécsi béke néhány fejezete ellen Rotaridesnek Altonában 1745-ben 4°-en kiadott *Lineamenta Historiae Hungariae Litteratae*-ja szerint koholmány. *Egy másik Forgách Ferenc*, a Mohácsnál elesett Miklós fia, süveges váradi püspök hagyta ránk 1. az I. Ferdinánd halálára írt gyászbeszédet, mely a Schardius-féle gyűjtemény I. kötetének 349. és köv.

tionem Castris Szigethi, et eiusdem obsidionis an. 1576. Syndromo Rer. Turcico-Pannonicarum num. 19. insertam. 3.) *Commentarius sui temporis Historicus, Res Hungariae et Transilu. Lib. XII. comprehensus, numquam tamen, quod sciam, publici iuris factus, auctor Franciscus Forgach adpellatur Clarissimus Historicus in Historia MSct. Imp. Matthiae Regis Hungar. ab Ill. Kollario in Supplemen. ad Lambecii Commentar. Libr. I. pag. 699. excitata. Simon Forgáts Comitis Nicolai Zrini Libellum De Disciplina militari recte inter Hungaros instituenda, praemissa erudita Dissertatione Francisco Rakotzio inscripsit, et sub hoc titulo: Symbolum Ill. D. Comitis Nic. Zrini. Nemo impune lacessit, an. 1705. in 12. absque indicio loci foras edidit.*

Sed Comes *Adamus Forgach*, Sigismundi filius, Pincernarum Regalium Magister, Iudex Curiae Regiae, et Supremus exercitus Hungarici Dux, meruit omnium maxime nostram attentionem, cui sedem satis honorificam in hoc Articulo ob id a nobis assignatam vides, quod *Alchemiam* in non vexatissimam illam omni aevo *transmutatoriam*, dictam *chrysopoeiam*, sed veri nominis *metallurgicam*, atque *spagiricam*, haud primis tantum labiis degustaverit: integrum enim, vt ex vngue leonem, de fixatione Mercurii instituisse Processum Chemicum ex *D. Ioan. Iunckeri Conspectu Chemiae Theoretico-Practicae*, Hal. Magdeb. an. 1730. in 4. edito p. 993. cognoscitur: quam Mercurii fixationem cum

lapjain található; 2. a szigeti várnak és 1576-i ostromának a *Syndromus Rerum Turcico-Pannonicarum* 19. számában közölt leírását; 3. a Magyarország és Erdély történetét tizenkét könyvben tárgyaló, de tudtom szerint soha ki nem adott történeti naplója a maga korának. Forgách Ferenc szerzőt a fényes hírű Kollár a Mátyás császár magyar király kéziratos történetében, amelyet Lambeck jegyzeteihez írt kiegészítéseinek I. könyvében a 699. lapon idéz, híres történetírónak nevezi. *Forgách Simon* Zrínyi Miklós grófnak A hadi fegyelemnek a magyarok közt való helyes megszervezéséről szóló könyvecskéjét ajánlotta Rákóczi Ferencnek, tudományos értekezést írva hozzá előszóul, s a köv. címmel adta ki 12°-en 1705-ben, a hely megnevezése nélkül: A fényeshírű Zrínyi Miklós gróf úr jelszava: Senki se bánthat mást büntetlenül.

De leginkább *Forgách Ádám* gróf, Zsigmond fia, főpohárnokmester, kúriai bíró s a magyar hadsereg, fővezére, érdemli megfigyelmünket, akinek e cikkben azért adtam szemlátomást előkelő helyet, mert nem azt a minden korban ostorozott s aranycsinálásnak nevezett „átalakító”, hanem a valódi fémcsináló és olvasztó alkémiát űzte alapos elmélyedéssel. Ugyanis Juncker János úr Halléban 1730-ban 4°-en kiadott *Conspectus Chemiae Theoretico-Practicae*-jének 993. lapján világosan kitűnik, hogy — mint körmétől kezdve az orozlánt — az egész kémiai

oleo vitrioli ex mente Comitis Forgatsii instituendam, sicut et vitriolica imbibitione frequenti ac digestionem, adiectis nobilium metallorum calcibus, ad metallicam mixtionem aptiorem reddendam, facta honorifica nominis Forgatsiani mentione, vberius iam ante edisseruisse legimus *Io. Ioach. Becherum* in Libro, cui talem fecit titulum: *Experimentum nouum ac curiosum de Minera arenaria perpetua, seu Prodromus Historiae, siue Propositionis Praep. D. D. Hollandiae ordinibus factae circa auri extractionem mediante arena littorali per modum minerae perpetuae* etc. Francof. an. 1680. in 8. Laudatissimus scilicet artis hic spagyricae Magister Becherus de Minera arenaria perpetua scribens, posteaquam nonnullorum Aurigeram mineram adduxisset, Caneparii experimento haec pag. 871. adiecit: „Si quis tamen huius processus „fundamentum, sive rudimentum potius scire „desideret, is Experimentum elaboret, quod „olim ab Hungaro quodam Comite et Mag- „nate Phylo-Chymico *Forgáts Adám* nomine „Regni Hungariae Generali accepi, probaui, „et verum inueni, vel hoc solo nomine com- „mendabile, quod nihil de Argento in hoc Pro- „cessu amittatur; tamen semper aliquid Auri „acquiratur. An vero cum quolibet Vitriolo „succedat, nescio, quare etiam negotium non „persecutus sum: tantam enim vitriolorum vari- „etatem obseruauit, ut de Processibus, qui vitri- „olum pro basi habent, nunquam idem, et certus „effectus sponderi

”possit,

folyamatot végrehajtotta a higany megrögzítésétől kezdve. A higanynak ezt a Forgách gróf elmélete szerint vitriololajjal, meg gyakori vitriolos áztatással és pállasztással, továbbá a fémbeli vegyülésre való alkalmassá tétel céljából belévetett nemesfém-oxidokkal történő rögzítését, Forgách nevét elismeréssel említve, már ezelőtt bővebben kifejtette Becher János Joáchim abban a könyvében, melynek a címe *Experimentum novum ac curiosum de Minera arenaria perpetua, seu Prodromus Historiae, sive Propositionis Praep. D. D. Hollandiae ordinibus factae circa auri extractionem mediante arena littorali per modum minerae perpetuae etc.* Megj. Frankfurtban. 1680. in. 8. Tudniillik Becher, ez az érdemes alkémiamester, a közönséges fővenyércről írva, miután előhozta többek aranyércét, a 871. lapon Caneparius kísérletéhez a következő szavakat fűzte: Ha valaki mégis tudni akarja ennek a folyamatnak az alapját, vagyis inkább kezdő fokát, dolgozza ki azt a kísérletet, amelyet egyszer egy magyar gróftól, az alkémiabarát Forgács Ádám fővezértől hallottam, kipróbáltam és helyesnek vagy ajánlatosnak tartottam amiatt, mert ebben a folyamatban semmi sem veszik el az ezüstből, de némi arany mindig keletkezik. Azt nem tudom, hogy nemcsak egy bizonyos vitriollal sikerül-e, azért hát még nem is fejeztem be a dolgot. A vitriolok közt ugyanis olyan nagy változatosságot vettem észre, hogy a vitriolon alapuló vegy-folyamatokban sohasem várható ugyan-

„possit, sunt namque vitriola, quorum oleum
 „iam actuale aurum in se continet, ut demon-
 „strari potest; praesertim in Hungarico. In
 „hoc igitur Processu *Forgatsiano* Vitriolum Hun-
 „garicum sumitur, calcinatur ad rubedinem,
 „affunditur acetum terve quater, destillatum
 „extrahitur Essentia vitrioli, decantatur, extractio
 „filtratur, et evaporatur ad consistentiam rubri
 „Syrupi, cuius sumuntur tres Vntiae, cinabrii
 „quinque uncias, bene commixta humectantur
 „aqua salis armoniaci, exsiccantur lente, et hoc
 „repetitum terve, quater, tunc miscetur aequali
 „pondere calcis Lunae, destillatur per retortam,
 „quod remanet, fulminatur in Cupella per Satur-
 „num, et separatur in aqua forti. Potest etiam
 „haec massa vitrioli et Cinabrii successive in
 „argentum fusum iniici, sequitur idem effectus,
 „sed perditur Mercurius, qui ex hoc labore, non
 „est contemnendus.” *Haec de Forgatsio Becherus.*
 Super hoc Comitum Adami Forgátsii Processu
 chemico interrogatus versatissimus in vniuersa
 Alchemia Patriae Medicus, D* G* ita suam nobis
 mentem in litteris responsoriis anni currentis 1779.
 d. 18. Iul. Iaurino datis candide aperuit: „Az mi
 „Graf Forgáts Adámnak experimentumát illeti,
 „azt mondhatom, hogy ez a' Processus particu-
 „laris maturatio Lunae. Igaz az, hogy mindenik
 „metallumnak egy eredete vagy on in ortu, sed
 „diuersa fiunt propter immaturitatem et hetae-
 „rogenea sulphura. Luna proxi-

olyan és biztos eredmény. Vannak ugyanis vitriolok, amelyeknek az olaja már valóságos aranyat tartalmaz, mint az ki is mutatható, kivált a magyar vitriolban. Tehát ehhez a Forgáts-féle vegyművelethez magyar vitriolt veszünk, elégetjük a pirosságig, háromszor-négyszer ecetet öntünk rá, párlatát kivonjuk vitriol-olajjal, csapadékát leöntjük, kivonatát leszűrjük és vörös sziruppá párologtatjuk. Ebből három, cinóberből meg öt unciát veszünk és jól összekeverve föleresztjük szalmiákszesszel, lassan megszáritjuk és ezt háromszor-négyszer megismételve, keverjük hozzá egyenlő súlyú ezüstoxidot, pároljuk le lombikban, az alját meg hirtelen csapassuk meg ólommal egy kis hordóban és válasszuk szét salétromsavval. Folytatólag is bele lehet vetni ezt a rézvasszulfát és cinóber masszát az öntöttézüstbe, s az eredmény ugyanaz lesz, csak a higany vész kárba, ami nem megvetendő ennél a vegyműveletnél.”

Ezt mondja Forgáchról Becher. Az egész alkémiában jártas orvos hazánkfia, G. D., akihez Forgách Ádám gróf eme vegyműveletéről kérdést intéztem, a folyó 1779. év július 18-án Győrből küldött válaszlevelében ilyen világosan fejtette ki a maga fölfogását: „Ami gróf Forgách Ádámnak a kísérletét illeti, azt mondhatom, hogy ez a művelet részleges ezüstérlelés. Igaz az, hogy mindenik fémnek egy eredete vagyon származás dolgában, de mégis különböznek egymástól éretlenségük és más-más eredetű kénjük

„ me accedit ad maturitatem auri, aquosum
 „ elementum si ei adimatur et resuscitata plus
 „ vltra maturetur, sine dubio in aurum con-
 „ crescet. Sed ante mortem nulla fit resurrectio;
 „ spiritus est vita, si iste igne elementari tra-
 „ ctatur, ad auras redit, vnde venit, nisi sit fixatus
 „ (qui elementari quocunque igni resistit:) mori-
 „ tur quidem, sed non reuiuiscit Lunae corpus;
 „ idem contingit in Forgatsiano Processu: aurum
 „ in vitriolo latens est corpus inuincibile, retinet
 „ spiritum in omni ignis gradu, sed mortuum corpus
 „ per ignobilia mineralia non resuscitatur, vt
 „ mineram constituat viuentem operosam, ergo
 „ non nisi latens aurum in vitriolo reproduci-
 „ tur per Processum Forgatsianum, ideo nihil
 „ amittitur ex Luna. Talibus experimentis Chy-
 „ micis non delector. Natura est simplex, sine
 „ qua nihil fit, quod fit; ex simplici mechanismo
 „ per naturam et artem ex unita materia catholica
 „ quatuor elementorum fit vna res auro fixior,
 „ quae corpus vocatur ♀ iale, quod debet solui
 „ per id, ex quo factum est, eodem tempore spiri-
 „ tus coagulatur, quando corpus soluitur. Ita
 „ conuertuntur elementa magno et — . — labore:
 „ sed in isto labore fit mors, regeneratio, et re-
 „ surrectio, quia spiritus clarificato in corpore
 „ spirituali iam est immortalis, ideo essentia ele-
 „ mentorum reproducitur, quae est ignis aeternus,
 „ comburens, enecans, et resuscitans, atque ma-
 „ turans omnia metalla

„ im-

miatt. Az ezüst legközelebb van az arany érettségéhez. Ha kivesszük belőle a víz elemet és fölélesztve tovább érlelődik, kétségkívül arannyá fejlődik. De halál előtt nincs föltámadás: lélek az élet és ha elemi tűzzel kezeljük, elszáll a légbe, ahonnan jött, ha nincs lekötve az, ami elemi tüztől éled meg. Meghal ugyan, de nem éled föl az ezüstnek a teste. Ez történik a Forgách-féle vegyműveletben. A rézvasszulfátban lappangó arany legyőzhetetlen test: megtartja lelkét a tűz bármekkora fokánál, de halott teste nem éled meg a nemtelen ásványokban, hogy élő, munkálódó ércet alkosson. Tehát a Forgách-féle vegyműveletben csakis lappangó arany képződik a vitriolban s ezért nem is vész el az ezüst. Én nem foglalkozom efféle kémiai kísérletekkel. A természet, amely nélkül semmiféle származó sem származik, egyszerű. A természet és a szakértelem erejéből egyszerű szervezetből származik a négy elem, az egyesült egyetemes anyagból: egy, az arannál maradandóbb valami, amit higanytestnek hívnak s abban oldódik föl, amiből lett. Lelke ugyanakkor csapódik ki, amikor teste föloldódik. Így térnek meg az elemek nagy és — — művelettel. De ebben a műveletben előfordul halál, újjáélesztés, föltámadás, mert a lélek a megtisztult szellemi testben már halhatatlan, azért aztán létrejön az elemek lényege, az örök, égető, irtó, élesztő és minden

„ imperfecta secundum semen Solis vel Lunae.
 „ Henricus Kunrad in Amphitheatro aeternae
 „ sapientiae audet scribere *Lapidem Philosopho-*
 „ *rum* esse Ruach Elohim, quid mirum, si Ω
 „ Domini, qui repleuit orben terrarum, fit vita
 „ omnium creaturarum: ideo Artem vocat sacra-
 „ tissimam. Quidquid creatum est praeter Lucem, ex
 „ tenebris creatum est, et constituit coelum firma-
 „ mentale et terram, siue elementa quatuor, haec
 „ sunt mutabilia, ergo ex rebus mutabilibus non
 „ fit iste spiritus, licet in illis existat operando:
 „ spiritus enim immutabilis est in omnibus, in eo
 „ vivimus, morimur et sumus: quicumque igitur
 „ ex rebus elementaribus in Regno Astrali, vege-
 „ tabili, animali, vel minerali conantur Lapidem
 „ conficere, sunt Pseudo-Philosophi. Pisciculus
 „ Echineus in mari vasto versans magnetis ope capi-
 „ endus est; haec est materia Philosophorum;
 „ quae ope diuinae gratiae per Philosophum ita
 „ praeparatur, vt corpus formet terrenum, virgi-
 „ neum, quod ♀ audit, in quo omne existit, quod
 „ quaerunt Sapientes, nihil ei accedit, nisi super-
 „ fluum adimatur, coquatur igne philosophico,
 „ et maturetur in eodem vase etc.” Tantum de
 Forgacsio Chémico. Reliquorum, qui se ex gente
 Forgatsia edito publico eruditionis specimine
 litterario notos reddiderunt, nunc iam non succu-
 runt nomina: *Nicolaum et Paulum* dumtaxat, tribus
 hic commemorabimus verbis, quorum hic, postea-
 quam Romae sapientiae,

tökéletlen fémet az arany vagy az ezüst magja szerint érlelő tűz. Kunrad Henrik az Amphitheatrum alternae sapientiae-ben azt meri írni, hogy a bölcsek köve az Isten lelke. Mi volna abban a csoda, ha az Úr lelke, amely betöltötte a földkerekséget, volna minden teremtménynek az élete. Azért hát a kémiát szentséges tudománynak nevezi. A fényt kivéve minden teremtmény a sötétségből keletkezett és alkotja a csillagos eget, meg a földet, azaz a négy elemet. Mivel ezek változékonyak, azért nem a változékony dolgokból áll a lélek, bár bennük él és működik. Ugyanis a lélek a változhatatlan mindenben, benne élünk, halunk és vagyunk. Akik tehát a csillag-, a növény-, az állat- vagy az ásványvilágban levő elemanyagokból akarják megteremteni a bölcsek követ, azok álbölcsek. A mély tengerben élő kis tengeri sünt kell mágnessel elfogni: ez a bölcsek anyaga, amelyet az isteni kegyelem segítségével úgy állít elő a filozófus, hogy földből szüzi testet alkot; amit higanynak neveznek, amelyben mindaz benne van, amit a bölcsek keresnek; ehhez semmi sem kell, csak a fölösleg elvétele, alkémista tűzön való megfőzése és ugyanazon edényben való érlelése stb.” Ennyit a kémikus Forgáchról. A többieknek, akik a Forgách nemzetség tagjai közül tudományos műkiadásával tűntek ki, már nem jut eszembe a nevük. Csak Miklóst és Pált említem meg itt pár szóval. Az utóbbi, miután Rómában a bölcselet, az állami

iuris tam ciuilibus quam ecclesiasticis, ac sacrarum praesertim litterarum studia coluerat, Iuuenis admodum ante septennium in Collegium Canonicorum Ecclesiae Varadiensis adsumtus, et iam Archidiaconi et Abbatis titulos certo praeludio maiorum dignitatum consecutus est, ad quas per quosdam quasi gradus sola virtutis commendatione ascensurum firmiter confidimus; artificium in primis, idque prorsus Diuinum in concentu musico, fidium potissimum, quo excellit, in eo maximo-pere vniuersi admiramur. *Nicolaus* vero *Forgáts*, instituta prius per Italiam, Heluetiam, Galliam Belgium, Angliam et totam Germaniam peregrinatione litteraria, singulas politissimarum in Europa nationum linguas praecipuo quodam excoluit studio, vt verbo rem expediam, parta domi forisque multiiuga eruditione, eaque prorsus singulari, Reipublicae Hungaricae commodis coepit, magno inseruire emolumento, et supremi Comitatus dignitatem nouissime indeptus, insigni prudentia et rerum agendarum dexteritate Comitatum Nitriensem iam iam administrat. Addamus: Insigne Gentis Forgachianae heraldicum Cupro incisum inter Insignia Illustr. Comitum R. Hungar. num. IX. Ioannem Burgstallerum Poseniensem Consulem iam exhibuisse.

és egyházi jog, meg kivált a szentírás tanulmányozásával foglalkozott, hét éve, igen fiatalon, felvették a nagyváradai egyház kanonoktestületébe és magasabb méltóságok biztos beharangozásául, amelyekre erős hitem szerint néhány kisebb lépcsőfok után, pusztán saját érdemeivel fog följutni, már főesperes és apát címet is szerzett. Igen csodálják benne mindannyian főleg azt az igazán isteni képességét a zenében, kivált a hegedülésben, amiben kiválik. Forgách Miklós pedig, miután tanulmányúton bejárta Olaszországot, Svájcot, Franciaországot, Hollandiát, Angliát és egész Németországot, Európa legműveltebb nemzeteinek a nyelvét sajátította el, hogy ezt is megemlítsem, páratlan szorgalommal s itthon és külföldön szerzett igazán páratlan, sokoldalú tudományával a magyar államügyek szolgálatára adta magát nagy sikerrel, s legutoljára főispáni méltóságot kapva, kiváló bölcsességgel és szerencsével igazgatja egy idő óta Nyitra megyét. Tegyük hozzá: a Forgách nemzetség rézmetszetű címerét Burgstaller János pozsonyi polgármester tette közzé Magyarország fényeshírű főispánjainak a címerei között a IX. szám alatt.

ARTICVLVS XIV.

FRANCISCI (*Paullus*) Lucem in Coronae in Transilvania adspexit, ac mature a parentibus ad litteras combibendas admotus, in patrio gymnasio humaniores disciplinas, ac philosophiam haud vulgari progressu perdidicit. Altdorfinam in Academiam profectus, totum se ad Medicinam conuertit, et ita excellens in arte illa diuina excolenda adparuit, vt Anno 1678. summis in Medicina decoraretur honoribus, et labentibus annis poliater Vunsidelensis renunciaretur: Dum munus hoc in Germania ea, qua decebat, sedulitate annis, plusculis obiuisset, eum fama nominis in patriam reuocauit, vt patriae potius quam exteris operam suam ac medendi peritiam impenderet. Coronam itaque redux Noster, academicis honoribus rite insignitus, Medicinae faciundae prouinciam inter ciues suos suscepit, qua egregie perfunctus, vitam suam in patria ciuitate clausit caelibem.

O P E R A.

- 1) Disput. inaug. med. *De Paralyti ex Colica*, Altdorf. anno 1678. in 4. plag. 2. Non nisi tantum opellae huic statuendum est pretium, quantum academicis huiuscemodi exercitati-onibus vt plurimum consueuit.
- 2) *Memorabilia aliquot Transilvaniae*. Praeside M. Ioanne Francisci, Corona-Transilvani,

G 5

Resp.

XIV. CIKK

FRANCISCI PÁL az erdélyi Brassóban látta meg a napvilágot, szülei akaratából korán iskolába adva nem közönséges eredménnyel tanulta szülővárosa gimnáziumában az emberképző tudományokat és a bölcseletet. Altdorfba utazva, teljesen az orvostudományra adta magát, s annyira kitűnt ez isteni tudomány elsajátításában, hogy 1678-ban az orvostudomány legnagyobb jelvényeivel díszítették föl, évek múltával pedig wunsiedeli városorvossá nevezték ki. Miután ezt a tisztségét Németországban megfelelő buzgalommal viselte több évig, hírneve visszahivatta szülővárosába, hogy inkább arra, mint külföldre fordítsa orvosi munkájának a segítségét. Így aztán, egyetemi bizonyítványokkal szabályszerűen ellátva, hazatérte után Brassót választotta itthon orvosi működése színteréül, s ezt kiválóan végezve, szülővárosában fejezte be nőtlen életét.

M Ű V E I

1. Disputatio inaug. med. De Paralyi ex Colica. Altdorfiban 1678, in 4. 2 íven Ezt a kis művet többre kell becsülni, mint az efféle egyetemi dolgozatokat általában szokás.
2. Memorabilia aliquot Transilvaniae. Az erdélyi Brassóból való Francisci János mester elnökletével,

Resp. Thoma Scharfio Mediensis, 16. Apr. Vitteb. an. 1690. in 4. Lapsus est Rev. *Bodius in Athen. Hungar.* pag. 88. quod Ioanni Francisci, qui Medicus fuit numquam, tribuat Dissertationem Medicam de Paralyti ex Colica Num. I. adductam, quae Fratrem eius Medicum, Paullum Francisci nostrum, agnoscit auctorem. Clar. *Horanyus*, Czvittingerum secutus, recte quidem Medicum nominat Paullum, sed et ipse Paullum cum Ioanne confundit, quando opellae de Memorabilibus aliquot Transilvaniae auctorem constituit Paullum: ex his enatus est error Rev. *Iosephi Benkö quoque in Transilvania orbi nondum satis cognita*, Tom. II. pag. 426. quod is Ioannem Francisci Medicinae honoribus mactatum fuisse pronunciarit. Index Bibliothecae Schmeizelianae Agnethlerianus pag. 11. editus Halae Magdeb. an. 1751. in 8. *Memorabilia Transilvaniae* recte sane ad Ioannem Francisci, vt auctorem retulerit. Ceteras Ioannis Francisci dissertatiunculas, sub aliorum praesidio habitas, consulto praeterimus, vtpote nec argumenti Medici, nec a Medico profectas.

ARTICVLVS XV.

FRIEDEL (*M. Ioannes*) Primam mundi lucem Pisonii adspexit ibidem in patrio gymnasio eruditus, et academicis studiis maturus factus, exteris Musarum sedes adire induxit in animum,
Vitte-

a medgyesi Scharf Tamással mint bírálóval. Vitteb. 1690. ápr. 16. in 4. Tévedett Bod tiszteletes a Magyar Athénás 88. lapján, amikor az 1. szám alatt előhozott orvosi értekezést a bélgörccsből származó bénulásról, amelynek testvére, Francisci Pál orvos a szerzője, Francisci Jánosnak tulajdonítja, aki sohasem volt orvos. Hírneves Horányi, Czwittingert követve, helyesen orvosnak nevezi ugyan Pált, de ő is összekeveri Pált a Jánossal, amikor a kis Memorabilia aliquot Transilvaniae szerzőjének Pált állítja. Ezekből ered tiszteletes Benkő József tévedése is a Transilvania orbi nondum satis cognita II. kötetének 426. lapján, ahol azt mondja, hogy Francisci Jánost orvosi jelvényekkel tisztelték meg. A Halleban 1751-ben 8°-en kiadott Schmeizel-könyvtár Agnethler-féle jegyzéke a Memorabilia Transilvaniae szerzőségét helyesen Francisci Jánosra ruházza. Francisci Jánosnak mások elnöklete alatt rendezett többi kis értekezését készakarva mellőzöm, mivel sem nem orvosi vonatkozásúak, sem nem orvoséi.

XV. CIKK

FRIEDEL M. JÁNOS Pozsonyban látta meg a napvilágot s az ugyanottani gimnáziumban tanult, majd amikor megért az egyetemi tanulmányokra, elhatározta, hogy külföldi iskolavárosokba megy.

Vittebergae in primis commoratus sublimioribus scientiis operam impendit, et mox anno 1666. die 5ta Martii ritu sollemni Decano facultatis Strauchio summis in Medicina ornatus est honoribus, et vt Facultatis medicae Adiunctus publicas in docenda arte salutari aperuit Scholas, et varias luci publicae exposuit opellas. Gentile vero posteaquam solum cum Saxonico commutasset, in Lib. Regiaque Civitate Eperiesiensi substitit, ibidem artem salutarem in magno hominum vndique affluentium concursu ad vltimos vsque vitae dies feliciter exercuit, ita de Friedelio nostro olim cecinit in *Memoria Medicorum Thoruniensium Iacobus Zablerus*, Pannonijs, Gymnasii Professor, N. 691. seqq.

*FragarI, lentae quod prostuit vnda Torissae,
Illustres vbi Gymnasium tenuere Camoenae,
Inuidiam potuit dentemque lacessere Momi
Friedelius: sic ille Luem compescere norat,
Impete quae vario teneros deiecerat artus.*

O P E R A.

- 1) Disput. inaug. medica Praes. Conr. Vict. Schneidero *De Angina*. Vitteb. an. 1666. in 4.
- 2) Dissert. medica Respond. Martino Kölschio Transilv. *De Hydrope*. Vitteb. an. 1668. in 4. ex officina Fincelliana. Inscripta est Serenissimi Principis Transilvaniae, Michaëlis
Apafi,

Először Wittenbergben vetette rá magát a magasabb tudományokra és aztán 1666-ban március 5-én Strauch kari dékánása alatt nyerte el az orvostudomány legmagasabb jelvényeit. Mint az orvosi kar adjunktusa, nyilvános előadásokat tartott az orvostudomány tanítására és többféle kis munkáját tette közzé. Miután pedig családi otthonát szászföldivel cserélte föl, Eperjes szabad királyi városában telepedett le s ott folytatott szerencsés orvosi gyakorlatot élete végéig a mindenfelől odaözönlő emberek nagy sokadalmában. Friedelünkről a magyar gimnáziumi tanár, Zabler Jakab, ezt a verset írta a Memoria Medicorum Thorunensium 691. és köv. soraiban:

*Itt ez Eperjesben, mellyet lomhán mos a Tarca,
míg gimnáziumát a dicső múzsák raja lakja,
Momus irigységét kelthette föl önmaga ellen
Friedel, isz olly jól érte a kórságot leteperni,
melly a gyerek testét sorvasztá tarka alakban.*

M Ű V E I

1. Disputatio inauguralis medica Praeside Conrado Victore Schneidero, De Angina. Vittebergában, 1666. in 4.
2. Dissertatio medica Respondente Martino Kölschio Transilvano. De Hydroke. Vittebergában, 1668. in 4. Fincell műhelyéből. Erdély felséges fejedelmének, Apafi Mihálynak szól az

Apafi, honoribus sic: Serenissimo, potentissimo, celsissimoque Principi ac Domino Michaëli Apafi, Transilvaniae ac superiorum Partium Hungariae Principi, Sicularum Comiti etc. Principi Opt. Max. Pio, Felici, Augusto. Post prooemium ponitur *Casus Practicus cum Solutione* Capit. XV. comprehensa, quorum lemmata ita habent: Caput I. *Etymologiam explicat.* Caput II. *Definitionem et genus complectitur.* Caput III. *Subiectum proponit.* Caput IV. *Causam primariam indicat.* Caput V. *Caussas secundarias complectitur.* Caput VI. *Differentias Hydropis explicat.* Caput VII. *Signa diagnostica complectitur.* Caput VIII. *Signa Prognostica includit.* Caput IX. *Curationem inuoluit.* Caput X. *Medicamenta diuretica complectitur.* Caput XI. *Sudorifera exhibet.* Caput XII. *Medicamenta roborantia exponit.* Caput XIII. *Medicamenta externa exhibens.* Caput XIV. *Venae sectionem, et Paracathesin inuoluit.* Caput XV. *Diaetam proponit.* Tum subiiciuntur Corollaria numero VII. postea sequuntur adplausus: Conradi Victoris Schneideri, Io. Deutschmann, Io. Strauch, Praesidis, M. Georg. Wagneri, M. Ierem. Deutschmann, M. Mülleri, M. Petri Stamm, Michaël. Clausenburgeri, Andreae Henning, Ioh. Ieremiae, Martini Maurer, Io. Schulleri, Io. Marthii: quorum sex postremi Transilvani fuerunt.

ajánlása a következőleg: A felséges, hatalmas, magasságos Apafi Mihály fejedelem úrnak, Erdély és Felső-Magyarország fejedelmének, a székeltek ispánjának stb., a jóságos, nagyságos, jámbor, szerencsés és magasztos fejedelemnek. A bevezetés után következik a 15 fejezetbe foglalt Gyakorlati kóreset és megoldása. Címeik a következők: Az I. fejezet a szó jelentését fejti ki. A II. fejezet a meghatározást és a fajt öleli föl. A III. fejezet a tárgyat tűzi ki. A IV. fejezet a fő okot adja tudtul. Az V. fejezet a másodrendű okokra terjed ki. A VI. fejezet a vízkóróság különböző fajtáit fejtegeti. A VII. fejezet a kórmeghatározás jeleit tartalmazza. A VIII. fejezet a kórjósolat jeleit foglalja magába. A IX. fejezet a gyógyítással foglalkozik. A X. fejezet a hughyajtó szereket tárgyalja. A XI. fejezet az izzasztószereket mutatja be. A XII. fejezet az erősítő gyógyszereket tárja elő. A XIII. fejezet a külső gyógyszereket ismerteti. A XIV. fejezet az érvágással és a szűrő csapolással foglalkozik. A XV. fejezet a gyógyétrendet javasolja. Ezután következik hét végkövetkeztetés, majd meg Schneider Konrád Viktor, Deutschmann János, Strauch János elnök, Wagner M. György, Deutschmann M. Jeremiás, Müller M., Stamm M. Péter, Clausenberger Mihály, Henning András, Jeremiae János, Maurer Márton, Schuller János és Marthius János helyeslő nyilatkozata. Ezek közül a hat utolsó erdélyi volt.

- 3) Disputat. Medica De Pleuritide, Praeside *Ioanne Fridelio*, Posenio-Hungaro, Philosophiae et Medicinae Doctore celeberrimo etc. Vittebergae in 4. sine die et consule, plag. 7. Auctor Respondens idem *Martinus Kōlschius*, Segesuaria-Transiluanus, dedicavit Disputationem suam Magistratui Segesuariensi et Patri suo Stephano Matthiae. Post Prooemium proponit Auctor *Casum practicum*, cui Solutio subiungitur XIV. pertractata Capitibus, quorum haec sunt lemmata: Caput I. *Onomatologiam considerat*. Cap. II. *Definitionem realem explicat*. Cap. III. *Subiectum seu Partem adfectam declarat*. Cap. IV. *Caussas rimatur*. Cap. V. *Caussas externas indagat*. Cap. VI. *Caussas Symptomatum peruestigat*. Cap. VII. *De Differentia agit*. Cap. VIII. *Signa diagnostica aperit*. Cap. IX. *Prognostica explicat*. Cap. X. *Indicationem sistit*. Cap. XI. *Venae sectionem suadet*. Cap. XII. *Pharmacoeiam exhibet*. Cap. XIII. *Medicamenta specifica comprehendens*. Cap. XIV. *Diaetam exhibens*. Tum subiiciuntur Adplausus popularium; Michaëlis Clausenburgeri, Io. Schindleri, Mich. Gundesch, Georgii Berndorffii, Io. Greissingii, Georg. Kolbii, Mart. Maurer, Io. Schülleri, Io. Marthii, et Ioan. Gokesch: quorum alii Theotisco, alii Latino sermone officium testati.

3. Disputatio Medica De Pleuritide, Praeside Joanne Fridelio, Posonio-Hungaro, Philosophiae et Medicinae Doctore celeberrimo etc. Vittebergában, in 4. nap és tanácsos megjelölése nélkül, 7 ívecskén. A tételvédő szerző, a Segesvárról való erdélyi Kölschius Márton, a segesvári Tanácsnak és apjának, Matthiae Istvánnak ajánlotta értekezését. A bevezetés után a gyakorlati kóresetet tárgyalja a szerző, amelyhez 14 fejezetre terjedő megoldást csatol a következő címekkel: Az I. fejezet a névnek adja magyarázatát. A II. fejezet a ténybeli meghatározást fejtegeti. A III. fejezet a tárgyat, vagyis a beteg testrészt magyarázza el. A IV. fejezet az okokat vizsgálja. Az V. fejezet a külső okokat nyomozza. A VI. fejezet a tünetek okait kutatja. A VII. fejezet a különbözőségről tárgyal. A VIII. fejezet a kórfölismerés jeleit tárja föl. A IX. fejezet a kórjóslatokat adja elő. A X. fejezet javallatot állít föl. A XI. fejezet érvágást javasol. A XII. fejezet az orvosságkészítést mondja el. A XIII. fejezet a különleges gyógyszereket foglalja magába. A XIV. fejezet a gyógyétrendet tartalmazza. Ezután következnek a honfitársak, Clausenberger Mihály, Schindler János, Gundesch Mihály, Berndorfius György, Greissingius János, Kolbius György, Maurer Márton, Schüller János, Marthius János és Gokesch János helyeslő nyilatkozatai, kik közül egyesek német, mások latin nyelven tettek eleget kötelességüknek.

ARTICVLVS XVI.

GAZIVS (*Antonius*) Bene doctum hunc, vsuque praestantissimum Medicum Mercklinus in Lindenio Renov. pag. 70. Patauinum fuisse commiscitur, sed Arisius rectius in Cremona Litterata Tom. I. pag. 169. seq. Cremonam natale solum ei attribuit, singularibusque cumulat encomiis. Quum diu multumque per varias Europae Provincias circumeundo medicinam passim factitasset, nostram quoque, sed iam provecta aetate, intrauit Hungariam: hic arte sua, quam profitebatur, medica eum Nobiliorum Patriae vtriusque sexus ciuium sibi conciliauit Fauorem, ut nouissime ab ipsis quoque Regni Primoribus aestimaretur plurimum. Sic dum arte sua salutari passim in oris hisce nostris, annis pluribus egregie fungeretur, a Ioanne Tursone de Bethlehemfalua, Comite Scepusiensi, Cracouiam primariam ea aetate regni Polonici Ciuitatem, perductus, Sigismundum Seniorem, Regem, grauissimo eoque paene desperato morbo detentum, adhibito celeri facilique remedio, vitae periculo exemit. Quo perpetrato egregio facinore eum Regis et vniuersi populi consecutus est fauorem, ut ad extremos usque vitae suae dies vario beneficiorum genere cumulatus, ibidem detineretur, an. 1528. mortalitate interceptus.

OPERA.

XVI. CIKK

GAZIUS ANTAL-t a nagytudományú és kiváló gyakorlattal rendelkező orvost, Mercklin a Lindenius Renovatus 70. lapján pádovainak mondja, de Arisius a Cremona Litterata I. kötetének 169. és köv. lapján helyesebben állítja cremonai születésűnek és halmozza el páratlan dicséretekkel. Miután Európa különféle vidékein tett hosszú és sokszori körútján folytatott többfelé orvosi gyakorlatot, hozzánk is eljött, Magyarországra, de már idős korában. Itt olyan elismerést szerzett orvosi tudományával előkelő családaink férfi és nő tagjai között, hogy utoljára még az ország főurai is igen sokra becsülték. Miután így több évig kiválóan végezte orvosi munkáját a mi tájainkon mindenfelé, betlehemfalvi Thurzó János szepesi főispán Lengyelország akkori fővárosába, Krakkóba vitte, s ott a súlyos, szinte reménytelen betegségben sínylődő idősebb Zsigmond főkirályt egy gyorsan ható, kellemes orvossággal kimentette az életveszélyből. Ezzel a kiváló tettel olyan nagy elismerést szerzett a király és az egész nép előtt, hogy elhalmozták különféle adományokkal s élete végéig ott tartották. 1528-ban halt meg.

O P E R A.

- 1.) *De Vino et Cereuisia tractatio.* In Regia Poloniae Cracouia, apud Hieron. Vietorem an. 1539. in 4. mai. Exiguum huncce libellum Nobilium quorundam commodo conscriptum, auctore e vita hac iam egresso, filius nomine Simon, aequè Medicus non inceleber adsiduus itinerum, studiorumque, atque laborum socius in lucem publicam emisit. Iterata est editio Augustae 1546. 8. et Patauii an. 1549. in 8.
- 2.) *Florida Corona, quae ad sanitatis hominum conseruationem ac longaeuam vitam perducendam sunt pernecessaria, continens.* Venet. an. 1491. in fol. Lugduni an. 1514. in 4. ibidem an. 1539. in 8.
- 3.) *Aerarium Sanitatis.* Augustae an. 1546. 8. Patavii an. 1549. in 8. Kestner in Medicinisches Gelehrten-Lexicon pag. 335. opinatur eundem prorsus esse Librum hunc cum priore, quippe qui sub diuersis in fronte notatis titulis in lucem publicam emissus.
- 4.) *De Somno et Vigilia Libellus.* Exstat cum Constant. Aphricani Operibus. Basil. an. 1539. in fol.
- 5.) *Quo medicamentorum genere purgationes fieri debeant, sive de Ratione euacuandi Libellus.* Basil. an. 1541. in fol. nec non ibidem cum aliis Albucasae et Catalani opusculis an. 1565. in 8.

M Ű V E I

1. De Vino et Cereuisia tractatio. Krakkóban, Lengyelország székesfővárosában, Vietor Jeromosnál, 1539. in 4. mai. Ezt a bizonyos előkelőkre való tekintettel írt kis könyvet a szerző halála után Simon nevű fia, aki szintén jóhírű orvos, az ő állandó úti-, tanulmányi- és munkatársa tette közzé. Megismételték kiadását Augsburgban 1546-ban 8°-en és Pádovában 1549-ben 8°-en.
2. Florida Corona, quae ad sanitatis hominum conseruationem ac longaeuam vitam perducendam sunt pernecessaria, continens. Velencében, 1491-ben, in folio. Lyonban, 1514. in 4., uo. an. 1539. in 8.
3. Aerarium sanitatis. Augsburg 1546. 8. Pádua, 1549. in 8. Kestner a Medicinisches Gelehrten-Lexicon 335. lapján annak a véleményének ad kifejezést, hogy ez teljesen azonos az előbbi könyvvel, amely a címlapján jelzett különböző címekkel került a közönség elé.
4. De Somno et Vigilia Libellus, Constantinus Aphricanusnak Baselban 1539-ben fólió alakban kiadott művei közt található.
5. Quo medicamentorum genere purgationes fieri debeant, sive de Ratione euacuandi Libellus. Bázél 1541. in folio, továbbá uo. Albucasa és Catalanus művecskéivel együtt 1565. in 8.

ARTICVLVS XVII.

GEYGER (DANIEL) Rosenheimii in Bauaria, oppido ad Oenum sito, d. 8. Octobr. an. 1595. patre *Ioanne Iacobo Geygero*, celebri chirurgo, oppidique Senatore, deinde circa annum 1606. reipublicae Augustanae Lithotomo ordinario, matre vero *Catharina Iacobina*, Ioannis Iacobi Senatoris et chirurgi Rosenheimensis Filia, in hanc mundi lucem editus est: puer X filiorum et totidem filiarum viuentium natu minimus a Patre Monachium in Scholam exmissus, tantum ibidem et mox *Augustae Vindelicorum* atque Memmingae in humanioribus Litteris profecit, vt comparandae vberioris eruditionis caussa *Tubingam* profectus an. 1614. circa festum Paschatis, Baccalaurei; sequente vero 1615. Magistri in Philosophia gradum sollempni ritu consequeretur. Domum ad patrios lares reuersus, et mox ad patrum *Tobiam Geygerum*, Philos. Medicinae et Chirurgiae Doctorem, Ducis Bauariae Medicum aulicum, celeberrimumque chirurgum digressus, illius institutionibus medicis et chirurgicis biennii spatio vsus, in *Argentinensem* studiorum Vniuersitatem, deinde *Patauinam* commigrauit, atque heic loci an. 1618. Die 16. Maji consuetos Doctoris in vtraque Medicina honores accepit, denuo *Monachii* duce patruo statim commemorato praxim chirurgicam solerter vsque ad annum 1622. exercuit, tum *Augustae Vindelicorum* Collegio Medicorum adgregatus totum exercendae arti salutari

XVII. CIKK

GEYGER DÁNIEL 1595. okt. 8-án született az Inn parti Rosenheimben, e bajor kisvárosban. Apja Geyger János Jakab városi tanácsos jóhírű sebész, majd 1606. táján augsburgi rendes kőmetsző, anyja pedig Jakab Katalin, Jakab János rosenheimi tanácsnok és sebész lánya volt. Tíz élő fiuk és ugyanannyi lányuk közül a legfiatalabbat apjuk Münchenbe küldte iskolába, ahol, később meg Augsburgban és Memmingenben annyira haladt a gimnáziumi tudományokban, hogy szélesebb ismeretek szerzése végett Tübingába ment s 1614-ben pünkösöd táján, babéros, a következő 1615. évben pedig mester fokozatot nyert a filozófiában, ünnepélyes szertartással. Szüleihez való hazatérte után nemsokára nagybátyjához, Geyger Tóbiás bölcselet-, orvos- és sebészdoktorhoz, a bajor herceg udvari orvosához, a nagyhírű sebészhez ment. Az ő orvosi és sebészi oktatásai után két év múlva a strassburgi, aztán meg a pádovai egyetemre ment, s itt kapta meg 1618. május 16-án a mindkét orvostudomány doktorának a szokásos jelvényeit. Aztán előbb említett nagybátyja vezetésével sebész gyakorlatot folytatott ügyes kézzel, megint Münchenben, 1622-ig, amikor is Augsburgban az orvoscéhbe vették be s teljes szívvvel a gyógyításra adta magát. Ekkor kötötte

lutari se dedit, atque cum *Vrsula Schwabia*, vidua, et sterili femina, prima celebrauit sponsalia. At anno 1629. exercitio Religionis, quam professus est, Augustae Vindelicorum interdicto, cum domesticis Hungariam ingressus, *Posonii* sedem exercendae praxeos medicae selegit, vbi eam in magna Ciuium undique accurrentium celebritate annis XXVIII. integris agitauit, trium Regni Principum Palatinorum, et Rom. Eccl. Cardinalis *Petri Pazmani*, aliorumque Regni Magnatum, archiater cum annuo stipendio constitutus, et nouissime a *Ferdinando III.* Imp. et Rege nostro Nobilitatis Hungariae Insignibus atque Priuilegiis auctus est, nominis celebritate id quoque consecutus, vt in *Bohemia*, *Austriam*, *Styriam*, *Morauiam*, ad varios prouinciarum Proceres saepius, *Viennam* vero ad *Eleonoram Gonzagam*, Imp. *Ferdinandi II.* Viduam, valetudinis tutandae caussa quater *Posonio* evocaretur. Vir hic frugi atque integer extremis vitae suae annis, anno scilicet 1657. passus est ab Amicis se in id adduci, ut relicto *Posonio*, *Ratisbonam*, pristinam habitationis suae sedem, vna cum integra familia sua reuerteret, ibique, vix exacto quinquennii spatio, cepit cum variis morborum generibus conflictari, et mox omnibus exhaustus corporis viribus, an. 1664. die 14. Februarii dum septuagesimum aetatis numeraret, mortalitatis vinculis solutus est, nactusque laudatorem funebrem *M. Io. Georg. Haettelium*, sacrorum administratorem *Ratisbonensem*, qui

Weszpr. P. II.

H

fata

első házasságát a meddő özvegy Schwab Orsolyával. Mivel azonban 1629-ben eltiltották vallása gyakorlását Augsburgban, háza népével Magyarországba költözve Pozsonyban telepedett le orvosi foglalkozása gyakorlására, s ott, a mindenfelől hozzá özönlő polgárok tömegében kerek 38 évig gyakorolta az ország három királyának, nádorainak, a római egyház bíbornokának, Pázmány Péternek, s az ország egyéb mágnásainak udvari orvosaként, meghatározott évi fizetéssel, utoljára pedig a császár, III. Ferdinánd királyunk, magyar nemesi címerrel és kiváltságokkal jutalmazta meg. Neve hírével azt is elérte, hogy a tartományok több előkelősége hívatta ki Pozsonyból betegsége gyógyítására Csehországba, Ausztriába, Stájer- és Morvaországba, sőt négy ízben Bécsbe is hívatta II. Ferdinánd császár özvegye, Gonzaga Eleonóra. Ez a derék, becsületes ember rá hagyta magát venni barátaitól élete vége felé, 1657-ben, hogy otthagyva Pozsonyt, visszatérjen Regensburgba, régi lakóhelyére, egész családjával együtt. Ott azonban alig öt év múlva különféle betegségekbe esett és 1664. február 14-én, hetvenedik évében, minden testi erejében kimerülve, meghalt. Búcsúztatását Haettel János György mester, regensburgi

fata quoque et res gestas lugubri sermone exposuerat, ex hoc ea, quae ad notitiam vitae excellentissimi Medici nostri pertinere visa sunt, depromsit *Vitte in Diario suo Biographico*, et *Freherus in Theatro Virorum eruditione clarorum* Part. III. pag. 1394 seq. qui Effigiem quoque Viri huius docti affabre sculptam ibi exprimendam curauit, reliquas vero a diuersis artificibus aeri incisas cum adnexis hypographis *Moehsenius* studiose collegit, et in Catalogo Iconum Clariss. Medicorum pag. 48. Berol. an. 1771. in 4. edit. exhibuit, prima illarum hoc notata est lemate: *Daniel Geyger, A. Phil. Med. et Chirurg. D. Sereniss. Palatini ac Procerum Regni Hung. p. t. Medicus, aetat. 53. Flumina, Saxa etc.* Amissa per mortem prima uxore ter *Nostrum* repetiisse Posonii Matrimonium in laudato *Freheri Theatro* diserte legitur, et non nisi ESAIAS, filius, ex *Catharina Margaretha Waldmannia* die 6. Nov. an. 1646. Posonii susceptus, meruit hic a nobis praeprimis commemorari, qui actis Ienae studiis peregrinatus est per Germaniam, Belgium, Angliam, Galliam, et Italiam, Patavii an. 1670. summos Doctoris Medicinae honores indeptus, anno 1672. ciuitatis *Suhlensis* Ordinarius Physicus constitutus, vnde Smalcaldiam profectus anno 1676. ibidem mox an. 1690. poliater factus, anno vero 1697. archiater Hasso-Casselanus renunciatus, viventium numero die 26. Ianuarii anno 1719. exemptus est. Actam Medici huius praestantissimi

lelkész végezte, aki életét és tetteit gyászbeszédben méltatta. Ebből azt, amit e kiváló orvos életéről tudni érdemesnek látott, Vitte használta föl az ő *Diarium Biographicumában*, meg Freherus a *Theatrum Virorum eruditione clarorum* III. részének 1394. és köv. lapján, aki e tudós ember művészkézzel faragott képét ki is nyomtattatta benne. Különböző művészekről bronzba metszett képeit, alirataikkal együtt, Moehsenius gyűjtötte össze buzgón és tette közzé a Berlinben 1771-ben 4°-en kiadott *Catalogus Iconum Clarissimorum Medicorum* 48. lapján. Közülük az elsőnek ez a felirata: *A. Phil. Med. et Chirurg. D. Sereniss. Palatini et Procerum Regni Hung. p.t. Medicus, aetat. 53. Flumina, Saxa stb.* Freherus említett *Theatrumában* szépen meg van írva, hogy első felesége halála után még háromszor nősült meg kartársunk Pozsonyban, de itt elsősorban csak a Waldmann Katalin Margittól 1646. november 6-án Pozsonyban született Ézsaiás nevű fia érdemel említést, aki jénai tanulmányai után végigjárta Németországot, Hollandiát, Angliát, Franciaországot és Itáliát, s Pádovában 1670-ben szerezve meg az orvosdoktor legmagasabb fokozatát, 1672-ben Suhlban lett rendes fizikus, ahonnan Schmalkaldenbe ment 1676-ban, s ott aztán 1690-ben városi orvossá lett, de 1697-ben hessen-casseli főorvossá neveztetve ki, 1719. január

tissimi vitam pluribus verbis *Leporinum* exposuisse nouimus.

O P E R A.

- 1.) *Responsum Medicum defensiuum, de Morbo et Morte Cardinalis Vartembergici.* August. Vindelic. an. 1662. in 4.
- 2.) *Obseruat. De Foliis Quercus in aes transmutatis.* Ephemeridibus Nat. Curios. Dec. I. an. VI. et. VII. pag. 157. inserta exstat, quae in ordine CXIX. est.

Folia haec quercus in aes transformata *Esaiam Geygerum*, Virum Naturae arcanorum optime gnarum, in patria sua Hungaria ad oppidum Smölnitz e praeter labente riuulo collegisse, atque ad se Ienam exmisisse Georg. Wolffg. Wedelius loco citato refert cum adiecta descriptione, quod illa quoad externam faciem foliis quercus, vt ouum ouo, deprehenderit quam simillima partim complicata, partim expansa fibrulis, neruisque tam affabre expressis, vt naturae artificium vix satis mirari possis. Color aeris instar dilutior, subrubellus, pondus metallo conforme, sonus leuiter percussorum tinniens, ex quibus ut et aliis natura Venerea emicat abunde, licet non purum aes, sed immersum particulis aliis esse perspicuum sit. Ipsas etiam *Geygeri nostri Litteras*, quae foliorum quercus in aes transmutatorum erant ad Wedelium comites, hic adducere omni-

26-án halt meg. Ennek a kiváló orvosnak az életét tudtommal Leporinus ismertette bővebben.

M Ű V E I

1. Responsum Medicum defensivum, de Morbo et Morte Cardinalis Vartembergici. Augsburuban, 1662-ben, in 4.
2. Egy De Foliis Quereus in aes transmütatis c. megfigyelése az Ephemerides Naturae Curiosorum VI. és VII. évfolyamának I. tizesében található a 157. lapon, amely sorban a 119.

Wedel György Farkas azt adja elő az idézett helyen, egy rajzot mellékelve hozzá, hogy a természet titkainak kitűnő ismeretéről híres Geyger Ézsaiás gyűjtötte ezeket a rézzé vált tölgyfa-leveleket hazájában, Magyarországon, a Szomolnok mellett folyó kis patakából, és küldte ki hozzá Jénába, mert az összehajtva vagy kiterítve úgy hasonlít mesterien rajzolt rostjaiban és ereiben a tölgyfa leveleihez, mint egyik tojás a másikhoz, úgyhogy a természet mesterkezét alig lehet eléggé csodálni. Rézszerű színe halványabb, vöröses, súlya fémszerű, hangja, ha gyengén megütjük, cseng. úgyhogy réztermészete kellőképp kitűnik, ámbár világos, hogy nem tiszta réz, hanem más részecskékkel van összekeveredve. Magát Geygerünk levelét is, amely a rézzé változott tölgyfa-leveleket kísérte Wedelhez, kész

no iuuabit: Aerea transmissa a nobis haec quercus folia natales debent Hungariae, et in ea riuulo percelebri ad oppidum Smolnitzium in prouincia Scepusiensi non procul a monte Carpato sito, qui quod ferrum corrodat, eiusque loco cuprum substituat, satis vbique notus est. Sic Florentiae quoque apud Cl. Stenonem me soleam equi Cupream vidisse nemini, quae ferrea fuit. Iuxta hanc aquam sitae sunt quaedam quercus, quarum foliis autumnii tempore forte fortuna in riuum hunc delapsis particulae Venereae, quibus totus scatet, se se mox agglomerant, instarque limi adhaerent; hae paruo temporis spatio tenuem foliorum substantiam rodendo consumunt, ipsa vero massa ex nimia atomorum aggregatione densata, si aëri sicco vel soli exponatur, durescit, remanente forma delapsi folii, et sic haec metamorphosis accidit. Creditur huius aeris centenarius, auri Zij . Continere. Talia iam ante Geygerum nostrum et Athan. Kircherum in Mundo suo subterr. et Wernerum de Admirand. Hungar. Aquis, nec non Thurnheiserum de aq. miner. alios, fuisse passim in scriptis prolocutos, probe recordamur. At magis illud omnium ore teritur, quod idem Wedelius l. c. in Obseruatione subsequenti CXX. de Ferri in cuprum mutatione commemorat hanc narrationi suae interspergendo historiolum: Sereniss. scilicet Saxoniae Ducem Ernestum, dum Ferrum in cuprum in Hungaria mutari non modo ex vulgi rumore, sed

örömmel iktatom ide: „Ezek a hozzám küldött, rézből való tölgyfalevelek Magyarországnak köszönik létrejöttüket, és annak a nem messze a Kárpátoktól, a Szepes megyei Szomolnok városka mellett folyó híres pataknak, amelyről világszerte tudják, hogy a vasat megrágja s helyébe rezet csempész. Emlékszem, hogy Firenzében is láttam a híres Ste-nónál egy eredetileg hasonlóképp vasból készült réz lópatkót. E mellett a víz mellett van egy pár tölgyfa, amelynek a levelei ősszel történetesen ebbe a patakba hullanak, a rézrészecskék meg, amelyektől hemzseg a víz, rátelepszének és iszapként rátapadnak; ezek a részecskék hamarosan elmarják a levelek zsenge anyagát, tömegük pedig az atomok szertelen odagyülemelésétől megsűrűsödve, ha szárazra vagy napfényre kerül, megkeményedik, de megtartja a lehullott levél alakját. Így esik meg ez az átalakulás. Azt tartják, hogy 1 mázsa ilyen réz 12 uncia aranyat tartalmaz. Jól tudom, hogy ilyesmit már Geygerünk előtt is hangoztatott irataiban szétszórva, Kircher Atanáz az ő *Mundus subterraneus*-ában, Werner a *De admirandis Hungariae aquis*-ban, Thurnheiser a *De aquis mineralibus*-ban és még mások. De leginkább arról beszélnek, amit ugyanez a Wedel említ meg az idézett mű következő, 120. megfigyelésében *De ferri in Cuprum mutatione* cím alatt, a maga szövegébe a következő kis történetet szőve be: „Mivel a kegyelmes Ernő szász herceg nemcsak a nép száján forgó mendemondából, hanem tudós emberek irataiból is

eruditorumque virorum testimoniis intellexisset, sciendi cupidine ductum humanissii mas ad Ill. Comitem Stephanum Tökölyium in Hungariam an. 1664. exarauisse litteras: respondisse vero Comitem Hungarum, peritissimum rerum naturalium indagatorem, Principi Saxoni testantur abunde Litterae non modo responsoriae, sed exmissum quoque transmutati ferri in cuprum Specimen hodiedum in Museo Raritatum Saxo-Gothano adseruari folitum, cum adnexa luculenta Descriptione, qualiter Ferrum in Oppido Hungariae montano Szomolnok vocato in cuprum mutari consueuerit: 1.) *Ferrum quaecumque fit siue nouum siue antiquum artificialiter immittitur in profunditatem viscerum terrae ad Centum vlnas, et ibi maceratur in aqua tam diu, donec resoluitur in lutum, quod coagulatur instar argillae, posthac in igne destillatur, et fit purum cuprum.* 2.) *Quod est crassum ferrum instar cultri sicut solet fieri in fine massae ferri, illud intra spatium 24. horarum liquefit, quod autem crassius instar vnus digiti, vel duorum, illud intra spatium vnus mensis, et quandoque vnus cum dimido.* 3.) *Diminutio non vna obseruatur, aliquando ex C. Centenariis ferri fiunt XC. Cupri, quandoque LXXX—IV—VI—VII.* Szomolnokiensibus his aquis vitriolatis multo celebriores censentur illae Neosolienses, in Valle Dominorum *Herrngrund* adpellato scaturientes, quae ligneis exceptae alueis ferrum iniectum in

arról értesült, hogy Magyarországon a vas rézzé változik, tudásvágytól sarkallva udvarias levelet írt Magyarországra fényeshírű Thökölyi István grófnak 1664-ben; a magyar gróf meg, jártas természetkutató, azt, válaszolta neki, hogy a szász hercegnek eléggé tanúsítja nemcsak válaszlevele, hanem egy vele küldött s mindmáig a szász-góthai ritkaságmúzeumban őrzött, rézzé változott vasdarab is, a hozzá csatolt bő leírással együtt, hogy a vas hogyan szokott Magyarországon Szomolnok nevű bányavárosában rézzé változni: 1. a vasat, akár friss, akár régi, ügyesen a föld gyomrának a mélyébe eresztik száz rőfnyire és ott addig áztatják a vízben, míg sárrá nem olvad, amely összeáll, mint az agyag, aztán tűzben megfolyósítják s tiszta rézzé lesz; 2. ami olyan vastag vas, mint a kés, ahogy az a vasmassza végén szokott lenni, az huszonnégy óra alatt elolvad, ami pedig egy-két ujj vastag, az egy vagy néha másfél hónap alatt olvad el; 3. a fogyás a tapasztalat szerint nem egyenlő; olykor 90 mázsa réz lesz 100 mázsa vasból, olykor meg 80, 84, 86, 87. Ezeknél a szomolnoki vitriolos vizeknél sokkal híresebbnek tartják a Herregrund nevű Urak Völgyében fakadó besztercebányai vizeket, amelyekről azt tartják, hogy fateknőben változ-

aes commutare, et maiori quidem foenore creditur, de quibus praeter Iac. Tollium et Edwardum Brounium, duumuiros, notissimos in Hungaria itineratores omnium praeclarissime, vt opinamur, Athanas. Kircherus in Mundo subterr. Amstelod. an. 1678. in fol. edit. Tom. II. Libr. X. sect. III. disseruit, per ipsos Schemnitziensium et Neosoliensium Metallifodinarum Praefectos Georgium Schütziium et Io. Schappellmannum de natura et indole aquarum Hungariae vitriolatarum edoctus, vna cum transmissis ad Eum ex his oris Romam mutati ferri in cuprum variis speciminibus, tentauit quippe eruditissimus Kircherus l. c. sect. 4. cap. X. pag. 242. magnum illud inter Chemicos et metallurgos de ferri in aes transmutatione dissidium ex principiis artis chemicae decidere, et licet posteaquam ridiculam Paracelsi, eiusque sequacium, veri nominis transmutationem ferri in cuprum perperam statuentium sententiam rite examinasset atque explosisset, iucunda omnino sunt, quae de Vitriolo, eiusque natura et efficace in Martem et Venerem actione genuina ipsaque metallorum hac metamorphosi erudite, vt assolet, commentatus sit, soli tamen Casparo Neumanno, celebratissimo artis spagiricae Magistro, vt nobis quidem videtur, perennatura illa relicta est gloria, dum hanc ferri in cuprum transfigurationem omnium accuratissime explicuerit in Praelectionibus Che-

tatják át rézzé a vasat és nagyobb jövedelemmel. Ezekről Tollius Jakab és Brounius Edvárd, a két jólismert magyarországi utazókon kívül, véleményem szerint, a legkiválóbban Kircher Atanáz írt az Amsterdamban 1678-ban fólióban kiadott *Mundus subterraneus* II. kötete X. könyvének III. taglalatában, Schütz György és Schappelmann János selmeci és besztercebányai rézbánya-kapitányoktól a magyarországi vitriolos vizek természetéről és tulajdonságairól jól kioktatva, azon kívül, hogy erről a vidékről is kiküldtek neki Rómába több rézzé változott vastárgyat. Megpróbálta ugyanis a tudós Kircher az id. mű 4. taglalata 10. fejezetének 242. lapján a kémia alapelvei szerint eldönteni a vegyészek és bányászok közt a vasnak rézzé való átalakulása tekintetében támadt vitát és bár Paracelsusnak és követőinek a nevenséges véleményét, akik a vasnak valójában rézzé való átváltozását helytelenül állapítják meg, annak rendje-módja szerint megvizsgálta és elvetette, teljesen helyes, amit a vitriolról, meg annak a természetéről s a vasra és rézre gyakorolt, eredményes, valódi hatásáról, erről a fémátalakulásról igazi tudós módján fejtett ki, véleményem szerint mégis csak Neumann Gáspárra, a híres vegyészmeisterre maradt a tartós dicsőség azzal, hogy a vasnak ezt a rézzé való átalakulását mindenkinél tökéletesebben fej-

micis a Io. Christian. Zimmermanno Berol. an. 1740. in 4. edit. Part. V. cap. 36. pag. 1825. seqq. Ita se rem habere accipito: Vitriolum, album illud terrae sal, ab humore aqueo in visceribus terrae solutum tamdiu per mineras cupri circumferri, quoad aqua haec vitriolica, particulis Venereis in transitu solutis adeo impraegnatur, vt colorem adspectu viridem adquisiuerit; adeoque aquam nostram Szomolnokiensem atque Neosoliensem, vulgo Cement-Wasser dictam, nihil aliud esse, quam egregie saturatam Vitrioli Veneris solutionem in acido vitriolico factam. Et quia acidum hoc vitriolicum ingenita sibi natura tam intime cum Venere vniri nequeat ac cum Marte consuevit, hinc si ferrum quodcunque in eam aquam inieceris, acidum hoc vitriolicum aggreditur ferrum, atque illud soluit, et cuprum iam antea solutum praecipitando deponit in eum locum, quem ante solutionem suam ferrum occupauerat; et hoc tamdiu ita continuari iudicamus, quoad totum ferrum acido vitriolico solutum, et, vt ita dicam, sinu suo sensim excussum fuerit, et in exesas easdem ferri cellulas et poros, retenta priori ex asse forma, cuprum praecipitatum ac depositum fuerit. Ex his clarissime perspicitur nullam hic esse prorsus metalli vnus mutationem in alterius, nullam hic ferri in aes adesse transformationem, nullam, vt ita dicam, transsubstantiationem;

tette ki a Zimmermann János Keresztélytől Berlinben 1740-ben 4°-en kiadott Praelectiones chemicaeje 5. részének 36. fejezetében az 1825. és köv. lapokon. A dolgot így értsd: A vitriol, ez a fehér földi só, a yízlétől a föld gyomrában föloldva addig áramlik a rézércek közt, míg ez a vitriolos víz annyira meg nem telik az útja közben föloldott rézrészecskékkel, hogy szemre zöld színt nyer, és így a mi szomolnoki és besztercebányai, általában Cement-wassernek nevezett vizünk nem más, mint vitriolsavban keletkezett, kiválóan telített rézvitriololdat. Mivel ez a vitriolsav a vele született természeténél fogva nem bír olyan bensőségesen egyesülni a rézzel, mint a vassal szokott, ha bármiféle vasat dobsz bele vizébe, a vitriolsav megtámadja, föloldja és a már előbb föloldott rezet kicsapva magából, oda rakja le, ahol föloldódása előtt a vas volt. Úgy látszik, hogy ez addig folytatódik, míg a vitriolsavtól föl nem lesz oldva, s hogy úgy mondjam, saját hajlékából apránként ki nem lesz dobva, és a kimart vassejtektebe és likacsokba, pontosan megtartva az előbbi alakot, réz nem csapódik és rakódik le. Ezekből igen világosan kitetszik, hogy itt semmiféle átváltozás sincs más fémmé, semmiféle vasátalakulás sincs itt rézzé, s nincs semmiféle — hogy úgy mondjam — átlényegülés; nem

nec ita vnice Szomolnokiensium et Neosoliensium tantummodo Aquarum hanc esse singularem indolem ac efficaciam, vt a vulgo eruditorum creditur, quin, vt fontes in Hibernia Wiclouiensem, et in America Pensyluaniensem cupreos, in Transaction. Philosoph. Anglic. Vol. XLVII. artic. 84. Vol. XLVIII. artic. 12. 28. et Vol. XLIX. artic. 13. Part. I. commemoratos taceam, idem vbi-cunque locorum etiam vltra extremam Thulen facile obtinere possis, dum modo in saturatam Vitrioli Veneris solutionem ferrum injeceris, soluetur in ea aeque illud in Lapponia perinde ac in Hungaria, et in locum eiusdem cuprum mole et forma eadem vbiuis gentium praecipitabitur ea quidem lege constanti, vt residua solutio superstes non amplius solutio Vitrioli Veneris, sed solutio vitrioli Martis dicenda sit, provti ex instituenda, tentaminis gratia, crystallisatione euidenter demonstrabitur. Immo captum iam in hac re experimentum voto laudati Neumanni nuper Berolini respondisse in Chemia illius Medica dogmatica experimentali Tom. I. Part. III. pag. 223. a Christ. Henr. Kesselio Zillichav. an. 1759. in 4. edita legimus aperte. Quo itaque naturae mechanismo ferrum in aes transformari consueuerit, ex dictis luculenter sane colligitur; at quo id ipsum modo in foliis quercus in adducto superius specimine contingere possit, res altioris forte videbitur esse in-

dagi-

is csak a szomolnoki és besztercebányai vizeknek van ilyen páratlan sajátsága és hatása, mint a tanult emberek tömege hiszi, hanem — hogy a *Transactiones Philosophicae Anglicanae* 47. kötetének 84. cikkében, s a 48. kötet 12. és 28., meg a 49. kötet 13. cikkének I. részében említett írországi wiclowi és az amerikai pennsylvanai réztartalmú forrásokot elhallgassam — könnyen ugyanerre jöhetsz rá mindenhol a világon, még a világ szélén túl levő Thulén túl is: csak dobj bele vasat a rézvitriol telített oldatába, föloldódik benne Lappföldön éppúgy, mint Magyarországon és a helyébe mindenhol ugyanolyan tömegű és formájú réz fog kicsapódni olyan állandó szabály szerint, hogy a még megmaradt oldatot többé már nem rézvitriololdatnak, hanem vasvitriololdatnak nevezhetjük, mint ahogy az a próbából végzendő ki-jegecítés alkalmával világosan ki is fog tűnni. Sőt, hogy az e téren nemrég Berlinben végzett kísérlet megfelelt az említett Neumann óhajának, azt világosan olvashatjuk az ő Züllichauban Kessel Keresztély Henriktől 1759-ben kiadott negyedretű, dogmatikus kísérleti *Chemia Medicá-ja* I. kötetének III. részében, a 223. lapon. Hogy tehát a vas a természet milyen szerkezeti mivolta alapján szokott rézzé átalakulni, azt kellő világosan ki lehet következtetni az eddig mondottakból; de hogy ez hogyan eshet meg az előbb idézett bizonylat

daginis? An etiam Quercum viribus martialibus impraegnata esse adfirmabimus? Sic vtique nobis vero similiter videtur: ex sententia enim Mystarum naturae, et celebratissimi in primis Neumanni, a laudato superius Zimmermanno editi, Part. V. cap. XVII. terram martialem, ita dictam ferriferam, non modo Regnum Lapideum suppeditare vltra quam crederes abundantissime, sed regnum quoque vegetabile, ligna scilicet cuiusuis generis, eorum cortices, folia, et reliquae partes, quae stypticae potissimum sunt efficaciae, vt saluia, cortex granatorum, flores balaustiorum, et quae de quercino praeprimis nata sunt genere; immo etiam, quod summam mirere Dei sapientiam, vniuersum regnum animale particulis martialibus quodam modo impraegnatum esse eo argumento, quod omnia dum vegetabilia, quibus animalia vescuntur, ex terra martialibus particulis abunde mirum in modum impraegnata nascantur, tunc particulas ferriferas beneficio naturae resolutas cum humoribus animalium commisceri, atque in canaliculis eorum maioribus non minus quam subtilissimis tam diu circumduci, quoad corporibus, eorumque partibus etiam exilissimis adhaereant, atque coaduniantur. Tentauimus experiundi gratia rebus his Magnetem Londinensem exquisita arte paratum admouere, ast ne minima quidem praesentis ferri in iis obseruare licuit vestigia; immo certum est, ne mine-

tölgyfalevelein, mélyebb kutatásra szorul talán? Talán a tölgyfát is a vas erejével átívódott valaminek tartasuk? Elöttem valahogy így látszik valószínűnek a dolog: a természet kutatóinak, s elsősorban a följebb említett Zimmermantól kiadott Neumannak az V. rész 17. fejezete szerinti véleménye alapján azt hihetnénk, hogy az ún. vastermő terra Martialis nemcsak a közeteket járja át a legeslegbőségesebben, hanem a növényzetet is, nevezetesen bármely fafajtat, héját, levelét és egyéb részét, főleg aminek összehúzó hatása van, mint a zsályának, a gránátalmafa héjának és virágának és kivált a tölgyféléknek, sőt — amit Isten legnagyobb bölcsességeként csodálj — az egész állatvilág is át van ivódva valahogyan vasrészecskékkel, mert minden növényféleség, amellyel az állatok táplálkoznak, a föld révén, csodálatos módon, vasrészecskékkel bőven átívódva jön létre, aztán pedig a vastermő részecskék a természet segítségével föloldódva belejutnak az állatok nedveibe s az ő vastagabb és vékonyabb csatornáikáikon addig keringenek, míg hozzá nem tapadnak testükhöz és annak legkisebb részeihez s velük össze nem állanak. Kísérlet céljából megpróbáltam fölhasználni ezekhez a páratlan tudománnyal készült londoni mágnest, de még a legcsekélyebb nyomát sem sikerült bennük felfödöznöm a vasnak; sőt biztos, hogy még a

ram quidem ferri licet ditissimam, ex qua ferrum cum Geoffroio lege artis producitur potius quam cum Lemeryo educitur, a Magnete quoquam licet praestantissimo artificiali vel minimo quidem indicio vnquam adtrahi tamdiu, quoad phlogiston quoddam, seu principium commune inflammabile, tanquam alterum constitutum ferri principium, ad terram martialem in regno siue minerali, aut vegetabili, vel animali delitescens accesserit. Existimamus itaque, saluo chymicorum quorumuis iudicio, hac iam naturae lege folia quercus in aes nostra opinione in adducto specimine transformari, dum scilicet folia quercus matura in praeterlabentem riuulum Szomolnokiensem ex arboribus decidunt, tum aqua illa vitriolica vi sua aciditatis penetrantissima sensim folia quercus adgreditur praesens in illis phlogisto nvegetabile connatum vi sua vrente, et vt ita dicam causticitate veluti accendit, atque tantillum, quod in illis de materia martiali seu terra ferri-fera inuenit, in perfectum lege naturae prius transformat ferrum; quod vbi factum est, eodem ipso postea naturae mechanismo, prouti superius statim explicueramus, in aes veri nominis, retenta priori forma, commutatur. An tamen vero natura indicatum hic a nobis ordinem, animo tantum conceptum, in foliis quercinis in cuprum transformandis obseruare consueuerit, peritioribus naturae indagatoribus, insolitum

hoc

legdúsabb vasércet sem, amelyből inkább Geoffroy, mint Lemery módszere szerint állítják elő a vasat kémiai úton, nem lehet a legkiválóbb mesterséges mágnessel sem megfogatni, a legkevésbé sem, míg valami flogiszton, vagyis általános tűzanyag, a vasnak mintegy második alkotó eleme, oda nem ér az akár ásvány-, akár növény-, akár állatvilágban lappangó vasföldhöz. Azért hát, tiszteletben tartva bármely kémikus véleményét, azt gondolom, hogy az idézett bizonylatban, nézetem szerint, azon természettörvény alapján változnak rézzé a tölgyfalevelek, hogy amikor az érett tölgyfalevelek behullanak fájukról a mellettük folyó szomolnoki patakba, annak vitriolvize lassanként megtámadja a maga átható savas erejével a tölgyleveleket, a bennük levő velük született növényi flogiszton pedig a maga égető s hogy úgy mondjam, perzselő hatásával szinte meggyújtja és amennyi vasanyagot, azaz vastermő földet talál bennük, a természet törvénye szerint előbb tökéletes vassá alakítja, majd meg később ugyanazon természettörvény szerint, mint az imént följebb kifejtettem, valódi rézzé változtatja, meghagyva régi formáját. Hogy pedig aztán a természet ezt a bennem csak éppen felötlött és kifejezett rendet a tölgylevelek átalakításában szokta-e gyakorolni, annak eldöntését a természet jártasabb kutatóira

hoc naturae phaenomenon explicare volentibus, committimus dispiciendum.

- 3.) *Litterae Dan. Geygeri ad Io. Zwelferum, Medicum Viennensem XIV. Kalend. Dec. anno 1652. exaratae, dum is animaduersiones suas in Pharmacopoeiam Augustanam ederet: prout illas ipse Zwelferus in Discursu Apologetico aduersus Hippocratem Chymicum Ottonis Tackonii, inter alios Io. Ad. Spaenholtzio, celebri Medico Iaurinensi in Hungaria dedicato, et Norimb. an. 1668. in fol. edito, pag. 8. publicauerat, sic integras, quia sane meruerunt, iam chartae huic inscribemus: Vtilissimum Excell. T. laborem summopere commendauit, dignumque iudicauit, ut ad aram Apollineam suspensus immortalitate donetur. Certum enim est, innumeros crassos et turpes errores in almam nostram irrepsisse Medicinam, in primis Pharmaceuticam, diuque a multis bonis exoptatam et desideratam fuisse competentem Reformationem, et ad frugem meliorem reducendam. Tentarunt hoc non infeliciter Sennertus, Quercetanus, Minsicht, Sala, et alii. Imo memini olim a Clar. Philippo Menzelio, Profes. Ingolstad. et Thoma Mermanno, archiatro Elector. Simile quid tentatum, sed humanae conditionis iniuria non absolutum fuisse. Proinde summis encomiis dignissimum et lauro decorandum Exc. Dn. D. Te iudico, quod his praeclarissimorum Luminum vestigiis insistens, etiam aliquid foecum Augiae huic stabulo subtrahere, huicque inclytæ Artin-*

bízom, akik meg szeretnék fejteni a természetnek ezt a szokatlan jelenségét.

3. Geyger Dánielnek Zwelfer János bécsi orvoshoz 1652. nov. 18-án írt levele, mikor az az augsburgi patika ellen adta ki észrevételeit. Ahogy ezt maga Zwelfer tette közzé a többi között a híres Spaenholtz János Ádám győri orvosnak ajánlott és Nürnbergben 1668-ban fólió alakban kiadott Discursus Apologeticusban Otto Tackenius kémikusa, Hippocrates ellen a 8. lapon, úgy írom le én is erre a papírra teljes egészében, mert megéri: Excellenciád igen hasznos munkáját nagy mértékben dicsértem és méltónak tartottam, hogy Apolló oltárára akasztva halhatatlanságban részesüljön. Biztos igaz, hogy a mi kedves gyógytudományunkba, főleg a gyógyszerészetbe, számos vastag és csúnya hiba csúszott be, és sok derék ember hő kívánsága és vágya volt régóta a hozzáértő és jóra vezető kiigazítás. Megpróbálta ezt már jó szerencsével Sennert, Quercetanus, Minsicht, Sala és mások, sőt emlékezetem szerint valamikor a hírneves Menzel Fülöp ingolstadti tanár és Mermann Tamás, a szász választó fejedelem udvari orvosa is megpróbált valami effélét, de ez az emberi gyarlóság miatt nem volt tökéletes. Azért hát nagy dicséretre és babérkoszorúra tartlak méltónak, jeles doktor úr, hogy ezeknek az igen híres fényforrásoknak a nyomába lépve, szintén el akarsz távolítani valami szemetet ebből az Augias-istállóból és ki akarod fényesí-

nitorem addere volueris. Quod quidem tanto perfectius et felicius absolui potuit, cum iuxta prooemium dictae pharmacopeiae sedecim integris annis laboriosa et improba sedulitate tam legendo, quam manum ipsam admouendo magnam Tibi hac in parte experientiam compararis. Pro qua insigni bonitate et iuuandi promptitudine et Ego et tota Medica familia gratias Exc. T. ingentes et immortales merito debemus. Ioannes Zwelferus Geygerum Nostrum hoc ipso loco Excecellentissimum Virum nominat, vt verbis eius vtar, quam Hungaria ob felicitatem, et dextram Praxim obstupuit.

ARTICVLVS XVIII.

G O R G I V S (*Valentinus*) Franciscus Ernestus Brückmannus Epistolar. Itiner. Centur. I. Epist. XXII. Viennensium Medicorum sui temporis Catalogum exhibiturus, Doctores Facultatis Medicae Viennensis, vt vocari solent, duum voluit esse generum, vel eos, qui in sola studiorum Vniuersitate Vindobonensi, praemisso seueriori, vt moris est, examine, summis ornati sunt Artis Medicae honoribus, vel qui alibi gentium doctorali prius purpura iam semel investiti, solemniter de nouo ritu honores ab Ordine Medicorum Viennae constitutorum sibi differi expetierunt. Ad horum classem pertinuisse *Valentinum* Nostrum *Gorgium*, cui gentile solum Heilsberga fuit, Warmiensis episcopi sedes; idem Brückmannus l. c. Epist.

Itiner.

teni ezt a dicső tudományt. Ezt annál is tökéletesebben és sikeresebben hajthattad végre, mert az említett patika megalapítása óta teljes tizenhat éven át dolgos és fáradságos szorgalommal szereztél hozzá 'nagy elméleti és gyakorlati tapasztalatot. Ezért a jeles jóságodért és segíteni akarásodért magammal együtt az egész orvostársadalom nagy és örök hálával tartozik neked, kitűnő pártfogónk." Zwelfer János ugyanezen a helyen Kitűnő Embernek nevezi Geygerünket, akit — hogy saját szavait használjam — szerencséjéért és sikeres gyakorlataért csodált Magyarország.

XVIII. CIKK

GORGIUS BÁLINT. Brückmann Ferenc Ernő ott, ahol *Epistolae Itinerariae*-ja I. százasának 22. levelében a maga korabeli bécsi orvosok névjegyzékét akarta összeállítani, a bécsi orvosi kar doktorait — ahogy nevezni szokás őket — két csoportba osztja, vagy azok közé, akik csakis a bécsi egyetemen szerezték meg legmagasabb képezésüket az orvostudományból, miután lettek szokásosan egy szigorú vizsgát, vagy azok közé, akik előbb már másvalahol nyerték el az orvosi bíbort s aztán újra adatták meg maguknak a jelvényeket ünnepélyes szertartással a Bécsbe ki-nevezett orvosok rendjével. Ez utóbbi csoportba tartozott a mi Gorgius Bálintunk, akinek Heilsberg, az ermelandi püspök székhelye volt a szülőhelye. Ugyancsak Brückmann az *Epistolae Itinerariae* I.

Itiner. XXI. num 51. his verbis meminit: *Valent. Steph. Gorgius Physicus Caesareus Transilvaniae.* Quam celebre fuerit Gorgii nomen aetate sua in oris Transiluanicis, colo *Ioannis Gyalogii* e Soc. Ies. constare poterit testimonio, ille enim dum *Daciae spem, et, delicias, in Antonio e Toparchis Lazariis ostensas terris, et mox praereptas, sed e puluere sepulchrali denuo restitutas,* eleganti oratione ligata expressas, Tirnau. an. 1730. in 8. plag. 13. ederet, his verbis eas inscribit: Valentino Gorgio, Incliti Collegii Viennensis Medico, Poëtae Clarissimo, Literarum ac Literatorum Amatori, Maecenati Dacico opt. Perp. Felic. Ita suam orsus Elegiam:

Quas ego rite tibi soluam pro munere grates
 Pegasi, corda mihi quae tot amica paris?
 etc. ita eam claudens:

Georgiadae celebrabit opem, quo clarior astris
 Inferat Elysiis Te quoque fama. Vale.

OPERA.

- 1.) *Carmen Sapphicum in Illustrem Tibulli Corviniani Editorem. D. Samuelem Köleserium a Keres-eer, Med. Doct. et Senatui Dacico a Secretis.*

Quia elegans id tersumque est, meruit hic ad-
 poni integrum:

Iam

Iam metu saeuae posito catastae
 Liberam clarus trahit auctor auram,
 Iam graues adflat lepido Tibullus
 Lumine Dacos.

Non ferens captae iuga moesta Budae,
 Qua fugae tutos aperire postes,
 Visa sors praeceps fuit, excubantem
 Luserat hostem.

Integrum tanta vice, tam frequenti
 Per foros cincti statione Thracis,
 Non notaturis abiisse monstrum
 Autumo septis.

Saepe discerpi, (quis enim cruentam
 Lenis in victum prohiberet iram,)
 Saepe districtum trepidarit Auson
 Pallidus ensem.

Sospitem iustae voluere Parcae,
 Vt viam sacro retegente coruo,
 Ceu bona Chrysi celebres adiret
 Alite fontes.

Publicos at non erat ausus aulae
 Dacidis coetus, rutilas pigebat,
 Pone conualles, caput e silenti
 Promere luco:

Donec excussis, te duce latebris
 Laneo repens pede, laureatum
 Ferret in lucem decus, e Threissis
 Aduena castris.

Quem, Köleseril nisi te recepti
 Hospitem cuius canet? eruditum
 Tu pius grato lare, tu fouebas
 Pectore vatem.

Szolgasortól nem didereg, s a szerző
már szabad földön levegőzik ujra,
büszke Erdély népire néz a nyájas
lelkü Tibullus.

Nem türhetvén rab Buda bús igáját
megszökött onnan, valamerre sorsa
módot nyujtott néki, s a kint tanyázó
őrt kicsufolta.

Ennyi baj közt, illy sürűen tanyázó
ellenséges had sora közt osont ki,
mint a kísértet hatol át a sáncok
nyomtalan utján.

Sokszor széttépés fenyegette (hisz ki
mérséklé véres boszuját, ha győzött)
s rezzent meg félénk szive, mert kihuzták
rája a kardot.

Azt akarták ámde a sors-kimérők,
hogy megéljen s még utat is találjon
szent holló vagy más madarak szaván a
Körös ölére.

Mégse mert Erdélynek a főhelyére
menni s irtózott a vörös hegyektől
és fejét büszkén a magasba tolni
néma berekből,

míg végül föl nem fődözéd buvóját
s nesztelen lépkedve elő nem dugta
szép fejét napfényre, török seregből
jőve mihozzánk.

Kit dicsérjen mást, Köleséri, hogyha
nem téged zeng meg, ki lakodba vitted
és ottan tartod szívesen magadnál
ezt a tudós főt?

Tu per illustres, vbicunque cerni
 Postulat, ducis proceres, diserta
 Tu manu monstras, lepidumque dicis

Ecce Tibullum.

Caeteros summa rude vulgus orbi
 Censeat fama, genuinus hic est;
 Hunc Venus iunctis vt amica visit

Diva columbis.

Macte felicitate pietate curae,
 Noce seruatis super astra Dacis,
 Abditis plures veterum benignus

Profer ab vmbri!

Qualis aegrotos; vbi iam Charonti
 Proximam ferme tetigere ripam,
 Vt senex manes stygium queratur

Fallere portum.

Ita referente Iona H. Sz. Péteri, Medico in Arithmetica illustrata sua Mscta: dum Matthias Coruinus, Rex noster, Messalam Coruinum, Romani exercitus Imperatorem, Albii Tibulli Maecenatem fuisse probe intelligeret, non ratus se indignum, excellentem hunc poëtam, tanti a maioribus suis aestimatum, a Coruino enim Messala Matthias Coruinus suam trahere dictitabat originem, manu sua nitide describere, eumque in instructissimam Bibliothecam suam Budensem ad conservandam sempiternam nominis sui memoriam reponere.* Post infelicem

cla-

(*)Quantus Matthias Rex excellentium Poëtarum exstiterit aestimator, non vano vel ex eo colligas

Hisz ha úgy óhajtja: mutasd be fényes
 nagyságoknak, biz te vezérled, ékes
 szóval mondván nekik: ez itt a nyájas
 lelkü Tibullus.

Hadd magasztaljon föl a tompa fej mást
 szerte földünkön, de csak ez való rá:
 csókolódzó gerlefogatján Vénusz,
 őt keresé föl.

Rajta hát, csak tarts ki, az ég is tudja,
 mit tettél Erdélynek az érdekében,
 több szerzőt is hozz kegyesen körünkbe
 sir fenekéről,
 mint ahogy szoktad betegiddel is, ha
 szinte már partját taposák Charónnak,
 úgyhogy Styx révén az öreg szerint nem
 járnak a lelkek.

Ezt így beszéli el Szentpéteri Hodor Jónás orvos az ő kéziratban levő, ábrás Számtanában: Mivel Hollós Mátyás királyunk jól tudta, hogy Messala Corvinus római hadvezér Albius Tibullusnak a mecénása volt, azt tartotta, hogy ennek az ő őstől ennyire becsült kiváló költőnek saját kezével való ékes leírása és annak az ő neve örök emlékezetének a fönntartására az ő nagyszerűen fölszerelt budai könyvtárában való elhelyezése nem méltatlan hozzá, hiszen maga mondogatta, hogy Messala Corvinustól származik.* A szerencsétlen mohácsi csata és Budának

* Hogy milyen nagyra becsülte Mátyás király a kiváló költőt, azt abból az elég nyomós bizonyítékból is követ-

cladem Mohácsianam, et occupatam per Turcos
Budam Codex hic MSctus chartaceus,

in

indicio, quod Iani quoque Episcopi quondam Quinque Ecclesiensis Poëmata, licet infensum sibi illius erga se experiretur animum, in vnum volumen sedulo colligenda iusserit: tale Petri Vardai Archi-Episcopi Colocensis, synchroni, Litterae, ad Mich. Keszthelyi, Canonicum Strigon. an. 1496. Buda exaratae, perhibent testimonium: *Ceterum a Reu. D. Varadiensi nuper inter colloquendum, cum de Ioanne Canonico Quinque-Ecclesiensi sermo incidisset, intelleximus Epigrammata illius, quae nos alias iussu Regis Matthiae in vnum collegisse meminimus, apud Paternitatem V. transcripta, quae nos certe audissimo cuperemus videre animo, cum ob illius praestantissimi Viri memoriam, tum, vero, quod multis verborum Salibus, et rerum varietate exuberent, adeo ut neminem unquam Poëtarum viderimus, vel illum Epigrammaticum poetam Martialem, rem magis expressisse. Noster Liber, quem in pergamenam transcribi feceramus, sub aduersitatis nostrae tempore amissus est: Rogamus Pat. V. si carere libello ipso paruo tempore poteritis, facite, vt. illum habeamus, cito enim transcribi faciemus etc.* Inter Epistolas Petri de Várda, Poson. an. 1776. in 4. a Car. Wagnero editas est XXXV. En Titulum propria Kölesérii manu descriptum in Aduersariis Eius inuentum, quem Tibullo suo Coruiniano primum praefigere meditabatur: *Codex hicce Manuscriptus, Catulli, Tibulli, et Propertii carmina continens, iussu Matthiae Coruini Regis Hungariae descriptus: e Bibliotheca eiusdem Budensi tempore Ex-Regis Ioannis de Zapolya in Transiluaniam delatus, e Suppellectili subhastata Principis Michaëlis Apafi Bibliothecae Serenissimi Ducis Eugenii de*

Sabau-

a törökök által való elfoglalása után ez a negyedrészt alakban írt kéziratot, immár két-

keztethetjük, hogy a néhai Janus pécsi püspök költeményeit is gondosan összegyűjtette egy csomóba, bár ellenségeségről győződött meg magával szemben. Ezt tanúsítja az azonkori Várdai Péter kalocsai érseknek Keszthelyi Mihály esztergomi kanonokhoz 1496-ban Budáról írt levele: „Különben nemrég arról értesültem a váradi tisztelendő úrtól beszélgetés közben, amikor a pécsi János kanonokról esett szó, hogy az ő epigrammái, amelyeknek egyszer Mátyás király rendeletére általam való összegyűjtésére jól emlékszem, Atyaságodnál vannak leírva. Én ezeket sóvárogva kívánom látni, egyrészt a kiváló ember emlékéért, másrészt azért, mert annyira telve vannak humoros kifejezésekkel és változatossággal, hogy még Martialis szatíráirót sem véve ki, sohasem láttam egy költőt sem, aki tárgyát jobban fejezte volna ki. A magam könyve, amelyet pergamenra írtam volt le, balszerencsém idején elveszett, arra kérem hát Atyaságodat, hogy ha nélkülözheti egy kis időre ezt a kedves könyvet, szíveskedjék nekem elküldeni, én majd aztán gyorsan leíratom stb. Ez Várdai Péternek Wagner Károly által Pozsonyban 1776-ban 4°-en kiadott levelei közt a harmincötödik. Íme itt van a Köleséri Jegyzeteiben talált, saját kezével írt cím, amelyet először akart az ő Tibullus korvinájának adni: Ez a Catullus, Tibullus és Propertius költeményeit tartalmazó s Hollós Mátyás magyar király rendeletére leírt kéziratot könyv, mely az ő budai könyvtárából Zápolyai János exkirály idejében került Erdélybe, Apafi Mihály fejedelem elárverezett házi berendezéséből keresérei Köleséri Sámuel erdélyi kormánytanácsos által lett aláza-

in forma quarti ordinis exaratus, duplici iam iure Coruinianus, e Bibliothecae regiae Budensis reliquiis in manus Ioannis I. de Zapolya Hungariae Regis deuenisse dicitur, atque apud reliquos sibi ex ordine succedentes Transylvaniae Principes vsque ad Michaëlem Apafium II. permansisse: huius vero dum omnis suppellex libraria lege licitationis emtoribus Cibinii distribuere-
tur, Codex is, qui hodie dum denuo Cibinii adseruatur, a Nánásio quodam, humaniorum litterarum cultore emtus est vilissimo pretio et mox in publicam Collegii N. Enyediensis Bibliothe-

cam

*Sabaudia demisse adscriptus a Samuele Köleséri de Keres-Eer, Consil. Guber. Transil. Eadem Kölesérii manu signatus legitur ibidem alter quoque Chinensis cuiuspiam Libelli Eugenio Principi inscripti Titulus: Codex hic Chinensis typis impressus in China statum publicum et priuatum Imperii continens e Iaponia in Transiluaniam allatus Bibliothecae Serenissimi Ducis Eugenii de Sabaudia demisse adscriptus a Samuele Köleséri de Keres-Eer, Consil. Gub. Transil. Sed Matthiam Coruinum non modo excellentes Poëtas, sed etiam Astrologos in deliciis habuisse euidenti probatur testimonio ex *Epistola Astrologorum Matthiae Hungariae Regis ad Antonium Torquatium Ferrar. in qua prognosticon eiusden Torquati a tempore Matthiae R. vsque ad an. 1560. affabre explicatur.* Adsuta illa est cum annotationibus Wolffg. Lazii ad calcem *Fragmentsi Vaticanii Methodii Episcopi Eccles. Paterenis et Martyris Christi*, editi ab eodem Wolffg. Lazio Vien. an. 1547. in 4.*

Weszpr. P. II.

I

szeres jogon is Hollós-kódex, a budai királyi könyvtár maradványaiból állítólag Zápolyai I. János magyar király birtokába került és az őt egymás után követő erdélyi fejedelmek kezében maradt egészen II. Apafi Mihályig; mikor aztán ennek az egész könyvállománya árverés útján vevők kezébe jutott Szebenben. Ezt a könyvet, amely manapság újra Szebenben található, valami Nánási nevű irodalombarát vette meg potom áron és aztán a nagyenyedi kollégium közkönyvtárába adta, ahonnet Köleséri

tosan eljuttatva kegyelmes Szavojai Jenő herceg könyvtárába. Ugyanott olvasható egy kínai könyvnek is szintén Köleséri kezeirásával ugyancsak Jenő hercegnek ajánlott példánya, melynek címe: Ezt a kínai birodalom köz- és magánviszonyait tartalmazó, Kínában nyomtatott s Erdélybe Japánból hozott kínai könyvet Kereseéri Köleséri Sámuel erdélyi kormánytanácsos ajánlotta föl alázatosan a kegyelmes Szavojai Jenő herceg könyvtárának. De hogy Mátyás király nemcsak a kiváló költőket kegyelte, hanem a csillagjósokat is, azt világosan igazolja Mátyás magyar király csillagjósainak a ferrarai Antonio Torquatohoz írt levele, amely mesterien magyarázza meg ugyanazon Torquatonak a Mátyás királytól 1560-ig terjedő korra vonatkozó jövendölését. Ez Wolfgang Lazius jegyzeteivel együtt az ugyanazon Wolfgang Lazius által Bécsben 1547-ben 4°-en kiadott Fragmentum Vaticanii Methodii Episcopi Ecclesiae Paterenis et Martyris Christi végéhez van fűzve.

cam illatus est, quem dum Köleserius Medicus precene vel pretio prius redemptum typis Claudio-politanis an. 1727. in 8. plag. 5. imprimendum curasset, ab eruditis Lipsiensibus in Actis anni eiusdem pag. 451. postea recensitum, paucissimaque duntaxat illius inter amicos distribuisset exemplaria, reliqua in cistam coniecta haerebant tamdiu carceri inclusa, quoad exeunte anno 1775. editoris Bibliotheca omnis, bis mille et amplius libris instructa, ab haeredibus primae suae uxoris, quam repudiauerat, Coronae sub hasta publice diuenderetur: Stephani Closii, Med. Doctoris et Senatoris Coronensis, cuius matrem Köleserius primo omnium in matrimonium duxerat, litterae anno eodem ad nos humanissime exaratae nunciarunt singula Tibulli Coruini-ani Claudiaci exemplaria, quorum quadringenta fuere liberata, non nisi singulis venere grossis. Vtinam Catullum quoque et Propertium, Corvinianos, Tibulli MScto codici adnexos, luce publica, vt promisit, donasset Köleserius, qui, dum Aurariam Romano-Dacicam Carolo VI. Imp. voueret, dicaretque, aureo torque a munifico Caesare fuerat donatus. Sed ne quid dissimulemus, decantatum hunc Tibulli Coruiniani Codicem MSctum a Köleserio publicatum in Bibliothecam Illustriss. Domini S. R. I. Comitis Sam. Teleki, Excelsi Regii Gubernii Transiluanici Consilarii, nuper admodum esse illatum, Litte-

orvos váltotta ki inkább pénzen, mint kérelemmel s miután 1727-ben 8°-en 5 íven kinyomtattatta Kolozsvárott és a lipcsei tudósok is megemlékeztek róla ua. évi Közleményeik 451. lapján, csak igen kevés példányát juttatta barátainak, a többi pedig egy ládában lapult, börtönbe zárva, mindaddig, míg 1775. végén a kiadónak kétezer könyvnél többre rúgó egész könyvtárát elhagyott első feleségének örökösei Brassóban nyilvános árverésen el nem adták. Kolozsi István orvosdoktor brassói tanácsosnak, akinek az anyja volt Köleséri első felesége, még ua. évben nekem írt szíves levele szerint a kolozsvári Tibullus-korvina egy-egy példánya, amelyből négyszáz került akkor napvilágra, egy-egy garason kelt el. Bárcsak a Tibullus kéziratos kódexébe kötött Catullus és Propertius korvinákat is nyomtattatta volna ki, mint ígérte, Köleséri, aki a VI. Károly császárnak írt és ajánlott Auraria Romano-Dacicáért aranyláncot kapott a bőkezű császártól. De hogy el ne hallgassak valamit: a nagytudományú Cornides Dániel úr a folyó 1779. év május 19-én nekem Marosvásárhelyről írt szíves levelében arról értesített, hogy ez a Köleséritől közzétett, agyonmagasztalt, kéziratos Tibullus-korvina csak nemrégiben került a fényes nevű Teleki Sámuel szentbirodalmi gróf úrnak, a fő-

rae die 19. Maii an. 1779. labentis, M. Vásárhelyino ad nos humanissime exaratae, litteratissimi D. Danielis Cornides nos edocuerunt, tali subnexo epiphonemate: *Plus vice simplici Codicem illum ab Illustrissimo Domino Comite mihi commodatum versavi manibus. Est Codex chartaceus in forma 4ta, ductibus litterarum hodiernis distinctis et legibilibus, atramentoque prorsus recenti exaratus. Pignore quouis certare ausim, scripturam eam seculi praesentis aetatem haud excedere.* Nonne itaque Kölesérius fraudem orbi litterato imposuisse, aut ignorantiam in lectione antiquiorum Codicum Msctorum suam prodidisse, reuera censendus est, dum Codicem illum non nisi annis viginti editione prima Veneta iuniorem in adnexa praefatione adserere haudquaquam erubuerit? Dum haec scribendo pene finiueram, adcurrit laudatus idem Amicus ex Transilvania inopinus cum nuncio, se ex Io. Seiuerto Inscriptionum Dacicarum auctore nuper admodum intellexisse, primaeuum Bibliothecae Budensis Catalogum iussu Coruini Regis confectum in Bibliotheca Wolffenbüttelensi hodiedum superstitem haerere, eumque non modo olim se vidisse, sed et legisse atque ei inscriptum esse illud Tibulli Coruiniani exemplum obseruauisse, vnde Köleserianum nostrum labenti tempore exscriptum est. At quae apud nos adseruatur instructa *Bibliotheca Kazzaiana, praeter Librum Epistolarum Heroidum Ouidii, cum*

magasságú erdélyi királyi kormány tanácsosának a könyvtárába, azt a feltűnő megjegyzést fűzve hozzá: „Ezt a kódexet a fényes állású gróf úr nem egyszer adta kezembe s forgattam benne. Ez egy negyedréte alakú, egész friss tintával s szép, olvasható, mai betűkkel írt papírkódex. Akármibe mernék fogadni, hogy ez az irat nem régibb a jelen századnál.” Ugye, hogy hát azt kell tartani, hogy Köleséri vagy csalást követett el a tudósvilággal szemben, vagy a régi kéziratos kódexek olvasásában való járatlanságát árulta el, amikor nem szégyellte azt állítani az előszóban, hogy csak húsz évvel fiatalabb a velencei első kiadásnál? Éppen amikor ennek a leírásával szinte végeztem, botlik be hozzám váratlanul Erdélyből ez az említett barátom azzal a hírrrel, hogy ő éppen a napokban értesült Seivert Jánostól, az *Inscriptiones Dacicae* szerzőjétől arról, hogy a budai könyvtárnak a Corvinus nemzetségbeli király rendeletére készített első könyvjegyzéke mindmáig épségben van a wolfenbütteli könyvtárban, s ő azt nemcsak látta annak idején, hanem olvasta is és beleírva látta azt a Hollós könyvtári Tibullus-példányt is, amelyből írták ki a mi Köleséri-példányunkat a jelen században. De a mi városunkban levő dús Kazzai-könyvtár, Ovidiusnak Calderini jegyzeteivel Velencé-

Commentariis Calderini Venet. an. 1482. in fol. editum, iure multo aequiori gloriatur duorum celebrium Poëtarum Ouidii et Horatii MSctis aevi antiquioris codicibus, quorum ille de *Arte amandi* characteribus passim rubro-nigris, et nullis interstinctus capitibus exscriptus, ne P. Burmanno quidem, celebri Ouidii editori, vmquam visus, et folia 48 $\frac{1}{2}$ complexus, sic explicit: *Publii Ouidii Nasonis Sulmonens. de arte amandi Liber totalis explicit foeliciter: 1482.* Hic vero, *Quinti Horatii Flaccii Libri II. Epistolarum* scilicet, vt characterum et contractionum ductus manifesto produnt indicio, priore est multo antiquior, foliis maioribus 32. constans, versu hoc, eadem scribendi ratione adposita, sic clauditur:

Tpus abir t' est. ne potum largi9 εqo

Rideat. et pulset lasciua decēti9 εtas,

Charta vtriusque exemplaris, manu nitide exarati, quod non contemnendis Variorum Notis interlinearibus et marginalibus auctum est, partim capite bouino, e cuius vertice medio inter cornua caduceus crucatus cum coronato serpente circumuoluto exurgit; partim cruce alta simplice, eaque coronata, vel etiam tulipa ornata, et tricolli diuersae altitudinis imminente, signata visitur. Nos interim reliquis eruditissimi Medici scriptis, Cent. I. pag. 86. seqq. recensitis, aliqua adhuc adnectimus ab eo profecta: 1) *Dissertatio Philologica, qua quaedam S. Scripturae*

loca

ben 1482-ben kiadott fólió alakú Heroidáin kívül sokkal több joggal dicsekszik két híres költőnek, Ovidiusnak és Horatiusnak régibb kori kéziratok kódexeivel, melyek közül a hol vörös, hol fekete betűkkel írt, fejezetekre sehol sem osztott és még Ovidius híres kiadójától, Burmann Pétertől sem látott, 48 $\frac{1}{2}$ ívre terjedő *Ars amandi* így végződik: „Publii Ouidii Nasonis Sulmonensis de arte amandi Liber totalis explicit foeliciter. 1482.” Emez meg, mégpedig a Quinti Horatii Flacci Libri II. Epistolarum, mint a betűk és rövidítő jelek vonalai világosan elárulják, sokkal régibb az előbbinél, 32 nagy fólióból áll s ugyanazon írásmód szerint a következő verssel zárul:

Tempus abire tibi est, ne potum largius aequo
rideat et pulset lasciva decentius aetas.

Mind a két, szép betűkkel írt példánynak a papírja, amelyet többeknek ízléses sorközi és lapszéli jegyzetei becsesbítenek, részint ökörfejjel van vízjelezve, amelynek a szarvai közt egy koronás fejű kígyóval körületekert kereszties hírnökpálca áll, részint pedig egy magas, egyszerű, koronás keresztrel vagy pedig egy különböző magasságú, háromszárú tulipánnal. Ezúttal hozzáfűzünk e tudós orvosnak az I. centuria 86. és köv. lapjain ismertetett irataihoz még néhány tőle eredőt. 1. *Dissertatio Philologica, qua quaedam S. Scripturae*

loca illustrantur. Praes. D. Campegio Vitringa defendit *Sam. Colesérius*, Vng. Phil. Doct. Fra-
neq. an. 1682. 4. pl. 2. inscripta *Andreae Balyik*,
Pauli Pataki Iudicum Primariorum, et *St. Komá-*
romi. Steph. Gyárfás, secundariorum honoribus,
nec non *Samueli Köleséri* V. D. Ministro Debre-
cinensi, Parenti suo. 2.) *Summarium Philosophiae*
Excellentissimo nomini Koenigseggiano dicatum
Louanii in Scholis Artium. Claudiopoli recus. an.
1723. 8. pl. 2. cum praefatione S. K. D. K. 3.) *Ench-*
iridion Scheuchzerianum Mathematicum, protogra-
phiam vniuersae Matheseos complectens, vsui Transil-
uanorum accommodatum. Claudiop. an. 1723. 8.
plag. 3. praefatus est Samuel Kölesérius a Keres-
eer. Praeter *Inscriptionem* Alpibus, ad Turrim
Rubram, arcem illam munificentia Caroli VI.
probe firmatam, arte politis incisam, Centuriae
Nostrae II. part. I. pag. 15. iam relatam. talia
quoque Nostrum composuisse accepimus. 4.)
Chronostica diuersi generis

- 1.) a VIa et InVIa, DeVIa, perVIa, regIa fIt. IaM
Ipsa Vsa arX VIX, at CaroLVs Ista parat.
- 2.) teVtonICVs strassbVrg arX aVIA DICta
LatInIs,
faXIIt Vt et rVrsVM stet reserata VIa.
- 3.) CaroLVs ILLa IVbet arX aVIA DeVIa fIat,
reX regVM VoLet hoC, CaroLVs Ista
parat.

5.)

- loca illustrantur. Vitringa Campegius úr elnökletével a magyar Köleséri Sámuel bölcseleti doktor védte. Megjelent Franekerben, 1682-ben 4°-en, 2 íven. Balyik András, Pataki Pál első bírák, és Komáromi István, Gyárfás István másodbírák, valamint atyja, Köleséri Sámuel, debreceni igehirdető tiszteletére ajánlotta.*
2. Summarium Philosophiae Excellentissimo nomini Koenigseggiano dicatum Louanii in Scholis Artium. Kolozsvárott nyomtatva 1723-ban 8°-en 2 íven, K. K. Sámuel előszavával.
3. Enchiridion Scheuchzerianum Mathematicum, protographiam vniuersae Matheseos complectens, vsui Transiluanorum accommodatum. Kolozsvár, 1723. 8°, 3 ív. Előszavát Kereseeri Köleséri Sámuel írta. A Kárpátok mesterségesen lecsiszolt oldalába Vöröstoronynál, a VI. Károly költségén jól megerősített várnál, vésett föliraton kívül, melyről II. centuriánk I. részének 15. lapján szóltam, értesülésem szerint kartársunk írta a következőket is:
4. Különböző vonatkozású kronosztichonok:
1. aVIa et InVIa, DeVIa, perVIa, regIa fIt Iam Ipsa Vsa arX VIX, at CaroLVs Ista parat (1715)
 2. teVtonICVs strassbVrg arX aVIa DICta LatInIs faXIt Vt et rVrsVM stet reserata VIa. (1817)
 3. CaroLVs ILLa IVbet arX aVIa DeVIa fIat, reX regVM VoLet hoC, CaroLVs Ista parat. (2111)

- 5.) *Observationes Annalibus Physico-Medicis Vratislauiensibus insertae:*
- a. *Relatio Epistolica de prima Pestis Transylvanicae. an. 1717. grassantis origine.* Tentam. III. pag. 533. 534.
 - b. *Brevis historia pestis Coronensis in Transilvania, die 30. Nou. an. 1718. communicata.* Tentam. V. pag. 1816. Haec ex scriptis I. Albrichii Medici Coronensis, in compendio excerspsit tecto Auctoris nomine.
 - c. *Specialis Relatio Pestis Transilvanicae, in forma Epistolae ad Amicum de statu Transilvaniae epidemico an. 1721.* Tentam. X. pag. 678.
 - d. *Phaenomeni arcuati cum rubedine Stellis illuminata in coelo d. 23. Dec. an. 1719. apparantis descriptio.* Ibidem pag. 711.
 - e. *De turbinosa, procellosa, grandinosa, frequentibus fulminibus mixta tempestate. an. 1721. d. 24. Maii totam Transylvaniam peruadente* Tentam. XVI. pag. 510. seq.
 - f. *De Constitutione aëris epidemica, morbis, et preventibus terrae an. 1722.* Tentam XXI. pag. 159. Dum calamus currit, et horula vna alteraque vacat, aliquid amplius de *Köleserio* nouissime dicendum puto; Iter Academicum is ingressurus, anno aetatis decimo quinto nondum completo, Seculi superioris septuagesimo nono, V. Idus Ianuar. quod Orationem Valedictoriam Hebraico sermone concinne elabora-

tam

5. Az *Annales Physico-Medici Vratislouienses*-ben közölt megfigyelései:

- a) *Relatio Epistolica de prima Pestis Transilvanicae an. 1717. grassantis origine.* III. közlemény, 533–534. lap.
- b) *Brevis historia pestis Coronensis in Transilvania, die 30. Nou. an. 1718. communicata.* V. közlemény, 1816. lap. Ezt Albrich János brassói orvos műveiből írta ki kivonatossan, a szerző nevét elhallgatva.
- c) *Specialis Relatio Pestis Transilvanicae, in forma Epistolae ad Amicum de statu Transilvaniae epidemico an. 1721.* X. közlemény, 678. lap.
- d) *Phaenomeni arcuati cum rubedine Stellis illuminata in caelo die 23. Dec. an. 1719. apparentis descriptio.* Uo. 711. lap.
- e) *De turbinosa, procellosa, grandinosa, frequentibus fulminibus mixta tempestate an. 1721. d. 21. Maii totam Transilvaniem peruadente.* XVI. közl. 510. és köv. lap.
- f) *De Constitutione aëris epidemica, morbis et prouentibus terrae an. 1722.* XXI. közl. 159. lap. Mivel siet a tollam és akad egykét üres órám, jónak látom egyet-mást még elmondani Köleséiről. Mikor tizenötödik évének az eltelte előtt, külföldi akadémiákra készült, a múlt század hetvenkilencedik évében, január 9-én egy szépen kidolgozott

tam publice in Acroaterio Debreczinensi praesentibus Ciuitatis Consulibus, Ecclesiarum pastoribus, scholaeque Rectoribus et vniuersis eius Ciuibus, aliisque honoratioribus Viris cum insigni adplausu recitauerit, in *Fastis Neubarti publicis*, Kalendarium vocamus, a *Ioanne Rosnyai* Typotheta, anno memorato Debrecini editis, manu coeua *St. Szokolai* adnotatum legimus: quibus in fine adtextus legitur lepidus, de transplantandis morbis Tractatus tali insignitus titulo: *Rövid tantás, miképpen némely betegségeket, vagy 'allatokban Fákban vagy Fűvekben be-olthatni, hogy a' beteg meg gyógyúllyon.* Addamus: Inter Kalendaria Debreczini vmquam edita, nullum ante annum 1593. videre nobis licuit, hoc vero anno indicato vsibus publicis apud nos typorum beneficio vulgarum variis refertum est *prognosticationibus*, talibus in fronte signatum characteribus: *Iudicium Magyar nyeluen, az O és Vy Kalendarium szerint Christus Vrunk születese után M. D. XCIII. esztendőre: Tenatius Iános M. Az Krakai fő Oskolában rendeltett Astrologusnack irásából Magyarra fordítottatott DEBRECENBEN.* Legibus Calendarii Iuliani hoc est accommodatum. Duorum praeterea Fastorum nostratium publicorum, ne memoria dispereat, titulos saltim hic adponam:

búcsúbeszédet mondott héber nyelven a debreceni előadóteremben, a város bíráinak, az egyházak lelkészeinek, az iskola tanárainak és valamennyi diákjának, meg más előkelőségeknek a jelenléte mellett és nagy helyeslése közepett, amit a Rozsnyai János nyomdásztól az említett évben Debrecenben kiadott s kalendáriumnak nevezett *Fasti Neubarti publici*-ba Szokolai István azonkori kezevonásával látok följegyezve. Ennek a végéhez csatolva olvasható egy szép értekezés a betegségek átültetéséről, ezzel a címmel: „Rövid tanítás, miképpen némely betegséget, vagy állatokban Fákban vagy Fűvekben be-olthatni, hogy a' beteg meg gyógyúllyon.” Tegyük még hozzá: A Debrecenben valaha kiadott naptárak közt még nem sikerült régibbet látnom az 1593-inál, ez a nép használatára nálunk a jelzett évben nyomtatott példány pedig tele van jósolgatásokkal, címlapján a következő jellemző szöveggel: „Iudicium Magyar nyeluen, az O és Vy Kalendarium szerint Christus Vrunk születese után M. D. XCIII. esztendőre: Tenatius János M. Az Krakai fő Osolában rendeltetett Astrologusnak írásából Magyarra fordittatott **DEBRECENBEN.**” Ez a Júlián naptárhoz igazodik. Hogy feledésbe ne merüljön, ide írom még legalább a címét két városunkbeli népnaptárnak:

1.) *Kalendarium Christus Vrunck születese után 1618. Esztendőre; Nemet Nyelvből Magyar Nyelvre fordítottatott. Debreczenben nyomtatta Lipsiai Pál in 16.*

2.) *Kalendarium Christus Vrunck születese után az 1628. Esztendőre az Braszlai Kalendariumbul Magyarra fordítottatott. Debreczenben nyomtatta Rheda Peter in 16. In vtroque horum singulis mensibus, singula monita et praecepta medica, eaque metrica, ex ordine subiiciuntur: tale est, quod in Maio praescriptum legitur:*

*Borsos étket egyél, vért bocsáss, vízbe mosodgyál,
Íó füvel 's borral tarcsad egességedet.*

Vtrumque hoc Gregorianum iam est Calendarium: illud Insigne Regni Hungariae nudo Scuto varie inflexo, absque omni reliquo ornamento praefixum habet: hoc vero Consuli Ciuitatis, amplissimisque Ciuibus inscriptum idem Regni Insigne in Frontispicio gerit, sed coronatum, et a duobus Gryphis alatis sustentatum; in fine vero Insigne Ciuitatis visitur in Scuto ouali absque lemniscis depictum: agnus paschalis vnice hic in campo rubro, viridi gramine insistit cum vexillo rubro trifido et alba cruce notato cum epigraphe: MINT A BARAN MEG NEMVL A NIROK ELLOT. ESA. LIII. In Calendario primo c et tz. in altero cz et c. alternari, in tertio lege constanti Debreczen scribi obseruauimus.

1. Kalendarium Christus Vrunck születese után 1618. Esztendőre; Nemet Nyelvből Magyar Nyelvre fordítottatott. Debreczenben nyomtatta Lipsiai Pál in 16.
2. Kalendarium Christus Vrunck születese után az 1628. Esztendőre az Braszlai Kalendariumból Magyarra fordítottatott. Debreczenben nyomtatta Rheda Peter in 16. Mindegyikükben mindegyik hónaphoz egy-egy verses orvosi figyelmeztetés és utasítás van mellékelve egymás után. Ilyen előírás májusra a következő:

*Borsos étket egyél, vért bocsáss, vízbe mosodgyál,
Jó füvel és borral tarcsad egességedet.*

Ez már mind a kettő Gergely-féle naptár. Amannak az elején Magyarország címere van egy változatosan hajlított egyszerű pajzson, minden más díszítés nélkül; emennek meg, mely a város bírójának és legtekintélyesebb polgárainak van ajánlva, ugyanolyan országcímer van a címlapján, de megkoronázva és két szárnyas grifftől támogatva; a végén pedig a város címere látható egy tojásdad pajzsra festve, pántlikák nélkül; csak a húsvéti bárány áll itt vörös háttéren zöld füben háromágú vörös zászlóval, amelyet fehér kereszt díszít, a következő fölirattal: MINT A BARAN MEG NEMVL A NIROK ELOT. ESA. LIII. Úgy látom, hogy az első naptárban a c és tz, a másodikban a cz és c váltakozik, a harmadikban pedig állandóan Debreczen van írva.

Fastos eiusmodi publicos Bartphae olim lingua vernacula editos duos in scriniis adseruare nos, et vtrumque ex officina Iacobi Kléz prodiisse, alterum an. 1601. alterum vero an. 1628. monuisse sufficiat. Ast omnibus his et singulis prius omnino tempore est illud Iulianum, quod an. 1585. Magno-Varadini excusum fuisse cognouimus, ad normam Calendarii Cracouiensis conscriptum, vna cum Iudicio M. S. P. Carmini incluso, quod ita incipit:

*Qui sapit, in veteri maneat ratione dierum,
Nam noua nil verae laudis habere potest.
Hanc Anti-Christus genuit, sibi seruet eandem, etc.*

Huius Pseudo Calendarii, vt vocabatur, Auctores dum Stephanus Arator, aliter Szántó, Loiolitici ordinis vir eruditus cum suis Sectatoribus alio carmine, aequè mordacibus verbis concinnato, et Claudiopoli Transiluanorum edito, acrius perstringeret, tum Petrus Beregszászi, Varadiensium antistes, gemino scripto erudite satis respondit, titulis his insignito: *Aduersaria de Controuersiis, hoc seculo in Religione motis*. Basil. an. 1587. 8. et *Opuscula varia de Calendario Gregoriano*. Basil. an. 1590. 8. Multas reuera in nostra quoque hac Patria, vt alibi gentium, hanc Calendarii Iuliani emendationem peperisse turbas, diffitendum non est, tentatum est eas publice quoque in Comitiiis Regni an. 1587. Posonium conuocatis

Csak éppen megemlítem, hogy nekem két ilyenféle, annak idején Bártfán kiadott magyar nyelvű népnaptáram van itthon a szekrényemben, mindkettő Kléz Jakab műhelyéből került ki, mégpedig az egyik: 1601-ben, a másik meg 1628-ban. De mindezeknél és általában mindegyiknél régibb keletű az a Julián naptár, amelyet a krakkói kalendárium mintájára írtak, s 1585-ben Nagyváradon nyomtattak ki M. S. P. versbe foglalt ítéletmondásával együtt, amely így kezdődik:

*Az, ki okos, tartson ki a régi napok sora mellett,
mert biz az új naptár nem dicsekedni való.*

Antikrisztus az apja, no hát csak tartsa magának stb.

Mivel ennek az akkoriban Álnaptárnak nevezett műnek a szerzőit Arator, másképp Szántó István tudós jezsuita egy Kolozsvárott Erdélyben kiadott másik, éppen ilyen harapós verssel elég keményen vagdalta meg csatlósai segítségével, Beregszászi Péter váradi főlelkész két kellő színvonalú tudós művel felelt meg, melyek Aduersaria de Controuersiis, hoc seculo in Religione motis, címmel Bázeblen 1587-ben 8. és Opuscula varia de Calendario Gregoriano, címmel Bázelen 1590-ben 8. jelentek meg. Meg kell vallani, hogy a Julián-naptárnak ez a kijavítása hazánkban is, mint bárhol a világon, valóban sok vizzályt szült. Megpróbálták lecsendesíteni őket nyájas szóval közigazgatásilag is az 1587-es

artic. 28. placidioribus verbis componere, ast, quod efferati essent Ciuium plerorumque animi, non prius, quam anno demum 1599. in Diaeta ibidem celebrata artic. 45. sub graui poenae interminatione sopiri ex integro potuerunt. Caussas vero genuinas, ob quas abrogato, in nostro quoque hoc Regno, veteri Calendario, nouum fuerit introductum, scite admodum explicuisse legimus *Dauidem Frölichium*, Astro-nomum Patriae Practicum, Caesareopolitanum, in *Iudicio suo Astromantico*, Vratislau. an. 1637. in 4. edito: adductis interim non modo Iuliani, sed etiam Gregoriani Diarii naeuis, futuro subinde tempore semet manifestandis.

- 2.) *Epigrammata variis occasionibus fusa, Honori Ill. ac Excell. Viri, Domini Samuelis Koleséri de Keres-eer, Philosophi et Medici praestantissimi, Guberniali Transilvaniae Consilio adlecti.* Claudio-poli an. 1728. in 8. plag. 2. scripta quidem sunt, at Patres e S. I. in fronte opellae adgratulaturi Auctorem adpellant *Excellentissimum Generalatus Medicum*: Sic Epigramma suum exorsi:

*GORGIADAE legerem dum nuper acumina Libri,
Quid facit in Medici, dixi, Epigramma manu?*
etc. etc.

*GORGI, Pannonicum premis vndique cuspide
mandum,
Nescio quod maius mens Tua voluit opus.*
etc. etc.

Inter

pozsonyi országgyűlés 28. cikkelyével, de mert legtöbb honfitársunk lelke igen elmérgesedett, csak 1599-ben volt lecsillapítható egy uo. tartott újabb országgyűlés súlyos büntetést ígérő fenyegetésével. Annak az igazi okait meg, amelyek miatt a régi naptár eltörlése után a mi országunkban is bevezették az újat, a késmárki Frölich Dávid, hazánk gyakorlati csillagásza, fejtette ki szép okosan Boroszlóban 1637-ben kiadott negyedréttű Iudicium Astromanticumában: ebben időközben nemcsak a Julián-, hanem a Gergely-naptárnak az idők folyamán apránként kiderülendő anyajegyeit is föltárta. Epigrammata variis occasionibus fusa, Honori Illustrissimi ac Excellentissimi Viri, Domini Samuelis Köleséri de Keres-er, Philosophi et Medici praestantissimi, Guberniali Transilvaniae Consilio adlecti. Kolozsvár, 1728, 8°, 2 ív. Bár ezeket Kölesérinek írták, a Jézustársasági atyák, köszönteni akarva a szerzőt, a mű elején mégis „a kegyelmes hadparancsnokság orvosának” nevezik, így kezdve epigrammájukat:

*Gorgius elmés verseit olvasván minapában,
 azt mondtam: de dicső orvosi kézben e mű:
 stb., stb.*

*Szerte magyar földről irsz, Gorgius, itt
 dalokat, most:
 ennél érdemesebb művet aligha irál
 stb., stb.*

Inter reliqua Gorgii Epigrammata maxime omnium illud nobis adrisit, quod pag. 3. de Alba Carolina occinuit:

*Iulia dicebar, Carolinam dixerat Albam
 Me CAROLVS sextus Caesar, honore nouo.
 Me vetus exiguis firmarat moenibus aetas,
 Dobile non multa turre tuente latus.
 Aequauit plus ille solo, grataque Gradiuo
 Fortiter in tutum muniit arte decus.
 Iam variis tollor vallis super aethera, quanta
 Lunae despicio de statione globum!*

Recitabo id quoque, quod pag. 23. in Statuam Caroli VI. Imp. in Porta Carolina equo insidentis contra orientem, conscripserat:

*Felicem quo flectis equum, fortissime Caesar,
 Regia qua Caroli ducit ab vrbe via?
 Destinat Imperii Tibi spem bellator Eoi
 Quod fera barbaries et diuturna premit.
 Quaere illud, quoniam post immortalia facta
 Dacia te Regnis non capit ampla suis.*

In Arcanistam Medicum pag. 13.

*Imponis Medicus medicis noua nomina rebus,
 Quas norunt omnes, imposuisse iuuat.*

ARTICVLVS XIX.

GREISSING (Valentinus) De Valentini huius Greissingii vita et scriptis Czuittinger in specim.
 Hun-

Gorgius többi epigrammája közül leginkább az nyerte meg tetszésemet, amit Károlyfehérvárról írt a 3. lapon:

*Régen még Gyulavár, a fehér, voltam, de a császár
most Károlyvárrá tett, nekem adva nevét.
Gyenge falakkal erősített meg a hajdani korszak,
tornyot alighogy emelt, védeni oldalaim.
Szinte a földig rontata most ez s hadtudománnyal
biztos erősséggé építé ki helyem.
Égbe nyulik most már bástyám s fitymálva tekint le
őrálló helyiről holdnak a gömbje felé!*

Idézni fogom azt is, amelyet a Károly-kapuban a lóháton kelet felé néző VI. Károly császár szobrára írt, a 23. lapról:

*Merre irányzod büszke lovad, te vitézszivű császár,
honnan a Károlyról elnevezett ut ered?
Hadparipád a török császár birodalma felé néz,
melyet a barbárság durva uralma emészt.
Menj hát arra, mivel halhatatlan nagy híred Erdély
szűk terein már nem fér el a méretivel.*

Egy csodaszeríró orvosra (13. lap)

*Ujj néven nevezéd el az orvosságokat, ámde
mind másképp tudják, csak magad ismered így.*

XIX. CIKK

GREISSING BÁLINT Greissing Bálintnak az életéről és műveiről Czwittinger a Specimen

Hungar. Litter. in Artic. pauca admodum commentatus; plura *Petrus Bodius* in Athenis Hung. pagg. 350. 351. protulit in medium; quae *Alex. Horányius* in Memoria Hungarorum Part. II. pag. 46. 47. pro more suo in Latinum sermonem traduxit, *Iosephus* vero *Benkő* in Transilvania nondum orbi satis cognita Tom. II. pag. 314. nonnisi repetiit: nos vero addimus Eum nobili genere ortum habuisse Patrem *Christophorum Greissingium*, vrbis Coronensis Senatorem, Matrem vero *Margaretham Forgáts*, prius Petri Mederi, Verbi diuini Ministri Coronensis Viduam. Vittebergae posteaquam summos in Philosophia fuisset consecutus honores, ibidem, vt Facultatis Philosophicae Adjunctus, publicas Praelectiones aliquamdiu instituit. Tandem redux in patriam tellurem Coronensis Gymnasii Rector est anno 1684. constitutus, quo munere per decennium laudabiliter gesto a Rosonensibus (Rosenau) ad verbi diuini ministerium an. 1694. euocatus est in locum Martini Albrichii tunc temporis mortui, atque in statione hac reliquum omne vitae tempus exegit. Datus est Greissingio Locus hic inter Medicos honorificus, non quod artem is professus fuerit Medicam, sed quia Res quoque Physici ac Medici argumenti nonnullas illustraverit. Talia sunt, quae foris domique publicasse comperimus.

OPERA.

Hungariae Litteratae megfelelő cikkében aránylag keveset mond. Többet tett közzé Bod Péter a Magyar Athénás 350. és 351. lapján, amit aztán Horányi Elek a Memoria Hungarorum II. részének 46. és 47. lapján szokása szerint latinra fordított, Benkő József pedig a Transilvania mundum orbi satis cognita II. kötetének 314. lapján csak megismételt. Én most hozzáteszem, hogy apja, Greissing Kristóf brassói városi tanácsos, nemesember volt, anyja meg Forgáts Margit, korábban Meder Péter brassói lelkész özvegye. Miután Wittenbergben elnyerte a filozófia legmagasabb fokozatát, egy darabig mint a bölcséleti kar adjunktusa nyilvános előadásokat tartott ott, végre hazatérve a brassói gimnázium igazgatója lett 1684-ben. Miután ezt a tisztét dicséretesen viselte tíz évig, 1694-ben az akkor elhalt Albrich Márton helyére, a rozsnyóiak hívták meg papnak és ebben az állásban maradt élete végéig. Greissingnek azért adtam helyet tiszteletből az orvosok közt, mert bár sohasem folytatott orvosi gyakorlatot, néhány fizikai és orvosi tárgyú művet írt. Ide iktatom azokat, amelyeket tudtommal kint vagy itthon tett közzé.

O P E R A.

- 1.) *Sal* ΜΩΠΑΝΘΕΙΣ quem e Matth. V. W. 13. exercitatione philologica erutum, declaratumque — Respond. Matthia Götzke, Hadelensi, ad d. 24. Febr. an. 1677. Vitteb. in 4. plag. 2¹/₂.
- 2.) *Disquisitio Philosophiae Naturalis de Partu septimestri.* Resp. Mich. Gütschio, Kisdino-Transilu. d. 13. Mart. Vitteb. an. 1677. 4. plag. 3. constitutum fuit auctori disquirere anne Partus septimestris perfecte a natura elaboratus, ac vitalis sua natura esse possit? Cuius Dissertationis pernoscendae caussa, eam vberius paullo iam recensebo. Caput I. inscribitur de *Vocis enodatione*, vbi §. 2. vocem pario et partus deriuat vel a par, quod ex vno indiuiduo duo faciat, vel quod mauult a Hebr. פרה *fructificauit*: tum §. 3. varios partus significationes adducit, prout capitur vel proprie vel metaphorice, et quidem posterius vel adiectiue vel substantiue, denique §. 4. de etymo vocis *Septimetris* disputat, vbi de duplici mense, solari nempe et lunari agit. Cap. II. inscribitur *De caussis extrinsecis*, absoluiturque §phis 12. Caput III. est de *caussis internis*, §phis 8. constans. Caput IV. *de foetus septimestris perfectione* §phos 8. habet. Caput V. *de partus termino inscriptum* §phos itidem 8. complectitur. Tum sequitur *Sectio II. problematica.* Problema I. *Num creaturae rationali*

inde-

M Ű V E I

1. Sal *ΜΩΠΑΝΘΕΙΣ*, amelyet Máté V. fejezetének 13. verséből nyelvészkedés közben föl kutatva és megmagyarázva — a hadelni Götzke Mátyás ügyvédelme mellett 1677. február 24-én adott ki Wittenbergben 4° alakban 2 $\frac{1}{2}$ íven.
2. *Disquisitio Philosophiae Naturalis de Partu septimestri*. A Kisdről való erdélyi Gütsch Mihály javallása mellett 1677. március 13-án Wittenbergben, 4° alakban, 3 íven. A szerző föladata volt eldönteni, hogy a természettől teljesen kimunkált és a maga természetétől életképes lehet-e a hét hónapra szült gyerek. Ezt az értekezést, alaposabb bírálat céljából, kissé bővebben fogom ismertetni. Az I. fejezet címe: „A hang kibontakozásáról”. Ennek 2. paragrafusa a pario (szülök) és a partus (szülés) szót vagy a par (egyforma) szóból származtatja, merthogy kettőt hoz létre egy egyénből, vagy inkább a héber פרה „megtermékenyített” szóból. A 3. paragrafus a partus különböző jelentéseit hozza elő, aszerint, hogy valóságosan vagy átvitt értelemben fogjuk-e föl, mégpedig a második esetben vagy melléknévileg, vagy főnévileg. Végre a 4. paragrafus a septimestris szó gyökeréről fejtegetődzik ott, ahol a kétféle, mégpedig a Nap szerinti és a Hold szerinti hónapról szól. A II. fejezet címe „A külső okokról”, s 12 paragrafusra oszlik. A III. fejezet „A belső okokról”, és 8 paragrafusból áll. A IV. fejezet „A hetedhónapos magzat tökéletességéről”, s ennek 8 paragrafusa van. „A szülés időpontjáról” című V. fejezet szintén 8 paragrafust foglal magába. Aztán következik

indefinitum tempus partus a Natura assignatum sit? constat §phis 6. Quaestionem adfirmat auctor. Problema II. *Num Partus septimestris sit a Natura, vel praeter eam?* §phis 5. circumducitur. Auctor ait pratum talem esse a Natura. Problema III. *Num Partus septimestris sit abortus, et monstrum»* § I. habet. Auctor Quaestionem negat, oppellaeque finem imponit. Insulsissima est, ignoscant nobis pii Greissingi manes, Dissertatio haec Methaphysica potius quam Medica, scholasticorum medii aevi superstructa ineptiis: Auctores, quos excitat, potissimum sunt Aristoteles, Scheibleri *Meta-physica*, Sperlingii *Physica*, Zanardi *Physica*, Zacchias in primis et Rall, aliique huius furfuris auctores obscuro.

- 3.) ΔΥΩΔΕΚΑΣ *Positionum Physicarum*, Praeside Valent. Greissingio defendit auctor M. Theodorus Thomas von Pesterwitz. Vitteb. an. 1677. in 4.
- 4.) *Exercitatio Academica prior, de Atheisma*, opposita in primis Renato des Cartes et Matthiae Kuntzen. Resp. Georg. Tutius, Kis-Schenckino-Transilvano ad d. 24. Nou. Vitteb. an. 1677. 4.
- 5.) *Exercitatio Academica posterior, de Atheismo* etc. eod. Respond. ad d. 18. Decembr. Vitteb. an. eod. in 4.
- 6.) *Dissertatio de Theologia Naturali*, Auctore et Respond. M. Christ. Frid. Braun. Vitteb. an. 1678. in 4.

a kérdésekből álló II. taglalat. A „Vajon meghatározatlan szülési időt jelölt-e ki a Természet az eszes embernek?” című I. kérdés 6 paragrafusból áll. A kérdésre Szerző igennel felel. A „Vajon a Természettől van-e a hetedhónapra szült gyerek vagy annak ellenére?” című II. kérdés 5 paragrafusra terjed. Szerző szerint az ilyen gyerek a Természettől van. A „Vajon a hetedhónapra szült gyerek idétlen és szörnyszülött-e?” című III. kérdésnek 1 paragrafusa van. Szerző a kérdést tagadja s ezzel befejezi művecskéjét. Bocsásson meg nekem Greissing lelke a másvilágon: ez az inkább filozófiai, mint orvostudományi értekezés a középkori skolasztikusok képtelenségeire van felépítve. Idézett szerzői Aristoteles, Scheibler Metafizikája, Sperling Fizikája, Zanard Fizikája, meg főleg Zachchias és Rall és más efféle sütetű jelentéktelen írók.

3. ΔΥΩΔΕΚΑΣ Positionum Physicarum, Greissing Bálint elnökletével védelmezte szerzőjük, von Pesterwitz Tivadar Tamás mester. Wittenberg, 1677-ben, 4° alakban.
4. Exercitatio Academica prior, de Atheismo, opposita in primis Renato des Cartes et Matthiae Kuntzen. Bírálója az erdélyi Tutius György, Kissenkről. Vitteberga, 1677. nov. 24.
5. Exercitatio Academica posterior, de Atheismo stb. ugyanazzal a bírálóval Vitteberga, ugyanazon év decembr 18-án, in 4.
6. Dissertatio de Theologia Naturali, szerzője és bírálója Braun Keresztély Frigyes mester. Vitteberga, 1678. in 4.

- 7.) *Disputatio Theologica de aeterna Verbi Dei duratione, vt et de vera iustitia, iuxta Matth. V. 18—20.* Praes. Io. Deutschman Vitteb a. 1678. in 4. plag. 4.
- 8.) *Immolatio Liberorum Molocho facta, iuxta Leuit. XX. 2.* Exercitatione philologica — praes. M. Valent. Greissing. Corona. Transilu. Sereniss. Elector. Saxon. Alumno. Respond. Nic. Ioan. Michaëlis, Riualia Liu. Vitteb. an. 1678. in 4. plag. 7.
- 9.) *Sylloge Controuersiarum selectarum ex Philosophia rationali Prima.* Resp. Mich. Emser, Muschnensi Transilu. Vitteb. an. 1679. in 4. plag. 2.
- 10.) *Sylloge controuersiarum selectarum ex Philosophia rationali Secunda.* Resp. Georg. Hornigio, Dresdensi. Vitteb. an. 1679. in 4. plag. 2.
- 11.) *Disputationes Exegetico-polemicas, in Compendium locorum theologicorum Leonhardi Hutteri, dum esset Rector Coronensis, complures foras emisit, quae frustatim Coronae prodierunt in 4. vt sunt:* a) *De Theologiae Prolegomenis.* Resp. Ioanne Abrahami, Prasmariensi, Coronae typis Hermannianis an. 1687. b.) *De Religione.* Resp. Luca Farnengel, d. 24. Dec. an. 1687. c.) *De Articulis fidei.* Resp. Andr. Conradi Mediensi, d. 20. Dec. Coronae an. 1688. d.) *De essentiali Diuisione Librorum Biblicorum in canonicos et apocryphos.* Resp. Georg. Nuszbaecher, Coronensi, et Simone Roth, Ma-
rie-

7. Disputatio Theologica de aeterna Verbi Dei duratione, vt et de vera iustitia, Máté fejezetének V. 18—20. versei szerint. Deutschman János elnökletével Vitteb. 1678. 4° alakban 4 íven.
8. Immolatio Liberorum Molocho facta, Mózes 3. könyve XX. fejezetének 2. verse szerint. Filológiai gyakorlatként — az erdélyi Brassóból való Greissing Bálint mesternek, Őfelsége a szász Választófejedelem pártfogoltjának elnökletével. Bírálója a lívlandi Rigába való Michaélis János. Wittenberg, 1678. in 4°. 7 íven.
9. Sylloge Controuersiarum selectarum ex Philosophia rationali Prima. Bírálója az erdélyi Emser Mihály Muzsináról, Witteberga, 1679. in 4. 2 ív.
10. Sylloge controuersiarum selectarum ex Philosophia rationali Secunda. Bírálója Hornik György Drezdából. Vitteberga, an. 1679. in 4. 2 ív.
11. Hutter Lénárt Compendium locorum Theologicorum-a ellen több hitvitázó értekezést adott ki brassói rektorsága alatt, melyek kicsinyenként jelentek meg Brassóban negyedréten, ahogy ma is vannak: a) De Theologiae Prolegomenis. Ábrahám János prázsmári lelkész javallásával. Brassóban a Hermannnyomdában, 1687-ben. b) De Religione. Farnengel Lukács javallásával, 1687. december 24-én. c) De Articulis fidei. Conradi András megyesi lelkész javallásával dec. 20-án. Brassó, 1688. d) De essentiali Diuisione Librorum Biblicorum in canonicos et apocryphos. Nuszbaeher György brassói és Roth Simon

- rievall, d. 6. et 6. Ianuar. an. 1693. typis
Lucae Seüleri.
- 12.) *Paradoxa Logica quadraginta.* Resp. Georg.
Wand., Scholae Oratore, Coronae an. 1692.
in 4.
- 13.) *Donatus Latino-Germanicus.* Coronae an. 1693.
in 8.

ARTICVLVS XX.

GYVLAI (*Paullus*) Gyulaius hic, medio Seculo
XVI. mediocri loco, tenuique in re familiari natus,
cum singulari esset morum modestia discendique
ardore, eum *Caspar Békéssius*, Ioannis Sigismundi
Hungariae Reguli Consiliarius et apud exteros
Principes Orator, in alumnorum suorum numerum
recepit, atque domestica mox disciplina non con-
tentum studiorum altius prouehendorum causa in
exteras oras, lauto prius adiutum stipendio, expedi-
uit: itaque dum Pataviam praeprimis et Bononiam
inhabitasset, immo totam peregrinando obiisset
Italiam, idque non animi duntaxat causa, sed vt,
visis regionibus et moribus hominum, doctrinam,
prudentiam, rerumque agendarum dexteritatem
augeret; reuertit in patriam tellurem non modo pro-
fanis doctrinis, sed etiam sacris artis Machaoniae
mysteriis egregie imbutus, vitamque dum ageret
insigni continentia, modestia aliisque virtutibus com-
mendatam, laudatus Casparus Békésius Nostrum,
deuinctissimum ob collata in se beneficia nomi-
nis

- máriavölgyi lelkész javallásával, január 6- és 6-án, 1693-ban, Seuler Lukács betűivel.
12. Paradoxa Logica quadraginta. Wand Györgynek, az iskola szószólójának a helyeslésével. Brassó, 1692., 4°.
13. Donatus Latino-Germanicus. Brassó, 1693., 8°.

XX. CIKK

GYULAI PÁL. Ez a Gyulai a XVI. század közepén, szűkös vagyoni viszonyok közt élő, közép-rendű családból született. Minthogy ritka erkölcsi fegyelmezettsége volt, és égett a tanulásvágytól, Békéssi Gáspár, János Zsigmond magyar ellenkirály tanácsosa és külföldi fejedelmekhez küldözött szószólója, pártul fogta és — mivel nem elégítette ki őt az, amit itthon tanult — tudományának följobbvitele végett külföldre küldte, bőségesen ellátva útravalóval. Miután így eleinte Pádovában és Bolognában lakott, sőt vándorolva bejárta egész Olaszországot, de nemcsak szórakozásból, hanem hogy a tájakat s az emberek szokásait szemlélve, tudományát, bölcsességét és a közügyek intézésében való jártasságát is növelje, visszatért hona földjére, nemcsak a közönséges tudományokkal, hanem a gyógytudomány szent titkaival is telítve. Mivel páratlanul fegyelmezett, szerény és más erényekkel is ékeskedő életet élt, a már említett Békéssi Gáspár ezt a mi kartársunkat, aki neki a

nis cultorem, in aulam suam adsciuit, non modo sanitatis suae tutandae, sed rerum quoque domesticarum omnium administrandarum curam Ei concredidit, immo nouissime arcem quoque suam *Fogarasiensem*, quo omnem suum is thesaurum absconderat, a *Stephano Bathorio*, legitimo Transilvaniae Principe, quod esset infensus honorum et imperii aemulus, arctissima anno 1573. cinctam obsidione, pro virili defendendam commisit, ipse fuga prius alibi gentium sibi salutem quaesiturus. Dicta posteaquam arx munitissima, *Bekesii* haeredium, post acerrimam XIX. dierum oppugnationem deditione fuisset feliciter capta, et pacta praesidiariis vitae bonorumque incolumitate, solus *Paullus Gyulainus* ob suspicionem corrasii occultatique thesauri *Bekésiani*, effugiumque patroni sui, aliaque, quae in *Bathorium* Principem machinatum fuisse credebatur, consilia clandestina in vincula coniicitur, sed iis mox ob ingenii elegantiam, acremque ac industrium in negotiis quibusvis conficiendis animum, interiecto breui tempore, relaxatis, liberaliter postea a *Stephano* Principe *Bathorio*, etiam posteaquam is ad solium regni Poloniae sublimaretur, semper est habitus, immo a conscribendis epistolis secretioribus, adsignato non mediocri censu annuo, constitutus est. Singularem dum non modo *Stephanis* Regis, sed et *Successorum* in *Transilvania* Principum, *Christophori* et *Sigismundi Báthoriorum* diu retineret benevolentiam erga se satis superque pro-

Weszpr. P. II.

K

pensam

vele szemben gyakorolt jótéteményeiért odaadó híve volt, udvarába fogadta s ott nemcsak egészségének, hanem valamennyi házi ügyének a gondozását is ráruházta, sőt utoljára fogarasi várát is — ahová kincseit rejtette, Báthori István meg, Erdély törvényes fejedelme, azért, mert ádáz ellensége volt megtiszteltetése miatt s maga vágyott a trónra, szoros megszállás alá fogott 1573-ban — rábízta azzal, hogy védelmezze meg teljes tehetősége szerint, míg ő maga kiszökve, menedéket keres magának idegen országban. Miután ez az említett erős vár, Békési örökbirtoka, tizenkilencnapos kemény ostrom után meghódolt, őrsége pedig az egyezség szerint élete és vagyona tekintetében bánatlanságot szerzett, csakis Gyulai Pál került tömlőbe annak a gyanúja miatt, hogy Békési kincseit elkaparintotta és eldugta, szökését elősegítette, és mert azt hitték róla, hogy egyéb titkos terveket is forralt Báthori fejedelem ellen. De aztán jelleme nemessége s mindenféle dolga végzésében való erélyes és serény természete miatt hamarosan kiszabadult s mindig úri bánásmódban részesült Báthori István fejedelem részéről, még azután is, hogy a lengyel trónra jutott, sőt szép évi fizetéssel levelező titkárává is lett. Mivel nemcsak István királynak, hanem az utána következő erdélyi fejedelmeknek, Báthori Kristófnak és Zsigmondnak a szíves jóindulatát is sokáig megőrizte, úgy esett, hogy amikor a fejedelem és

pensam, accidit, vt, gliscentibus non leui de caussa inter Principem et Balthasarem Bathorium, fratrem, simultatibus, cum Regni Proceres, publicae tranquillitati consulturi, Albae Iuliae anno 1591. unanimi omnium consensione clam iniuerunt sententiam, quod nisi Balthasar, admonitus prius, ad meliorem frugem redierit, atque regionis illius incolas ad defectionis societatem ineundam concitare perrexerit, eum necessario vel perpetuo multandum fore exilio, vel, quod consultius, iniecto collo laqueo tempestiue e medio tollendum. Hoc Senatus Transiluanici consultum Paullus Gyulai cum Ioanne Gálfi dum Principi Sigismundo, ut facere iubebatur, promissa prius obseruanda silentii fide, reuelaret, sed rumor iste tacitus opera Confessarii breui mox in vulgus dimanaret, ita exacerbatus, immo in furorem raptus est Balthasaris animus, vt non prius conceptum in Gyulaium deferbuerit odium; quem ille imminentis sibi periculi praecipuum esse existimabat auctorem, quam insignem militum stipendiariorum manum, consentiente in id Principe iuvene, versatilis ingenii homine *Abafáiam* vicum Marusii fluvii ripae adpositum, et oppido Saxonici iuris, *Szász-Regen* dicto, obuersum expediret, quae *Gyulaium* in hoc suo haerediolo tranquille commorantem, ex improviso adoriundum, interciperet, atque iniectis prius in aduersarium hunc, vt ratus est, suum manibus, sanguinario illico trucidaret consilio. *Gyulaium*, Medicum nostrum, Vi-

rum

testvére, Báthori Boldizsár közt egy igen fontos kérdésben elmérgesedett az alattomos viszály, az ország előkelői a belső béke kedvéért Gyulafehérvárott 1591-ben egyhangúlag azt a titkos határozatot hozták, hogy ha egy előzetes figyelmeztetés után Boldizsár nem tér jobb fölfogásra és nem hagy föl az országész lakosainak elpártolásra való szervezésével, kényszerűségből vagy örök számkivetésre kell őt ítélni, vagy — ami tanácsosabb — hurkot vetve nyakába, még idejében láb alól eltenni. Míg az erdélyi Tanácsnak ezt a határozatát Gyulai Pál Gálfi Jánossal együtt, utasítása szerint Zsigmond fejedelemnek értésére adta, szavát véve a hallgatásra, azalatt a rossz hír gyóntatója révén suttymban hamar elterjedt az országban, amitől Boldizsár úgy fölbosszankodott, sőt földühödött, hogy Gyulai ellen támadt gyűlölete, akit az őt fenyegető veszély fő okozójának tartott, mindaddig le nem csillapodott, míg az ingatag jellemű ifjú fejdelem beleegyezése után egy jókora zsoldos csapatot nem küldött a szász jog szerint élő Szászréggennel szemben fekvő, Maros-parti Abafája faluba, hogy Gyulait, aki nyugodtan időzött ezen a kis birtokán, váratlanul megrohanva elfogja és rátéve kezét erre az ellenségének vélt emberre, menten fölkoncolja. Hogy az itt tárgyalt orvost,

rum de Republica optume meritum, temerario ausu, sed plus quam barbarico, in minutissima frustra anno 1592. concisum fuisse *Wolffgangus Bethlen* testis est *Historiar. Transiluanic. Lib. VII. pag. 408.* edit. Keresdin an. 1687. in fol. Reliqua prosperioris vitae fata idem optumae fidei Historicus patrius strictim ibidem Libr. VI. pag. 303. et 371. seqq. exposuit. Ex penu hoc mutuatum fuisse existimem *Reu. Bodium* ea singula, quae ille de Nostro in *Athenis Hungaricis* retulit in litteras, celeberrimus vero *Horányius.*, inconsultis fontibus, eadem inde depromsit.

O P E R A.

- 1.) *Commentarius rerum a Stephano Rege aduersus Magnum Moschorum Ducem gestarum, anno 1580.* Claudiopoli, in officina Relictae *Casparis Helti* anno 1581. in 4. dedicauit opusculum *Wolffgango Covatsotsio*, Transilvaniae Cancellario, in qua Dedicacione inscribitur: *Paullus Gyulanus* Med. Doct. Vt de Viri huius stylo Latino et eruditione L. B. iudicium ferre queas, en Dedicacionem Libelli rarissimi a Paulo Giulano adornati:

„Magna me voluptate affecerunt litterae
 „tue, ex quibus intellexi, quod tibi po-
 „steritatiq̄ tuae felix faustumque sit, te
 „de matrimonio transegisse. Ecquid vero
 „tibi ad optatam illam felicitatis possessio-
 „nem deerat praeter sociam vitae? ex qua

hazánk érdemes államférfiát, barbárnál barbárabb módon vagdalták apró darabokra 1592-ben, azt Bethlen Farkas írja az 1687-ben Keresden fólió alakban kiadott *Historiae Transilvanicae* VII. könyvének 408. lapján. Élete szerencsésebb korának egyéb eseményeit ugyanez a szavahihető hazai történetíró írta meg röviden ugyanazon mű VI. könyvének 303. s a 371. és köv. lapjain. Ebből a forrásból merítette hitem szerint tiszt. Bod Péter mindazt, amit kartársunkról a Magyar Athénás-ban ad elő s amit aztán a forrás ismerete nélkül belőle merített a híres Horányi.

M Ű V E I

1. *Commentarius rerum a Stephano Rege aduersus Magnum Moschorum Ducem gestarum*, anno 1580. Kolozsvárott, Heltai Gáspár özvegyének a műhelyében, 1581-ben, 4°-en. E kis művet Kovacsóczy Farkas erdélyi kancellárnak ajánlotta. Ebben az Ajánlásban ez áll: Gyulai Pál orvosdoktor. Hogy ennek az embernek a latin stílusáról és tudományáról helyes fogalmat alkotasson a szíves olvasó, itt közlöm e Gyulai Páltól írt ritka könyvecske Ajánlását: „Nagy örömet okozott leveled, amelyből tudomásul vettem, hogy a házasság ügyében dűlőre jutottál. Kívánom: váljék magad és ivadékod javára. Mi is hiányozhatott neked a boldogság kívánatos birtokához,

„ susceptis dulcissimis liberis, et tuam fa-
 „ miliam, aucto Kouaciociorum numero
 „ longius propagares, et patriam, cui omnes
 „ omnia debemus, tali praesidio ornares?
 „ Dii tibi matrimonium fortunent. Vxorem
 „ quidem delegisti, quae et ob vetustam no-
 „ bilitatem generis, et ob castissimos mores
 „ merito tibi debeat carissima esse. Qua de
 „ fortuna tua, quoniam non dubito, quin
 „ me credas ita tibi ex animo gratulari, vt
 „ nulla putes facultate Orationis conceptum
 „ a me animi gaudium explicari posse, faciam
 „ id, quod scio plurimum te auere, vt aequè
 „ tibi laetos nuntios reponam, iis de rebus,
 „ quae a fortissimo Rege sunt superioribus
 „ mensibus aduersus hostem barbarum ge-
 „ stae. Spero enim fore, vt, cum haec legeris,
 „ eodem persugias, quo ego certior de tuis
 „ laetis rebus factus te non sperare, quanta
 „ sis laetitia perfusus, vlla scribendi vi, aut
 „ orationis artificio significare posse.” Ex hac
 Epistola nuncupatoria, Libello Claudiopol. an.
 1581. typis exscripto, praefixa, manifesti reuin-
 citur erroris Wolffg. Bethlenius, qui Lib. VII.
 pag. 412 ait: *Eodem anno (1593) Wolffgangus
 Kouatsotsius Die 24. Februarii filiam Alexandri
 Kendii in vxorem ducit.* Errantem antesignanum
 suum *Bethlenium* secutum fuisse, *Petrum* quoque
Bodium in Magyar Athenas pag. 148. expresse
 legimus. Tametsi *Paullus Gyulai* nomini suo
 M.D. adiunxerit, sum-

mint egy feleség, akitől fogant édes gyermekeiddel részint a magad családjának az életét nyújthatod meg — szaporítva a Kovacsóczyakat —, részint a hazát láthatod el védőkarral, akinek mindannyian tartozunk mindenünkkel? Tegye boldoggá házasságodat az Ég. Feleséget választottál, aki családjának ősi nemessége és tiszta erkölcsei miatt mindenesetre igen drága lehet neked. Ezen szerencséd miatt — mivel biztos vagyok abban, hogy elhiszed, hogy olyan igaz szívvvel gratulálok neked, amelyben semmi szó-cikornyával sem fejezhető ki lelkem öröme — azt teszem, amit tudtommal úgyis legjobban kívánsz: éppen ilyen örvendetes hírral szolgálok cserébe azon hadi eseményeket illetőleg, amelyeket a legvitézebb király hajtott végre a múlt hónapokban a barbár ellenség ellen. Remélem ugyanis, hogy amikor ezt elolvasod, magad is oda szorulsz majd, ahová én kerültem jó híreidről értesülve, nevezetesen, hogy nem is fogod hinni, hogy a toll bármekkora képességével, vagy a retorika bármilyen művészetével is kifejezésre juttathatod, milyen öröm fogott el.” A Kolozsvárott 1581-ben kinyomtatott könyvecske elején levő ezen ajánlólevél alapján kézzelfogható tévedésben marasztaljuk el Bethlen Farkast, aki a VII. könyv 412. lapján azt mondja: „Ugyanebben az évben (1593) február 24-én vette feleségül Kendi Sándor lányát Kovacsóczy Farkas”. Világosan kiderül a Magyar Athenás 148. lapján, hogy forrását, Bethlent követte ezen tévedésében Bod Péter is. Ha Gyulai Pál oda is írta nevéhez az

mosque in Medicina honores in exterorum academiis consecutus fuerit; artem tamen salutarem in Patria vniquam exercuisse vehementer dubitem, si nempe verum sit, quod Wolffg. Bethlen Lib. VII. pag. 408 adfirmat, eum Principis *Sigismundi Báthorii* Affinem fuisse. Itaque non sine ratione suspicari integrum omnino est, Medicinæ Doctoris titulum eum, litteris M. D. indicatum, merum honorarium fuisse. Non puduit illa aetate Viros Principes huiusmodi titulorum, quos saepius ambiuisse cognouimus. Commentarium hunc Gyulaii repetitum esse in collectione scriptorum rarissima de rebus gestis Stephani Bathorii, Principis nostratis, Romae an. 1582. 4. pl. 6. curante Flaminio Nobilio edita, docet Illustriss. *Io. Dan. Ianocius* in Recensione Libror. rarior. Bibliothecae Zaluscianae Num. X. pag. 28. Dresdae an. 1747. in 8. pl. 9. Germanice impressa. Idem, quod Iulanus, argumentum tractasse obseruauimus *Basil. Hyacinthium* quoque et *Andream Tricesium*, quorum ille Penegyricum in excidium Polocense: atque in memorabilem victoriam Stephani Polon. Regis, ex potentissimo Moschorum Principe, III. Kalend. Septembr. 1579. reportatam heroicis versibus composuit, subtextis propriis suis atque amicorum *In Stephanum Regem inuictissimum Epigrammatis*. Patauii Laurentius Pasquatus an. 1580. 4. Hic vero Poëma heroicum Rege victore dignum

„orvosdoktor”-t és el is nyerte külföldi akadémiákon az orvostudomány legmagasabb fokozatát, mégis igen kételkedem abban, hogy itthon bármikor is gyakorolta az orvoslást, ha persze igaz az, amit Bethlen Farkas állít VII. könyve 408. lapján, nevezetesen, hogy sógora volt Báthori Zsigmondnak. Így aztán teljesen helytálló az a nem alaptalan vélemény, hogy az az M. D. (Medicinae Doctor) betűkkel jelzett orvosdoktor cím csak tiszteletbeli volt. Abban az időben nem szégyellték vezető emberek az efféle címeket, sőt tudunk szerint gyakran pályáztak rá. Gyulainak ez a Commentarius-a újra megjelent a Báthori István fejedelem hazánkfíának vitéz tetteiről szóló művek igen ritka gyűjteményében, Rómában, 1582-ben, 4°-ú 6 íven, Flaminius Nobilius gondozásában: írja fényesnevű Ianocius János Dániel a Záluski-könyvtár ritkább könyveinek Drezdában 1747-ben németül nyomtatott 8°-ú 9 íves ismertetésében, a X. szám 28. lapján. Ugyanazt a tárgyat, amit Gyulai, dolgozta föl tudomásunk szerint Basilius Hyacinthus és Andreas Tricesius is, mégpedig amaz a Polock pusztulásáról és István lengyel királynak a nagyhatalmú moszkvai fejedelem fölött 1579. augusztus 30-án aratott győzelméről szóló hexametrikus Panegyricust, amelynek a végéhez saját magának és barátainak a legyőzhetetlen István királyhoz intézett epigrammáit fűzte, Pádova, Laurentius Pasquatus, 1580., 4°.; a másik meg a győztes királyhoz méltó hőskölteményt adott ki a következő címmel: „Triumphus Moscoviticus Serenissimi

sub titulo edidit: *Triumphus Moscoviticus Sere-*
niss. Principis Stephani I. etc. Cracou. in officina
 Lazari an. 1582. 4. Hic idem Tricesius scripsit
 Carmen Iambeo genere in *Chronologiam* quoque
Abrahami Bakschay, Pannonii, De Regibus Hunga-
ricis, Cracou. an. 1567. in 4. typis Matth.
 Siebeneicheri euulgatam: *Andreae Dudithii*
 nomen autem, notissimi emeriti Episcopi
 Quinque-ecclesiensis, et Maximiliani II. ad
 Sigismundum legati, eleganti epigrammate im-
 mortalitati commendauit, quod legitur Epi-
 grammatum Vol. I. edit. Cracau. typis Lazari
 Andreae an. 1565. in 4.

2.) *Dispositio Stephani Regis de educando Sigismundo*
Bathorio, et administranda Transilvania. Dum
 scilicet Stephani, Regis Poloniae, ex fratre
 Christophoro Bathorio nepos, *Sigismundus Tran-*
silvaniae Princeps, ob immaturam aetatem Regno
 administrando nondum censeretur idoneus, Rex
 simul et Princeps tres anno 1583. rerum agenda-
 rum in Transilvania Praesides, *Alex. Kendium,*
Wolffgangum Kovaszocziium et Ladislawn Som-
borium, Viros delectissimos, constituit, iubetque
 obeunda singulorum munera, vt *Paullus Gyula-*
nus, ab Epistolis secretis, exquisitae doctrinae ac
 prudentiae Vir, non modo in ordinem scriptote-
 nus redigat, et in Tabulas referat publicas, sed
 has ipsas constitutiones regias mox in Transilua-
 niam deportandas, Principi Iuueni, regni proceri-
 bus in copioso incola-

rum

Principis Stephani I. stb. Krakkóban, a Lázár nyomdában, 1582-ben, 4°-en. Ugyanez a Tricesius egy jambusos verset írt a magyar Baksay Ábrahámnak Chronologia de Regibus Hungaricis című s Krakkóban 1567-ben, 4°-en, a Siebeneicher Mátyás nyomdájában kiadott krónikájára is. Ő ajánlotta a halhatatlanságnak a néhai híres pécsi püspöknek, II. Miksa Zsigmondhoz küldött követének, Dudith Andrásnak a nevét egy szép epigrammában, amely a Lázár András betűivel Krakkóban 1565-ben 4°-en kiadott epigrammáinak I. könyvében olvasható.

2. Dispositio Stephani Regis de educando Sigismundo Bathorio, et administranda Transilvania. Mivel ti. István lengyel királynak öccsétől, Báthori Kristóftól származott unokaöccsét, Zsigmond erdélyi fejedelmet zsenge kora miatt még nem tartották alkalmasnak az ország kormányzására, a király és fejedelem 1583-ban három kiváló embert rendelt ki elnöknek Erdély kormányzására, Kendi Sándort, Kovacsóczy Farkast és Zombori Lászlót, és meghagyta nagytudományú és bölcsességű titkárának, Gyulai Pálnak, hogy ne csak rendbe foglalja és hivatalos iratba tegye mindegyikük teendőit, hanem hogy ezeket a királyi rendeleteket később Erdélybe víve föl is olvassa és megmagyarázza a lakosok népes gyűlésén az ifjú fejedelemnek és az ország elő-

rum consessu praelegat, explicetque constanti lege obseruandas. Legitur Dispositio illa integra, Wolffg. Bethlenii Histor. Transilu. Libro VI. pag. 365. seqq. inserta.

- 3.) *Epistola ad Georg. Sibrik, arcis M. Varadiensis Praefectum recens constitutum exarata.* Dum scilicet *Ioannes Getzi*, arcis, vt Vocatur, Capitaneus Varadino ad obeunda Gubernatoris munia in Transiluaniam euocaretur, et in eam stationem *Georgius Sibrik*, virtute, manu et audacia Vir inter Hungaros clarissimus, iussu Regis Stephani introduceretur; in Symbolum contestandae suae erga Sibrikium amicitiae *Paullus Gyulai* ex aula Regia Niepolomicensi ad d. 29. Aug. an. 1585. exarauit Litteras, tanta cum accuratatione tribus hic tractationum capitibus. *Nouitius sum; Getzio successi; Varadino praesum* absolutas, ut digna habita sit Epistola multiiuga eruditione refertissima, quae recens electis arcis M. Varadinae Praefectis toties praelegeretur serio ruminanda. Quia duas fere explet philyras, non taedebit nos ultima duntaxat illius verba hic repetere: „Ego TE hisce Litteris meis perinde „ Tractaui, atque Q. Cicero Marcum Ciceronem, „ fratrem suum, vel Salustius Iulium Caesarem: „ Quintus Cicero conscripsit. Codicillum Marco „ Ciceroni, quomodo Romanum consequi possit „ consulatum, qua in re multos Quintos prae- „ celluit eruditione Marcus; Salustius vero Iulium „ victoriosum, ac sapientem

kelőinek azzal, hogy állandó törvényként megtartsák. Ezt a Dispositiót teljes egészében Bethlen Farkas *Historiae Transilvanicae*-ja VI. könyvének 365. és köv. lapjain olvashatjuk.

3. *Epistola ad Georgium Sibrik, arcis Magno-Varadiensis Praefectum recens constitutum exarata.* Miután ugyanis Géczi Jánost, a várnak ún. „kapitány”-át Váradról Erdélybe hívták a kormányzó teendőinek a végzésére, helyébe pedig a tevékenységéről, vitézségéről és bátorságáról a magyarok közt híres Sibrik Györgyöt állította István király parancsa, Sibrik iránti barátsága tanúsításának a kifejezésére Gyulai Pál a niepolomici királyi udvarból 1585. augusztus 29-én olyan nagy gondossággal írt egy levelet a következő háromról tárgyalva: „*Kezdő vagyok; Géczeit követem; Váradnak az élén állok*”, hogy ezt a sokféle tudománnyal ékes levelet méltónak tartották arra, hogy a nagyváradi vár újonnan választott kapitányainak mindannyiszor fölolvassák alapos megszívlelésül. Mivel majdnem két ívet is megtölt, csak az utolsó szavait van kedvem idézni: „Én ebben a levelemben úgy bántam veled, mint Q. Cicero bánt bátyjával, Marcus Ciceróval, vagy mint Sallustius bánt Iulius Caesarral. Quintus Cicero ugyanis megírta egy levélben Marcus Cicerónak, hogy miképpen szerezheti meg a konzulságot, amiben Marcus jártassága sok Quintusét fölülmúlta. Sallustius pedig arra oktatta Iulius, a győzedelmes és

„ imperatorem informabat in eo, quomodo
 „ imperium Romanum in bonum ordinem esset
 „ redigendum. Si igitur illis gratum erat Consi-
 „ lium ab imperitioribus animo sincero datum,
 „ tu quoque recipe a me consilium licet minus
 „ necessarium — . — ego enim ad prosperrimam,
 „ et praeclaram nominis tui famam instaurandam
 „ libenter omnia, quae scirem, et dicerem, et
 „ scriberem. Vale.” Translatio opusculi Hun-
 garica a *Michaële Tsepregio Turkovics titulo:*
Tanátsi Tükör, id est, *speculum Consilii*, adornata
 Cibinii an. 1663. in 4. in lucem exiit; Latine vero,
 vt fuit scriptam, *Wolffg. Bethlenius Comes*,
Histor. Transilu. Libro VI. pag. 370. ad. 378.
 publicauit. (*)

ARTI-

(*) Laudatam toties hanc *Wolffg. Bethlenii, Comit. Rerum Hungarico-Dacicarum Historiam* Koehlerii auctoritate in suis *Münzbelustigungen* decepti ita raram esse pronunciauimus *Biograph. Medic. Hungar. Cent. II. part. I. pag. 91.* vix quasi tria quatuorve illius in vniuersa Hungaria amplius superessent exemplaria: quum vero in vicino nobis Comitatu Szathmariensi apud Virum Praenobilem, *Kengyelium* vnum, alterum apud *Kazzaium* Nostrum in Catalogo Librorum Festetitsiano autem solo duo exstare nos ipsi postliminio cognouerimus exempla praeter nouem illa a *Godofr. Schwartzio* visa et commemorata in *Relatione Historiar. Hungaro-Dacicar. Wolffg. Bethlenii, Lemgov. an. 1774. in 4. plag. 3. edita, et mox in Ephemerid. litter. Vindobon. anni eiusdem Partic. XXVII.*

recen-

bölcs hadvezért, hogy miképpen kellene rendbe hozni a római birodalmat. Ha tehát ezek nem vették zokon a járatlanabbtól jó szívvel adott tanácsot, te is fogadd el tőlem a nem is egészen szükséges tanácsot — én ugyanis kész örömmel megmondanám és írnám mindazt, amit tudok, hogy neved szerencsés és dicső hírét megteremtsem. Ég áldjon!” E kis műnek Csepregi Turkovics Mihálytól „Tanátsi Tükör” címmel (latinul: *Speculum Consilii*) ellátott magyar fordítása Szebenben látott napvilágot 1663-ban, 4°-en, latinul pedig — ahogy eredetije is szólt — gróf Bethlen Farkas tette közzé a *Historiae Transilvanicae* VI. könyvének a 370-től a 378-ig terjedő lapjain.*

* Bethlen Farkas grófnak ezt a sokszor említett *Rerum Hungarico-Dacicarum* Historiáját Koehler Münzbelustigungen-jának a tekintélyétől félrevezetve olyan ritkának jelentettük ki a *Biographia Medicorum Hungariae* II. centuriája I. részének 91. lapján, mintha már egész Magyarországon alig volna három-négynél több példánya, pedig hát a velünk szomszéd Szatmár-megyében is van egy a nemes és nemzetes Kengyel úrnál, egy másik a városunkbeli Kazzainál, később meg magam láttam kettőt a Festetits-könyvtár jegyzékében azon a kilencen kívül, amelyet Schwartz Gottfrid látott és említett meg a Lemgóban 1774-ben 4°-en kiadott, 3 íves *Relatio Historiarum Hungaro-Dacicarum* Wolffgangi Bethlenii című és utóbb ugyanebben az évben az *Ephemerides litterarum Vindobonenses* XXVII. részében ismertetett művében. Ha

ARTICVLVS XXI.

HASKONIVS aliter *Ascanius Pannonius* (*Michael*) Nobili inter Hungaros ortus familia Neosolii in lucem susceptus, ubi parentes honestam tolerauerunt vitam. Ab ineunte statim pueritia clari ingenii in eo emicarunt igniculi, quos sedula magistrorum in gymnasio patrio cura ad multiugae eruditionis splendorem perduxit. Dum ad perscrutanda scientiarum penetralia studia sua convertisset, Pragam se contulit, vbi celeberrimorum id aetatis virorum consuetudine et doctrina vsus, an. 1620. die 5. Mart. Doctoris Philosophiae dignitatem suscepit. In Hungariam labenti tempore redux insignem illam Doctrinae vim, qua ipse pectus impleuerat,

K 5

rat,

recensita. Si cui volupe fuerit e typothetarum numero rarissimos juxta ac pretiosissimos hos Bethlenii Libros iniuria temporis interruptos, et in hunc vsque diem mancos, in lucem revocare integros, is vnice Schwartzii et Cornidesii Nostri iunctis operis id efficere posse nouerit, quorum ille Codicis typo exscripti continuationem genuinam ad an. 1609. hic vero ab indicato hoc statim anno ad reliqua tempora productam in MScto possideant: id vero, quidquid fuerit operis, tanto felicius consecuturum non vano praesagimus augurio, si Samuelis quoque Grendzey lucubrationes MSctas in fol. sub titulo: *Continuatio Wolffg. Bethlenii Historiarum* in Bibliotheca Festeticsiana latentes consuluerit. Has Historiarum harum latebras verbo indicauisse sufficiat.

XXI. CIKK

HASKONIUS, avagy MAGYAR ASCANIUS MIHÁLY, előkelő magyar családból született Besztercebányán, ahol szülei tiszteletre méltó foglalkozást űztek. Már gyerekkora elején a tehetség fényes szikrái villantak föl benne, amelyeket tanárainak buzgó törekvése sokoldalú tudomány ragyogó tűzével élesztett az otthoni gimnáziumban. Mivel igyekezett a tudományok szentélyeinek a kikutatására fordította, Prágába ment s ott kora leghíresebb embereinek a társaságát és tudományát élvezve 1620. március 5-én bölcsletdoktor címet szerzett. Idő múltával hazatérve Magyarországra, tudásának azt a hatalmas tömegét, amellyel fejét megtöltötte, másokba kezdte átönteni. Rezik

valamelyik könyvkiadónak kedve talál támadni Bethlennek ezeket a halála miatt félbeszakadt ritka és becses, de mindmostanáig csonka Könyveit teljes egészükben napvilágra hozni, az jegyezze meg, hogy ezt csakis Schwartznak és a mi Cornidesünknek az egyesült segítségével viheti végbe, mert a nyomtatott kódex valódi folytatása 1609-ig az elsőnek, ettől kezdve terjedő megnyújtása pedig a másodiknak van birtokában kéziratban. Ez a mű pedig bármilyen lesz is, annál jobban fog sikerülni nem légből kapott sejtelmem szerint, ha Grendzey Sámuelnek a Festetits-könyvtárban Continuatio Wolffgangi Bethlenii Historiarum címmel kéziratban lappangó művét is tekintetbe veszi. Legyen elég, hogy e Historiae rejtekhelyeire röviden rámutattam.

rat, in alios coepit transfundere, Solnensi enim scholae moderandae praefectus humaniores literas insigni auditorum frequentia Iuuentuti scholasticae publice de suggestu tradidit teste Io. Resikio in Gymnasiologia Hungar. MScta. Verum exortis in Patria turbis, et seditiosorum turbine abreptus, natale solum deserere coactus, et Tübingam delatus, an. 1637. d. 19 Maii Albo Pro-Rectoris Academiae hunc in modum nomen inscripsit: *Michael Ascanius Solnensis Pannonius, Med. C.* et mox impetrata atque accepta solemni ritu a Luca Osiandro Tubingensi Medicinae licentia, per varias viarum ambages circumductus reuertit denuo ad patrios penates, et oblatis luculentis conditionibus, in aulam Sereniss. Transilvaniae Principis Georgii Rákotzii Senioris ingressus, amplissimo et fructuoso archiatri munere annis plusculis prospere fungebatur, nam dum Matthias Platani Rector Scholae Brzeuicensis an. 1648. in Ianuar. Bartphae a Martino Wagnero ordines sacros ad pastorum ecclesiasticum susciperet, ita de eo scripsisse legimus in Ind. Mart. Wagner, num 63. *Solnae praeceptore usus sum viro t. t. doctissimo, nunc Medicinae Doctore apud Celsiss. Principem Transilvaniae D. Haskonio.* Sed exortis mox in ea quoque regione, vt fere solebat, bellis ciuilibus, solum vertere, aliasque terras persequi, alium familiarem larem quaerere induxit in animum, relicta itaque Transilvania Trentschinium futuram fortunarum suarum Sedem delegit, atque ita Patriae

János kéziratos *Gymnasiologia Hungaricá-jának* a tanúsága szerint ui. a zsolnai iskola igazgatásával megbízatva hivatalosan tanította a katedréről az emberképző tudományokra a nagyszámú hallgatóságot. De amikor hazánkban pártvillongás tört ki s a forradalom vihara magával ragadta, szülőföldjét elhagyni kényszerült s Tübingába jutva, 1637. május 19-én így írta be nevét az akadémia helyettes-rektorának az anyakönyvébe: „*Michaël Ascanius Solnensis Pannoni- us, Med. C.*” Később, miután kérelmére ünnepélyes szertartással megkapta a tübingai Osiander Lukácstól az orvosi licenciátust, különféle kerülő utakon újra hazatért és miután nagyszerű állásokkal kínálták meg, Erdély kegyelmes fejedelmének, az idősb. Rákóczi Györgynek az udvarába lépett s ott több éven át szerencsésen töltötte be a fényes és jövődelmes főorvosi tisztséget, mert amikor Platani Mátyás berzevici iskola- mestert 1648. januárjában pappá szentelte Bártfán Wagner Márton, ezt írta róla az *Index Martyrumba Wagner Márton* a 63. szám alatt: „Zsolnán tanítóm volt a teljes című tudós Haskonius úr, jelenleg a magasságos erdélyi fejedelem orvosa”. De mivel arrafelé is kitört szokás szerint a polgárháború, talajt cserélni, más hazát választani, új otthont keresni határozta el magát. Elhagyva hát Erdélyt, Trencsént választotta boldogulása jövendő helyévé és miután így újra

triae dum operam suam ac medendi peritiam denuo impenderet, familiam aucturus, visam sibi per somnium formoso corpore Puellam, panem publice in foro vendentem, duxit in matrimonium, sed fato ita infelici, teste eodem Resikio l. c. vt nemo ita acerbam sibi obtingere vitam optauerit. At Szakolcenses ob perspectam sibi dudum Viri integritatem non modo, sed et medendi peritiam, eundem poliatrum exposcerunt, qua in statione summa civium benivolentia semper vsus ad finem vsque vitae perseverauit. Ad Linguae Graecae et Latinae peritiam haud sane vulgarem adjunxit Poëseos quoque cultum adeo felici euentu, vt non modo illustrem lepidissimi Vatis Apollinei famam, sed summorum etiam Virorum benevolentiam consequeretur. Symbolo πάντα μα κόνης constanter vsum fuisse, idem laudatus Gymnasiologiae compileret retulit in litteras, adiecitque simul Eum in exercendae Medicinae munere Collegam, in curandorum aegrorum labore socium, in familiari conuictu intimum nactum fuisse *Iosephum Securium*, Medicinae Doctorem Virum Szakoltziensibus ob medendi dexteritatem aequè acceptissimum; de quo Ioannes Burius duodecim annis ab Ecclesia Carponensi exsul in Historia sua Eccles. *Micae Burianae* titulo nota pluribus verbis narrat, Eum *Ioanni Drabitio*, famoso illi impostori, in extremo vitae periclitantis certamine constituto, salutaria suppeditavisse ad Concilium coelitum feliciter ex hac colluvione emigrandi consilia,

dum

hazájának szentelte munkáját és orvosi tudományát, családot akart alapítani, s feleségül vett egy álmában látott, csinos, piaci kenyérárúsnőt, de ua. Rezik id. műve szerint olyan szerencsétlenségére, hogy senki se kívánt neki ilyen keserves sorsot. De a szakolcaiak, akik már régóta jól ismerték nemcsak becsületességét, hanem gyógyításbeli jártasságát is, városuk orvosának hívták meg, s ebben az állásában polgártársai szeretetétől övezve élete végéig megmaradt. Görög és latin nyelvben való kivételes jártassága mellett a költészetet is olyan sikeresen gyakorolta, hogy nemcsak Apolló szép szavú dalnokának a hírét szerezte meg vele, hanem magas állású emberek jóakarátát is. Ugyancsak a Gymnasiologia említett szerzője tette írásba, hogy állhatatosan élt *πάντα μᾶ κόνης* jelszavával, és azt is hozzátette, hogy orvosi tisztsége gyakorlásában, a betegek gyógyításának munkájában s a családi együttélésben bizalmas hivatal- és munkatársra tett szert a szakolcaiaktól orvosi ügyessége miatt hasonlóképp kedvelt Securius József orvosdoktorban, akiről a korponai eklézsiából tizenkét éve kiüldözött Burius János bő szóval beszéli el Micae Burianae című egyháztörténetében, hogy a végső életveszélyben forgó, hírhedt csalónak, Drabic Jánosnak azt az üdvös tanácsot adta, hogy költözzön el lelki üdvére e sárfertőből a szentek honába, mivelhogy Pozsony-

dum is Posonii crimine laesae Maiestatis conuictus capite prius et manibus truncatus, igni cremaretur vna cum falsis suis reuelationibus et putidis emotae mentis atque imaginationis somniis, quae *Ioannes Amos Comenius* tamquam divinitus inspirata oracula serio suspicere ac Publico etiam obtrudere ausus est vesano sane consilio in Libro Amstelodam. an. 1657. in 4. foras emisso: *Lux in tenebris, hoc est, Prophetiae donum, quo Deus Ecclesiam Euangelicam sub tempus persecutionis extremaeque dissipationis paterne solari dignatus est. Submissis de statu Ecclesiae Christoph. Cotteri, Christ. Poniatouiae, et Nic. Drabitii Reuelationibus ab anno 1616. vsque ad an. 1656. continuatis, et e vernaculo in latinum ab Io. Amos Comenio translatis.* En ad aperturam Libri huius fato inopino pag. 37. incidi in *Ascanium* nostrum Principis Transilvaniae Georgii Rakoczii I. Medicum et aulicum et castrensem, ibidem in Reuelatione XXXII. an. 1645. d. 4. et 5. Aug. obtenta, talia de illo leguntur: Drabitium a familiari genio suo instigatum in castra Georgii Rakoczii I. in Comitatu Trencseniensi prope arcem Branecz metata profectum fuisse, vt *Oleum Vnctionis Olei Balsamini* a Pharmacopoeo castrensi circumferri solitum effunderet super caput Principis mox noua R. Hung. corona Posonii redimiendum, atque Reuelationes suas fulgida sed inani spe turgentes Principi belligeranti tradidisse examinandas; quas dum *Ascanius* noster, Medicus Castrensis in Latinum sermonem e Slauico, ita

ban felségsértés miatt elmarasztalták, s előbb fejét és kezeit levágták, aztán meg máglyán égették el hamis jóslataival, izgatott lelkének és képzeletének émelyítő álmaival együtt, amelyeket Comenius János Ámosz komolyan mintegy Istentől sugalmazott jóslatoknak mert tekinteni és bizonyára háborodott elmével piacra is vetni Amsterdamban, 1657-ben, 4°-en kiadott könyvében, melynek címe: *Lux in tenebris, hoc est, Prophetiae donum, quo Deus Ecclesiam Euangelicam sub tempus persecutionis extremaeque dissipationis paterne solari dignatus est. Submissis de statu Ecclesiae Christophori Cotteri, Christophori Poniatouiae et Nicolai Drabitii Reuelationibus ab anno 1616. usque ad an. 1656. continuatis et e vernaculo in latinum ab Joanne Amos Comenio translatis.* No lám, amint kinyitom ezt a könyvet véletlenül a 37. lapon mindjárt a mi Ascaniusunkra, I. Rákóczi György erdélyi fejedelem udvari és tábori orvosára bukkan-
tam rá. Ugyanott az 1645. évi augusztus 4-és 5-én kapott XXXII. kinyilatkoztatásban ezt olvashatjuk róla: Drabic, az ő tanácsadó szellemének a biztatására, I. Rákóczi Györgynek Branec várához közel Trencsén megyében fölütött táborába ment, hogy ráöntse fejére a tábori gyógyszerész által rendesen ide-oda hordozott balzsamkenet-olajat, mielőtt Pozsonyban a még általa nem viselt magyar koronával megkoronázzák, s átadta megvizsgálásra a hadjáratot viselő fejedelemnek az ő fényes, de hiú reménytől duzzadó kinyilatkoztatásait; miután pedig ezeket a mi Ascaniusunk, a tábori orvos, a fejedelem parancsára morváról latinra fordította és a főhadi-

iubente Principe, transtulisset, atque praetorianis Ministris praelegisset, cognita vaticiniorum ne triobolo quidem dignorum vanitate, mature e castris discedendi consilium salubre Drabatio Impostori, ni male stare vellet, eodem *Ascanio Medico* interprete, subministratum esse. Qua de causa e gratia Principis *Ascanius* haud ita multo post exciderit, non refertur, quanta vero Ferdinando III. Imperat. atque Regi, eiusque uniuersae Augustae Domui iam iam immineant pericula, futilibus ad nauseam vsque nullo subsecuturo euentu enarratur verbis. Pudet nos Librum nauci et nullius prorsus frugis manibus contrectauisse, vel tantillum temporis legendo impendisse iam nos poenituit. Facessant ad malam crucem vltra Garamantas et Indos, Scriptores huiuscemodi nugiuenduli. Infamen Librum ab eodem Comenio missum in compendium, absque indicio loci (Amsteled). an. 1659. in. 4., typis exscriptum, ab Amico benivole communicatum actutum remisimus, veriti ne vel solo adtactu manus nostrae polluerentur.

O P E R A.

- 1.) *Praestat ne foris hostem adoriri, an eum domi expectare?* Quaestionem hanc et axioma Praeside Dan. Basil. Deutschenbergkio, I. V. D. et Matheseos Prof. Mascule propugnauit Noster dum in Academia Pragensi prima Philosophiae Laurea d. 5. Mart. an.

1620.

szállás szolgálatosainak fölolvasta, s így kiderült a fityinget sem érő jóslatok szájhősködése, ugyanaz az Ascanius orvos még azon melegében azt a jó tanácsot adta a csaló Drabicnak, hogy ha nem akar bajba kerülni, elhordja magát a táborból. Arról nem szól, hogy nem is hosszú idő múlva miért esett ki Ascanius a fejedelem kegyéből, de hogy micsoda veszedelmek fenyegetik III. Ferdinánd császárkirályt és egész felséges családját, azt az undorodásig értéktelen szavakkal beszéli el anélkül, hogy bármi is bevált volna belőlük. Restellem, hogy ezt az értéktelen és teljesen hasznavehetetlen könyvet kezembe vettem, és bánom, hogy azt a kis időt is olvasására fordítottam. Hordják el magukat a fenébe az ilyen szószátyárok a Szaharán és Indián túl. Egy ugyan-ezen Comeniustól rövidítésül kibocsátott s a hely (Amsterdam) megjelölése nélkül 1659-ben 4°-en kinyomtatott roszhírű könyvet, amelyet egy barátom küldött el nekem szívesen, menten visszaküldtem, hátha már a puszta érintéséről is megfertőződik a kezem.

M Ű V E I

1. Praestat-ne foris hostem adoriri, an eum domi exspectare? Ezt a kérdést és alaptételt Deutschenbergk Dániel Vazul kétjogdoktor és matematikatanár elnöklete alatt akkor védte meg sikeresen a mi kartársunk, amikor a prágai egyetemen ünnepélyesen fejére tették 1620. március 5-én a bölcselettudomány első babér-

1620. solempni ritu insigniretur. Ab Amicis varia sunt carminum genera recitata, typis Strzibrzkyanis impressa, quorum vnum saltim exscribam Michaëli Ascanio Pannonio Solnensi, Achatii fidissimo a Zacharia Hermano boni nominis et ominis ergo appositum:

*Sic mihi praesentes sint semper ab aethere Diui,
Et mea veridico lumine verba notent.*

*Dixi ego dum Phoebi Peneide cingerer olim
Ascani hac eadem Tu quoque cinctus eris.*

*Factum ita, non tenerum lasit mens prouida Vatem,
Iam multos inter Tu mihi primus ouas.*

*Ergo velut late diffundit Laurus odores,
Doctrina sic tu sidera celsa feri.*

W. Clemens Zebra vero ita suum gratulatorium Carmen exorsus:

*Omnis in Ascanio stat cari cura Parentis,
Virtutum vt cumulet nobilitate genus.*

*Omnis et in Natis studii stat Cura Parentis,
Vt studii gemmis quilibet auctus eat.*

Cetera repetere non licet, vt iam nec illud, quod M. Ioan. Bastnerus, Neosolinus Hungarus Symmystes, occinuit.

2.) *De Tormentariarum plagarum Natura.* Dissertatio, edita Tubingae an. 1637. in 4.

ARTICVLVS XXII.

HELDIVS (*Matthaeus*) Celebris hic Hungariae Medicus, posteaquam Doctoris Medici Insignibus fuisset decoratus, et apud Transilua-

nos

koszorúját. Barátai a Strzibrzky-nyomdában kinyomtatott versekből több fajtát olvastak föl, amelyek közül legalább azt az egyet ide írom, amelyet a zsolnai Magyar Ascanius Mihálynak, az ő hűséges kísérőjének Herman Zakariás ajánlott jó emlékül és előjelül:

*Úgy legyenek mindig mellettem az égi hatalmak
s lássák el szavaim jóslaterő hevivel,
mint ahogyan megmondtam, amint engem koszoruztak:
Ascanius, magad is megkapod ezt a babért.
Így lett. Nem csufolódott föl vele látnoki elmém,
nagy tömeg élén jársz vig diadalmenetet.
Mint amiként a babérfa teríti el illata árvját,
úgy hasson föl az ég legtetejére híred.*

Zebra W. Kelemen pedig így kezdte köszöntő-dalát:

*Ascanius szülejének azon van egészen a gondja,
hogy megömjé fiát bőven a szép tudomány,
s minden apának azon van a gondja az iskolaügyben,
hogy tudománykinccsel lássa szülőtteit el.*

Nincs módom a többit idézni, például azt sem, amelyet Bastner János mester, besztercebányai pap írt.

2. De Tormentariarum plagarum Natura. Tübingában, 1637-ben 4°-en kiadott értekezés.

XXII. CIKK

HELDIUS MÁTÉ. Ez a híres magyar orvos, miután megkapta az orvosdoktor-jelvényeket és fő-

nos in primis egregia artis suae edidisset specimina, in aulam serenissimi Principis Sigismundi Rákóczi adscitus, archiatri munus, seculo medio superiori, insigni cum laude sustinuit.

O P E R A

- 1.) Dissertatio medica *De Arthritide*. Stetin. an. 1645. in 8. Vid. Mercklinus in Linden. Ren. pag. 794. Repet. ibidem an. 1648. in 4.
- 2.) *De Auri vegetabilis Hungarici existentia*. Legitur Obseruatio haec in Miscellan. Nat. Curios. Dec. I. an. 1. Obs. 131. pag. 256. Dum scilicet Sigismundo Rákoczio, in Transilu. Principi, an. 1651. in arce S. Patakina, Tokaiino haud longe dissita, constituto dono adportarentur botri quidam acinis compactis auri atomis mire splendentes adeo, vt folliculi seu membranae exteriores auro quasi obductae conspicerentur, et de racemis his ab *Heldio*, vna cum Principe eo tum ad mensam adsidente, iudicium expeteretur, eos manibus prius contrectando, auri obrizi Granis impraegnatos fuisse archiater iste testatus est: idem labenti tempore Sachsio quoque Vratislouiensi Medico, oretenus retulit. Historiolam hanc Henninius repetiit in Annot. et Obs. ad Epist. Itiner. Tolii. IV. pag. 122. et *Kölserius in Aurar. Rom-Dacica* pag. 60. In laudata hac ipsa curioso-

rum

leg Erdélyben kiváló tanújeleit adta tudományának, kegyelmes Rákóczi Zsigmond fejedelem udvarába jutott s ott nagy elismerés mellett viselte a főorvosi tisztséget a múlt század közepén.

M Ű V E I

1. *Dissertatio medica de Arthritide*. Stetinben, 1645., 8°. Lásd Mercklint a *Lindenius Renovatus* 794. lapján. Újra kiadva uo. 1648., 4°.
2. *De Auri vegetabilis Hungarici existentia*. Ez az észlelet a *Miscellanea Naturae Curiosorum* I. dekasz, 1. év 131. észleletében olvasható a 256. lapon. Amikor ti. Rákóczi Zsigmond erdélyi hercegnek a Tokajtól nem messze eső sárospataki várba egy pár aranyatomoktól olyan csodálatosan ragyogó tömött fejű szőlőfürtöt hoztak köteles ajándéknak, hogy szemeik, vagyis héjuk külső része arannyal bevonva látszottak, s Heldiushoz, meg a herceghez, aki akkor ott ült az asztalnál, kérdést intéztek a fürtöket illetőleg, az udvari orvos kezével megtapintva őket azt a kijelentést tette, hogy tiszta arany szemcsékkal vannak tele. Ugyanezt mondotta el idők múltával szóbelileg Sachs boroszlói orvosnak is. Ezt a történetet ismételte el Henninius az *Annotationes et Observationes ad Epistolas Itinerarias Toliae* IV. könyvének 122. lapján és Köleséri az *Auraria Romano-Dacica* 60. lapján. A tudákosok ezen észleletében olvas-

rum obseruatione refertur de *Mart. Henr. Franckensteinio* quoque, poliatro Eperiesiensi, quod ille non modo possederit aliquos acinos circa Tokainum inuentos auri granis impraegnatos, sed duabus praeterea domesticis historiolis, ad Sachsium an. 1659. exmisiss, rem illam uberius illustrauerit. In Hungaria nostra, mineralibus feracissima terra, aurum huiusmodi vegetabile saepius conspectum fuisse varii commemorant Scriptores: *Fortunius Licetus* de Spontan. Viuent. Ort. I. IV. c. 72. *Fulgosii* testimonio munitus, narrat apud Sirmium Pannoniae urbem interdum in Vitibus Capreolos esse repletos, vere aureos, et monetam ex iis auream cusam fuisse. *Ioan. Ioach. Becherus* Metallurg. part. I. cap. I. pag. 2. dicit se vidisse in Hungaria vitem supra auri venam prognatam, cuius truncus non solum totus aureis velut filis obvolutus fuit, sed et in quibusdam granis seu acinis auri obryzi granula inuenta sunt. Augustissimum Cimeliarchium quoque Vindobonense tale aurum vegetabile instar fili contorti e terra prognatum, in vico Tarcza, quarto lapide a Ciuitate Eperiesiensi dissito, inuentum adseruare, et vnciam dimidiam cum drachmis duabus in pondere, in longitudine vero vnam fere aequare dicitur. De Vitibus aureis in Hungaria egit pluribus *Phil. Iac. Sachs. a Löwenheim* in Ampelograph. pag. 41. seqq. refert enim inter cetera, ante bienium sibi exhibitos ta-

ható Franckenstein Márton Henrik eperjesi város-orvosról is, hogy nemcsak volt neki néhány Tokaj vidékéről való, aranszemcsékkel teli szőlőszeme, hanem még bőven le is írta ezt Sachsnek hazánkból 1659-ben kiküldött két kis történetben. Többféle származású írók említik, hogy hazánkban, Magyarország ásványkincsekben gazdag földjén, többször láttak efféle növényi aranyat: Fortunius Licetus a *De spontaneo Viuentium ortu* IV. könyvének 72. fejezetében, Fulgosius állítására hivatkozva, azt mondja, hogy a pannoniai Sirmium városa mellett a szőlőtőkéken néha igazi aranykacsokat találtak és aranypénzt is vertek belőlük. Becher János Joákim az ő *Metallurgia*-ja I. része I. fejezetének 2. lapján azt írja, hogy látott Magyarországon egy aranyér fölött nőtt szőlőtökét, amelynek nemcsak a törzsét lepték be teljesen aranszál-szerű szálak, hanem még egyik-másik szemén vagy bogyóján is tiszta aranszemcsék akadtak. Állítólag a felséges bécsi kincstár is őriz egy ilyen földből kinőtt, sodrott szál formájú, növény-szerű aranyat, amelyet az Eperjes városától négy mérföldre fekvő Tarca faluban találtak és súlyban $\frac{1}{2}$ uncia 2 drachmát, hosszúságban pedig kb. 1 rőföt tesz ki. A magyarországi arany szőlőtökékről bővebben írt Löwenheimi Sachs Fülöp Jakab. Az *Ampelographia* 41. és köv. lapjain ui. elmondja többek között, hogy két évvel előbb

les quosdam botros auri granulis circumvestitos; praecipue in Tokaiensi tractu, vbi generosissima vina nascuntur, videri non raro aurum ex terra simul instar funiculi modo rotundi, modo angulati cum trunco enasci adeo arctissime, vt videatur simul progerminasse, immo instar conuoluuli bonam partem trunci amplecti, cuius se saepius oculatum testem fuisse adfirmat. De auro puro figura arbustorum ex Hungaria, et frustulo ligni vitis cum auro adnato ex Vinetis Hungariae conferri meretur. *Museum Spenerianum* pag. 132. 133. *Ioannes Paterson Hain*, Physicus Eperiesiensis, Aurum vegetabile, et Vites Hungariae aureas descripsit in *Ephemerid. Nat. Cur. Dec. I. an. II. obs. 113.* plura heic loci enumerantur luculentorum hominum exempla; qui tale aurum et viderunt et possederunt. De auro vegetabili commentatus est *D. Ioan. Lud. Hannemanus* quoque in *Thom. Bartholini Act. Med. et Phil. Hafn. Volum. III. obs. X. pag. 17. seq. Procopium Bonanum* quoque Camerae Reg. in Fodinis Hungariae archiatrum, plura auri vegetabilis exempla collegisse in *Libro de Admirandis Hungariae Rebus*, quod dolendum deperdito, *Franckensteinius* et *Sachsus* l. c. referunt. *Cel. Köleserius* in *Aurar. Romano-Dacica*, Cap. II. pag. 59. seq. scribit non infrequenter vuas guttis granisque aureis superbire, tres eiusmodi guttas super extima vuae cute in vno botro apud

Weszpr. P. II.

I.

Comi-

bemutattak neki egypár ilyen aranszemcséssel borított szőlőfürtöt; különösen Tokaj környékén, ahol a legnemesebb borok teremnek, látni elég gyakran hol hengerded, hol szegletes madzag formájában bújni ki a földből a tőkével együtt aranyat, úgy egymáshoz szorulva, hogy egy töről eredni, sőt a tőke nagy részét folyondárként átölelni látszik, aminek többször volt szemtanúja. A tiszta és a szőlővenyigén nőtt arany tekintetében érdemes összehasonlítani a Museum Spenerianum 132. és 133. lapján levő magyar gyümölcsöskert, illetőleg a magyar szőlőskert képét. Paterson Hain János eperjesi fizikus az Ephemerides Naturae Curiosorum I. tizedében, a II. év 113. észleletében írt a növényi aranyról és Magyarország arany szőlőtőkéiről. E helyen több neves ember van felsorolva, aki látott is, birtokolt is ilyen aranyat. A növényi aranyról értekezett Hanneman János Lajos úr is Thomas Bartholinus Acta Medica et Philosophica Hafniensis-ájának III. kötetében, a X. észleletben, a 17. és köv. lapon. Franckenstein és Sachs id. műve szerint Bonanus Prokop királyi kincstári bánya-főorvos is több példány növényi aranyról tett említést nagy sajnálatunkra elveszett De admirandis Hungariae rebus c. könyvében. Nagyságos Köleséri az Auraria Romano-Dacica II. fejezetének 59. lapján azt írja, hogy nem ritkán kevélykednek a szőlőfürtök aranycseppekkel és

Comitem Georg. Banfium Gubernatorem an. 1701. contemplatum fuisse, aliam vnam punctis aliquot granulatis aureis ornatam, binos adhuc botros aureis guttis eleganter rutilantes se vidisse, et plures tales annuatim passim inueniri commemorat: sed attentione in primis dignum iudicat acinum aureum in Vineto familiae Nalaczianae Babolnensi, per carnem et cutem vuae translucentem, aetate sua reperimentum et decerptum. Sed quis aureolas eiusce modi historiolas vbiuis obuias singulas iam enumerauerit? Dum Seculis sequioribus, nescio quo fato, Chemici quidam magnam auri cum vino consanguinitatem et sympathiam esse, eamque ex vegetatione auri in vitibus demonstrare posse sibi persuaderent, vulgus eruditorum, praeiudicio partim auctoritatis partim praecipitantis deceptum, veram auri vegetantis in vis firmissime credidit existentiam tam diu, quoad eam *Io. Ad. Raymannus* eruditus Eperiensium Medicus Ordinarius an. 1718. in *Annal. Physico-Medicis Vratislau. Tentam. V. M. Oct. clas. IV. art. 3. pag. 1733.* et in *Ephemerid. Nat. CC. Cent. IX. obs. 45. pag. 116.* omnium primus in dubium vocauit, instituto examine, adfixas cortici exteriori vuarum miculas nil minus quam aurum esse, ex absentia characterum auri essentialium, grauitate scilicet, et fixitate in igne maxima, promptaque cum Mercurio amalgamatione, eidentissime demonstrauit,

mox

szemekkel s 1701-ben Bánfi György gróf kormányzónál látott három efféle cseppet egy szőlőfej héjának a külső oldalán, egy másik fürtön meg szemcsés aranypontok díszeltek, meg hogy még kettőn szép aranycseppek paráztoltak, s erre-arra évenként több ilyen is található. De figyelemre különösen méltónak tart egy, a Naláczi család bábolnai szőlejében a maga életében talált és tépett s a húsán és héján át aranyszínben csillogó szőlőszemet. De ki számíthatná föl egyenként az efféle úton-útfélen fölbukkanó kedves kis históriákat? Mivel a múlt századokban — nem tudom: hogyan — egyes vegyészek elhitették magukkal, hogy az arany erős rokonságot és rokonszenvet tart a borral — amit bizonyít a szőlőtőkék arany hajtása is —, a tudósnép — részint tekintélytiszteletből, részint mások példájától félrevezetve — szilárdan hitt a szőlőn növvő arany valódi létezésében mindaddig, míg azt Raymann János Ádám, a tudós eperjesi rendes orvos, 1718. októberében az *Annales Physico-Medici Vratislavienses* V. közleményében, a IV. osztat 3. cikkében, az 1733. lapon és az *Ephemerides Naturae Curiosorum* IX. százasának 45. észleletében, a 116. lapon a világon elsőnek kétségbe nem vonta. Vizsgálatot tartva világosan megállapította ui. az arany lényeges tulajdonságainak, nevezetesen súlyának, tűzben való nagy szilárdságának, a higanynyal való gyors összevegyülésének hiányából, hogy a szőlőhéj külső oldalára rögződött szemcsék a legkevésbé sem aranyak. Később pedig

mox vero an 1741. in iisdem Ephemerid. Curios. Vol. VI. obs. CXXIX. pag. 427. hanc auri vuarum vegetabilis Hungarici fallaciam vberius explicuit, aureas scilicet illas miculas in acinis vuarum conspicuas non nisi ipsum vuarum esse perfectiorem succum, qui dum per acinorum pelliculas ob maturitatem tenuiores redditas, iamque colore fulvo pulcre perlucens, transudat, feruore solis in gummosum, prout in prunis et congeneribus fructibus aliis fieri adsolet, inspissatur et cogitur in Substantiam. Nos vero quo nouo exemplo hanc veram auri vegetabilis Hungarici fallaciam illustrauerimus, placet breuissimam hac ea de re scriptam commentationem nostram huc transcribere, prout ea in Ephemeridibus litterariis Vindobonensibus, in Theotiscum sermonem traducta, Partic. X. pag. 78. seqq. an. 1773. publicata est hac serie: *Viri Amplissimi, plurimum colendi!* „Prout reliqua Scripta Ve-
 „stra hebdomadaria non sine voluptate et vti-
 „litate lego, etc. etc. Quum Londini haud
 „ita multis retro annis Rich. Meadii, ar-
 „chiatræ regii Bibliotheca instructissima ope-
 „licitationis fuisset diuendita, Eques qui-
 „dam auratus emit in ea auctione insano
 „pretio aurum quoddam vegetabile, dictum
 „Hungaricum, cuius is genuinam indolem
 „indagaturus, detulit illud ad amicum sibi
 „addictissimum, Michaëlem Morrisium,
 „exercitatissimum Chemiæ professorem, et
 L 2 „ prae-

1741-ben ugyanezen Ephemerides Curiosorum VI. tekercsének 129. észleletében, a 427. lapon bővebben ki is fejtette a szőlőfürtön nőtt növényi magyar arany csalárdságát, nevezetesen, hogy ezek a szőlőszemekben látható aranyszínű szemcsék nem egyebek, mint a szőlő érettebb leve, amely a szőlőszemek éréstől megvékonyult és szép rézvörös színben csillogó héján kicsurran és — mint a szilván s más vele rokon gyümölcsökön szokott megesni — mézgássá sűrűsödik és szilárd testté válik. Én meg, hogy még egy új adattal szemléltessem a magyar növényi aranynak ezt a hamisságát, szívesen átírom ide a magam erről írt rövid értekezését, ahogy az 1773-ban az Ephemerides litterarum Vindobonenses X. részének 78. és köv. lapjain németre fordítva, ekként jelent meg: „Nagytekintélyű és tiszteletű urak! Mint ahogyan a többi, hetenkénti írástokat is nagy élvezetemre és hasznomra olvasom stb., stb. Mikor néhány éve Londonban elárverezték Mead Richárd királyi udvari orvos dús könyvtárát, egy aranygyapjas lovag örült magas áron megvett ezen a kiárusításon egy magyarországinak mondott növényi aranyat, s hogy igazi mivoltát megállapítsa, elvitte készséges barátjához, a nagy jártasságú Morris Mihály kémiatanárhoz, az én

„ praeceptorem nostrum omni honoris cul-
„ tu hodiedum prosequendum. Botrus hic
„ aureus exsiccatus, qui ex Hungaria adla-
„ tus fuisse credebatur, habebat nonnisi
„ vndecim acinos suis quosque pedunculis
„ integre pendentes, quorum tribus in pel-
„ licula exteriori, his plures, illi paucio-
„ res, neutri tamen praeter quinque adna-
„ tae videbantur miculae quaedam aureae;
„ aliae lentis aliae milii magnitudinem re-
„ ferentes: opinio erat singulos quoque ho-
„ rum acinorum nucleos ex solido consta-
„ re auro. In Laboratorio Morrisii chemi-
„ co quod in *Golding-square* suis ille ape-
„ ruerat discipulis, singula per partes ad
„ seuerum reuocata sunt praesente dicto su-
„ perius Viro quoque nobilissimo examen,
„ primum micula vna maximae molis, mox
„ plures, tandem omnes forinsecus acino-
„ rum pelliculis adhaerentes; aequae actum
„ est cum eorundem quoque nucleis ex or-
„ dine singulis: at inter amalgamandum
„ Mercurio currenti depurato nihil horum
„ vlla arte consociari potuit, liberrime semper
„ innatabant, instrumento hydrostatico impo-
„ sita, genuini auri volumini grauitas specifica
„ prorsus non respondebat, nec flammam lam-
„ padis ope tubuli flatu impulsas, nec ignem
„ reuerberii in furno, ne dum leuiorem quem-
„ quam chemicum diu sustinere poterant.
„ Spurium itaque hoc Hungariae aurum, quic-
„ quid erat,

„ omne

mindmáig szeretve tisztelt tanáromhoz. Ezen az állítólag Magyarországról való megaszalódott arany szőlőfürtön csak tizenegy szőlőszem volt, melyek épségben lógtak a maguk kocványkáján s közülük háromnak a héja külsején, egyiknek több, másiknak kevesebb, de ötnél egyiken sem több ránőtt aranszemcse látszott, némelyik lencse-, másik kölesszem nagyságban. Az volt a vélemény, hogy e szőlőszemek mindegyik magja is színarany. Morrisnak a Golding-square-en levő vegyészműhelyében, amelyet saját maga nyitott diákjainak, mindegyiket szigorú vizsgálatnak vetették alá az említett nemes úr jelenlétében, darabról-darabra, először egy nagytermetű szemcsét, aztán a többit, végre a szőlőszemek héjára kívül rátapadt valamennyit; éppígy bántak el a magjaikkal is egyenként sorjában: de az amalgamálás közben egyikük sem volt párosítható semmiképpen sem a tiszta, folyékony higannyal, a hidrosztatikai műszerre téve mindig kedvükre úszkáltak, a valódi arany térfogatának egyáltalán nem felelt meg a fajsúlyuk, s nem bírták ki soká sem a csőből rájuk fújt lámpalángot, sem a reverberium hevét a kemencében, nemhogy az enyhébb vegyolvasztó tüzet. Tehát ez a fattyú magyar arany bármi volt is, teljesen füstté és

„ omne abiit in fumos et Cineres, vna cum
 „ Libris Sterlingicis quam plurimis, quibus
 „ nuper admodum diues naturae indagator
 „ illud coëmerat. Quum Professor iste mul-
 „ ta in rem hanc eruditissime dissereret, et
 „ eleuato modicum cachino, omne huiusce-
 „ modi, quidquid circumferretur Hungarici
 „ nomine, Aurum vegetabile turpiter exhibi-
 „ laret; patriae honorem thesaurumque in
 „ media adstantium corona, quodam modo
 „ tuiturus, enumerauit Viros Patriae Eruditos,
 „ quos mihi Aduersaria eo tempore suppedi-
 „ tare poterant, plurimos; Matthaeum Heldium,
 „ principis Sigismundi Rakoczii archiatrum,
 „ Mart. Henr. Franckensteinium, et Ioan.
 „ Patersonium, vtrumque Eperiesiensium poli-
 „ atrum; nec non Procopium Bonanum, Cae-
 „ sareo-Regium in metalli fodinis Hungariae
 „ archiatrum, aliosque plures patriae Ciues eru-
 „ ditione conspicuos, Principes puta, Comites,
 „ Nobiles Hungariae, qui tale Hungariae aurum
 „ vegetabile oculis lustrarunt, manibus con-
 „ trectarunt, possederuntque, quorum potis-
 „ simum longam nobis seriem Ephemerides
 „ Nat. Curios. Decur. I. An. I. obs. 131. et
 „ An. II. obs. 113. vna cum historica enarrat.
 „ suppeditarunt. Historiolas eiusmodi, vel ani-
 „ les potius fabulas, regessit praeceptor meus,
 „ infinitas passim apud Scriptores posse pro-
 „ miscue inueniri noui optume, at omnes non-
 „ nisi familiari

hamuvá lett a tömérdek fontsterlinggel együtt, amiért a dúsgazdag természetkutató nemrég vásárolta. Miután ez a professzor sok okos dolgot mondott erre vonatkozólag, halk kacajra fakadva, minden efféle „magyar” névvel büszkélkedő növényi aranyat szégyenszemre leszólt. Hazám becsületét és kincsét a jelenlevők közepette valahogyan megvédeni akarva, fölsoroltam hazám sok-sok tudós emberét, akik nevét akkor jegyzeteimben találtam: Heldius Mátét, Rákóczi Zsigmond fejedelem orvosát, Franckenstein Márton Henriket és Paterson Jánost, Eperjes város orvosait, aztán Bonanus Prokop császár-királyi magyarországi bányafőorvost és több más, tudományáról híres hazánkfiát, úm. magyar fejedelmeket, grófokat, nemeseket, akik ilyen magyar növényi aranyat saját szemükkel láttak, kezükben fogtak és birtokukban tartottak, akiknek bizony hosszú sorát tartalmazza az *Ephemerides Naturae Curiosorum* I. tízesében az I. év 131. s a II. év 113. észlelete, az egyes esetek históriáját is beleértve. Tanárom az efféle históriákat, vagyis inkább asszonyos mendemondákat háta mögé hányta: „Igen jól tudom — mondta —, hogy végtelen sok ilyen mendemonda akad mindenfelé, de határozott bizonyítékok már ezelőtt régen arról győztek meg, hogy az emberi termé-

„hominibus, eruditis etiam plerisque, vitio,
„praeiudicio scilicet auctoritatis vel praeci-
„pitantiae niti, certissimis iam ante hoc
„pridem edoctus sum argumentis; aliter me-
„cum fuissent omnes ii boni Viri sensuri, si
„modo, ad oculos vobis ex lege artis nunc
„demonstrato, suum Aurum putatitium tra-
„ctare didicissent. Nihil dubito, pergebat in-
„ducendo sermone Vir experientissimus, quin
„etc.” reliqua huc non pertinent. Ex dictis his
evidentissime perspicitur, eo nos adducto ten-
tamine Morrisiano digitum vnice intendisse, vt
opinio magno in Historia naturali adsensu
recepta de vera auri vegetantis in vuis hungari-
cis existentia, a Raymanno nostro l. c. explosa,
nouo iterum hocce documento falsa omnino
esse demonstratur. Diffitendum quidem non
est, quantum Chemia veri nominis circa sub-
tilisationem, volatilisationem, et penetrabili-
tatem auro conciliandam praestare valeat, argu-
menta quoque a *nupero Viro Patriae eruditissi-
mo ex sublimiori Metaphysica, et principiis Be-
cheri potissimum, singulari eruditionis adparatu*
pro stabilienda auri vegetabilis possibilitate
congesta, speciem omnino habere; ast animo
alte hodiedum infixum teneo, quod olim in
Scholis me didicisse meminerim, *a posse ad
esse neutiquam valere consequentiam.* Magnum
profecto inter furni chemici et naturae ignem
intercedere discrimen probe vtique nouimus
vniuersi, adeo

qui-

szettel, tehát a legtöbb tudóséval is velejáró hibán, mégpedig a tekintélytiszteleten vagy a meggondolatlanság előítéletén alapulnak mind. Velem együtt másképpen vélekedtek volna mind e derék urak, ha a szemetek láttára, a tudomány törvénye szerint beigazolt módon tanulták volna értelmezni az ő vélelmes aranyukat. Nem kételkedem abban, folytatta szó közben a tudós férfiú, hogy stb.” A többi nem való ide. E szavakból világosan kitűnik, hogy a Morris-féle próba fölhozásával mindenek fölött arra mutatam rá, hogy a természetrajzban nagy helyesléssel meghonosult, de a mi Raymanunktól id. m. megdöntött hiedelmet a nőtt aranynak a magyar szőlőfürtökben való igazi létezéséről, ez az új bizonyíték ismét teljesen hamisnak mutatja. Nem tagadható ugyan, hogy mi mindenre képes a nevét jogosan viselő vegytudomány a finomítás, illósítás és az aranytól való átjárhatóság elérése terén, s hogy az egyszeri tudós hazánkfia által a magasabb metafizikából, főleg Becher elemei alapján a nőtt arany lehetőségének támogatására nagyszerű tudományos előkészülettel gyűjtött bizonyítékok látszatra igazak, mégis mindmáig emlékezetem mélyébe van vésve, amit annak idején a gimnáziumban tanultam, hogy a lehetségesről sehogysem lehet következtetni a valóságosra. Hogy a vegyész-kemence tüze, meg a természetes tűz közt bizonyára nagy a különbség, bizony jól tudjuk, még-

quidem vt natura certe talem caloris gradum immediate adhibere, eundemque ad normam artis moderari non possit, ne quidem eandem semper adsequi vel imitari valeat, quod *Celeb. Neumannus* salis alcalici fixi, et ammoniacalis exemplis egregie docuit, quorum neutrum Natura absque adminiculis artis, sponte sua, generare poterat, in Spiritibus perinde inflammabilibus, in primis depurationibus, separationibus, homogeneisque mineralium et metallorum collectionibus naturam deficere, artique cedere debere luculenter *Stahlius* demonstrauit. Oportet itaque nos obseruare potius, quid Natura re ipsa agat, quid faciat, quam speculari, quid pro vnus cuiusque ingenii foecunditate, et iudicii praecipitis facilitate exsequi valeat; ita futurum esset, nos plus verae scientiae practicae, et minus vanae opinionis aduersuros atque possessuros. Inter desiderata utique Naturae merito referendae sunt illae miculae aureae in acinis vuarum splendentes, quae non nisi, vt superius monuimus, succus sunt vuarum inspissatus, et in gummata minutiora concretus perinde vt sunt prunorum et cerasorum gummata in arboribus conspicua: *Iacobus Horstius*, vt satis superque notum est; *aureum pueri Silesii dentem* cum *Rulando* ceterisque sequacibus suis admirandum Naturae phaenomenon existisse integro libro docuit, tale esse credit stupidum vulgus tamdiu, quoad *Io. Ingol-*

pedig úgy, hogy a természet közvetlenül nem képes ilyen hőfokot nyújtani, s a tudomány igényéhez szabni, annál kevésbé követni és utánozni mindig, amit kiválóan értetett meg a hírneves Neumann a szilárd alkálikus só és az ammóniasó példájával, amelyek közül a Természet egyiket sem tudta létrehozni magától, a vegyészet segítségével nélkül. Éppily nagyszerűen bizonyította be Stahl, hogy a természetnek a hidrogéngázban, meg az ásványok és fémek első megtisztításában, szétválasztásában és egynemű összeválogatásában tágulnia és hátrálnia kell a vegytudomány előtt. Nekünk tehát inkább azt kell megfigyelnünk, hogy mit művel és csinál a Természet a valóságban, mint azon törni a fejünket, hogy mit volna képes elérni az egyes emberek elméjének a termékenység és hebehurgya ítéletének a könnyelműsége szerint: így aztán majd több helyes gyakorlati tudásra, mint alaptalan hiedelemre teszünk szert. Mindenesetre a Természet hiánytárgyai közé kell sorolnunk méltán azokat a szőlőszemeken ragyogó aranyzemcséket, amelyek — mint följebb rámutattam — csak besűrűsödött és apró mézgaszemekké keményedett váladékai a fürtöknek, mint ahogyan a szilva- és cseresnyefákon is láthatunk ilyen mézgát. Mint untig eléggé tudjuk, Horst Jakob Rulanddal és egyéb követőivel együtt a sziléziai gyerek aranyfogáról egy egész könyvben azt fejtegette, hogy az a Természet csodálatos jelensége volt: ilyennek hitte a bamba tömeg is mindaddig, míg Ingolstadt-i János a Lipcsében 1596-ban kiadott

quidem vt natura certe talem caloris gradum immediate adhibere, eundemque ad normam artis moderari non possit, ne quidem eandem semper adsequi vel imitari valeat, quod *Celeb. Neumannus* salis alcalici fixi, et ammoniacalis exemplis egregie docuit, quorum neutrum Natura absque adminiculis artis, sponte sua, generare poterat, in Spiritibus perinde inflammabilibus, in primis depurationibus, separationibus, homogeneisque mineralium et metallorum collectionibus naturam deficere, artique cedere debere luculenter *Stahlius* demonstrauit. Oportet itaque nos obseruare potius, quid Natura re ipsa agat, quid faciat, quam speculari, quid pro vnus cuiusque ingenii foecunditate, et iudicii praecipitis facilitate exsequi valeat; ita futurum esset, nos plus verae scientiae practicae, et minus vanae opinionis aduersituros atque possessuros. Inter desiderata utique Naturae merito referendae sunt illae miculae aureae in acinis vuarum splendentes, quae non nisi, vt superius monuimus, succus sunt vuarum inspissatus, et in gummata minutiora concretus perinde vt sunt prunorum et cerasorum gummata in arboribus conspicua: *Iacobus Horstius*, vt satis superque notum est; *aureum pueri Silesii dentem* cum *Rulando* ceterisque sequacibus suis admirandum Naturae phaenomenon existisse integro libro docuit, tale esse credit stupidum vulgus tamdiu, quoad *Io. Ingol-*

pedig úgy, hogy a természet közvetlenül nem képes ilyen hőfokot nyújtani, s a tudomány igényéhez szabni, annál kevésbé követni és utánozni mindig, amit kiválóan értetett meg a hírneves Neumann a szilárd alkálikus só és az ammóniasó példájával, amelyek közül a Természet egyiket sem tudta létrehozni magától, a vegyészeti segítség nélkül. Éppily nagyszerűen bizonyította be Stahl, hogy a természetnek a hidrogéngázban, meg az ásványok és fémek első megtisztításában, szétválasztásában és egynemű összeválogatásában tágulnia és hátrálnia kell a vegytudomány előtt. Nekünk tehát inkább azt kell megfigyelnünk, hogy mit művel és csinál a Természet a valóságban, mint azon törni a fejünket, hogy mit volna képes elérni az egyes emberek elméjének a termékenység és hebehurgya ítéletének a könnyelműsége szerint: így aztán majd több helyes gyakorlati tudásra, mint alaptalan hiedelemre teszünk szert. Mindenesetre a Természet hiánytárgyai közé kell sorolnunk méltán azokat a szőlőszemeket ragyogó arany szemcséket, amelyek — mint följebb rámutattam — csak besűrűsödött és apró mézgaszemekké keményedett váladékai a fürtöknek, mint ahogyan a szilva- és cseresznyefákon is láthatunk ilyen mézgát. Mint untig eléggé tudjuk, Horst Jakab Rulanddal és egyéb követőivel együtt a sziléziai gyerek aranyfogáról egy egész könyvben azt fejtegette, hogy az a Természet csodálatos jelensége volt: ilyennek hitte a bamba tömeg is mindaddig, míg Ingolstadt-i János a Lipcsében 1596-ban kiadott

stoterus integro commentario Lips. an. 1596. in 8. edito aureum hunc dentem Silesiacum non nisi lusum naturae esse demonstraerit, manus enim periti artificis omnem fraudem detexerat. Tantum itaque intempestiua fingere subinde potest credulitas, vbi raritas potissimum, quae filia plerumque est ignorantiae, pretium et admirationem rebus conciliauit. *Nimum ergo* cum poëta loquendo, *ne crede colori*, non quod sensus et oculi te fallant, sed quod iudicii tibi imponat praecipitatio. Referantur licet, si volupe visum fuerit, vuarum Hungaricarum nuclei quoque aurei inter credenda physico-chemica perinde ac *Rappii* ex alis cantharidum, et *Becheri* ex virgulis Tamarisci certa encheiresi paratum aurum, vt nugatum est, nobilissimum: absit tamen procul a nobis, vt ab examine rerum recedentes, minorum philosophorum, quidvis caeca fide credentium, testimoniis illico adquiescamus. Nemo interim existimet, velim, nos omnem prorsus auri vegetationem velle ex hoc capite pernegare, qualem *Belius*, *Marsiglius*, *Tollius*, *Henninius*, *Köleserius*, alii prodixerunt, quum conuoluuli instar tale aurum arboribus, vitibus, immo et segetibus non numquam adhaeret; accepi ipse ante plusculos annos eam fili vere aurei portionem, integri numi aurei nostratis pondere, a nobilissimo *Liedemanno*, Viro Senatorii ordinis Georgenbergensi, quod *Teplitii* in Scepu-
sio

8°-ú Commentarius-ában ki nem mutatta, hogy ez a sziléziai aranyfog csak a Természet játék-műve, mert egy ügyes mester keze leleplezte az egész csalafintaságot. Ekkorát tud hát koholni mindjárt a tökéletlen hiszékenység, ha legföljebb a ritkaságuk ad a dolgoknak értéket és csodálattosságot, ami rendszerint a tudatlanság következménye. A költővel szólva tehát: „*csipetet se vezessen a külszín*”, nem mintha eszed és szemed tévesztene meg, hanem mert ítéleted hebehurgyasága szed rá. Ám számítsák a magyar szőlő aranymagját is a fizikai és kémiai hinnivalók közé, ha úgy tetszik, mint Rappnak a kőrisbogár szárnyából és Bechernek a tamariszkágból egy bizonyos módszerrel készített s a szélhámosok szerint „legfinomabb” aranyát, de mégis legyen távol tőlünk, hogy a dolgok megvizsgálásától eltérve, menten belenyugodjunk a mindent vakon elhívó apró-cseprő bölcselkedők kijelentéseibe. Mellesleg azonban, kérem, senki se higgye, hogy én e szerint a fejezet szerint az aranynak minden olyan növényi fejlődését teljesen meg akarom tagadni, amit Bél, Marsigli, Toll, Hennin, Köleséri és mások állítottak, mikor hiszen az ilyen arany szulák módra tapad rá a fákra, szőlőtőkék-re, sőt sokszor a gabonára is. Magam kaptam több éve egy teljes magyar aranyat nyomó igazi aranyszál-darabot a szepesszombathelyi nemes Lindemann tanácsostól, amelyet a szepesi Tep-

sio an. 1772. inuentum, et in Relationibus litterariis Vindobonensibus *Anzeigen* inscribi solitis eiusdem Anni Part. XLV. et XLVI. vulgatum est: parauerat ex aureo filo hoc Teplicensi, spithamam fere longo, peritus aurifaber noster *Büttösius* pro vsibus domesticis meis annulum, ornatum pretiosissima gemmula, Rubino, Hygieiae, Aesculapii Filiae, effigie affabre signato, nuper in ruderibus antiquae Poenoniae Pannonicae ad Comaromium inuento, et a Clar. D. *Stephano Wali*, disertissimo Almasiensium V. D. Praecone mihi donato. Maximopere interea, a parte altera cauendum est, ne quodius promiscue aurum filamentorum instar productum, in terrae superficie repertum, vel e visceribus eiusdem erutum, illico pro auro vegetabili venditetur; quale Consilium satis salubre nobis dedisse legimus perspicacissimum Virum Patriae anonymum in laudatis Ephemeridibus an. 1774. Part. XXV. tale filum aureum in agro Popradensi inuentum, describentem: is fila huiusmodi aurea in gyrum contorta non modo equis, sed hominibus quoque militantibus potissimum, pro more gentis Hungaricae seculis superioribus ornamento inseruisse non sine ratione, vero quam simillima, opinatur. Verbo duntaxat liceat nouissime id quoque monuisse, inde unice hanc auri vegetantis in vitibus Hungariae, Tokaiensibus in primis, esse forte enatum vulgi opinionem, quod terram

licen találtak 1772-ben s az Anzeigen című bécsi tudományos közleményekben ua. évben a XLV. és XLVI. részben tettek közzé. Ebből a kb. arasznyi hosszú teplici aranyszáלבól a mi ügyes Búttösi aranyművesünk egy gyűrűt készített nekem házi használatra, amelyet Hygieiának, Aesculapius leányának, a Komárom melletti ókori Poëonia romjai közt nemrég talált és hírneves Wáli István úrtól, az ékesszavú almási paptól nekem ajándékozott becses kis gemmája díszített, mesteri kézzel rubinba vésve. Másfelől azonban igen kell óvakodni attól, hogy a föld felszínén talált vagy annak belsejéből kiásott, mindenféle szálfonadékszerű aranyat menten nőtt aranynak híreszteljék. Erre vonatkozó okos tanácsot adott az olvasónak az a körültekintő névtelen honfitársunk, aki az említett Ephemerides 1774. évi XXV. részében a poprádi határban talált efféle aranyszálat írt le. Ő azt a véleményét fejezi ki a valósághoz közel járó okszerűséggel, hogy az ilyen körbe csavart aranyszálak nemcsak lovaknak, hanem embereknek is, főleg katonáknak ékszerűl szolgáltak a múlt századokban, magyar szokás szerint. Hadd említsem meg utoljára röviden azt is, hogy talán onnan eredt különösen a népnek ez a magyarországi, főleg a tokaji szőlőtőkéken növő aranyról formált hite, hogy apró-cseprő bölcselkedők évek hosszú sora óta azt tartották kiválósága

Tokaiiensem variis particulis metallicis, aureis in primis, ob praestantiam suam inpraegnatam esse minuti philosophi a longa annorum serie crediderint: sed omnes farinae huiuscemodi homines, *Cl. Io. Georg. Siegesbekium, Magdeburgensium Medicum praecipue, Dan. Fischerus, Kesmarchiensis Ciuitatis Physicus, in Tractatu Medico-Physico, de Terra Medicinali Tokaiiensi, a Chemicis quibusdam pro solari habita, Vratislau. an. 1732. in 4. plag. 19. edita, egregie refutauit, neque aurum vlla arte inde elici posse, neque singulare sulphur solare agnoscere, testatus. Licebit interim sermonem longiuscule productum celebratissimi nuper apud Berolinenses Chemici Casp. Neumanni, viri in Rep. litteraria notissimi, testimonio iam claudere, qui Chemiae suae Medicae, dogmatico experimentalis Tom. IV. part. I. cap. 8. §. 4. pag. 547. a Christ. Henr. Kesselio Zillich. an. 1754. in 4. edit. omne aurum vegetabile, e vitibus enatum non nisi ad aniles refert fabulas.*

ARTICVLVS XXIII.

IOANNES et THOMAS. Duos hos priscos Seculi XV. Medicinae Doctores, vtrumque ex ordine cleri, priorem Huntensem, alterum Nitriensem Archi-Diaconum, aetate Sigismundi Regis in Hungaria floruisse innotuit ex Litteris Nicolai Olahi, Archiepiscopi Strigoniensis,

miatt a tokaji földről, hogy tele van mindenféle, főleg arany fémelemekkel. De mindezeket az ugyanazon sütésből való embereket kitűnően megcáfolta a hírneves Siegenbek János György magdeburgi orvos, de főleg Fischer Dániel készmárki fizikus az ő *Tractatus Medico-physicus*-ában *De Terra Medicinali Tokaiensi*, a *Chimicis quibusdam pro solari habita* címmel Boroszlóban, 1732-ben in 4. 19 íven, kifejezve, hogy abból semmiféle módon sem lehet aranyat kicsalni, sem pedig benne a dicső Nap-beli ként fölismereni. Hadd fejezzem be egyúttal kissé hosszúra nyúlt szövegemet a tudományos világban igen jól ismert, nemrég még híres berlini orvosnak, Neumann Gáspárnak a nyilatkozatával, aki az ő *Chemia Medica dogmatico-experimentalis*-ában a IV. kötet I. rész, 8. fejezet 4. paragrafus 547. lapján, melyet Kessel Keresztély Henrik 1754-ben 4°-en adott ki Züllichauban, azt mondja, hogy a szőlőtőkén nőtt mindenféle növény arany csak anyókás szófiabeszéd.

XXIII. CIKK

JÁNOS és TAMÁS. Hogy ebből a papi rendbe tartozó két régi, XV. századi orvos doktorból az első honti, a másik meg nyitrai esperesként élt Magyarországon Zsigmond korában, az Oláh Miklós esztergomi érseknek 1556. február elsején Pozsonyban írt s függő

Posonii prima mensis Februarii an. 1556. exaratis, et sigillo pendenti roboratis; quibus Diploma Vener. Capitulo Posoniensi a *Ioanne Palotzio*, Archi-Praesule Strigoniense an. 1425. impertitum de nouo confirmatur. Vtrumque instrumentum hoc litterarium legitur apud *Car. Péterfium* S. Conciliorum Regni Hungar. Part. I. pag. 182. seqq. e tenebris in lucem productum. Dum scilicet *Ladislaus Sos*, Praepositus Posoniensis, litem diu multumque in eadem Ecclesia agitatam, et in Synodo Strigoniensi dioecesana sub Sigismundo Rege et *Ioanne Kanisai* Archi-Episcopo Strigoniense, annis 1390. et 1393. conuocata sopitam, iterum an. 1424. resuscitaret, velletque *ius conferendi beneficia intra aequae ac extra muros Posonienses sibi attribuere, atque ab obitu Canonorum pro delectu suo heredem se constituere, sacrosque praeterea liquores cum aliis coetibus sacris communes ausu nefario ad se pertrahere*, in componendo graui hoc, quod inter Praepositum, atque loci eiusdem Capitulum Canonicosque vigeret, dissidio domestico Archi-Episcopus Strigoniensis, *Georgius Palótzai*, pro animi sui aequitate quam definitiuam tulerit Sententiam ex litteris, manu et Sigillo illius munitis l. c. in apicem eductis poterit optime cognosci, quarum vltima verba loco hoc repetere concinnus dicendorum ordo a nobis iam requirit: *Lecta et lata, et pronunciata est haec Sententia definitiua in porticu almae Ecclesiae Strigoniensis circa altare S. Nicolai Confessoris, anno Domini 1425. indictio-*

pecséttel hitelesített leveléből derült ki, amely újból megerősíti a Palóczai János esztergomi érsek által a tisztelendő pozsonyi káptalannak 1425-ben adott diplomát. Mindkét oklevél Péterfi Károly Sacra Concilia Regni Hungariae-ja I. részének 182. és köv. lapjain került napvilágra a sötétségből. Mivel ti. Sós László pozsonyi prépost, az ua. egyházban sokáig és sokszor tárgyalt s az esztergomi egyházmegyei zsinaton Zsigmond király és Kanizsai János esztergomi érsek idejében 1390-ben és 1393-ban lecsendesített pört 1424-ben újra föléléstette és azt kívánta, hogy a javadalmak adományozásának jogát Pozsony falain belül és kívül egyformán őrá ruházzák, meg hogy a kanonokok halála után ő jelölhesse ki örökösüket tetszése szerint s azonkívül még a más egyházközségekkel közös szent folyadékokat is istentelen merénylettel maga kezébe kaparinthassa, hogy ennek a prépost, meg a helyi káptalan és kanonokjai közt dülő házi pörpatvarnak az elintézésében micsoda döntést hozott igazságos szívvel Palóczai György esztergomi érsek, azt igen jól lehet megállapítani abból a saját aláírásával és pecsétjével hitelesített s az id. műben közzétett oklevélből, melynek az utolsó szavait megismételni a mondanivalók szép rendje kívánja meg tőlem e helyen: „Ezt a döntést az esztergomi anyaegyház csarnokában, Szent Miklós hitvalló oltára közelében olvasták föl, hozták meg és hirdették ki az Úr 1425. évében, a harmadik adóciklusban, január

ne tertia, die vero 20. mensis Ianuar. Pontificatus S. in Christo Patris, D. Martini, diuina prouidentia Papae quinti, anno octauo. Praesentibus ibi honorabilibus et egregiis Viris Dominis Martino S. Georgii de viridi campo Strigoniensi, et Paulo S. Thomae Martyrum de promontorio Strigoniensi, Ecclesiarum Praepositis, Thoma Decretorum Nitriensi, et Magistro Ioanne, artium Professore, in Medicinis Doctoribus, Huntensi, Andrea Komaromiensi Georgio Zoliensi Archi-Diaconis; Andrea de Scepus, artium liberalium Professore, Emerico de Tolna, et Francisco de Canonicis, Ecclesiae Strigoniensis praedictae nec non Stephano Plebano Eccles. S. Regis Ladislai de noua ciuitate Strigoniensi specialiter rogatis, et aliis quam pluribus personis fide dignis ibidem tunc praesentibus. Ex adlatis his per laudatum Péterfium Litteris manifestissimum est duos hic in testimonium rerum, aeuo illo in Ecclesia Posoniensi gestarum, adduci Doctores in Medicinis, alterum Thomam, prout pag. 184. vberius explicatur, Decretorum quoque Doctorem, Archi-Diaconum simul Nitriensem, et Canonicum Strigoniensem atque Vicarium; alterum vero Magistrum Ioannem, Medicum nostrum, artium Professore, atque Archi-Diaconum Huntensem. ()*

ARTI-

(*) Vterque hic Archidiaconus, non modo Doctor in Medicinis sed simul etiam ille Decretorum, hic Artium liberalium, adpellatur Professor. Sed

hónapnak pedig a 20. napján, Krisztusban szent atyánknak, az isteni gondviselésből való V. Márton pápa úr pápaságának nyolcadik évében. Jelen voltak itt a tiszteletre méltó és kitűnő urak: Márton, az esztergom-zöldmezei Szt. György vértanúról nevezett egyház prépostja és Pál, az esztergom-szőlőhegyi Szt. Tamás vértanúról nevezett egyház prépostja, Tamás nyitrai főesperes orvosdoktor egyházjogtanár és János mester honti főesperes orvosdoktor növeldei tanár, András komáromi és György zólyomi esperes, továbbá Szepesi András növeldei tanár és Tolnai Imre meg Ferenc, az említett esztergomi egyház kanonokjai, nemkülönben István, az esztergom-újvárosi Szt. László király egyház plébánosa, mind külön meghívás alapján, és még sok más akkor jelenlevő szavahihető ember.” A nagyérdemű Péterfi idézett okleveléből világosan kitűnik, hogy az akkori pozsonyi egyházban lezajlott események hiteles tanújaként két orvosdoktor szerepel itt: az egyik Tamás, aki — mint a 184. lap beszéli bővebben — nyitrai egyházjogtanár és főesperes, meg egyúttal esztergomi kanonok és helynök, a másik meg János mester, a mi orvosunk, aki honti iskolai tanár és főesperes.*

* Mind e két főesperesről az áll, hogy nemcsak orvosdoktor, hanem egyúttal az egyik egyházjog-, a másik meg szabad-tudományok tanára. De ugyan hol és melyik egyetemen

ARTICVLVS XXIV.

KHIEN *Ferdinandus* patria Nouisoliensis
Hungarus, posteaquam Eperiessini artis pharmaceu-
ticae

vbi quaeso, et in qua Studiorum Vniuersitate eos bis gemino hoc Professoris munere functos fuisse dixeris? Duobus in locis aetate illa *Studium Generale*, quod nos hodie Studiorum Vniuersitatem vel Academiam vocamus, in Hungaria floruisse certis non modo domesticorum, sed etiam exterorum Scriptorum documentis superstitibus comperimus; *Quinque-ecclesiense* puta *Studium Generale*, dictum *Ludouicianum*, an. 1360. a Ludouico I. Rege nostro excitatum, et quadriennio post ab Innocentio VI. priuilegiorum tabulis roboratum, nec non *Budense Sigismundum*, an. 1386. conditum, a Bonifacio IX. confirmatum; hocne vel illo altiorum studiorum domicilio iam exemplo *Bononiensium* in Facultates ita dictas partito, aut vero perantiqua illustri illa *Schola Vaciense a S. Ladislao* fundata, Professoris munia gesserint nostri hi Archidiaconi, quis in tanta rerum patriarum caligine definiuerit? Certuis id esse noueris olim ad officium dignitatemque Archidiaconorum exornandam, teste *Concilii quoque Trident. Sess. XXIV. cap. 12.* non nisi Magistros in Theologia, vel Doctores in Iure Canonico admotos fuisse, et quidem e numero *Magistrorum Canonorum*, qui verbo scriptisque docere sunt obligati, vt haec nos egregie docuit *Ad. Balthas. Kerchelich de Officio Archidiaconi*, Zagrab. an. 1772. in 4. plag. 3. edit. et quia vnice penes Clerum staret omne Magisterium, non modo Theologicis, sed iuris quoque non minus quam Medicinae studio, tamquam scientiis prae Theologia forte

XXIV. CIKK

KHIEN FERDINÁND besztercebányai magyar, miután szerencsésen befejezte Eperjesen a

tölthették be, kérem, ezt a két állást, kérdezhetnénk. Abban a korban két helyen virágzott tudunkkal a megmaradt hazai és külföldi iratok biztos tanúsága szerint studium generale, amit ma tudományegyetemnek vagy akadémiának nevezünk, mégpedig az 1360-ban I. Lajos királyunktól alapított és négy év múlva VI. Incétől kiváltságjegyzékkel megerősített, Ludovicianum nevű pécsi studium generale és az 1386-ban alapított s IX. Bonifáctól megerősített budai Sigismundum. Ki dönthetné el hazánk történetének e nagy sötétségében, hogy ezek a mi főespereseink a bolognai mintára már ún. karokra osztott magasabb tudományotthonok közül emebben vagy amebben, avagy talán a Szent László-alapította igen régi váci iskolában töltötték-e be tanári tisztüket? Csak azt vehetjük kissé biztosnak, hogy hajdanában a főesperesi tiszt és méltóság betöltésére a tridenti zsinat XXIV. ülésének 12. fejezete szerint is csak teológiamestereket vagy egyházjogdoktorokat alkalmaztak, mégpedig a mesterkanonokok közül, akik szóval és írással való tanításra voltak kötelezve, amint ezt kiválóan ismertette meg velünk Kerchelich Ádám Boldizsár a Zágrábban 1772-ben kiadott 4°-ű, 3 íves De officio archidiaconi-ban és mivel a papok birtokában volt minden mesterállás kivétel nélkül, nemcsak a teológiai tudományokban, hanem a jogiban és az orvosiban is, amelyek szinte hasznosabbnak tűntek a teológiánál, csakis ők buzgólkodtak. Miután

ticae tirocinium in Officina Ioan. Weberi, Caesareo-Regii pharmacopoei, cuius filiorum ephorum

forte vtilioribus, idem vnice solus operabatur. Posteaquam vero per Concilia et sacros canones, vt notum est, Studium hoc Medicinae clero tractandum interdiceretur repetitis vicibus, coeperunt sensim bonas litteras negligere adeo quidem, vt qui antea essent *Magistri*, labenti tempore redditi sunt discipuli Monachorum, qui ne vmbra quidem eruditionis cuiuspiam habere censerentur. Quia vero in deploranda eruditionis haec incidimus disserendo tempora, liceat bona L. B. venia Historiam Medicorum, missam in compendiolum ob oculos hic ponere: Primorum Caesarum Romanorum archiatros, ex iis *Cassios*, *Carpitanos*, *Aruntios*, *Arbutios*, *Rubrios*, tanto in pretio olim habitos fuisse testis es, *Plinius Histor. Nat. Lib. 29.* Venet. an. 1469. curante Io. Spira edit. in fol. vt ducena quinquagena lls. id est 7812. solidos nummos Imperiales pro annua mercede receperint; immo ab ipsis quoque Imperatoribus Christo devotis Senatorii quoque ordinis dignitatem obtinuerint: hac blandientis fortunae felicitate in transuersum abrepti, vulnerum ac vlcera deligationes vna cum reliquis operationibus chirurgicis despiciatui habere coeperunt, easque mox non nisi *seruis Medicis* tractandas reliquerunt. Post deletum omne Romanorum nomen inde a Seculo VII. vsque ad XIV. densissimis artium et scientiarum tenebris vniuersus orbis in tantum obnubilatus est, vt vix aliqua litterarum amplius adparuerint vestigia, atque seculo octauo et quatuor sequentibus non nisi Arabum Medicis, *Mesue*, *Serapione*, *Auicenna*, *Auenzoare* et *Andromacho* Graeco studium medicum exercentibus, I. Freindio in *Historia Medic. Part. II.* ita nos docente.

Verum

gyógyszerészeti inaséveit Wéber János császári és királyi patikus laboratóriumában, akinek a fiai mel-

azonban — mint ismeretes — a zsinatok és egyházi törvények több ízben eltiltották a papságot az orvosi tudománnyal való foglalkozástól, lassacskán elhanyagolni kezdték a széptudományokat, de annyira, hogy akik azelőtt „mesterek” voltak, idő múltával szerzetesnövendékekké váltak, akikről az a vélemény járta, hogy még az árnyékával sem rendelkeznek bármely tudománynak is. Mivel pedig fejtegetődés közben a tudománynak erre a siralmas állapotára bukkantam, hadd tárjam itt a szíves olvasó engedelmével a szeme elé rövidre fogva az orvosok történetét: Az első római császárok udvari orvosait, a Cassiusokat, a Carpitanusokat, az Aruntiusokat, az Arbutiusokat, a Rubriusokat olyan becsben tartották annak idején Plinius Historia Naturalis-ának 29. könyve szerint, amelyet Spira János gondozása alatt 1469-ben adtak ki Velencében ív alakban, hogy évi fizetésül 25 millió sestertiust, azaz 7812 solidust kaptak, sőt a keresztény császároktól szenátorrendi méltóságot is nyertek. A szerencsének e kedvező irányától elkapatva szégyenletesnek kezdték tartani minden sebészi művelettel együtt a seb- és fekélykötözést, úgyhogy csak gyógyszerzolgákkal hagyták őket végeztetni. Az egész római rendszer pusztulása után aztán a VII-től a XIV. századig a szabad és egyéb tudományok legsűrűbb sötétségének idején, az egész világ úgy bealkonyodott, hogy alig maradt a legcsekélyebb nyoma is a tudománynak, sőt — mint Freind János adja elő Historia Medicorum-ja II. részében — a nyolcadik és a következő négy században csak arab orvosok: Mesue, Serapio, Avicenna, Avenzoár és a görög Andromachus gyakorolták az orvostudományt. De

rum egerat, feliciter absoluisset, studii medici continuandi caussa anno 1662. Vittebergam pro-

Verum enimvero Seculo XI. cepit aliqua lux Arti medicae in Monte Iraliae Cassinensi adfulgere, quo *Constantinus dictus Africanus* spretis Roberti Calabriae principis aulae delitiis, vitae monasticae litaturus semet contulerat, atque in *Monasterio S. Benedicti* ibidem florenti artem medicam resuscitarat: cuius dum Alumni non modo Medicinam sed et clinicen atque chirurgicen promiscue profiterentur, sedibus propriis haud contenti, longe lateque euagati sunt, et mox relicto monte Cassinensi vrbem Salernitatem ingressi, locum agendis rebus suis commodiorem multo delegerunt, atque notissimam orbe vniuerso *Scholam Salernitanam* condiderunt, et sic Medicorum latifundia occuparunt, solisque iuribus suis vnice obnoxia illa reddiderunt, vt aperte monstrat Catalogus Medicorum aeui illius a *Georgio Matthiae* in *Conspectu Histor. Medic. Chronologico* nominum tenus contextus. Diuersa prorsus Rei medicae erat facies apud Parisienses, ab exercitio Medicinae practicae omnes Monachi fuerunt exclusi, Medicis non nisi secularibus licuit esse Vniuersitatis membris, tota enim schola Parisiensis fuit Theologica, verita est maximopere, ne sanguinis humani profusione, quam Christiani inde ab exordio coetus sui auersati sunt, profanaretur. Crebris tamen labenti tempore sollicitationibus effectum est, vt etiam Medici inter membra Vniuersitatis cooptarentur, ea tamen lege, vt in morem Doctorum decreti, id est, Professorum Iuris, vitam agerent caelibem, et ne chirurgiam vmquam adtingerent: quare praxis chirurgica et quidem tota quanta anno mox 1436. solis laicis relicta est, exercenda. Quum vero chirurgi hi absque salutari

sanguis-

lett nevelősködött, az orvosi tanulmányok folytatására 1662-ben Wittenbergbe utazott s öt év múlva el

a XI. században mégis egy kis fény kezdett rásütni az orvostudományra az olaszországi Montecassinóban, ahová Róbert kalábriai fejedelem udvarának a gyönyöreit megtúlva, húzódott vissza szerzetesnek az ún. Afrikai Konstantin és fölélesztette az ott virágzó bencés kolostorban az orvostudományt. Minthogy ennek a növendékei nemcsak otthon rendeltek, hanem föl is keresték a betegeket és sebésműveleteket is végeztek, ahogy adódott, saját tanyájukkal meg nem elégedve messzire kijártak és otthagya később Montecassinót, Salernóba költöztek, ahol dolgaik végzésére sokkal kényelmesebb helyet találtak és megalapították az egész világon jól ismert salernói iskolát, elfoglalták így az orvosok uradalmát és egyedül csak a saját joghatóságuk alá vetették, mint azt világosan mutatja azon kor orvosainak az a lajstroma, amelyet Matthiae György állított össze névsorban a *Conspectus Historiae Medicorum Chronologicus*ban. Egészen más volt az orvospérezés képe Párizsban, ahol minden szerzetes ki volt zárva a tényleges orvoslás gyakorlásából és csak világi orvosok lehettek az egyetem tagjai, mert az egész párizsi iskola teológiai volt s fölöttébb félt attól, hátha elveszti tiszteletességét az embervér ontásától, amitől a keresztények már szervezetük kezdete óta irtóztak. Idő múltával azonban mégis megesett a gyakori sürgetések következtében, hogy orvosokat is vettek be az egyetem tagjai közé, de azzal a kikötéssel, hogy a *Decrétum* doktorainak, vagyis a jog professzorainak módjára nőtlen életet éljenek és semmiképpen se érintsék a sebészetet. Ezért aztán utóbb 1436-ban a sebészkezdést teljes egészében a világiakra bízták. Mivel pedig ezek a sebészek az embervér üdvös

profectus, et heic loci quinquennio post Lauru
medica condecoratus est: vbi vero in patriam
tellurem repedasset, Lib. Regiaeque Civitatis
Eperiesiensis Physicus Ordinarius renunciatus est,
quo munere annis compluribus rite functus est.

O P E R A

1.) Dissert. *De Phrenitide*. Praeside Conr. Vict.
Schneidero Vitteb. an. 1666. 4.

2.)

sanguinis humani profusione artem suam chirurgicam
profiteri nequirent, ad eluendam, quam superstitiosi
quique sacri ac profani ordinis homines inurere adten-
tabant, maculam putatitiam, certa inierunt sodalitia,
Confraternitates dictas, in honorem S. Cosmae et S.
Damiani institutas, hac, captandae aurae popularis
caussa, sibi posita lege, vt aegris, ipso cuiusuis mensis
Kalendarum die a finito cultu sacro matutino sibi obuiis,
auxiliatrices manus absque vlla mercede offerre tenerentur:
quo laudabili instituto non potuerant non maximam
in hominum coetu sibi ipsis confluisse existimationem,
etc. etc. Quia vero Hungaria nostra ad nutum reli-
quarum nobiliorum Europae nationum, Italiae puta,
Galliae et Germaniae vt plurimum se componere solebat,
fieri non potuit, quin eadem ipsa Rei quoque Medicae
apud nos esset facies: atque adeo ex ante dictis iam illud
quoque clarissime intelligitur, quam ob causam Reges
nostri vsque ad seculum XVI. non nisi Archiepiscopis;
Episcopis, Praepositis, Vicariis, Archidiaconis, Plebanis,
et aliis ordinis sacri Viris, tutandae sanitatis suae curam
commiserint.

is nyerte ott doktorrá való minősítését, miután pedig hazatért szülőföldjére, Eperjes szabad királyi városának a rendes fizikusává nevezték ki, amely tisztességét több éven át töltötte be szabályos módon.

M Ű V E I

1. Értekezés. De phrenitide. Schneider Konrád Viktor elnöklete alatt. Vitteberga, 1666. 4°.

megegyezése nélkül nem végezheték foglalkozásukat, azért annak a vélemezett szennyfoltnak a kimosására, amelyet babonás papok és világiak igyekeztek rájuk kenni, bizonyos Szent Kozma és Damján tiszteletére szolgáló társulatokba, ún. test vérületekbe tömörültek a népszerűség megnyerésére azt a szabályt állították föl maguknak, hogy minden hónap elsején a reggeli mise után eléjük járuló betegeknek díjtalanul segítséget nyújtani tartoznak. Ezen dicséretes szokás következtében csak a legnagyobb becsülésre tehettek szert az emberi társadalomban stb. stb. Mivel pedig a mi hazánk, Magyarország, legtöbbször Európa többi nemesebb nemzetének, nevezetesen Olasz-, Francia- és Németországnak a jeladásához szokott igazodni, lehetetlen lett volna, hogy nálunk is ne ez legyen az orvoslás rendje. Sőt az előbb mondottakból az is világosan kiderül, mért bízták rá királyaink egészségük gondozását a XVI. századig érsekekre, püspökökre, prépostokra, helynökökre, főesperesekre, plébánosokra és más papi rendbe tartozó emberekre.

- 2.) Dissert. ianug. med. Praes. D. Ioan. Strauchio, *De Syncope*. Vitteb. anno 1667. 4. plag. 6.
- 3.) *Epigramma votiuum*, quo Ioanni Webero, Maecenati suo, alterum Iudici Eperiesiensi, et Ianum Bifrontem typis Leutschouiensibus an. 1662. in fol. edenti, Biographiae nostrae Cent. I. art. 98. notato, sic adgratulatus est:

*Plato Graecorum supremus et vltimus ausus,
Imbutus meliore Iouis de melle cerebro,
Quam quod apis mulsit per cunas nectare suauis,
Dum sensit, magno tum cum Ioue miscuit ora:
Si virtus oculis subiecta fidelibus esset,
Miros diuina specie proferret amores.*

*Experior verum, formam tu concipis istam,
Virtutemque tibi visam iam numen ab alto
Indulsit, sacros quae sic ardebat ad ignes,
Vt hos tentaret famae per culmina gradus.
Haec animo praeclara tuo caelata latebat
Forma reformasti, qua sic diuum quoque formam
Vt tua fulgeret virtus multiplice lauro,
Vrbs formata virum dum te naturaque tradit,
His titulus lauris veniet, dum cura recumbit.
In te Caesarei medica iam numinis arte.
Et cum sit Ianus melioris margine laudis,
Apte disponis Ianum praeferre bifrontem.
Ex his tu formis Speculum facis ipse Refulgens;
Sic virtutis eris Speculum, sic formaque Diuum.*

2. Orvosavató értekezés Strauch János elnökletével. De syncope. Vitteberga, 1667. 4. 6 íven.
3. Fogadalmi epigramma, amelyben mecénását, Weber Jánost, Eperjes másodízbeni bíróját, aki a lőcsei nyomdában 1662-ben adta ki ívnagyságú Ianus Bifrons-át, melyről Életrajzunk I. századában, a 98. cikkben írtunk, így köszönti:

Hogyha Plató, görögök legfőbb s egyúttal utolsó bölcse — a főistennek ágyából vett csodamézszel telve, amelynél méh se csinál jobbat köpűjében — nagy munkába fogott, Iupiternek kérte tanácsát, mert ha a képességet látni lehetne szemünkkel, isteni szépségével igen hő vágyra tüzelve.

Jól sejtek: te a szépséget fölfogtad agyadban, Isten meg megadá neked ezt az erényt a magasból, melly aztán úgy tündöklött föl a csillagos égbe, hogy most ő maga is följutni igyekszik e lépcsőn. Rejtve lapult lelkedbe e szépség, mellyel az Isten szépségét is aként alakítottad ki körötted, hogy dúsan koszoruzza babér koponyádat azért, mert rád formázzik a tőled formált park, meg a város.

Ezt a dicsőséget betetőzi a cím, ha a császár isteni gondja reád terjed ki a gyógytudományért, s minthogy a Ianus még magasabb érdemre igényes, joggal tartod a Ianus bifrons-ot becsesebbnek. Messze ragyogva, e formákból készíted a Tükrozt s így léssz tükre erénynek, meg isteneknek a mása.

- 4.) *Carmen*, quo Thomam Steller in Academia Vittebergensi sub Abrahamo Calouio de Gratiae vocantis, iustificantis, Quidditate et diuersitate disputantem an. 1668. in 4. Salutauit Ferdinandus Khien, Med. Doct. Lib. Reg. que Ciuitatis Eperies Medicus ordinarius; tale illius est initium:

*Philosophum pede felici qui pulpita nuper
Prestiti amice laude parta gestiens etc.*

ARTICVLVS XXV.

K Ö P E T Z I (*Ioannes*) Illustris Collegii Helvet. Confesc. addictorum S. Patakiensis duos Professores, Doctoris Medicinae axiomate inclitos, Centuria Biographiae nostrae Prima iam recensuimus; alterum *Vitum Balsaratium* puta, et alterum *Dauidem Valerium*, tertium nunc illis e choro Medicorum adgregamus *Ioannem Köpetzium*, virum ab omni scientiarum genere instructissimum: qui posteaquam institutionibus famigeratissimi Professoris Alba-Iuliacensis Ioannis Tsere Apáczai vsus, studiorum cursum domi absoluisset, et artem salutis humanae praesidem sibi praecipue excolendam delegisset, haustam domi doctrinam apud externos locupletare atque perficere studuit, Franequerae Frisiorum anno 1665. insecuturo vero statim anno 1666. Lugduni Batauorum, vt Fasti vtriusque Vniuersitatis meminerunt, inter ciues Academicos nomen suum professus est: vtroque in florentissimis his Musarum emporiis Medicos

4. Vers, amellyel a wittenbergi akadémián a hívó és megszentelő kegyelem mivoltáról és különbségéről 1668-ban Calovius Ábrahám idejében 4°-ú papíron értekező Steller Tamást köszöntötte Khien Ferdinánd orvosdoktor, Eperjes szabad királyi városának rendes orvosa. Ennek kezdete ez:

*Én, aki nemrég még a katedráról magyaráztam
baj nélkül s örülék annak, amit keresék stb.*

XXV. CIKK

K Ö P E T Z I J Á N O S. A helvét vallást követők híres sárospataki kollégiumának orvosdoktor címmel ékes két tanáráról már az Életrajzgyűjtemény első százasában számoltam be, mégpedig Balsaráti Vítusról és Valerius Dávidról; harmadiknak most csatolom hozzájuk az orvosok közül a mindenféle tudományban kitűnően képzett Köpetzi Jánost, aki, miután a híres gyulafehérvári tanárnak, Apáczai Csere Jánosnak az oktatásait élvezve elvégezte a gimnáziumot s az ember egészségére ügyelő tudomány elsajátítását tűzte főleg maga elé, itthon szerzett tudományát külföldön akarta kibővíteni és tökéletessé tenni, s ezért 1665-ben a frieslandi Franekerben, a rá következő 1666. évben pedig Leydenben írta be nevét mindkét egyetem naplója szerint az egyetemi polgárok névjegyzékébe. E két virágzó egyetemen, azon kor leghíresebb orvosait hallgatva, olyan hala-

ea aetate clarissimos audiendo, tantas in Medicina addiscenda fecit progressiones, non neglectis interim aliis quoque altioris indaginis scientiis, vt non prius Musas deseruerit Batauas, quam consuetis artis salutaris praerogatiuis sollemniter auctus, Doctoris dignitatem susceperit. In patriam tellurem redux, non contemnendam illam doctrinae vim, qua ipse pectus impleuerat, in alios coepit transfundere; florentissimo enim ea aetate ludo litterario Saros-Patakiensi regendo admotus, Philosophiae imprimis praecepta publice de suggestu tradidit singulari Auditorum suorum frequentia: neque clarior docendo, quam morbis tollendis exstitit. Dum aduersa fatorum iniquitate quies Musarum Hungaricarum in hac regione turbaretur, et de statione sua scholastica Noster decedere cogeretur, Serenissimus Transilvaniae Princeps *Michael Apafius* primarium sibi Medicum et sanitatis Custodem adsciuit, vt haec *Nicolaus Bethlen* Cap. XI. in *Historia sua MScta* in Litteras retulit. Praeclarissimi viri huius nomen conseruatum praeterea legimus in *Histor. Eccl. Hungar. et Transiluan. Paulli Ember, Debrecinensis*, pag. 597. catalogo Ill. Collegii Helv. Confes. S. Patakiensis insertum. *Epitaphium*, quod *Francisco Köpetzio*, Filio breuis aevi, Pater Ioannes an. 1673. moesto condiderat animo, in Templo Albensi adpensum, *Reu. P. Bodius in Hungaro Tymbaule continuato*, pag. 108. verbis his conceptum recitauit:

dást tett az orvostudományban, amely mellett azonban nem hanyagolta el a mélyebb kutatást kívánó többi tudományt sem, hogy addig el nem hagyta a holland egyetemeket, míg az orvostudomány szokásos előjogaival ünnepélyesen ellátva meg nem kapta a doktori minősítést. Hazatérte után másokba kezdte átönteni azt a nagy mennyiségű tudományt, amellyel fejét megtöltötte. Megbízták ugyanis az akkoriban legnagyobb virágjában levő sárospataki iskola igazgatásával s ott elsősorban a bölcsélettant adta elő a katedráról a diákság roppant nagy érdeklődése mellett. S tanításában nem volt híresebb, mint a betegségek eltávolításában. Mivel a végzet ellenséges indulata következtében e vidéken megbomlott a magyar iskolák békés nyugalma és kartársunknak távoznia kellett iskolai állásából, Bethlen Miklós kéziratos Önéletírásának 11. fejezete szerint kegyelmes Apafi Mihály erdélyi fejedelem vette maga mellé főorvosnak és egészsége ellenőrének. Megőrizte még e híres ember nevét Ember Pál debreceni pap *Historia ecclesiastica Hungariae et Transilvaniae*-jének 597. lapja; egyébként a híres sárospataki református kollégium névjegyzékében szerepel. Azt a sírverset, amelyet rövid életű fiának, Köpetzi Ferencnek a halálára írt szomorodott szívvel apja, János, 1673-ban s a fehérvári templom falán lóg, tiszteletes Bod Péter a következőleg idézte a *Hungarus Tymbaules* folytatásának a 108. lapján:

*Sistimur ad metam, tereti sine puluere mundo
Salve vix potui dicere, dico Vale.*

*Munde vale, vidisse sat est, tua munera sensi,
Aut dolor, aut dolus est. In Patriam remeo.
Exuuias hic pono graues, vos flete parentes:
Pars mea non sentit, pars meliora tenet.*

ARTICVLVS XXVI.

LADISLAUS Episcopus Magno-Varadiensis, Ludouici I. Regis Hungariae Physicus. *Emericum Zudar*, Varadiensem antistitem, posteaquam Ludouicus I. Rex ad infulam Agriensem exornandam translocasset, eumque in prouinciam Roxiae, ex Lithuanorum manibus ter vindicatam in obsequio et fide retinendam, teste Bonfinio Decad. II. Libr. X. editionis Belianae pag. 352. cum imperio an. 1377. exmisisset, anno subsequuto 1378. *Ladislaum* huius nominis *Primum* coepisse Varadiensem Ecclesiam administrare *Reu. Martinus Szent Iványi* in Catalogo Episcoporum Varadiensium, *Dissert. Paralipomen.* pag. 83. retulit, nullo tamen prorsus, prout facere consuevit, praemunitus idoneo ad faciendam fidem testimonio: ast anno 1379. Episcopatu Varadiensi eum insedisso illo Regis Ludouici certissime constat diplomate, a *Reu. Antonio Ganóczy* in *Episcopis M. Varadiensibus Part. I.* pag. 248. adducto, quo immunitates a D. Stephano Rege Abbatiae de Pécs-Várad concessae confirmantur, cuius initium tantummodo et clausulam pro instituti

nostri

*Utra kelek test nélkül a szép földről, bucsuzom, hát
bár beköszöntöt is majdhogy alig teheték.*

Ég áldjon, föld: abbul, amit nyujtál, elegendem volt.

Fájdalom és gáncs ért, olmegyek így haza hát.

*Testemet itt le hagyom — kesergjetelek árva
szülőim — : ennek már mi se fáj, lelkem a
mennyben üdül.*

XXVI. CIKK

L A S Z L Ó nagyváradai püspök, I. Lajos magyar király fizikusa. Miután I. Lajos király Czudar Imre váradai püspököt Egerbe helyezte püspöknek és Bonfini Béltől kiadott II. tízesének a X. könyvbéli 352. lapja szerint a litvánok kezéből háromszor kiszabadított Roxia tartományának engedelmisségben és hitben való megtartására küldte ki nagy erővel 1377-ben, a rákövetkező 1378. évben aztán ez a László kezdte igazgatni mint e néven Első a váradai egyházat, mint azt tisztelendő Szentiványi Márton a Dissertatio Paralipomenonica 83. lapján adja elő a váradai püspökök névjegyzékében, anélkül hogy — mint szokta — szava megerősítésére bármely iratra hivatkozna. Hogy azonban 1379-ben ő ült a váradai püspökségben, az határozottan kiderül Lajos királynak tisztelendő Ganóczy Antal által a Nagyváradai püspökök I. részének 248. lapján fölhozott okleveléből, amely megerősíti a pécsváradai apátság-
nak Szent István királytól adott mentességeket s amelynek szokásom szerint csak az elejét és záradékát

nostri ratione repetemus: *Ludouicus Dei gratia Hungar. Polon. Dalmat. Croat. Bulgar. etc. Datum per manus Reuerendis. in Christo Patris, et D. Demetrii miseratione diuina tituli SS. quatuor Coronatorum S. R. E. Presbyteri Cardinalis etc. Anno Domini millesimo trecentesimo septuagesimo nono. VI. Kal. Sept. regni autem nostri anno trigesimo octauo. Reuerendissimis et Venerabilibus in Christo Patribus, eodem D. Demetrio dictae Ecclesiae Strigoniensis Gubernatore perpetuo, Fratres Stephano Colocensi, Petro Iadrensi, Vgolino Spalatensi, Vgone Raguzano, Archiepiscopis: Emerico Agriensi, Paulo Zagradiensi, Sabino Transilvano, Valentino Quique-Ecclesiensi Decretorum Doctore, Ladislao Varadiensi, Guilielmo Iaurinensi, Thoma Chanadiensi etc. Ecclesiarum Episcopis, Ecclesias Dei feliciter gubernantibus. Hic idem Ladislaus Noster, Varadiensium Pontifex est, quem Elisabetha Regina femina pientissima, Ludouici I. mater, vltimae voluntatis suae executorem constituerat in Testamento suo, Budae sexto die Aprilis anno Domini M CCC LXXX. condito, quod celeberrimus Patriae Historicus, Georgius Pray, *Annal. Reg. Hungar. Part. II. Libr. III. pag. 147. seqq.* integrum produxit et Reu. *Ganóczyus* l. c. p. 250. repetiit. Nos vero ea vnice excerpemus, quae ad Virtutes Ladislai nostri quodam modo illustrandas pertinere arbitramur: *In Nomine Domini Amen. Nos Elisabeth Dei gratia Regina Hungariae, Polon. Dalmat. etc. omnibus Christi fidelibus praesens scri-**

fogom itt idézni: „Lajos, Isten kegyelméből Magyar-, Lengyel-, Dalmát-, Horvát- és Bolgárország stb. Kiállítva a Krisztusban tisztelendő atyának, Demeter úrnak, a négy koronás szent titulusának isteni irgalmából római szentegyházi bíboros főesperesnek stb. a kezével. Az Úr ezerháromszázhetvenkilencedik évében augusztus 27-én, uralkodásunk harmincnyolcadik évében, a Krisztusban tisztelendő és tiszteletre méltó következő atyáknak, mégpedig ugyanazon Demeternek, az említett esztergomi egyház örökös kormányzójának, István testvér kalocsai, Péter zárai, Ugolin spalatói, Hugó raguzai érsekeknek, Imre egri, Pál zágrábi, Szabínusz erdélyi, Bálint egyházjogdoktor pécsi, László nagyváradi, Vilmos győri, Tamás csanádi stb., Isten egyházait szerencsésen vezető megyéspüspökök kormányzása idejében.” Ez ugyanaz a mi László váradi püspökünk, akit a jámbor Erzsébet királyné-asszony, I. Lajos anyja, utolsó akaratának a végrehajtójává rendelt Budán, az Úr ezerháromszáznyolcvanadik évében április 6-án kiállított végrendeletében, amelyet hazánk híres történetírója, Pray György, az *Annales Regum Hungariae* II. részének III. könyvében teljes egészében mutatott be a 147. és köv. lapokon, tisztelendő Ganóczy pedig az i.m. 250. l. ismételt meg. Én azonban csakis azt fogom belőle ide kitenni, ami a mi Lászlónkra valami tekintetben jellemzőnek látszik nézetem szerint: „Az Úr nevében, Ámen. Én, Erzsébet, Isten kegyelméből Magyar-, Lengyel-Dalmátország stb. királynéja, tudtára akarom adni

ptum intuentibus volumus fieri manifestum. Quod nos huius mundi varietates fore etc. Aliis Litteris nostris super nostra testamentaria dispositione quoad praemissa temporibus praeteritis concessa et emanata cassantur, et annullantur, vigoribusque earundem carituris: relinquimus enim exeeutorem huiusmodi Testamenti nostri dictam Dominam Reginam, Reuerendissimum in Christo Patrem D. Demetrium, sanctorum quatuor Coronatorum Presbyterum Cardinalem, sanctaeque Strigoniensis Ecclesiae Gubernatorem, et Venerabilem in Christo Patrem, Dominum Ladislaum Episcopum Varadiensem, Ioannem Praepositum Budensem, et praefatam Dominam Claram etc. constituimus: omnino ut ipsi simul, aut quatuor vel tres ex ipsis aliis absentibus plenam potestatem habeant praemissa exequendi, etc. Datum Budae sexto die mensis Aprilis Anno Domini M CCC LXXX. Ast Ladislaum hunc sacri ordinis Virum, Medicum Nostrum non diu rexisse Ecclesiam Varadiensem, eumque iam ante annum 1382. aut e numero viuentium exemptum, aut sede sua dimotum fuisse Diploma Ludouici I. indubiam facit fidem, quo Rex Sanctimonialibus D. Clarae de Veteri Buda Possessionem — — — dono dedit. Excitauit Instrumentum isthoc litterarium, anno 1382. Virginibus impertitum, laudatus toties Reu. Anton Ganoczyus l. c. p. 256. cuius fragmentum saltim, scopo nostro accommodatum, depromimus: Datum per manus Reuerendissimi in Christo Patris, et Domini Demetrii, miseratione divina tituli SS. quatuor Co-

rona-

a jelen iratba beletekintő valamennyi kereszténynek, hogy én e világ változóságait stb. Végrendelete-temet illetőleg minden más iratom, amennyiben a múltban tett előzetes rendelkezéseim és kijelenté-
seim hatályát eltörlöm és megsemmisítem, érvényét vesztvén. Ezen végrendeletem végrehajtójává ugyan-
is az említett királyné asszonyt, a Krisztusban tisz-
telendő Demeter atya urat, a négy koronás szent
bíboros-főesperesét, az esztergomi szent egyház kor-
mányozóját, továbbá a Krisztusban tiszteletre méltó
atyát, László váradi püspök urat, János budai pré-
postot, meg a följebb megnevezett Klára asszonyt
stb. hagyom és rendelem, hogy együtt vagy a többiek
távollétében hárman-négyen közülük teljes hata-
lommal rendelkezzenek előbb felsorolt intézkedé-
seim végrehajtásában stb. Kelt Budán április ha-
todikán, az Úr 1380. évében.” De hogy ez az egy-
házi rendbe tartozó László, a mi orvosunk, nem
sokáig igazgatta a váradi egyházat és már 1382 előtt
vagy eltávozott az élők sorából, vagy el lett tá-
volítva székéből, azt kétségtelenül igazolja I. Lajos
oklevele, amelyben a király a . . . birtokot az óbudai
klarisszáknak adományozza. Ezt az 1382-ben az
apácáknak kiadott okiratot a sokszor említett
Ganóczy Antal támasztotta föl id. m. 256. l., mely-
ből egy céloznak megfelelő részletet ide melléke-
lek: „Kiállítva a Krisztusban tisztelendő atyának,
Demeter úrnak, a négy koronás szent titulusának

ronatorum S. R. E. Presbyteri Cardinalis, Sanctae Strigoniensis Ecclesiae Gubernatoris perpetui, et aulae nostrae Cancellarii, dilecti nobis, et fidelis. Anno Domini millesimo trecentesimo octuagesimo secundo, sexto Nonas Maii, Regni autem nostri anno quadregesimo primo. Reueredissimis ac Venerabilibus in Christo Patribus, eodem Domino Demetrio, dictae Ecclesiae Strigoniensis gubernatore perpetuo, Petro Iadrensi, Vgolino Spalatensi, et Vgone Raguziensi, Archiepiscopis. Emerico Agriensi, Paullo Zagrabiensi, Gublino Transilvaniensi, Valentino Quinque-Ecclesiensi, Decret. Doct. etc. Ecclesiarum Episcopis, Ecclesias Dei feliciter gubernantibus. Colocensi, Varadiensi, et Bosnensi Sedibus vacantibus. etc. etc. Iam vt id quoque, quod caput rei est, addamus nouissime: *Ladislaum* hunc, in serie Episcoporum Magno-Varadiensium XXVI^{um}, *Medicum*, et quidem Ludouici I. Regis Hungariae *Physicum* exstitisse, Diplomate, secundo Idus Iulii, anno 1378. signato, clarissime euincitur; quo enim dum Ludouicus Rex Priuilegia Ciuitatis Claudiopolitanae confirmat, LADISLAVM Episcopum, PHYSICVM REGIUM, diserte nominat. Litterarum harum Regiarum exemplum per Wladislaum II. Hungariae Regem anno MCCCXCIII. die VII. Decembris transumptum, in Achiuo Conuentus B. V. M. de Kolos-Monstra Claudiopolitano prostare Requisitorum testimonio muniti referimus, cuius clausulam tantummodo pro instituti ratione ad fidem faciendam, hic exscribe-

isteni irgalmából római szentegyházi bíboros főesperesnek, az esztergomi szentegyház örökös kormányzójának, udvarunk általunk szeretett és hű kancellárjának kezével. Az Úr ezerháromszáonyolcvankettedik évében május hatodikán, uralkodásunknak pedig negyvenegyedik évében. A Krisztusban tisztelendő és tiszteletre méltó atyáknak, mégpedig ugyanazon Demeter úrnak, az említett esztergomi egyház örökös kormányzójának, Péter zárai, Ugolin spalatói és Hugó raguzai érsekeknek, Imre egri, Pál zágrábi, Gublin erdélyi, Bálint egyházjogdoktor pécsi stb., Isten egyházait szerencsésen kormányzó megyéspüspököknek az idejében. A kalocsai, váradi és boszniai székek üresedésben lévén stb., stb.” De hogy végül azt is hozzátegyem, ami az egésznek a központja: ez a László, a sorban huszonhatodik nagyváradi püspök, *orvos*, mégpedig I. Lajos magyar király *fizikusa* volt, mint azt világosan bizonyítja egy 1378. július 13-án lepecsételt oklevél, amelyben ugyanis Lajos király abból az alkalomból, hogy Kolozsvár városának a kiváltságait megerősíti, László püspököt határozottan a király fizikusának nevezi. A királyi oklevélnek ezen II. Ulászló magyar király által 1493. december hetedikén átvett példányáról a kutatókra támaszkodva közlöm, hogy az a kolozsmonostori Szent Szűz Mária konvent kolozsvári levéltárában található. Hitelességének igazolására szokásom szerint csak a

mus. Datum per manus Venerabilis in Christo Patris, et Domini Demetrii Episcopi Zagrabiensis, aulae nostrae Vice-Cancellarii, dilecti et fidelis nostri, anno Domini M CCC LXXVIII. secundo Idus Mensis Iulii, Regni autem nostri anno tricesimo septimo. Venerabilibus in Christo Patribus, Dominis, Fratre Stephano Colocensis, sacrae paginae Magistro, Petro Iadrensis, Vgolino Spalatensis, et Vgone Ragusiensis Archiepiscopis; Emerico Agriensis, eodemque Demetrio Zagrabiensis, Gubliino Transilvaniensis, Valentino Quinque-Ecclesiensis Decretorum Doctore, LADISLAO Varadiensis FYSICO NOSTRO, Gyllerino Iauri-nensis, Petro Veszprimiensis, Paulo Chanadiensis, Fratre Dominico Bosnensis, Petro Vaciensis, Ioanne Syrimiensis, Fratre Dominico Nitriensis, Paulo Tinni-nensis, Demetrio Nonensis, Crisogono Traguriensis, Matheo Sibinicensis, Stefano Pharensis, Iacobo Makariensis, Thoma Corbauiensis, Michaelē 'Scardonensis, et Portina Segniensis, Ecclesiarum Episcopis, Ecclesias Dei feliciter gubernantibus etc. En aliud quoque, sed vetustius multo monumentum, quo Ladislaum quemdam, ad exortas de praediorum limitibus controuersias dirimendas in Transiluaniam anno M CCC LXVI. exmissum, Ludouici I. Regis Physicum et Artis Medicinae Magistrum fuisse edocebimus; Nos Ludouicus Dei Gratia Rex Hungariae etc. Memoriae commendamus tenore praesentium significantes Vniuersis, quod quia Ecclesia Cathedralis Beati Michaelis Archangeli Terrae nostrae Transilvaniae, et eius Praelati ratio-

záradékát írom ide. „Kiállítva a Krisztusban tiszteltre méltó atyának, Demeter zágrábi püspök úrnak, udvarunk szeretett és hű helyettes kancellárjának a kezével, az Úr ezerháromszázhetvennyolcadik évében július tizenharmadikán, uralkodásunk harminchetedik esztendejében. A Krisztusban tisztelendő atyáknak és uraknak, István barát szentzöveg-mester kalocsai, Péter zárai, Ugulin spalatói és Hugó raguzai érsekeknek, Imre egri és ugyanazon Demeter zágrábi, Gublin erdélyi, Bálint egyházjogdoktor pécsi, fizikusunk László váradi, Gyllerinus győri, Péter veszprémi, Pál csanádi, Domonkos barát boszniai, Péter váci, János szerémi, Domonkos barát nyitrai, Pál tinnini, Demeter nónai, Crisogonus traui, Máté szebenikói, István lesinai, Jakab makarskai, Tamás korbáviai, Mihály scardonai és zenggrévi, Isten egyházait szerencsésen kormányzó megyéspüspököknek az idejében stb.” De itt van lám, egy másik, még régibb irat is, amely szerint egy bizonyos László orvostudománymestert, I. Lajos király fizikusát 1366-ban birtokhatár-ügyben támadt pörök eldöntésére küldtek ki Erdélybe: „Én, Lajos, Isten kegyelméből Magyarország királya stb. Jelen soraimmal tudtára kívánom adni mindenkinek, hogy mivel Erdély nevű tartományunk Szent Mihály arkangyalról nevezett székesegyháza és annak prelátusai egy bizonyos földdarab miatt, mely

ne cuiusdam particulae Terrae inter villam ipsius Ecclesiae Sárd vocatam, et nostram Regalem villam ad castrum nostrum Kecskés dictum spectantem, Ungarice Igen, Saxonice Krapundorff nuncupatum adiacentis, quam ipsius villae nostrae populi a multis retroactis temporibus in praeiudicium memoratae Ecclesiae, cui Terram ipsam, seu Terrae particulam, etiam Dominus Rex Carolus, Genitor noster carissimus, mediantibus litteris suis specialibus, per nos priuilegialiter confirmatis, restituerat gloriose, indebite totaliter occupatam detinuerunt, et ea potentialiter vsi fuerunt vsque modo, incommoda passi sunt, et displicentiarum genera perceperunt hactenus infinita, populi etiam praedictarum ambarum villarum in usu iam dictae Terrae contra sese decertantes multos inuicem conflictus, et plurimorum hominum ex vtraque parte mortificationes commiserant, prout haec omnia euidenter sunt patefacta Nostrae Maiestati. Igitur Nos cupientes perpetuam inter ambas illas partes pacem fieri et concordiam, volente etiam et propter bonum pacis et vnionis ambarum partium a Nobis instanter hoc ipsum petente fideli Nostro Dilecto Venerabili Domino Dominico Ecclesiae praefatae Episcopo, mature decernentes, et ex certa scientia ordinantes, duximus committendum, ut praefata Terra litigiosa, quoniam ambae partes Literas habeant Regales, Terram ipsam et eius metarum cursus siquidem tangentes, non obstantibus tamen in hoc solum casu Literis huiusmodi, quibus circa alios suos certos terminos nolumus derogare inter iam dictas partes, per fidelem No-

az illető egyház Sárd nevű falva és a mi Kecskés nevű várunkra néző, magyarul Igennek, szászul Krapundornak nevezett királyi falvunk közt fekszik, és a mi illető falvunk lakói évek hosszú sora óta az említett egyház kárára (amelynek az illető földet, azaz földdarabot kedves édesapám, Károly úr is dicsőségesen vissza adta egy általam kiváltságképpen megerősített s csakis evégből kibocsátott levelével) teljesen jogtalanul elfoglaltak és erőhatalommal mindmáig használtak, sok kellemetlenséget szenvedtek és végtelen sok visszatetsző dolognak voltak kitéve, meg aztán az említett két falu lakói is, az említett föld használatáért egymással viaskodva, sok összetűzést és mindkét félről sok bosszúságot okoztak egymásnak, amint mindez világosan bebizonyosodott felségem előtt. Azért hát én, hogy örökre békességet és egyetértést teremtek a két fél között, a mi hűséges és szeretett hívünknek, a tiszteletre méltó Domonkos úrnak, az említett egyház püspökének óhajára és ebben az ügyben hozzám intézett kérelmére — megfontoltan döntve és biztos tudomás alapján rendelkezve — úgy határoztam, hogy az említett pörös földet — mivel mindkét félnek királyi levele van arra a földre és annak körülbelüli határvonalára vonatkozólag, de azért ebben az esetben mégsem lehet gát az ilyen oklevél, amelynek a többi biztos határt illetőleg a két fél között nem akarok hitelt nem adni — hűséges és szeretett

strum Dilectum Nobilem Virum Petrum de Iara, Vice-Vaivodam Magnifici Baronis Nostri Dionysii Vaivodae Transilvaniae, et Capitanei Ciuitatis, et Districtus Bundyn Bulgariae, quem Nos, vna Magnificis Viris Nicolao de Zeech, Regnorum Nostrorum de Dalmatiae, Croatiae Bano, Petro Zudar, Pincernarum nostrorum Magistro, et LADISLAO, Artis, Medicinae Magistro, nostro PHYSICO Fideli ad reuidentum statum dictae Terrae litigiosae confidenter permiseramus, sub idoneo Testimonio Honorabilis Capituli Varadiensis, diuidatur in duas partes seu portiones coaequales, memorati populi nostri de Ighen contradictione prorsus non obstante. Quocirca Vobis Honorabilibus Viris, Capitulo Varadiensis Ecclesiae praedictae firmiter praecipientes mandamus, quatenus statim acceptis praesentibus, vnum ex vobis Virum Honorabilem, titulo maioris dignitatis simplici Canoniam fulgentem transmittatis pro Testimonio fide dignum; quo praesente, praelibatus Vir Nobilis Petrus Vice-Vaivoda Transilvaniae, Homo noster, ad hoc specialiter delegatus, ad faciem supra dictae Terrae litigiosae, vicinis et commetaneis suis inibi legitime conuocatis et praesentibus accedendo Terram eandem, non obstante altercatrice contentione simul et Contradictione memorati populi nostri de Ighen, quibus silentium imponimus perpetuum in hac parte, in duas diuidat partes coaequales, quarum vnam, videlicet a parte praenotatae Villae Episcopalis Sárd, praefato Domino Dominico Episcopo, eiusque Ecclesiae et Villae praenotatis, aliam vero partem supra dictae

hívem, a nagyságos országnagyunk Dénes erdélyi vajdának s a bulgáriai Viddin város és tartomány kapitányának alvajdája, nemes Járai Péter, akit nagyságos Szécsi Miklóssal, dalmát és horvát királyságaink bánjával, meg Czudar Péter főpohárnokmesteremmel és László orvostudománymesterrel, hűséges fizikusommal együtt az említett vitás föld állapotának a felülvizsgálatára bizalommal küldtem oda, a tisztelendő váradi káptalan erre alkalmas hivatalos tanúbizony-sága mellett ossza szét két egyenlő részre anélkül, hogy a legkevésbé is tekintetbe venné az én Igenem lakosságának az ellenmondását. Ezért hát szigorúan meghagyom, előbb említett egyház káptalanja, tisztelendő férfiak, hogy amint megkapjátok jelen írásomat, menten küldjete ki magatok közül egy, az egyszerű kanonokénál nagyobb méltóságú tisztelendő urat szavahihető hivatalos tanúnak, akinek a jelenlétében az említett nemes Péter erdélyi alvajda, az én kizárólag ezen ügyben megbízott képviselőm, a följebb megnevezett vitás föld színén, törvényesen meghíván oda a szomszédokat és a métásokat s jelenlétükben odamenvén arra a földre (amiben ne legyen akadály az én említett igeni népemnek a tiltakozása és ellenmondása, amelynek én ebben a tekintetben örök pörtilalmat rendelek el), ossza két egyenlő részre azt a földet s az egyiket, mégpedig az említett püspöki Sárd falu felőlit rendelje oda örök birtokul az említett Domonkos püspök úrnak s följebb megnevezett egyházának és falujának, a másikat meg az én falumnak és lakos-

Villae nostrae et vsui populi eiusdem statuat perpetuo possidendas; nouas metas, diuisionem ipsius Terrae demonstrantes, in locis opportunis erigendo. Et post haec seriem huiusmodi Terrae diuisionis, cum cursibus Metarum sub inclusione praesentis Literae nostrae totalis, in vestris authenticis Literis Nobis fideliter rescribatis. Datum in Alba Gyulae in Crastino Festi Beatae Margarethae Virginis, Anno Domini Millesimo Trecentesimo Sexagesimo Sexto. Quia ratio temporis haud quaquam repugnare videatur, facile equidem admiserim, Ladislaum hunc, in Litteris an. 1366. signatis productum, unum eundemque prorsus fuisse cum Ladislao Episcopo Varadiensi, in Priuilegiis Ludouici, Vrbi Claudiopolitanae an. 1378. concessis, commemorato. Ladislaum hunc, aequae ac Ladislaum illum Episcopum Varadiensem, vtrumque Ludouici I. Regis Physicum, sacri ordinis Virum fuisse mihi persuadeo nullo alio, ut ita credam, inductus argumento, quam quod aetate illa omnis eruditionis sacrae et profanae monopolium, vt alibi, ita in Hungaria in primis, penes Viros Ecclesiasticos steterit, et ne vnum quidem e Seculo XIV. exemplum Medici cuiuspiam produxeris, quin idem sacro ordini fuerit adscriptus; si tamen Arabes et Iudaeos, qualis certe Ladislaus noster non fuit, exceperis. Dum haec finiueram, adferuntur e taberna libraria Reu. Ioannis Róka Vitae Praesulum Wesprimiensium, Posonii recentissimae typis exscriptae, qui pag. 209. Ladislaum II. Episcopum Ve-

ságának használatra, s rakasson alkalmas helyeken új határdombokat, amelyek megmutatják az illető föld szétosztottságát. Aztán meg írjátok le nekem híven hiteles leveletekben ennek a föld-szétosztásnak a lefolyását és az új határdombvonalat, teljes egészében belefoglalva jelen leveletem. Kelt Gyulafehérvárott Szent Margit szűz ünnepe utáni napon, az Úr 1366. évében.” Mivel az időpont tekintetbevétele egyáltalán nem ellenzi, bizony könnyen lehetségesnek tartanám, hogy ez az 1366-os oklevélben fölhozott László teljesen azonos a Lajostól Kolozsvár városának 1378-ban adott kiváltságlevélben szereplő László váradi püspökkel. Hogy ez a László éppúgy, mint amaz, váradi püspök volt, s mindkettő I. Lajos király fizikusa és papi rendbe tartozó ember volt, azt nézetem szerint csakis attól indítva kell gondolnom, mert abban az időben minden egyházi és világi tudománynak Magyarországon különösen, de máshol is, egyházi emberek voltak a birtokosai, s a XIV. századból egyetlenegy olyan orvost sem lehet találni, aki ne tartozott volna a papi rendbe, hacsak nem arabot és zsidót, ami persze a mi Lászlónk nem volt. Mialatt éppen befejeztem e cikket, hozták még a könyvesboltból tisztelendő Róka Jánosnak Pozsonyban éppen kinyomtatott Vitae Praesulum Wesprimiensium-ját, aki a 209. lapon oklevelek kétségbevonhatatlan szavára tá-

spremiensem Ludouici I. Physicum fuisse, fide diplomatum indubia communitus, scribit hunc in modum: *Anno itaque MCCCLXIX e Medico (quod eo aeuo haud ita rarum) factus Episcopus Ladislaus II. seu eius opere releuatus aliquando aeger Ludouicus, seu alio officii obsequiique genere tantum Heri fauorem, vir aulicus meritus. Reverendiss. Róka pag. 211. haec porro adnotavit: Ms. Vesprimiense ita habet: Ex Physico primi Ludouici Regis factus Episcopus (Ladislaus) testante priuilegio Comitis Iacobi de Scopus Iudicis Curiae super Duznigh et tributo fori in Tapolcza de anno MCCCLXXV. emanato. Idem Auctor pag. 212. existimat Ladislaum hunc Wespremiensem Antistitem an. 1377. obiuisse, quod nulla eius abhinc memoria, et quod Pétsváradiense Diploma VI. Non. Septembr. MCCCLXXIX. habeat: Vesprimiensi Sede vacante. Videtur tamen nobis longe probabilius Ladislaum hunc e Weszpremiensi ad Varadiensem Dioecesim fuisse an. 1378. promotum. Firmat adsertionem nostram Clar. Prayi obseruatio, qui Hierarchiae suae Part. II. pag. 177. ad an. 1378. Ladislaum Emerico dat successorem in Episcopatu Varadiensi, quique de Ladislao in Nota subiecta c. haec addit: *In diplomate huius anni (1378) quo Rex Vrbi Claudiopolitanae priuilegia confirmat, vocatur PHYSICVS REGIS.* Physicum reuera fuisse Ludouici I. Regis Ladislaum hunc Episcopum Varadiensem vberius euincitur illo Ludouici I. diplomate, quo Liberis Villis Babaszéky, Dobronya, et Némets-*

Pel-

maszkodva azt írja, hogy II. László veszprémi püspök I. Lajos fizikusa volt. Mint mondja „Tehát 1369-ben orvosból lett püspökké II. László (ami abban a korban nem volt ritkaság), akár az ő segítségével gyógyult meg valamikor betegségéből Lajos, akár valami más szolgálattal és hűséges engedelmességgel érdemelve meg urának a nagy kegyét, mint udvari embere.” Főtisztelendő Róka így folytatja a 211. lapon: „A veszprémi kézirat így szól: Az I. Lajos király fizikusából lett püspök (László), amint ezt a szepesi Jakab főispán országbírónak a dusnokokról és a tapolcai vásár adójáról 1375-ben kiadott kiváltságlevele tanúsítja.” Ugyanez a szerző a 212. lapon azt a véleményét fejezi ki, hogy ez a László veszprémi püspök 1377-ben meghalt, mert részint nincs róla később szó, részint egy 1379. szeptember nónája előtt öt nappal kelt oklevélben ez áll: „...a veszprémi szék üresedésben lévén”. Szerintem azonban sokkal valószínűbbnek látszik az, hogy ezt a Lászlót a veszprémi egyházmegyéből a váradi neveztek ki 1378-ban. Megerősíti ezt az állításomat hírneves Pray György észrevétele, aki Hierarchiá-ja II. részének 177. lapján az 1378. évnél Lászlót Imre utódává teszi a váradi püspökségben és Lászlóról a c. lábjegyzetben még ezt mondja: „Ennek az évnek (1378) egy oklevelében, amelyben a király Kolozsvár városának a kiváltságait erősíti meg, a király fizikusának nevezik.” Hogy valóban orvosa volt I. Lajos királynak ez a László váradi püspök, arról bővebb fölvilágosítást ad I. Lajos azon oklevele, amelyben a Zólyom megyei Bábaszéky, Dobronya és Német-Pelsőc kiváltságait erő-

Pelsütz Comitatus Zoliensis Priuilegia confirmat, cuius clausula talis est: *Datum per manus Reuerendissimi in Christo Patris Domini, Domini Demetrii etc. Sanctorum quatuor Coronatorum Presbyteri Cardinalis, Gubernatorisque Ecclessiae Strigoniensis, Locique eiusdem Comitis Perpetui, Aulae nostrae Cancellarii, Dilecti et Fidelis nostri Anno Domini 1380. Decima Kalend. Augusti, Regni autem Nostri Anno 39.* Iam autem inter Episcopos Diplomati huic pro more subsignatos, hos in ceteris his, quae subiicimus, verbis commemoratos inuenimus: *Gubliino Transilvaniensis, LADISLAO VARADIENSIS PHYSICO NOSTRO, Paulo Zagrabiensis, Benedicto Wesprimiensis, Iohanne Chanadiensis, Fratre Dominico Nitriensis, Paulo Tinniniensis Ecclesiarum Episcopis, Ecclesias Dei feliciter gubernantibus.* Si cui interim volupe fuerit adserere Ladislaum hunc Episcopum Varadiensem diuersum fuisse a Ladislao Episcopo Weszpremiensi non multum reluctabimur; manebit nobis firmissimum vtrumque tamen Ludouici I. Regis nostri Physicum extitisse, et Episcopum Varadiensem vsque ad an. 1382. administrasse, quo forte vivere desiit, prout proeuctior aetas eius iam facile suadere poterat. (*)

ARTI-

(*)Dum in haec Ludouici I. Regis disserendo inciderimus tempora, subit animum recordatio, prostare quamdam in *Corpore Iuris Hungarici*, Tirnau. an. 1751. in fol. edito, pag. 170. Formu

síti meg, s melynek záradéka a következő: „Kiállítva a Krisztusban tisztelendő atya úrnak, Demeter úrnak stb., a négy koronás szent bíboros főesperesének, az esztergomi egyház kormányzójának s ugyan ezen hely örökös főispánjának, udvarunk kedvelt és hű kancellárjának kezével, az Úr 1380. évében, július 23-án, uralkodásom 39. évében.” De már azon püspökök közt, akiknek a neve ezen okiraton a szokásos módon alá van írva, az általam jegyzetbe tett többi szó közt a következő emberekről találok említést: „Gublinus, az erdélyi, László fizikusunk, a váradi, Pál, a zágrábi, Benedek, a veszprémi, János, a csanádi, Domonkos testvér, a nyitrai, Pál, a tinini egyháznak Isten egyházát szerencsésen vezető püspöke lévén”. Ha melleleg valakinek kedve támad azt állítani, hogy ez a László váradi püspök nem volt azonos László veszprémi püspökkel, nem sokat fogok vele tusakodni, de mégis szent igaz marad, hogy mind a ketten I. Lajos királynak voltak a fizikus orvosai és a váradi püspökséget vezették 1382-ig, amikor is talán megszűnt az életük, amint azt könnyen el is hiteti élemedett koruk.*

* Mivel fejtegetődés közben I. Lajos király korára bukkan-
tam, eszembe jut, hogy van a Nagyszombatban 1751-ben
kiadott fölióméretű Corpus Iuris Hungarici 170. lapján

ARTICVLVS XXVII.

LIPPAI (*Ioannes*) Vsura lucis frui cepit anno salutis humanae 1606. die 30 Iunii. In

Socie-

lam Iurisiurandi, Regis huius aetate lingua vernacula Hungarica concinnatam, quae ita incipit: *Isten Teged ugy Segellyen 's a' t.* Sed eam perspicacissimus ipse Decretorum horum Editor l. c. commentitiam esse vltro profitetur, et non nisi anno demum 1584. primum ab Hungariae ciuibus visam lectamque fuisse in *Vitis Regum Hungariae*, quas vna cum adnexis eorum Constitutionibus, auctoritate publica ante sancitis, *Zacharias Mossóczy*, Episcopus Nitriensis Tirnauiæ in forma octaui ordinis dicto statim anno omnium primus, sed nullo prorsus litterario suffultus documento, promulgauerat: procul omni dubio, si forma haec Iurisiurandi genuinae fuisset indolis, *Ioannes* profecto *Sambucus*, litteratorum in Hungaria Virorum princeps, Libro Decretorum seu Articulorum priscorum Hungariae Regum inserere haud quaquam intermisisset, quam ille Bonfinii Decadibus Francof. an. 1581. in fol. procuratis, triennio ante Mossóczyum, in fine adtexuerat. Dolendum maximopere est Gentem nostram Hungaricam gloriari haud posse, exstare in scriniis suis Instrumenta, aliqua saltim, litteraria antiquioribus seculis sermone natiuo Hungarico exarata: omnium antiquissimum, vt opinor, illud est, cuius fragmentum quoddam ex MScto Sec. XII. et ineuntis XIII. Codice Hungarico in *Vita B. Margaritæ Virginis*, Tirnau. an. 1774. in 4. edita pag. 249. in Nota subiecta, Littera A signata laboriosissimus *Prayus* verbis his adduxit: *Latiatuc feylem Zumtuchel mic vognuc. Ysa pur es*

cho-

XXVII. CIKK

LIPPAI JÁNOS az ember üdvözülésének 1606. évében június 30-án jött a világra. Kora if-

egy ezen király korában magyar nyelven fogalmazott eskümintá, mely így kezdődik: „Isten Téged úgy segéllyen 's a't.” De ezt e törvényeknek a körültekintő kiadója koholmányának mondja az id. műben, amelyet Magyarország polgárai csak 1584-ben láttak és olvastak először a Vitae Regum Hungariae-ben, amely életrajzokat a hozzájuk csatolt, már országgyűlésileg is szentesített rendeleteikkel együtt, Mossóczi Zakariás nyitrai püspök legelsőnek tett közzé a följebbi évben Nagyszombatban nyolcadrét alakban, de egyáltalán semmi írott emlékre se hivatkozva. Kétségtelen, hogy ha ez az eskümintá valódi jellegzetű lett volna, akkor a kiváló magyarországi tudós, Zsámboki János, semmi esetre se mulasztotta volna el bevenni az ő Liber decretorum seu articulorum priscorum Hungariae regum-ába, mint ahogy Bonfini Decadesának 1581-i, ív alakú, frankfurti kiadásába, Mossóczynál három évvel előbb, be is foglalta a végén. Roppant sajnálatos, hogy a mi magyar nemzetünk nem dicsekedhetik avval, hogy van a könyvszekrényében legalább egy pár régibb századokból való, magyar nyelven fogalmazott irata. Ahogy én gondolom, az a legrégebb közülük, amelynek a töredékét egy XII—XIII. század fordulójáról való kéziratban magyar kódexből a Nagyszombatban 1774-ben 4°-ben kiadott Vita Beatae Margaritae Virginis 249. lapján az A betűvel jelzett lábjegyzetben a következő szöveggel tett közzé a fáradhatatlan Pray: „Latiatuc feleym Zumtuchel mic vogmuc. Ysa pur es chomov vogmuc.

Societatem Patrum, a Iesu denominatam, mature
 an. 1624. intrauisse, Graecii et Vindo-
 bonae

*chomov vogmuc. Menyi milostben teremteve eleve miv isemucut
 adamut. Es odutta neki paradisumut hazóá. Es mend
 paradisumban uolouw gimilcictul monda neki elnieheon tilutoa
 wt ig fa gimilcetul etc. Ipsam vero B. Margaritae Virginis
 Vitam, ex antiquo Codice MScto Hungarico, litteris
 monasticis Sec. XV. exarato, erutam, legisse magno
 nobis fuit oblectamento, dum pro instituti nostri ratione
 pag. 346. in haec scriptoris hagiographi legendo inci-
 derimus verba, quae obseruata seculi eiusdem scribendi
 ratione, nequaquam pigebit referre: Istvan kyral fya
 iffiju Lazlo kyral mykoron volna tyzenharom extendeus,
 esek nehez korsagogban, es ez utan esek oly nagy feu fay-
 dalomban, hog leun eunen maganak es okossagnak kyveule
 ugy hog negy jeles orvos Doctorok, kyk ez kyralyal bannak
 vala, keetsegben esenek ez kyralnak eletyreul. Quatuor
 scilicet excellentes Medicinae Doctores Regi iuueni
 Ladislao, Stephani V. filio, grauissimo morbo detento,
 commemorantur loco hoc medicas suas in restituenda
 illius sanitate locauisse operas. In eadem B. Virginis
 Vita pag. 348. alii tres eiusdem seculi adducuntur Medici-
 nae Doctores, ita l. c. verba leguntur: Zent Margyt
 azzon halala utan teurtenek, hogy Karoly vitez huganak
 leanya igen meg botegeule hydeglelessel, esek eu rea oldalanak
 faydalma, ugy hogy megsugorodra leun tyx hetyk ez Agnes
 azzonnak eu anya es ura sokat keulteuttekk volna Orvosokra,
 harom orvos doctorok az eu eletyreul ketsegben esenek: de
 Agnetis huius maligna febre, vt sequentia docent, cor-
 reptaeta vita tres Medicinae Doctores desperasse dicun-
 tur: et talia haec anno 1272. qui mortem Margaritae
 insecutus est, con*

tigisse

júságában, 1624-ben a Jézus társaságba lépett, Grácban és Bécsben a gimnáziumi tantárgyakat és a

Menyi milostben teremteve eleve miv isemucut adamut. Es odutta neki paradisumut hazóa. Es mend paradisumban uolouw gimilcictul monda neki elnie heon tilutoa wt ig fa gimilcetul stb." Különben Szent Margit apácának a régi kéziratosa magyar kódexből vett s XV. századi barátbetűkkel írt életrajzát nagy élvezettel olvastam, mikor egyszerre csak a 346. lapon olvasás közben, céloznak megfelelően, a szentéletírónak ezen szavaira bukkantam, amelyeket örömmel idézek, megtartva azon század helyesírását: „Istvan kiral fya iffiju Lazlo kiral mykoron volna tizenharum eztendeus, esek nehez korsagokban, es ez utan esek oly nagy feu faydalomban, hog leun eunen maganak es okossagnak kyveule ugy hog negy jeles orvos Doctorok, kyk ez kiralyal bannak vala, keetsegben esenek ez kiralyalnak eletyreul.” Tudniillik e helyen négy kitűnő orvosdoktorról van szó, akik a súlyos bajban szenvedő ifjú László királynak, V. István fiának nyújtottak orvosi segítséget egészsége helyreállításában. A szent apácának ezen életrajzában, a 348. lapon, másik három, ugyane századból való orvosdoktorról történik említés, mint az id. mű szavai mondják: „Zent Margit azzon halala utan teurtenek, hog Karoly vitez huganak leanya igen meg betegeule hydeglelessel, esek eu rea oldalanak faydalma, ugy hog megsugorodva leun tyz hetyk ez Agnes azzonnak eu anya es ura sokat keulteuttek volna Orvosokra, három orvos doctorok az eu eletyreul ketsegben esenek.” Ennek a — mint a következőkből kiderül — életveszélyes lázba esett Ágnesnek az életéről a három orvos állítólag lemondott. Mindez pedig a Margit halálát követő 1272. évben történt,

bonae humaniores Litteras, et linguam sacram
annis plusculis docuisse, Collegiis Iaurini, Vn-
gua-

tigisse his ita pag. 349. innuitur verbis: *Exek leunek Ur Zuletety utan exer keet xax hetven ket extendeuben.* Lau-
danda maximopere est Cel. Popularis nostri. *Prayi,*
industria, quod apographum hoc veteris aevi, seculo
XIII. scilicet exarati codicis manuscripti exemplar,
quod ad Sec. XV. retulit, illustrandarum rerum patriarum
caussa eruerit. Incidit in nostras quoque manus haud
ita pridem eiusdem seculi XV. ut characterum ductus
et chartae indoles manifestis docent indiciiis, Codex
quidam MSctus ad aetatem Sigismundi Regis nostri
referendus, litteris Gothicis rubronigris in forma quarti
ordinis sermone Hungarico conscriptus, phyliras 28. et
amplius explens: illustrandis quodam modo Patriae rebus
consulturus, seruata eadem ortographiae ratione, non
nihil ex eo exscribam, ita vetus Liber incipit. *Kozdetik
Vrnak neuben extendo altal valo zentoknek eletpkerol valo
tanusag az iduezwolendoknek lolki haznalatossagokert. Selozer
a zent Andras Apostolrol vronknak elso taituaniarol. Nagi
dicoseg embornek az o vrat kpuetnie; ecclestici, xxxjjj. es
igeket bolc Iria egi konuenek huzon harmadik rezeben meli
igek iol lehet kpxpnsseguel mondassanak minden kereztienokrol
kiknek nagi tixpsseg vronk Iesusnak eletet elkwl'et es zent
tanusagat kpuetni de maga feukeppen 's a' t. quum non
liceat nobis prolixioribus esse, sequentium capitum argu-
mente ordine hoc vnice persequar: Zent Barbala azxorol
valo tanusag. Zent Miklos pisppkerol valo p^r-dikacio. Zent
Amborus doktor eletih + a boldog xwx Marianak zeplotele
fogantatarol valo predikacio. ez a zent lucza azxoni eleti
a zent lazar eleterol. Zenth Tamas Apostolrol, karacon estire
valo pre*

héber nyelvet tanította több éven át és dicséretesen igazgatta a győri, ungvári és trencsényi kollégiumot,

mint azt a 349. lap szavai mondják: „Ezek leunek Ur Zuletety utan ezer keet zaz hetven ket eztendeuben.” Igen dicséretre méltó kiváló honfitársunknak, Praynak a buzgalma, hogy ezt a régi korból való apografont, egy XIII. századbéli kéziratot kódex másolatát, amelyet a XV. századra vitt vissza, hazánk történetének megírására fölkutatta. Nekem is került a kezembe nem olyan régen egy — mint betűformái és papírjának a jellegzeteségei világosan bizonyítják — szintén XV. századi, Zsigmond királyunk korára tehető, vörös és fekete gót betűvel írt, magyar nyelvű, kéziratot, huszonnyolcnál több íves kódex. Hogy hazánk történetének a megírását elősegítem, ide írok belőle egy jókora darabot, megtartva a helyesírás eredeti módját. E régi könyv így kezdődik: „Kezdetik Vrnak neuben eztendő által valo zentöknek eletökröl valo tanusag az iduezwlendöknek lölki haznalatosságokert. Selözer a zent Andras Apostolrol vronknak első taituaniarol. Nagi dicöseg embörnek az ö vrat köuetnie; ecclestici xxjjj. es igeket bölc Iria egi könuenek huzon harmadik rezeben meli igek iol lehet közönseguel mondattanak minden kereztienökröl kiknek nagi tisztösseg vronk Iesusnak eletet elkw'lc'et es zent tanusagat köuetni de maga feukeppen 's a't.” Mivel nem szabad terjengősnek lennem, a következő fejezeteknek csak a címeit írom le a következő rendben: „Zent Barbala azzorol valo tanusag. Zent Miklos pispökröl valo pedikacio. Zent Amborus doktor eletih + a bodog zwz Marianak zēplötele fogantatarol való predikacio. ez a zent lucza azzoni eleti. a zent lazar eleteröl. Zent Tamas Apostolrol. karacon estire valo predikacio. Vronk zileteseröl. Zent Anastasia

guarini, Trenchinii, et Seminariis Hungaricis
Viennae et Tirnaviae constitutis cum laude
prae-

dikacio. Vronk ziletേശpl. Zenth Anastasia Azzonnak
innepe. Zent Isuan elso mátirol valo p dño. Zent Ianos
euāgelistarol valo p dño. az apro zentpknak eletpkrpl. a
Zent Silvester elete kquetkezck. Kys karacon napra valo
p dicao. Zent Basilius pispok eleteh. Vyzh kerezti napi
predikacio. a harom zent Kiralioknak Casparnak Baltosar-
nak es melkiornak eletpkrpl. A Remóte zent pal eleterpl.
A zent Piroska azzonirol. Zent Fabian Sebastien eletpkrpl.
A zent Annos azzonrol. A zent atianknak eleterpl adamrol
embroknak elso zw'leipkrpl. Zent pal Apostolnak megterേശpl.
Arani zaiu zent Ianos eleterpl. Az alamosnas ze t Ianosrol
valo tanasag es tprlitpt Iras. a zent Ignac pispokkrpl. a zent
Brigida azzon eleterpl. Giertia zentpl bodog azzon napiara
valo tanusag Ih g Maria. Zent Balas pispokenok eletirplh.
Zent Agota azzonirol tanusag a lólki emboroknek. Zent
dorothy azzonirol predika o + a zent Apalin ázzonrol.
Zent Kolos azzoni eleterpl + a zent lufrosinarol, a zent zwz
Iuliana azzonirol. Zent petornek zekos Inneperpl. Zent
Mathias apostolrol. Zent Tamas doktor eleterpl. Zent Gergoli
paparol. Zent Longinus martirol. a zent Iosefnek azzonionk
Maria Iegiosenek eleterpl. Giumplc olto Bodog Azzoni nap-
iarol. Zent Benedek Apat eleterpl. Hic ex improviso ab-
rumpitur Legendarii Hungarici filum, adnectunturque
varii tractatus plag. 12. de septem B. M. Virginis petitio-
nibus, de meditatione mortis, humilitate, patientia, et
aliis virtutibus christiano homine dignis, vernaculo
idiomate, et characteribus aequae Gothicis, sed a priore
vt manu ita etiam modo scribendi quodam modo di-
uerso, aetate tamen suppari: pro

Weszpr. P. II.

N

speci-

meg a bécsi és a nagyszombati papnevelőt, mint azt

Azzonak innepe. Zent Istuan első matirol valo p dio. Zent Ianos euangelistarol valo p d o. az apro zentöknek eletökröl. a Zent Siluester elete köuettezek. Kys karacon napra valo p dica o. Zent Basilius pispök eleteh. Vyzh kerezti napi predikacio, a három zent Kiralioknak Casparnak Baltosarnak es melkiornak eletökröl. A Remóte zent pal eleteröl. A zent Piroska azzonirol. Zent Fabian Seböstien eletökröl. A zent Annos azzonrol. A zent atianknak eleteröl adamrol emböroknek első zwleiökröl. Zent pal Apostolnak megtereseröl. Arani zaiu zent Ianos eleteröl. Az alamosnas zet Ianosrol valo tanasag es törliöt Iras. a zent Ignac pispökröl. a zent Brigida azzon eleteröl. Giertia zentölö bodog azzon napiara valo tanusag Ih g Maria. Zent Balas pispöknok eletirölh. Zent Agota ezzonirol tanusag a lölki emböroknek. Zent dorothyia azzonirol predika o + a zent Apalin azzonrol. Zent Kolos azzoni eleteröl + a zent leufrosinarol. a zent zwz Iuliana azzonirol. Zent petörnek zekös Inneperöl. Zent Mathias apostolrol. Zent Tamas doktor eleteröl. Zent Gergoli paparol. Zent Longinus martirol. a zent Iosefnek azzonionk Maria Iegiosenek eleteröl. Giumölc olto Bodog Azzoni napiarol. Zent Benedek Apat eleteröl." Itt váratlanul megszakad a magyar szentéletrajz fonala és 12 ív különféle értekezés következik a Boldogságos szűz Mária hét kérelméröl, a halál felöl való elmélkedésröl, az alázatosságröl, türelmességröl és más, keresztény emberhez méltó ére nyekröl, magyar nyelven, szintén gótikus betűkkel, de az előbbi résztöl kézben is, helyesírásban is némileg elütő, de ugyanazon korra valló módon. Mutatóba tessék meg-

praefuisse Nathanaël Sotuelus in Bibliotheca
 Script. S. I. a se aucta fol. 469. commemorat
 Abba-

specimine exscripsisse sequentia sufficient: *Tudnya mint: zeresed a te vradat istenqdet te telies zivodel; te telies lekqdel, te telies elmedel, es te minden ereidel. Tovaba zeresed te fele baratodat mikepen toⁿ nqn magadat: es golqlied te ellensigedet azax a binoket 's a' t.* Sequuntur aliae Meditationes piac plag. 21. diuersa iterum manu exaratae, de gaudio in primis B. V. Mariae, quod illa ex magorum Christum adorantium aduentu, et B. Elisabethae visitatione cooperat, cum subnexa ad calcem Orationis Dominicae paraphrasi, quam non pigebit deuota mente hunc in modum recitare: *My attyank: ky vag' men ekben: zentoltessec te neued yqipn te orzagod: leg'ente: akaratod, mykeppen men'ben es foldpnl My ken'erónket naponkedied ag'g'ad: nekpnk ma: Es bochastad my nekpnk my uetetinket: mykeppen my es boczatonc nekpnk uetotteknec: Es ne vigy mikent keser-tetben: De zabadoh mikent gonoztol: Amen.* Tractatus hic loco postremo in apricum productus his ita verbis explicit: *Finit per me P. Ihu's Maria leg'en en uelem buⁿ npsel es minden binspkuel.* Si coniecturae locus esse potest, littera hac P. Pelbartum de Temeswar, professum ordinis Seraphici Patris Francisci, celeberrimum exeunte Seculo XV. in Hungaria concionatorem, denotari existimem; ille enim scripsit *Sermones Pomerii*, quod rectius *Pomarium sermonum* adpellare debebat, in imperiali oppido Hagenaw per Henricum Gran an. 1508. in fol. impressum, quos in prologo se pro capacitate populi simplicis huius suae regionis seu patriae (Hungariae) composuisse dicit ea lege, *vt textum Euangelii literaliter inseruerit, pro plebis deuotione, quae exposcit Euangelium textuali*

ter

Nathaniel Sotuelus említi a maga szerzette Bibliotheca Scriptorum S. I. 469. lapján. Hogy a később

elégedni a következő szemelvénnel: „Tudnya mint: zeresed a te vradat istenödet te telies zivedel; te telies lelködel, te telies elmedel, es te minden ereidel. Tovaba zeresed te fele barátodat mikepen te nön magadat: es gölölied te ellensigedet azaz a binöket 's a't.” Ezután 21 ív másféle jámbor elmélkedés következik, megint más kézzel írva, először is a Szent szűz Mária öröméről, amelyet a Krisztust imádó csillagjósok eljövetele és Szent Erzsébet látogatása következtében érzett, végéhez toldva az Úr imádságának az átírata, amelyet nem sajnálok alázatos szívvel ide írni a következőleg: „My attyank: ky vag' men'ekben: zentöltessec te neued yöion te orzagod: leg'ente: akaratod, mykeppen men'ben es földön! My ken'erönket naponkedied ag'g'ad: nekönk ma: Es bochastad my nekönc my vetetinket: mykeppen my es boczatonc nekönc vetotteknec: Es ne vigy mikent kesertetben: De zabadoh mikent gonoztol: Amen.” Ez a legvégén közölt értekezés a következő szavakkal végződik: „Bevégződött P. keze által. Ihu s Maria leg'en en uelem bunössel es minden binösökuel.” Ha helye lehet a következtetésnek, azt hinném, hogy ez a P. betű Temesvári Pelbártot, a szeráfi Ferenc atya rendjének a tagját, a XV. század végi Magyarország nagyhírű hitszónokát akarja jelenteni. Ő írta ugyanis a németországi Hagenau városkában Gran Henrik által 1508-ban kinyomtatott Sermones Pomerii-t, amelyet helyesebben Pomerium Sermonum-nak kellett volna elneveznie, amely beszédekről azt mondja az előszóban, hogy az ő vidékének, azaz hazájának (Magyarországnak) az egyszerű népére való tekintettel úgy szerkesztette meg, hogy a köznép óhaja szerint, amely az evangéliumot

Abbatiam vero de Rupibus, Szkalkensem postea dictam, administrauisse Carolus Péterfius Sacror.

N 2

cror.

ter auscultare: idem in his quoque ipsis tractatibus vbique obseruatum fuisse legimus, immo et *Expositione compendiosa Psalmorum nec non Canticorum V. et N. Testam. Symboli Athanasii* etc. Hagenoae in officina Henr. Gran an. 1513. fol. min. fol. 139. edita, et reliquis etiam eruditissimi Viri huius, Popularis nostri Libris, ab aliis recensitis. Iuuabit verbo monuisse in vasto hoc Sermonum Volumine certo prodidisse indicio, se non modo in Scriptis Patrum primorum seculorum, sed omnium promiscue aetatum fuisse quam maxime versatum, nouit apprime opiniones suas *Rabani Sigisberti, Richardi, Lyrae, Bonaventurae, Bedae, Hugonis, Haymonis, Scoti, Lombardi, Abelardi, Meffreti*, mille aliorum id farinae hominum testimoniis fulcire. Medicinae quoque peritia pro more illius seculi tinctum fuisse vno saltim euincere iuuabit documento; ita de Hydrope Dominica XVI. post Pentech. Sermone XLVIII. disserit: *Secundum Bedam et Lyram Hydropisis est morbus ab aquoso humore dictus ab hydor grece, quod est aqua latine, eo quod hydropicus habet humorem aqueum inter cutem et carnem. Et habet quatuor proprietates, quibus dignoscitur, prima est inflatio ventris, et membrorum corporis. Secunda exaltatio fetoris. Tertia ardor sitis. Quarta, liuor, hoc est palliditas coloris*, etc. De animatione foetus, hominum aetatibus, Leprae et paralyseos natura et curatione, et similibus nil amplius adtinet dicere. Sed depono e manibus Pelbarti nostri, Temesvariensis Hungari, Pomarium sermonum, amplissimum Librum, Gothicis characteribus exscriptum, reuertar ad antiquum Codicem MSctum nostrum Hungaricum superius

lau-

szkalkainak nevezett sziklai apátságot vezette, arról Péterfi Károly értesít a Sacra Concilia Regni

szövegében kívánja hallani, betű szerint követi az evangélium szövegét. Ahogy olvasom ezeket az értekezéseket is, úgy látom, hogy mindenhol tekintettel van erre, sőt még a Hagenauban Gran Henrik nyomdájában 139 kislevelel megjelent Ó- és Újszövetség zsoltárainak és Énekeinek, meg az Athanáz-féle hitvallásnak a rövid magyarázatában is, és e tudós hazánkfiának másoktól ismertetett egyéb könyveiben is. Örömmel mutatok rá egy pár szóval, hogy a Predikációknak e roppant nagy könyvében határozott nyomát hagyta annak, hogy nemcsak az első századokból való, hanem általában minden kor egyházatyáinak az irataiban a lehető legjártasabb volt. Jól ismerte Rabanus Sigisbertus, Richard, Lyra, Bonaventura, Béda, Hugó, Haymon, Scotus, Lombardus, Abelard és Meffretus eszméit és számtalan efféle ember irataira támaszkodott. Hogy az orvostudományban is jártas volt a maga korának a szokása szerint, azt legalább egy adattal bizonyítom. A pünkösdi utáni 16. vasárnapra írt, 48. predikációban így fejtegetődzik a vízkórságról: „Béda és Lyra szerint a vízkórság vizes nedvtől származó betegség, amelyet a latinul aquá-nak mondott görög hydorról neveznek így, mert a vízkórosnak vízféle nedv van a bőre és a húsa közt. Négy ismertető tulajdonsága van. Az első a hasnak és a test tagjainak a felfúvódása. A második a nagy bűzkeletkezés. A harmadik a heves szomjúság. A negyedik a test színének elkékülése, azaz elsápadása stb. A magzat megelégedéséről, az emberi élet hosszúságáról, a lepra és a benuulás természetéről és gyógyításáról, meg az effélékről szólnom felesleges. De leteszem kezemből a mi magyar Temesvári Pelbártunknak predikációs gyümölcsöskertjét, ezt a gót betűkkel írt, pompás könyvet, s visszatérek a mi

cror. Concil. R. Hung. part. II. pag. 385. nos edocuit, dum Synodo nationali Tirnauiae an. 1648.

laudatum, in quo Vita Catharinae Virginis plag. 8. prolixè explicata sub tali titulo rubro sequitur enarranda: *Vrnak neube kezdetyk ze-t Katerina legendaya avag' elete 's a' t.* Manu recentiore illam compilatam esse ea, quae sequuntur, manifesto produnt documento: *vgy oluastaty-keu rola nemy nemew yrasba kysh pelbart athyank zedegheteth az ew predytatyoyaban, hogy vala gheregh orzagghan 's a' t.* Legendam scilicet hanc ex Sermonibus Patris Pelbarti collectam esse, atque simul Virginis matrem, Reginam celebratissimi in Graecia Medici arte foecundam redditam, simul et eiusdem nutu Catharinae nomen inditum fuisse commemoratur: *monda a nagy mondhattathlan es hyres deottor Alforabius, yo keral onnan neuexyed az ew neuet: Az Katheryna ghered new: dyakol neuexztetyk: vniuersalis deorum ruy-a: magerol mageraztatik: kezenseghes ystensknek romlasa etc.* Aetas Legendarii huius incidit in an. 1519. quod palam colligitur ex sequenti folio vicesimo: *Maxentius thyazar yedeben hog' yrnak vala wronk yesusnak az ew zyletesenek vtanna harom zaz tyz extendebe, hogy zent Katerinat meg ewlteh: es ymaron oh aytatos lelek ha megh akarod tudnod hogy hayn extendeye, rywindcden rea feleltetyk hog' exer keeth zaz' es kelenih exte-deye vagon.* Instat tempus Librum hunc pretiosum MSctum Hungaricum, qui tractatibus praeterea nonnullis Vitas quorundam Sanctorum, Christi Passiones, et aliquas virtutes enarrantibus, et plagulas IX. explentibus terminatur, iam e manibus nostris deponere, et verbo solummodo monere, Vitas Sanctorum in vniuerso hoc Codice MScto nostro contentas non ex decantatissima illa, *Iac. Ianuensis de*

Hungariae II. részének 385. lapján, azzal kapcsolat-

előbb említett régi, kéziratos magyar kódexünkre, amelyben Szűz Katalinnak 8 íven, bő szóval tárgyalt életrajza a következő vörös címmel kezdődik: „Vrnak neube kezdetyk zet Katerina legendaya avag' elete 's a't.” Hogy újabb kéz írta, azt kézzelfoghatóan tanúsítja folytatása: „vgy oluastatykeu rola nemy nemew yrasba kyth pelbart athyank zedegheteth az ew predyatyoyaban, hogy vala gheregh orzagban 's a't.” Elbeszéli ti., hogy ez a legenda Pelbárt atya Prédikációiból van véve, meg hogy a szűz anyját, a királynét, egy Görögországban igen híres orvosnak a tudománya tette fogamzásra képessé és hogy az ő javaslatára adták neki a Katalin nevet: „monda a nagy mondhattatlan es hyres dottor Alforabius, yo keral onnan neuezyed az ew neuet: az Katheryna ghered new: dyakol neueztetyk: vniuersalis deorum ruya: magyerol magyeraztatik: kezen-seghes ysteneknek romlása stb.” E legendárium kora 1519-re esik, ami világosan kiderül a következő, a huszadik lapon: „Maxentius thyazar yedeiben hog' yrnak vala wronk yesusnak az ev zyletesenek utanna három zaz tyz eztendebe, hogy zent Katerinat meg ewltek: es ymaron oh aytatos lelek ha megh akarod tudnod hogy hayn eztendeye, rywindeden rea feleltetyk hog' ezer keeth zaz es kelenth eztedeye vagyon.” Itt az ideje, hogy ezt a becses, kéziratos magyar könyvet, amely még néhány szentnek az életét, meg Krisztus szenvedéseit és némely erényét elbeszélő s kilenc ívre terjedő értekezéssel végződik, letegyem a kezemből és csak arra hívjam föl röviden a figyelmet, hogy azon szentek életrajzai, amelyeket ez a mi egész kéziratos kódexünk tartalmaz, nem a Génua melletti

1648. sub Ferdinando IV. Rege nostro, et Georgio
Lippai Archi-Episcopo Strigoniensi,

N3

ce-

de Viragine Historia Lombardica S. Legenda Sanctorum aurea dicta, Vlmae absque anno per Io. Zamer in fol. impressa, aut Viola Sanctorum, absque loco editionis an. 1482. in fol. publicata, depromtas esse: verosimilius forte, vt nostra fert opinio, ex Oswaldi Pelbarti nostri Themesvariensis Pomerio Sermonum de Sanctis compilatas esse, quum ne Catalogus quidem Sanctorum Petri de Natalibus Veneti, Lugduni an. 1508 in fol. editus, aut alii simile quidpiam referant: ast multo certius est, falli vehementer Czwittingerum cum Königio, Ioechero, nec non Bodio, aliisque illorum sequacibus, quod de Vita Pelbarti nil certi statuere ausi fuerint, quum Wadingus in Annalibus suis ad an. 1485. clarissime illius meminerit, et in Scriptor. ord. Min. pag. 274. eum an. 1500. sub Alexandro VI. celebrem in Hungaria exstitisse oratorem sacrum adseruerit: Reu. Vincentius Blaho vero, Prouinciae Saluatoris S. Francisci Historicus, in epistolio, Cassouia die VII. an. 1779. ad nos exmisso monuit, die, Vincentio sacro, an. 1504. viuere desiisse. Xystus autem Schier in Buda sua sacra pag. 48. Pelbartum, quem Martinus Szent Iványius Dissert. Paralipom. pag. 154. nullo nixus documento, vt pleraque pro ingenio effingere solitus, inter Beatos Hungariae recensuit, Budae mortalitatis vinculis exsolutum, et in aede Ord. Minor. sacra, D. Ioanni Apostolo dicata, tumulatum crediderit. Vnum praeterea Epistolum Seculo XV. scriptum inter instrumenta litteraria nobilissimae cuiusdam familiae huiatis in hunc vsque diem apud nos fideliter conseruatum memorabo nouissime, quod Albertus Abbas S. Aniani Episcopi et Confessoris de Tihan

ban, hogy jelenlétét aláírta a IV. Ferdinánd király és Lippai György esztergomi érsek idejében 1648-

Viraggioból való Jakabnak a *Historia Lombardicá-jából*, azaz az *Aranyosnak* nevezett Szentek legendá-jából vannak véve, amelyet Zamer János fólióban évszám nélkül nyomtatott ki Ulmban, sem a *Viola Sanctorum-ból*, amelyet a kiadás helye nélkül fólióban adtak ki 1482-ben. Talán valószínűbb, ahogy én gondolom, hogy ezek a mi Temesvári Pelbárt Osvátunknak a *Pomerium Sermonum de Sanctis-ából* lettek kiszedegetve, mert ilyesmiről még a velencei Petrus de Natalibusnak Lyonban 1508-ban kiadott fólió alakú *Catalogus Sanctorum-a* sem tesz említést. De még bizonyosabb, hogy Kőniggel, Joecherrel, Boddal és követőikkel együtt erősen téved Czwittinger, amikor merészen kijelentik, hogy Pelbárt életéről semmit se lehet biztosan mondani, pedig hát Wading az ő *Annales-ában* világosan megemlékezik róla az 1485. évnél, a *Scriptores ordinis Minorum* 274. lapján meg azt állítja, hogy híres hitszónok volt 1500-ban VI. Sándor idejében Magyarországon; főtisztelendő Blahó Vince meg, a *Megváltóról* nevezett ferences rendtartomány történetírója egy nekem Kassáról 1779. január 7-én írt rövid levelében arról értesített, hogy 1504-ben Szent Vince napján halt meg; Schier Xystus pedig az ő *Buda Sacrá-jának* 48. lapján azt a véleményét fejezi ki, hogy Pelbárt — akit Szentiványi Márton a *Dissertatio Paralipomenonica* 154. lapján semmi adatra se hivatkozva, már ahogy ő a legtöbb állítását maga szokta kitalálni, Magyarország szentjei közé sorolt — Budán halt meg, és a Szent János apostol tiszteletére szentelt ferences templomban van eltemetve. Végül még megemlítek egy itteni előkelő család irattárában mindmáig híven őrzött levelet a XV. századból, amelyet a Szent Ányos püspök és hitvalló tihanyi kolostorának apátja, Albert, írt 1486-ban

celebratae nomen suum subscripsisse scribit. Nouissime a fratre suo laudato statim Archi-

Prae-

an. 1486. in Comitatum Marmarasiensem ad Literatum Valentinum K — fratrem vterinum dederat, quia illud breue est, expromam integrum: *Edes Testverem. Koszonom a M — Nestienek keldek zent Erekljet. Ianos Vronk a nagi giori prepostual Budan meg meg lez, minden agsagtok meg meg lez. Isten veltek. Tichon. Zent pal napian esszaka 1486. Albert Apatur.* Reliqua talia antiquitatis Hungaricae monumenta plura aliis harum rerum studiosis relinquimus exquirenda, et e tenebris in lucem publicam protrahenda. Verum hoc Abbatis Epistolio tria priora nuper admodum nobis innotuerunt Instrumenta litteraria, Hungarico scripta idiomate, vnum prae manibus nostris *Gratiani Kazzay*, vernaculo sermone *Kazzay Karátson bátiam* cognominati Testamentum, a Ven. Conuentu S. Michaëlis Archangeli de Csorna an. 1413. reuisum, sigillo roboratum et extradatum: alterum adseruatur in tabulario Illust. Familiae Semseianae, quod eiusdem Priuilegia Nobilitatis Hungaricae, *Armales* vocamus, Sigismundi Regis manu et Sigillo an. 1401. communita exhibet, alterum in Ill. Comitis Iosephi Telekii de Szék scriniis delitescit an. 1472. signatum, et non nisi Quietantiam quamdam, *Menedék levél* sic ibi adpellatam, continet. At populares nostros non modo Colomanni Regis tempore Statuta et Constitutiones suas patrio consignauisse idiomate, vt ex Praefatione Decretorum laudati Regis §. 16. luculenter colligitur, sed ipsa iam Diui Stephani Regis aetate, immo longe antea, Ciuibus nostris in vsu fuisse animi sui sensa propriis characteribus vernaculo signare sermone, post Cel. Matth. Belium, litteratissimus il-

le

ban tartott nagyszombati nemzeti zsinaton. Végül Czwittinger Dávid és Horányi Elek, e híres két

Máramaros megyébe édestestvérének, az írástudó K. Bálintnak, én pedig, mivel rövid, teljes egészében ide vezetek: „Édes Testverem. Koszonom a M — — Nestienek keldek zent Erekljet. Ianos Vronk a nagi giori prepos-tual Budan meg meg lez, minden agsagtok meg meg lez. Isten veletek. Tichon. Zent pal napian etszaka 1486. Albert Apatur.” A magyar múltra vonatkozó többi efféle írásmű föl kutatását és a sötétségből a napvilágra való hozatalát az effélében bújárkodó más honfitársaimra hagyom. De ennek az apátnak ennél a levélkéjénél három régibb, magyar nyelven irt emlékkal ismerkedtem meg nem igen rég. Az egyik, amely a kezemben van, a magyarul Kazzay Karácson bátyámnak nevezett Kazzay Graciánnak a tisztelendő csornai Szent Mihály arkangyalról nevezett konvent által 1413-ban ellenőrzött, lepecsételt és kiadott végrendelete, a másodikat a fényesnevű Semsei család irattárában őrzik, s ennek a családnak Zsigmond király által 1401-ben aláírt és lepecsételt magyar nemesi kiváltságait tartalmazza (ármálisnak nevezzük), a másik a méltóságos Széki Teleki József gróf könyves szekrényében lappang, 1472-ben írták s egy benne Menedék levélnek nevezett nyugtató levelet tartalmaz. De hogy honfitársaink nemcsak Kálmán király korában írták határozataikat és törvényeiket magyarul, mint azt fényesen ki lehet következtetni az említett király törvényei előszavának 16. §-ából, de már Szent István korában, sőt sokkal előbb is szokás volt hazánk polgárainál gondolataikat saját nyelvükön és saját betűikkel leírni, azt hírneves Bél Mátyás

Praesule Georgio Lippaio, in aulam suam adscitum, et variis morborum generibus, per vices exercitum, animam die 2. Iun. an. 1666. Trenchinii in thermis effluisse Dav. Czuittingerus et Alex Horányius, celebres Biographi patrii in Artic. referunt.

Meruit laboriosissimus et eruditissimus Vir hic in Catalogum nostrum inseri, non quod medicinam vmquam fecerit, sed quod Rei Botanicae fuerit callentissimus, et primus in reliquorum ordine, qui, editis optumae frugis Libris, populares suos Horticulturam lingua vernacula docere coeperit.

OPERA

- 1.) *Calendarium Oeconomicum perpetuum, az az, Esztergami Ersek Urunk ö Nagysága Posoni Gondviselőjének Majorságról irt Laistroma, minden Esztendőre, kibül minden Major-Gazda hórul hóra egész esztendő által mit munkálottasson a' Majorság Körül meg tudhattya.* Poson 1662. 4. Liber tecto nomine a Nostro editus *Georgio Lippai de Zombor*, Archi-Episcopo Strigoniensi, et R. Hungar. Primati inscriptus est. Repetitus Cassouiae an. 1721. in 4. plag. 9. praefixa veteris

N 4

edi-

le Patriae Historicus, vt promisit, D. Daniel Cornides singulari libello demonstraturus est propediem.

hazai életrajzíró mondja el, hogy az előbb említett testvére, Lippai György érsek, a maga udvarába hívta, és egymás után több betegségtől megpróbálva, 1666. június 2-án a trencsényi hévízben lehelte ki lelkét.

Ez a szorgalmas és tudós ember nem azzal érdekelte ki a névjegyzékembe való föl vételét, mintha bárhol is gyógyított volna, hanem mert igen jártas volt a növénytanban és a többiek sorában elsőnek kezdte honfitársait magyar nyelven tanítani hasznos könyvekben a kertészetre.

M Ő V E I

1. Calendarium Oeconomicum perpetuum, az az, Esztergami Ersek Urunk ö Nagysága Posoni Gondviselőjének Majorságról írt Laistroma, minden Esztendőre, kívül minden Major-Gazda hórul óra egész esztendő által mit munkállottasson a' Majorság Körül meg tudhattya. Poson 1662. 4. E könyv, melyet neve eltitkolásával Szerzőnk adott ki, Zombori Lippai György esztergomi érseknek, Magyarország primásának van ajánlva. Újra kiadták Kassán 1721-ben 9 negyedréti íven, elejére téve a régi kiadás ajánló

után a nagy tudományú hazai történetíró, Cornides Dániel úr fogja hamarosan kimutatni, mint jelezte, egy egyszerű könyvecskében.

editionis dedicatione, oblatu*s Michaëli Viczenii*, Tricesimae Tokaiensis administratori. Iteratus ibidem, forma eadem, an. 1751. praefationibus tamquam ornamentis suis denudatus. Recusus Iaurini quoque 1753. 4. plag. 10. Ephemerides Oeconomicae in omni Re rustica continentur hoc volumine, quid videlicet quibusvis mensibus per annum integrum Oeonomo faciendum sit, edisseritur.

- 2.) *Posoni Kert, kiben minden Kerti Munkák, Rendelések, Virágokkal, Veteményekkel, Fákkal, Gyümölsökkel, és Kerti Csömötékkal való baimolodások: azoknak Nemek, hasznok, be csinálások bővségesen Magyar Nyelven le irattattanak, kivált képpen azok, az kik Esztergami 'Ersek Urunk ö Nagysága Posoni Kertében találatnak, az Nemes Magyar Nemzetnek közönséges hasznára*, Libri huius, Archiepiscopo Strigoniensi, *Georgio Lippai inscripti Pars I. Floram Posoniensem*, Capitibus XVI. sistens, Tirnaviae an. 1664. in 4. plag. 15. Pars II. *Hortum olitorium Posoniensem*, Cap. XIV. Viennae an. 1665. alph. 1. pl. 7 1/2. Pars III. *Pomonam Posoniensem*, Cap. XVI. complexa. Ibidem an. 1666. in 4. alph. I. plag. 15. editae sunt. Recus. Iaurini an. 1753. in 4. plag. 16. Sed ommissis ab editore non modo Dedicatione et Praefatione, sed et iconibus pulvillorum, pergularum, labyrinthorum etc. affabre aeri incisis, ornamentis scilicet operis omnibus velut

szövegét. Viczenius Mihálynak, a tokaji harmincad vezetőjének van ajánlva. Újra kiadták ugyanott, ugyanolyan alakban 1751-ben, szinte ékeségül szolgáló előszavaitól megfosztva. Újra ki nyomtatták Győrött is 1753-ban 10 negyedréti íven. Gazdasági följegyzések vannak ebben a könyvben a földművelés minden ágából, melyek azt magyaráztatják, hogy mit kell elvégeznie a gazdának egész éven át hónapról hónapra.

2. Pisoni Kert, kiben minden Kerti Munkák, Rendelések, Virágokkal, Veteményekkel, Fákka, Gyümölcsökkel, és Kerti Csömötékkel való baimolodások: azoknak Nemek, hasznok, be csinálások bövségesen Magyar Nyelven le irattattanak, kivált képpen azok, az kik Esztergami 'Ersek Urunk ö Nagysága Pisoni Kertében találtnak, az Nemes Magyar Nemzetnek közön séges hasznára. Ennek a könyvnek, amely Lippai György esztergomi érseknek van ajánlva, I. része amely a pozsonyi növényzetet tárgyalja, 16 fejezetben, Nagyszombatban 1664-ben 15 negyedréti íven, II. része, mely a pozsonyi zöld séges kertet tárgyalja 14 fejezetben, Bécsben 1665-ben 1 alfabétum $7\frac{1}{2}$ íven, III. része, mely a pozsonyi gyümölcsfélét foglalja magá ban 16 fejezetben, ugyanott jelent meg 1666-ban 1 alfabétum 15 ívnyi negyedréti oldalon. Újra kiadták Győrött 1753-ban 16 negyedréti íven, de a kiadó nemcsak az ajánlást és az elő szót hagyta el, hanem az ágyások, lugasok, zeg zugos utak stb. művészies rézmetszetű képeit is, vagyis a műnek minden ékességét, mint-

velut totidem salibus, quibus cibi bene cocti egregie condiri consueuerunt. *Horti huius Posoniensis Archiepiscopalis* vocari soliti, cuius culturam Auctor enarrandam suscepit, primas areolas, in aperto et amoeno rure anno 1614. *Franc. Forgách*, S. R. E. Cardinalem, Strigoniensium Pontificem, *Versaliensis Horti regii* typum imitando, duxisse; *Georgium* vero *Lippaium* ad eam admirandi operis venustatem labentibus annis adduxisse accepimus, quam *Georgius Lippai*, L. B. de Zombor Archi-Episcopi ex fratre nepos perenni aëre expressit in Libello, Inscriptione hac notato: *Illustrissimo ac Reuerendiss. Principi, Dn. D. Georgio Lippai, Archi-Episcopo Strigoniensi in debitae observantiae monumentum hortenses eiusdem vicennales labores aeri incisos demississime dedicauit Georgius Lippai L. B. de Zombor, Nepos obsequentissimus Anno MDC. LXIII. Posonii in Hungaria. Clar. Matth. Belius* dum magnifici huius et stupendi operis picturas, statuas, machinas hydraulicas, et reliqua ornamentorum horti genera in *Notit. Hungar.* Tom. I. pag. 640. et seq. in compendio enarrasset, ita sermonem non sine animi moerore quodam claudit nouissime; *Lippaiana industriae praeclarum adeo monumentum, quod vicennialibus operis iuxta et impensis constiterat, exeunte seculo superiori, sui prorsus dissimile iam euasisse.* Quibus *Lippaium* nostrum, Strigoniensium Praesulem ob instauratum et consumma-

egy ugyanannyi ízesítőt, amellyel nagyszerűen szokták fűszerezni a jól készített ételeket. Ennek a rendszeren érsekinek nevezett pozsonyi kertnek az első ágyásait, amelynek a művelését akarta leírni a szerző, tudtom szerint Forgách Ferenc esztergomi érsek, a római szentegyház bíborosa, a versaillesi királyi kert mintájára a kies nyílt mezőn ásatta meg 1614-ben, Lippai György pedig évek múltával olyan széppé fejlesztette ki, mint az a csodálatos alkotás, amit aztán Lippai György zombori báró, az érsek testvérének a fia, örökéletű ércemlékkel tisztelt meg abban a könyvében, amelyet a következő ajánlással látott el: „A méltóságos, főtisztelendő hercegnek, Lippai György esztergomi érsek úrnak, köteles tisztelete emlékéül ajánlotta kedveskedésből, alázatosan, az ő ércbe vésett, húszéves kerti munkáit unokaöccse, Lippai György zombori báró, 1663-ban Pozsonyban, Magyarországon”. Mikor hírneves Bél Mátyás ennek a nagyszerű, bámulatos alkotásnak a képeit, szobrait, vízi erővel hajtott gépeit és a kert egyéb felszerelését a *Notitia Hungariae* I. kötetének 640. és köv. lapján röviden leírta, nem csekély szomorúsággal így fejezi be végül szavát: „Lippai tevékenységének ez a híres emléke, amelyet húszévi munkával és kiadással teremtett meg, a múlt század végén már teljesen mássá vált”. Hogy a mi Lippainkat, az esztergomi érseket, milyen dicséretekkel magasztalja ennek a gyönyörű pozsonyi

tum amoenissimum hunc Hortum Poseniensem vastae illae eruditionis humanae ex ordine Lojolarum Vir. *Athanasius Kircherus*, in *Oedipo suo Aegyptiaco*, Romae an. 1653. in fol. edito, Tom II. Part. II. pag. 279. concelebret elogiis, dum Classem VIII. de *Mechanica et Architectonica* inscriptam, Lippaio Nostro obtulit patrocinio suo fovendam, lubet nobis, quia Librum manu tenemus, inter cetera haec ipsa verba ad amussim exscribere: *Tu praeter caetera Disciplinarum subsidia, quibus instructus es, huius mirificae quoque ac paene diuinae artis notitia tantum tibi nominis ac famae peperisti, ut omnium opinione πολυμήχανος και πολυτεχναδής, uti quidem de Archimede memorabat Polybius, iure dici ac haberi merearis. Testantur id satis superque delitiosi illi viridariorum tuorum recessus, tanta, ut audio, hydraulicarum varietate machinarum instructi, quanta paucis in locis similes se vidisse testantur spectatores. Merito itaque praesens hoc disceptationis thema tuo debebatur nomini, non quod tuae famae, qua mundo inclarescis, scriptis meis quidpiam ornamentum adicere me posse sperarem, etc.* De Allodiatura, atque Re Rustica commentati sunt lingua Hungarica alii quoque patriae ciues eruditissimi: *Ioannes Tsere Apáczai*, quantum instituti ratio patiebatur, in *Encyclopedia sua Hungarica*, Ultraj. an. 1653. in 12. pl. 18. edita. *Ioannes Nadányi*, Flori Hungarici auctor, in Libro *Claudiop.* an.

kertnek a megtervezése és befejezése miatt az a roppant nagy világi tudománnyal rendelkező jezsuita, Kircher Atanáz, az ő Rómában 1653-ban fólió alakban kiadott *Oedipus Aegyptiacus*-ának a II. kötet II. részében a 279. lapon, azzal kapcsolatban, hogy *Mechanica* és *Architectonica* című VIII. osztatát a mi Lippainknak ajánlotta pártfogásába, mivel a könyv éppen kezemben van, jólesik a többi között ezeket a szavakat is kiírni: „Azonkívül, hogy az ismereteknek olyan nagy készletével rendelkezel, ennek a csodálatos és szinte isteni tudománynak az ismeretével is akkora hírnevet szereztél, hogy joggal érdemled meg mindenki véleménye szerint a *πολυμήχανος και πολυτεχναδής* címet és minősítést, ahogy ti. Archimedest nevezte Polybius. Tökéletesen bizonyítják ezt díszkertet gyönyörű magányai, melyek olyan változatos vízi gépezetekkel vannak felszerelve, hogy látogatói szerint olyanok kevés helyen láthatók. Joggal illeti hát meg a te neved művemnek ezt a tárgykörét, nem mintha azt remélném, hogy hírnevedhez, mellyel a világot betöltöd, csak egy kevéssel is hozzájárulhatnék irataimmal stb.” A majorgazdaságról és a mezőgazdaságról más tudós honfitársaink is írtak: Apáczai Csere János, amennyire munkája célja engedte, az ő Utrechtben 1653-ban 12° -en kiadott 18 íves *Encyclopedia Hungaricá*-jában; Nadányi János, a *Florus Hungaricus* szerzője, a Kolozsvárott 1669-ben 4° -en kiadott 3 alfabé-

1669. in 4. alph. 3. cum titulo impresso. *Kerti dolgoknak le írása, négy dolgokban rendesen be foglaltatott, mehlyek közzül az alsó a' Kerteknek gandviseelését, ekesítését, es sok rendbeli titkait mutattya meg: a' második az oltásnak mesterségét adgya előnkben: a' harmadik kerti holmiknek, parajoknak, gyökereknek, gyümölcsöknek, szőlöknek, Bornak és Husnak gyönyörűséges állapotban meg tartásoknak modyat fejtegeti 's a' t. Auctor anonymus Libri, Claudiop. an. 1733. in 8. impressi: Kerti veteményekről irt Könyv, mellyben mint kellyen a' magokkal és veteményekkel bänni, elő adatik. Ioan. Vigand de Re Rustica ex Theotisco in Hungaricum sermonem opera Sam. Szilágyi Iunioris translatus, Poson. 1774. in 8. plag. 15. editus. Az Austriaci paraszt ifjuságot a' jól rendelt mezei gazdaságra oktató kézi könyvetske. Recus. forma eadem Cassov. an. 1776. alii Martinus Szent Iványi, Vir inter Hungaros multiplici eruditione clarissimus, de curunda Re Familiari plurimum omnino lingua Latina disseruit passim in vastis illis *Curiosis et Selectioribus Variarum scientiarum Miscellaneis, Tirnau.* in Exitu superioris seculi in 4. per vices editis, quae *Reimannum*, notissimum Hungarici nominis obtrectatorem, cum reliquis putidis suis sectatoribus facile in ruborem dare poterunt. Sed vt L. B. vno velut obtutu videre possit, quid laudatus Sz. Iványius hac in re olim praestiterit, id eruditus quidam Patriae Ci-*

tumos könyvében, amelyre ezt a címet nyomtatta: „Kerti dolgoknak le írása, négy dolgokban rendesen be foglaltatott, mehlyek közzül az alső á Kerteknek gondviselését, ekesítését, es sok rendbeli titkait mutattya meg”: a’ második az oltásnak mesterségét adgya elönkben: a’ harmadik kerti holmiknak, parajoknak, gyökereknek, gyulmölcsöknek, szölöknek, Bornak és Husnak gyönyörűséges állapotban meg tartásoknak modyat fejtegeti ’s a’ t. Annak a Kolozsvárott 1733-ban nyomtatott 8°-ú könyvnek a névtelen szerzője, melynek címe: „Kerti veteményekről irt Könyv, mellyben mint kellyen a’ magokkal és veteményekkel bánni, elő adatik. Vigand Jánosnak a mezőgazdaságról irt s németről magyarra az ifjabb Szilágyi Sámuel által fordított, Pozsonyban 1774-ben 15 nyolcadrétű íven kiadott munkája: Az Austriaci paraszt ifjuságot a’ jól rendelt mezei gazdaságra oktató kézi könyvetske.” Újranyomva ugyanazon alakban Kassán 1776. Mások: Szentiványi Márton, a sokoldalú tudásáról híres magyar ember, igen-igen sokat irt latin nyelven a gazdaság gondozásáról, itt-ott, abban a Nagyszombatban a múlt század végén részletekben kiadott roppant nagy, negyedréttű *Curiosa et Selectiora Variarum scientiarum Miscellaneá*-ban, amely könnyen szégyenpirba hozhatja rossz szagú követőivel együtt Reimant, a magyarság hírhedt gyalázóját. De hogy a kedves olvasó szinte egy szempillantással átláthassa, hogy mit végzett e tekintetben annak idején Szentiványi, azt mind egy könyvbe gyűjtötte

vis omne in vnum collegit Volumen, et Tirnauensi typo an. 1746. in 8. plag. 20. foras edidit, hoc praefixo titulo: *Oeconomia Philosophica, ex tribus Tomis Reu. Patris Martini Szenti Iváni, soc. Iesu Sacerdotis, collecta, et in V. Libros diuisa, addito duplici Indice, altero Titulorum, altero Materiarum, praecipue remediorum contra varios Morbos, et noxia animalia, etiam insecta. Liber I. Res Allodiaturae exponit. Liber II. Animalia Oeconomiae noxia recenset. Liber III. Ephemerides oeconomicas, quid quouis mense faciendum sit oeconomus, explicat. Lib. IV. Ephemerides Rusticas, sive Observationes rusticas circa futuram Constitutionem vel vicissitudinem aëris, annique fertilitatem ac salubritatem enarrat. Lib. V. Varias observationes oeconomicis vtilis, tum physicas, tum ethicas, proponit. Non modo prisco sed recentiori quoque aeuo Populares nostros delitiosis eiusmodi Hortis, Viridariis, amoeniori Recessui destinatis, vt fuit olim in flore *Lippaianus*, fuisse delectatos, *Vissegradensis* et *Budensis*, nec non *Dotensis*, *Regii*; *Királyfaluensis Pálfyanus*, *Gödölyensis Grassalkowichianus*, *Eszterhazianus*, *Erdödianus*, *Petraschianus*, *Cibiniensis Grinaeanus*, alii passim, testes sunt locupletissimi; sed *Tetenensis Rudnyáshkyanus* in primis nostram meruit attentionem, qui praeter reliqua oblectamenta singularem eam habere censetur prae reliquis dotem, ut eruditorum quoque spectatorum*

ani-

össze egy tudós honfitársunk és nagyszombati betűvel 1746-ban 20 nyolcadrétű íven a következő címen adta ki: „*Oeconomia Philosophica, ex tribus Tomis Reu. Patris Martini Szent Iváni, Soc. Iesu Sacerdotis, collecta, et in V. Libros diuisa, addito duplici Indice, altero Titulorum, altero Materiarum, praecipue remediorum contra varios Morbos, et noxia animalia, etiam insecta*”. Az I. könyv a majorgazdaságot tárgyalja. A II. könyv a gazdaságra káros állatokat ismerteti. A III. könyv gazdasági följegyzések alapján adja elő, mit kell tennie a gazdának az egyes hónapokban. A IV. könyv a levegő jövőendő állapotára vagy változására vonatkozó mezei megfigyeléseket tartalmaz s az év termékenységet és egészségi viszonyait vázolja. Az V. könyv a gazdákra hasznos különféle természeti és erkölcsi észleleteket tárja elénk. Hiteles írá- sok szólnak arról, hogy honfitársaink nemcsak a múltban, hanem az újabb korban is gyönyör- ködhettek olyan kedves merengésre rendelt kertekben és virányokban, mint amilyen volt annak idején virágkorában a Lippai-park, így a visegrádi, a budai és a tatai királyi kertben, a királyfalvi, pálfai és gödöllői Grassalkovich- kertben, az Eszterházi-, az Erdődi-, a Petrás- si- és a szebeni Grinaeus-kertben, és más kertekben itt-ott. De az én érdeklődésemet elsősorban a tétényi Rudnyánszky-kert vontta magára, amely- nek a közvélemény szerint a többi gyönyörűsége- gen kívül, a többit fölülmúlva, az a páratlan előnye is megvan, hogy a tudós látogatók el-

animis dignum, quoad ibi commorantur, exhibere possit pabulum: visuntur ibi quippe prouida Illustrissimi Lib. Baronis Rudnyanszkii cura, Horti sui olitorii muro insertae Romanorum Inscriptiones, in Pannonia Hungarica aeuo nostro repertae: quarum primam luxata, et in duas tempore effossionis partes diffracta, sed, ita iubente litteratissimo Horti hero Rudnyanszkio, qui talia eruditionis antiquariae cimelia pro merito aestimare didicit, in vnam iterum molem affabre coagmentata subministravit Tabula lapidea, tres in superiore parte Effigies humanas opere exsculpto fabricatas, et palliis indutas ostentans; virorum primus in medio hic, barba rotunda adstans, dextra pallium humero adaptans, Litteram V. diuarcatis cornibus vertici capitis imminentem gerere, virorum alter, a parte dextra stropholum convolutum manu dextera tenere, alter a sinistra caput corona tectum, manus vtrasque ventri admotas habere; in inferiori vero parte a dextris sacerdos stolatus Littera D. post tergum reiecta, ad aram tripodem sacrificare, a sinistris vero vir alter breuiori tunica inductus, et cingulo constrictus adstare visitur. Inscriptio subiecta talis est:

méjének is tud táplálékot nyújtani, míg benne tartózkodnak. Itt ui. a fényesnevű Rudnyánszky báró intézkedésére a mi korunkban Magyarországon talált római föliratok láthatók, a konyhakert falába illesztve, Ezek közül az elsőt egy csorba s a kiásás alkalmával két darabra tört, de a tudós kerttulajdonos, Rudnyánszky rendeletére — aki helyesen tudja értékelni az ilyen régiség tudományi kincseket — mesteri módon újra egyetlen darabba illesztett kőtábla alkotja, melynek felső része három palliumba öltözött emberalakot mutat a kőbe faragva; a középen álló, kerek szakállú s jobb kezével palliumát vállára vető első férfi egy szétálló szárú V betűt látszik viselni a feje tetején, míg a jobboldalt, álló második férfi egy kis összekert koszorút tart jobb kezében, a másikkal meg, aki balról áll, koszorú van a fején és mind a két kezét a hasán tartja; az alsó részen jobbról, a három lábú oltárnál egy stólás pap mutat be áldozatot, egy D betűvel a háta mögött, balról pedig egy rövidebb tunikába öltözött másik férfi áll, övvel a dereka körül. Az alatta levő fölirat ez:

IVL PRORO **V** IL I
 IARI — CIVI HONORAI
 QVI VIXITI A **M** I XXII DT
 ÆIIÆ D CORATÆ MA **E** R
 VIVA CIVLI ROKIANVS
 CANIÆ CSS. QVAM **E**
 CEERI ^ IRAT_rES PA **R** EFR **A**
 MATRIV **NE** ^ E-CVRAVERVT.

Altera Tabula Lapidea Sepulchralis, Romanae antiquitatis in Hungaria monumentum, ibidem aequae honorifico loco custoditur, in qua Mulier palliata, velamine vel peplo ornata, brachio armilla constricto, baltheo cincta, manu dextra strophium contorquere, a sinistro latere Vir iuuenis imberbis, pallio circumamictus, sinistra chirothecam tenere conspicitur: in inferiore paullo regione eadem Effigies exsculptae observantur in forma minori ad aram tripodem clatrata adstare, mulier compositas manus, vir dextram ad aram expansam, sinistram cingulo insertam, pallium post tergum reiectum habens. Hypographen illa

IVL PRORO **V** IL I
 IARI — CIVI HONORAI
 QVI VIXITI A **W** I XXII DT
 ÆIIÆ D CORATÆ MA**T**ER
 VIVA CIVLI ROKIANVS
 CANIÆ CSS. QVAM **E**
 CEERI [^] IRAT_RES PA **R** EFR **A**
 MATRIV **NE** [^] E-CVRAVERVT.

Éppen ilyen megtisztelő helyen vigyáznak itt egy másik sírkőtáblára, a magyarországi római történelem emlékére, amelyen egy lepelbe burkolt vagy peplumba öltözött, karján karpereccel ellátott, derékkötővel övezett, palliumos nő látható, amint jobb kezével kis koszorút teker össze, balról meg egy szakálltalan, palliumba burkolt fiatalember, amint baljában kesztyűt tart; a kissé alább levő felületen ugyan ezek a faragott alakok láthatók, amint kisebb alakban egy rácsos, háromlábú oltár mellett állanak, mégpedig a nő összetett kézzel, a férfi meg az oltárhoz feszített jobb karral, öve alá dugott bal karral, hátára vetett palliummal.

hanc exhibet, prout legere licuit propter erasas
temporis vetustate litteras:

QVARTIO MIEIVM
ARIPAN, XDERVA CON
IVX VIVA SIBI ET CO
NIVGIL **R**A **T** **O** NIV::::
ICVRA ET-----

In Tertia. *Tabula lapidea sepulchrali*, ibidem
adseruata, quae aequè haud ita pridem e terrae
visceribus in lucem protracta est, talia leguntur:

D.

Alatta ez a fölirat áll, ha ugyan a hosszú idő
alatt elkopott betűket jól sikerült elolvasnom:

QVARTIO MIEIVM
ARIPAN₅XDERVA CON
IVX VIVA SIBI ET CO
NIVGIL **R**A **T** **O** NIV:~::~
ICVRA ET-----

Az ugyanitt őrzött harmadik sírkőtáblán,
amely szintén csak nemrég került elő a föld
alól, ez olvasható:

D.

M.

SEPT△ IVNIL E

CONIVGI△KAREQ

MXXV

P△AELIVS

CONSTAS

QVSTOR△ARMOR

LEG II ADIVT.

VIVS△ SIBI△ FECI

ET CONSATI **NE**△

FIL'E

 i. e. Ossa omnium iacent.

Supra Inscriptionem hanc in superiore Lapidis parte visuntur tres Effigies humanae, lege artis exsculptae, Viri scilicet, Feminae, et Filiae, loco medio consistentis; in inferiori vero, priori statim subiecta, erectus stat Sacerdos barbatus, togatus, cingulo constrictus, ambabus manibus far, aut potius libum tenens, in aram tripodem praesentem iniecturus. Relicto *Totenio*, recto septem horarum itinere *Albam Regalem* ingressi,

D. M.

SEPT Δ IVNIL E

CONIVGI Δ KAREQ

P Δ AELIVS

CONSTAS

QVSTOR ARMOR

LEG II ADIVT.

VIVS Δ SIBI Δ FECI

ET CONSATI **NE** Δ

FIL'E

 i. e. Ossa omnium iacent.

E fölött a fölirat fölött a kő felső részén három emberalak látható, művészi módon faragva, mégpedig egy férfié, egy nőé és -egy leányé, aki közöttük áll; az alsó részén pedig, rögtön az előbbi alatt, egy szakállas, tógás, övvel átkötött pap áll egyenesen, amint mindkét kezével egy cipót, vagyis inkább kalácsot tart és készül az előtte levő oltárra vetni. Elhagyva Tétényt, hétórás út alatt Székesfehér-

várra érkezve, szóljunk a római történelem azon emlékeiről is, amelyeket tudtunk szerint ma is mutogat királyainknak ez az ősi szék-helye. Az északnak fekvő Tornyos-kapu fölött kőtáblába vésvé olvasható ez a romlott fölirat, amelyet két oldalról a fél kezével egy pálmát fogó, fél kezével pedig a követ támogató szárnyas Győzelem alakja díszít pántlika gyanánt.

PRO SALVTE IM PP
LSEPT SEVERI ET MAV
REL. ANTONINI AVGG.

— . — . — . — . — . — . — . — . — . —
— . — . — . — . — . — . — . — . — . —
— . — . — . — . — . — . — . — . — . —

E fölött a szemmel láthatólag megcsonkított fölirat fölött egy diptychon consulare, azaz egy konzulságviselő, palástos embernek a képe látható, köldökéig kifaragva, amint bal kezével titkos irattekercset tart, jobbát pedig szívéhez emeli. A tanácsház épületében három, más-más fajta ép kőszarkofág hever egy két szamarat ábrázoló kőtöredékkal együtt, melyet a félbe osztott PRINCL betűcskék jelölnek meg. Egy

de quopiam arte polito, et muro arcis inserto, Effigiem Viri Sponsi genu flectentis conspici, cui a sinistris alter quispiam pallium humeris eius adaptat, a dextris vero tertius capiti mitram imponit. Aliud Romani operis insigni mole fragmentum lapideum, ad aedes statuarii in loco publico humi iacere, quod duas opere exsculpto exhibet Effigies conspiciendas, quarum altera a parte laeua sedens, galerata, pallata, stolata, et capite velata est, et manus ventri admouens, sinistra botrum tenet; altera a dextris Vir iuuenis, aequae sedens, complicatis manibus, pectorique admotis, caputio tectus est, et togatus, fragmen praeterea lapidis, quod in Curia Domus publicae prostat, Effigiem *Panis*, vel si mauis, *Satyrae*, cum Leone ringente colluctantis, sistit scite admodum exsculptam. Portam quoque *Ciuitatis Albae* superius indicatam, Romanorum architectis suam debere originem, quod aliqui ex structura, lateribus et coemento demonstratum dare conantur, loco hoc haud quaquam definiuerimus: id tamen multo certius pronunciarere audemus, extra Portam hanc *Albae Regalis*, septem trionibus obuersam, ad diuersorium signo Aquilae aureae notatum, manifestissima Viae Romanorum publicae adparere vestigia, ea latitudine, vt aduersa inter se plaustra tria commode commeare possint, lapidibus interim natura praeduris et compage firma cohaeren-

mesterien csiszolt kövön, mely a várfalba van illesztve, egy térdelő vőlegény képe látható, amint balról egy másik valaki palástot vet a vállára, jobbról pedig egy harmadik alak süveget tesz a fejére. Egy másik hatalmas tömegű, római eredetű kőtöredék hever kint a földön a kőfaragó háza előtt, amely két megnézni való faragott alakot ábrázol, akik közül az egyik bal felől ül, süveget, pallát és stólat visel, feje meg be van takarva, egyik kezét hasához emeli, bal kezében szőlőfürtöt tart; a másik, jobb felől, egy fiatalember, aki kezét összetéve és szívéhez emelve szintén ül, de sapkát és tógát visel. Aztán egy kőtöredék, amely a városház épületében van, egy fogát vicsorító oroszlánnal birkózó Pán vagy, ha úgy tetszik, bacchánsnő alakját ábrázolja igen ügyes faragásban. Hogy Székesfehérvár följebb említett kapuja is római építészeknek köszönheti eredetét — amit egyesek az építésmódból, a téglából és a terméskőből következtetnek —, azt én itt aligha dönthetném el. Azt azonban sokkal határozottabban merem kijelenteni, hogy Székesfehérvárnak ezen az északnak fekvő kapuján kívül, az Aranysas nevű vendégfogadónál, világos nyomai láthatók a római országútnak olyan szélességben, hogy három, egymással szembejövő szekér kényelmesen elmehet egymás mellett, s olyan állapotban, hogy a természetüknél fogva is igen kemény

haerentibus in hunc vsque diem, etiam in ipso quoque utriusque margine, integre per tot secula permanentibus. Sed omnium maxime spectabilia supersunt in vicino Comitatu Weszpremiensi intra oppidum *Palota* et vicum *Öskü* dictum exstantia Viae huius Romanae rudera; Pons scilicet tres fere orgyas latus, e durissimis lapidibus caesis et dolatis opera supra terram arcuato in convalle fabrefactus, frequentibus plaustis et iumentis quibuslibet quotidianum hodiedum iter praebens; cui in contiguo iungitur murus, lato et alto aggere suffultus, ex laeuigatis aequae in planum saxis quadrangularibus, absque ansis ferreis, arte coagmentatis, continendarum scaturiginum et riuulorum causa ad constituendam Paludem efformatus, et mille amplius passus productus, qui in medio Septum seu portam cataractam, vel *Emissarium* habet, duplici crena instructum, per quod Aqua a loco clauso palustri sub contiguo ponte statim memorato arcuato, praecipiti et numquam interrupto cursu effunditur, austrum versus iter continuatura. Hae sunt *Aquae* illae Romanorum *Cyriae*, ἀπὸ τοῦ κυριοῦ vel κυριακοῦ dictae, retento ad haec vsque tempora prisco suo nomine Kikiri-tó, id est, *Lacus Cyrii* vel *Cyriaci*, ab accolis Hungarice adpellatae. In hac ipsa Pannoniae regione inuenies a P. Mela, et aliis commemoratas *Volcae* quoque *Paludes* et *stagna*, diu ab eruditis Viris iam

s erős cementtel összeragasztott kövek, még a két útpadkát is beleértve, annyi évszázad óta mindmáig épségben maradtak. De ennek a római országútnak valamennyinél szebb maradványai vannak a szomszéd Veszprém megyében Palota mezőváros és Öskü falu között: nevezetesen egy igen kemény, faragott terméskőből mesterien épített, a föld felett ívelt kivitelű, körülbelül három öl széles híd a völgykatlanban, melyen ma is sűrűn jár mindenféle szekér és jóság; ehhez mindjárt egy széles és magas töltésre épített s szintén laposra simított kockakövekből, minden vaskapocs nélkül, mesterien összecementezett fal csatlakozik, amelyet a források és csermelyek megfékezésére alkottak tóhatárolónak s ezernél több lépésnél hosszabban nyúlik el; ennek a közepén egy kerítés vagy másként zúgókapu, avagy vízeresz van, két bevágással, amelyen a víz a zárt, mocsaras helyről a mellette levő, előbb említett boltíves híd alatt sebes és soha el nem álló rohamban ömlik ki, hogy délnek folytassa útját. Ez az a rómaiaknak a *κρύσιος*-ról vagy *κρύτακος*-ról elnevezett Aquae Cyriae-je, amelyet az odaválóiak — mindmáig megtartva ősi nevét — Kikiri-tónak, azaz Kiriusz vagy Kiriakusz tavának neveznek. Magyarországnak ezen a tájékán található meg a Pomponius Melától és másoktól említett Volcae Paludes, vagy inkább Volcae Stagna, amelyet a tudósok már régóta

quaesita: Alba scilicet Regali orientem solem versus progrediendo, quarto fere seiunctus distat lapide pagus quidam vilissimus *Velencze* adpellatus, quem Palus adluit *Velenczei Tó* ab omnibus promiscue hodie vocata, ac si dicas *Paludem Volcae* vel *Volcensem*, aut Hungarico pronunciandi more *Volcensem* vel *Velcensem* paludem: illam *Cellarius in Notitia orbis antiq.* Tom. I. in adiecta Tabula Pannoniae geographica collocat nobiscum aequae intra *Mogetianam*, quae, teste *W. Lazio*, nunc nobis est *Alba Regalis*, et *Valcum* antiquam Romanorum coloniam, in *Itinerario Antoniniano*, a *Wesselingio* an. 1735. edito, pag. 233. commemoratum, quod *Ios. Simlerus* in eiusdem Itinerarii editione Basil. an. 1575. procurata, vna cum *M. Ant. Baudrandio Parisino* in sua *Geographia ordine Litterarum disposita*, edit. Paris. an. 1682. in fol. *Voltz* recentiori aetate adpellari adserunt, vnde Paludem quoque hanc nostram denominationem suam ab hoc Hungariae loco, *Voltzensis* vel *Velcensis* sortitam fuisse arbitramur, *Koehlero* licet et *Szászkio* ad *Lacum Battonum*, vel, adiecta vsitata Hungaris littera labiali, *Balatonis* talia perperam referentibus: magno Palus nostra haec *Valcensis* ambitu ad plura incuruis limitibus se extendit milliaria, et loca vt plurimum occupat vadosa, palustria, vliginosa, in notissimum aequae ac patentissimum *Lacum limosum*, *Sáarviz*

vel

kutatnak. Székesfehérvártól ugyanis kelet felé haladva, körülbelül négy mérföld távolságra áll egy rongyos kis Velence nevű falu, amelynek a szélét a mindenkitől mindenfelé Velencei tónak, vagy, ha úgy tetszik, Volcea tavának vagy volceainak, vagy magyaros kiejtéssel Volencei vagy Velencei tónak nevezett víz mossa. Ezt Cellarius a *Notitia orbis antiqui* I. kötetéhez mellékelte Pannonia térképén velem együtt Mogetiana — amely Wolffgangus Lázius szerint manap Székesfehérvár — és a Wesseling kiadásában 1735-ben megjelent *Itinerarium Antoninianum* 233. lapján említett ősi római gyarmatváros, Valcum közé helyezi, amelyről Simler József ugyanezen *Itinerarium* 1575-i bázeli kiadásában a párizsi Marcus Antonius Baudrandiusszal együtt, aki Párizsban 1682-ben adta ki ívrétű *Geographia ordine litterarum dispositá-ját*, azt írja, hogy az újabb korban Volcnak nevezik. Ebből azt gondolom, hogy Magyarországnak erről a helységéről kapta a volci vagy velencei nevet ez a mi tavunk is, bár Kœhler és Szászki a Lacus Battonum-hoz vagy a magyaroknál használatos ajakhang beiktatásával Lacus Balatonis-hoz helytelenül ezt fűzi: ez a mi nagyterjedelmű valci tavunk több mérföldre nyúlik el görbe partvonalával és — mint rendesen — vízes, mocsaras, ingoványos területeket foglal magába, az ismeretes, terjedelmes sáros tóvá, a több megyére ki-

vel *Sáar-Réte* dictum, per plures Comitatus diffusum, terminata. Sed visuntur in ea regione passim alii quoque huiuscemodi priori similes pontes lapidei, talis est *Pátikaiensis* in agro provinciae Albensis, in primis alter circa *Almasinum* in Comitatu Comaromiensi, Emissario instructus, cum adnexo muro, aggeribus e terra congestis cummunito, labentium seculorum iniuria quidem non nihil iam vitiatus, sed veteris Romanae artis imaginem exacte referens. Sic videmus gentem illam dominatricem in Pannonia nostra quoque hac Hungarica eam in Viarum refectione olim adhibuisse sollertiam, ut eas non modo lapidibus et congestis terrarum et harenarum cumulis instrauerit, cavitates impleuerit, qua conuallibus et torrentibus interrumperentur, pontibusque iunxerit, sed etiam singula milliaria, dimensa diligenter, lapideis columnis distinxerit, vt iam id quoque luculentissimo constare poterit documento ex illa *Columna Milliarium Romana*, in *Ephemerid. Vindob. an. 1779. partic. 54.* relata, quae infra Budam prope ripam Danubii e regione vici- *Promontorium* dicti, e terra effossa, et in arcem Budensem nuper admodum translata est, Academiae loci vniversarum Scientiarum Theresianae donata, et hoc ornata epigrammate:

terjedő Sárvízzé vagy Sárrétévé szélesedve. De láthatók még azon a vidéken itt-ott az előbbihez hasonló más efféle kőhidak is. Ilyen a pátkai híd Fehér megye területén s különösen a Duna-almási tájékán levő s vízeresszel ellátott másik, Komárom megyében a hozzá csatlakozó s földből hányt töltésekkel megerősített fallal együtt, jócskán megrontva ugyan a múltó századok kártételeitől, de határozottan mutatva a régi római mesterségek arculatát. Úgy látjuk ebből, hogy ez a mi magyar Pannoniánkban is uralkodó nép olyan szakértelmet tanúsított annak idején az utak jókarbantartása terén, hogy azokat nemcsak kövekkel meg fölhányt föld- és homokkupacokkal borította be s kitöltötte a gödröket —, amerre a völgyek és a patakok átszakították őket — aztán meg hidakkal összekötötte, hanem minden mérföldet, pontosan fölmérve, kőoszlopokkal jelölt meg, mint már abból a római mérföldközből is szépen megállapítható, amely az Ephemerides Vindobonenses 1779. évi 54. részecskéjében jelent meg s Budán alul, a Duna partjához közel, a Budafok nevű falu környékén került elő a földből és csak nemrég jutott a budai várba, a minden tudomány helybeli Terézia-akadémiájának ajándékozva, a következő fölirattal:

IMP. CAESAR MARCVS AV-
RELIVS SEVERVS ALEXAN-
DER PIVS FELIX AVG. PON-
TIFEX MAXIMVS TRIBVNI-
CIAE POTESTATIS VIIIIL.
COS III. PP. RESTITVIT AB
AQ. MIL. PAS. VIII (*)

Distan-

(*) Seueri Alexandri Imp. non modo lapidares Inscriptio-
nes, sed Nummi quoque praeprimis observantur in
Pannonia nostra satis frequentes, quorum nos quoque
plures diuersi moduli argenteos atque aeneos possidemus
in oris illis repertos; ille in primis formae maioris aereus,
Amasiae, vrbe Capadociae, ad Pontum conflatus, et
Vámosini, vico, oppido Veszprém vicino, anno 1746.
erutus, quam tenemus, numophilorum Patriae potent
maximopere excitare attentionem, qui circum caput
Imperatoris laureatum hac graeca signatus est Inscrip-
tione: ΑΥΤ. Κ. ΚΕΟΥΙΦΟC ΑΛΞΕΑΝΔΡΟC

Imperator Caesar Seuerus Alexander: in parte vero postica,
substructio quaedam, seu aedificium visitur, Lauru arbore,
more serpentino contorta, a dextris stipatum; supra quod
Aquila alis expansis, et desuper *quadrigae obuersae*, in
quibus Sol capite radiato, dextra flagrum tenet, luci-
dissime conspiciuntur hoc adiecto lemmate:

ΑΔΡ. CEY. ΑΛΞΕ. ΑΜΑCΙΑC ΜΗ.

ΝΕ Ο. ΠΡ. ΠΟΝ ΕΤ ΚΗ.

*id est, Hadrianae Seuerianae Alexandrinae Amasiae Metro-
poleos Neocorae, Primae Ponti, Anno*

CCXXVIII.

IMP. CESAR MARCVS AV-
RELIVS SEVERVS ALEXAN-
DCR PIVS FELIX AVG. PON-
TIFEX MAXIMUS TRIBVNI-
CIAE POTESTATIS VIII.
COS III. PP. RESTITVIT AB
AQ. MIL. PAS. VIII (*)

- * Alexander Severus császárnak nemcsak emlékkövi föliratait őrzi a mi Pannoniánk, hanem főleg elég nagyszámú pénzét is, amelyekből nekem is több, azon tájról való, különböző méretű ezüst- és bronzérmém van. Elsősorban az a kappadóciai Amasiában, a Fekete tenger partján vert s a Veszprém városával szomszédos Vámos faluban 1746-ban kiásott nagyobb méretű bronzérmém keltheti föl hazám érmegyűjtőinek az érdeklődését, amely a császár babérkoszorús feje körül ezt a görög föliratot viseli: ΑΥΤ. Κ. ΣΕΟΥΙΡΟC ΑΛΕΞΑΝΔΡΟC azaz Alexander Severus császár hadparancsnok; a hátlapján pedig egy aléptítmény vagy épület látható, jobb oldalán kigyó módra összefonódott babérfával borítva; ezen egy sas áll kiterjesztett szárnyal, fölötte meg egy szembe jövő négyes fogar, amelyen a Nap-isten van, sugárzó fejjel s ostort tart jobbában. A mellékelt föliraton egész világosan olvasható:

ΑΔΡ. ΣΕΥ. ΑΛΕΞ. ΑΜΑCΙΑC ΜΗ.
ΝΕ Ο. ΠΡ. ΠΟΝ. ΕΤ CΚΗ.

azaz Hadriana Severiana Alexandriának, Amasia főváros templomfönntartójának, Pontus első asszonyának, 228-

Distantia Loci huius, quo Lapis iste *Milliarium Octauus* erutus est, instituta dimensione, haud obscure commonstrat clarissimae quondam Romanorum coloniae *Aquincum* ad-

○ 4

pel-

CCXXXVIII. Numus hic noster integerrime per tot secula conseruatus, a *Vaillantio* in Numismatibus Impp. Graece loquentibus cum tali Epocha neglectus, nec ab alio quoquam, quod equidem sciam, in lucem eductus est: *Cimelii Austriaci Vindobonensis* conditores quidem part II. pag. 68. fig. 2. similem Numi nostri Iconismum, Romae a Fratibus Chartusianis aere expressum, sed detritum; sub eadem Epocha proferunt, sed inscriptionem eius tribus in locis cum additamentis variare animaduertet is, cui Opus splendidissimum volupe fuerit inspicere: et quod quaedam Graeca Tituli Imperatoris verba ibidem Graece recitata M. AYP. quae Numus noster non habet, errore ne, non dicam, Editorum, vel forsitan typographi potius, latinis characteribus Part II. pag. XVI. sic AVR hybride sint repetita, reliquis interim litteris Graecis rite e numo suo descriptis. Accipe, velim, genuinam numismatis nostri imaginem ita delineatam.

Annak a helynek a távolsága, ahol ezt a „nyolcadik” mérföldkövet kiásták, mivel távolságuk meg volt szabva, világosan megmutatja a hajdani híres római gyarmatvárosnak, Aquin-

ban. Ezt az én annyi századon át a legteljesebb épségben megmaradt érmémet Vaillant a Numismata Imperatorum Graece loquentiá-ban evvel a korszakkal együtt mellőzte, és amennyire tudom, senki más sem tette közzé. A Cimeli-um Austriacum Vindobonense szerzői ugyan közölnek a II. rész 68. lapjának 2. ábráján egy kartauzi barátoktól Rómában készített rézmetszetű s az én érmémhez hasonló, de kopott képet ugyane korszakból, azonban akinek kedve telik belenézni ebbe a pompás műbe, észre fogja venni, hogy ennek a fölirata és járulékai három helyen eltérnek az enyéimtől, meg hogy a császár címének némely, ott görögül fogalmazott szava, az M. AYP ami az én érmém-nem úgy van, nem mondom, hogy a kiadók tévedéséből, hanem talán inkább a nyomdászokéból, a II. rész 16. lapján felemás módon AVR-nak (sic!) vannak írva latin betűkkel, míg a többi görög betű helyesen van másolva érméjéről. Tessék az én érmém kézzel rajzolt helyes képe!

pellatae positionem: quod *Sicambriae* seu veteris *Budae* situm fuisse plerique sagaciores antiquae Geographiae scriptores non male, vt iam videtur, opinabantur: in hoc enim Veteris *Budae* loco conspiciuntur hodieum plures concameratorum murorum acervi et canales varii, plerique eorum integri, ad ducendas aquas arte fabrefacti, viua scilicet priscae Romanorum magnificentiae monimenta. Sed relicto indicato superius Principis Eugenii *Promontorio*, vbi duarum horarum interuallo *Thetenium* recto deueneris itinere, et inde in pagum vicinum, *Ertseinum*, pedem proferre volueris, Via Romanorum publica superstes eo TE absque ambagibus deducet, vbi *Potentianam*, vrbem amoenissimo pone ripam Danubii loco olim sitam fuisse *Thurocius* noster historicorum fide nixus adseuerat. Hinc *Albam Regalem* versus ituro duorum fere nostrae Regionis milliarij intervallo in aperto campo et valle Tárno-kiensi, a vico eiusdem nominis adpellato, conspiciendam se offert Columna quaedam milliarij Romana, terrae infixata, cylindrica, quatour pedes alta, cum SEVERI ALEXANDRI IMP. nomine, deraso seculorum vitio, reliquo Inscriptionis themate, signata. Ex hac itaque narrationis serie integra oppido iam liquescet, vix quemquam cum Nic. Bergierio dans *l'Histoire des grands chemins de l'Empire Romain* amplius dubitare posse, an vllam *Seuerus Alexander Imp.* nomi-

cumnak a helyzetét, amelyről sok élesebb elméjű régi földrajz-író, mint úgy látszik, helyesen sejtette, hogy Sicambriában, azaz Óbudán feküdt. Itt Óbudán ugyanis még ma is látható több kupac boltozatos falmaradvány és a vizek elvezetésére való többféle, szaktudással készült csatorna, mintegy élő jelei a hajdani római nagyságnak. De elhagyva Jenő hercegnek előbb említett Budafok nevű birtokát, ahonnan két óra alatt Téténybe juthat el az ember egyenest, onnan meg a szomszédos Ercse faluba mehet. A megmaradt római országút egyenest oda vezeti az embert, ahol a Duna partja mellett egy igen szép helyen Potentiana állott hajdanában, mint azt történetírók szavára támaszkodva a mi honfitársunk, Turóczi állítja. Innen Székesfehérvárra menet körülbelül két magyar mérföld távolságra, a tárnoki nyílt mezőn és völgyben, amelyet a hasonló nevű faluról hínak így, egy négy láb magas, hengerded, római mérföldoszlop ötlik a szemünkbe, a földbe állítva, Alexander Severus császár nevét hordva magán, de a fölirat egyéb szövegét a századok viszontagságai lekoptatták. Szóval ezen egész elbeszélésből rögtön ki fog derülni, hogy Nicolaus Bergierius „Histoire des grands chemins de l'Empire Romain”-jével együtt

nis sui memoriam Viis publice muniendis reliquerit; illud quoque simul haud obscure colligitur, lampada nobis hic praeferentibus, quam inde ab *Aquinco*, Vetere scilicet Buda nostra, Viam publice munitam sedula natio Romanorum per mediam Pannoniam inferiorem, *Sabariam* versus, olim produxerit, publico ciuium consultura commodo. Sed a viis Romanorum deviis in viam iam redeundum est nostram peruiam!

ARTICVLVS XXVIII.

LONGOBARDVS *Iacobus* Eximii huius ex infulatorum Patrum ordine in Hungaria seculo XIV. Medici, Episcopi Chanadiensis, et Caroli Roberti Regis Hungariae, indiuidui utriusque fortunae comitis, et archiatrorum principis, memoria quomodo a M. Ioanne Thuroczio ab interitu vindicata fuerit, ipsa laudati statim Historici patrii verba ex Chronica Hungariae Part. II. cap. XCVII. excitabo: *Anno Domini millesimo trecentesimo tricesimo tertio egressus est Rex (Carolus Robertus) de Wysegrad cum Andrea filio suo puero sex annorum in mense Iulii, et perrexit cum bona comitiua militum per Zagrabiam ultra mare, vt filium suum per voluntatem summi pontificis, domini scilicet Iohannis XXII. et ad instantiam et petitionem inclytissimi Roberti regis Siciliae regni eiusdem coronaret in Regem. In cuius regis comitiua profecti sunt Chanadinus, Archiepiscopus Strigoniensis; Andreas*

senki sem kételkedhet többé abban, hogy tette-e nevezetessé nevét országutak építésével Alexander Severus császár. Az is kiviláglik egyúttal az én világossággyújtó előadásomból, hogy a közjóról gondoskodva, milyen országutat épített Alsó Pannónia közepén keresztül Aquincumtól, azaz a mi Óbudánktól Szombathely irányában a dolgos római nép. De már térjünk le a rómaiak félreeső útjairól a mi forgalmas utunkra!

XXVIII. CIKK

LOMBARD JAKAB. Ennek a magyarországi püspöksüveges papok rendjébe tartozó, XIV. századi kiváló orvos csanádi püspöknek, Károly Róbert magyar király jóban-rosszban elválaszthatatlan kísé-
rőjének, udvari orvosai főnökének az emlékét miként mentette meg a pusztulástól Turóczi János mester, arra nézve idézni fogom ez imént említett hazai történetíró *Chronica Hungariae*-jának a II. rész 97. fejezetében található szavait: „Az Úr ezerháromszázharmincharmadik évében vonult ki a király (Károly Róbert) Visegrádról az ő hatéves gyerekfiával, Andrással, júliusban és érkezett derék katonacsapat kíséretében Zágrábon át a tengerentúlra, hogy fiát XXII. János pápa akaratából és a dicső Róbert szicíliai király óhajára és kérelmére ugyanazon ország királyává koronázza. Ennek a királynak a kíséretében utazott Csanád, az esztergomi érsek, András váradi püspök és Lombard

*episcopus Waradiensis; et Iacobus Longobardus, Physicus, Episcopus Chanadiensis; et Magister Donch, et alii nobiles plurimi de regno. Qui rex rediit cum sospitate in mense Martii cum sanitate omnium suorum, qui ipsum fuerant comitati, filium etc.**
 Exstat praeterea conseruata Iaco-

bi

(*) Carolum I. Regem nostrum in Aulam suam celebres Chirurgos atque Medicos euocauisse, eosque non liberaliter modo aluisse, sed amplis quoque ditauisse honoribus, Benedicti, Perectoldi, Placentini, alibi iam euicimus exemplis. Quam magno reuera in pretio olim a Regibus nostris habiti fuerint Medici, en alio nunc denuo illustratur Documento, dum idem laudatissimus Rex *Iacobum* hunc *Longobardum*, Physicum suum, in Familiarium, indiulsorum itineris Comitum, Commensalium, Consiliariorum numerum cooptat, immo Conscientiae arbitrum deligit. Quam sapienter praeterea, et quam feliciter Regni habenas fuerit moderatus, plena sunt Historiarum Patriae monumenta passim obuia, sed hoc in primis nomine celebritatem nullo aeuo oblitterandam consecutus, quod collapsam in Regno rem monetariam felicissime restaurauerit, teste singulari Decreto an. 1342. amplissimis verbis Vissegradi condito, relato in Corpore Iuris Hungar. pag. 159. seqq. Tyrnauiæ an. 1751. impresso, vnde manifestissimis elucet indiciis, Caroli I. argenteos denarios crassos, pro genio illius Seculi grossos, hodie gasas adpellatos, omnium primus ad modum Neapolitanorum, vnde suam traxit originem, formatos, iussisse cudendos innumeriosiores, eosque tamen non nisi duplici externo ornatos habitu; quorum nos septem numero ex archetypis Numothe-

cae

Jakab fizikus csanádi püpek, aztán Dancs mester és sok más előkelő az országból. A király teljes épségben, kísérői pedig jó egészségben tértek vissza márciusban, fiát stb.”* Fönnmaradt még

* Hogy I. Károly királyunk híres sebészeket és orvosokat hítt udvarába s nemcsak bőkezűen látta el, hanem magas tisztségekkel is kitüntette, azt már máshol bebizonyítottam a piacenzai Perectoldus Benedek példáján. Hogy igazán milyen nagy becsben tartották hajdan királyaink az orvosokat, azt most íme, egy másik adat is bizonyítja újból, amennyiben ugyanez az említett király ezt a Lombard Jakabot, fizikusát, familiárisai, elválaszthatatlan útitársai, asztaltársai és tanácsosai közé veszi, sőt gyónatójává választja. Hogy ezenkívül milyen bölcsen és szerencsésen kormányozta az országot, azzal tele vannak hazánk történetének itt-ott fölbukkanó emlékei. De főleg azzal szerzett magának soha el nem múló hírnevet, hogy sikeresen rendbehozta az ország megromlott pénzügyi helyzetét, mint azt Visegrádon 1342-ben nagyszerű nyelven fogalmazott híres rendelete tanúsítja, amely a Nagyszombatban 1751-ben kinyomtatott Corpus Juris Hungarici 159. és köv. lapjain található. Ebből világosan kiderül, hogy I. Károlynak azon század szellemében grossusoknak, ma azonban garasnak nevezett vastag ezüstdénárait legelsőül verette töméntelen mennyiségben nápolyi mintára, ahonnan eredt, de csak két formában. Ezekből én a hazai éremgyűjtők kedvéért, az idevalósi Kazzai éremgyűjtemény öspéldányairól lerajzolva hetet fogok szemlére tenni a mellékelt táblázaton,

bi, Medici nostri et antistitis Chanadiensis memoria
in eo Diplomate, quo possessiones Fe-

licia-

cae Kazzaianae huiatis depictos in gratiam Numophilorum Patriae in Tabella hac iam exhibebimus contemplandos, a nemine quoquam, quod equidem sciam, primo et ultimo exceptis, in litterariam lucem eductos, magnitudine, opere monetario, litterarum ductibus, pondere, atque valore vix quidquam inter sese discrepantes. Pars singulorum *antica*, si pauca quaedam, eaque minutula, excipis, prorsus est eadem, in singulis enim Rex corona redimitus, et paludamento amictus, thronum insidens, dextra sceptrum liliaceum et sinistra pomum regium cruce signatum tenere conspicitur, adiecta epigraphe: MONETA KAROLI REGIS HUNGARIAE. excepto tamen quinto numero locato, quo idem sceptrum liliaceum sinistra, dextra vero manu pomum crucatum prensare visitur, duobus molossis infra scabellum humi recumbentibus, diuersa quoque hac a prioribus notatus perigraphae: MONETA DOMINI KAROLI. Pars autem postica longe iam est diuersissima, quatuor enim priores scutum ad perigaeam reclinatum praeferunt, cui galea super imposita est, laciniis tegumenti ad vtrumque latus longe diffluentibus. Galeae incumbit Corona aperta, e qua minus quam pectore tenus prominet Struthiocamelus ferream equi soleam rostro prensans; duabus vtriusque plumis suis constipatus, inscriptio est: HONOR REGIS IVDITIVM DILIGIT. Ostentant reliqui tres Scutum erectum, in duas perpendiculariter diuisum areas, quarum vnam quatuor Hungariae Trabes, vel si mauis dicere, Fluuii permeant; Dextram vero in quinto et sexto lilia Andegauensia quinque, et ultimo nouem pulcre exornant; singulorum interim

scu-

Jakab orvos csanádi püspök emléke abban az ok-

amelyeket — már ahogy én tudom — az első és az utolsó kivételével még senki sem tett közzé s nagyságra, pénzverési technikára, betűformára, súlyra és értékre alig valamit különböznek egymástól. Valamennyiük előlapja, néhány csekélységtől eltekintve, teljesen egyforma: ugyanis mindegyiken a király látható, fején koronával, vállán vezérköpönyeggel, trónusán ülve, jobb kezében lilimos jogart, baljában a kereszttel díszített országalmát tartva, körötte pedig ezzel a fölirattal: MONETA KAROLI REGIS HUNGARIE, kivéve az 5. szám alatt közöltet, amelyen ugyancsak ő látható, amint bal kezében a lilimos jogart, jobbában meg a keresztes almát tartja, a trón zsámolya előtt pedig két szelindek hever, s fölirata is eltér az előbbiektől: MONETA DOMINI KAROLI. Hátlapjuk azonban már igen eltér egymástól. A négy elsőnek ugyanis földredült pajzsa van, fölötte egy sisakkal, amelynek a bélése messze lobog mindkétfelé. A sisakon nyílt korona feszül, amelyből nem egészen a bögyéig egy struccnak a nyaka áll ki, amint vaspatkót tart a csőrében s kétfelől a két szárnya védi. Fölrata: HONOR REGIS IVDITIVM DILIGIT. A többi három egyenest álló s függőleges vonallal elválasztott két mezőt ábrázol, amelyek közül az egyiken Magyarország négy gerendája vagy ha úgy tetszik, folyója fekszik keresztbe, jobb oldali mezejét meg az ötödiken és a hatodikon öt Anjou-lilium, az utolsón pedig éppen kilenc díszíti.

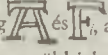
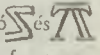
liciani propter adtentatum ab eo regis parricidium,
in Ioannem suum sospitorem Carolus

Ro-

scutorum fastigiis, Galeae et Coronae loco, vno praeterea simili superimposito lilio, aut etiam stellula pentagona. Nummi isti tres, duplices habentes circumferentias, circum extimam earum oram in sexto et septimo haec ex S. Stephani Decreto Cap. V. §. 1. vel potius Psalm. XCIX. v. 4. petita verba leguntur: HONOR REGIS IVDITIVM diligit, circum intimam autem IVS DAT PACEM PAX SALUTEM. Circulus vero quinti Numi exterior verba habet inserta: DEI GRATIA REGIS HVNGARIE. Scuto autem vicinior liliolis quindecim, totidem scutulis insertis, exornatus est. Ceterum haudquaquam negauerim, quemadmodum singulos hos nostros, ita alios quoque huiusmodi formae grossos Carolinos, quorum infinitus esse potest numerus, quodam modo inter se differre, eo scilicet indicio, quod sub diuersis sudauerint incisorum typariis, atque in diuersis percussi fuerint Officinis Monetariis. Siglas in primis monetales ad vtrumque posticae lateris adiectas hic plurimum variare animadvertimus: Monetarum enim nostrarum prima hinc monogrammate illinc lilio simplice; secunda etiam monogrammate et geminato; tertia vero duobus liliis; quarta et vltima et notatae sunt; reliquae duae suis destitutae stigmatibus, quae non nisi praefectorum in Monetariis Domibus fuerunt discrimina, teste laudato Caroli I. Decreto, quod singulis praefectis singula sua signa monetis praeceperit inscribere. Indicata vero monetalia signa talia Oedipum plerumque postulant, quod vix vnum atque alterum Praefectum Monetarium Caroli aetate cognitum habere

quea-

levélben, amelyben Károly Róbert a királygyilkos-

Mellesleg az egyes pajzsok ormán sisak és korona helyett még egy hasonló lilium, vagy egy kis ötágú csillag is van. Ennek a három pénzdarabnak két-két kerületsávja van. A hatodiknak és a hetediknek a külső keretjében ezek a Szent István törvényének V. fejezetbeli 1. szakaszából vagy inkább a 99. zsoltár 6. 4. verséből vett szavak olvashatók: HONOR REGIS IVDITIVM DILIGIT, belső peremén pedig : IVS DAT PACEM PAX SALUTEM. Az ötödik pénz külső gyűrűjébe ezek a szavak vannak írva: DEI GRATIA REGIS HVNGARIE. A pajzshoz közelebb levő gyűrű ugyanannyi kis pajzsba rajzolt tizenöt liliumocskával van díszítve. Különböznék tagadhatnám, hogy amiként ezek a mi Károly-garasaink, akképpen más hasonló méretű Károly-garasok is, melyekből töméntelen lehet, különbözhetnek egymástól némileg, már azért is, mert más-más éremmetsző keze alól kerültek ki és más-más pénzverdében készültek. Úgy vettem észre, hogy a főleg a pénzek hátlapjának mindkét oldalára tett jelbetűk leginkább itt különböznek. A mi pénzdarabjaink közül az első az egyik oldalon monogrammal, a második oldalon egyszerű liliummal, a második is monogrammal és kettős -szel, a harmadik pedig két liliummal, a negyedik meg , aztán az utolsó jellel van fémjelezve; a többi kettő meg van fosztva a maga pénzjeleitől, amelyek csak a pénzverő műhelyek főnökeinek voltak a jelbetűi, mint azt I. Károly említett törvénye mondja, amely meghagyja minden pénzverő ispánnak, hogy a maga jelét ráveresse minden pénzdarabra. Ezek az említett pénzjelek azonban legtöbbszörre egy-egy Oedipust kívánnak, mivel alig lehet számunkra ismert Károly

bertus transcribit, cuius conclusio talis est: *Datum per manus honorabilis viri Magistri Tatanei, Albensis Ecclesiae Praepositi, Aulae nostrae Vice-Cancellarii, pridie Kal. Martii, Anno. Domini millesimo trecentissimo trigesimo sexto, regni autem nostri anno similiter trigesimo sexto,*

Vene-

queamus. Deceuerat Cel. Histor. Prof. Hallensis *Io. Frid. Ioachim* grossos Carolinos vtriusque formae Parti IV. Operis Numismatici *Das Neueröffnete Münz-Cabinet* inscripto inserere atque illustrare, verum enimvero ante naturae debitum laborioso seni persoluendum erat, quam eruditi operis partem quartam absoluere potuerit. Spes non vana adfulsit fore, vt vberiolem horum numorum illustrationem politissimus ille Patriae Polyhistor, *Andr. Ionas Czirbesz*, Ecclesiastes Iglouiensis, in *Apparatu suo Numismatico* propediem edendo, accipiamus vniuersi legendam, qui Numi nostri vltimi ectypum, ex Ill. Comit. *Paulli Festetics*, Camerae Aulicae Pro-Praesidis, Cimelio acceptum, in *Ephemer. Litterar. Vindobon.* An. 1774. Partic. 6. erudito Commentario illustrauerat, at longe maiori eruditionis apparatu, quam Scriptor ille *Des Neueröfneten Groschen-Cabinets*, Supplem. II. tab. XXXVI. num. 6. tentauerat. Non absimiliter primae quoque Monetae nostrae apographum, idque a Cl. Matth. Belio acceptum, et fronti Recensionis suae Criticae Commentar. Schmeizel. de Numis Transilv. Rintel. an. 1764. in 4. edit. praepositum, iam exhibuisse Reu. Godofr. Schwartzium, legisse nos probe recordamur, atque pag. 8. singulis grossis Carolinis sedecim crucigerorum nostrae monetae valorem constituisse. En itaque delineatos septem hos grossos argenteos

Caro-

ság megkísérlése miatt Felicián birtokait megmentőjére, Jánosra íratta át s amelynek a záradéka így szól: „Kiállítva tekintetes Tataneus mester fehérvári prépost, udvari alkancellárunk kezével, február 28-án, az Úr ezerháromszázharminchatodik, saját uralkodásomnak meg szintén harminchatodik

korának egyik-másik pénzverő ispánja. A magasállású hallei történettanár, Joáchim János Frigyes elhatározta, hogy Das Neueröffnete Münz-Cabinet című éremtani munkájának IV. részébe beleveszi és megírja a két formájú Károly-garasokat, ámde bizony előbb kellett meghalnia a dolgos öregnek, mint tudós művének IV. részét befejezhette. Nem hiú remény csillant meg aztán arra, hogy ezeknek a pénzeknek bővebb leírását kaphatjuk kezünkbe tudós hazai polihisztorunknak, Czirbesz András Jónás iglói papnak a nemsokára kiadandó Apparatus Numismaticus-ában, aki a mi utolsó pénzdarabunknak méltóságos Festetich Pál gróf udvari kamarai helyettes elnök kincstárából kapott őstípusát az Ephemerides Litterariae Vindobonenses 1774. évi 6. particulájában tudós magyarázattal írta le, de sokkal nagyobb tudományos előkészülettel, mint a Das Neueröffnete Groschen-Cabinet írója tette II. kiegészítő kötete XXXVI. táblájának 6. számában. Jól emlékszem arra, hogy én is olvastam, hogy a mi első pénzerménknek hírneves Bél Mátyástól kapott másolatát, amelyet Rintelnben 1764-ben kiadott 4° nagyságú Recensio Critica Commentariorum Schmeizelii de Numis Transilvanicis c. munkája címlapjának az elejére tett, már bemutatta tiszteletes Schwartz Gottfrid és a 8. lapon mindegyik Károly-garasnak a mi pénzünk szerint tizenhat krajcár értéket tulajdonított. Íme tessék hát szemügyre venni I. Károly királyunk leírt hét ezüstgarasát,

Venerabilibus in Christo Patribus, Dominis, Chanadi Strigoniensi, Fratre Ladislao Colociensi, Aulae nostrae Cancellario, Archi-Episcopis. Nicolao Iaurinensi, Ladislao Quinque-Ecclesiensi, Andrea Transilvaniensi, Ladislao Zagrabiensi, Andrea Varadiensi, Rudolpho Vatzienti, Nicolao

Agrien-

Caroli I. Regis, nunc demum ex Archetypis in lucem opera nostra iam iam eluctatos!

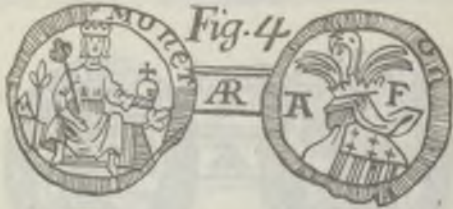
évében, a Krisztusban tisztelendő pap uraknak, az esztergomi Csanád s László barát udvari kancellár kalocsai érsekeknek és Miklós győri, László pécsi, András erdélyi, László zágrábi, András váradi,

amelyeket most végre eredeti példányokról rajzolt keszervesen a saját kezeml

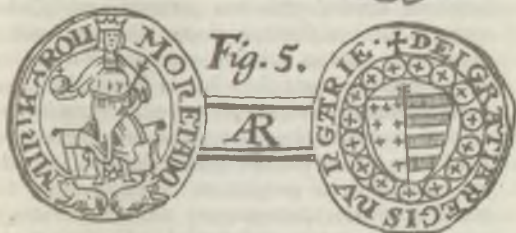

Agriensi, Iacobo Chanadiensi, Meskone Weszpremiensi Aula dictae Dominae Reginae Consortis nostrae Charissimae Cancellario, Fratre Vito Nitriensi, Bosnensi et Syrmiensi Sede vacantibus; nec non Fratre Paulo, Albensi de Nandor, Episcopis, Ecclesias Dei feliciter gubernantibus. Instrumentum hoc diplomaticum R. Michael a SSS. Tri-

nitate

Rudolf váci, Miklós egri, Jakab csanádi, Meskó, említett királyné-asszony feleségem kedves udvari kancellárja veszprémi, Vitus barát nyitrai (a bosnyák és a szerémi püspökség betöltetlen lévén), továbbá Pál barát nándorfehérvári, Isten egyházait szerencsésen kormányzó püfököknek az idejében.”

nitate, ex Cleric. Regg. Scholar. PP. in apricum pro-
duxit in *Natalibus Archi-Episcopatus*

Colo-

Minorum argenteorum Caroli I. denariorum, quorum plures quam XXVIII. laudata Numotheca huia adseruat, effigies dare instituti nostri ratio non patitur, temperare interim nobis non possumus, quin: *Cechani* vnum et alterum *Gaitihæ*, Regum Hungariæ numos, quod essent omnium rarissimi, ex archetypis delineatos, bona possessoris venia, loco hoc in lucem proferamus, vtrisque eorum in antica aequè ac postica parte ductibus quibusdam minutioribus exceptis, in eo conuenientibus, quod areae illorum non nisi quatuor similibus fere radiis per centrum versus peripheriam ductis, et rectos formantibus angulos distinguantur, tales illi in vtraque priore et posteriore parte habentes perigraphas: Fig. I. *CEHANVS REX* et *LADISLAVS REX*. Fig. II. *GAITIHA REX* et *LADISLAVS REX*. Sunt *Gaitihæ* huic similes alii duo præterea in manibus nostris denarii, hoc obseruato discrimine: *GAITIHA REX* et *LAITISLAVS REX*. Item *CAIITIA REX* et *LAITISLAVS REX*. Numus primus, altera sui face *CEHANI*, altera *Ladislai* nomine signatus, cui e numero Regum nostrorum adtribuendus sit, difficile profecto videtur veram aenigmatis huius soluendi rationem posse eruere: damus nos id ho-

nori-

Ezt az oklevelet Szentháromságról nevezett tiszte-
lendő Mihály Kegyesrendi szerzetespap hozta nap-

I. Károly kisebb ezüstdénárainak a képét, melyekből 28-nál többet őriz az említett idevalósi éremgyűjtemény, nem engedi meg közölni az elem tűzött cél, de azért mégsem állhatom meg, hogy Cechanus és Gaitiha magyar királyoknak a tulajdonosuk jóvoltából az eredetijükről lerajzolt egy-egy pénzét, mert roppant ritkák, közzé ne tegyem itt. Elő- és hátlapjukon néhány apróbb vonal kivételével mindketten megegyeznek abban, hogy mezeiket csak a középpontjukon át a kerületük felé haladó, majdnem egyforma s egymással derékszöveget alkotó négy sugár választja szét, mindkét oldalukon, elül és hátul, ezzel a körirattal: I. ábra: CEHANVS REX és LADISLAVS REX, II. ábra: GAITIHA REX és LADISLAVS REX. Ehhez a Gaitihához hasonló másik két dénár van még a kezemben, a következő megfigyelt különbséggel: GAITIHA REX és LAITISLAVS REX. Aztán meg: CAIHIHA REX és LAITISLAVS REX. Hogy az egyik oldalán Cehanusnak, másik oldalán meg Ladislausnak a nevét viselő első pénzdarab melyik királyunknak tulajdonítható, — úgy látszik — e rejtvény megoldásának helyes módját való-

Colociensis et Batsiensis Eccles. canonice vnitar. pag. 76. edit. Budae an. 1746. in 4. *Martinus Szent-Ivanyius* quoque Dissert. Paralipo-

men

nori eruditissimi *Czirbeszii* nostri, opinione Illustriss. *L. B. Cothmanni* ad id credendum adducti, CEHANUM in Numo nostro *Geysam* Regem denotare posse, et non nisi caelatorem indoctum nomen Regis vitiose expressisse, eo sane argumento, quod scripturam in plerisque medii aevi numis exteris aequae ac domesticis mire deprauatam inuenimus. Sic exempli causa in his ipsis numis nostris *Ladislai* nomen *Ladlaus*, *Ladislaus*, *Laitislaus*, in aliis *Ladislaus* quoque & *Ladislaus* legitur: prae manibus nobis sunt duo praeterea *Salomonis* Regis denarii argentei, quorum in Antica parte prior Fig. III. exorrecta dextera benedictionem impertiendo, sinistra sceptrum cruce duplici, dicta patriarchali, ornatum praefereudo, posterior lorica squamata indutus expansis versus coelum utrisque manibus, Deo pro sui in regnum restitutione gratias agendo, et populo simul bene precando, utreque quidem perigraphis SALOMONI REX signatus conspicitur: sed in auersa parte illius areae + PANONIA, huius vero PANNONEIA, alibi etiam PANONNIA inaratum fuisse observatur. Quam vitiosam scripturam vel ob inconstantiam exarandi solis caelatoribus indoctis merito adscripseris, quos saepiuscule alias turpiter lapsos fuisse non ignorant Rei Numariae atque Inscriptionum periti aestimatores. Laudatissimus *Czirbeszius* in litteris, ad filium meum *Emericum* die 3. Aug. an. superior. 1778. humanissime datis, recte monuit scriptores quoque illius temporis plerosque aliter atque aliter nomen *Geysae* expressisse, in *Necrologio* enim *Admontensi* col. 204. *Geysa* noster *Kautse Rex Vngarorum*, in

Weszpr. P. II.

P

Chro-

világra a Natales Archi-Episcopatus Colociensis et Batsiensis Ecclesiarum canonice unitarum 76. lapján, mely Budán jelent meg 1746-ban 4° alak-

ban nehéz kideríteni. Megengedjük a mi tudós Czirbeszünk tekintélyének, akit méltóságos Cothmann báró véleménye bírt erre a hitre, hogy a Cehanus a mi pénzünkön Geysa királyt jelentheti és csak a tudatlan vésnök fejezte ki hibásan a király nevét, azzal a megokolással, hogy az írást a középkor legtöbb külföldi és hazai pénzén csodálatosan eltorzítottnak találjuk. Például ezeken a mi pénzeinken a Ladislaus nevet Ladlausnak, Ladislausnak, Laitislausnak, másokon Ladilausnak meg Ladislausnak is lehet olvasni. A kezemben van ezenkívül Salamon király két ezüstdénárja, melyeknek az előlapján az első (III. ábra) kinyújtott jobbával áldást adva, bal kezével kettős, ún. pátriárkakeresztel díszített kormánypalcát tartva, az utóbbi meg pikkelyes páncélba öltözve, két kezét az ég felé nyújtva, Istennek az országba való visszahozatalért hálát adva s a népre áldást kérve látható, bizony mindkettő SALOMONI REX körirattal ellátva; de megfigyelhető, hogy amannak a mezőnek a hátsó részére + PANONIA, emezére PANNONEIA, más darabokon pedig PANONNIA szót is bevésték. Ezt a hibás írást igaziban, már az írás változékonysága miatt is, egyedül a tudatlan vésnököknek lehet méltán betudni, akiknek más helyeken elkövetett csúnya tévedéseiről jól tudnak az éremgyűjtésben és a föliratokban jártas szakértők. Az említett Czirbesz Imre fiamnak a múlt, 1778. év augusztus 3-án írt kedves levelében helyesen emlékeztetett arra, hogy annak a kornak a legtöbb írója is más-másképpen írta a Geisa nevet. Az Admonti Halotti Beszéd 204. szakasza ui. a mi Gézánkat Kautse magyar

men. pag. 84. forte ex inspectione Chronicae Turoczianae l. c. *Iacobum Longobardum* nostrum ad an. 1333. in catalogum Episcoporum

Cha-

Chronico S. Vincentii pag. 75. *Rex Deviae*, in Litteris Rom. Pontificis apud Prayum Annal. Part. I. pag. 75. *Geysa Dux*, in *Chronica Iordani apud Murator. Antiquit. Italic. med. aevi* Tom. IV. pag. 965. *Zecha I. Rex Ungariae*, ab aliis *Iessa*, *Ioas*, *Giso*, *Geuzka*, immo in denariis nostris quoque, quos possidemus, *Iaiax* et *CIEISA* appellatur. Vocatur quoque *CIAIA* in hoc meo *Geysae* denario argenteo, Regem loriatum, stantem dextra gladium tenentem, exhibente, cum inversa tali perigraphæ **ΧΕΡΑΙΑΙΥ**: Quandoquidem vix ac ne vix quidem ullius Hungariae Regis nomen ac *Geysae* ita depravatam a scriptoribus inueniamus, nihil facilius fuerat, quam ex *CIEISA Zecha*, *CIEISANUS Zechanus*, vel *CEHANUS* monetariis, qui ab exteris illo aeuo accersiti fuerant, pro arbitrio effingere; adeoque nomine *CEHANI Zecham* vel rectius *Geyzam* Regem voluisse indoctum caelatorem exprimere. Vtri autem *Geysae* Regi Numum nostrum adscripseris? quem ei *Ladislaum Regem* comitem adiunxeris? qua occasione numum hunc duorum Regum nomina gerentem conflatum fuisse dixeris? arduas has vltra, quam reris, quaestiones eruditis popularibus expediendas offerimus. Quid de *Gairiha* Rege Hungariae aequè sentiendum sit, dispiciant atque definiant, si placet, peritiores rerum patriarum indagatores: quia brevis nobis ruit hora, ad ignotum prorsus alium Hungariae numum. aequè ex archetypo desumptum, celeri transuendum iam est pede, vno dumtaxat verbo explicandum Fig. IV. cuius facies anterior solum caput Regis exhibet coronatum, cum subiecta cruce geminata

Apo-

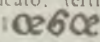
ban. Szentiványi Márton is — talán a Turóczi Krónika id. helyébe való beletekintés alapján — szintén a csanádi püspökök lajstromába írta be az 1333. évnél a mi Lombard Jakabunkat a Disserta-

királynak, a Szent Vince krónika 75. lapja Devia királynak, a római pápa levele Pray Annales-a I. részének 75. lapján Geysa vezérnek, Iordanus krónikája, Muratori Antiquitates Italicae medii aevi-je IV. kötetének 965. lapján, I. Zecha magyar királynak, mások Iessának, Ioasnak, Gisónak, Geuezkának, sőt a birtokomban levő dénárok is Iajaznak és Cieisának nevezik. Az én ezüst Géza-dénárom, amely a királyt páncélba öltözve, állva s jobb kezében kardot tartva mutatja, Ciaianak is nevezi, ezzel a megfordított, körirattal: **ΧΕΡΑΙΑΙΩ**. Mivel alig, vagy aligse találjuk egyik magyar király nevét se úgy eltorzítva, mint Gézáét, semmi se lehetett könnyebb pénzverőinknek, akiket akkoriban még külföldről hívtak ide, mint a Cieisából Zechát, a Cieisanusból Zechanust, vagy Cehanust csinálni, ahogy éppen akarták, sőt a Cehanus névvel Zechát vagy helyesebben Geyzát akarni kifejezni a tudatlan vésnöknek. De hogy melyik Géza királynak tulajdonítsuk a mi pénzünket, s melyik Lászlót kapcsoljuk hozzá társkirályul vagy hogy milyen alkalomból verették ezt a két király nevét viselő pénzt, ezeket az elképzelésnél is nehezebb kérdéseket tudós honfitársaimnak adom át megfejtetni. Hogy mit kell helyesen tartani Gaitiha magyar királyról, azt — ha úgy tetszik — ítélik meg és döntsék el hazánk történetének jártasabb kutatói. Mivel rövid időm hamar múlik, gyorsan rá kell térnem egy másik, teljesen ismeretlen és szintén eredetiről vett magyar pénzre, hogy legalább egy szóval szóljak róla. A IV. ábrán, amelynek az előlapján csak a király koronás feje látható az alatta levő kettős apostoli kereszttel, a fejtől és a kiskereszttől

Chanadiensium inscripsit. Sed interim an Iacobus Longobardus hic, vt non leuen mihi subortam fuisse suspicionem haud diffitear, idem

P 2

sit

Apostolica, a dextro ibidem aequae ac sinistro capitibus et cruculae latere litteris quadratis perpendiculariter sibi incumbentibus haec vtriusque leguntur ac repetuntur
 ◁ I □ I ▷ pars vero auersa non nisi sphyn-
 gem coronatum, grandientem, monstrat absque lemmate
 reliquo contemplandum. Dauidum potius, quam oedipum,
 hic agas, oportet. nec prius nos nostram promere aude-
 bimus sententiam, quam denarium hunc eruditus
 commentariis a patriae ciuibus olim illustrandum lege-
 rimus. Addamus nouissime, non minimam profecto
 lucem illustrandis patriae rebus id quoque foeneraturum
 credimus, si nostrum quispiam singulari libello olim
 enarrauerit, quot, atque quibus animalium, Hominumue
 aut Angelorum effigiibus Reges nostri suos signauerint
 denarios? En vide hic tres *Belarum* denarios, vnum cum
Archangelo Michaele, Draconem interimente; alterum cum
Agno paschali coronato & crucato; tertium cum *cruce
 simplice* et perigrapha MON. NSIS signatos:
 illum vero *Belae caeci* cum *Aquila* notatum: *Caroli I.*
 Denariorum primus hic *Angelum cum expansis*; alter
 eiusdem cum *demissis alis*; tertius *duos cornos* litteram
 'Z' rostro tenentes; quartus *ceruum* inter trifolia pascuum:
 quintus *Martes Scythicas*; sextus *Basiliscum*, septimus
Leonem currentem; et octauus *faciem Iesu Christi* cum
 nimbo tribus radiis, signo scilicet SS. Trinitatis con-
 spicuo, exhibent: iste vero *Ludouici I.* denarius *Leonem*
 monstrat *Venetum*; *Matthiae autem I.* caput *Leonis corona-
 tum*: ignoti quidam isthac cistula contenti partim *Dra-
 conem inter turriculas*, partim *Equum circumiectis litteris
 R N* aut etiam *Leo-*

nem

tio Paralipomenonica 84. lapján. De azért — hogy el ne hallgassam a bennem támadt komoly gyanút — abban a tekintetben, hogy ez a Lombard Jakab

jobbra is, balra is egyformán, szegletes betűk állanak függőleges irányban egymás fölött, s kétoldalt ezt lehet látni újra: < I □ I ▷ ; a hátlap pedig nem mást mutat, mint egy minden fölirat nélkül szemlélendő koronás szfinkszet, amint lépdél. Davust kell inkább játszani ebben a dologban, mint Oedipust: és én addig elő nem merek állani a magam véleményével, míg el nem olvashattam egyszer erről a dénárrol, hazám fiainak tudós jegyzeteit kell magyarázó Tegyük hozzá végül, hogy meggyőződésem szerint valóban nem csekély fényt fog vetíteni hazám történelmének a megírásához az sem, ha valaki kidolgozná majd közülünk egy nagyszerű könyvben azt, hogy hány és milyen állat-, ember- vagy angyalképpel díszítették királyaink dénárjaikat. Íme itt van három Béla-dénár: az egyik a sárkányölő Mihály arkangyallal, a másik a koronás és keresztes húsvéti báránnyal, a harmadik az egyszerű kereszttel ellátva s körötte ezzel a fölirattal: MON. I **æ 6 æ** NSIS.

Itt van aztán Vak Béláé, amelyet egy sas díszít. I. Károly dénárjai közül az első egy angyalt mutat kiterjesztett, a második meg egy másikat leeresztett szárnyakkal, a harmadik meg két hollót, amely Z-betűt tart a csőrében; a negyedik meg a lóherében legelésző szarvast; az ötödik szittyaföldi nyusztokat; a hatodik meg sárkánykígyót; a hetedik futó oroszlánt, a nyolcadik pedig Jézus Krisztus fejét ábrázolja a három sugártól ragyogó dicsfényvel: a szentháromság jelével. I. Lajos dénárja a velencei oroszlánt mutatja, I. Mátyásé egy koronás oroszlánfejet, más ismeretlenek pedig, amelyek ebben a szekrényében vannak, részint sárkányt ábrázolnak tornyok között, részint lovat a körötte levő **R N** betűk közt, vagy két lá-

sit cum Iacobo a Placentia, aequae Roberti Regis Physico, cuius vitam Part. II. Biographiae in Artic. XL. pluribus iam dedimus,

alii

nem erectum cum pedo pastorali, vel *olorem* quoque, immo et *Columbam*, qui forte est Colomanni, dicti *Columbani*: sed tenemus manibus alium, qui certo est *Colomanni Regis et Episcopi Varadiensis* Fig. V. cuius in postica parte visitur crux simplex super vertice templi cum erectis duabus a latere turribus, in antica vero effigies Viri pontificalibus induti et mitrati, dextra pedum pastorale, sinistra Euangeliarium tenens, cum epigraphae; hoc inuerso litterarum ordine: **ER NΛW**
V ΛC. id est CALMAN RE. Supple REX. Non absimiliter iste quoque Colomanni denarius meus cum effigie Angeli alati sedentis, et pedes decussatim collocantis, postica vero parte Virum quempiam Sanctum, forte S. Petrum veste talari indutum, claves vtraque manu tenentem, exhibens tali inuerso litterarum ordine **XAMVAO** In hoc uero eiusdem moduli numo altero Vir sedens, pontificalibus et pallio Petri indutus, et mitra tectus, dextra apertum Euangeliorum codicem, sinistra pedum pastorale tenens, derasis reliquis, his notatus conspicitur in peripheria characteribus **PT** **⊗** **P. C.** +. in postica visitur Ecclesia Basilica duarum contiguationum variis ornata columnis, hoc adiecto lemmate: **⊗** **T. A. OC O L.** non ausim adfirmare, postremis his litteris **A. C O L.** Archiepiscopatum Collocensem designari posse. Aequae in ancipiti haereo, quam hicce Belae denarius denotet Basilicam, cuius auersa pars Ecclesiam quinque turribus decenter ornatam, antica vero crucem duplicatam in scuto oblongo inferius acuminato, addito lemmate **BELAREX** exhibet. Numi alii aliud quidpiam referunt. Tales autem

Ani-

azonos-e Piacenzai Jakabbal, szintén Róbert király fizikusával, akinek az életrajzát életrajzgyűjteménycm II. részének 40 cikkében bővebben meg-

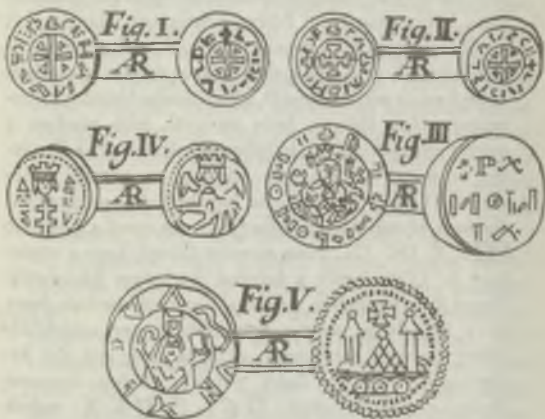
bán álló oroszlánt pásztorbottal, vagy pedig hatyút is, sőt az, amely éppen Kálmáné, az ún. Galambosé, galambot. De kezemben van egy másik, amely biztosan Kálmán királyé és a váradi püspöké (V. ábra). Ennek a hátlapján egy egyszerű kereszt látható a templom tetején, oldalt két egyenest álló toronnyal, az előlapján pedig egy főpapi díszbe öltözött emberalak, mitrával a fején, jobb kezében pásztorbottal, bal kezében misekönyvvel, evvel a fordított rendbe rakott betűjű felirattal: **ERNAWVA C.** azaz CALMAN RE. Egészítsd ki: REX. Ehhez hasonló az az én Kálmán-dénárom is, amely egy ülő s lábait keresztbe rakó szárnyas angyalalakot ábrázol, hátlapján pedig valami szent férfit, talán Szent Pétert, bokáig érő talárban, két kezében kulcsokkal, s ezzel a fordított rendbe rakott betűjű felirattal: **AMVA** Emezen meg az ugyanilyen méretű másik pénzen egy ülő, főpapi díszbe öltözött, Péterpalástos férfi látható, fején mitrával, jobb kezében a nyitott evangéliummal, baljában pásztorbottal, a kerületen — mivel a többi már lekopott — ezekkel a betűkkel: **PTGP.C.** Hátlapján egy különféle oszlopokkal ékesített kétemeletes székesegyház van, evvel a fölirattal: **GT.A. OC OL.** Nem merném állítani, hogy a végén levő **A. COL.** betűk a kalocsai érsekséget jelenthetik. Éppen ilyen kétségben vagyok abban a tekintetben, hogy ez a Béla-dénár, amelynek a hátlapja egy szépen díszített öttornyú templomot, előlapja pedig egy alul kihegyesedő, téglalap alakú pajzsban kettős keresztet ábrázol evvel a fölirattal: **BELAREX** melyik székesegyházat jelenti. Más pénzek más egyébről értesíte-

alii curatius dispiciant, nobis prolixitatis notam euitaturis in id operosius inquirere iam haudquaquam licebit. Verum opinionem hanc

P 3

nostram

Animalium et Angelorum effigies, numis inaratae, dispiciendum iam foret, ad Symbolicane, vel ad gentilitia Regum nostrorum Insignia; vel ad Episcopatus, Conuentus, aut Abbatiae cuiuspiam Epocham foundationis referendae sint? Sed effluxit hora, desinat hic currere calamus, ad reliqua, tempus instat, progrediendum iam est enarranda. Typos interim laudatorum a nobis Numorum in Tabula hac adpingere ne iam negligamus, ad veram, qua potuit accuratone, archetyporum similitudinem efformatos:

Existimem nouissime me peccare vehementer in Republicam litterariam Hungariae, si grossum minorem argenteum ab erudito Amico huiate pridie huius diei acceptum, nulla prius hic illius facta mentione, illico in scrinia recondiderim,

loca

írtam — azt döntsék el mások gondosabban; nekem, ha el akarom kerülni a hosszadalmasság vádját, nem szabad már mélyebben vizsgálódnom ebben a kérdésben. De úgy látom, hogy ezt a véleménye-

nek. De már el kellene dönten, hogy ezek a pénzekre rajzolt állat- és angyalalakok királyaink jelképes vagy nemzeti jelvényei-e, vagy pedig valamelyik püspökség, szerzet vagy apátság alapításának a fontos eseményére akarnak-e vonatkozni! De már lejárt az óra, álljon meg a toll: itt az idő rátérnem egyéb mondanivalókra. De azért ne mulasszuk el közben az eredeti példányok lehető legpontosabb hasonlatosságára készített képeit a tőlünk említett pénzeknek belerajzolni az itteni táblázatba:

Azt hiszem végül, hogy nagy vétket követnék el Magyarország tudósvilága ellen, ha ezt az én idevalósi tudós barátomtól éppen tegnap kapott kisebbfajta ezüstgarast — meg sem említve — rögtön a szekrénybe dugnám, hogy aztán örökre sötétben maradjon, sokat jelent ui.

nostram a Cel. Prayo quoque recentissime iam confirmari intelligimus, dum Hierarch. Part. II. pag. 294. lac. Longobardum de Placentia e Praepositura Posoniensi ad Episcopum Chanadiensem an. 1333. euehit, et pag. 345. inde Zagrabiam an. 1343. translocat, atque Roberti et Ludouici I. physicum constituit.

ARTICVLVS XXIX.

MADATS (*Caspar*) *Tot-Keletsény* tenuis viculus est in Comitatu Nogradiensi ad *Sztregovam* amniculum situs, praetorio *Gentis Madátsianae* insignis, cui secundo rivo adscendentibus *Alsó-Sztregova*, a qua familia illa hodieum florens suam accepit denominationem, orientali amnis margini obiicitur: loco huic geminum opere non indecoro inaedificatum est castellum,

alterum

loca mox perpetuo tenebricosa occupaturum; siquidem mire is plurimum facit ad illustrationem Numi Fig. V. a nobis statim repraesentati, in cuius aequae parte postica inter Turres eminent Pinna Templi cruce simplici ornata; hinc Dracone, illinc Crocodilo, ore hiante caudam illius conuolutam mordente, stipata, in antica uero parte conspicitur Vir Vestis episcopalis totus circumamictus, et mitra in capite tectus, dextra pedum pastorale, sinistra tenens Euangelium, his solis superstitionibus in periphæria characteribus — — — V V — — — 3 A I — — — Nonne nomen Regis nostri Colomanni, aliter CoLVmBANI dicti, his ipsis litteris significari debere hariolabimur?

met a magasállású Pray is megerősíti mostanában, mert Hierarchiája II. részének 294. lapján Piacenzai Lombard Jakabot emeli 1333-ban a pozsonyi prépostságból a csanádi püspökségbe s onnan a 345. lapon Zágrábba helyezi 1343-ban s Róbert és I. Lajos fizikusának mondja.

XXIX. CIKK

MADÁTS GÁSPÁR. Tótkelecsény egy szegény kis falu Nógrád megyében a Sztregova patak mellett, s a Madáts nemzetség kúriájáról híres. Ha e mellett a patak mellett fölfelé tartunk, a folyó keleti partján szemünkbe tűnik Alsó Sztregova, amelyről kapta nevét e ma is virágzó család. Ennek a helységnek két szép stílusú kastélya van

a tőlem az V. ábrán az imént bemutatott pénz értelmezése szempontjából. Ennek a hátlapján szintén egy egyszerű kereszttel díszített templomrom emelkedik tornyok között, eminnen egy sárkánytól, amonnan meg egy tátott szájú krokodiltól fogva közre, amely amannak az összetekerdőzött farkát harapdálja; az előlapján meg egy tetőtől talpig püspökruhába öltözött férfi látható, fején mitrával, jobb kezében pásztorbottal, baljában az evangéliummal, kerületén csupán csak ezekkel a még megmaradt betűkkel:

— — — V — — — 3 A I — — —

Ugy-e jól sejtem, hogy a mi másképpen CoLVmBANusnak nevezett Kálmán királyunk nevét kell ezeknek a betűknek jelenteniük?

alterum gentis Madatsianae Sztregouensis haerodiolum est, cippus & vexilla emortualia priscorum herorum suorum aedes sacra ibidem constituta hodiernum ostentat: vt Diploma a *Matthia Coruino* ob insigne facinus, bello bohémico editum, antiquae huic genti impertitum monstrat, vico quoque *Boros-Berinke* in eodem Comitatu commode locato donata est; Madatsios rebus quoque publicis in eadem provincia subinde administrandis praefuisse *Cel. Matthias Belius* ex publico Comitatus tabulario eruit *Notit. Hungar. Nov. Tom. IV. pag. 46. Georgium Madátsium de Sztregova* in primis seculo superiori Pro-Comitis quoque munus gessisse. Ex horum genere ortum olim esse nostrum quoque *Casparum Madátsium* accepimus, qui admissis in contubernium Musis aetatem in meliores litteras, remque imprimis medicam post publici, vt videtur, muneris administrationem, raro inter Nobiles exemplo, impendit. Hoc satis dedolere nequimus, quod reliqua Nobilissimi Viri doctissima, quae in litteras retulerat, commentaria vel computruerint temporum iniuria, aut certe concerpta, vel ad foeda ministeria reiecta sint. Ite nunc Musae, et si quis vobis sensus est, gaudete, et amplexibus mutuis Vestrum excipite! Nos certe Virum aeterna memoria dignum, sine crimine silere nequiuimus. En itaque Codicem, qui in manus nostras fato felici incidit, botanicum, anno 1608. tersissime manu sua in forma octavi ordinis philyris 30. exaratum, typo desti-

s egyikük a sztregovai Madáts nemzetség szép kis ősi birtoka: egy ott emelt templom ma is mutatja ősi gazdáinak a csúcsos sírköveit és gyászszőlőit. Mint egy Hollós Mátyástól a cseh háborúban egy jeles cselekedetért kiállított s ennek az ősi nemzetségnek adott oklevél tanúsítja, még az ugyanazon megyében szép helyen fekvő Boros-Berinke falvát is adományba kapta a család. Hogy abban a megyében a Madátsok közügyeket is intéztek időről időre, azt magashírű Bél Mátyás derítette ki a megye levéltárából a Notitia Hungariae Novae IV. kötetének 46. lapján, különösen hogy Sztregovai Madáts György a múlt században alispáni hivatalt is viselt. Ebből a nemzetségből származott tudtommal annak idején a mi Madáts Gáspárunk is, aki — ritka kivételképpen a nemesek közt — úgy látszik, valami közhivatal igazgatása után, a múzsákat fogadva lakótársaivá, idejét a jó tudományokra, s főleg az orvostudományra fordította. Nem sajnálhatjuk eléggé, hogy ennek az igen előkelő embernek a hátrahagyott tudós jegyzete, amit írásba tett, vagy elrohadt az idők folyamán, vagy legalább elrongyolódott, vagy csúf szolgálatokra tevődött félre. Menjetek, múzsák, és ha van bennetek érzés, örüljétek és öleljétek meg egymást hivatokkal! Én legalább ezt az örök emlékezetre méltó embert nem hagyhattam a némaságban lelkiismeretfurdalás nélkül. Íme tehát a szerencsés véletlen folytán kezemben került, szép kézírással 1608-ban nyolcadrét nagyságú papírra írt, 30 ívnyi növénytani könyv, mely kinyomtatásra

natum, et in litterariam lucem educendum, qui praestantissimum P. Andr. Matthioli Librum Herbarium ciuitate Hungarica donatum, et hoc insignitum titulo exhibet:

Haazy Apateka. Szok rendbely irott orwossagokkal eszkozökkel tellies ezen koniw mellicket könnien megkesiühetny minden fele kullok es Belső niawaliak Betegsegek ellen, mellick származnak az emberre elette folliosanak minden ideiben. Nemet nielwbeol az Tudos Doctor Matthiolus Andras Herbariumos köniwebwl Chech nielwre forditatot, es mostan Chech nielwbul Magiarra forditatot az Nemzetes es Nemes Stregoway Madats Gaspar által Az Ezer hat szaz husson niolt estendoben.

In libro hoc, per capita CCVIII. disposito, proponuntur ex ordine quaeuis morborum genera, curanda modo Galenico, herbarum potissimum beneficio, addita vbique ad margines lemmatum instar interpretatione plantarum Bohemica, et subnexo ad calcem morborum indice, copiosissimo. Quanta vero cum accuratione Auctor noster proposito hoc munere defunctus fuerit, vnum alterumque caput integrum, hic pro exhibendo specimine, retenta Seculi XVI. orthographia, inserendum putauit.

Caput XLVI. Eökleles ellen, melliet Pleurisisnek hyak.

Agrifolium io Eckleles ellen, ha porra tenne es azt meg Inna. Hurut ellen is igen Io.

Barba hirci (kozy Bradka) keczke sakal neweöfü niersen auagi feöwe Enni augi feöwe inna, hasznal azoknak: kik Faidalommal vezötnek, aua-

és a tudomány nyilvánossága elé volt szánva s P. Andreas Matthiolus Liber Herbarius-át ültette át magyar nyelvre és a következő címmel ellátva mutatja be: „Haazy Apateka. Szok rendbeli irott orwossagokkal ezközökkal tellies ezen koniw mellieket könnyen megkesithetny minden fele kwlsok es Belső niawaliak Betegsegek ellen, melliek származnak az emberre elette folliasanak minden idejeben. Nemet nielwbeol az Tudos Doctor Matthiolus Andreas Herbariumos köniwebwl Chech nielwre fordítatot, es mostan Chech nielwbwl Magiarra fordítatot az Nemzetes és Nemes Stregoway Madats Gaspar által Az Ezer hat száz husson niolts estendoben”.

Ebben a 208 fejezetre osztott könyvben sorra kerül a betegségek minden fajtája. Galenus módján leginkább füvekkel gyógyítva, mindenütt mellékelve a szélzeten alcímül a növények cseh neve és hozzacsatolva a végén a betegségek bőséges mutatója. Hogy pedig milyen gondosan végezte szerzőnk ezt a kitűzött munkát, azért azt gondoltam, hogy mutatóba ide iktatok belőle néhány egész fejezetet, megtartva benne a XVI. század helyesírását.

„Caput XLVI. Eökleles ellen, melliet Pleurisisnek hyak. Agrifolium is Eökleles ellen, ha porra tenne es azt meg Inna. Hurut ellen is igen Io.

Barba hirci (kozy Bradka) keczke sakal neweöfü niersen auagi feöwe Enni augi feöwe inna, hasznal azoknak: kik Faidalommal vezötnek, auagi keö

gi keö bant. Mely faiasza ellen is io, Hurutt; nehéz le legzet wevoknek, saraszagh es oldalnak faiasza ellen is io. Az ki faczart wize is Eökleles ellen.

Wegied az Arpa lisztet Maak feieket Rutat, Geörög senat egykebeöl annit, mint a maszikból, azt igen iol meg fozed wizben, adgi hoza fa olait, es tsinali belole flastrumot, melegen raktiad reafia meg alatia az faidalmakat.

Cardus Benedictus. Az Papa fu wize ighen hasznal ökleles ellen. Luter marton próbált orwoszaga.

Cerefolium (Kerblyk) Turbulianak ki faczart lewe Arpa Wizel és Naad mezel Innia io Eökleles ellen.

Nimphaea (Lekno) Wizi Teök wize Almot hoz a semedre, az heuseget Termeset ellen gialutia, felete hasznos minden fele heuseges hideg leles ellen, feökeppen azoknak kik az testben el szaradnak. Hasznal heufakadasok ellen oldalban, saras kech, soniuszag, es heu Lep ellen ha isak az wizit.

Scabiosa (Kawias) Swl fut wizzen auagi borban feozni, azt innia igen io Eöklelet ellen, ki tistitia az rutssagott Melibeöl es twdoöbül, wizi korszag ellen hasznal, ha eginchani nap egimas wtan iszod, és azzal az ki faczart wizewell vizketetet kened. Swl fü wiziben adnanak az beteg embernek innia negi auagi eot kalannal, Eökleles, Hurut, gilistak es hideg leles ellen igen io.

Item. Wegied az Wad kannak (Weprowi Zub.) fogabol walo wakart port egi latal, es

bant. Mely faiasza ellen is io, Hurutt; nehéz le legzet wevoknek, saraszagh es oldalnak faiasza ellen is io. Az ki faczart wize is Eökleles ellen.

Wegied az Arpa lisztet Maak feieket Rutat, Geörög senat egykbeöl annit, mint a maszikból, azt igen iol meg fozed wizben, adgi hoza fa olait, es tsinali belole flastrumot, melegen rakiad reaia meg alatia faidalmakat.

Cardus Benedictus. Az Papa fu wize ighen hasznal ökleles ellen. Luter marton próbált orwoszaga.

Cerefolium (Kerblyk) Turbulianak ki faczart lewe Arpa Wizel es Naad mezél Innia is Eökleles ellen.

Nimphaea (Lekno) Wizi Teök wize Almot hoz a semedre, az heuseget Termeset ellen gialutia, felete hasznos minden fele heuseges hideg leles ellen, feökeppen azoknak kik az testben el szaradnak. Hasznal heufakadasok ellen oldalban, saras kech, soniumszag, es heu Lep ellen ha isak az wizit.

Scabiosa (Kawias) Swl fut wizzben auagi borban feozni, azt innia igen is Eöklelet ellen, ki tistitia az rutssagott Mellibeöl es twdeöbül, wizi korszag ellen hasznal, ha eginhani nap egimas utan iszod, és azzal az ki faczart wizewell vizketeget kened. Swl fü wiziben adnanak az beteg embernek innia negi auagi eot kalannal, Eökleles, Hurut, gilistak es hideg leles ellen igen io.

Item. Wegied az Wad kannak (Weprowi Zub.) fogabol walo wakart port egi latal, es igiad swl

igiad swl fü wiziwel regel eginchani nap, igen probalt orwoszag ökleles elen, melt pleurisisnek hyak.

Papauer erraticum (wlczy mak) Farkas Mag io Eökleleti ellen hogi ha annak az wiragat meg saraztanak, es porra tennek, betegnek adnad innia. Nemeliek a Swl fü viziben egi Meselben ereztenek benne egi Czomotskaba es vgi oszwe föuen feligh echomra adgiak meg innia, azt pedig innia haram izben kel regel, probalt orwosag.

Vrtica (Koprywa) Chalanbol wött viz, awagi leuelenkent le sedwen, wizben meg feözned, melegen azt Innad, ighen hasznal Eöklelet ellen, mert az hanciasra eröltett, villagosiiettia a semeket, és tisztitia minden belseö és külseö szebeket is.

Nux Indica. (Orech Indiansky.) Serechen Diobol walo Olay el weszy az agieknak faidalmat, köwet, keöswent kyüzi feökeppen, az ky terdben is ky ottlik giogettia. Eökleletet giogit, nehezen weuö lelegzetettis, gilistakat ki özi az hasbul, ha kenyk wele. Nux moshata calida sicca secundo gradu, vim habet roborandi ventriculum, et frigidos ipsius affectus sanandi, concoctionem iuuandi et status discutiendi.

Semen Lini (Luene syme) Len magnak edgi keweszet wegied, és azt vizell meg öntwen, melegen rakiad az faio semedre, io Eöklelet ellen is.

Caulis Capusta, vel Oleris Kaposta giukereet egiezd meg o hayal, és awal kenied oldalodot, igen enihiti az Eokletet, es az oldal faiast.

Wegied

fü wiziwel regel eginhani nap, igen probalt orwoszag ökleles elen, melt pleurisisnek hyak.

Papauer erraticum (wlczy mak) Farkas Mag is Eökleleti ellen hogi ha annak az wiragat meg saraztanak, es porra tennek, betegnak adnad innia. Nemeliek a Swl fü viziben egi Meselben erezenek benne egi Czomotskaba es vgi oszwe föuen feligh echomra adgiak meg innia, azt pedig innia három izben kel regel, probalt orwosag.

Urtica (Koprywa) Chalanbol wött viz, awagi leuelenkent le sedwen, wizben meg feözned, melegen azt Innad, ighen hasznal Eöklelet ellen, mert az haniastra eröltett, villagosiiettia a semeket, és tisztitia minden belseö és kulseö szebeket is.

Nux Indica. (Orech Indiansky.) Serechen Diobol walo Olay el weszy az agieknak faidalmat. köwet, keöswent kyüzi feökeppen, az ky terdben is ky ottlik giogettia. Eökleletet giogit, nehezen weueö lelegzetettis, gilistakat ki özi az hasbul, ha kenyk wele. Nux moshata calida sicca secundo gradu, vim habet roborandi ventriculum, et frigidus ipsius affectus sanandi, concoctionem iuuandi et flatus discutiendi.

Semen Lini (Luene syme) Len magnak edgi keweszt wegied, és azt vizell meg öntwen, melegen rakiad az fiao semedre, io Eöklelet ellen is.

Caulis Capusta, vel Oleris Kaposta giukereet egiezd meg o hayal, és awal kenied oldalodot, igen enihiti az Eökleletet, es az oldal faiast.

Wegied az Kaposta lewelet, tegied az igen heu teglara, kend meg waial awagi tiuk haial, hogi iol meglagiulna, az keommenek porowal hints megh feliül, es rakyad melegen az faio oldaladra.

Mikor az ferfiatt bantia az Eoklelet, vegied az hym vehemnek ganeiat melegen és faczard az lewet, kylentsserest moss beleie, es adgi meg Innia az betegnek, ha az Aszonialatot bantia, az Nostinnek ganeiat kel wenny.

Item. *Recipe Camphorat. 3. j. Theriacae bonae 3. 2. vel 3. croci 3. j. aloe hepatici 3. j. Mirrae 3. vel 5. Misce cum auro purissimo tabulis septem. Ita singula conterantur, ipsa confectio detur in quantitate nucis auelanae ieiunio tepido quantum capit unum coclear, ungaturque locus dolens eadem quantitate ex vino similiter tepido, coperiatur, postea igne ut bene sudet.*

Item. Vegied az veres hagimat (Cybulina) ved ky belöle az keek hartiat, azt teörd meg mezel, ted az oldaladra, erelie meg alattia.

Caput LXXV. Termesetre solgalo Inakot es ereket fel nitni.

Iuola giukeoret megseozni lewelesttöl es azal, az Alfelet parlani, es az ruhawal törteni, az nilat koztattia az erekett, meliböl Malancholia weer ky foly.

Annagallis. Tuikhurneweö fwnek keckwiraga visza özi eszmet az weer hurkat, de eszmet az Tuikhur neweo sü melinek weres wiraga wagion hi wonia nemelliek ahoz keppest elnek wele az Arantias Inakert, nilatkozasokeert, meliet Hemoroidesnek neweznek.

Weres

Wegied az Kaposta lewelet, tegied az igen heu teglara, kend meg waial awagi tiuk haial, hogi iol meglagiulna, az keommenek porawal hints megh feliül, es rakyad melegen az faio oldaladra.

Mikor az ferfiatt bantia az Eoklelet, vegied az hym vehemnek ganeiat és faczard az lewet, kylentserest moss beleie, es adgi meg Innia az betegnek, ha az Aszonalatot bantia, az Nostinnek geneiat kel wenny.

Item. Recipe Camphorat. 3. j. Theriacae bonae 3. 2. vel 3. croci 3. j. aloe hepatici 3. j. Mirrae 3. vel 5. Misce cum auro purissimo tabulis septem. Ita singula conterantur, ipsa confectio detur in quantitate nucis auelanae ieiunio tepido quantum capit vnum coclear, ungaturque locus dolens eadem quantitate ex vino similiter tepido, coperiatur, postea igne ut bene sudet.

Item. Vegied az veres hagimat (Cybulina) ved ky belöle az keek hartiat, azt teörd meg mezel, ted az oldaladra, erelie meg alattia.

Caput LXXV. Termesetre solgalo Inakot es ereket fel nitni.

Iuola giukeoret megfeozni lewelesttöl es azal, az Alfelet parlani, es az ruhawal törteni, az nilat koztattia az ereket, meliböl Malancholia weer ky foly.

Annagallis. Tuikhur neweö fwnek keek wiraga visza özi eszmet az weer hurkat, de eszmet az Tuikhur neweo fü melinek weres wiraga wacion hi wonia nemelliek ahoz keppest elnek wele az Aranas Inakert, nilatkozasokeert, meliet Hemoroidesnek neweznek.

Weres hagimat meg hamzanni es azt fa olaiba tenni, egi vini termede kesseghw sakoczokban varanni, es azt chiap gianant az Alfelben tolni, meg nilatkoztattia az Aranos Inakot. Ha az Aszoni alat semerem tesz-
ben teszük, megh indittia az Hauikorsagott, az meli meg
alott wala, es foliasabol el allott wolt.

Diszno repanak ky faczart lewewel az wegseö hurkatt,
hon az Aranas Inak vadnak kenni, nilatkoztattia az
Aranias Inakot.

Caput CIV. Emberben szerelem dolgaban geriede-
zest inditani. Postequam omnia ad tollendam
virorum faeminarumue sterilitatem, conciliandam
vero vtrisque foecunditatem Auctor enumerasset
medicamenta simplicia aphrodisiaca, vt sunt Fra-
xinus, castanea, amygdalum, nux Indica, Oriza,
Semen lini, capsicum, rapum, pastinaca, sinapi,
nasturtium, porrum, cepa, allium charyophyl-
lum, carduus benedictus, coriandrum, satyrion,
polygonatum, boletus ceruinus, genitale cerui, nux
moschata, pistacia, articactus, artitioka, claudit
agmen Asparago hunc in modum:

Asparagus. *Sparganak giukeret etelben hozad
venni, igen io, Indulatot hoz embernek, serelemre ger-
ieszti.*

Nos vero quo Commentariolo, ad Inclitam Nat.
Curios. Societatem Anno 1777. exmisso, naturam
Asparagi explicauerimus, placebit hic eam obser-
uationem nostram medicam cum subnexo scholio
integram repetere.

Obser-

Weres hagimat meg hamzanni es azt fa olaiban tenni, egi vini termede kesseghw sakoczkaban varanni, es azt chiap gianant az Alfelben tolni, meg nilatkoztattia az Aranos Inakot. Ha az Aszoni alat semerem tesztemben teszük, megh indittia az Hauikorsagott, az meli meg alatt wala, es foliasabol el allott wolt.

Diszno repanak ky faczart lewewel az wegseő hurkatt, hon az Aranas Inak vadnak kenni, nilatkoztattia az Aranas Inakot.

Caput CIV. Emberben szerelem dolgaban geriedezest inditani". Miután a szerző felsorolt minden a férfiak és nők terméketlenségének megszüntetésére és mindkettejük termékenységének az előmozdítására szolgáló egyszerű szerelemgerjesztő szert, mint a kőrismanna, a gesztenye, a mandula, a szerecsendió, a rizs, a lenmag, a paprika, a répa, a paszternák, a mustár, a vízi torma, a póré, a vöröshagyma, a szegfűszeg, fokhagyma, a pápafű, a koriándrommag, a kosbor, a Salamon pecsétje, a szarvasgomba, a szarvasbika ivarszerve, a mósusz szagú dió, a pisztáciamogyoró, az artikaktusz, az articsóka. A sort a nyúlárnyékkal fejezi be eképpen:

„Asparagus. Sparganak giukeret etelben hozad venni, igen io, Indulatot hoz embernek, serelemre gerieszti.”

Hogy pedig én a nagyhírű természettudós társasághoz küldött kis közleményemben hogyan magyaráztam 1777-ben a nyúlárnyék természetét, arra nézve jónak látom teljes egészében újra leközölni itt ezt az orvosi megfigyelésemet a végéhez csatolt magyarázattal együtt.

*Observatio de virtute et efficacia Asparagi
medica*

A viginti inde retro annis, quibus medicinam exerceo clinicam, plures in Aduersariis meis medicis reperiō Viros, qui languenti in corporibus suis Veneri opem medicam a me adferri expetierunt; dum primis praxeos meae annis medicamenta aphrodisiaca in pharmacopoliis parari solita in curando morbo vocarem in subsidium, sed, ut fatear ingenue, voto nostro haudquaquam respondenti cepi simplicium duntaxat medicamentorum ad hanc classem referri solitorum vires in plerisque hominibus, dicto malo tentatis, repetitis explorare vicibus; at nullum tanta pollere efficacia, ac turiones seu cauliculos teneros asparagi in iusculo carnis bubulae coctos ac liberaliter comestos, certis animaduertimus experimentis. Licet tantorum virorum nomina proderet sanctissima medicorum vetet religio, subticere tamen non possum ex eorum numero fuisse praeprimis quemdam e gente recutita in hac nostra vicinia hominem, qui, dum in suavi ac concordia a viginti quinque inde annis absque omni querela viueret matrimonio, mox illud ante quadriennium ex neglecto debito officio coniugali repente mirum in modum conturbabatur: adhibitis prius incassum reliquis medicamentis, ex largiori asparagorum vsu in tantum languentes partes genitales recreatae, vt duorum postea liberorum pater, maritus a coniuge sua

salu-

*Megfigyelés a nyúlárnyék gyógyerejéről
és gyógyhatásáról*

Húsz év óta, amióta betegágyban fekvőket gyógyítok, orvosi jegyzeteimbe több olyan férfi neve került bele, aki orvosi segítséget kért tőlem lankadó nemi képessége fölerősítésére. Mivel működésem első éveiben a patikákban gyártott ingerkeltő szereket hitam segítségül e betegség gyógyítására, de férfiasan megvallom: óhajomnak sehogy sem megfelelő sikerrel, a csakis e célra használt egyszerű orvosságok erejét kezdtem kipróbálni olyan embereken, akik ebben a bajban voltak. De biztos kísérletekből megállapítottam, hogy egyik sem olyan hatásos, mint a nyúlárnyék fiatal hajtásai, vagyis zsenge száracskaí, marhahúslevesbe főzve és bőségesen fogyasztva. Bár az ilyen nagy emberek nevét elárulni tiltja az orvosok szent erkölcse, mégsem hallgathatom el, hogy volt közöttük itt a szomszédságban egy ember a körülmetélt fajtából, akinek, bár huszonöt évig szerető és egyetértő házasságban élt feleségével, minden panaszkodás nélkül, négy évvel ezelőtt, a köteles házastársi szolgálat elhanyagolásából kifolyólag csodálatosan hirtelenül fölborult a házaselete. Bőséges nyúlárnyék fogyasztásától aztán annyira helyreállottak lankadt ivarszervei, hogy később két gyerek apja-

salutaretur. Vescebatur hoc quoque vere patiens noster, vt solet quotannis, tyrsis his in cibo laudato, sex hebdomadarum intervallo quotidie adsumtis, quorum mirus, vltra quam crederes, in agris nostris longe lateque patentibus, vertentibus quibusuis annis, est prouentus; inde factum est, vt vsus eorum inter nos euaserit promiscue popularis, et plus semper agrestes hi, quam satiui, vtentibus adferant emolumentum.

SCHOLIION.

Duo antiquioris aevi in Hungaria Botanici, viri longe eruditissimi, *Petrus Melius Juhász* de *Horhi*, Debrecinensis, et *Stephanus Bejthe* Castriferensis in suis Herbariis, quod ille *Claudiopoli* anno 1578. in 4. hic vero *Nemet-vjjarini* anno 1595. in 4. typorum beneficio publicarunt, in describendis asparagi virtutibus ex asse conueniunt, dum haec sermone vernaculo referunt. *Az Spárga meddüs-ségöt el üz mint az Borsfigü Szaporitya a ferfyságet, és Szaporijto magot: id est: Asparagus infocunditatem aufert, prouti Satureia virilitatem vero inducit et semen genitale auget.* Ex adlato hoc specimine constat aperte, minus recte gloriari posse vtrumque laudatum hunc Auctorem nostrum, se se in conscribendis libris suis *Botanicis Dioscoridis* imprimis vsos fuisse opera, quum diversum prorsus *Graecus* iste *Scriptor* de asparago referat: *ποιει ἀτόκον και ἄγονον.* quod Ia-

ként köszöntötte felesége. Idén tavasszal is fogyasztotta még betegem, ahogy éveken át szokta, hat-hetes időközben, naponként az említett ételben ezt a növényhajtást, amelyből a mi széles határunkban minden év elején hihetetlen nagy a bőség. Innen van, hogy használata nálunk általánosan népszerű, s fogyasztóinak mindig több sikert szerez ez a mezei szer, mint amit úgy ültetnek.

M A G Y A R Á Z A T

A régi világból való, két nagytudományú magyar botanikus, a horhi Juhász Melius Péter debreceni és Bejthe István Vas megyei pap, teljesen egy véleményen van füvészkönyvében — amelyet amaz Kolozsvárott 4° alakban nyomtattatott ki 1578-ban, emez meg Németujvárott 1595-ben 4°-en — a nyúlárnyék képességének a megálapítását illetőleg, amikor a következőt írják anyanyelvükön: „Az Spárga meddüsségöt el üz mint az Borsfigü Szaporitya az ferfyságet és Szaporijto magot”, azaz: A nyúlárnyékfü eltávolítja a meddőséget, mint ahogy a kosbor viszont meghozza a férfiasságot és megszorítja a nemzőmagot. Ebből az idézett szemelvényből világosan kiderül, hogy ez a mi két említett könyvírónk nemigen dicsekedhetik azzal, hogy füvészkönyvük megírásában főleg Dioscorides munkájára támaszkodtak, hiszen ez a görög író teljesen mást mond a nyúlárnyékfűről: *ποιει ἀτόκον και ἄγονον*, amit Ianus Antonius Sarace-

nus Anton. Saracenus edit. Francof., an. 1598. Libr. II. Cap. CLII. pag 140. rectius ita latine reddidit: *Asparagus partum impedit, et sterilitatem inducit*. Putem laudatos Patriae Botanicos duumviros Melium et Bejtheum nostrum Ruelii translatione fuisse deceptos, qui sic sermone latino Dioscoridem, sed perperam, expressit, edit. Francofurt. 1549. pag. 146. *conceptum adimit et sterilitatem aufert*; adfert scribere debebat, id enim est, quod *ἀγρον* significat. Vel ex solo specimine hoc constat liquido iustas profecto habuisse causas Saracenum in praefatione translationis Dioscorideae, vt Ruelli versionem tamquam minus fidam, reiiceret, eo quod multis in locis Latina Graecis non satis apte responderent. Omnes, praeter *Ruellium*, et huius translatione seductos priscos Patriae nostrae Botanicos, *Melium et Bejtheum*, mentem Dioscoridis recte expresserunt: ita enim *Ianus quoque Cornarius* edit. Basil. anno 1557. pag. 169. *Conceptionem impedit, et infocunditatem inducit*, hoc certe *ἀτοξιον* et *ἀγρον* significat; in hunc modum reddit *Matthiolus* quoque edit. Venet. anno 1558. ita legitur in aliis quoque et huius, et reliquorum interpretum, editionibus singulis. *Ioannes* quoque *Danzius*, Astensis in Translatione Dioscoridis Germanica, a *Petro Vffenbachio* iconibus plantarum exornata edit. Francof. anno 1610. in fol. pag. 108. cap. 38. Lid. II. sic recte interpretatur: *Verhindert die Empfangnüssz, und bringet Unfruchtbarkeit zu weg*. Dioscoridem presso mox pede

secuti

nus az ő Frankfurtban 1598-ban kiadott II. könyve 152. fejezetének 140. lapján így fordított le latinra helyesebben: *Asparagus partum impedit, et sterilitatem inducit*. Azt hihetném, hogy hazánk e két említett botanikusát, Meliust és Bejthét, Ruellius fordítása vezette félre, aki latin nyelven, de rosszul, így fordította le Dioscoridest Frankfurtban 1549-ben kiadott műve 146. lapján: „conceptum adimit et sterilitatem aufert”. „Aufert”-et kellett volna írnia, hiszen ezt jelenti az *ἀγονον*. Vagy pusztán ebből a szemelvényből világosan kiderül, hogy valóban helyes okai voltak Saracenusnak Dioscorides fordításának a bevezetésében arra, hogy Ruellius fordítását mint megbízhatatlant elvesse, merthogy latin szavai sok helyen nem elég pontosan felelnek meg a görögöknek. Ruelliust és az ő fordításától félrevezetett régi hazai botanikusainkat, Méliust és Bejthét kivéve, mindenki helyesen értelmezte Dioscoridest: Ianus Cornarius is azt mondja Baselban 1557-ben kiadott műve 169. lapján: „Conceptionem impedit, et infoecunditatem inducit”, mindenesetre az *ἀτοκιον* és az *ἀγονον* ezt jelenti. Így fordítja Matthiolus is Velencében 1558-ban kiadott művében. Így olvasható az ennek is, meg más magyarázóknak a kiadásaiban is egyenként. Az asti Danz János is Dioscorides német fordításában, amelyet Uffenbach Péter látott el a növények képeivel s 1610-ben fólióban adtak ki Frankfurtban, a II. könyv 38. fejezetének 108. lapján így tolmácsolja helyesen: „Verhindert die Empfängnüz, und bringet Unfruchtbarkeit zu weg.” Aztán a Dioscoridest

secuti rei herbariae scriptores, quantum quidem nobis innotescere potuit, vniuersi, asparagum, quomodo sumptum, sterilitatem sexui sequiori inducere constanter crediderunt; si vnum excipias *Auicennam*, qui in *Libro Canonis Medicinae*, cum castigationibus Andreae Bellunensis, edit. Venet. anno 1527. in fol. Lib. II. Tract. II. pag. 121. cap. DCXI. perhibet: *Asparagum, conferre difficultati impraegnationis*. Sed forte *Chrysippus* quoque iam ante Dioscoridem eo digitum intendere voluit, dum teste Plinio Lib. XX. cap. 10. *Asparagum Veneri contrarium esse adseruit*, quod *Harduinus* certe de faeminarum sterilitate intelligendum esse interpretatur, in Notis suis ad hunc Plinii secundi locum, edit. Paris. anno 1741. Tom. II. pag. 204. Easdem exserere vires in mulieribus asparagum Nouitii quoque Auctores consentiunt. Ios. *Quercetanus* Diaetet. polyhistoric. pag. 282. Suasor est mulieribus ab esu asparagi se debere abstinere, ne sterilescent. *Godofr. Moebius*, Instit. Med. Libr. IV. Part. II. cap. 3. docet crebiori et largiori eius usu foeminas steriles reddi. *Christianus Franc. Paullinus* obseruationem habet de Muliere, quae ab esu asparagi sterilis reddita est, in *Ephemerid. Nat. CC. Dec. II. anno V. Append. observ. CVII. pag. 67.* plura piget in hanc rem coaceruare Medicorum Testimonia. Sed prouti iam euicimus, tot tantorumque virorum auctoritate muniti, foeminas reddi infocundas ab adsumpto asparago, ita e contraria parte ad

nyomon követő növénytanírók, már amennyire tudomást szerezhettem róla, mindannyian azt hitték állhatatosan, hogy a bármi módon fogyasztott nyúlárnyékfű meddőséget okoz a nőknél. Talán csak az egy Avicennát vegyük ki, aki azt mondja a Liber Canonis Medicinae Bellunói András által javított, 1527-es, fólió alakú velencei kiadásának II. könyvében, a II. értekezés 121. lapján levő 611. fejezetben: „Asparagum conferre difficultati impraegnationis.” De talán már Dioscorides előtt Chrysippus is erre akart rámutatni, amikor Plinius XX. könyvének 10. fejezetében azt állította, hogy „a nyúlárnyékfű szembeáll Venusszal”, amit Harduinus mindenesetre a nők terméketlenségére értendőnek magyaráz Plinius Secundus ezen helyéhez fűzött jegyzeteiben a II. kötet 204. lapján, mely 1741-ben jelent meg Párizsban. Ugyanezt a hatást fejt ki a nyúlárnyékfű a nőknél az újabb szerzők egyetértő véleménye szerint is. Iosephus Quercetanus a *Diaetetica polyhistorica* 282. lapján azt tanácsolja az asszonyoknak, hogy tartózkodjanak a nyúlárnyékfű fogyasztásától, nehogy meddővé váljanak. Godofredus Moebius az *Institutiones Medicae* IV. könyve II. részének 3. fejezetében azt írja, hogy gyakoribb és bőségebb fogyasztásától a nők meddővé lesznek. Christianus Franciscus Paullinusnak az *Ephemerides Naturae Curiosorum* II. decuriójában, az V. évfolyam függelékében, a CVII. észleletben a 67. lapon van egy észlelete egy asszonyról, aki meddővé lett a nyúlárnyékfű fogyasztásától. Erre nézve többet sorolni föl az orvosok nyilatkozataiból unalmas. De mint már oly sok nagy ember tekintélyére támaszkodva bebizonyítottam, hogy a nők a nyúlárnyékfű fogyasztásától meddővé válnak, akként ellenkezőleg világosabban fog kiderülni

ad officia coniugalia rite exsequenda effici multo alacriores, ex dicendis clarius elucescet. *Plinius secundus Hist. Nat. Libr. XX. cap. 10. Venerem stimulare dicit asparagum, item Veneris Caussa aquam eius decoctam bibi ad heminam. Plinius Valerianus idem repetit Lib. IV. cap. 30. Simeon Sethus, in Syntagmat. de Cibariorum facultate, edit. Basil. ann. 1538. in 8. pag. 6. in Artic. dicit ἀσπάραγος προσίδεται τῇ γονῆ, quod Gregorius Gyraldus, Latinus interpres, pag. 102. sic vertit: ad semen genitale adiicit; consentit Averröes in suo Colliget. cap. XLII. pag. 84. quod Averöys Colliget coniunctim cum Abhomeron Abyñ Zohar Hieronymus Surianus, Venet. anno 1514. in fol. edidit. Auicenna vero l. c. refert: Asparagum augmentare in spermate et coitu. Elluchasen Elimithar, Medicus de Baldath, de sex rebus non naturalibus, cum Abengnefi et Iac. Alkindo, Argentor. anno 1531. in fol. editus pag. 58. in Tacuino XI. Domo 6. tale iuuamentum de asparago adscripsit; addit in Coitu, et aperit oppilationes. Adamus Lonicerus quoque in Historia arborum et Frutic. edit. Francofurt. anno 1551. in Artic. pag. 141. Semen genitale augere scribit. Idem credit Rembert. Dodonæus in Historia stirpium Pemptad. V. Lib. IV. cap. 13. pag. 693. et reliqui omnes recentioris ævi Medici, in hanc manibus pedibusque eunt sententiam, post Linnaeum, Schafferum, alios, claudat agmen Ioan. Baptista Morandus in Histor. Botanica Practica pag. 105. edit. Mediolan. anno 1744. in fol. Semen genitale*

Weszpr. P. II.

Q

au-

mondandóimból, hogy a férfiak sokkal tüzesebbé lesznek tőle házastársi kötelességük rendes teljesítésében. Plinius Secundus a *Historia Naturalis* XX. könyvének 10. fejezetében azt mondja, hogy a nyúlárnyékfű fölgerjeszti a szerelem tüzét, továbbá hogy nemzővágy keltése végett isznak főzetéből úgy félliternyit. Ugyanezt mondja Plinius Valerianus is IV. könyvének 30. fejezetében. Simeon Sethus azt mondja Bázelen 1538-ban kiadott nyolcadrétű *Syntagma de Cibariorum facultate* c. művének 6. lapján a megfelelő cikkben, hogy *ἀσπάρτακος προσίδεται τῇ γονῇ* amit Gregorius Gyraldus, latinra fordítója így fordított le 102. lapján: növeli a nemzőmagot. Egyetért vele Colliget-je XLII. fejezetének 84. lapján Averroës. Averroësnek ezt a Colliget-jét az Abhomeron Abyn Zohar-ral együtt Hieronymus Surianus adta ki fólióban Velencében 1514-ben. Avicenna meg azt mondja id. m., hogy a nyúlárnyékfű szaporítja a gecét és a párosulást. Elluchasen Elimithar baldathi orvos a Strassburgban 1531-ben fólió alakban kiadott *De sex rebus non naturalibus* 58. lapján a XI. Tacuinusban, a VI. Házban Abengnesittel és Iacobus Alkindivel együtt azt a gyógyerőt állította a nyúlárnyékfűről, hogy erősít a párosulásban és megnyitja a dugulásokat. Adamus Lonicerus is azt írja Frankfurtban 1551-ben kiadott *Historia arborum et fruticum*-ának 141. lapján a megfelelő cikkben, hogy szaporítja a nemzőmagot. Ugyanezt véli *Historia stirpium*-ának V. pemptasában a IV. könyv 13. fejezetének 693. lapján Rembertus Dodonaeus, és az újkor valamennyi orvosa is erre a véleményre szavaz Linnét, Schäffert és a többieket követve. Zárja be a sort Ioannes Baptista Morandus, aki Milánóban 1774-ben kiadott fólió méretű *Historia Botanica Practicá*-jának 105. lapján azt állítja, hogy szaporítja a nemzőma-

augere, et Venerem excitare asserens. Ex dictis itaque his certo nobis constare poterit de diversis *asparagi* in distincto hominum sexu effectibus, quod illius scilicet vsu mares foecundi, mulieres vero steriles reddantur: sed dum minuti quidam Philosophi critici mente haud possent haec comprehendere, coeperunt ipsi quoque insultare Dioscoridi, imo verba eius in hanc rem sonantia ex textu graeco, consilio, vt videtur, iniquo forte, expungere, prouti hoc ex *Ioan. Bodaei a Stapel* Commentariis, in *Theophrasti Eresii* Historiam Plantarum Scriptis, Lib. VI. cap. III. pag. 588. seq. licet vbertim cognoscere, edit. Amstelod. anno 1644. in fol. Ast eruditorum hanc de *Asparagi* virtutibus motam litem optime composuisse videtur celeb. *Ioan. Wilhelm Weinmannus* in *Phitantoza Ichnographia* sua. Tom. I. pag. 92. seqq. Exploratione nempe chemica innotuit, plantam hanc recentem partibus aquëo-terreo-mucilaginosi, sal essentielle blandum, et subacre cum oleo subdulci fountibus, constare, atque ob id blande incidentis, resoluentis, aperientis esse indolis, simul et diureticae, quare ob virtutem diureticam hanc, sibi congenitam, languentem stimulare *Venerem*, et excitare necesse est: quod vero simul materiam pro secernendo et excernendo in *Maribus* semine suppeditet, simplicissimum hoc blandum stimulans arte factis omnibus medicamentis longe antistare comperitur. Sed quia diuretica simul emmenagoga quoque virtute praedita esse dignoscan-

tur,

got és fölszítja a szerelemvágyat. Ezekből a nyilatkozatokból tehát határozott véleményünk lehet a nyúlárnyékfűnek a másnemű emberekre gyakorolt eltérő hatásáról, mert fogyasztásától a férfiak megférriasodnak, az asszonyok meg elvesztik fogamzókéességüket. De mivel némely apró-cseprő bölcs ezt nem bírta ésszel fölfogni, csúfot üzni is kezdtek magából Dioscoridesből, sőt még — mint megítélhető — talán rossz szándékkal kihagyni kezdték a görög szövegből az ő idevonatkozó szavait, mint ez Joannes Bodaeus a Stapel-nek az eresosi Theophrastos Historia Plantarum-ához írt s Amsterdamban 1664-ben kiadott Commentarii-jából a VI. könyv III. fejezetének 588. és köv. lapjáról bőségesen megismerhető. Különben a tudósok közt a nyúlárnyékfű hatásai kérdésében támadt vitát szerintem legjobban a nagyhírnevű Weimann János Vilmos döntötte el az ő Phitantoza Ichnographiája I. kötetének 92. és köv. lapjain. Kémiai vizsgálattal kiderítette ugyanis, hogy frissen ez a növény víz-, föld-, nyálkaanyagú és gyenge, alig csípős valóságos só, meg édeskés olajat tartalmazó részecskékből áll, ami miatt gyenge nyálkaoszlató, oldó, has- és húgyhajtó hatású, s eme természetében rejlő húgyindító tulajdonsága folytán szükségszerűen ösztökéli és fölkelti a lankadó nemzővágyat. Abból pedig, hogy egyszerre szolgáltat anyagot a férfiakban az embermag kiválasztására és kihajtására, nyilvánvalóvá válik, hogy ez a legegyszerűbb gyenge izgatószer messze fölülmúl minden mesterséges orvosságot. De mivel tudjuk, hogy a húgyhajtó szerek egyúttal a havivérzést is megindítják — amit, a

tur, quod de Asparago iisdem verbis laudatus *Simeon Sethi* l. c. *Lemery*, alii referunt, ab experientia conuicti, adeoque quod abstersiua et aperiendi vi potenter polleat, inde fit, vt vterus faemineus, hac lege continuo sollicitatus, magis ad egerendum, quam ad quidpiam recipiendum et retinendum idoneus habeatur, et sic facile sterilis reddatur. Clare ex his perspicitur haud quaquam rationi id esse dissonum, dum a liberali turionum Asparagi vsu mares foecundos, mulieres vero steriles reddi adseritur. Debrecini ad diem 26. Iun. anno 1777.

ARTICVLVS XXX.

MARIKOWSKY (*Martinus*) Patre cognomine, Martino Marikowskio, Viro nobilissimo Nagy-Toronyensi, et Matre Anna Sztruhariana, Schemnitzensi, XVI. Kal. Nov. anno currentis aevi XXVIII. Rosnaviae, oppido montano, Comitatus Gömöriensis metropoli progenitus: a parentibus his Dobscha-
viensi primum, mox Leutschoviensi, scholis commissus, et ad studia humanitatis informando initiat, ita celeriter profecit, vt ad altiorum scholarum subsellia translocatus, praeter latinam, qua multo est vberior et locupletior, graecam quoque linguam Iaurini et Posonii sibi reddiderit familiarissimam. Sed dum sermonis ornatum absque rerum et scientiarum copia rem inanem esse intelligeret, ad Philosophiam quoque curatius excolendam animum adplicuit,

tapasztalattól meggyőzve, az említett Sethusfi Simon ugyanazon szavakkal mond idézett művében, meg Lemery és mások —, sőt aztán meg mivel bőven van tisztító és hajtó ereje, az asszony méhe, ha állandóan izgatják vele, inkább válik képessé a kitakarítására, mint a befogadására és megtartására bárminek, és könnyen meddővé válik. Ezekből világosan megérthető, hogy korántsem ellenkezik a józan ésszel az az állítás, hogy a nyúlárnyékfű hajtásainak bőséges fogyasztásától a férfiak maggazdagokká, a nők pedig meddőkké válnak. Debrecenben, 1777. június 26-án.

XXX. CIKK

MARIKOWSZKY MÁRTON, ugyanígy nevezett apjának, egy előkelő nagytoronyi embernek és a selmeci Sztruhár Annának a fia, a jelen század 28. évében október 17-én született Rozsnyó bányavárosában, Gömör megye székhelyén. Szülei által előbb a dobsinai, majd a lőcsei iskolába küldetve s a gimnáziumi tantárgyak elsajátítására szenteltetve, olyan gyorsan haladt előre, hogy máshova küldetvén a felső osztályokra, a latinon kívül, amelyben sokkal gazdagabb és választékosabb, a görög nyelvben is teljesen otthonossá vált Győrött és Pozsonyban. De mivel belátta, hogy a dolgok és tudományok bősége nélkül értéktelen a beszéd ékessége, azért a filozófia gondosabb művelésére is ráirányította elméjét, de nem arra a merev,

non horridam illam, et barbaram scholasticorum, sed liberalem et ingenuam, quae ex Leibnitii et Wolffii limpидissimis hauritur fontibus; atque hac usus via, vastissimum illum disciplinarum orbem emensurus, Wittebergae, quo se primum apud exteras nationes An. 1750. contulerat, in Mathematicis disciplinis Weidlero, in Medicis, Languthio, Trillero, Boehmeroque, in Physicis Bosio, fidelissimis praeceptoribus, viam praeceuntibus, integro triennio liberaliter semet exercuit: inde Halam Saxonum profectus, Büchnerum, Iunckerum, Boehmerum, Eberhardum, Nicolai, Langium, alios quoque celebres in docendis variis artibus artifices, cum insigni studiorum suorum emolumento auscultavit. Erlangam digressus, dignum exantlatorum laborum scholasticorum praemium, Cel. Delio bra-beuta, ad d. 26. Maji An. 1755. conferente, adplaudente Medicorum choro reportavit. Obtentis hac lege summis in arte Apollinea honoribus et privilegiis, per varias Europae prouincias prius peregrinatus, in patriam tellurem variis eruditionis thesauris locupletatus reuertit, Rosnauiae praxin medicam initio auspicatus, quam mox Posonii, tandem Vaczii in Aula Ill. Comitis Paulli Forgách praesulis infulati, deinde in Comitatu Zempleniensi ordinarii Medici munere ornatus, crebra firmavit exercitatione: ex oris his in Sclauoniam delatus, in Comitatu Sirmiensi muneri Physici prouincialis admotus, multa quoque cum dexteritate ei pro mo-

dulo

barbár skolasztikus filozófiára, hanem arra a szabadszellemű, igazi filozófiára, amelyet Leibnitz és Wolff tiszta forrásaiból lehet meríteni. Erre az útra tért és hogy bejárhassa ezt a roppant nagy tudományvilágot, Wittenbergben, ahová először ment külföldre 1750-ben teljes három évig kedvére gyakorolta magát a matematikai tudományokban Weidler, az orvostudományokban Languth, Triller és Boehmer, a fizikai tudományokban meg Bose nevű tanárának a helyes útmutatása szerint. Innen aztán a szász Halleba utazott s Büchnert, Junckert, Boehmert, Eberhardot, Nicolait, Langot és a különféle tudományok tanításában híres más mestereket is hallgatott, a tudományokban való jeles előmenetellel. Aztán Erlangenbe távozott s kiállott iskolai fáradságai méltó jutalmát a hírneves Delius vizsgabiztos kezéből 1755. május 26-án kapta meg az orvosi kar általános helyeslése mellett. Megszerezve így az orvostudomány legmagasabb kitüntetéseit és kiváltságait, Európa több országában tett előzetes tanulmányút után visszatért szülőföldjére, megrakodva tudományának különféle kincseivel. Eleinte Rozsnyón kezdett orvosi gyakorlatot, amit aztán Pozsonyban, majd meg Váccon, méltóságos Forgách Pál püspök udvarában, aztán meg Zemplén megye rendes fizikusi tisztségében erősített meg sűrű gyakorlattal. Erről a vidékről Szlavóniába került s Szerém megye fizikusi tisztségében nagy ügyességgel igyekezett is erejéhez képest eleget tenni hivatalának, míg

dulo virium suarum satisfecit tamdiu, quoad opportunitatis in optima illa regione pertaesus, quod versatilem et lubricam a natura nactus sit indolem, in aliam coactus fuerit, ita instigante suo genio, transmigrare coeli temperiem, vix tamen multo sibi sauentiorem; in splendidissimam enim Ill. Comitum Antonii Karoli, optimi litterarum litteratorumque altoris, Aulam receptus, pauculos duntaxat in ea, et vniuerso Comitatu Szathmariensi exigere potuit annos, subministrato Ei namque, et acceptato, abeundi consilio, recto itinere Vindobonam petere induxit in animum, vt conciliatis in augusta hac metropoli optimorum quorumuis Mecaenatum fauoribus, Philosophicam aut Medicam, quam ambiuerat, in erigenda recens studiorum Vniuersitate Tyrnaviensi; exornandam ase, obtinere posset cathedram: sed omni, qua se in vanum lactauerat, spe delusus, Pestini, regni nostri meditullio, in magna luculentorum Patriae ciuium celebritate substitit, et altero postea subsecuturo anno, laboribus, peregrinationibus, casibus variis, tussi cum primis ferina, et febre lenta fractus, seculi sui malitiam, et ingratitude accusando, de hac vitae statione anno 1772. ad exitum vergente, decedere coactus est.

O P E R A

1.) Disput. inaug. med. *De Discussionem et Medicamentis discutientibus in genere.* Praeside

Q 3

Henr.

megunva jó sorát azon a gazdag vidéken — mert változékony és állhatatlan jellemet örökölt a természettől —, szelleme sugallatára másik, de neki alig kedvezőbb éghajlat alá nem kényszerült átköltözni. Az irodalom- és írópártoló, méltóságos Károlyi Antal gróf fényes udvarába került ugyanis, de csak egypár évet tölthetett ott, meg az egész Szatmár megyében, mert eltanácsoló végzést küldtek ki neki, amit át is vett. Ekkor azt tette föl, hogy egyenest Bécsbe megy s megszerzi a császárváros tudománypártoló főembereinek a pártfogását, hogy megkaphassa az újonnan emelendő nagyszombati tudományegyetem hön kívánt filozófiai vagy orvostudományi tanszékét. De minden reményében csalódva, amivel magát kecsgettette, Pesten, az ország közepén telepedett le, hazánk előkelő polgárainak nagy sokaságában, de a következő évben, megtörve a küszködésektől, ide-oda vándorlásoktól, különféle bajoktól, főleg számárhurutól és hosszú láztól, az emberek rosszindulatát és hálátlanságát vádolva, 1772-ben, az év vége felé, élete ezen állomásából távozni kényszerült.

M Ű V E I

- 1.) Orvosavató értekezés De Discussione et Medicamentis discutientibus in genere. Praeside

Henr. Friderico Delio, Erlangae an. 1775. in 4. plag. 2.

- 2.) *Ephemerides Syrmienses, seu Observationes Physico-Medicae, Constitutionum anniuersariarum inclyti Comitatus Syrmiensis, vicinarumque partium, ad latitudinem loci 45. 30. longitudinem vero 41° 37' accommodatae, atque ab ineunte vere anni 1763. methodo Hippocratico-Sydenhaimiana practica huicque superstructa theoretica demonstratiua concinnatae.* Auctore M. M. Equite Hungaro, AA. LL. Phil. ac Medic. Doct. Incl. Comitatus Syrmiensis Physico Ordinar. Vindobonae an. 1767. in 8. plag. 3. Nuncupatae sunt honoribus Ill. Lib. Bar. Francisci a Paula Balassa de Gyarmath, Consiliiarii Regii et Comitis Supremi. Illae prae primis Eius obseruationes nostram meruerunt attentionem, ubi ad luem pecorum a pag. 11. ad 24. usque digreditur examinandam, quae §. 14. proferuntur hoc ordine: 1. *Obseruavi Luem pecorum locis magis humilibus, paludosis, pascuis, nec non exundationibus aquarum obnoxiiis familiariorum esse, quam elatioribus.*
2. *Rubiginem aut rorem sic dictum melleum, saepissime mihi conspicere licuit crustam per hunc plantis impressam, oculo armato contemplatus, innumeros in ea vermiculos detexi, acto postea ad infectum tale pasuum armento, e vestigio luem irrepsisse expertus testor.*

3. An-

Henrico Friderico Delio, Erlangae anno 1755. in 4. plag. 2.

2. Ephemerides Syrmienses, seu Obseruationes Physico-medicae Constitutionum anniuersariorum inclyti Comitatus Syrmiensis, vicinarumque partium, ad latitudinem loci 45. 30. longitudinem vero 41° 37' accommodatae atque ab ineunte vere anni 1763. methodo Hippocratico-Sydenhaimiana practica huicque superstructa theoretica demonstratiua concinnatae. Írta M. M. magyar lovag, a szabad tudományok, bölcselet és orvostudomány doktora, a nemes Szerém megye rendes fizikusa. Bécs, 1767. in 8. 3 íven. E jegyzetek mélt. Gyarmathi Balassa Páli Ferenc báró királyi tanácsos főispánnak vannak ajánlva. Az én figyelmemet elsősorban azok a megfigyelései keltették föl, amelyekben a 11-től a 24. lapig a marhájárvány vizsgálatára tér át. Ezt a 14 cikket a következő rendben tárgyalja: 1. Megfigyeltem, hogy a marhájárvány otthonosabb az alacsony fekvésű, mocsaras, berkes és a vízáradásoknak kitett területeken, mint a magasabb fekvésűeken. 2. Igen gyakran volt módom látni a gabonarozsdát, vagy úgynevezett mézharmatot. Nagyítóval vizsgálva az általa a növényeken keletkezett vart, számtalan férget fődöztem föl benne. Mikor aztán ráhajtották a gulyát az ilyen fertőzött legelőre, azon nyomban beleesett a kórság, amit tapasztalatból állítok.

3. *Annis elapsis erucæ arbores immane quantum depascebantur, brassicamque et olera alia ingenti numero obsedere, notata quoque sunt exempla, ubi obiecta vaccae verminosa huiusmodi brassica, postquam eam deuorasset, confestim venter murmur continuum edidit, de hinc sequenti luce fluxa alvo pecus periit.*
4. *E Veterinariorum relatione fide digna didici, nullam in lue hac contagii suspicionem hucdam deprehendi potuisse, quin potius infectum pecus alio in vico cum sanis eodem stabulo conclusum his nullam labem intulisse. Inde tamen inferre nolim nullam pecorum luem esse contagiosam, sed quamdam solummodo. Haec ultimo loco dicta, vix veritati consentanea esse nobis videntur diuersum enim prorsus in agris nostris Debreczinensibus tristissimis subinde exprimur exemplis.**

Q 4

3. Con-

* Dum scilicet anno hoc labente 1778. agri nostri Debreczinensis armenta, eaque solius tantummodo foecundationis et saginationis gratia in pascuis longe lateque patentibus ali solita iussu Magistratus ciuici vna cum prouido Plebis Tribuno, P. Fr. singula ex ordine perlustrarem, inuestigaturi curatius in naturam Luis bouillae, tempestate hac saeviter grassantis, et medelam, si quam ars suppeditare posset, tanto malo adlaturi, manifestissimis constitit indiciis ex vnanimi pastorum consensione, Luem hanc fuisse quam maxime contagiosam; ex primo enim pecorum grege *Berzekiano*, ita a custode primario denominato, quem

medio

3. A múlt években a hernyók szörnyű mértékben lerágták a fák levelét s óriási tömegben szállták meg a káposztát és egyéb főzeléknövényeket. Föl is vannak jegyezve esetek, amelyekben a tehén elé vetett efféle férges káposztának a megevése után tüstént állandó morgás hallatszott az állat hasából, másnap pedig hasmenésben elpusztult a marha.

4. Állatorvosok szavahihető jelentéséből tudom, hogy ebben a nyavalyában még eddig semmi gyanúok sem volt fölfödözhető a ragályra, sőt inkább ha a megfertőzött barmot egy másik faluban ugyanabba az istállóba zárták az egészségesekkel, semmi bajt sem okoztak nekik. De azért mégsem szeretném azt állítani, hogy egy állatbetegség sem ragályos, csak egyik-másik. Ez utolsó rész szavai azonban szerintem alig egyezhetnek meg az igazsággal, mert nálunk, a debreceni határban, szomorú példákból teljesen ellenkező tapasztalatot szűrtünk le *

* Miután tudniillik a most folyó 1778. évben a mi debreceni határunkban levő, s a messzeségbe nyúló tágas legelőkön pusztán csak megtermékenyítés és hizlalás végett legeltetett gulyákat a városi tanács rendeletére az előrelátó városbíróval, Fr. P.-vel, egymás után egyenként fölkerestük, hogy gondos nyomozást végezzünk az akkor kegyetlenül dühöngő marhavész természetét illetőleg és — ha a tudomány nyújthat ilyent — orvosságot találjunk erre a nagy bajra, a pásztorok egyöntetű véleményéből világosan kiderült, hogy ez a vész nagyon is ragályos volt. A számadó gulyásáról Berzek-gulyának nevezett csordá-

- 3.) *Continuatio Ephemeridum Physico-medicarum Syrmienſium pro anno Epochæ chriſtianæ 1766. concinnata.* Ibidem an. eodem in 8. plag. 3. Ephemerides has utraſque, vt ſingularis indu-

medio mense Maio Lues haec primum corripuerat, haud ita multo post *Zoltanianum*, inde *Bokaianum* mox *Kisſianum*, *Deakianum* et reliqua ex ordine ſenſim ſerpendo ſingula tranſiuerat, prout vnum quodque armentum alteri eſſet vicinum, ita vt adulto mense Septembre, tempore ſcilicet inſtitutæ viſitationis noſtræ, ſingula pecorum armenta, quæ duodecim numerata ſunt, malum hoc fuerint experta, quorum nonnulla ab eo prorsus iam ſunt liberata, alia vero hoc quoque tempore in eum modum miſere adfligerentur, vt decem numero, immo amplius quoque de die in diem peſte correpta creparent. Referam præterea eorum alia quoque nonnulla, quum omnia loco hoc non liceat, quæ ampliffimo Magiſtratui hujati occaſione hac renunciata ſunt; In Lue hac pecorum bouilla obſeruatum eſt lege conſtanti, ſimulac morbus inuaſit, vnum quodque triſte et moroſum eſſe incipit, aures demittit, ruminari deſinit, pili in vniuerſa corporis ſuperficie horrent, ſtant erecti, oculi et nares diuerſos plorant humores, aliis aluus manet clauſa, aliis lubrica fieri incipit, atque immodicum Ventris profluuium ſollicitat, quaedam tertio quartove die ab inuaſionis tempore, nihil eo obſtante, lubricane an adſtricta fuerit aluus, morbo correpta exſpirant, alia vero per vnam alteramque ac tertiam hebdomadam nulla habita dierum ratione, morbo detenta aut pereunt, aut ſenſim conualeſcunt, multo plura tamen ſanitatem beneficio naturæ recuperant, quam perierint, adeo quidem vt nullum armentum, licet quoddam mille et amplius

con-

3.) Continuatio Ephemeridum Physico-medicarum Syrnirensium pro anno Epochae christianae 1766. concinnata. Ugyanott, ugyanazon évben, három nyolcadrétű íven. Mikor a szerző ezt a

ról ugyanis, amelyet május közepén fogott el ez a vész, nem sokkal később a Zoltán-gulyára, aztán a Bókai-gulyára, majd meg a Kiss-gulyára, a Deák-gulyára, meg a többire is egymás után ráragadt, lassacskán csúszva közéjük, amint gulya gulyával szomszédos volt, úgyhogy szeptember végén, a mi látogatástételünk idején, mind a tizenkét gulya megkapta már a bajt. Egyesek közülük már teljesen megszabadultak tőle, másokat azonban még ebben az időben is olyan keservesen sújtott, hogy tizen, sőt többen is vesztek el napjában a pestisben. Elmondok még, mivel valamennyit elmondani itt nem lehet, azokból a jelentésekből is egynéhányat, amelyek ez alkalommal a helybeli tekintetes városi tanács elé kerültek. Állandó szabályként figyelték meg ebben a marhavészben, hogy az állat, mihelyt elfogja a betegség, kedvetlenné és búskomorrá lesz mindahány, fülét lekonyítja, abbahagyja a kérődzést, teste egész felületén fölborzad a szőre és égnek áll, szeméből és orrából különféle lé csurog, egyeseknél székszorulás, másoknál hasmenés áll be, amely mértéktelen bélürüléssel jár, aztán egyesek harmad- vagy negyednapra a beleesés után, tekintet nélkül arra, hogy hasmenésük vagy székszorulásuk volt-e, mások meg, a napok számára való tekintet nélkül, egy, két vagy három héten át betegeskedve vagy elpusztulnak, vagy lassanként fölgyógyulnak. De mégis sokkal többen nyerték vissza egészségüket természetük jóvoltából, mint elpusztultak, mégpedig annyira, hogy bár egyik-másik ezernél is több

industriæ suæ specimen, dum auctor ad Augustos Iosephi II. Imperatoris pedes Eszekini flexo poplite deponeret, quum optumus Princeps hic, Pater Patriæ, in oris

Q 5

illis

constaret pecoribus, herorum stigmatè notatis, vix centum ab infectione libera numerauerit, non tamen supra centum amiserit, si tamen vnum exceperis Berzekianum gregem, primo omnium loco notatum, in quo viginti et amplius ultra centum, nulla habita sexus et ætatis ratione, sunt desiderata. Instituta cadauerum apertione, pulmones aliis sani et integri, aliis vario modo corrupti; sanie repleti, immo exesi et consumti inuenti; aliis hepar et lien perinde integrum, aliis inflammatum, et vitiatis humoribus supra modum turgidum, omnibus tamen et singulis vesicula fellea nigra bile plurimum foetente plena, et maiori, quam crederes, quantitate distenta reperta; singulis ventriculus, reticulum omasus, abomasus, herbis non rite masticatis, nec bene ruminatis, arctissime compactis inuenti sunt plenissimi, intestinorum canalis integer gangraena, vt plurimum et sphacelo correptus, liquorem putridum male olentem et cadauerosum exhibens. Nec sane mirum, hanc inter pecora nostra obseruatam fuisse mortalitatem funestam, aër enim noster tota æstate fuit quam siccissimus, ingens insectorum numerus obseruatus, quæ ovulis et excrementis ad herbas et gramina depositis, eas, quod essent acris et corrodentis naturæ, facile coinquinarunt, venti continuo spirantes pulueribus et harenis obduxerunt, nec pluuia de coelo decidua ullæ fordes has deteraserunt, emendarunt, et aërem aestuantem, hisque inquinamentis conspurcatum percolarunt, depurarunt: coacta itaque sunt necessario pecora omnis generis aëris hisce miasmatis

két naplójegyzetet, mint különös buzgalma jelét, II. József császár felséges lába elé tette Eszéken, térdet hajtva előtte — amikor ez a fejedelem, a haza atyja, azon a vidéken tartóz-

baromból állott, gazdája pecsétjével lebélyegezve, s alig száz maradt belőle ment a fertőzéstől, mégsem vesztett egyik gulya sem többet száznál, kivéve egyedül az első helyen említett Berzek-gulyát, amelyben százhúznál is több lett a hiány nemre és korra való tekintet nélkül. A hullákat fölboncolva, egyesek tüdejét egészségesnek és épnek, másokét más-más tekintetben találtuk hibásnak: evességtől telinek vagy éppen lefogyottnak és összeaszottnak; egyesek máját és lépét egyformán épnek, másokét gyulladtnak, romlott nedvektől mértéktelenül duzzadónak, de valamennyiük epehólyagját legtöbbszörre bűdös, fekete epével teltnak és hihetetlen mértékben puffadtnak találtuk; valamennyinek a gyomrát, pacalbelét, oltógyomrát tömve találtuk szabályszerűtlenül rágott, rosszul fölkerődött, sűrűre zsúfolódott füvekkel, egész bélcsatornájukat rossz illatú, bűdös, hulla szagú folyadékot termelő, forró vagy esetleg hideg üszög lepte el. Persze nem is csoda, hogy marhaállományunkban ilyen gyászos pusztulás tört ki, hiszen a levegő egész nyáron át teljesen száraz volt, aztán meg rengeteg rovar került elő, amely petéit és ürülékét a növényekre és fűszálakra rakva könnyen megfertőztette azokat, mert természetük erős, maró hatású; továbbá az állandóan fúvó szelek roppant sok porral és homokkal vonták be az eget, s az égből egy csöpp eső sem hullott, hogy lemossa és ártalmatlanná tegye a sűrű szennyet s enyhítse és tisztítsa a hőségtől izzó s az említett piszkoktól tisztátalan levegőt. Ezért aztán természetszerűen arra kényszerült mindenféle barom, hogy ezt az öldöklő párával telt levegőt szívja,

illis diuersaretur, et admissus Medicus noster facile, et humaniter cum singulari benivolentiae significatione dimissus est.

4. A' Néphez való Tudositás, miképpen kellyen a' maga égenségére vigyázni, Irattatott

Tissot

tibus deleteriis inpraegnatum inspirare, tales herbas manducare, aquas non nisi undique stagnantes putridas, et innumera vermium prole mire scantentes bibere, et mox minoribus his aquarum pluvialium receptaculis exarescentibus, aquam perinde putridam ex solo Fluuio Hortobágy, subsidente scilicet Tibisco, semper stagnante, et aggeribus clauso, eamque in ipso feruentissimo quoque solis aestu non nisi semel ut plurimum de die haurire, et sitim ardentem restinguere, eo quod alia pluraque in pascuis his longe lateque patentibus haud suppeterent loca, aquationi tot tantorumque gregum destinata. Consulto itaque fieri renunciatum est, si idonei in vasta et arida hac Regione pro singulo quoque armento bini effodiantur putei, ut ita recentissima et salubri aqua stasis, vt res desiderabit, refici possit temporibus; pascua gregis unius cuiusque certis definiantur limitibus, ingruentis potissimum luis bouillae tempore numquam transgrediendis; separationem sanorum ab infectis legitimo et conuenienti modo suo instituendam; utriusque partis singulari ratione delegatis in hunc finem custodibus, artis veterinariae peritis, curam esse habendam; morbidorum in primis, quorum plura, quam crederes, solum hominum incuria perire necesse est; cadauere foetorem plus quam pestiferum spirantia humo conderentur; et plura talia consilia salubria, in arte veterinaria iure optimo observanda suppeditata, forte etiam tandem aliquando effectui a nostris

quoque

kodott —, minden nehézség nélkül eléje engedték orvosunkat és a jó akarat különös kifejezésével bocsátották is haza.

4. A' Néphez való Tudósítás, miképpen kellyen a maga egészségére vigyázni, Irattatott Tissot Ur,

ezt a füvet egye, mindenhol a töméntelen féregnemzedéktől csodamód hemzsegő, áporodott pocsolavizet igya, majd meg amikor ezek a kis esővíztócsák kiszáradtak, ugyanilyen áporodott vizet igyon az egyetlen és a Tisza lepadása miatt folyton álló, tőle különben is töltésekkel elzárt folyóból, a Hortobágyból, méghozzá a legforróbb nyári hőségben is többnyire csak egyszer napjában s így oltsa égető szomjúságát azért, mert ezen a messze terjedő tágas mezőségen nincs több, a nagyszámú csordák itatására való más hely. Tehát bölcs megfontolás után azt a választ kapták a jelentéstevők, hogy ássanak ezen a száraz pusztaságon mindegyik gulyának két-két megfelelő kutat, hogy — ha a szükség úgy kívánja — megszabott időközönként jól felüdíthesse magát friss és egészséges vízzel; határozzák meg biztos mesgyékkal, minden egyes csorda legelőterületét s azokon, főleg marhavész kitörése alkalmával, senki át ne járjon; végezzék el törvényes és megfelelő módon a beteg marhák elválasztását az egészségesektől; gondoskodjanak róla, hogy evégett mind a két csomónak a részére különös körültekintéssel állítsanak marhagyógyításhoz értő bojtárokat, főleg a betegek részére, amelyekből többnek — mint hinné az ember — kell elpusztulnia kizárólag az emberek nemtörődömsége következtében; temessék el földbe a dögvészesnél büdösebb szagot árasztó dögöket. Aztán még az állatgyógyítás tudományában teljes igazsággal figyelembe veendő több efféle üdvös tanácsot is kaptak, amelyeket talán végre

Tissot Ur, M. D. a' Lausannai Akademiában az Orvos Tudományak Tanítója által. Mostan pedig Hazánk állapotához alkalmaztatva, Magyar nyelvre fordított Nagy-Tornyai M. Márton M. D. által. Nagy-Karolyban 1772. in 8. alph. 2. Est vulgatissimus Cel. Tissoti Liber Medicus e Gallico in idioma Hungaricum traductus, *Avis au peuple sur sa santé*: sed comptiorem vtilissimi operis translationem, eamque vere hungaricam quotidie exspectamus in lucem prodituram.

ARTICVLVS XXXI.

MEGERLINVS (*Joannes*) Apud M. *Georgium Hanerum* in *Histor. Eccles. Transilu. Lib. IV. pag. 200. 201. de Adriano*, antiquo Transilvaniae Medico, Archidiacono Dobocensi, haec, quae subiiciuntur, leguntur verba: *Aderant iam omnes* (in comitiis generalibus, Clau-

diopoli

quoque hominibus serio mancipanda. Ne eorundem quidem armentorum multo aequiorem esse conditionem experiundo subinde addidimus, quae in vicinis vrbi nostrae circumfusus pascuis aequae diu noctuque commorantur, saginantur; Ast tamen greges vaccarum domesticarum, quae vertente quouis vespere, distenta lacte vbera vsibus matrum familias domum referunt, enumeratis his luis incommodis vix eum in modum sunt expositi, illis enim multo salubriori, quam caeteris passim oberrantibus, ratione iam esse prouisum nouimus.

M. D. a' Lausannai Akademiában az Orvos Tudománynak Tanítója által. Mostan pedig Hazánk állapotához alkalmaztatva, Magyar nyelvre fordítottatott Nagy-Tornyai M. Márton M. D. által. Nagy-Karolyban 1772. in 8. alph. 2. Ez a nagyhírű Tissot Avis au peuple sur sa santé-jának franciából magyar nyelvre fordított orvosi könyve, de ennek a hasznos műnek szebb, igazán magyaros fordítását napról napra lesve várjuk, hogy megjelenjen.

XXXI. CIKK

MEGERLIN JÁNOS. Haner Márton Györgynél a Historia Ecclesiastica Transilvaniae IV. könyvének 200—201. lapján az alább következő szöveget lehet olvasni a néhai Adorján erdélyi orvosról, a dobokai esperesről: „Már mindannyian megjelentek (az 1543-ban Kolozsvárra összehívott országgyűlésen),

valahára komolyan végre is hajtanak embereink. Többízben szerzett tapasztalatból tudom, hogy azoknak a gulyáknak az állapota sem volt sokkal jobb, amelyek a mi városunk szomszédságában elterülő legelőkön tartózkodnak. Azonban mégis a házi tehenekből álló gulyák, amelyek estéről estére hazajárnak, hogy tejtől duzzadó tőgyüket a családanyák kezelése alá bocsássák, alig voltak úgy kiteve a dögvész előbb felsorolt bajainak: tudjuk ugyanis, hogy ezekről sokkal egészségesebb módon gondoskodtak, mint a szanaszét legelésző többi gulyáról.

diopoli An. 1543. conuocatis) cum Martinusius, vt suam pro asserenda Curiae Romanae autoritate fidem grauiter probaret, Lutheranae Religionis Doctores rogo imponere et cremare postulabat, sed Vrbanus Batyáni, Iovio Historico celebris, Reginae Consiliarius, et Michaël Csáki itidem Reginae Consiliarius; & Adrianus Medicinae Doctor, Archi-Diaconus Dobocensis, accuratiori consideratione rem dignam esse asserebant, et vt ad colloquium admitterentur, interpellabant etc. Michaël Siglerus vero lib. I. cap. V. Chronologiae suae, a Matth. Belio in Adparatu Rer. Hungaric. editae, Ioannem Salium quemdam in exordio Sec. XVI. Cibinii Medicinam factitasse ex Epitaphio in Templo S. Crucis Fratrum Praedicatorum collocato edocuit, quod nos Centur. II. part. I. pag. 203. integrum iam recitauimus. Sed et isto, quin et Ioanne Salio exhibemus iam nunc Transilvaniae Medicum longe vetustiore, eumque ecclesiastici ordinis hominem, in Villa Humperti Plebanum, quem in instrumento quodam, ab erudito Amico nobiscum communicato, nuper admodum offendimus, ita illud, hiantibus licet nonnullis locis, integrum e tenebris in lucem protrahimus: „In nomine „ Domini Amen. Anno Natiuitatis eiusdem Millesimo „ mo Quadringentesimo quadragesimo primo, „ Indictione quarta, die Martis, decima sexta Mensis „ Maii, hora sexta, vel quasi Pontificatus Sanctissimi „ in Christo Patris, Domini Nostri Domini Eugenii, „ diuina prouidentia Papae

„ Quar-

amikor egyszerre csak Martinuzzi — hogy a római szentszék tekintélyének a védelmére nyomósan bizonyítsa a maga álláspontját — azt követelte, hogy a Luther vallását tanító papokat vessék máglyára és égessék el, de a királyné tanácsosa, a Iovius Historicusról híres Batyáni Orbán és Csáki Mihály, szintén a királyné tanácsosa, továbbá Adorján orvosdoktor, dobokai főesperes azt hajtogatta, hogy ez a kérdés pontosabb megvizsgálásra szorul, és felszólalt, hogy megbeszélésre bocsásák őket stb.” Sigler Mihály pedig a Bél Mátyás által az *Adparatus Rerum Hungaricarum*-ban közzétett *Chronológiájának* I. könyvbeli 5. fejezetében kimutatta a predikáló barátok Szentkereszt templomában levő sírfeliratból — amelyet a II. centuria I. részének 203. lapján teljes egészében közöltem —, hogy a XVI. század elején orvosi gyakorlatot folytatott Szebenben egy bizonyos Sali János. De most mindjárt mutatok egy nálánál, sőt Sali Jánosnál is sokkal régibb erdélyi orvost, egy papi rendbe tartozó embert, Humpertfalva plébánosát, akire egy tudós barátom által hozzám juttatott oklevélben bukkantam rá nem olyan régen. Ezt, bár több helyen hiányos a szövege, teljes egészében így hozom napvilágra: „Az Úr nevében Ámen. Ugyancsak az ő megszületése utáni ezernégyszáznegyvenegyedik évben, a negyedik adóévkörben, kedden, május tizenhatodikán, hat órakor, avagy Krisztusban szentséges atyánk és urunk, az isteni gondviselés-adta IV. Jenő pápa úr pápaságának tizedik évében.

„ Quarti, anno eius decimo. In domo superiori
 „ *quondam Egregii Viri, Ioannes Megerlini, Medici-*
 „ *nae Doctoris, in villa Humperti Plebani, Strigonien-*
 „ *sis iurisdictionis, in Oppido Cibiniensi, eiusdem*
 „ *Strigoniensis Iurisdictionis, in platea Risporgasse*
 „ *sita, in mei Notarii Publici, Testiumque sub-*
 „ *scriptorum ad subscripta vocatorum et rogatorum*
 „ *praesentia personaliter constitutus Egregius Vir*
 „ *Dominus Michael, Decretorum Doctor, Plebanus*
 „ *in Stolczenberg, Decanus Cibiniensis, publice*
 „ *et manifeste significari curavit, quomodo ipse, et*
 „ *certi sui superiores Praedecessores Plebani in dicta*
 „ *Stolczenburg, piarum reminiscentiae animarum,*
 „ *diutinas lites in Sede Apostolica, et alibi vi-*
 „ *delicet Concilii Constantiens. et cetera, ra-*
 „ *tione quorundam Camporum Runkemholde et*
 „ *Stynkebronne, et eorundem fructuum Ecclesiae*
 „ *Sancti Bartholomaei Apostoli, videlicet Paro-*
 „ *chiali, in eadem Stolczenberg, pertinentium, in-*
 „ *tra metas Territorii Stolczenberg inclusorum,*
 „ *habuisset, et habuissent, debito tamen Iuris*
 „ *ordine obseruato in dicta Sede Apostolica sen-*
 „ *tentiam definitiuam super eosdem obtentam.*
 „ *Tamen ipse Dominus Michaël Doctor et Pleba-*
 „ *nus dictam suam causam propter potentiarios*
 „ *actus et vim metus circumspectorum Virorum,*
 „ *Antonii Thrawtenberger, Magistri ciuium Cibi-*
 „ *nien. et suorum in hac parte Complicum minas*
 „ *sibi grandes mortis impositas minime*

„ pro-

A néhai híres Megerlin János orvosdoktornak, az esztergomi joghatóság alá tartozó Humpert-falva plébánosának, az ugyanazon esztergomi joghatóság alá tartozó Szeben városában, a Risporgasse utcában fekvő felső házában. Az én közjegyzőmnek és az aláírt dolgokhoz meghívott és fölkért tanúknak a jelenlétében személy szerint megjelent kitűnő Mihály úr, egyházjogi doktor, a stolczenbergi plébános és szebeni esperes világosan és nyilvánosan leíratta, hogy ő és bizonyos kegyes emlékezetű stolczenbergi plébános elődei hosszú pörököt folytattak az apostoli széken és máshol, mint például a konstanzi zsinaton stb. — de azért megtartva a pörvitel köteles rendjét — bizonyos Runkemolde és Stynkenbronne nevű mezők és azok haszonvétele miatt — amelyet a szintén stolczenbergi, de a plébániához tartozó Szent Bertalan apostol templom illetményei s a stolczenbergi terület határdombjain belül fekszenek — s ismeretve az említett apostoli széken rájuk vonatkozólag hozott döntő határozatot. De mivel Mihály doktor plébános úr az ő említett ügyét az agyafurt szebeni polgármesternek, Thrawtenberger Antalnak, és a vele e tekintetben egy húron pendülő híveinek halálos fenyegetéseitől és erőszakos hatal-

„prosequi posset, nec potuisset, neque ualeret
 „in praesentiarum. Ideo saepe dictus Dominus
 „Doctor, Dominus Michaël, suo ac omnium
 „Plebanorum, suorum successorum in dicta Stol-
 „czenberg affuturorum, nominibus, interruptio-
 „nem publice et manifeste proclamauit, et inter-
 „posuit, tam diu et quousque antedictam suam
 „causam ac suae Ecclesiae praenominatae, ipse
 „aut sui successores affuturi, Plebani ibidem,
 „contra Plebanum seu Plebanos de Salisfodio,
 „praesentem et futuros, quam alios quoscunque
 „coniunctim et diuisim valeat et valeant prosequi
 „in effectum, super quibus omnibus et singulis
 „praelibatus Dominus Michaël Doctor et Ple-
 „banus is Stolczenberg a me Notario publico
 „infrascripto — — — plura Instrumentum seu
 „instrumenta sibi, et cunctis suis Successoribus,
 „ibidem Plebanis, in releuamen Iurium suorum et
 „eorundem in cautelam dare — — — — Ego
 „vero subscriptus publicus Notarius huiusmodi
 „petitionibus, provt iustis et rationi consonis
 „inclinans inclinatus praesens ideo Instrumentum
 „eidem Domino Michaëli Doctori, cunctisque
 „suis Successoribus, ibidem in Stolczenberg Ple-
 „banis, ad cautelam et releuamen Iurium suorum
 „tradidi et assignaui. Facta et data sunt haec
 „Anno, indictione, die, mense, hora, loco, et
 „Pontificatu, quibus supra. Praesentibus ibidem
 „honorabilibus Dominis Valentino de Purperg,
 „Nicolao de

„ Villa

maskodásaitól félve nem tudja, nem tudta és jelenleg nem bírja folytatni, azért a többször említett doktor úr, Mihály úr, a maga és valamennyi jövődöbeli stolczenbergi plébános utódának a nevében hivatalosan és világosan pörszüntetést jelentett és iktattatott be addig, ameddig maga vagy leendő utódai az odavaló plébániában a jelenlegi és a leendő sóaknai plébános vagy plébánosok, vagy bárki mások ellen együttesen, vagy külön-külön sikerre nem tudja vagy tudják juttatni. Ezekről a dolgokról összesen és egyenként, az említett Mihály doktor stolczenbergi plébános úr általam, az alul megnevezett városi jegyző által — — — jogos pörükben való segítségül és személyük biztosítására neki és a plébánosságban őt követő valamennyi utódának több oklevelet adni — — —. Én pedig, az alul megnevezett városi jegyző, aki az efféle igazságos és ésszerű kérelmekkel egyetérték, jogaik biztosítására és pörös ügyük segedelmére egyetértésből kiadtam és aláírtam ezt a jelen iratot ugyanannak a Mihály doktor úrnak és valamennyi stolczenbergi plébános utódának. Készült és kelt ugyanazon évben, adóévkörben, napon, hónapban, órában, helyen és ugyanazon pápa alatt, mint följebb írtam. A tiszteletes Purpergi Bálint és Oroszfalusi Miklós plébános

„ Villa Ruthenica Plebanis, ac Caspare de parvo
 „ horreo in Cibinio Capellano, et pluribus fide
 „ dignis personis, testibus ad praemissa vocatis et
 „ rogatis.

„ Et ego Vrbanus Petri de Stynauia Clericus
 „ Vratislauen. Dioec. publicus Papali et Imperi-
 „ ali Authoritatibus Notarius. Quia praedictae
 „ — — — Assion. Causae narra con — litium ac
 „ diffinitivae sententiae obtention — — — —
 „ huiusmodi sententiae minime posse formidaco —
 „ tutrupeon — — aliisque omnibus et singulis
 „ praemissis, dum sicut praemittitur, fierent, et
 „ — — — subscriptis testibus praesens fui, eaque
 „ sic fieri vidi, et audiui. Ideo praesens publicum
 „ interruptionis Instrumentum mea propria manu
 „ scriptum exinde confeci, et in hanc publicam
 „ formam redegi signo et Nomine meis solitis et
 „ consuetis consignavi rogatus et requisitus in
 „ fidem et Testimonium omnium praemissorum.

Vrbanus

De Ioanne itaque hoc Megerlino Transilvaniae Medicae Doctore non plus scire nobis datum est, quam quod longe iam ante annum a nato Christo 1440. in Villa Humperti, quae hodie Hammersdorff dicitur, Plebanum egerit, et domum congressibus publicis opportunam Cibinii Transiluanorum possederit.

ARTI-

urak, Kiscsüri Gáspár szebeni káplán, továbbá az előadott dolgokhoz meghívott és fölkért több szavahihető tanúszemély jelenlétében.

És én is, Stynaviai Péterfi Orbán, a boroszlói egyházmegye klerikusa, pápai és császári megbízással ellátott közjegyző. Quia praedictae — — Assion. Causae narra con — litium ac diffinitivae sententiae obtention — — — — huiusmodi sententiae minime posse formidaco — tutrupeon — — és mindannál, amiről a szöveg szól, egyenként, amíg megestek, ahogy a szöveg mondja, és — — — az alul megnevezett tanúkkal jelen voltam s láttam és hallottam, hogy így történtek. Azért hát e magam kezével írt, jelenlevő, hivatalos szüneteltető iratot elkészítettem, ebbe a szokásos formába öltöztettem s rendes megszokott pecsétemmel és aláírással láttam el az előadott dolgok hitelesítésére és tanúsítására, mivel fölkértek rá és megkerestek ez ügyben.

Orbán”

Erről az erdélyi Megerlin János orvosdoktorról tehát nem volt módom többet megtudni, mint azt, hogy már jóval előbb a Krisztus születése után való 1440. évnél Humpertfalván, amelynek ma Hammersdorff a neve, plébános volt és gyűléstartásra alkalmas háza volt az erdélyi Szebenben.

ARTICVLVS XXXII.

METZGER (*Martinus Christophorus*) Honestissimis Parentibus Viennae Pannoniae pridie Non. Septembr. an. 1625. in lucem editus est: haustam in patria ciuitate doctrinam locupletaturus, itineris comitibus Philippo Iacobo Sachsio, Vratislouiensi, qui labente tempore Ferdinandi Caroli Archiducis Austriae archiater constitutus et Academ. Imp. Natur. curioss. Phosphorus dictus est, et Io. Vdalrico Vidholzio, Physici Augustani filio, in Italiam profectus, et an. 1651. Patauii Doctor Medicinae ritu solemniter creatus est. Academicis honoribus rite insignitus, vt patriae potius suae, quam exteris operam suam ac medendi peritiam impederet, Vindobonam reuertit, et mox Posonium, primariam regni nostri vrbem a magistratu ciuico inuitatus, Medecinae ibidem exercendae prouinciam suscepit, qua dum egregie per multos annos esset perfunctus, mutato Hungariae domicilio, Ratisbonam concessit, aequae poliatri spartam exornandam accepit, collegii quoque mox Medici Senior simul et Decanus constitutus, Celsissimi vero Principis et Archiepiscopi Saliburiensis, aliorumque Rom. Imp. Principum Consiliarius et archiater renunciatus est, inter Socios Academ. Nat. CC. d. 19. Septemb. an. 1683. cooptatus, honorificum Phoenicis II. congomen adeptus, viuentium vero numero d. 10. Maii anno 1690. exemptus est.

Quod

XXXII. CIKK

METZGER MÁRTON KRISTÓF tekintélyes szülők fiaként jött világra a pannoniai Bécsben 1625. augusztus 31-én. Hogy szülővárosában szerzett tudományát megnövelje, a boroszlói Sachs Fülöp Jakabbal, aki idő múltával Ferdinánd Károly osztrák főherceg főorvosa és a Császári Természettudós Társaság tagja lett Phosphorus néven, és Vidholz János Udalikkal, az augsburgi fizikus fiával, Olaszhonba utazott s 1651-ben Pádovában ünnepélyes szertartással nyerte el az orvosdoktor címet. Az egyetemi kitüntetésekkel szabályosan ellátva Bécsbe tért vissza, hogy inkább szülővárosabeliekre, mint idegenekre fordítsa gyógyító munkáját és tudományát. Nemsokára aztán, a városi tanács meghívására, hazánk fővárosát, Pozsonyt, választotta orvosi működése színterévé, majd meg sok évi működés után megváltoztatta magyar lakóhelyét és Regensburgba költözött, ahol szintén a városi orvos hivatalát töltötte be. Később az orvoscéhnek is elnöke és dékánja, a főmagasságú salzburgi hercegeprimásnak s a római császárság más hercegeinek tanácsosa és udvari orvosa lett. 1683. szeptember 19-én a Természettudós Akadémia tagjává választva a II. Phoenix dísznevet kapta, 1690. május 10-én pedig meghalt.

Quod ad matrimonium attinet, Eum in vitae thorique sociam, virginem lectissimam, *Annam Catharinam*, Danielis Schmidt, Aug. Confess. addictorum Poseniensium concionatoris, et ven. contubernii in comitatu Poseniensi Senioris vnicam, quam habuit, filiam adsciuisse, Acta ecclesiast. Vinariens. Append. Vol. III. pag. 274. edocuerunt. Ex suaui hoc coniugio Metzgeriano susceptum fuisse Posenii Christophorum Danielem METZGERVM accepimus, quem Collectores Ephemeridum Nat. Curios. Centur. I. Catalogo praemisso, his condecorasse legimus axiomatibus: *Dominus D. Christophorus Daniel Metzger Eminentissimi, ac Celsissimi Cardinalis de Lamberg Episcopi et S. R. I. Principis Passauiensis Consiliarius et archiater, juxta et Practicus Ratisbonensis*. Franciscum Ernestum Brükmannum vero Epistol. Itiner. LX. Centur. III. ad an. 1724. his honorum titulis exornauisse: *Christoph. Dan. Metzger, Imp. Maj. et Principis Passauiensis Consiliarius, Sereniss. ac Eminentiss. Cardinalis de Saxonia archiater*. In conspectum nostrum nulla Patris, Filii vero nonnisi sequentia prodierunt.

O P E R A

1. Dissert. Physiologico-Pathologica *De Cuticula et Cute*. Praes. Ioan-Mauric. Hoffmanno, Philiatricorum examini subiicit Christoph. Daniel Mezger, Poseniensis Hungarus, Auct. et Resp. Altdorf. an. 1685. in 4. plag.
Weszprem. P. II. R 6.

Ami házasságát illeti, Schmidt Dánielnek, a pozsonyi evangélikus papnak, a Pozsony megyei egyházkerület főesperesének egyetlen lányát vette hites házastársául, mint arról az Acta ecclesiastica Vinariensia függelékében a III. könyv 274. lapján értesülünk. Metzgernek ebből a boldog házasságából született Pozsonyban — amint tudom — Metzger Kristóf Dániel, akit az Ephemerides Naturae Curiosorum olvasói az I. centuria elején közölt névjegyzékben a következő méltóságokkal díszes férfiúnak olvashattak velem együtt: „Metzger Kristóf Dániel doktor úr, a kitűnő és kimagasló Lamberg bíboros püspöknek, a szent római birodalom passauai hercegének tanácsosa és orvosa, azonkívül regensburgi orvos.” Brückmann Ferenc Ernő pedig az ő Epistolae Itinerariae-ja III. centuriájának az 1724. évhez kapcsolódó LX. levelében meg ilyen megtisztelő címekekkel illette: „Metzger Kristóf Dániel a császári felség és passauai herceg tanácsosa, a kegyelmes és kimagasló szászországi bíboros udvari orvosa.” Szemem elé az apának semmi, fiának meg csak a következő művei kerültek:

M Ű V E I

1. Dissertatio Physiologico-Pathologica De Cuticula et Cute. Hoffmann János Móric elnöklete alatt Metzger Kristóf Dániel pozsonyi magyar felelős szerző veti alá az orvosbarátok vizsgájának. Altdorf, 1685, 4°, 6¹/₂ ív. E mű szerzőjéről

6 ½. Tale Praesidem de Auctore opusculi perhibuisse legimus testimonium:

*Mezgere, quid curas cuticulam et cutem,
Studesne corporis voluptati improbae?
Non dixerim ego, TE quippe quis in Cute,
Noui, tuamque natam ad optima indolem,
Sed et Cuticula ac cutis, quas exhibent
Hae paginae, sat indicant solertiam,
Doctam artibusque deditam mentem tuam.
Sic te demulari grande Genitoris decus
Famaeque gloriam addecet, Ratisbonae
Sic mox nouus eris clarus Aesculapius.*

Daniel Guilielmus Moller vero, Prof. publ. Poseniensis Hungarus, cognato suo, paternarum virtutum et eruditionis ex asse haeredi, tale adiecit distichon:

*Ante secunda cutis, quam quis queat esse Medul-
lam Filius, ut Pater est, nempe Machaon erit.*

2. Ephemeridibus Academ. Imper. natur. curiosor. Centur. I. pag. 103. inserta est: Obseruat. 37. *De Glandulis ex mamma excretis.*

Ex certa amici Poseniensis, Viri eruditi, relatione acceptum in Aduersaria me inscripsisse meminerim, *Martinum Christophorum Mezgerum, et Danielem Schainekherlium* an. 1658. Medicinam Posenii simul exercuisse. Poseniensibus Medicis, in Biograph. Medic. Hungar. et Transilu. Centur. II. Part. I. pag. 199. excitatis, addi hic merito potest *Georgius* quoque *Purkischerus*, a Carolo Clu-

az elnök, amint olvasom, a következő bizonylatot állította ki:

*Mért foglalkozol itt, Metzger, fölhámmal és bőrrel,
tán biz a test gonosz kéjvágyát akarod szolgálni?
Nem hinném. Mire vagy képes bőrben, tudomány-
ban, a jóra való természeted is jól ismerem,
ámde a Fölhám s irha, miről ez a mű szól
elégg jó színben tünteti föl tudományod
és tudományba merült elméd mély ismereteit.
Így illik vetekedned Apád nagy becsületével
s hírneve fényével. Így léssz Regensburgban majd
nagyhamarosan egy ujj híres Aesculapius.*

Moller Dániel Vilmos pozsonyi magyar állami tanár pedig mint rokonának s apja képességei és tudománya teljes örökösének, a következő disztichont tette hozzá:

*Föl kell vágni a bőrt, mielőtt a velőt megehetnénk:
apja után a fi is orvosi rendbe kerül.*

2. Az Ephemerides Academiae Imperialis naturae curiosorum I. centuriájának 103. lapján olvasható a 37. észlelet De Glandulis ex mamma excretis címmel.

Megemlíthetném, hogy tudós pozsonyi barátomnak valamelyik értesítése alapján azt írtam be jegyzeteimbe, hogy Metzger Márton Kristóf és Schainekherl Dániel 1658-ban egyszerre folytatott orvosi gyakorlatot Pozsonyban. Méltán csatolható a Magyarország és Erdély orvosainak életrajzában a II. centuria I. részének 199. lapján felsorolt pozsonyi orvosok közé ez a Carolus

- sio in *Historia rarior. Plantar.* Antverp. an. 1601. in fol. ex officina Plantin. Lib. VI. pag. CCXXII. cap. XLI. commemoratus, de quo, dum varias phaseoli species explicare adnititur, talia celebris iste Botanicus recitat: „Phaseolus peregrinus I. valde sero-
 „ tina fuit planta, an. 1576. semine a Cl. Viro,
 „ *Georg. Purkirchero*, Posoniensi in Vngaria
 „ Medico primario, mihi communicato nata,
 „ qua de caussa ad frugem peruenire non
 „ potuit. Ac ipsi *Purkirchero*, dum vixit, et
 „ postea eius vxori (nam ad pergulas apico
 „ loco sata) singulis annis maturum fructum
 „ dedit. Mihi deinde an. 1582. et aliquot
 „ sequentibus egregie prouenerunt aliquot eius
 „ stirpes, quarum nonnullae lobos dederunt,
 „ qui matura semina protulerunt etc. Fit
 „ *Burkircheniani* nominis huius ibidem pag.
 „ quoque CCXXV. mentio.
3. *Dissert. inaug. med. De Lactatione* Altorf. an. 1685. in 4. Eruditorum examini subiecit *Christoph. Dan. Mezger*, Posoniensis Hungarus.

ARTICVLVS XXXIII.

MILIVS (*Iulius vel Iulus*) Iulium hunc Milium, Regis Matthiae Coruini Archiatrum, in Artic. 2. *Biographiae nostrae* Centur. I. ab Antonio Bonfinio decepti, Iulii Aemilii nomine fuisse dictum iam indicauimus, ita Eum ille

Clusius által az antwerpeni Plantin-nyomdában 1601-ben kiadott fólióméretű *Historia rariorum Plantarum* 222. lapján a 41. fejezetben említett Purkircher György is, akiről, mivel több babfaj-tát igyekezett kitermelni, ezt írja ez a híres növénytantudós: „Az I. számú külföldi bab igen kései növény volt s 1576-ban a magyarországi Pozsony főorvosától, a híres Purkircher György-től nekem küldött magból kelt, ezért aztán termést nem is hozott. De Purkirchernek, míg élt, aztán meg később a feleségének (mert a gádor elé ültették verőfényes helyre) minden évben érett termést hozott. Nekem aztán 1582-ben és a következő néhány évben nagyszerűen kelt ki néhány bokor, amelyek közül egyik-másik hüvelyt is termett, amelyben érett babszemek fejlődtek ki stb. Erről a Purkircher névről a 225. lapon is történik említés abban a könyvben.

3. Orvosavató értekezés *De Lactatione*. Altorfii, anno 1685. in 4. A tudósok vizsgálata alá bocsátotta Metzger Kristóf Dániel pozsonyi magyar.

XXXIII. CIKK

MILIUS (*Iulius vagy Iulus*). Ezt a Iulius Miliust, Hollós Mátyás király udvari orvosát Bonfini Antaltól félrevezetve már szóvá tettem egyszer Életrajzunk I. centuriájának második cikkében Iulius Aemilius néven: így alakította át ő a Hannoverben 1606-ban

Rer. Hungaric. Decad. IV. Libr. VIII. pag. 647. edit. Hanov. an. 1606. vt et praefatione, Philostrato praefixa, ab Ill. Kollaro in Analect. Vindob. Tom. II. primum edita, pro suo nomina Romana vbique adsectandi more *Milium* in *Aemilium* perperam transformauerat. Sed vnde, quaeres, haec coniectura nobis enata fuerit, tribus dumtaxat iam edisseremus verbis. In opere, cui titulus; *Abhandlungen der Churfürstlich-Bayerischen Akademie der Wissenschaften. Erster Band. München 1763. in 4. Erster Theil pag. 32.* exstat commentatio hunc in modum inscripta. *Ioh. Casp. Lipperts Nachricht von den ehemahlichen gelehrten Gesellschaften in Bayern.* Profertur ibidem a Lipperto ex Codice MScto. Aulicae Bibliothecae, manu Hartmanni Schedel, Med. Doct. Norimbergensis olim exarato, sibique a Bibliothecae Praefecto D. Felice Oeffele communicato.

DANUBIANVM CONTVBERNIVM.*

Episodia Sodalitatis Litterariae Danubianae ad Conradum Celtem dum a Norico Gymnasio ad Viennam Pannoniae concesserat. Inter caeteros Sodalitatis Litterariae Danubianae Socios, Con-

rado

* Ast vero quale *Sodalitium* dixeris hoc *Danubianum* cuius Membrum *Milius* noster fuisse Articulo hoc docetur? an ergo apud nos quoque in Hungaria tale virorum eruditorum Concilium olim constitutum fuisse adfirmaueris? Eruditae huius sodalita-

kiadott Res Hungaricae IV. dekasza VIII. könyvének 647. lapján, továbbá Philostratosnak a fényes hírű Kollár által az *Analecta Vindobonensia* II. kötetében először kiadott előszavában a Milius szót helytelenül Aemiliusszá, szokása szerint római nevet kutatva mindenütt. De azt fogod kérdezni, honnan eredt bennem ez a következtetés. Ezt legalább néhány szóval ki fogom fejteni. Abban a műben, amelynek a címe *Abhandlungen der Churfürstlich-Bayerischen Akademie der Wissenschaften. Erster Band. München 1763 in 4. Erster Theil*, a 32 lapon található egy ilyen című közlemény: *Ioh. Casp. Lipperts Nachricht von den ehemaligen gelehrten Gesellschaften in Bayern*. Lippert hozza ott elő az udvari könyvtárnak egy Schedel Hartmann nürnbergi orvosdoktor által annak idején írt s a könyvtár igazgatója, Oeffele Félix úr által kezébe juttatott kéziratos kódexéből.

A DUNAI TÁRSASÁG*

A Dunai Tudóstársaság köszöntőversei Celtes Konrádhoz abból az alkalomból, hogy a noricum gimnáziumból Bécsbe költözött. A Dunai Tudóstársaság azon tagjai közt, akik latin verssel

* De hogy micsoda Társaságnak nevezhetnénk ezt a Dunait, amelynek e szerint a cikk szerint a mi Miliusunk is tagja volt? Talán bizony azt állíthatnánk, hogy nálunk Magyarországon is alapítottak a tudósok annak idején valamilyen társulatot? Ennek a tudós irodalmi társaságnak a

rado Celti versibus latinis adplaudentes, occurrit etiam *Iulius Milius Regis Pannoniae Physicus*; ita diserte nomen eius exaratum est. Carmen uotiuum, quo is Celti adplaudit, pag. 33. ita habet ad verbum:

R 3

Quum

tis litterariae membra nominum tenus nos iam Articulo I. Centur. I. pag. 2. enumerauimus, eiusque electum primum Praesidem Episcopum Weszpremiensem, Ioannem Vitéz exstitisse Centur. II. pag. 211. 212. euicimus: non tamen audemus praefracte adserere *Sodalitatem* hanc *Danubianam* eandem prorsus ex asse fuisse, quae fuit eadem ipsa aetate *Hungarorum Budensis*: notum quippe satis est auctore Conrado Celtes, politioris litteraturae in Germania statore, varias excitatas fuisse societates litterarias, vt fuerunt Leucopolitana, Boica, Rhenana, et inter ceteras Danubiana quoque, nonne Vindobonae haec suscitata? dum is scilicet a Maximiliano I. Imp. e Gymnasio Norico in Academiam Viennensem ad docendam eloquentiam et Philosophiam Füsemanno et Gracho Pierio regiae voluntatis interpretibus euocaretur, eam ibidem constituisse vero similiter adseri posse existimauerimus. Ast tamen praeter Transiluanicam *Septemvastresem* Celti dictam, Budae quoque Regni nostri meditullio formatam fuisse *Hungaricam* eiusmodi *Sodalitatem litterariam*, in qua Viri ab omni scientiarum genere instructissimi ad morem illius seculi dulcia seueris interserendo super negotiis grauissimis ad rem litterariam pertinentibus docte et sapienter habitis inter se mutuis colloquiis disceptarent, certissime nobis constare potest partim ex *Hassensteinii Epigrammate* Budae ad *Schlectam* scripto et Lucubrationibus eius oratoricis Pragae an. 1563. editis pag. 96. maxi-

mopere

üdvözölték Celtes Konrádot, bukkan elénk Iulius Milius is, a magyar király fizikusa: így van szép stílusban leírva a neve. Az üdvözlő vers, amellyel Celtest köszöntötte, szóról szóra így található a 33. lapon:

tagjait név szerint felsoroltam már az I. centuria I. cikkében a második lapon és a II. centuria 211. és 212. lapján kimutattam, hogy első választott elnöke Vitéz János veszprémi püspök volt, de nem merem határozottan állítani, hogy ez a Dunai Társaság teljesen azonos volt az azon korbéli Budai Magyar Társasággal. Eléggé ismeretes ugyanis, hogy a csiszoltabb német irodalom megalapítójának, Celtes Konrádnak az ösztönzésére több tudós társaság keletkezett, mint például a wittenbergi, a cseh, a rajnai, meg többek között a dunai is. Ugye hogy ez Bécsben keletkezett, mivel ugyanis őt I. Miksa császár Füsemannal és Grachus Pieriusszal a bécsi egyetemre hívatta meg ékeszolás- és filozófiatanárnak a gymnasium Noricumból és valószínűnek hihetjük, hogy ott is alapította meg ezt a társaságot? De hogy azért a Celtestől hétvárasinak nevezett erdélyin kívül Budán, az ország fővárosában is alakult egy ilyen magyar tudóstársaság, amelyben a tudományok minden ágában igen jól képzett emberek, a szépet azon kor szokása szerint a komollyal vegyítve, okos és bölcs beszélgetéseket folytattak egymással a tudományokba vágó legkomolyabb témákról, az mielőttünk teljesen bizonyos lehet részint Hassensteinnek Schlectához Budán írt epigrammájából és Prágában 1563-ban kiadott *Lucubrations oratoricae* c. művének 96. lapjáról, de főleg

Quum tot carminibus, quum tot celebrare poetis
 Non opus est versu, Celti diserte, meo.
 Nunquam Castalios hausit de fonte liquores,
 Vbera prima licet Melpomene dederat.
 Quod cernens Phoebus, medicas me uertit ad artes,
 Et rerum causas noscere posse dedit.
 Et dixit: dulces sequeris cur Iule Camenas,
 Altera debetur laurea nempe Tibi.
 Cura erit ista tibi Reges seruare potentes,
 Atque illis medicas exhibuisse manus.
 Parce igitur, quaeso, nobis doctissime Celti,
 Si Phoebus negat hoc, quod meus ardor habet.
 Nunc Augustinus Vates clarissimus ille
 Describat laudes Celti diserte tuas.
 Scilicet ut musas ad ripas duxeris histri,
 Et sis germani gloria prima soli.
 Austria quod doctos per te dat clara poetas,
 Ut similes Latio vix rear esse meo.

Iulium

moperere vero ex illo Celtis Carmine inter reliqua eius
 Poemata Argentor. an. 1513. typis publicata, quos hoc
 insigniuit titulo: *Ad Sodalitatem Litterariam Vngarorum de
 situ Budae et monstris, quae praecesserunt mortem Divi
 Matthiae Pannoniae Regis Penthice II. cuius initium tale
 est:*

Ultimo nobis celebrandi amici
 Pannonnes, claris studiis fauentes,
 Qui sub meliori coelo nati,
 Sole propinquo.

In reliquis versibus concinne admodum scriptis laudes
 Pannoniae persequitur, habitam iucundam cum Viris
 eruditis conuersationem grato commemorat animo, in-
 structam Matthiae Regis Bibliothecam perlustrat,

de

*Most, amikor, szép stílusu Celles, annyi poéta
verse köszönt, az enyém vaj' mire jó a szegény?
Nem kortyantottam sosem én parnasszusi vizből,
Melpomené nyujtá bár eleinte tejét.*

*Gyógytudománya felé sarkallt hát erre Apolló
és megadá tudnom, mért van ez így vagy amúgy.
Azt mondá: Ne szegődj, Julius, te a múzsá nyomába,
más koszorut kell majd kapni fejedre neked:
óvd a királyok egészségét — ez léssen a gondod —
s tedd rájuk kezedet, hogyha veszély fenyeget.*

*Nézd el hát, kérlek, te tudós Celles, ha Apolló
tiltja meg azt nékem, mit megtenne szívem.*

*Agoston költő, a híres — szép stílusu Celles —
irjon most rólad méltó, szép sorokat,
merthogy a múzsákat meghoztad az Alduna mellé
és hogy a német hon leghiresebb disze vagy,
meg hogy Ausztria általad olly költőket adand majd,
hogy még tán Latium földje se termel olyant.*

Cellesnek abból a verséből, amely többi költeménye között 1513-ban jelent meg nyomtatásban Strassburgban és a következő címet viseli: A Magyar Tudóstársasághoz Buda fekvéséről és a csodákról, amelyek a megboldogult Mátyás magyar király halálát előzték meg. II. penthice. Ennek így van a kezdete:

*Ünnepeljük most a magyart, barátim,
mely a szépművestudomány barátja
s jobb éghajlat alatt született világra
déli nap alján.*

A nagyjából hasonló szellemben írt többi versszakban Magyarország dicséretét zengi, hálás szívvel említi tudós embereivel folytatott vidám társalgását, megnézi Mátyás király jól felszerelt könyvtárát, szellemesen beszél a filo-

Iulium non contemnendum reuera fuisse sui temporis Poëtam, vt alias verbo inuimus, ita nunc id Gemino *Iani Pannonii*, Episcopi Quinque-Ecclesiarum, et celebratissimi Pannoniae Poëtae doceri poterit Testimonio: *Ad Iulium Epigramma;*

R 4

Scri-

de rebus philosophicis varie disputat, vinumque bibit generosum, et cetera. Praecipuum Sodalitii huius litterarii Hungarici Budensis membrum Augustinum Olomucensem, Supremum Regis nostri Wladislai secretarium, Budae a latere Regis continuo degentem fuisse, atque *Pateram* quoque ex auro, non illo Adeptorum chemico, vt quidam opinantur, sed vero arte fabrefactam illi consecrauisse, ex Hassensteinii, collegii eiusdem Sodalis Epistolis Pragae An. 1563. 8. editis docuit Illustriss. *Boehmius* in *Commentariolo de Vita Augustini Olomucensis*, Lips. an. 1758. in 8. edito, cum adiecta ad calcem Paterae Budensis aureae delineatione a Tenzelio an. 1703. adornata, qui fata Cimelii huius a Sodalitate litteraria Budensi olim possessi, nunc in Numophylacio Electoris Saxoniae Dresdensi haerentis his verbis descripsit: *Originem debet supremo Regis Hungariae Secretario, siue Cancellario: inde a Tartaris aliquando rapta, inter barbaros illaesa mansit, donec in obsidione Assofensi a Russis intercepta, in Judaeorum manus incideret, exque his a supremo Regis Poloniae Cancellario Beuchlingenio vindicata, Germaniae postliminio restitueretur, regis deinde cimeliis Dresdae aggregata.* Quid amplius de eruditis Sodalitatibus Septemcastrensi Transiluanica, et Budensi Hungarica, atque Scypho huius aureo dici possit, laudatus Boehme concinne pluribus verbis l. c. edisseruit.

Hogy Iulius valóban nem jelentéktelen költő volt a maga korában, azt — mint ahogyan már máshol is jeleztem röviden — most módomban lesz Ianus Pannonius pécsi püspöknek, a híres magyar költőnek két nyilatkozatával bizonyítani.

zófiai kérdésekről, nemes bort iszik és a többi. Azt, hogy ennek a budai magyar tudóstársaságnak egyik tekintélyes tagja, Olomouci Ágoston, Ulászló királyunk főtitkára, állandóan Budán élt a király oldala mellett, s egy aranycsészét, de nem ám alkémista aranyból valót — mint némelyek hiszik —, hanem valódi aranyból mesterművészettel készült csészét ajándékozott neki, ugyanezen testület egyik tagjának, Hallensteinnek a Prágában 1563-ban kiadott nyolcadrét alakú Epistolae-ja alapján a fényeshírű Boehmius mutatta ki a Lipcsében 1758-ban megjelent nyolcadrétű Commentariolus de Vita Augustini Olomucensis-ben, a budai aranycsészének Tenzeltől 1703-ban rajzolt képét a végén mellékelve. Ő ennek a budai tudóstársaság hajdani tulajdonát képező drágaságnak a történetét, mely most a szász választó drezdai éremtárában van, a következőleg írta le: „Magyarország királyának a főtitkárától, azaz kancellárjától származik. Aztán a tatárok rabolták el egyszer s náluk sértetlen maradt. Azov ostroma alatt orosz zsákmány lett, majd zsidó kézbe került. Tőlük Lengyelország királyának a főkancellárja, Beuchlingen váltotta ki. Utóbb Németországba jutott s Drezdában a királyi kincsek közé keveredett.” Hogy még aztán mit lehet elmondani a hétváras erdélyi és a budai magyar tudóstársaságról, azt bővebben az említett Boehme írta meg idézett művében.

*Scribendi ratio cum sit vel sola Poëtis,
 Gloria vel certe maxima solus is es.
 Qui scripta abscondis, vel, Iuli, plus sapis vnus,
 Vel nihil omnino, quod mage credo, sapis.*

Ad Eumdem.

*Quid tua tantum in te peccarunt carmina, Iuli,
 Tristibus vt tenebris semper vt illa premas,
 Nec leuius serues, quam carcere quaestor in imo
 Custodit, si quos vltima poena manet.
 Tandem ea mitte foras, et, si meruere necari,
 Fige Cruci, vel sic perfruitura die.*

Haec Pannonius in Epigrammatibus edit. a I. Phil. Pareo in *Deliciis Poëtarum Hungaricorum* Francof. an. 1619. 12. pag. 156. quae antea omnium primus collegit et adidit Ioannes Sambucus Viennae Austriae Typis Casp. Stainhoferi an. 1569. in 4. sub hoc titulo: *Iani Pannonii Episcopi Quinque Ecclesiensis illius antiquis uatibus comparandi, recentioribus certe anteponendi, quae uspiam adhuc reperiri potuerunt, omnia.* Repet. Budae cum additamento, non tamen sine detrimento, an. 1754. in 8 collat. cum exemplo MScto, quod Lambecius ex reliquiis Bibliothecae Corvinianae a Turcis an. 1666. Budae dono acceperat, et in August. Bibliothecam Vindobonensem intulerat. *Iulium hunc Milium* nostrum, Archiatrum Coruinianum, perperam omnino a Bonfinio Aemilium fuisse adpellatum, edocemur vberius ex per rara Lucii Apuleii *Cosmographiae* editione

Vien-

Epigramma Iuliushoz.

*Bár költőt a dicsőségvágy sarkall az írásra,
Iulius, úgyszólván, vagy legalább javarészt,
csak te magad dugod el, mit irál, mert több az eszed, vagy
tán mert nincsen eszed, mint ahogy én
hiszem azt.*

Ugyanőhöz

*Mit vétettek a versek előtted, Julius olytat,
hogy börtön fenekén gyötröd e gyermekeid,
s úgy bánasz velük, amint a rabőr bánik bűnösökkel,
kikre kimondták már végleg szörnyű halált?
Engedd végre ki őket a napfény élvezetére
és melyik arra való, kösse föl ám a bakó.*

Ezeket Pannonius a Frankfurtban 1619-ben Iohannes Philippus Pareus által kiadott tizenkettedrétű *Deliciae Poetarum Hungaricorum* 156. lapján mondja Epigrammaiban, amelyeket azelőtt, mindenkit megelőzve, Zsámboky János gyűjtött össze és adott ki negyedréti alakban Bécsben 1569-ben Stainhofer Gáspár betűivel a következő cím alatt: „*Iani Pannonii Episcopi Quinque Ecclesiensis illius antiquis vatibus comparandi, recentioribus certe antepoenendi, quae uspiam adhuc reperiri potuerunt, omnia.*” Újra kiadva s megbővítve, de sok hibával, 1754-ben Budán nyolcadrét alakban, összevetve azzal a kéziratos példánnyal, amelyet Lambeck kapott ajándékba Budán a törököktől a Corvina-könyvtár maradványaiból 1666-ban s a bécsi császári könyvtárba adott be. Hogy Bonfini teljesen helytelenül nevezte, a mi Iulius Miliusunkat, Hunyadi Mátyás orvosát Aemiliusnak, arról Lucius Apuleius Cosmog-

Viennensi, an. 1497. in fol. ductu Conr. Celtis procurata, nec Gudlingio aut Nicerono, nedum Fabritio vel Maittaireo nota, verum a Schelhornio Amoenitat. Histor. Eccles. et Litter. Tom. I. pag. 808. in lucem nonnisi anno demum 1737. protracta: in limine libri huius pretiosissimi quae comparent Episodia Sodalitatis litterariae Danubianae ad Conr. Celtem directa, nominant eum *Iulum Milium Regis Pannoniae Archiatrum*. Observationem *Milii* huius Medicam non nisi vnam pro stare animaduertimus apud *Georg. Hieron. Velschium*, Exotic. curat. et obseruat. medic. Vlmae an. 1676. in 4. edit. Chiliad. I. §. 469. pag. 117. vbi *Dysenteria*, vulgo infirmitas rubra dicta, rhabbaro tosto cum maci, vino rubro et aqua plantaginis a Iulio, Medico Reginae Hungariae, Budae curata fuisse refertur *Iamischii Rechembergii testimonio*, qui *Experimenta secreta Wladislai Hungariae et Bohemiae Regis*, Velschii curationibus interserenda, collegerat. Vnde non vano id quoque iam colligitur indicio, Matthia Corvino rebus humanis exemto, Milium in aula Wladislai quoque Regis munus archiatri gessisse, atque simul ibidem §pho 96. pag. 32. commonstrante, Reginam Hungariae, coniugem Wladislai, alium quoque praeterea archiatrum, *Hieronimum* quemdam nomine, penes se aluisse, qui pilulis aloëticis cum succo Intubi, praeparatis, add. myrob. agar. rhab. spic. et glycyrrhiza, contra arthritidem prospero vti nouerat.

raphiájának Celtes Konrád vezetésével munkált s nemhogy Fabritiustól vagy Mattaireustól, de még Gudlingiustól vagy Niceronustól sem ismert, hanem csak Schelhorn *Amoenitates Historiae Ecclesiasticae et Litterariae* c. műve I. kötetének 808. lapján 1737-ben közzétett fólió méretű, igen ritka, 1497-es bécsi kiadásából értesülünk bővebben. Ennek az értékes könyvnek az elején a Dunai Tudóstársaságnak Celtes Konrádhoz intézett s fönmaradt köszöntőversei nevezik őt Iulus Miliusnak, a magyar király udvari orvosának. Ennek a Miliusnak csak egyetlen egy orvosi megfigyelése maradt fön Velsch György Jeromos *Exoticae curationes et observationes medicae* c. s Ulmban 1676-ban negyedréti alakban megjelent művének I. chiliasában a 469. paragrafus 117. lapján, ahol az általánosan vörös betegségnek nevezett vérhasról mondja el Iamischius, Rechembergiusra hivatkozva, — aki Velsch gyógyításmódjai közé szánva állította össze Ulászló magyar és cseh király titkos kísérleteit —, hogy azt vörösborban és útifüleben sült rebarbarával és szerecsendióval gyógyította Budán Iulius, a magyar királyné orvosa. Ebből nem alaptalanul lehet arra is következtetni, hogy Mátyás király halála után Milius Ulászló király udvarában is orvosi tisztséget töltött be és hogy ugyanazon műben a 32. lapon található 96. cikkely tanúsága szerint Ulászló felesége, a magyar királyné még egy másik, Jeromos nevű orvost is tartott maga mellett, aki salátalével előállított áloépillákat, melyekbe behendiót, taplógombát, rebarbarát, kalászt és édesgyökeret is főzött, értett készíteni köszvény ellen jó eredménnyel.

ARTICVLVS XXXIV.

MOLNAR (*Adamus*) Andreas Elias Büchnerius in Historia Academiae S. R. I. Nat. Curios. pag. 513. memoriae prodidit, in vico Castris ferrei Hungariae inferioris *Tresztyénfalva*, ad fluuium Raba adpellatum sito, die 24. Dec. an. 1716. natum esse Nostrum, *Michaelæ Molnár et Eva Kapócsi*, parentibus vere nobilibus, quorum prouida cura factum est, vt in prima statim pueritia eius animus latinarum, graecarumque litterarum iusta imbueretur cognitione. Posteaquam vero in caeteris quoque disciplinis et artibus Sempronii, Posonii, et aliis celebrioribus Hungariae, et Transilvaniae gymnasiis probabiles fecisset progressiones, sese in Academiam Hallensem contulit, vt hic Botanicen et anatomicen, vniuersamque cognosceret Medicinam: summos artis salutaris huius in ea studiorum Vniuersitate an. 1747. die 5. Iulii adeptus honores, dignus quoque iudicatus praeceptorum suorum, Büchneri in primis opinione, vt in consortium Academiae S. R. Imp. Nat. cur. eodem ipso indicato statim anno, die 4. Dec. teste Caesareo Diplomate Symbolico *Marcelli II.* cognomine prius insignitus, sollemniter cooptaretur.

Honorificentissimis his titulis onustus rediit, quam paullo ante deseruerat, in Transiluaniam, et *Claudiopoli* primum, mox *Coronae* suas in medendo vires periclitatus est, post expletam in his Daciae ciuitatibus breuem morulam, ho-

nestissi-

XXXIV. CIKK

MOLNÁR ÁDÁM. Büchner András Illés a *Historia Academiae Sacri Romani Imperii Naturae Curiosorum* 513. lapján jegyezte föl, hogy honfitársunk az alsó-magyarországi Vasvár megyében, a Rába nevű folyó partján fekvő Tresztyénfalván született 1716. december 24-én Molnár Mihály és Kapócsi Éva valódi nemes szülöktől, akiknek az előrelátó gondosága folytán elméje már gyermekkorra elején a latin és a görög tudomány kellő ismeretével telt meg. Miután pedig Sopronban, Pozsonyban s Magyarországon és Erdélyben egyéb gimnáziumaiban szép eredményt ért el a többi ismeretben és tudományban is, a hallei akadémiára ment, hogy ott megtanulja a növénytant, a bonctant és az egész orvostudományt. Ennek a gyógytudománynak a legmagasabb kitüntetéseit azon a tudományegyetemen szerezte meg 1747. július 5-én, méltónak találván tanárainak, elsősorban Büchnernek a jó véleménye szerint arra is, hogy még az előbb említett év december 4-én ünnepélyesen bevegyék a szent római birodalom természettudós-társaságába, miután előbb a császári jelképes diploma tanúsága szerint II. Marcellus névvel tisztelték meg.

Ezekkel a megtisztelő címekkel díszítve tért vissza a nem sokkal előbb elhagyott Erdélybe s előbb Kolozsvárott, majd meg Brassóban tette próbára orvosi tudományát, de miután egy rövid kis időt töltött Erdély ezen városaiban, Oláhország

nestissimis a Principe Valachiae arcessitus conditionibus *Bucheresium*, primariam prouinciae urbem, ad faciendam medicinam transiuit, cui muneri annis virgnti integris, diligentia sua, vigilantia, humanitate, aliisque liberalitatis laudibus satisfecisse accepimus, quoad exorto funesto inter Turcos et Russos nupero bello; dum omnia barbarico personarent tumultu, ex Dacia trans-alpestri in mediterraneam, tutiora quaesiturus, vna cum domesticis se subduceret, et *Coronae* an. 1768. denuo Sedem, eamque constantem figeret, licet principum Orientis haec dissidia iterum mox sedarentur. Dolendum sane existimamus, *Marcellum* hunc Nat. Curiosor. expectationi de se concitatae haudquaquam pro voto eruditae illius Societatis satisfecisse, nullo enim edito eruditionis specimine dignum se commembrum publice declarauisse, licet reuera fuerit singularibus animi, sed in primis corporis dotibus liberaliter cumulatus. Ita felicem se toto vitae suae decursu gloriatus in litteris. A. 1778. d. 15. Iul. humanissime ad nos exaratis, vt ne leuissimis quidem morbi vllius incommodis vmquam infestaretur, quoad ineunte anni labentis vere arthriti fixa pertinacissimos in pedibus concitaret dolores, nulla artis lege iam amplius mitigandos.

OPERA

- 1.) Dissertat. inaug. medica, sistens *Disquisitionem caussarum sterilitatis hominum vtriusque*

fejedelme által igen tisztességes feltételekkel meghívatra, Bukarestbe, az ország fővárosába ment orvosi működés folytatására, aminek tudomásom szerint teljes húsz évig lelkiismeretesen, éberem, emberségesen és a jóság egyéb szép cselekedeteivel felelt meg addig, amíg ki nem tört nemrégiben a gyászos háború a török és az orosz között s barbár fegyverzajtól nem visszhangzott minden, amikor is aztán biztonságosabb vidéket keresve, a Kárpátokon túli dák földről a belföldre húzódtott háza népével együtt és újra Brassóban telepedett le 1768-ban, de már állandóan, jóllehet Kelet fejedelmeinek ez az összekoccanása nemsokára újra elcsendesedett. Sajnálatosnak tartjuk persze, hogy a természettudósoknak ez a Marcellusa egyáltalán nem tett eleget a tudóstársaság reménysége szerint az irányában fölcsigázott várakozásnak: tudományának ugyanis egy bizonyosságával sem mutatta magát méltó tagjának, bár valóban bőven meg volt áldva szellemi, de különösen testi képességekkel. Hozzám 1778. július 15-én írt kedves levelében azzal dicsekedett, hogy egész életében olyan szerencsés volt, hogy semmiféle betegségnek még a legenyhébb kellemtelensége sem bántotta sohasem, míg folyó év elején tavasszal a helyhez kötött ízületi gyulladás olyan kitartó fájdalmakat nem keltett lábaiban, hogy azt semmi orvosi tudománnyal sem lehet enyhíteni.

M Ű V E I

1. *Dissertatio inauguralis medica sistens Disquisitionem caussarum sterilitatis hominum utriusque*

sexus. Praes. Büchnero Halae Magdeb. an. 1747. in 4. plag. 9 $\frac{1}{2}$. Illustri Andr. Eliae Büchnero, S. R. Imp. Nobili, Academ. Imper. Nat. CC. Praesidi etc. promotori suo in grati animi tesseram oblata. Ea exercitatio Academica, haec dumtaxat continet, quae ab antiquioris et aevi recentioris Medicis abunde iam antea dicta fuisse constat.

- 2.) Opera MScta: a) *De Aëre, Aquis, et Locis Valachiae*, b) *De Natura et Diaeta crassa Vallachorum*. c) *De Morbis endemiis Valachiae*. Haec cum aliis obseruationibus Medicis prelo destinata auctor ad eruditam Nat. CC. Societatem dum exmittere meditaretur, et exeunte anno 1768. hostis barbaricus primariam Valachiae urbem, *Bucherestum*, furore plenus repente inuaderet, et viginti quatuor horarum intèruallo integram expilaret, omnis librorum, immo vitae totius supellex in templo Patrum de familia S. Francisci reposita harpyis manibus direpta dissipataque est. Id non sine lacrimis de genis defluentibus Medicum nostrum per Epistolium ad nos transmissum fuisse acerbè conquestum probe commeminimus. Diploma Societatis *Molnario* impertitum, chartae et temporis angustia prohibitis quum recitare heic loci nobis haud liceat, ad alia itaque sermonem deflectimus: Daciae transalpestri, quae hodie Moldauiae et Valachiae Principatus complectitur, Transiluaniam, alios quoque Medicos suppeditauisse clinicos non

vano

sexus. Büchner elnökletével a Magdeburg melletti Halleban, 1747. in 4. 9 1/2 íven. Fényes hírű Büchner András Illés szent római birodalmi nemesnek, a természettudósok birodalmi akadémiaja elnökének stb., az ő avatójának, szíve hálájának jeléül ajánlva. Ez az egyetemi dolgozat csak olyasmit tartalmaz, amit a régiebb és újabb kori orvosok köztudomás szerint bőven megtárgyaltak már előbb.

2. Kéziratos művei: *a*) Oláhország levegőjéről, vizeiről és helyeiről. *b*) Az oláhok természetéről és vastag kosztjáról. *c*) Oláhország tájbetegségeiről. Mikor ezeket és nyomdába szánt egyéb orvosi megfigyeléseit a szerző ki akarta már küldeni a természetvizsgálók tudóstársaságának, a barbár ellenség nagy dühösen hirtelen betört Oláhország fővárosába, Bukarestbe, és huszonnégy óra alatt az egészszet kifosztotta, a ferencrendi atyák templomába vitt minden könyvét és életszükségleti készletét elrabolták és szétszórták a háрпиakörmök. Jól emlékszem rá, hogy orvosunk ezt keseregve panaszkolta el könnyes szemmel írt rövid levelében, melyet akkor küldött nekem. Mivel a Molnárnak adott tudóstársasági diplomát hely- és papírszúke miatt itt nincs módom közölni, azért más elbeszélésre térek át. A Havasokon túli Dáciának, amely a mai Moldva és Oláhország fejedelemségeit foglalja magába, alapos értesülések szerint tudtommal más, ágy mellett tanított orvosokat is adott Erdély. Ezek közül véle-

vano accepimus rumore, inter eos recentiori aetate referendum esse existimamus praeprimis *Ferratium* quemdam, Med. Doctorem, natione et educatione Italum, qui coniugem e nobilissima *Comitum Kalnokiorum* familia, fato, quopiam in Transilvania nactus, anno currentis Seculi fere vicesimo *Iaszinum*, relicta Dacia mediterranea, ad exercendam artem Medicam transmigravit, tales erant *Fonseca*, *Hipomena*, *Trapezuntius*, sed in primis *Michael Schendo von der Beck*, qui dum post institutas in diuersis Europae prouinciis peregrinationes, supremi armorum Caesareorum in Transilvania Praefecti, Comitum a *Steinville* aulae Medicum ageret, et in cis-alutana quoque Valachia Austriaca rem medicam an. 1719. feliciter administraret, in vicinam, quae trans Alutam fluuium sita est, Valachiam ad compescendam pestis ibidem grassantis ferociam, lauto promisso stipendio, a *Maurocordato* Principe humanissime inuitatus transiuit, mox in prouinciae archiatrum vniuersis Valachiae votis an. 1721. susceptus est, sed quam variis inconstantis fortunae ludibriis fuerit ibidem expositus, multis enarratur verbis in *Apologia van der Bekiana*, Augustae Vindelic. an. 1723. in 8. plag. 4. edit. et hoc insignita titulo: *Empirica illustris per septem nobilissima euporista familiaria remedia etc. addita est auctoris Apologia aduersus Maurocordati Sycophantias par le Docteur Conrade du Schwaben.*

In

ményem szerint az újabb korba kell sorozni első-sorban egy bizonyos, születésére és iskolázására nézve olasz orvosdoktort, Ferratiust, aki valahogyan Erdélyben szerzett feleséget a Kálnoki grófok nemes családjából, s a folyó évszázadnak a huszadik éve táján otthagya Belső-Dáciát, Jászvásárra költözött orvoslás folytatására. Ilyen volt Fonseca, Hipomena, Trapezuntius, de legfőképpen Michael Schendo von der Beck, aki miután bejárta Európa különféle országait, az erdélyi császári hadak parancsnokának, Steinville grófnak lett udvari orvosa, és az Olton inneni osztrák uralom alá tartozó Oláhországban 1719-ben sikeresen igazgatta az orvosi ügyeket. Innen a szomszédos, az Olton túli Oláhországba is átment az ott dühöngő pestis elfojtására, Maurocordato fejedelem által szívesen meghívatra és szép fizetéssel kecsegtetve. Nemsokára, 1721-ben Oláhország egyetemes kívánságára az ország főorvosává fogadták, de hogy ott az állhatatlan szerencse milyen végletes szeszélyeinek volt kitéve, azt az Augsburgban 1723-ban kiadott nyolcadrétű, négy íves Van der Beck-védírat beszél el hosszú lére eresztve, ezzel a címmel: *Empirica illustris per septem noblissima euporista familiaria remedia stb.* Ehhez van csatolva a szerző *Apologia adversus Maurocordati Sycphantias par le Docteur Conrade du*

In Libello hoc non promiscue, teste Boernero in Fascic. I. Relat. de Libr. physico-medicis antiquis et raris pag. 97. obuiio; quid de Maurocordati huius Valachiae Principis eruditione per *Io. Clericum*, triginta nummis aureis, et aliis muneribus fascinatum, in ordinariis mensuris relationibus Amstelodamensibus publicata, sentiendum sit, instituti ratio non patitur prolixioribus verbis edisserere. Hic idem *Ioan. Nicol. Maurocordatus*, totius Hungaro-Valachiae Princeps est, cui *Ioan. Albert. Fabritius* Bibliothecae suae Graecae volumen XI. inscripsit, cuius pater *Alexander Maurocordatus* fuit, interpres turcicus et Legatus ad Aulam Caesaream Vindobonensem, et Minister in congressu Carlouiciensi plena agendorum auctoritate instructus, Sacri Rom. Imp. Nat. Curios. Academiae commembrum, *Alexandri Magni* cognomine ad d. 1. Dec. an. 1689. cohonestatum, a *Tournefortio* vero in *Descriptione Itin. in Orient.* edit. Paris. et Amstel. an. 1718. Tom. II. pag. 12. ob id potissimum laudatum, quod eruditum *Tractatum medicum* in Italia, Belgio, Germania saepius repetitum *de instrumento respirationis et circulatione sanguinis*, latino idiomate conscripserit, non commemoratis Libris reliquis varia eruditione refertis, quos vel Bucheresti in Valachia, aut alibi gentium typis exscriptos publicauit. Sed *van der Bechius Schendo*, peripateticus hic Transilua-

niae

Schwaben c. műve. Hogy ebben a Boerner Relatio de Libris physico-medice antiquis et raris-a I. kötetének 97. lapja szerint nem gyakran előkerülő könyvecskében mit kell ennek a Maurocordatusnak, Oláhország fejedelmének, a harminc arannyal és egyéb ajándékokkal megígézt János pap által az amsterdami rendes havi jelentésekben közölt tudományáról tartani, annak bővebb szavakkal való kifejtését munkám célja nem engedi. Ez ugyanaz a Ioannes Nicolaus Maurocordatus, az egész Magyar-Oláhország fejedelme, akinek Ioannes Albertus Fabritius ajánlotta az ő Bibliotheca Graecá-jának XI. kötetét, ennek meg Alexander Maurocordatus volt az apja, a törökök tolmácsa és követje a bécsi császári udvarhoz és teljes hatalommal fölruházott minisztere a karlócai kongresszuson, a szent római birodalom természettudós társaságának 1689. december 1-én Alexander Magnus névvel megtisztelt tagja, akit Tournefortius főleg azért említett meg Párizsban és Amsterdamban 1718-ban kiadott Descriptio Itineris in Orientem c. munkája II. kötetének 12. lapján, mert latin nyelven írt egy Olaszországban, Németalföldön és Németországban ismételten kiadott tudós értekezést a lélegzés szervéről és a vérkeringésről, nem is említve többi, változatos témájú tudományos munkáját, melyeket vagy Bukarestben adott ki Oláhországban, vagy más földön. Azonban főleg azért kellett megemlítenem van der Bechius Schendo erdélyi és oláhországi ván-

niae et Valachiae Medicus prouincialis, ea potissimum de caussa a nobis commemorandus erat, quod ille *Historico-Physico-topographicam Valachiae Austriacae subterraneae Descriptionem* ad famigeratissimum Daciae Secretarium Samuelem Köleserium a Keres-Eer, Virum dignitate et litteris illustrissimum epistolari stilo exarauit, insertam *Galleriae di Mineruariperta Albrizzii*, Parte I. pag. 3. seq. edit. Venet. an. 1724. in 12. Adiecta hic ad calcem legitur Köleserii, popularis nostri Debrecziniensis, ad auctorem responsoria Epistola Claudiopoli ad d. 25. Iul. an. 1720. signata tali subnexo tetrasticho:

*Van der Bech est hic, semper peregrinus in orbe,
 Qui longas nulla nouit in Vrbe moras.
 Figeret hunc vni tandem si Iupiter Vrbi,
 Maior in Vrbe foret, qui minor Orbe fuit.*

Schendi hic posteaquam in laudata isthac subterranea Valachiae Austriacae Descriptione topographica varias in ea regione conspicuas Romanae vetustatis reliquias, amplissimam scilicet *Viam Traianam, altaria, delubra, siluas romani exercitus industria plantatas, castrorum metationes*, alia enarrasset, innumeros quoque colles et monticulos varie ibidem dispositos se vidisse commemorat, adserendo, in eorum prominentiis Romani exercitus excubias, aut eleuata Ducum tentoria fuisse olim collocata, eo indicio, quod cuprea ibidem effodiantur hodi-

rum

dororvost, mert egy történet-, természet- és helyrajzi leírást küldött levél-formában a földalatti Osztrák-Oláhországról a méltóságos, tudós, nagyírú Kereseéri Köleséri Sámuelnek, Erdély titkárának, amely Albrizzinak Velencében 1724-ben kiadott tizenkettedrétű Galleria di Minerva riapertá-jában, az I. rész 3. és következő lapján jelent meg. A végéhez mellékelve olvasható Kölesérinek, a mi debreceni honfitársunknak, a szerzőhöz Kolozsvárról 1720. július 25-én írt válaszlevele, evvel az alája biggyesztett négy-soros verssel:

*Van der Bech ez a lény, a világon örökre bolyongó,
kit város sohasem bírt lekötözni soká.*

*Hogyha az Isten végre egyetlen helyre szegezné,
többet nyomna biz ott, mint a világba' nyomott.*

Miután ez a Schendius a hajdani Osztrák-Oláhországnak itt említett nyomtatásos leírásában beszámolt a római ókor azon vidéken látható maradványairól, nevezetesen a felséges Via Traiánáról, az oltárokról, a szentélyekről, a római hadsereg szorgalmas munkájával ültetett erdők-ről, a táborhelyek mérnöki beosztásáról, meg egyebekről, elbeszéli, hogy ő ott számtalan, változatosan elhelyezkedő dombot és kis hegyet látott, hozzáfűzve, hogy ormaikon a római hadsereg őrhelyei vagy a vezérek kiemelkedő sátrai állhattak valaha, abból ítélve, hogy ott még ma is római rézpénzeket ásnak ki. Jól tudjuk, hogy

rum nummismata. Tales colles diuersae amplitudinis, conicam formam referentes, quatuor et amplius orgyas altos, passim in *Cumanorum Iazygumque regione, atque Bihariensi, Békésiensi, Aradiensi, Csanadiensi, et Temesiensi comitatibus*, prae primis vero in spatiosa vicina nobis planitie circumfusa, plurimos inueniri optime nouimus, adeoque idem, vt in solo hoc agro nostro *Debreczinensi* plures, quam quiquaginta iucundo spectaculo facile numeraueris. In horum originem, quantum quidem scire licet, neminem e popularium nostrorum numero, in hunc vsque diem curatius vmquam inquisiuisse existimem, in primaeuone rerum exordio illi a Deo fabricati, aut hominum arte et industria in eam pulchre digestam molem fuerint efformati. Vidimus ipsi in collium nonnullorum lateribus scrobes satis amplos, tres fere orgyas altos, pro recondendis et adseruandis frumentis pro consuetudine gentis excauatos; at inde non modo rerum diuersi generis ossea testaceaue fragmenta, sed terram quoque solam vulgarem nigram fuisse erutam, argillaceam vero aut margaceam flauescente colore nullam, manifestissimis sane indiciis, colles illos nobis visos humana industria fuisse omnino aggestos: in laudata enim omni hac regione, ubi terram effodere tentaueris, ad dimidiam usque orgyam in superficie Telluris nonnisi vulgarem nigrescente colore, deinde profundius versus ima
pro-

ilyen különböző terjedelmű, kúp alakú, négynél is több öl magas dombot nálunk is igen sokat láthatni szanaszét a Kunságban és a Jászságban, meg Bihar-, Békés-, Arad- Csanád- és Temes megyében, főleg pedig a velünk szomszédos tágas, nagy síkságon, mégpedig annyit, hogy pusztán csak a mi debreceni területünkön könnyűszerrel számláhatna össze az ember ötvennél is többet, mint szép látnivalót. Eredetüket illetleg, amennyire nekem áll módomban tudni, azt merném állítani, hogy honfitársaim közül mind a mai napig soha senki se vizsgálta ki gondosabban, vajon a teremtés kezdetén az Istentől remelve vagy emberi kéztől és szorgalomtól formálva nyerték-e szép alakjukat. Magam láttam több ilyen halomnak az oldalán elég széles, három öl mély vermeket, melyeket a nép a terményei elrejtésére és megóvására és szokása szerint, de azokból nemcsak különféle csontból és kagylóhéjból készült holmik töredékei, hanem közönséges fekete föld is került elő egymaga, sárgászínű agyag- vagy márgaföld azonban egyszer sem, világos jeléül annak, hogy ezeket a nálunk látható halmokat csakis emberi munka emelhetette. Az említett egész vidéken ugyanis, ahol csak földet próbál ásni az ember, a föld színén fél ölig csak rendes feketeszínű, de alább, a

progrediendo argillam solam aut margam constanti lege vbique inuenies.

Nulla interim in indicato hoc Hungariae tractu, quo Daciam quoque Ripensem retuleris, aut Romanorum numismata, aut alias veterum monumentorum reliquias, prout in Mediterraena, aut Alpestri fit Dacia, inueniri posse longa edocti sumus experientia. Quid itaque in tanta hac rerum patriarum caligine, de his et reliquis Hungariae collibus in amplissima planitie, nullo obseruato ordine, consitis, ad spectu tamen iucundissimis, eorumque vsu antiquo statuendum sit, aliis, quibus id otii suppetit, rem tamquam altiori indagine dignam examinandam relinquimus, id nouissime saltim adiicientes: *Dionem quoque Cassium Histor. Roman. Libr. LXXI.* aliquam Collium horum, qui Castellorum loco haberentur, iam olim fecisse mentionem. Verum enim vero omnium accuratissimam Valachiae Principatus Descriptionem Geographicam aequae ac Historicam MSctam, figuris exornatam, apud Fridericum Schwantziū, architectum et centurionem militarem Caesareo-Regium se vidisse testatur Car. *Frider. Loewius* in Dissert. Epistolica MScta ad Martin. Schmeizelium exarata, quem is in Borussia natum, et sumptibus Regiis in studiis Mathematicis, aliisque disciplinis eruditum, et mox in Hungariam ad seditiosum principem *Franc. Rákocziū* exmissum, atque in oppugnatione arcis Munkácsiensis
Weszprem. P. II. S tam

mélye felé ásva, tiszta agyagföldet vagy márgát talál az ember mindenütt kivétel nélkül.

Hosszú tapasztalásból tudjuk mellesleg, hogy Magyarország említett részében, ahová a parti Dáciát is számíthatjuk, nem található egyetlen római pénzdarabot, sem más emléktárgyat a régiektől, mint Belső és Havasi Dáciában igenis. Hogy tehát mit tartsunk hazánk történetének ebben a sűrű homályában, Magyarországnak e tágas síkságán minden célzatos rend nélkül található, de szemgyönyörködtető ezen és más halmairól és ősi rendeltetésükről, annak mélyebb kutatásra méltó vizsgálatát azokra hagyom, akiknek idejük van erre, azt jegyezve meg hozzá, hogy már Dio Cassius is említést tett ezekről az erődül szolgáló halmokról *Historia Romaná-jának* LXXI. könyvében. Azonban Löwe Károly Frigyes azt írja Schmeizel Mártonhoz intézett kéziratban, hogy Oláhország fejedelemségének legesleggondosabb földrajzi és történeti leírását, ábrákkal díszítve, Schwanz Frigyes császári és királyi katonai mérnökszázadosnál látta kéziratban, aki Poroszországban született, a király költségén tanult matematikát és más tudományokat, aztán Magyarországra kapott kiküldetést a felkelő Rákóczi fejedelemhez s Munkács várának védelmezésében olyan buzgó

tam strenuum se defensorem praestitisse, vt deditioe vix facta, in captiuitate constituto varia a Caesareanis honorifica iam oblata fuerint officia, quibus tamen illum ob iusiurandum Rakoczio praestitum non prius fungi voluisse, quam Hero suo ad incitas redacto, et nulla amplius emergendi spe adfulgente. Supremi vigiliarum Praefecti munus a Caesare deinde consecutum, et viam vehicularem effractis prius ad *rubram Turrim* rupibus quam Traianus Imperator ob lapidum duritiem perficere non poterat, ex Transilvania ducentem in Valachiam Austriacam aperuisse commodissimam, variisque postea inconstantis fortunae fatis in Hungaria agitatum, in Hungaria inter nos diem obiuisse supremum, atque .Eius *Tractatum topographicum*, vna cum *Tabulis Geographicis* ad Serenissimum Sabaudiae Ducem, *Eugenium*, delatum esse, idem testatur l. c. Patriae Medicus, et Historicus exercitatusimus. Verum his quoque plura de se expectare iubet *Franc. Ios. Sulzer* quidam, centurio et quaestor caussarum militarium caesareus, in *Historia sua Daciae Transalpinae, seu Valachiae et Moldaviae cum reliquae Daciae Historia cohaerente*, quam lege subscriptionis typis propediem publicandam in Ephemer. Vindobon. an. 1779. partic. XCII. obtulit.

ARTI-

tevékenységet fejtett ki, hogy a hódolás után hamarosan, még mikor fogságban volt, a császáriak különféle megtisztelő tisztségeket ajánlottak föl neki. Ezeket azonban ő nem akarta előbb elfogadni, míg urának minden reménye el nem tűnt a fölemelkedésre és végszükségbe nem jutott. Aztán főstrázsamester rangot kapott a császártól s áttörve a vöröstoronyi sziklahegyeket, amire Traján császár a szikla keménysége miatt képtelen volt, kényelmes kocsitutat épített Erdélyből Osztrák-Oláhországba. Aztán változékony szerencséivel élt Magyarországon s itt minálunk halt is meg. Helyrajzi értekezését földrajzi térképlapjaival együtt Jenő szavojai herceg őkegyelmességéhez vitték, mint mindezekről hazánk gyakorlott orvosa és történetírója tanúskodik az idézett műben. De ezeknél is több várakozást ébreszt maga iránt egy bizonyos Sulzer Ferenc József császári hadbíró százados az ő *Historia Daciae Transalpinæ, seu Valachiae et Moldaviae cum reliquæ Daciae historia coherente c.* művével, amelynek előjegyzés alapján hamarosan való kinyomtatását az *Ephemerides Vindobonenses* 1779. évi XCII. részecskéjében ígérte meg.

ARTICVLVS XXXV.

NOVICAMPIANUS (*Albertus*) Gente Polonus, in Academia Cracouiensi publice priuatimque Scholas magno studiosae Iuuentutis emolumento docuit, Theologus atque Philosophus consummatissimus, licet professione minime Medicus, excellentissimus tamen Physicus, et fuit vir scientia medica egregie excultus. Hac eruditione Nouicampiani(*) multiiuga inductus

S 2

Sigis-

(*) En Litteras liberi commeatus *Nouicampiano*, Regii Transilvaniae Principis, Iohannis Sigismundi Praeceptoris, in Poloniam gentile solum redeunti, ab Isabella Regina impertitas, serie hac in lucem proferimus integras! *Isabella, Dei Gratia Regina Hungariae, Dalmatiae, Croatiae etc. Vniuersis et singulis Praelatis, Baronibus, Castellanis, Comitibus, Capitaneis, Belli ductoribus, Prouisoribus, Iudicibus, Consulibus, Iuratis Ciuibus Civitatum, Oppidorum, Villarum, et quarumlibet Possessionum in Regno nostro Hungariae et Transilvaniae; item Illustrissimis, Illustribus, strenuis Passis, Beglerbegis, Chanchiakbegis, Waywodis, eorumque vices gerentibus et aliis officialibus atque Praefectis Potentissimi Imperatoris Turcarum, Amicis Nobis sincere dilectis salutem et felicem quorumcunque successum. Proficiscitur in Poloniam Fidelis Noster Albertus Nouicampianus, Praeceptor Filii Nostri Serenissimi. Rogamus itaque Amicitias Vestras, subditis vero nostris mandamus, vt dum et quandocunque dictus Albertus Nouicampianus ad dominia vestra, honores seu officiolatus Vestros peruenerit simul cum seruatoribus suis et comitiua, libere ac pacifice, et citra vllam pecu-*

niae

XXXV. CIKK

A származására legyel **N O V I C A M P I A N U S** **A L B E R T**, a krakkói egyetemen tartott nyilvános és magánelőadásokat a tanuló ifjúság nagy javára. Tökéletes teológus és filozófus, és bár foglalkozására nézve legkevésbé sem orvos, mégis kiváló természetismerő és gyógyításban kitűnően képzett ember volt. Novocampianusnak* e sokoldalú tudásától indít-

* Ezúttal közléteszem teljes egészében a Lengyelországba hazatérő Novocampianusnak, János Zsigmond erdélyi királyi herceg nevelőjének Izabella királynőtől adott szabad közlekedési engedélyét: „Én Izabella, Isten kegyelméből való királynője Magyarországnak, Dalmáciának, Horvátországnak stb. Üdvözetemet küldöm és jó sikert kívánok mindenben, egyenként és összesen, a főpapoknak, báróknak, várnagyoknak, főispánoknak, kapitányoknak, hadvezéreknek, hadellátóknak, bírácoknak, bányavárosi polgármestereknek, a szabad és a mezővárosok, falvak és bármiféle uradalmak esküdt polgárainak Magyar- és Erdélyországban, úgyszintén a méltóságos és tekintetes derék basáknak, beglerbégeknek, szandzsákbégeknek, vajdáknak, helyetteseiknek és a hatalmas török császár egyéb tisztviselőinek és kasznárainak, őszintén szeretett barátainak. Lengyelországba utazik az én hűséges Novocampianus Albertom, felséges fiam nevelője. Arra kérem tehát Szívességteket, alattvalóimnak pedig meghagyom, hogy amikor és valahányszor csak uradalmatokba, tiszteségetekbe és hivatalaitokba érkezik kíséretársaival és útlevelével az említett Novocampianus, szabadon, békében és minden pénzfizetés nélkül engedjétek és engedtes-

Sigismundus Augustus Poloniarum Rex amplissimo stipendio conductum in Hungariam ad Isabellam Jagelloniam, sororem suam germanam, viduam Ioannis I. Hungariae Regis vxorem eo fine emisit, vt filii vnici, regii Principis, Ioannis Sigismundi studiis et moribus inuigilaret diligentius, addita salubri admonitione, inter caetera niteretur maxime consilio, studioque, atque labore, vt puerum regendis populis, et sermone et Lege, et more, itemque et religione diuersissimis destinatum, teneris ab annis pietate christiana recte institueret, vsuque imbueret atque obfirmaret. Prouinciam hanc sibi delatam acceptamque omni virium contentione dum in aula Hungarico-Transiluanica regia pluribus annis exornaret, coepit corpore, quod a natura exile minusque firmum acceperat, sensim infirmari, cumque coelum Transiluanicum tam inclemens tamque insalubre re ipsa experiretur, vt de recuperanda amissa sanitate paene desperaret, statuit redire ad pristinam, quam deseruit, stationem, sed brevi mox attritus morbi violentia, Cracouiae,

exeun-

niae solutionem dimittere et dimitti facere, quin potius sicubi necessitas postulauerit, Nostra et Filii Nostri Serenissimi causa, illi de saluo conductu prospicere velint, Subditi verb Nostri debeant ac teneantur. Secus non facturi. Praesentibus perfectis, Exhibenti restitutus. Datae Albae Iuliae, d. 20. Augusti, Anno Domini Millesimo Quingentesimo Quinquagesimo Seprimo.

Isabella Regina m. pr.

tatva küldötte ki őt nagyszerű fizetéssel Zsigmond Ágost lengyel király Magyarországra édestestvéréhez, I. János magyar király özvegyen maradt feleségéhez, Jagelló Izabellához, hogy gondosabban vigyázzon egyetlen fiának, János Zsigmond királyi hercegnek a tudományos és erkölcsi nevelésére, azzal a helyes utasítással, hogy oktatásával, tanításával és munkájával a többi között leginkább arra törekedjék, hogy a nyelvükben, törvényeikben, erkölcsökben és vallásukban igen eltérő népek kormányzására hivatott gyereket zsenge korától fogva helyesen oktassa, szoktassa és erősítse a keresztény hitben. Miután ezt a rábízott és elvállalt föladatát több éven át látta el teljes erejével a magyar-erdélyországi királyi udvarban, lassacskán gyengélkedni kezdett testében, amely születésétől fogva sovány és vézna volt, és mivel az erdélyi éghajlatot valósággal olyan szigorúnak és ártalmasnak találta magára nézve, hogy majdnem elvesztette reményét egészsége visszanyerhetése tekintetében, elhatározta, hogy visszatér régi, elhagyott állásába, de a betegség

sétek tovább, sőt ha a szükség úgy kívánná, magam és felséges fiam kedvéért, biztos kíséretről gondoskodjatok neki, alattvalóim pedig tartsák ezt becsületbeli kötelességüknek. Nehogy másképp legyen! A jelen iratot elolvasás után adjátok vissza a felmutatónak. Kelt Gyulafehérvárott az Úr ezerötszázötvenhetedik esztendejében, augusztus 20-án.

Izabella királynő s. k."

exeunte anno 1558. vix aetatis annos quinquaginta supergressus expirauit, cadauer eius ibidem in aede SS. Trinitati dicata, funere sollemni tumulatum, et monumento nobili coniectum est, a Vigilantio Gregorio et Benedicto Herbesto, suis olim discipulis Ligata et prosa oratione parentatum. Memoriam Nostri Simon Starauolscius in primis in Centuria Scriptorum Polonicorum pluribus recoluit edita Francof. anno 1625. 4. repetita Venet. anno 1627. in 4. et Vratislav. anno 1734.

O P E R A

- 1) *De Accentibus et recta Pronunciatione in vsum studiosae iuuentutis Liber singularis.* Cracouiae apud Viduam Floriani Vnglerii anno 1548. in 8. Tanta auiditate Libellus exceptus est, vt an. 1551. Hieron. Scharffenbergius et an. 1567. Stanisl. Scharffenbergius ibidem typis suis recuderint.
- 2) *Annotationes in Fabricationem Hominis, a Cicerone Libro II. de Natura Deorum descriptam. Dissertatio, vtrum Cor, an Iecur, in formatione foetus consistat prius. Oratio de Laude Physices, habitada Librum Aristotelis exotericum περὶ κόσμον, id est, de Mundo inscriptum discipulis suis publice praelegere, et Commentariis illustrare inciperet.* Opuscula haec apud Lazarum Andreae Cracouiae

erejétől csakhamar elgyengítve, 1558. végén, alig múltván ötven éves, meghalt Krakkóban. Testét ugyanott a Szentháromság-templomban temették el ünnepélyesen s látták el szép síremléssel. Hajdani diákjai, Herbest Vigilantius György és Benedek, mondtak fölötte gyászbeszédet versben és prózában. Kartársunk emlékét Sztaravolszki Simon a Frankfurtban 1625-ben kiadott negyedréti s Velenében 1627-ben, Boroszlóban meg 1734-ben újra kiadott negyedréti Centuria Scriptorum Polonicorum-ban tisztelte meg hosszabb szóval.

M Ű V E I

1. De Accentibus et recta Pronunciatione in usum studiosae iuventutis Liber singularis. Krakkóban, Ungler Flórián özvegyénél, 1548. in 8. Ezt a kis könyvet úgy elkapkodták, hogy 1551-ben Scharffenberg Jeromos, 1567-ben pedig Scharffenberg Szaniszló is kiadta saját nyomdájában ugyanott.
2. Annotationes in Fabricationem Hominis, a Cicerone Libro II. de Natura Deorum descriptam. Dissertatio, utrum Cor, an Jecur, in formatione foetus consistat prius, Beszéd az élettan dicséretéről, melyet akkor tartott, mikor Aristoteles *περὶ κόσμου*, azaz a Világról című népszerű bölcséleti munkáját kezdte nyilvánosan előadni és magyarázni tanítványainak. Merklin mondja a Lindenius renovatus 21. lapján, hogy ez a kis mű

anno 1551. in 8. iunctim prodiisse Merklinus
in Lindenio renov. pag. 21. perhibet.**

3) Sco-

(**) Hanc Hominis Fabricationem a Cicerone propositam, et a Nouicampiano Nostro hic explicatam, disertissimus Hód-Mező-Vásárhellyiensium Helv. Conf. V. D. Minister, *Beniamin Szönyi*, bis geminis Rythmis Hungaricis, *De Structura partium corporis humani* inscriptis, scite admodum ad mentem Galeni expressit, cum praemissis aliis quibusdam *de Coelo, Terra, quatuor Elemeutis, Iride, dierum ac noctium, atque tempestatum anni vicissitudine* concinnatis Meditationibus, summam rerum Fabricatoris sapientiam enarrantibus. Adnexa haec sunt singula *Puerorum Physicae* a Car. Rollino Gallice *Physique des Enfans* nuper scriptae, et nunc a Beniamino Nostro

- 1) Hungaricae consuetudini donatae, et sub titl. *Gyermekek' Fizikája*. Posonii anno 1774. 8. plag. 12. editae. Quum nemo, quod equidem sciam, ita diuerso, tamque sublimi Carminum Hungaricorum genere Patriam ornauerit, e re nostra esse duximus reliqua quoque praeclarissimi Poetae huius Hungari prodere opuscula:
- 2) *Szentelek' Hegedűje*. i. e. Sanctorum Fidicula. Claudiop. per St. Paldi, anno 1762. in 8. Iterat Poson. typis Mich. Landerer anno 1771. 8. Recus. ibid. ab eodem anno 1774. in 12. plag. 20. Repetit. Vacii per Franc. Ambro. an. 1777. 8. Liber hic amplius quam CL. continet Hymnos, in laudes summi Numinis fidibus Hungaricis modulandos: interserti inueniuntur versiculi, Num. LXXVI. a doctoribus Medicinae, et Num. CXIV. ab obstetricibus, et aliis, in functione munerum suorum constitutis, recitandi.
- 3) *Imádságok' Imádsága, és Kegyesseg Nap-Száma*. Posonii anno 1773. repet. ibid. anno 1774. in

Andreas Lázár nyomdájában nyolcadrétben jelent meg 1551-ben Krakkóban.*

** Az embernek ezt a Cicerótól fölvetett és a mi Novicampianusunktól itt kifejtett megalkotását a szépszavú hódmezővásárhelyi református igehirdető, Szőnyi Benjámín, az emberi test részeinek a szerkezetéről című négy soros magyar versszakokban írta meg igen okosan, Galenus fölfogása szerint, előre bocsátva az égről, a földről, a négy elemről, a szivárványról, a nappalok, éjjelek és évszakok váltakozásáról szóló szép elmélkedéseket, amelyek a világ teremtetőjének roppant bölcsességéről tesznek tanúságot. Mindez a Rollin Károly által nemrég franciául írt *Physique des Enfans*-nak a mi Benjámínunk által magyarra fordított

1. *Gyermekek' Fisikája* című nyolcadrétű, tizenkét íves művéhez csatlakozik, mely Pozsonyban jelent meg 1774-ben. Mivel — amennyire én tudom — senki sem gazdagította hazánkat magyar verseknek ilyen változatos tárgyú és magasröptű fajtájával, célszerűnek tartottam e híres magyar költő többi munkáját is megemlíteni:
2. *Szentek Hegedűje*, azaz (latinul) *Sanctorum Fidicula*. Kolozsvár, Páldi István betűivel, 1762-ben, nyolcadréten. Újra kiadva Pozsonyban, Landerer Mihály betűivel, 1771-ben, nyolcadréten. Újranyomva ugyanott, ugyanő általa 1774-ben, tizenkettedrétben, 20 íven. Újra kiadva Vácon, Ambró Ferenc keze munkájával, nyolcadréten. Ez a könyv több mint 150 magyar dallamra készített Isten-dicsérő himnuszt foglal magába. Közbeiktatva található benne 76 olyan vers, amelyet az orvosdoktoroknak stb. és 114 olyan vers, amelyet a bábáknak és egyebeknek kell munkájuk végzése közben elmondaniuk.
3. *Imádságok' Imádsága, es Kegyesseg Nap-száma*, Pozsonyban, 1773-ban; újra kiadva ugyanott, 1774-ben tizen-

3) *Scopus Biblicus Veteris et Noui Testamenti, cum Annotationibus summam Doctrinae Christianae*

S 4

nae

12. plag. 3 ½. duo sunt Libelli, quorum ille Orationis Dominicae interpretationem metricam; hic vero Meditationes XIV. singulis Hebdomadis diebus relegendas, nullis vinctas numeris, exhibet.

- 4) *De veritate Religionis Christianae ex Miraculis et Mirabilibus Christi demonstrata*, Elegiis Hungaricis expressa. Prelum Typothetarum graue hoc opus exspectat.
- 5) *Epigrammatum Liber singularis*. Magna profecto animi oblectatione legi poterunt, quae Iano Pannonio Nostro conferre equidem non ausim, Ioanni tamen Sambuco in Emblematis, Ioanni Bocatio in Libris Hungaridum, Io. Sommero, Io. Filitzkio, Io. Gyalogio, Io. Lázario, reliquisque Hungarorum Poetis vix elegantia et suavitate sua quidquam cedere videntur. Vtinam impedimenta bonis posita mentibus eluctari valeant! Eodem infelici fato premuntur *Francisci* quoque *Lónyai* de *Nagy-Lónya*, Nobilis Equitis Hungari carmina, Ill. Colonello Comiti Francisco Károly inscripta: en habe Specimen ingeniosi huius Poetae Hungari tali expressum Epigrammate: Ad Clar. Virum Stephanum Mánndi, egregium Poetam condam Georg. Farkas (Lupum Latinis significat) sarcasticis perstringentem:

Incassum Veterem carpis Veterane Poetam:

Nil lupus ingenio cedit Amice tuo.

Tu tamen es Vates: tetigisti Insigne Leonem

Esse meum; fingis vota dedisse lupum.

Agrestem frustra vocitas, si vera fatendum est,

Fictus, inurbanus non fuit iste lupus:

Hospitis officio functus, dedit omnia gratis,

Stramina, lecta, focum, cum stabuloque domum.

Nomi-

3. Scopus Biblicus Veteris et Novi Testamenti, cum Annotationibus summam Doctrinae Chri-

kettedréten, 3 ½ íven. Ez két kis könyv, melyek közül az egyik a miatyánkot foglalja magában verses alakban, a másik meg a hét egyes napjaira szánt tizennégy elolvasni való elmélkedést tartalmaz prózában.

4. A keresztény hitnek Krisztus csodái és bámulatosságai segítségével bebizonyított helyességéről. Magyar disztichonokba foglalva. Ez a nagyjelentőségű munka nyomdász sajtójára vár.

5. Egy könyvre való latin epigrammája, melyeket ugyan nem mernék összehasonlítani Janus Pannoniusunkéival, de Zsámboki János Emblemá-inál, Bocatius János Libri Hungaridum-ánál, Sommer János, Filitzki János, Gyalog János, Lázár János és a többi magyar költő verseinél aligha látszanak gyengébbeknek szépségben és kedvességben. Bárcsak átküzdhetnék magukat a jó szándékkal emelt akadályokon! Ugyanilyen szerencsétlen sors sújtja nagylónyai Lónyai Ferenc magyar nemesnek méltóságos gróf Károlyi Ferenc ezredesnek ajánlott verseit. Itt közlöm mutatóba ennek a tehetséges magyar költőnek a következő címmel ellátott epigramját: A híres Mánndi Istvánhoz, a kiváló költőhöz, aki valamikor mérges sorokkal gyalázta Farkas (latinul: Lupus) Györgyöt:

*Hasztalan ingerled, vén hős, a csatába' tapasztalt
költőt: nem hátrál szellem előtt e csikasz.*

*Ámde te költő vagy: mondád, címerem hogy oroszlán
és a csikasz megadott, mit csak ígért: ugy írod.*

*Hasztalanul nevezéd barbárnak, igaz, de bevallhadd:
álnok, durva paraszt nem vala mégse csikasz.*

*Vendégül látott s megadott mindent kegyes-ingeny:
almot, kandallót, hajlékot, takarót.*

nae complectentibus, Cracov. Lazarus Andreae excudit anno 1553. in 8. maj. Praemissa est prae-

*Nominis ex etymo si rem deducis, agrestem,
Non, sed terrenum dicito, terra fuit.
Corpus ut in terram, sic mens remeavit ad astra,
Sedibus aethereis non habet vrsa locum.
Vrsas qui primus mentitus ad aethera vexit,
Non vidit similes fors miser ille feras:
Nam pro caudis Vrsarum sex sidera monstrant
Astrologi, cauda cum tamen Vrsa caret.
Debuit ergo: lupus potius finxisse vetustas,
Namque lupus caudam, ni spoliatur, habet.
Si lupus Hungaricus iam sit super astra locatus,
Cede supervacuo Menalis Vrsa polo.
Iam gibbos imponat equis, et cornua tauris
Demat, eritque caper tigris, et Vrsus aper.*

Viuenti vero sibi tale ad calamum nobis dictavit Epitaphium:

*Cunas Dobsza, Patak libros, liberosque Deregnyó,
Som requiem, aeternam dat super astra Deus.
Corporis exhausti licet hoc tegat ossa sepulcrum,
Vrna sed ingenium non capit ista meum.
Ignis, edaxque potest depascere cuncta vetustas,
Virtutem in cineres vertere flamma nequit.
Viuent ingenii partus post funera nostri,
Parte mei nequeo nobiliore mori.
Lugent laurigerae me decedente Camoenae,
Plectra mouent lentis luctisonisque modis.
Ora rigant teneri (circum pia turba) nepotes:
Sola parum quae me defleat, Vxor erit.
Lugebat viuo, fuerat me sospite tristis;
Amisso poterat laetior esse viro.
Carpe Viator iter, nec iam tibi plura loquentis
Vltima Francisci verba monentis habe:
Fida tibi potius tua quam sibi sit, precor, Vxor:
Vix est fida tibi fida marita sibi.*

stianae complectentibus. Krakkóban Lázár András nyomtatta 1553-ban nagy 8° alakban. Elejére egy

*Hogyha nevén akarod megmondani: nem vala mezzőn,
csak földön termett, hisz csupa föld vala ez.
Testem a földre került, de a lelkem az égbe repült föl:
égi tanyán nem hord medve se bundaruhát.
Az, ki sugallatból legelbször vitt anyamedvét
égbe, sosem látott medveanyát idelent,
mert csillagnézők hat csillagot is mutogatnak
farkul a Medvéknek, bár idelent soha sincs.
Képzelt volna tehát oda farkasokat biz az ókor,
mert ha le nem vágják, van farkuk legalább.
Hogyha magyar farkas majd följut a csillagos égbe,
kotródj, Medve, terád nincs szükség odaát.
Rakjon lóra púpos, s a bikáról törje le szarvát,
légyen a tigris a bak és apamedve a kan.*

Még életében ezt a sirverset mondta nekem tollba:

*Bölcsőt Dobsza, Patak tudományt nyújtott, de Deregnyő
gyermekeket, sirt Som, ám örököltet az Ur.
Bárha szegény testem betakarja is odva siromnak,
ámde a gondolatom nem veszi bé a sirom.
Mindent elpusztíthat a tűz s fölfalhat az óság,
ám amit alkottál, meg nem emésztheti láng.
Szellemi termékünk túléli porunk temetését:
nem bír e jobb részem sirba suvadni sosem.
Holtom után meggyászolnak koszorusfejű múzsák:
lassu, síralmas dalt penget ölükben a lant.
Ájtatosok közepett unokáim könnye pörög le,
csak feleségem nem gyászol ilyen szomorun.
Gyászolt éltemben, s eleget búszult a szívében:
lelke a holtom után fölvidul újra talán.
Menj az utadra, utas, résd jól az eszedbe, Ferenc mit
szól hozzád ezután végüzenetje gyanánt:
Inkább légy nőd öre magad, mint ő a magáé,
mert ha magára hagyod, vissza aligha hívod.*

- praefatio ad Ioannem Sigismundum, Regis Hungariae filium directa. Sapient. XIII. *Vani sunt omnes homine, in quibus non est scientia Dei.* Repet. Antuerp. anno 1555. et 1559. Item Lugduni apud Alex. de Marsiliis anno 1572. 12.
- 4) *Assertio quorundam, qua inter ceteras non paucas affirmant: Charitatem non esse maiorem, seu praestantiorum fide in hac vita.* Ab Alberto Nouicampiano scriptura sacra et testimoniis Orthodoxorum confutata. Cracov. apud haeredes Marci Scharffenbergeri an. 1555. in 8.
- 5) *De Corruptissimis saeculi huius Moribus, variisque atque turbulentis in Religione Christiana Doctrinis, Oratio.* Ad Serenissimam Isabellam Reginam: Illustrissimumque Principem, Ioannem Sigismundum, Regem Designatum; et ad Amplissimos Ordines Regni Hungariae atque Transilvaniae. Scripta est Colosuarii in Comitibus generalibus anno Domini 1556. celebratis. Cracov. anno a Natali Christiano 1557. in 8. typis haered. M. Scharffenberger. Recusa Colon. anno 1561. 8. adiectis *Erasmi Rotterodami Epistolis duabus de Doctrina et Moribus Pseudo-Euangelicorum.* Lugduni anno 1572. in 12. omissis laudati Erasmi Epistolis in lucem reuocata.
- 6) *Apologia pro catholica fide et doctrina de veritate corporis Iesu Christi in Eucharistia, de caeterisque Sacramentis; Liturgiae item seu Missae Sacrificio, ac aliis omnibus fere, quae hoc*

- János Zsigmond magyar királyfihoz intézett előszó van tőve a Bölcsesség könyvének XIII. fejezetéből: Tévúton jár mindenki, aki nem tud Istenről. Újra kiadva Antwerpen, 1555. és 1559, továbbá Alexander de Marsiliis nyomdájában, Lyonban, 1572-ben. 12°-en.
4. *Assertio quorundam, qua inter ceteras non paucas affirmant: Charitatem non esse maiorem, seu praestantio rem fide in hac vita.* Albertus Novicampianus által megcáfolva a szentírás és az orthodoxok iratai segítségével. Krakkóban, Scharffenberger Márkus örökösénél, 1555. 8°.
 5. *De corruptissimis saeculi huius Moribus, variisque atque turbulentis in Religione Christiana Doctrinis, Oratio.* A felséges Izabella királynőhöz, a méltóságos János Zsigmond fejedelemhez és megválasztott királyhoz s Magyarország és Erdély hatalmas rendjeihez. Írva Kolozsvárott, az Úr 1556. évében tartott országgyűlésen. Krakkóban, Krisztus születése után 1557-ben, 8°., Scharffenberger Márkus betűivel. Újranyomva Kölnben nyolcadréten, 1561-ben hozzátéve Rotterdami Erazmusz két levelét az ál-evangélikusok tanáról és erkölceiről. Ezt aztán Lyonban 12°-en tették közzé 1572-ben, elhagyva az említett Erazmusz leveleit.
 6. *Apologia pro catholica fide et doctrina de veritate corporis Iesu Christi in Eucharistia, de caeterisque Sacramentis; Liturgiae item seu Missae Sacrificio, ac aliis omnibus fere, quae*

seculo controuertuntur. In Transilvania Tordae in comitiis anno, a Christo nato 1557. oblata. Praemissa est Epistola ad Illustrissimum Principem Ioannem Sigismundum, Hungariae et Transilvaniae Regem Designatum: Praefatioque ad omnium ordinum Regni vtriusque Viros Spectabiles et Ornatisimos; in quibus Ratio et Ordo Apologiae exponuntur. Cracov. anno a redempto mundo 1559. 4. cum gratia et Priuilegio Regiae Maiest.

- 7) *Oratio, de Potestatibus geminis, quibus regitur Mundus, Ecclesiastica et Regia, tum quae illarum officia sint, et de aliis non paucis, de quibus hoc seculo plurimi inter se contendunt, digladianturque non sine magno Christianae Reipublicae malo.* Huius facit mentionem Auctor in praefatione praemissae statim Apologiae, sed quia ea in medium numquam prolata est, permansisse semper ineditam suspicamur.

ARTICVLVS XXXVI.

PAKSI SZATHMARI (*Paullus*) *Michaëlis Paxi Szathmari* Effigiem Vitae, rudi penicillo delineatam, Collectores *Musei Heluetici* Partic. IV. pag. 649. seqq. adspiciendam nobis exhibuerunt: praestitit idem cum enumeratione Scriptorum in compendio Auctor quoque des neuen gelehrten Europa, Part. XII. pag. 856. seq. edit. Wolffeb. anno 1757. in 8. quam vero acerba inconstantis et varie ludentis fortunae

fata,

hoc seculo controvertuntur. Bemutatva Erdélyben, a Krisztus születése után 1557-ben tartott tordai országgyűlésen. Elején egy levél van méltóságos János Zsigmond fejedelemhez, Magyar- és Erdélyország megválasztott királyához, meg egy előszó mindkét ország mindenrendű tekintetes és előkelő emberéhez. Ezekben az Apologia rendszerét és beosztását adja elő. Krakkóban a világ megváltása után 1559-ben 4°, a király öfelségének kegyes engedélyével.

7. „Beszéd az embereket kormányzó két hatalmaságról, az egyháziról és a királyiról, meg hogy mindegyiknek mi a kötelessége és még sok más dologról, amelyekről manapság igen sokan vitakoznak és kardoskodnak a kereszténység nagy kárára.” Erről szól a szerző az előbb említett Apologia előszavában, de mivel sohasem került nyilvánosságra, azt gyanítom, hogy mindeddig kiadatlan maradt.

XXXVI. CIKK

SZATHMÁRI PAKSI PÁL. Szathmári Paksi Mihály nagyjából vázolt életrajzát a Museum Helveticum szerkesztői a IV. rész 649. és köv. lapjain tárták szemünk elé. Ugyanezt végezte, iratai fölsorolásával együtt, rövidre fogva, a Das neue gelehrte Europa szerzője is a XII. rész 856. és köv. oldalán, melyet Wolffenbüttelben 1757-ben adott ki nyolcadré-

fata, vna cum Gymnasiis Albensi, Maros-Vásárhelyiensi, et S. Patakiensi, in quibus XXVIII. et amplius annos Philosophiae partim, partim Theologiae munus incredibili sedulitate maximaque nominis fama obiuit, fuerit per vices expertus, Rev. *Iosephus Benkö*, in *Transilvania sua, orbi nondum satis cognita*, Vindob. an. 1778. in 8. edita, Tom. II. §. CCLX. num. 3. et 4. luculentissime enarravit. Virum hunc multis praeclaris Libris editis celebrem ob id potissimum magna prudentiae et sagacitatis laude dignum iudicauerim, quod filios quidem omnes, quos ex *Iuditha Ember*, Debreczinensi, plures susceperat, litterarum studiis addicendos existimavit, *Michaëlem* tamen, *Stephanum*, et *Paullum* suo ipse exemplo ad excolendas non modo theologicas, sed etiam philosophicas, omni elegantioris litteraturae vetustate exornatas, scientias ita animavit, vt *Stephanus* in *Athenaeo Debreczinensi*, *Michaël* vero et *Paullus*, S. Patakiensi, celebres euadere potuerint Professores, et Ludorum horum litterariorum moderatores sollertissimi. *Paullus P. Szathmári* Noster ita praeclarum Patrem veneratus, ita eximios Fratres nactus, posteaquam indefessa domi forisque industria ac exercitatione solidioris omnis doctrinae notitiam sibi compararet, et mox Franequerae Frisiorum inter Batauos ad diem 29. Iun. anno 1758. suprema medicinae laurea exornaretur, atque nouissime Philosophiae ec Mathematicum Professor publicus in Gymnasio S. Patakiensi renunciaretur, tanta eum alacrita-

te

ten. Hogy pedig az állhatatlan és hamisan kacér szerencsének milyen keserves fordulatait kellett megélnie változtatva, a gyulafehérvári, marosvásárhelyi és sárospataki gimnáziumokkal együtt, amelyekben huszonnyolcnál több évig tanította nagy hírnevére, hihetetlen buzgalommal, hol a bölcseletet, hol a vallástudományt, azt tiszt. Benkő József beszéli el szépen Bécsben, 1778-ban kiadott, nyolcadrétű Transilvania orbi nondum satis cognita c. művének II. kötetében, a 260. cikkely 2. és 4. számában. Ezt az embert, akit sok kiadott könyve tett híressé, főleg azért mondhatnám méltónak a bölcsesség és okosság nagy dicséretére, mert bár a debreceni Ember Judittól született valamennyi fiát tudományos foglalkozásra adta, de mégis Mihályt, Istvánt és Pált annyira föllelkesítette saját példájával nemcsak a teológiai, hanem a minden bájjal ékes szép-irodalmi tudományok művelésére, hogy István a debreceni, Mihály és Pál pedig a tudományok sárospataki csarnokában lehetett híres professzor és ezen főiskolák okos igazgatója. A mi Szathmári Paksiként ilyen hírneves apa szárnyai alatt és ilyen kiváló testvérek környezetében nőtt fel s miután idehaza és külföldön fáradszorgalmával és gyakorlattal megszerezte a szilárdabb tudomány ismeretét, majd pedig a fríz Franekerben, holland földön, 1758. június 29-én megkapta diplomáját az orvostudományból, legvégül meg nyilvános bölcselet- és matematika-professzorral választották a sárospataki gimnáziumban, tudomásom szerint olyan serényen végezte mindkét munkáját, a nyilvános

te vtramque hanc et Professoris publici, et Medici clinici prouinciam administrasse nouimus, vt dubium reuera sit, docendone clarior, quam morbis tollendis exstiterit ad obitum vsque, qui quidem ipsi die 16. Aug. an. 1766. praematurus obtigit. Silentio interea praetereundum esse haud duxerim, *Paullum* Nostrum in depellendis hominum infirmitatibus, medicamentis non tam arte et labore magno paratis, quam domesticis, vt plurimum, et inuentu facilioribus, iisque parce admodum, et non nisi vrgente necessitate, exhibitis, nomen Medici fuisse egregie tuitum.

OPERA

- 1) Dissert. *De Simplicium Remediorum prae operose concinnatis praestantia*. Praes. Guilielmo Ouwens I. V. Med. Doct. Franequerae Frisior. anno 1757. in 4. plag. 4. Inscripta illa est Excellentiss. Illustriss. ac Magnific. Comitum in Transilvania, Ioannis Lázár, Lib. Baronis in Gyalakuta, Adami et Ladislai S. R. I. Comitum Teleki de Szék; Wolffgangi et Paulli Bethlen, Francisci Gyulai, et Wolffgangi Bánfi de Lossoncz honoribus. Recusa Claudiopoli Transiluanorum typis Stephani Paldi anno 1760. in 4.

2) Dis-

tanárét és a betegen tanult orvosét egyaránt, hogy igazán nem lehet megítélni, a katedrán volt-e híresebb egész haláláig — amely túl korán, 1766. augusztus 16-án történt — vagy a betegségek gyógyításában. De azért azt is meg kell mondanom, hogy Pálunk az emberek betegségeinek a gyógyításában általában nem annyira a mesterséges úton, nagy munkával készült, mint inkább a ház táján levő és könnyebben föllelhető, de ebben az esetben is csak szűkösen és szükség esetén rendelt orvosságok alkalmazásával szerezte meg a kiváló orvos nevét.

M Ű V E I

1. Értekezés De Simplicium Remediorum prae opere concinnatis praestantia. Ouwens. Vilmos, mindkét jog és orvostudomány doktorának elnökletével. A frízöldi Franekerben 1757. in 4. 4 íven. Nagyméltóságú, méltóságos és nagyságos erdélyi főispánoknak, Lázár János gyalakutai bárónak, széki Teleki Ádám és László szentbirodalmi grófoknak, Bethlen Farkasnak és Pálnak, Gyulai Ferencnek és losonci Bánfi Farkasnak ajánlva. Újranyomták az erdélyi Kolozsvárott, Páldi István betűivel 1760-ban in 4.

- 2) Dissert. inaug. med. *De Morte Naturali Franequeræ* anno 1758. in 4. plag. 12. Repetita *Claudiopoli* anno 1760. in 4.*

ARTI-

(*) Quantum Natio nostra Hungarica Academiae Frisiorum Franequeranae debeat, ex fastis Vniuersitatis illius licet facile colligere: posteaquam enim inter studiosos August. et Heluet. Confess. addictorum ea an. 1613. exorta est Vittebergæ dissensio, quam antea inde ab exordio Reformationis Sacrorum fere solam agminatim studiorum caussa frequentauerant, vt facta mutua inter fratres secessione, Matriculam quoque Coetus sui Hungarici quinque viri, *Stephanus Keresztszegi*, *Mart. Viski*, *Andr. Kis-Várdai*, *Martinus Totfalusi*, et *Ios. Tsengeri Vitteberga* in Patriam adportarint, et in Bibliotheca Nagy-Bányensi reposuerint, Franequeranas praeprimis Musarum sedes eo numero Nostri frequentare coeperunt, vt seculi vnus intervallo plures multo quam quadringenti nomina sua Vniuersitatis Franequeranae Albo inscripserint. Prolixum quia foret catalogum hunc e Protocollo per anŕorum seriem contextum hic subnectere integrum, eos itaque vnice loco hoc recensendos delegimus, qui studii Medici caussa apud Franequeranos diuersati sunt: anno 1642. *Benedictus Arkosi*, anno 1651. *Samuel Enyedi*, anno 1657. *Paulus Görgei*, anno 1665. *Io. Köpetzi*, anno 1672. *Paal. Tartzali*, anno 1674. *Franc. P. Pápai*, anno 1683. *St. Fejérvári*, an. 1686. *Sam. Köleséri*, anno 1692. *St. Huszti*, an. 1694. *Georg Briccius de Vizakna*, anno 1697. *St. Fogarasi*, anno 1700. *Io. Csuzi Cseh*, anno 1701. *Io. Herczeg Debrecinus*, anno 1702. *Io. Oervendi*, anno 1704. *Matth. Hentzidai*, etc. Qui vero reliqui labenti hoc seculo e popularium

nostro-

2. Orvosavató értekezés De Morte Naturali. Franekerben 1758-ban in 4. 12. íven Újra kiadva Kolozsvárott 1760-ban 4°-en.*

* Hogy a mi magyar nemzetünk mennyivel tartozik a franekeri akadémiának Frízföldön, azt könnyen meg lehet állapítani az ottani egyetem történetéből. Miután ugyanis 1613-ban olyan véleménykülönbség támadt az ágostai és a helvét hitvallást követő diákok közt Wittenbergben, ahova már a vallási szertartások visszaalakítása óta szinte kizárólag jártak csoportosan tanulmányi célból, hogy e vallástestvérek kölcsönös megegyezéssel szétvándoroltak s a Keresztszegi Istvánból, Viski Mártonból, Kisvárdai Andrásból, Tótfalusi Mártonból és Csengeri Józsefből álló ötös bizottság a magyar diáktestület anyakönyvét is hazahozta Wittenbergből s a nagybányai könyvtárban helyezte el. Főleg a franekeri iskolát látogatták ezután a mi hittestvéreink, mégpedig olyan számmal, hogy egy évszázad alatt négyszáznál jóval többen íratkoztak be a franekeri egyetem anyakönyvébe. Mivel igen hosszú volna kiírni ezt az évsorrendben kiállított névjegyzéket az anyakönyvből teljes egészében, ezért ezen a helyen csak azokat szándékszem felsorolni, akik orvostudomány elsajátítása végett tartózkodtak Franekerben: 1642-ben Árkosi Benedek, 1651-ben Enyedi Sámuel, 1657-ben Görgei Pál, 1665-ben Köpetzi János, 1672-ben Tartzali Pál, 1674-ben Pápai Páriz Ferenc, 1683-ban Fejérvári István, 1686-ban Köleséri Sámuel, 1692-ben Huszti István, 1694-ben Vizaknai Beretzk György, 1697-ben Fogarasi István, 1700-ban Csúzi Cseh János, 1701-ben a debreceni Herczegh János, 1702-ben Oervendi János, 1704-ben Hentzidai Mátyás stb. Hogy pedig kik nyerték el Franekerben honfitársaink

ARTICVLVS XXXVII.

P' E T S I (*aliter Peechi Lucas*) Praenobilis hic
 Hungarus loco natiuitatis non minus,
 quam

nostrorum numero Doctorum in Medicina axiomatibus
 Franequerae coonestati fuerint, alii facile referre iam
 poterunt, nos *Paullum Nostrum* heic loci indicauisse
 sufficiat. Eadem hac opera iuuabit reliquorum quoque
 Professorum Ill. Gymnasii Helv. Conf. add. S. Patakensis
 Catalogum, inde a prima origine ad nostra vsque tem-
 pora continuatum, prout is in Libro Legum Scholae
 laudatae, atque Historia Eccles. Pauli reperitur, hic ad-
 necere integrum: licet anno iam 1522. nobilem Ludum
 litterarium dicto loco existisse fide monumentorum
 constet, prior tamen illius moderator nominari nequit,
 nisi *Stephanus Kopátsi* circa an. 1550. *Io. Vitus Balsara-
 tius*, Med. Doctor, ab anno 1556. ad 1567. *Basi-
 lius Szikszai*, anno 1565. mort. anno 1575. *Georg. Caesar
 Cassouiensis* circa an. 1577. *Matth. Thoraconymus*, anno
 1589. *Demet. Krakkai*, anno 1596. *Moises Vásárhelyi*,
 anno 1601. *Mich. Lani Szepsinus*, circa an. 1612. *Steph.
 Siderius Szikszai*, frater *Io. Siderii*, Pastoris Tartzaliensis,
 anno 1612. *Georg. Korotx Szepsi*, anno 1614. *Ge. Lövei*,
Io. Szentzi, *Io. Filiuzki*, anno 1620. *Mart. Dus Muraközi*,
 anno 1622. *Bened. Bakai*, an. 1630. *Ge. Salánki*,
Andr. Ruskai, anno 1631. *Ge. Zemlényi*, anno 1634.
Paul. Szepsi, 1636. *Io. Simándi*, *Matth. Komjáti*, *Franc.
 Verétzi*, 1637. *Steph. Fövényesi*, *Io. Bényei*, anno 1639.
Dav. Valerius ex Iudaeo Christianus, Med. Doctor, *Io.
 Tolnai* circa an. 1646. *Dan. Kolosi*, *Io. Amos Comenius*,
Alex. Huszti, *Io. Zebegnyei*,

anno

XXXVII. CIKK

P É T S I (másképp Peechi) LUKÁCS. Ez a nagy-
hírű magyar ember nagyszombati volt szülő- és

közül az orvosdoktor címet a jelen században, arról majd mások könnyen számot adhatnak; legyen elég, hogy én itt megemlítettem a mi Pálunkat. Öröömre szolgál azonban, hogy ezúttal ide foglalhatom a reformátusok híres sárospataki gimnáziuma többi professzorának a névjegyzékét is teljes egészében, az iskola alapításától a mostani korig folyamatosan, ahogy az az említett iskola törvénykönyvében és Ember Pál Historia Ecclesiastica-jában található. Bár az iratok tanúsága szerint már 1522-ben is volt ezen a helyen egy jónevű iskola, de mégsem tudjuk megnevezni korábbi igazgatóját, mint 1550 táján Kopátsi Istvánt. Utána következett Balsaráti Vítus János orvosdoktor 1556—1567., Szikszai Fabritius Balázs 1565., megh. 1575., Kassai György Cézár 1577 táján, Thoraconymus Mátyás 1589., Krakkai Demeter 1596., Vásárhelyi Mózes 1601., a szepesi Lányi Mihály 1612 táján, Szikszai Siderius István, Siderius János tarcali lelkipásztor testvére, 1612., Szepesi Korotz György 1614., Lövei György, Szentzi János, Filitzki János 1620., Muraközi Dus Márton 1622., Bakai Benedek 1630., Salánki György, Ruzskai András 1631., Zemlényi György 1634., Szepesi Pál 1636., Simándi János, Komjáti Máté, Verézi Ferenc 1637., Fövényesi István, Bényei János 1639., a zsidóból lett keresztény Valerius Dávid orvosdoktor, Tolnai János 1646 táján, Kolosi Dániel, Komenský János Ámosz,

quam habitationis, Tirnauiensis est: virum ordinis Religiosi, et illustrandarum rerum patria-

rum

anno 1643. 8. Ian. *Casp. Szepsi*, 1645. 27. Febr. *Steph. Benjamin Szilágyi*, 1645. 21. Dec. *Matth. Nográdi*, 1649. *Io. Herzeg. Szölösi*, 1652. *Andr. Vátzi*, anno 1652. *Thom. Ujvári*, *Sam. Lippai*, *Io. Sz. Péteri*, *Paul. Szántai* + anno 1656. *Melchior Batzoni Baló*, anno 1657. ad annum 1663. *Io. Köpeczi*, Med. Doctor, anno 1665. *Steph. Veresegyházi*, *Mich. Buzinkai*, anno 1656. 4. Mart. *Io. Pasaházi*, anno 1657. *Valent. Köpetzi*, anno 1665. ad annum 1668. Atque sub Buzinkaio et Posaházio, indicatis duobus Praeceptoribus suis, Schola S. Patakina per Sophiam Báthori, Viduam Principis Georgii II. Rakótzi, anno 1672. d. 28. Sept. turbata, anno sequente transiuit Albam Iuliam Transyluanorum sub protectionem Principis Mich. Apafii I. vtroque ibidem, illo quidem anno 1683. d. 23. Nov. hoc vero anno 1686. d. 3. Maii mortuis, sed anno 1683. Iuuentute hac scholastica in duas classes bipartita, et parte altera Albae Iuliae persistente, pars altera reuenit S. Patakinum, vtraque autem eosdem et ritus et leges constanter obseruatura. Schola S. Patakensis sequentes nacta est a reditu Professores: *Io. Tsétsi sen.* anno 1686. inaug. sub quo vice altera Schola haec anno 1687. fatorum iniquitate loco dimota Gönczinum transiuit, vnde anno 1695. in Urbem Cassouensem immigrauit, et mox anno 1696. in suburbio sedem inuenit, quoad anno 1703. bello ciuili dissipata, anti- quam suam sedem d. 13. Dec. anno 1704. denuo S. Patakini recuperaret; vbi *Io. Tsétsi sen.* anno 1708. 14. Maii mortuo succedunt *Steph. Simándi*, an. 1709. *Andr. Füleki*, 1711. *Io. Tsétsi jun.* 1713. *Greg. Szomolló Nagymihályi* 1719. *Mich. P. Szathmari sen.*

1734.

lakóhely dolgában egyaránt. Hogy az egyházi rendbe tartozott és hazánk történetének megírásában nagy

Husztai Sándor, Zebegneyei János 1643. január 8., Szepsi Gáspár 1645. febr. 27., Szilágyi István Benjamin 1645. december 21., Nógrádi Mátyás 1649., Hercegszőlősi János 1652., Vátzi András 1652., Ujvári Tamás, Lippai Sámuel, Szentpéteri János, Szántai Pál + 1656., Baczoni Baló Menyhért 1657—1663., Köpetzi János orvosdoktor 1665., Veresegyházi István, Buzinkai Mihály 1656. március 4., Pósházi János 1657., Köpetzi Bálint 1665—1668. két említett tanítója, Buzinkai és Pósházi alatt, Báthori Zsófia, II. Rákóczi György özvegye, 1672. szeptember 28-án szétzavarta a sárospataki iskolát, az pedig a következő évben Erdélybe költözött Gyulafehérvárra I. Apafi Mihály fejedelem védelme alá, ahol mind a ketten meg is haltak: amaz 1683 november 23-án, emez meg 1686. május 3-án. De még 1683-ban kettévált ez a diáksereg és csak a fele maradt Gyulafehérváron, míg a másik része visszatért Sárospatakra. Mindegyik megtartotta azonban állhatatosan ugyanazokat a szokásokat és törvényeket. A sárospataki iskolának a következők voltak a professzorai a visszatérés óta: id. Tsétsi János, akit 1686-ban avattak föl s aki alatt költözött el az iskola másodízben, mégpedig Göncre, 1687-ben, onnan pedig 1695-ben Kassa városába, ahol aztán 1696-ban a külvárosban talált otthonra, míg 1703-ban a polgárháborúban szét nem szóródott s 1704. december 13-án újra el nem foglalta ősi tanyáját Sárospatakon. Itt aztán az 1708. május 14-én elhalt id. Tsétsi János helyébe a következők kerültek: Simándi István 1709., Füleki András 1711., ifj. Tsétsi János 1713., Nagymihályi Szomolló Gergely 1719., id. Szathmári Paksi Mihály 1734. szeptember 17., Sárkány Dávid 1734.

rum exeunte seculo XVI. studiosissimum existi-
tisse non vanis colligitur indiciis: num artem
medi-

1734. d. 17. Sept. *Dav. Sárkány* 1734. 21. Oct. *Mich. P. Szathmári*, Mich. fil. 1742. *Steph. Bányai* 1744. *Paul. P. Szathmári* Med. Doct. Mich. sen. fil. 1759. *Io. Szentesi* 1767. d. 1 Maii. *Steph. Sz-Györgyi* 1767. 15. Dec. *Mich. P. Szathmári* AA. LL. Medicinæ et Phil. Doct. Mich. iun. fil. 1772. mort. anno 1773. *Gabr. Fülepe de Oer* Theol. Doct. 1773. 20. Mart. *Martin Szilágyi* 1773. 20. Sept.

Schola vero Iulia Albensis sequentes suspexit ex ordine Professores: *Steph. Kis Komáromi* an. 1686. d. 20. Iun. ad annum 1700. *Sam. Kaposi* anno 1690. + anno 1713. d. 23. Iul. *Io. Berzétei* an. 1713. + anno eodem d. 23. Oct. *Andr. Zilahi Sebess* anno 1714. d. 2. Febr. Claudiopoli postulatus, et anno 1719. peste mort. *Mich. P. Szathmári* anno 1716. d. 21. Febr. Tokajino accersitus, et anno 1734. 3. Sept. postulatus S. Patacensis. Anno 1716. d. 26. Mart. Schola Albensi loco dimota, Sebessio et Szathmárió Ducibus in Castellum vicinum Karko, et mox anno eodem d. 2. Dec. *Marus-Vásárhellyinum* deducta est, vbi cum Ludo eiusdem oppidi litterario mox coaluit, retenta interim arcta sua in hunc vsque diem erga Gymnasium S. Patacense adfinitate. Illis postea adnumerati sunt: *Mich. Köpeczy* ab anno 1718. ad. 1720. *Io. Kövesdi* ab anno 1721. m. Nov. ad ann: 1760. d. 30. Dec. *Sam. Rimaszombati* ab anno 1735. 24. Apr. ad an. 1738. *Sam. Nádudvari* anno 1741. fuga dilapsus ann: 1745. *Sam. Tsétsi* ab anno 1742. ad ann. 1756. *Steph. B. Intze* ab anno 1749. m. Iul. ad annum 1776. d. 4. Mart. *Mich. Benkö* ab anno 1757. m. Ian. ad 1773. 12. Mart. *Alex. T. Kovdsznai* anno

1764.

buzgalmat tanúsított a XVI. század végén, azt biztos adatokból lehet megállapítani, de azt már alig

október 21., Szathmári Paksi Mihály (Mihály fia) 1742., Bányai István 1744., Szathmári Paksi Pál orvosdoktor (id. Mihály fia) 1759., Szentefi János 1767. május 1., Szentgyörgyi István 1767. december 15., Szathmári Paksi Mihály (ifj. Mihály fia) a szabadtudományok, az orvostudomány és a bölcselet doktora, 1772., megh. 1773., Óri Fülep Gábor teológiadoktor 1773. március 20., Szilágyi Márton 1773. szeptember 20.

A gyulafehérvári iskolának pedig ezek voltak a tanárai egymás után: Komáromi Kis István 1686. június 20—1700., Kaposi Sámuel 1690. + 1713. július 23-án., Berzétei János 1713. + ugyanazon évben október 23-án., Zilahi Sebes András 1714. február 2-án híták meg Kolozsvárról s 1719-ben halt meg pestisben., Szathmári Paksi Mihály, akit 1716. február 21-én hívtak meg, 1734. szeptember 3-án pedig Sárospatakra hívtak. Mikor 1716. március 26-án az iskolát eltávolították Gyulafehérvárról, Sebes és Szathmári vezetésével a szomszéd Karkó várba s még ugyanazon év december 2-án Marosvásárhelyre költözött, ahol aztán összeolvadt az ottani iskolával, de azért mindmáig megtartotta szoros rokonságát a sárospataki gimnáziummal. Hozzájuk sorolandó még a későbbi időkből: Köpeczy Mihály 1718—1720., Kövesdi János 1721. november—1760. december 30., Rimaszombati Sámuel 1735. április 24.—1738., Nádudvari Sámuel 1741., de 1745-ben megszökött; Pétsi Sámuel 1742.—1756., Ince István B. 1749. július—1776. március 4., Benkő Mihály 1757. január—1773. március 12., Kovásznai

medicam professus fuerit, haudquaquam adfirmaverim, scientia tamen in primis Botanica inter populares suos, pro aevi sui ratione excelluisse certum est, licet in republica litteraria Hungariae ciuibus nostris ad haec vsque tempora eo nomine ignotus fere delituerit.

O P E R A

- 1) *Epitome Rerum Hungaricarum, velut per indices descripta, Auctore Petro Ransano, apud Matthiam Regem, olim Regis Neapolitani, triennium legato. Impressum Tirnaviae: Elimatione et Relectione, Lucae Peechi Pannonii M. D. LXXIX. in 8. alph. I. Reu. Nicolao Telgdino Episcopo Quinque-ecclesiensi, Administratori in Spiritualibus Archiepiscopatus Strigoniensis Noster inscripsit, quem in calce praefationis praemissae perbello carmine gratulatorio vt studiorum suorum altorem adlocutus est, subnexo hoc lemmate: Non Dolo, sed Virtute. Ransani Epitomen hanc Io. Sambucus omnium primus edidit in lucem Viennae. An. 1558. in fol. min. typis Raphaëlis Hoffhalter, quam postea Peechius anno et loco statim indicato repetiit,*

ea

1764. m. Ian. *Steph. Basa* anno 1774. d. 1. Maii. *Sam. Szabó* anno 1776. postulatus *Enyedinus* an. 1779. *Ios. Pap. Fogarasi* ab anno 1779. d. 17. Nov. *Weszpr. P. II.* T

merném állítani, hogy orvosi gyakorlatot is folytatott. Az bizonyos, hogy tudományban, főleg a növénytanban a maga korához viszonyítva kitűnt honfitársi közül, bár a magyar tudományos világban ezen a címen mind ezideig szinte ismeretlen volt polgártársaink előtt.

M Ű V E I

1. Epitome Rerum Hungaricarum, velut per indices descripta. Auctore Petro Ransano, apud Matthiam Regem, olim Regis Neapolitani, triennium legato. Impressum Tirnaviae: Elimatione et Relectione, Lucae Peechi Pannonii. M.D. LXXIX. in 8. alph. 1. Ezt a művét tiszt. Telegdi Miklós pécsi püspöknek, az esztergomi érsekség lelki kormányzójának ajánlotta, akit az elül levő bevezetés végén mint tanulmányai támogatóját egy igen szép hálálkodó verssel köszöntött föl a következő jelmondat-
tal: Nem ármánnyal, hanem erénnyel. Ransanusnak ezt a kivonatát legelőször Zsámboky János hozta nyilvánosságra Bécsben 1558-ban kis fólióban Hoffhalter Ráfael betűivel s ezt aztán később Pécsi adta ki újra az előbb jelzett évben és helyen, de avval a különbséggel, hogy

Tóth Sándor 1764. január; Basa István 1774. május 1., Szabó Sámuel 1776., akit 1779-ben Enyedre hívtak meg; Fogarasi Pap József 1779. november 17.

ea tamen lege, vt omissam a Sambuco *Dedicationem* operis Ransanianam, D. Matthiae Corvino Regi oblatam, praefigeret; et *Indicem primum*, continentem orationem Auctoris ad Regem Matthiam, et Reginam Beatricem, a Sambuco aequae neglectam, vtramque ex MScto exemplari in Bibliotheca Sigismundi Tordae latenti protractam adiiceret, et sic Indices, siue capita, epitomes vno numero augetet, quum in Sambucina eorum nonnisi XXXVI. numerarentur: Vterque Ransani editor, Sambucus aequae ac Peechius, historiam de occupata per Matthiam Austria ad infelicem usque cladem Mohacsianam, et vix amplius, produxerunt, diuerso et scribendi genere, et historiarum fonte, quo sua hausserunt, diuerso plane vsi. Peechius Appendicem breuem de Rebus Hungaricis ex Lib. 8. Decad. 4. Anton. Bonfinii desumpsit; Regnum Vladislai Regis vnde depromserit, non facile diuinaueris; Regnum vero Ludouici Regis in campo Mohach occisi ex St. Broderitho mutuatus, totumque opus lemmatibus ad marginem adpositis exornauit: sed in quantum interim editio nostra Peechiana et Sambucina, aut etiam Francofurtana anni 1600. Collectioni Bongarsianae Nro. IV. vel Lipsiensi an. 1746. Schwandtnerianae Tom. I. Nro. IV. intertexta differat, ex contemplatione singularum in ordine poterit lucidissime Lectori constare. Novissima vero editio Ransani Bu-

densis,

elejére tette a műnek Ransanus által a megboldogult Hollós Mátyás királyhoz intézett, de Zsámbokytól elhagyott Ajánlását, mert a Zsámbokytól szintén elhagyott első fejezetet, mely a szerzőnek Mátyás királyhoz és Beatrix királynéhoz intézett kérelmét tartalmazza s a Torda Zsigmond könyvtárában meghúzódó kéziratós példányból került elő amavval együtt, s a kivonat címeit vagy fejezeteit ekként eggyel megszorította, mert a Zsámbokyéban ebből csak 36 található. Ransanusnak mind a két kiadója, Zsámboky is, Pécsi is, Ausztriának Mátyás által való elfoglalásától alig írta tovább a történetet a szerencsétlen mohácsi vereségnél, de írásmódjukban, meg főleg forrásaikban eltérő kidolgozással. Pécsi a magyar történet rövid függelékét Bonfini Antal 4. dekaszájának 8. könyvéből merítette; hogy honnét szedte Ulászló király országglását, azt alig sejteti ki az ember: de a mohácsi mezőn veszett Lajos király országglását Brodaricsból kölcsönözte s az egész művet a szélzetre nyomtatott alcímekkel látta el, de hogy azért mennyire különbözik egymástól a mi Pécsi-féle kiadásunk, meg a Zsámboky-féle vagy akár a Bongarsius-gyűjtemény IV. számába, avagy az 1746-os lipcsei Schwandtner-féle gyűjtemény I. kötetének IV. számába foglalt frankfurti, azt világosan láthatja az Olvasó mindegyiknek egymás után való megfigyeléséből. A 4° alakban 1746-ban munkált, legújabb, budai kiadása Ransanusnak pedig úgy

denſis, an. 1746. in 4. procurata, ita Peechianae noſtrae adtemperata eſt, vt eam, quam fieri poſſet, exactiſſime exprimeret prae reliquis, hoc praefixo titulo: *Epitome Rerum Hungaricarum velut per Indices etc. annis abhinc CLXVII. impreſſa, ſtudio et opera Lucae Peechii Pannonii. Nunc demum ob eius elegantiam recuſa Budae an. 1747.* Sed de Peechiana hac, aliisque Ransani editionibus, conſulenda eſt *D. Godofredi Schwartzii, Iglouienſis Hungari, Recenſio critica Epitomes Rerum Hungaricarum Ransani, Lemgou. an. 1774. in 4. plag. 9. edita, ſed legenda imprimis eſt erudita excellentiſſimi Hungariae polyhiſtoris, Ionae Andreae Czirbeſzii noſtri, Critica aequae, Criticae Recenſionis illius Recenſio, in Ephemeredibus litterariis Vindobonenſibus anni 1775. Partic. XXII. XXIII. et XXIV. publica, in qua de Peechio, vt altero Ransani editore, pro more ſuo, ſatis docte ſcilicet, vt ſolet, vir hic erudiſſimus diſſeruit. Aſt non modo clar. Schwartzius, ſed ne Reu. Schier quidem Peechianam Ransani viderat editionem, vt ex Diſſertatione Eius de Regia Bibliotheca Budenſi pag. 61. certum eſt, caſtigat enim Iac. Echardum et Sigismundum Ferrarium, affirmantes, Ransanum, epitomen ſuam Rer. Hungaric. Matthiae Regi dedicauiſſe, ipſe maiori iure reprehendendus, qui ſola Sambuci editione contentus fuerit. Non abſimiliter reprehendendus etiam merito eſt nuperus*

alkalmazkodik a mi Pécsi-félénkhez, hogy azt — amennyire lehetséges — a legpontosabban utánozza a többi közül, élén ezzel a címmel: *Epitome Rerum Hungaricarum velut per Indices etc. annis abhinc CLXVII impressa, studio et opera Lucae Peechii Pannonii. Nunc demum ob eius elegantiam recusa Budae an. 1746. De Ransanusnak erre a Pécsi-féle és egyéb kiadásaira nézve jó lesz elővenni az iglói magyarnak, Schwartz Gottfrid úrnak a Recensio critica Epitomes Rerum Hungaricarum Ransani c. művét, mely Lemgóban jelent meg 1774-ben 4° alakban 9 íven, de elsősorban kell elolvasni a kitűnő magyar polihisztornak, a mi Czirbesz Jónás Andrásunknak az Ephemerides litterariae Vindobonenses 1775. évi XXII., XXIII., XXIV. részében közzétett tudós bírálatát ezen Bírálatnak, amelyben ez a nagy tudományú úr Pécsiről mint Ransanus második kiadójáról szokása szerint kellő bölcsességgel fejtegetődött. De nemcsak Schwartz hanem még tiszt. Schier sem látta Ransanus Pécsi-féle kiadását, mint az világosan kiderül a budai királyi könyvtárról szóló értekezésének 61. lapjáról, ahol — bár ő maga sokkal inkább rászolgált a megrovásra, mert megelégedett magával a Zsámboky-féle kiadással — azt kifogásolja, hogy Iacobus Echardus és Sigismundus Ferrarius azt állítja, hogy Ransanus Mátyás királynak ajánlotta Magyarország történetének a kivonatát. Hasonlóképp méltán megrovandó*

Ransani editor Budensis, quod extrusa inconsulte pereleganti Peechiana Dedicazione; Nicolai Telegdii, Episcopi Quinque-ecclesiensis et Sigismundi Torda, virorum egregie de Patria meritorum, famam turpiter obliterare voluerit.

2) *Meditationes S. Augustini, vernaculo Sermone Hungarico expressae. Viennae an. 1591. in 8.*

3) *Keresztyen Szüzeknec tisztességes koszoroia; avagy Lelki füves kert, lelki virágos Kert* Ternau. an. 1591. in 8. Liber hic in patria redditus iam est, alba cornicula rarior; hoc quoque, quod teneamus, exemplum lacerum est, et complet. plag. 23. explicitque in fol. 188. cetera vt in initio ita fine in potissimum desiderantur. Plantarum singularum faciem, quarum indolem, naturam et virtutem medicam exposuit, Iconibus, periti artificis manu fabricatis scite admodum, vltra quam credere fast est, repraesentauit. Auctorem hunc Tirnauiæ Hortum Botanicum aedibus suis vicinum aluisse vltima prooemii verba manu sua signata aperte nos haec condocerunt: *Költ Nagy Szombatba magam hazam mellett ualó uiragos füves Kertben, Szent Mihály Archangyal napja. 1591. Peechi Lukach.* Licet insignis Cimelii huius litterarii patrii aliquam iam Biographiae nostrae Centur. II. part. I. pag. 175. seq. iniecerimus mentionem, vt tamen vberior tanti thesauri inter nos posterosque nostros conseruetur

noti-

még Ransanus minapi budai kiadója, mert megdöbbenve elvetve a szép Pécsi-féle Ajánlást, rútol el akarta homályosítani érdemes hazafiának, Telegdi Miklós pécsi püspöknek és Torda Zsigmondnak a hírnevét.

2. Szent Ágoston Elmékedései magyar honi nyelven. Bécsben, 1591. in 8.

3. Keresztyén szüzeknek tisztességes koszoroia; avagy Lelki füues kert, lelki virágos Kert. Nagyszombat 1591. in 8. Ezt a könyvet már itthon adták ki, de ritkább a fehér hollónál. Ez a kezemben levő példánya is rongyos. 23 ívet foglal magába és a 188. levéllel végződik, többi része, elején is, de főleg a végén hiányzik. Az egyes növények alakját, melyek tulajdonságát, természetét és gyógyító hatását leírja, mesterművész kezével hihetetlen ügyesen rajzolt képekkel ábrázolja. A bevezetésnek saját kezével írt utolsó szavai világosan arról értesítenek, hogy szerzőnk Nagyszombatban egy virágoskertet tartott háza szomszédságában: „Költ Nagy Szombatba magam hazam mellett ualo uiragos füues Kertben Szent Mihaly Archangyal napja. 1591. Peechi Lukach.” Bár e jeles hazai irodalmi kincsünkről már tettem némi említést Életrajzom II. centuriája I. részének 175. és köv. lapján, de hogy erről a nagyértékű ritkaságról részletesebb ismeret terjedhessen el magunk és utódaink között, meg-

notitia, licebit in eo excerpto et in Aduersaria haec inferendo aliquantulum loco hoc nobis esse prolixioribus, eadem aevi illius orthographiam ex integro obseruaturis:

- 1) Az Saarga fü ki kelettel nyilic, kit Primulam veris auagy verbascum odoratumnac hiunac, az koszoru köttesben szolgál es mindgyart az ki keletnec es tauaszncac elein talaltatic, es ószel szünic meg: ez a virag örömost szaraz mezökön neuekedik: az virag gutta üttestul oldalmaz, embernec szivet erositi, es ha vizet veszic, minden fekelt, es fakedekot gyógyit, es szarazt.
- 2) Az Szekfü tellyes, veres, feier, auagy chepegetet szineuel folotte ekesseti az koszorut es kanuat. az Szekfü nemelly tellyes, nemelly közep szerö, nemely chak paraszt: az nyarnac keszdetin mingarast nyilni keszd, es az teli ideig nyilic, eros deret es hideget nem szenuedhet, hanem főkeppen leueleit es viragiat meleg helyeken szokta ki terieszteni: az szekfü valamenire keserü, mindazonáltal gyönörüsegos illatot ad magatul: ful faidalmot, sziu fogast, gutta üttest, keleuent, kigyó serrest, harapast, és egyéb fele, betegsegec ellen szolgál.
- 3.) Az Saarga, feier, es szederies iuolac ü magokban szepec, es illatozasokial gyönörüsegossec, az koszorut is ekessitic, es kaszdagettyac, tauaszal keszdnec nyilni es az egész nyaron viragozncac: az vize, embernek szemet tisztitya minden fekleknec genetiet szaraztya, az aszon allatoknac természet szerint valo fol-

engedem magamnak, hogy a belőle való szemelvényvételben és a jegyzetekbe való beiktatásban kissé bővebb szavú legyek, eredetiben megtartva a maga korának a helyesírását:

1. „Az Saarga fü ki kelettel nyilic, kit Primulam veris auagy verbascum odoratumnac hiunac, az koszoru köttesben szolgál es mindgyart az ki keletnec es tauasznac elein talaltatic, es őszel szünic meg: ez virag örömet szaraz mezökön neuekedic: ez virag gutta üttestül oltalmaz, embernec szivet erősiti, es ha vizet veszic, minden fekelt, es fakadekot gyogyit, es szarazt
2. Az Szekfü tellyes, veres, feier, auagy chepegtetet szineuel fölötte ekesseti az koszorut es kanuat. az Szekfü nemelly tellyes, nemelly közep szerő, nemely chak paraszt; az nyarnac keszdetin mingarast nyilni keszd, es az teli ideig nyilic, erős deret es hideget nem szenedhet, hanem főkeppen leueleit es viragiat meleg helyeken szokta ki terieszteni: az szekfő valamenire keserü, mindazonaltal gyönörüsegés illatot ad magatul: fül faldalmot, sziu fogast, gutta üttest, keleuent, kigyó sertest, harapast, es egyeb fele, betegsegec ellen szolgál.
3. Az Saarga, feier es szederies iuolac ü magokban szepec, es illatozasokial gyönörüsegössec, az koszorut is ekessitic, es kaszdagettyac, tavasszal keszdenec nyilni es az egész nyaron viragoznac: az vize, embernek szemet tisztitya minden fekelyeknec genetiet szaraztya, az aszon allatognac természet szerint való folyas beteg-

lyas betegseget inditya es hamar ki kergeti: az ember szaianac inbeli faidalmat gyogyitia, midön ezeket a viragokat meg aszallyac, töric, es vgy iszac auagy velle mossac.

- 4) Az keec iuola, ki keletben szokot nyilni, az böit mas haban viragozo kec iuola, az ü gyünyorüseges, vastag; es eros illatozassoual különböz az eb neuö vad iuolatul, nem ok nekül neuezik az regiek iuolanac, propter violentiam odoris, az illatnac eros voltaert, az iuolac öromest nönek az arnyekba, köfal auag souenyek mellett: az iuolaknak kisded viragoe es röuid szaroc vagyon: embernec feiet hiuesitic, es könyebitic, az alomban nyugodalmat hoznak, es az eltetö lelegzetet erössetic.
- 5) Az Czipros erös es kedues illatot eroszt magatul, de fökeppen midön vele füstölne, telben is' zöldön meg marad, az merget meg fotia, es ellen al, a kigyót meg bagasztya, millön azzal fustölnek.
- 6) Az Maiorana, igen szep ilatozo virag ü, öromest neukedic es leueleit ki terieszti, midön köuer es ganaios helyen vagyon hoszu es erös hideget nem szenvedhet, minthogy ü nyari virag az nyarnac keszdetin keszd neukedni és leüelezni, és neukedni mind a teli ideig: az el vesztet szollast meg hozza, es ha neduesseget embernec fulebe hochattiac, az hallast nyilatkoztattia.
- 7) Szep virag az Putnoc, auagy Czombor, az ü leuele valamennyire hasonlatos az maioranahoz, igen közel a földön neukedic, kiualt a

nedues

seget inditya es hamar ki kergeti: az ember szaianac inbeli faidalmat gyogyitia, midön ezeket a viragokat meg aszallyac, töric, es vgy iszac auagy velle mossac.

4. Az keec iuola, ki keletben szokot nyilni, az böitmas haban viragozo kec iuola, az ü gyönyörüsegcs, vastag; es erős illatozassoual különböz az eb neuö vad iuolatul, nem ok nekül neuezik az regiek iuolanac, a szaga violentiája miatt, az illatnac erős voltaert, az iuolac örömetst nönek az arnyekba, köfal auag söuenyek mellett; az iuolaknac kiseded viragoc es röuid szaroc vagon; embernec feiet hiuesitic, es könyebitic, az alomban nyugodalmat hoznak, es az eltetö lelegzetet erőssetic.
5. Az Czipros erős es kedues illatot ereszt magatul, de fökeppen midön vele füstölnc, telben is zöldön meg marad, az merget meg fotia, es ellen al, a kigyót meg bagasztya, midön azzal füstölnc.
6. Az Maiorana, igen szep illatozo virag ü, örömetst neuekedic es leueleit ki terieszti, midön köuer es ganaios helyen vagon hoszu es erős hideget nem szenvedhet, minthogy ü nyari virág az nyarnac keszdetin keszd neuekedni és leüelezni, és neuekedni mind a teli ideig; az el vesztet szollast meg hozza, es ha neduesseget embernec fülebe bohattiac, az hallast nyilatkozattia.
7. Szep virag az Putnok, auagy Czombor, az ü leuele valamennyire hasonlatos az maiorana-hoz, igen közel az földön neuekedic, kiualt a

nedues es munkara alkalmatos helyen, a minemu helt szeret, ott öromest meg marad, szaporodic es ki teried, ugy hogy ugyan nagy mezöket el fogion, azért neveztetik pulegiumnac a pululando, hogy igen el szaporodic midön egyeb minden fuuec az heüsegtul megheruadnac, es szaradnac, akcor keszd ü, ez putnoc viragozni, igen beü es erös illattia vagyön, es azért valamennire ugyan kesserü és chipös szaga vagyön; midön ember feien hordozza, akarminemü fer-get ki kerget, es ha vizben meg főzie, minden viszketeket az börnec, havele mossac, meg enyhiti.

- 8) *Az Boldog Aszony rosaia az ü szép es tettetes piros szineuel kiuül a koszorut igen ekessiti, es szépíti, hasonló ü az feier es saarga iuolahoz: meg tartia azoknac eleteket kic az scorpiotul meg sertetnec.*
- 9) *Az Bechi fü meg nem szokot aggani, az ö leuelet meg sem változtattia, hanem szinet szüntelen meg tartia es viseli, szep es kedves illato, telnek közepen is koszoruhan kötheted: alachon, és szaraz helyen és mezöben terem; keregded es saarga viragia vagyön az tetein, mint valami Arany ugy tündöklic, es az nap ellen igen fenystcedic; haruhac köze rakiac, az molyt, es egyeb hituan ferget meg öli, es el kerget, es ha borban meg főzic, gilisztat kerget, kemen maiat lagyt, az embernek leped es vesseiet könyebiti.*
- 10) *Az tarka iuolanac ött kiseded levele vagyön, három fele szinben, kerttei szederies, kettei feier, es az egyei saarga, hasonlo ez az ki*

nedues es munkara alkalmas helyen, a minemu helt szeret, ott örömet meg marad, szaporodic es ki teried, úgy hogy ugyan nagy mezöket el fogion, azért neveztetik pulegiumnac a pululando, hogy igen el szaporodic midön egyeb minden fuuec az heüsegtul megheruadnac, es szaradnac, akkor keszd ü, ez putnoc viragozni, igen beü es erös illatia vagyon, es azért valamennire ugyan kesserü és chipös szaga vagyon; midön ember feien hordozza, akarminemü ferget ki kerget, es ha vizben meg főzie, minden viszketeket az börnec, havele mossac, meg enyhiti.

8. Az Boldog Aszony rosaia az ü szép es tettetes piros szineuel kiuül a koszorut igen ekessiti, es szépiti, hasonló ü az feier es saarga iuolahoz; meg tartia azoknac eleteket kic az scorpiotul meg sertetnec.
9. Az Bechi fü meg nem szokot aggani, az ö leuelet meg sem változtattia, hanem szinet szüntelen meg tartia es viseli, szep es kedves illato, telnek közepen is koszoruhan kötheted; alachon, és szaraz helyen és mezőben terem; kereged es sáarga viragia vagyon az tetein, mint valami Arany ugy tündöklic, es az nap ellen igen fenystcedic; haruhac köze rakiac, az molyt, es egyeb hituan ferget meg öli, es el kerget, es ha borban meg főzic, gilisztat kerget, kemen maiat lagyt, az embernek leped es vesseiet könyebiti.
10. Az tarka iuolanac ött kisded levele vagyon, három fele színben, kettei szederies, kettei feier, es az egyei saárga, hasonló ez az ki keleti

keleti kec iuolahoz, alacson szara vagon: mindgyart a' ki keletnek elein ü is nyilni szokott, es viragzic az egész nyaron, mind az őszi ideig; az aszony alatoknak emleiet avagy melyet tisztitia, vereteket kerget midön vizet iszac, ha meg szarazt-iac, es porat valami mezben keveric, sebet es törest gyógyit.

- 11) Az Barson virag az ü kedues és szépséges szineert ezer szép es szeretett viragianac is hiuattatic viragi tellyesseggel lagyac, es illetesre sima puhac, mint valami barsony, bar ez fü es virag meg szarodgon is, mely igen lassan törtenic, de vgyan meg tartia. szépséges szinet, es gyengeseget.
- 12) Az Basilicum fünc kisded Leuelei vagynac, es gyengec, igen szép illatia vagon mint a szekfünc, kit vgyan szekfü Basilicomnac is neveznek, leg először az első részein szokott szép feier viraggal viragozni, es vgy lassan lassan megyen a teteiere az virag, he eczetben aztattiac, az szedelgest es bagyadast el szokta venni, es az ökor nelueuel meg főzuen, leuet ha ki isza, banatot, es fantasiat kerget, es ha a szemre teszic, heuseget könebiti.
- 13) A szép es kednes illatu rosac, töuiskes veszőkön neukeknec; az rosa viz az fekelt es sömört el kergeti, az embernec böret gyengiti, az szemnec neduesseget szallitia midön vele msogattiac, es az rosa egyeb hiuessitö füuekel egyetemben a tisztat- lansagot szallitia, es ha meg töric, minden heuseges sebet, szakadast,

ha

kec iuolahoz, alacson szara vagyon: mindgyart a' ki keletnek elein ü is nyilni szokott, es viragzic az egész nyaron, mint az őszi ideig; az aszony alataknak emleiet avagy melyet tisztitia, vereteket kerget midön vizet iszac, ha meg szaraztiac, es porat valami mezben keveric, sebet es törest gyógyit.

11. Az Barson virag az ü kedues és szepseges szineert ezer szep es szeretett viragianac is hiuattatic viragi tellyesseggel lagyak es illetesre sima puhac, mint valami barsony, bar ez fü es virag meg szarodgon is, mely igen lassan törtenic, de ugyan meg tartia szepseges szinet es gyenge-seget.
12. Az Basilicum fünecc kiseded Leuelei vagynac, es gyengecc, igen szep illatia vagyon mint a szekfünecc, kit ugyan szekfü Basilicomnac is nevez-nec, leg először az első részein szokott szép feier viraggal viragozni, es ugy lassan lassan megyen a' teteiere az virag, ha eczetben aztattiac, az szedelgest es bagyadast el szokta venni, es az ökör nedueuel meg főzuen, levet ha ki isza, banatot, es fantasiat kerget, es ha a szemre teszic, heuseget könebiti.
13. A szep es kednes illatu rosac, töuiskes veszőkön neuekednec; az rosa viz az fekelt es sömört el kergeti, az embernec böret gyengiti, az szemnec neduesseget szallitia midön vele mosogat-tiac, es az rosa egyeb hiuessitő füueket egyetem-ben a tisztatalansagot szallitia, es ha meg töric, minden heuseges sebet, szakadast, ha rea rakiac

ha rea rakiac es tüzes kegyetlen kileseket meg ront, es ellene ál.

- 14) Az Borsola vagy Indiai Szekfü szép es arany színü Leueleket, es mint valami Saárga barson olyan viragot visel, főkeppen akcor szép és gyönyörűseges virag, midön számlalhatatlan leueleit telyesen ki nyilua muttogattia: ez rosa kedues fü tekintetre es vastag ereie vagon, inkab nagy voltaual es kedues szineiucl tölti be embernec szemet: nagy volta miatt az koszoruba nem kötic, hanem viraganc egy vagy három leueleit, az ü szara leuele es viraga oly bűdös, hogy semmikeppen el nem titkolhattia.
- 15) Az Ruttat ki kelettel, midön az nap egyenlö az eyillel kel plantalni es vetni, hogy böuebben es jobban teremien, közönseggel tiszta és szaraz inkab, hogy sem nedues és köuer helyen neuekedic, az me-reggel meg sertet embert segiti, eletet vidamitia, midön először azt meg eszik, kigyonac, gyiknac, varasbekanac merget kergeti (azert szoktac magokat az büuölökis midön kigyokat chalogattia es fogyac rutaual erősíteni) de ünön magokat az kigyokat, és bekakat üzi. Nem is gonosz közel ültetni az Salliahoz, mivelhog' a bekac ott örömet laknac.
- 16) Az Rosmaring erős es gyönyörűseges illatot ad magatul; bar aszu es szaraz legyen is, meg is meg tartia az ü szinet, illatiat, és ereiet, örömesben neuekedic az melegen, es esztendő által ketszer viragzik, tauaszal es őszel; valasztot keduel, es kiuant akarattal kostoliuc az

es tüzes kegyetlen kileseket meg ront, es ellene ál.

14. Az Borsola vagy Indiai Szekfü szep es arany színü Leueleket, es mint valami Saárga barson olyan viragot visel, fökeppen akkor szep és gyönyörüseses virag, midön szamlalhatatlan leueleit telyessen ki nyilua muttogattia; ez rosa kedues fü tekintetre es vastag ereie vagon, inkab nagy voltaual es kedues szineiuel tölti be ember nec szemet; nagy volta miatt az koszoruba nem kötic, hanem viraganac egy vagy harom leueleit, az ü szara leuele es viraga oly büdös, hogy semmikeppen el nem titkolhattia.
15. Az Ruttat ki kelettel, midön az nap egyenlö az eyillel kel plantalni es vetni, hogy böuebben es jobban teremien, közönseggel tiszta és szaraz inkab, hogy sem nedues és köuer helyen neuekedic, az mereggel meg sertet embert segiti, eletet vidamitia, midön először azt meg eszik, kigyonac, gyiknac, varasbekanac merget kergeti (azert szoktac magokat az büuölökis midön kigyokat chalogattiac es fogyac rutauual erősíteni) de ünön magokat az kigyokat, és bekakat üzi. Nem is gonosz közel ültetni az Salliahoz, mivelhog' a bekac ott örömes lalnac.
16. Az Rosmaring erős es gyönyörüseses illatot ad magatul; bar aszu es szaraz legyen is, meg is meg tartia az ü szinet, illatiat, és ereiet, örömesben neuekedic az melegen, es esztendő által ketszer viragzik, tauaszal es öszel; valasztot keduel, es kiuant akarattal kostoliuc az etelt es italt, me-

etelt es italt, melyekbe talaltatic a rosmaring; bűdös lehellet ellen szolgál, huratott es torhazast kerget, es minden hideg nedves folyast ember nec feie ueleiebul tisztit.

- 17) *Az Leuendula es Spikanard ket szepseges füvec, es viragoc ereiekcel es miuoltokkal igen hasonlatosoc egmashoz, kikelettel zöldül nec, es kis aszony hauaban es őszel viragornac, mikor viragokat is le metelhetic, es az egesz esztendő által elhetni vele, es ket virag az testben valo szelletet el oszlattia, az saargasagot, es allo viz korsagot kergettice és az hideg gyomrot melegitic.*
- 18) *Narcissus, Te mondad fü; igen szep kisded rosa, nemeli feier, ne mely veresses ü köztöc, magos hegyeken szokot közönseggel teremni; igen szep illatia vagyon, minden nehez dagadast, és törest, meg lagyit, az sebesitö nyilat, auagy egyeb hadakozo fát, az sebek böi ki vonszon, egetest, és koszueny faydalmat könyebit, ha gyükeret meg törice es valami mezzel őszve keueric.*
- 19) *Az Isop kichin füuechke ugyan, nem igen szep is, de szep illatia vagyon, szepiti az orczat, es szep szint chinal, mint a regiek is eltec tisztulasoknac idejen. Exod. 12. Leu. 12. Num. 15. fog faiaast könibit, az sebekbul merget tisztit, es az törött meg vesztet vert emeszti.*
- 20) *A Rukercz törpe virag, alachon es chac az földhöz kozel vagyon, könyen is el türheti, hogy egyeb füuoc ü mellette magassabban fel nö-*

hes-

lyekbe talaltatic a rosmaring; bűdös lehelletellen szolgál, huratott es torhazast kerget, es minden hideg nedves folyast ember nec feie ueleiebul tisztit.

17. Az Leuendeula es Spikanard ket szepseges füuec, es viragoc ereiekcel es miuoltokkal igen hasonlatossoc egmashoz, kikelettel zöldül nec, es kis asszony hauaban es öszel viragornac, mikor viragokat is le metelhetic, es az egesz esztendő által elhetni vele, ez ket virag az testben valo szelletet el oszlattia, az saargasagot, es allo viz korsagot kergettuc, és az hideg gyomrot melegitic.
18. Narcissus, Te mondad fü; igen szep kiseded rosa, nemeli feier, ne mely veresses ü köztöc, magos hegyeken szokot közönseggel teremni, igen szep illatia vagyon, minden nehez dagadast, és törest, meg lagyit, az sebesitö nyilat, auagy egyeb hadakozo fát, az sebek bö l ki vonszon, egetest, és koszueny faydalmat könyebit, ha gyükeret meg töruc es valami mezzel öszve keueric.
19. Az Isop kichin füuechke ugyan, nem igen szep is, de szep illatia vagyon, szepiti az orczat, es szep szint chinal, mint az regiek is eltec tisztulasoknac idejen. Exod. 12. Leu. 12. Num. 15. fog faiast köniebit, az sebekbul merget tisztit, es az törött meg vesztet vert emeszti.
20. Az Rukercz törpe virag, alachon es chac az földhöz kozel vagyon, könnyen is el türheti, hogy egyeb füuec ü mellette magassabban fel

hessenec, az koszorut igen ekessiti, es vgan chac azert is tartaic ekesseget, midön vendegseg vagyön, egosz esztendö által mind talalyac, de fökeppen ki kelettel, ez igaz seb gyógyitto virag, ha vizben meg fözic: es ugy meg iszac, mind külsö mind belsö sebet gyógyit. Singularis ea Libri huius dos est profecto, vt dum Auctor Virgines ex enarratis ordine floribus, Iconibus quam pulcerrime adumbratis, Sertum contexere docuisset, tum Virtutes totidem, illarum potissimum sexui accommodatas, enarrat; hortaturque simul matres familias, vt filiarum suarum felicitati sempiternae consulturae, iis velut totidem sertis illas exornare, omni virium contentione adlaborent; Quae vero illa sint splendida Virginum ornamenta, ad conciliandum libro pretium pertinere existimem, nominum tenus duntaxat sermone, vt scripta sunt, patrio in tabellam hanc inscribere: Az isten igeiehez, es szolgalattyahoz valo kedves szeretet: Az Istenec igaz szereteti: Istenec felelme: alazatosag: Imadsag: hala adas: az igaz hitnec nilvan valo vallasa: Az Venekhez való tisztelet: dolgolodas: tisztessesges maga tartas: Nyaiasag: Irgalmassag: Szemermetesseg: Ragiuasag: Mertekletesseg: Lelki es testi tisztasag: Meg elegédes: Adakozas: Tokelletesseg: Halgatas. Nec quidquam interea mirandum duxeris L. B. dum Maiores nostros scientiam Botanicam sic rebus diuinis adtemperare legeris, scias, velim, genti Hungaricae fuisse

nöhessenec, az koszorut igen ekessiti, es vgan chac azert is tartiac ekességert, midön vendegseg vagyön, egész esztendö által mind talalyac, de fökeppen ki kelettel, ez igaz seb gyogyitto virag, ha vizben meg főzic, es ugy meg iszac, mind külsö mind belsö sebet gyogyit.” Bizonyára különös érdeme ennek a könyvnek az, hogy a szerző, miután a hajadonokat megtanította csokrot kötni az egymás után leírt virágokból, melyeknek igen ügyesen rajzolt képét is hozza, főleg a maguk nemére jellemző ugyananyyi erényüket is előadja és egyúttal arra buzdítja a családanyákat, hogy teljes erejükből azon legyenek, hogy lányaik örök boldogságáról gondoskodva, díszítsék föl őket azokkal, mint megannyi csokorral. Hogy pedig mik a lányoknak ezek a tündöklő ékességei, a könyv értékének emelése végett jónak látom őket beírni az itteni táblázatba legalább nevük szerint azon a magyar nyelven, amelyen ide vannak írva. Az isten igeiehez, es szolgálattyahoz való kedves szeretet; Az Istenecc igaz szereteti; Istenecc felelme: alázatosság: Imadsag: hala adas: az igaz hitnec nilvan való vallasa: Az Venekhez való tisztelet: dolgolodas: tisztesseseges maga tartas: Nyaiasag: Irgalmassag: Szemermetesség: Ragiuasag: Mertekletesség: Lelki es testi tisztasag: Meg elegédes: Adakozas: Tokelletesseg: Halgatas. De azért semmit se csodálkozzál ezen, kedves olvasóm! Mikor azt olvasod, hogy őseink a maguk növénytani tudományát ennyire az istenes dolgokkal hozták kapcsolatba, vedd szíves

fuisse familiare admodum iam ab ipsa felici eorum ad fidem Christi conuersione, Vegetabilibus Religiosa quam plurima, a rebus diuinis, Deo scilicet, Viris sanctimonia vitae illustribus, bonis malisque geniis, desumta indidisse nomina, pauca saltim heic loci speciminis instar adduxisse e re nostra esse iudicauimus: 1) *A Sanctissimo Dei nomine deriuata: Isten'fája;* abrotanum. *Isten'szakálja;* viola tricolor, pimpinella alba, et arum vulgare maculatum. *Isten'kenyere,* Botrys, et ambrosia. *Isten-nyila'* *Isten' kulcsa,* *Mise-gyertya,* Orobanche. *Isten, haragja,* gratiola. *Isten-korsótskája,* Sium aquaticum. *Isten átkozta tövis,* Eryngium vulgare. *Sz. Haromság ivolya,* herba Trinitatis, iacea tricolor. *Isten lova' farka,* asparagus, *Isten' táskája,* bursa pastoris. *Isten paréj,* blitum maius rubrum. *Isten' tenyere,* ricinus vulgaris. Kristus' keze, vagy tenyere; idem, etc. 2) Nomina a viris sanctis mutuata: *Salamon' petse'ttye,* polygonatum. *Sz. Péter' kulcsa,* primula veris *Sz. Antal' virága,* gallium. *Sz. Iván' virága,* idem. *Sz. Iános füve,* horminum, item hypericum perforatum, nec non Liquiritia. *Sz. Iános' öve,* artemisia vulgaris. *Sz. Iános' virága,* bellis maior pratensis, bupthalmus. *Sz. Iános' kenyere,* filipendula et siliqua dulcis. *Sz. Iános' gyökere,* victorialis longa. *Sz. László Király' füve,* gentiana cruciata. *Sz. György füve,*
ophio-

tudomásul, hogy a magyar népnek már a keresztény hitre való áldott megtérése óta bevett szokás volt, hogy a növényeknek az istenséggel összefüggő dolgokról, nevezetesen az Istenről, híres, szentéletű emberekről, jó és rossz szellemekről vett neveket adott tömegesen. Célszerűnek látok legalább egypárat ide iktatni: 1. Az Isten szentséges nevééről van elnevezve: Isten' fája: abrut üröm. Isten' szakállá: háromszínű árvácska, földi tömjén és kontyvirág. Isten' kenyere: üröm és rubianka. Isten-nyila, Isten kulcsa, mise-gyertya: szádorgó, Isten' haragja: csikorka. Isten-korsócskája: békakorsó. Isten átkozta tövis: iringó. Szent Haromság ivolya: háromságfű, háromszínű jacea. Isten lova' farka: nyúlárnyékfű. Isten' pohárkája: falfű, cistampelos. Isten' táskája: pásztortáska. Isten paréj: laboda. Isten tenyere: ricinusz. Kristus' keze vagy tenyere: ugyanaz stb. 2. Szentekről kölcsönzött nevek: Salamon pecséttye: Salamon-pecsét. Szent Péter' kulcsa: kankalin. Szent Antal virága: galaj. Szent Iván' virága: ugyanaz. Szent János füve: zsálya, orbáncfű, nemkülönbén édesgyökér. Szent János' öve: üröm. Szent János' virága: százszorszép, ökörszem. Szent János' kenyere: legyezőfű és szentjánoskenyér. Szent János' gyökere: victorialis longa. Szent László Király' füve: szentlászló tárnics. Szent György füve: kígyónyelv. Szent György' virága: kankalin

ophioglossum. Sz. *György' virága*, Primula veris, et Liliu conuallium. Sz. *György lova' farka* asparagus syluestris. Sz. *Iakob' füve*, Iacobaca vulgaris. *Venus Asszony feredöje*: dipsacus. *Sebesty'en*, Mixa. Sz. *Iakob'virága*, bellis maior pratensis, et Chrysanthemum maius. Sz. *Benedek' füve*, Cariophyllata officinalis. Sz. *Lörincz' füve*, Vincetoxicum seu Asclepias. Sz. *Robert' füve*, geranium moschatum. Sz. *Simeon' füve*, Malua alcea. *Szüz Mária' papucsá*, Calceolus Mariae. *Szüz Mária' teje*, vagy Tenyere, Alchymilla officinarum, et carduus Mariae. Sz. *Maria Magdolna füve*, Nardus vtraque, celtica et aggrestitis. Sz. *Magdolna'füve* Valeriana officinar. Sz. *Ilona Asszszony' füve*, adianthum rubrum, vt et horminum. Sz. *Borbála' füve*, Barbarea. *Boldog Asszszony' rosája*, auricula flore rubro. *Boldog Asszszony Mentája* Mentha graeca. *Boldog Asszszony' ága*, Sabina. *Boldog Asszszony' teje*, carduus lacteus. *Boldog Asszszony' tövisse*, Carduus Mariae. *Boldog Asszszony' palástya*; alchymilla officinalis. *Boldog Asszszony' Csipkéje*, rubus Ideae. *Boldog Asszszony köldöke*, Cotyledon, seu umbilicus Veneris. *Boldog Asszszony' haja*, epithimum. *Szent Fű*, Verbena *Áldott Fu*, *Pápa fu*; carduus Benedictus. *Ditsösséges Fu*, Veronica, etc. 3) A bonis malisque geniis nuncupata: *Angyal rugta fü*, Nummularia officinalis. *Angyal Fu*, Angelica. *Angyal édes gyökér*, Po-

lypo-

és völgyi lilium. Szent György lova' farka: erdei nyúlárnyékfű. Szent Jakob' füve: *Iacobaea vulgaris*. Venus Asszony feredője: mácsonya. Sebesty'en: mixa. Szent Iakob' virágai: mezei nagy százszorszép és nagy aranyvirág. Szent Benedek' füve: orvosi szegfűszagú gyökér. Szent Lörincz' füve: krépin. Szent Robert' füve: nehézszagú golyaorr. Szent Simeon' füve: csillagszörös mályva. Szűz Mária papucs: Boldogasszony papucs. Szűz Mária' teje vagy tenyere: palástfű és Mária-tövis. Szent Mária Magdolna füve: mind a két nárdus, úm. a bécsi fű és a kapotnyak. Szent Magdolna füve: mezei macskagyökér. Szent Ilona Asszony' füve: vörös fodorka és horminum zsálya. Szent Borbála' füve: borbála-fű. Boldog Asszony' rósája: vörös virágú *auricula*. Boldog Asszony mentája: görög fodormenta. Boldog Asszony' ága: kerti ciprusfa. Boldog Asszony' teje: tejes bogáncs. Boldog Asszony tövisse: Mária-tövis. Boldog Asszony' palástya: palástfű. Boldog Asszony csipkéje: málna. Boldog Asszony köldöke: köldökfű. Boldog Asszony' haja: démutkavirág. Szent fű: vasfű. Áldott fű, pápa fű: áldott bogáncs. Ditsösséges fű: veronika stb. 3. Jó és rossz szellemekről van elnevezve: Angyal rugta fű: orvosi pénzlevelű fű. Angyal fű: angyélika. Angyal édes gyökér: édes gyö-

lypodium. *Ordög' méze*, Gentiana maior. *Ordög harapta fü*, Succisa. *Ordög' téj* Esula minor. *Ordög szekér*, vagy keringö, eryngium. *Ordög' rokolya*, veratrum album. *Ordeg borda'ja fü*, Filix ramosa maior. *Ordög' gyökér*, Helenium. *Sátán fü*, Melissa turcica. *Boszorkány kása fu*, Festuca fluitans, seu gramen mannae, etc. Omnes et singulas diuinas has herbarum denominationes apud Maiores nostros pridem in vsu fuisse ex antiquorum rei herbariae in patria scriptorum, *Petri Melii*, *Stephani Bejthe*, *Lucae Peechii*, *Casparis Madáts* libris luculenter euincitur: imo iam *Chabae*, Regis Hungariae antiquissimi, Filii Attilae, ex Honorii Caesaris filia suscepti, temporibus in consolidandis vulneribus *Pimpinella saxifraga*, felici vsos fuisse successu, historiarum patriarum abunde testantur monimenta, vnde laudata herba haec, dicta Pimpinella, nomen suum *Csába-irje* in hunc vsque diem constanter apud nos retinuerit. Ex iisdem fontibus statim indicatis clarissime perspicitur, priscam quoque Hungarorum gentem, plantarum cognitione maiorem in modum fuisse delectatam, singulari cura in eo elaborantes, vt genuina vegetabilibus quibusuis imponerent nomina, alia ab hominibus eorumque partibus, alia a quadrupedibus, vel auibus, aut insectis, aliisque rebus viuentibus non minus, quam vitae omnis prorsus expertibus, fere innumeris petita: in hominum classe desump-

kerű páfrány. Ördög' méze: fecske tárnics. Ördög harapta fű: ördögharapta fű. Ördög' téj: ebtéj. Ördög szekér vagy keringő: iringó. Ördög' roko-lya: fehér zászpa. Ördög borda'ja fű: ágasbogas nagy haraszt. Ördög' gyökér: örvénygyökér. Sátán fű: török mézfű. Boszorkány kása fű: kúszó csenkesz vagy manna-fű stb. Hogy mindezek az isteni dolgokkal kapcsolatos növénynevek régóta használatosak voltak őseinknél, az világosan kitűnik a mi növénytannal foglalkozó régi íróinknak, Méliusz Péternek, Bejthe Istvánnak, Peechi Lukácsnak, Madáts Gáspárnak a könyveiből. Sőt hazai történetünk forrásai bőven tanúskodnak arról, hogy jó sikerrel használták sebforrasztásra a Honorius császár leányától fogant Csabának, Attila fiának, Magyarország régesrégi királyának az idejében a hasznos földi tömjént, amiért aztán ez az említett fű, a mondott földi tömjén, mindmáig megtartotta nálunk folytonosan a Csába irje nevet. Ugyanezen imént említett forrásokból az is világosan kiderül, hogy a régi magyar nép is nagyobb mértékben foglalkozott a növények megismerésével, mivel különös gondot fordított arra, hogy minden növénynek jellemző nevet adjon, melyet részint az emberekről és testrészeikről, részben a négy lábúakról vagy a madarokról, részint a rovarokról és egyéb élő vagy élettelen lényekről vett szinte végtelen mennyiségben. Tudjuk, hogy az emberek sok el-

tam nouimus frequentem nomenclationem a feminabus, earumque partibus, regina, puella, sacerdote, monacho, studioso, pastore, molitore, mendico, obstetrice, nec non lutra, marte, vrsu, lepore, boue, agno, leone, cane venatico, equo, capro, capra, ceruo, cane, asino, porco, tauro, vitulo, fele, vulpe, lupo, mure, dracone, item rana, serpente, scorpione, lacerta, hirudine, blatta, cimice, pulice, apibus, pediculo, philomela, accipitri, miluo, gallo, gallina, ciconia, hirundine, cuculo, columbo, fulica, anser, coruo, cornice, perdice, aquila, vlula, pica, et quisnam reliqua omnia ordine iam anumerauerit? Haec, quae in laudem gentis nostrae haud praefiscine in re Botanica nunc enunciauimus, nostra quoque aetate eodem in patria modo obtinere dignoscuntur ex illo bonae frugis *Iosephi Csapó*, Med. Doctoris, *Libro herbario*, quem vir hic eruditissimus, et collega mihi coniunctissimus, sub tali praefixo titulo: *Uj füves és virágos Magyar Kert*, Posonii an. 1775. in 8. plag. 20. typis Landererianis editum publicauit. Sed quibus praeterea scriptis laudatissimus hic Urbis nostrae Medicus inter populares notum se effecerit, meruit omnino heic loci a nobis nouissime serie hac commemorari: 1) *Disquisito de praesentia liquidineruei in muscolo, in actione constituto, et de cauitatibus fibrarum muscularium*. Argent. an. 1756. in 8. plag.

nevezést adtak a nőkről és testrészeikről, a királynéről, a lányról, a papról, a szerzetesről, a diákról, a pásztorról, a molnárról, a koldusról, a bábáról, nemkülönben a vidráról, a nyestről, a medvéről, a nyúlról, a marháról, a bárányról, az oroszlánról, a vadászkutyáról, a lóról, a bakkecskéről, a kecskéről, a szarvasról, a kutyáról, a rókáról, a farkasról, az egérről, a sárkányról, továbbá a békáról, a kígyóról, a skorpióról, a gyíkról, a piócáról, a molyról, a poloskáról, a szunyogról, a méhekről, a tetűről, a fülemüléről, az ölyvről, a kányáról, a kakasról, a tyúkról, a gólyáról, a fecskéről, a kakukkról, a galambról, a szárcsáról, a lúdról, a hollóról, a varjúról, a fogolyról, a sasról, a kuvikkról, a szarkáról, és ugyan ki tudná a többit mind egymás után felsorolni? Ezekről a dolgokról, amiket itt népünknek a növényismeret terén való dicséretére a megszólástól bizony aggódva jelentettem ki, úgy tudjuk, hogy a mi korunkra is érvényesek, mint azt a hasznos munkát végző Csapó József orvostornak, tudós rokon kartársamnak a növénytankönyve állítja, melyet Pozsonyban 1775-ben Landerer betűivel húsz nyolcadrétű íven adott ki ezzel a címmel: Új füves és virágos Magyar Kert. De hogy ezenkívül még micsoda írásművekkel tette magát ismeretessé honfitársaink között fővárosunknak ez az említett orvosa, megérdemli, hogy ez alkalommal itt újból megemlítsem: 1. *Disquisitio de praesentia liquidi neruei in musculo, in actione constituto, et de cavitatibus fibrarum muscularium.* Strassburg, 1756. in 8. 1. íven. 2. *Problema Theoreticum de audi-*

- I. 2) *Problema Theoreticum de auditu, et partium de Pleuritide enodatum.* Basil. an. 1758. in 4. plag. 1 $\frac{1}{2}$. 3.) *Dissert. inaug. Med. De Febre Hungarica.* Basil. an. 1759. in 4. plag. 3. 4) *Kis Gyermekék' Isputállya.* Nagy-Károly. 1771. in 8. plag. 8. Recens. in *Ephemeridibus litterar.* Vindobon. an. 1771. partic. XIII. 5) *Orvoslo Könyvecské, melly betegeskedő szegény sorsu ember' számára, és hasznára készült Csapó Joseph, Orvos Doctor által.* Manuscriptus liber est, lucem exspectat publicam.

ARTICVLVS XXXVIII.

PRAETORIVS (*M. David*) Daniel Krmann, Aug. Confess. addictorum superattendens in Historia Eccl. Hungar. Euang. MScta meminit Petri Praetorii, pastoris Roksensis in Scepusio, qui dum Abrahamum Christiani, in Villa Crucis Scepusiorum Concionatorem crimine laesae maiestatis diuinae grauiter oneraret, hunc illius calumnias sibi obiectas *Thesibus suis Apologeticis de Coelo, de Ascensione Christi in coelos conscriptis* et Bartphanis typis anno 1599. in 4. in lucem editis, egregie obtruisse idem sacer Historicus memoriae posteritatis commendauit. Ex hac turbulenti hominis prosapia originem suam accepisse nouimus *M. Dauidem Praetoriun*, in *Gymnasiologia Resikiana* MScta Sect. I. cap. XI. §. 13. Zipser vel Zibser aliter adpellatum, de quo in *Fastis Gymnasii Kesmarkiensis*

Scho-

tu, et practicum de Pleuritide enodatum. Bázel, 1758. in 4. 1 1/2 íven. 3. Orvosavató értekezés De Febre Hungarica Bázelben, 1759. in 4. 3 íven. 4. Kis Gyermek' Isputállya. Nagy-Károly, 1771. in 8 8 íven. Ismertette az Ephemerides litterariae Vindobonenses 1771. évi XIII. részében. 5. Orvoslo Könyvecske, melly betegeskedő szegény sorsu ember számára és hasznára készult Csapó Joseph, Orvos Doctor által. Ez a könyv még kéziratban van és közzétételre vár.

XXXVIII. CIKK

PRAETORIUS M. DÁVID. Krmann Dániel evangélikus püspök említi a kéziratban levő Historia Eccles. Hungar. Euang.-ban Praetorius Pétert, a szepességi Roks lelkészét, aki mivel Isten megsértésének súlyos vádjával illetve Christiani Ábrahámot, a szepességi Keresztfalva prédikátorát, ez a ráfogott rágalmakat a bártfai nyomdában 1599-ben kiadott negyedréti alakú Theses Apologeticae de Coelo, de Ascensione Christi in coelos conscriptae c. művében remekül megcáfolta, mint ahogy azt ugyanez az egyháztörténet-író mondja. Ennek a patvarkodó embernek a véréből származott tudtom szerint a Rezik kéziratot Gymnasiológiájának I. taglalatában, a 11. fejezet 13. cikkelyében Zipser vagy másnéven Zibser néven említett Praetorius M. Dávid, akiről a késmárki gimnázium iskolai naplójában,

Scholasticis, quos *Matriculam* vocare solemus, talia litteris consignata hodieum leguntur: *M. David Praetorius, Kesmarkini anno 1577. natus, confirmatis Rostochii, vbi et Magisterii titulum consecutus est, studiis, regundae Scholae patriae anno 1608. admotus, ad annum 1639. commissam sibi prouinciam cum magna vtilitate administravit.* Hunc David Frölichius Scepusio-Pannonius in Prognostico suo Astrologico, anno 1623. Vratislav. in 4. edito, *Virum eruditissimum, Medicum, Scholae patriae suae Rectorem et Curatorem,* alibi vero in scriptis luce publica donatis, *Venerabilem senem, polyhistorem consummatissimum, Scholae patriae Rectorem dignissimum et praeceptorem optimum* adpellat. Quae et quanta ad naturae arcana peruestiganda studio suo contulerit adminicula, vel ex eo colligere licet indicio, quod dum se iam morti vicinum esse praesagiret, nec pedes amplius officium facere quirent, exportari se e domo sua mandauerit, et conuersus ad Carpati Montes, quos vertente quouis anno visitauerat, supremum ei dixit vale, gratumque testatus est animum pro herbis saluberrimis, quarum vsum et vtilitatem medicam a socero suo in primis Bartholomaeo Bertramio, Consule et chimico Kesmarkiensi fuerat ante edoctus.

O P E R A

- 1) *Dissertatio Logica. De Categoria Qualitatis.*
Stetini anno 1601. in 4. Ioanni Krausio,
Weszpr. P. II U arcis

amit anyakönyvnek szoktunk nevezni, a következő bejegyzést olvashatjuk ma is: „Praetorius M. Dávid, aki Késmárkon született 1577-ben, miután tudományát Rostockban — ahol mester címet is nyert — megszilárdította, szülőföldje iskolájának a vezetésére kapott megbízást 1608-ban s ezt a tisztét 1639-ig nagy eredménnyel töltötte be” Frölich Dávid, ez a szepesi magyar ember, az ő Boroszlóban 1623-ban kiadott negyedretű Prognosticon Astrologicumában „nagy tudományú embernek, orvosnak, szülővárosa iskolája igazgatójának és gondnokának”, valamelyik máshol kinyomtatott másik művében pedig „tiszteletre méltó öregúrnak tökéletes polihisztornak, szülőföldje iskolája méltó igazgatójának és igen jó tanárának” nevezi. Hogy milyen és mennyi eszközt használt föl buzgalmában a természet titkainak a kifürkészésére, azt már abból is meg lehet ítélni, hogy amikor már érezte halála közeledését és lábait már nem bírta használni, kivitette magát a házából és a Kárpátok hegyei felé fordulva, amelyeket minden évben meglátogatott, utolsó búcsút mondott nekik és megköszönte nekik szívében a nagy gyógyhatású füveket, melyek használatára és orvosi hasznára főleg ipa, Bertram Bertalan, késmárki polgármester és gyógyszerész, tanította meg.

M Ű V E I

1. Logikai értekezés De Categoria Qualitatis. Stettin, 1601. in. 4. Pártfogójának, Kraus

arcis Lublouiensis, et XIII. Oppidorum Provisori, Patrono suo dedicata.

- 2) *Rectores Ceismarcensis Scholae*. Sub. tali Libelli titulo concinavit Catalogum Rectorum Gymnasii Késmarkiensis, hic in compendio iam exhibendum:

Anno 1570. 1571. Lucas Fabinus migravit Eperiesinum.

1572—1574. Matthias Thoraconymus pulsus a P. Georgio Sommero.

1575. Emericus Sonntag factus Notarius et Politicus.

1576—1577. Sebastianus Ambrosius factus Concionator Eperiensiensis.

1578—79. Io. Greiffenzweig, Marcivillam iuit.

1580. Daniel Rechenius.

1581—84. Paullus Manichius primus Ramista in Scepusio, post Pastor Georgio Montanus.

1585—86—87. M. Nicol. Gabelmannus factus Historicus Rudolph. Imperat.

1588—89. Io. Sonntag concessit Bartpham.

1590. 91. 92. 93. 94. M. Mich. Marthius Neosoliensis, in eius vocationem plus C. floren. exposit.

1595. Factus Notarius Marthius, et Substitutus M. Ioannes Myllius vsque in annum 1598.

1598. 99. 1600. Adamus Cunsch deletus peste.

Anno

Jánosnak, Lubló vára és a 13 város gondnokának ajánlva.

2. Rectores Ceismarcensis Scholae. Ezzel a címmel állította össze a késmárki gimnázium igazgatóinak rövid kivonatban itt bemutatandó névjegyzékét:

1570–1571. Fabinus Lukács: Eperjesre költözött.

1572–1574. Thoraconymus Mátyás: Sommer P. György elkergette.

1575. Sonntag Imre: jegyző és város-ügyész lett.

1576–1577. Ambrus Sebestyén: eperjesi prédikátor lett.

1578–1579. Greiffenzweig János: Mateócrament.

1580. Rechenius Dániel.

1581–1584. Manichius Pál, az első Raméekövető; később szepesszombat-helyi lelkész.

1585–1587. Gabelmann M. Miklós: Rudolf császár történetírója lett.

1588–1589. Sonntag János: Bártfára távozott.

1590–1594. A besztercebányai Marthius M. Mihály: meghívására több mint 100 forintot fordítottak.

1595. Marthius jegyző lett s helyébe 1598-ig Myllius M. János ült.

1598–1600. Cunsch Ádám: pestisben pusztult el.

Anno 1601. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 10. Frölichius.

Ab anno

1608. Ego M. Daud Praetorius haereo.

Vsque ad annum 1601. tantum temporis iam expleui, quantum alii tredecim.

3) Obseruationes varii generis prostant in Ephemeridibus, Calendariis dictis, Daudis Frölichii, Astronomi Pannonii, ab anno 1623. ad annum 1640. in 4. Vratislaviae vsibus Scepusiorum et in primis Kesmarkiensium publicatis:

a) *De Parelio et Cruce in Luna die 6. Februar. anno 1621. Kesmarkini in Hungaria obseruatis.* Legitur scilicet in Diario an. 1623. mense Februar.

b) *De Cataclysmo Kesmarkiensi, anno 1619. die 29. Iun. orto ex immodica aquarum ex Carpato delabentium mole, et Ciuitatem cum insigni incolarum damno inundante.* Ibidem mense Iunio.

c) *De Cataclysmo Scepusiensi, anno 1617. 25. Iul. orto, in quo non modo homines, sed et reliqua animalia suffocata multa, pontes vbique disiecti, et messis spem Ciuium frustrata.* Ibid. Mense Iul.

d) *De Eluuione Aquarum anno 1622. die 22. Aug. territorium Kesmarkiense cooperienti.* Ibid. Mens. Aug.

e) *De Morbis et mortibus puerorum, et reliquorum hominum in primis iuuenum ex immodico fructuum horaeorum esu Kesmarkini an.*

U2

1622.

1601–1608. Fröhlich János.

1608-tól fogva én Praetorius M. Dávid vagyok itt egyfolytában. 1601-ig annyi időt éltem, mint itt a többi tizenhárom.

3. Különféle vonatkozású megfigyelései vannak Fröhlich Dávid magyar csillagász Kalendárium nevű naptáraiban 1623-tól 1640-ig, melyeket Boroszlóban adott ki negyedrétek alakban, a szepesiek, főleg pedig a késmárkiak használatára:
- a) A magyarországi Késmárkon 1621. február 6-án észlelt melléknapról és a Holdban levő keresztéről. Ez elolvasható az 1623. évi februári Diariumban.
 - b) Az 1619. június 29-én támadt késmárki árvízről, mely a Kárpátokból leözönlő mérhetetlen víztömegetől keletkezett és a várost a lakosság nagy kárára elöntötte. Ugyanott a júniusi számban.
 - c) Az 1617. július 25-én támadt szepesi árvízről, amelybe nemcsak emberek, hanem egyéb élőlények is sokan fulladtak bele, a hidak mindenfelé szétrombolódtak s az aratás megsűfolta a városi polgárok reményét.
 - d) A késmárki határt 1622. augusztus 22-én elborító vízözönről. Ugyanott, az áprilisi számban.
 - e) Gyerekeknek és más embereknek, főleg ifjaknak az éretlen gyümölcsök mértéktelen fogyasztásából származott betegségeiről és

1622. *coortis. Ibid. in Prognostico Astrologico cap. VI.*

- f) *Descriptio inauditi cataclysmi, Francofurti ad Oderam die Philippi Iacobi, an. 1622. obseruati: damna Ciuibus illata optume Praetorium potuisse enumerare, eo quod praesentem tanti periculi spectatorem egerit. Ibid. anno 1627. Mense Nouembris et Decembris.*

Praetorii obseruationes has in *Fastis Daudis Frölichii* Kesmarkiensis consignatas esse paullo ante monuimus, cuius quidem Vitam vna cum enumeratione Scriptorum, *Biograph. Medic. Hung. et Transilv. Centur. I. Art. 25.* iam nos dedisse meminimus, quibus tamen haec merito adhuc adiici posse existimamus: Eum anno 1600. in hanc mundi lucem prodiisse, academica studia Francofurti ad Viadrum potissimum persecutum fuisse, et duodecim fere anno integros in peregrinatione litteraria exegisse, et anno 1631. *M. Daudi Praetorio* Nostro, Caesareopolitanae Scholae Rectori, in obeundo hoc munere successisse, idque singulari sua eruditione, labente tempore, a Ferdinando III. Imperatore, et Rege Nostro promeruisse, vt honorifico Mathematici Casarei per Hungariam titulo ornaretur, qui se ipsum passim in Scriptis suis *Astrophili, Astronomi, Philiatri, Medici, Mathematicique* insigniuit nominibus. Signantes hos tempora *Fastos, Calendaria* vulgo vocamus, vno isthoc, quod tenemus, volu-

mine

elhalásáról Késmárkon 1622-ben. Ugyanott a *Prognosticum Astrologicum* 6. fejezetében.

f) Az Odera menti Frankfurtban 1622. Fülöp és Jakab napján látott hallatlan árvíz leírása. A polgároknak okozott károkat azért sorolhatta el igen jól Praetorius, mert személyesen is láthatta ezt a roppant veszedelmet. Ugyanott, 1627., a november—decemberi számban.

Kevéssel előbb jeleztem, hogy Praetoriusnak ezek az észleletei a késmárki Fröhlich Dávid Naptárában olvashatók, akinek az életrajzát és műveit már megírtam ugyan Magyarország és Erdély orvosainak életrajzában az I. centuria 25. cikkében, de ezekhez még jogosan hozzátehetőnek tartom, hogy 1600-ban jött a világra, egyetemi tanulmányait főleg Odera-Frankfurtban végezte, körülbelül tizenkét teljes évig járt külföldi tanulmányúton és 1631-ben lett utóda a késmárki iskola igazgatásában a mi Praetorius M. Dávidunknak. Idő múltával azt is elérte páratlan tudományával, hogy királyunk, III. Ferdinánd császár, a megtisztelő császári magyar matematikus címet adta neki, ő meg aztán irataiban csillagkedvelőnek, csillagásznak, gyógyításszeretőnek, orvosnak és matematikusnak nevezte magát. Ezeket az idő múlását jelző naptárakat, amelyeket általában kalendáriumoknak nevezünk, s egyetlen kötetbe foglalva a kezünkben tartunk, a mindenestre tudós és hazánknak jó hírnevet

mine contentos Frölichius vir vtique doctus, et Patriae commodus, ab anno 1623. quo primum in lucem prodire coeperunt, quum adhuc in Academia Viadrina studiorum causa commoraretur, typis Vratislouiensibus in 4. vulgavit vsque ad annum 1640. quo desiisse videtur, adseruari interim volumen hoc fastorum ob id potissimum dignum iudicauerim, quod eodem illo exemplari Frölichius ipse vsus fuerit, ac in margine manu sua eventus varios, res in primis proprias, quamvis nonnunquam exiles satis adnotauerit. Maximopere praeterea volumen hoc eo se nomine potissimum commendare videtur, quod talia rerum sui temporis dispersa contineat fragmenta, res Scepusii, immo et patrias quodam modo illustrantia, quae alibi vix ac ne vix quidem inueneris. Iuuabit interim virorum nonnullorum bene de Patria meritorum nomina, quibus Fastos suos Auctor vertente quouis anno inscripserat, non nisi verborum tenuis commemorare: *Stephanus Toekely* Dominus Kayszrmarchensis; *Catharina Brandenburgica* Princeps Transyluaniae; *Georgius Rüel*, Phil. et Med. Doctor, Lib. R. que Ciuitatis Montanae Neosoliensis Senator, et rei metallice apud Schemnicienses Inspector; *M. Petrus Zabler*, Leutschoviensis Pastor, superattendens, Fraternitatis XXIV. Regal. Senior; *Georgius Iudex*, Philos. et vtriusque Medicinae Doctor, Lib. et Reg. Ciuit. Eperies Physicus ordinarius,

szerző Fröhlich az 1623. évtől kezdve, amelyben először jelent meg, mikor még az Odera-frankfurti egyetemen tanult, a boroszlói nyomdában tette közzé 1640-ig, amikor — úgy látszik — megszűnt. De azért ezt a kötet naptárt már amiatt is méltónak tartanám a megtartásra, mert ezt a példányt maga Fröhlich használta s a szelzetére saját maga jegyzett föl különféle eseményeket, többnyire magán jellegű és sokszor bizony elég jelentéktelen dolgokat. Ezenkívül ez a kötet főleg azért látszik igen értékesnek, mert a magakorabeli történelemnek szétszórt s nemcsak szepesi, hanem bizonyos módon országos eseményeket is rajzoló olyan töredékeit tartalmazza, amelyeket máshol alig vagy egyáltalán nem találhatna meg az ember. Jónak látom egyúttal csak éppen megemlíteni néhány olyan érdemes hazafi nevét, akiknek az egyes években ajánlotta naptárát a szerző: Toekely István kayszmarcki földesúr; Brandenburgi Katalin erdélyi fejedelem; Rüel György bölcselet- és orvosdoktor, Besztercebánya szabad királyi bányaváros tanácsosa és a selmeci bányauzem felügyelője; Zabler M. Péter lőcsei lelkész, püspök és a 24 királyi város papságának főesperese; Iudex György, a bölcselet és mindkét orvostudomány doktora, Eperjes szabad királyi város rendes fizikusa, úgyszintén szerencsés és jóhírű

nec non per Transylvaniam et Hungariam Practicus dexterrimus celeberrimusque; *Iohannes Meletern*, XIII. Reg. Oppid. Scepus. Comes; sed non vacat Iudicum et Senatorum, qui Ciuitatibus Késmarkiensi, Elbingensi, Leutschouiensi, Schemnitzensi, Rosenauensi, Caschouiensi, Thorunensi, Eperiesiensi, et Curatorum singulorum, qui variis Hungariae Metallifodinis administrandis praefecti sunt, nomina ex ordine recitare. Verum debito Patriae amore exstimulatus, temperare mihi non possum, quin quaedam Frölichii Nostri verba in Prognostico Astrologo Physico cap. IV. Calendario an. 1634. adsuto, relata, hic referam: *Iohannes Honterus Euangelista ille Transiluanorum, et Pastor quondam Coronensis, hat eine besondere Lust an den studiis Mathematicis Astronomicis und Geographicis gehabt, daher in Aratum Astron. einen Commentarium hat ausgehen lassen, wie denn auch Rudimenta Cosmographica, mit seinen kurtzbegriffenen Landtaffeln, die er selbst mit seiner eigenen Faust ins Holtz sauber, subtil und künstlich gegraben, welcher Holtzschnitt bey hundert Jahren hero noch bisz dato in der Cronstädtischen Buchdruckerey verhanden, und ich denselben mit meinen Augen nur vor 3. Jahren nicht ohne Verwunderung gesehen, und unter vielen andern vornehmen Siebenbürgischen Antiquitäten mir wohl notiret hab.* Ex his euidentissime perspicitur *Io. Honterum*, Transiluanum, Rudimenta sua Cosmo-

gra-

orvos Erdélyben és Magyarországon; Meletern János, a 13 szepesi királyi város grófja. De nem érek rá egymás után felsorolni Késmárk, Elbing, Lócse, Selmec, Rozsnyó, Kassa, Toruny s Eperjes város bírának és tanácsosainak s a Magyarország különféle bányáinak az igazgatásával megbízott minden egyes gondnoknak a nevét. Viszont a kötelező hazaszeretettől ösztönözve, nem tarthatom vissza magamat attól, hogy ne tegyem itt közzé v mi Fröhlichünknek az 1634-es kalendáriumhoz fűzött időjelző fizikus csillagjós 4. fejezetében található néhány mondatát: „Honter Jánosnak, az erdélyiek ama hithirdetőjének és hajdani brassói lelkésznek különleges kedve telt a matematikai, csillagászati és földrajzi tanulmányokban, ezért Aratus csillagász művéhez megjegyzéseket adott ki, valamint „*Rudimenta Cosmographica*” c. művét, annak rövidre fogott térképeivel együtt, amelyeket sajátmaga vésett tisztán, finoman és művészi önkézzel fába. Ezt a fametszetet, amely azóta napjainkig már mintegy százéves, a brassói könyvnyomdában őrzik, és csak 3 éve annak, hogy saját szememmel nem kis csodálattal láttam és jegyeztem jól meg magamnak számos egyéb kiváló erdélyi régiség között.” Ezekből világosan kiderül, hogy az erdélyi Honter János már 1534

graphica, typo destinata, elegantissimis *Tabulis Geographicis*, iam circa annum 1534. manu sua affabre ligno incisis, illustrauisse, quas hodie in Officina Typographica Seuleria, ex Honterianae reliquiis instaurata, adseruari certo intelleximus. Quis, quaeso, in Eruditorum Republica hanc Hungariae litteratae gloriam, haud reuera vulgarem, Genti Transiluanorum abiudicauerit? Quantum praeterea in Litteraria quoque non modo sed et sanctiori etiam rep. inter Transilvanos Io. Honterus hic praestiterit, id Reverendiss. Ios. Benkö in Transilvania nondum orbi cognita Tom II. pagg. 125. 351. et 595. recentissime prae ceteris omnium prolixissime enarravit. Sed ouum ouo non est similis, quam fuerat Honterus Transilvaniae Benedicto Abadyo in Hungaria, qui aequae ac ille et Ministrum Verbi D. agebat sollertissimum, et rem typographicam procurabat diligentissime: posteaquam enim Naeonesi, seu Viszigethini, oppido Comitatus Simeghiensis ex officina sua typographica liberali Thomae Nádasdi Regni Hung. Palatini munificentia excitata Instrumentum Noui Foederis anno 1541. in 8. Plagul. 4. Alph. 2. foras emisisset, ad audiendum Lutherum, teste Petro Monedulato *De Homine magno illo in Natura miraculo*, Vittebergam commigravit, et susceptis mox ibidem ordinibus sacris, anno 1544. in Hungariam ad obeunda Sacri Ministerii munera reuocatus, do-

táján megírta és sajátkezűleg fába metszett remek térképekkel látta el nyomdába szánt Rudimenta Cosmographicá-ját, amelyről biztosan tudom, hogy mindmáig megvan a Honternyomda maradványaiból teremtett Seuler-nyomdában. Ugyan ki tagadná meg, kérem, a tudósvilágban Erdély népétől a magyar tudománynak ezt a dicsőségét? Hogy ezenkívül még mit nyújtott Erdélynek tudományos és vallási téren ez a Honter János, azt nemrégiben mindenkinél bővebben írta meg nagytiszteletű Benkő József az ő Transilvania nondum orbi cognitá-jának II. kötetében a 125., 351. és az 595. lapon. De tojás nem hasonlít jobban a tojáshoz, mint ahogyan az erdélyi Honter hasonlított a magyarországi Abády Benedekhez, aki éppenúgy töltötte be az okos igehirdető szerepét és gyakorolta a dolgos nyomdász mesterségét, mint ő: miután ugyanis Neonesoson, vagyis Újszigeten, ebben a Somogy megyei mezővárosban kiadta Magyarország nádorának, Nádasdi Tamásnak áldozatkész bőkezűségéből emelt nyomdájában nyolcadréten az Új testamentum 2 alfabétum 4 kisívnvi könyvét 1541-ben, Monedulatus Péternek a De Homine magno illo in Natura miraculo-jában kifejezett állítása szerint Wittenbergbe ment Luthert hallgatni s ott aztán nemsokára fölvéve a papi tisztségeket, 1544-ben hazatért Magyarországra, ahová egyházi szol-

mum reuertit: nam in MScto Codice I. in 4. quod in Ciuico et parochiali Templo Vittebergensi adseruatur, ad annum 1544. decurrentem, sequentia leguntur: *Bened. Dinper Abadius aus Hungarn aus dieser Universität beruffen in Predigtamt in Hungarn.* In. *Abadiana* hac Noui Testamenti editione id vel maxime memorabile est, quod ea omnes Noui Foederis Libros Hungarica consuetudine donatos complexa omnium primum vno simul volumine exhibuerit Populo Hungarico legendos: *Pestiana* enim a Gabriele Pesti adornata, et Viennae anno 1536. cum Gratia et Priuilegio Romanae Regiae Maiestatis procurata, non nisi quatuor Euangelistas in hungaricum translatos exhibet, *Komiati*ana vero vnice D. Paulli Epistolas sistit: et quod iam litteratis popularibus nostris sciendum est, hanc Epistolarum D. Paulli Apostoli translationem hungaricam, Catharinae Frangepaniae, vxoris viduae Petri Peréni iussu per Benedictum Komiáti, Aulæ alumnum factam, et Cracouiae anno 1532. typis impressam esse Librum inter Hungaros omnium primum, qui typorum beneficio lingua vernacula vnquam ditus est: quod contra Albert. Molnárium, et Matth. Belium nos verbo monuisse sufficiat, quorum ille in Grammatica sua Hungarica *Chronicon Mundi Hungariae* a St. Székelyio Cracov. anno. 1558. hic vero in Vetere Litteratura Hunno-Scythica *Codicem Librorum Noui Foederis* a Io.

Silue-

gálat tisztségére hívták meg. Abban a kéziratban levő negyedretű I. kódexben ugyanis, amelyet a wittenbergi városi plébániatemplomban őriznek, az 1544. folyó évnél a következő szöveg olvasható: „Bened. Dinper Abadiust Magyarországról erről az egyetemről hívták meg prédikatori tisztségre Magyarországra. Az Újtestamentumnak ebben az Abádi-féle kiadásában az a legnevezetesebb, hogy az Újszövetség valamennyi könyvét magyarra fordítva tartalmazza s így legelőször nyújtotta őket és egyetlen könyvben az olvasó magyar közönségnek. A Pesti Gábor-tól munkált és Bécsben 1536-ban a római király őfelségének kiváltságával és szabadalmával kiadott Pesti-féle kiadás ugyanis csak a négy evangélistát foglalja magában, magyarra fordítva, a Komjáti-féle pedig csakis Szent Pál leveleithozza, és amit tudós honfitársaimnak már tudniuk kell: Szent Pál leveleinek ez a magyar fordítása, amelyet Perényi Péter özvegyen maradt feleségének, Frangepán Katalinnak a meghagyásából udvari gyámoltja, Komjáti Benedek készített és nyomtatott Krakkóban 1532-ben, a magyarok közt magyar nyelven valaha is megjelent legeslegelső könyv. Ezt legyen elég megemlítenem Molnár Alberttel és Bél Mátyással szemben, akik közül amaz azt állítja, helytelenül, Grammatica Hungaricá-jában, hogy a magyar nyelven megjelent legeslegelső könyv Székely Istvánnak Krakkóban 1558-ban kiadott Világtörténete (magyarul), emez meg Vetus Litteratura Hunno-

Siluestro translata, Ferdinandi I. filiis, Maximiliano et Ferdinando dedicatum, atque Abadii opera Uj-Szigethini anno 1541. impressos, perperam adseruerunt esse Libros Hungarico idioma te omnium primo typis vulgatos.

ARTICVLVS XXXIX.

RAYMANN (*Ioannes Adamus*) Raymannus hic Medicus noster Patre, *Ioanne Raymanno*, pharmacopola Eperiesiensi non incelebri, matre vero *Elisabetha Roth* de Pongyalak, nobili orta genere, et post inita vota secunda *Samuelis Willichii* aequae loci eiusdem apothecarii coniuge, itaque non *Adamo Raymanno*, consummatissimo fori vtriusque aeuo suo in Hungaria Aduocato, vt alibi nos, idque perperam, adseruisse meminimus, progenitus est anno Seculi superioris nonagesimo. Summos Eum ab ordine Medicorum in Academia Lugduno-Batava anno 1712. honores reportasse, Ciuitatis non modo Eperiesiensis, sed Comitatus quoque Saarossiensis ordinarium egisse Medicum, laboriosissimum quoque Academiae S. R. I. Natur. Curiosor. sodalem sub *Aristophanis I.* agnomine se exhibuisse *Biograph. Med. Hungar. et Transilv. Centur. I. artic. 72.* pluribus verbis pro instituti nostri ratione iam enerrauimus. Ast ante biennium, quam naturae debitum anno 1770. fati necessitate compulsus octuagenario maior exsolueret, in eam nationis nostrae hunc Hip-

Scythicá-jában azt, hogy az Erdősi (Sylvester) Jánostól lefordított s I. Ferdinánd fiainak, Miksának és Ferdinándnak ajánlott, aztán Újszigeten Abádi műhelyében 1541-ben kinyomtatott Újtestamentom könyve volt az.

XXXIX. CIKK

RAYMANN JÁNOS ÁDÁM. Ennek a mi Raymann orvosunknak az apja Raymann János, a jónevű eperjesi gyógyszerész volt, anyja pedig a nemes származású Pongyalaki Roth Erzsébet, ki szerencsés második házasságában Willich Sámuelnek, ugyanazon város gyógyszerészének lett a felesége. Tehát nem Raymann Ádámnak, azon kor mindkét magyarországi törvényszékén a legtökéletesebb ügyvédnek a fiaként jött a világra a múlt század kilencvenedik évében, mint azt emlékezetem szerint máshol, de helytelenül állítottam. Azt már céloznak megfelelően hosszabb szóval elmondtam róla Magyarország és Erdély orvosainak életrajzában az I. száz 72. cikkében, hogy a leydeni egyetem orvosi karán 1712-ben szerezte minősítését és nemcsak Eperjes városának, hanem Sáros megyének is rendes orvosa volt, sőt a szentbirodalmi természet tudós társaságnak is igen dolgos tagja volt I. Aristophanes néven. De két évvel előbb, mint nyolcvanadik évét 1770-ben betöltve, a halál kényszerítő szavára meg nem fizette a természetnek, amivel tartozott neki, nemzetünknek e híres orvosa a tébolyodott-

pocratem, mirabilem alienatae mentis incidisse calamitatem, diu protractam, vt firmis adhuc viribus se mortuum reuera esse et crederet, et sollemni pompa efferri maximopere cuperet, Rev. D. *Ioannes Kriebel*, coet. Germ. Aug. Confess. V. D. Minister senior, Vir ab omni diuinarum humanarumque rerum scientia instructissimus, magno nostro dolore nuper e viuentium numero exemptus, in *Ephemeridibus litterariis Vindobonensibus* anno 1774. partic. XII. cum publico communicauit.

OPERA

- 1) *Dissert. inaug. medica. De praecipuis diuersitatis morborum fundamentis et curatione diversa.* Lugd. Batav. anno 1712. in 4. pl. 3. Item *Observationes medicae Commercio Litterario Norico*, nec non *Observationes similes Ephemeridibus Academ. Imper. Nat. CC.* passim intersertae, singulae ex ordine opera nostra l. c. iam sunt enumeratae.
- 2) *Observationum in Annales Physico-Medicas Vratislouienses illatarum vero Series hic iam exhibenda integra talis est:*
 - 1) *Historia medica Variolarum Eperiesini in superiore Hungaria epidemice anno 1717. grassatarum.* Tentamine I. pag. 31. seq.
 - 2) *Descriptio fulminis, quod d. 17. Iulii an. 1717. notabilia Turri Eperiesiensi impressit stigmata.* Ibidem pag. 64.
 - 3) *Hi-*

ságnak olyan csodálatos és hosszadalmas betegségébe esett, hogy ereje teljes birtokában el is hitte magáról, hogy meghalt, meg erősen kívánta is, hogy temessék el ünnepélyesen. A nagy fájdalomkra nemrég elhunyt megboldogult tiszt. Kriebel János főesperes, az ágostai hitvallású német gyülekezetnek minden vallási és világi tudományban igen jártas igehirdetője tudatta ezt a közön-séggel az *Ephemerides litterariae Vindobonenses* 1774. évi 12. részében.

M Ű V E I

1. Orvosavató értekezés *De praecipuis diuersitatis morborum fundamentis et curatione diversa*. Leydenben, 1712. in 4. 3. íven, továbbá a *Commercium Litterarium Noricum*-ban megjelent orvosi észleleteit, nemkülönben az *Ephemerides Academiae Imperialis Naturae Curiosorum*-ban itt-ott közölt hasonló észleleteit már egyenként felsoroltam rendben az id. helyen.
2. Azonban az *Annales Physico-Medici Vratislavienses*-ben kitett észleleteinek itt bemutató teljes sorozata a következő:
 1. *Historia medica Variolarum Eperiesini in superiore Hungaria epidemica anno 1717. grassatarum*. Az I. dolgozat, 31. és köv. lap.
 2. *Descriptio fulminis, quod die 17. Iulii anno 1717. notabilia Turri Eperiesiensi impressit stigmata*. Ugyanott a 64. lapon.

- 3) *Historia Monstri, die 4. Iulii anno 1717. Eperiesini in lucem editi, Ibidem pag. 85.*
- 4) *Historia et cura febris biliosae, mense Septembre anno 1717. observatae. Ibidem pag. 36.*
- 5) *Historia morbi melancholici. Tentam. II. pag. 297.*
- 6) *De Ventis statis vernalibus et insolitis in Eperies. Tentam. III. pag. 813.*
- 7) *Phymatis hepatici purulenti historia. Tentam. IV. pag. 1194.*
- 8) *Historica expositio proventuum terrae in Hungaria superiore anno 1718. Tentam. V. pag. 1489. seqq.*
- 9) *Historica Relatio de Vindemia superioris Hungariae anno 1718. obtenta. Tentam. VI. pag. 1718. seq.*
- 10) *De Fallacia auri vegetabilis vitium in Hungaria. Ibid. pag. 1733.*
- 11) *Historia et explicatio medica apoplexiae in Eperies. anno 1719. epidemice saevientis. Tentam. VII. pag. 41. seq.*
- 12) *Historia vermium intestinalium hieme anno 1719. in pueris observatorum. Ibidem pag. 338. seqq.*
- 13) *De purpura vernali in Iulio anno 1719. Eperiesini observata. Tentam. VIII. pag. 672.*
- 14) *De enixo foetu mortuo, subsequituris puerperae lochiis, et signis vitalitatis foetus et mortis in utero. Ibidem pag. 728. seqq.*

15.) Hi-

3. Historia Monstri, die 4. Iulii anno 1717. Eperiesini in lucem editi. Ugyanott a 85. lapon.
4. Historia et cura febris biliosae, mense Septembre anno 1717. obseruatae. Ugyanott a 36. lapon.
5. Historia morbi melancholici. II. dolgozat, 297. lap.
6. De Ventis statis vernalibus et insolitis in Eperies. III. dolgozat, 813. lap.
7. Phymatis hepatici purulenti historia. IV. dolgozat, 1194. lap.
8. Historica expositio proventuum terrae in Hungaria superiore anno 1718. V. dolgozat, 1489. lap.
9. Historica relatio de Vindemia superioris Hungariae anno 1718. obtenta. VI. dolgozat, 1718. és köv. lap.
10. De fallacia auri vegetabilis vitium in Hungaria. Ugyanott, 1733. lap.
11. Historia et explicatio medica apoplexiae in Eperies anno 1719. epidemice saeuientis. VII. dolgozat, 41. és köv. lap.
12. Historia vermium intestinalium hieme anno 1719. in pueris obseruatorum. Ugyanott, 338. és köv. lapokon.
13. De purpura vernali in Iulio anno 1719. Eperiesini obseruata. VIII. dolgozat, 672. lap.
14. De enixo foetu mortuo, subsecuturis puerperae lochiis, et signis vitalitatis foetus et mortis in utero. Ugyanott, a 728. és köv. lapokon.

- 15) *Historia Dysenteriae epidemicae M. Aug. in Eperies. An. 1719. Tentam. IX. pag. 183.*
- 16) *Disquisitio variolarum Mense Octobre et sequentibus an. 1719. Eperiesini grassatarum Tentam. X. pag. 434.*
- 17) *De Morbis oculorum Eperiesini an. 1720. frequentibus. Tentam. XI. pag. 298.*
- 18) *De purgante foecum cereuisiae recentis virtute. Tentam. XII. pag. 669.*
- 19) *Notitia praeliminaris de edendo Medico suo clinico sub titulo: Medicus clinicus, seu Collectiones praedictionum et praenotionum Hippocraticarum, quarum ope Medicus ad lectum aegri morbos dignoscere et eorum exitum praedicere valeat. Tentam. XII. pag. 682. Non putem in litterariam lucem Librum promissum, qui futurus fuisset maximae vtilitatis, vumquam prodiisse.*)*

20) *Hi-*

* Praeter Raymannum hunc plures omnino reperti sunt e popularium nostrorum numero, qui rempublicam Patriae litterariam vtilibus huiuscemodi beare voluerunt opusculis medicis: de *Io. Dan. Perlitzio* constat ex Francisci Comitum Roncalli *Medicina Europaea*, eum scripsisse *Tractatum medicum de climate Hungariae eiusque effectibus ex habitu et indole coeli, aëris, aquarum et locorum in corpore incolarum Hungariae resultantibus. Ioannes Hambach* Lomium rediuuium popularium genio adtemperatum. *Andr. Loewius et Io. Iustus Torkos* Observationes Medicinales Hungariae. *Io. Iacobus Neuholdius* *Medicum Hungaricum, seu Tra-*

ctatum

15. *Historia Dysenteriae epidemicae Mense Augusto in Eperies. Anno 1719.* IX. dolgozat, 183. lap.
16. *Disquisitio variolarum Mense Octobre et sequentibus anno 1719. Eperiesini grassatarum.* X. dolgozat, 434. lap.
17. *De Morbis oculorum Eperiesini an. 1720. frequentibus* XI. dolgozat, 298. lap.
18. *De purgante faecum cereuisiae recentis virtute.* XII. dolgozat, 669. lap.
19. Előzetes értesítés az ő *Medicus clinicus-áról*, ezzel a címmel: *Medicus clinicus, seu Collectiones praedictionum et praenotionum Hippocraticarum, quarum ope Medicus ad lectum aegri morbos dignoscere et eorum exitum praedicere valeat.* XII. dolgozat, 682. lap. E bejelentett mű azonban, amelyre igen nagy szükség lett volna, sohase került irodalmi világosságra.*

* Ezen a Raymannon kívül többen is akadtak honfitársaink között, akik hazánk tudósvilágát efféle hasznos orvosi művekkel szándékoztak megajándékozni. Perliczi János Dánielről tudjuk például gróf Roncalli Ferenc *Medicina Europaeá-jából*, hogy írt egy orvosi értekezést Magyarország éghajlatáról és annak az égalj, levegő, vizek és tájak milyensége és természete szerint Magyarország lakosainak a testén megnyilvánuló hatásairól. Hambach János a honfitársaink fölfogásához idomított Lommius redivivus-t, Loew András és Torkos Jusztusz János magyarországi orvosi megfigyeléseit; Neuhold János Jakab A magyar

- 20) *Historia febris biliosae Eperiesini Mens. August. et Sept. an. 1720. grassantium. Tentam. XIV. pag. 378.*
- 21) *De prouentu Vini Hungariae inforioris. An. 1720. Ibidem pag. 415.*
- 22) *De Rehumatistis et doloribus artuum arthriticis Eperiesini in Hungaria an. 1720. sequentibus. Ibidem pag. 504.*
- 23) *Meteorologicae considerationes Mens. Ianuar. an. 1721. Tentam. XV. pag. 26.*
- 24) *De foecunditate vteri humani in Hungaria obseruata. Ibidem. pag. 189.*
- 25) *De Halone solari, die 13. Maii an. 1721. viso. Tentam. XVI. pag. 509.*
- 26) *Historia infantis, Hydrocephalo interno defuncti. Ibidem pag. 641.*
- 27) *Historia Variolarum, Eperiesini anno 1721. epidemice grassatarum, earumque origine, curatione per vomitum, et inoculatione. Tentam. XVII. pag. 136. et 246.*

28) De-

ctatum medicum de morbis Hungarorum propriis, eorumque cura genuina, aliis vero falso imputatis. *Carolus Rayger*, Senior, Ephemerides de endemiis et epidemiis Hungariae, alii; ast quod dolendum est maximopere, nescio qua fatorum iniquitate impeditum est, quod eiusmodi bonae frugis libelli in litterariam lucem e tenebris eluctari nequiverint, praeter solas *Paulli Spindleri* Obseruationes Hung. medicinales, opera *Car. Raygeri* collectas et Francof. an. 1691. in 4. publicatas; quibus si forte addideris *Tob. Koberi* obseruationum medicarum castrensi-um Hungarica-

rum

20. *Historia febris biliosae Eperiesini Mense Augusto et Septemberi an. 1720.* grassantis. XIV. dolgozat, 378. lap.
21. *De proventu Vini Hungariae inferioris. An. 1720.* Ugyanott, a 415. lapon.
22. *De Rheumatismis et doloribus artuum arthriticis Eperiesini in Hungaria an. 1720.* frequentibus. Ugyanott, 504. lap.
23. *Meteorologicae considerationes Mense Ianuario an. 1721.* XV. dolgozat, 26. lap.
24. *De foecunditate uteri humani in Hungaria obseruata.* Ugyanott, 189. lap.
25. *De Halone solari, die 13. Maii an. 1721.* viso. XVI. dolgozat, 509. lap.
26. *Historia infantis, Hydrocephalo interno defuncti.* Ugyanott, 641. lap.
27. *Historia Variolarum, Eperiesini anno 1721.* epidemice grassatarum, earumque origine, curatione per vomitum, et inoculatione. XVII. dolgozat, 136. és 246. lap.

orvost, azaz egy orvosi értekezést a magyarok hazai betegségeiről — melyeket azonban helytelenül tartanak másokéinak — és szakavatott gyógyításáról; idősb Rayger Károly hetijegyzeteket akart kiadni Magyarország tájbetegségeiről és járványairól. És még mások. De igen sajnálatos: a sorsnak nem tudni micsoda rossz-akarata megakadályozta, hogy ilyen hasznos könyvek a sötétségből az irodalmi nyilvánosság világára kerülhessenek. Egyedül csak Spindler Pálnak Rayger Károly munkájával összeállított és Frankfurtban 1691-ben 4° alakban közzétett magyarországi orvosi megfigyelései képeznek kivételt; meg még ha hozzá vesszük éppen Kober Tóbiás-

- 28) *Descriptio Vindemiae superioris Hungariae an. 1721. Tentam. XVIII. pag. 473.*
 29) *Historia morborum epidemiorum an. 1722. Mens. Februar. et Mart. grassatorum. Tentam. XIX. pag. 147.*

30) Hi-

rum Decades. Francof. an. 1606. in 8. editas. Verum adfulsit spes non vana fore, vt quod vniuersi pridem auide expetieramus, tandem voto nostro propediem abunde potiamur: exercitatissimus enim Patriae Medicus, *Samuel Glosius*, qui Pestini in magno hominum, Procerum in primis Regni, concursu feliciter medicinam facit hodie, librum omni laude dignum haud ita pridem scripto tenus nobis promisit, vbi necessariis suffultus fuerit adminiculis, elucubrandum, et sub titulo *Medici Pannonii edendum, seu Otia Medica Pannoniae*, sequentibus capitum argumentis absoluenda: 1) *De initiis medicinae in Hungaria.* 2) *De medicina Hungarorum indigena.* 3) *De morbis eorum tuto et iucunde curandis.* 4) *De morborum Hungariae popularium remediis inquilinis.* 5) *De Medicorum Hungarorum dignitate.* 6) *De erroribus Hungarorum circa Medicos.* 7) *De erroribus eorum in Medicina et diaeta.* 8) *De victu Hungarorum domestico, et potu eorum consueto.* 9) *De praestantia aquarum mineralium in Hungaria, de caussis diutini earum neglectus, et quae? quando? Spadanis aut Selteranis, eadem indicatione salutari consilio substitui possint?* 10) *Remedia domestica probatae fidei.* 11) *De necessariis omni aetati generalibus ad conseruationem ualitudinis Regulis.* 12) *De recto fumi, et pulueris Nicotianae usu, et formidando abusu.* Vt eruditissimus Auctor in elaborando hoc eximiae vtilitatis opere Medico summum Numen experiatur futurum sibi propitium aequo precamur animo.

28. Descriptio Vindemiae superioris Hungariae an. 1721. XVIII. dolgozat, 473. lap.
 29. Historia morborum epidemiorum an. 1722. Mense Februario et Martio grassatorum. XIX. dolgozat, 147. lap.
-

nak Frankfurtban 1606-ban kiadott s dekaszokba tagolt 8° nagyságú magyarországi tábororvosi észleleteit. De fölcillant a jogos remény arra, hogy amit már mindannyian sóvárogva lesünk-várunk régóta, ahhoz végre nemsokára bőven hozzájuthatunk. Nagy tapasztalatú Glosius Sámuel hazai orvostársunk ugyanis, aki ma Pesten teljesít sikeres orvosi szolgálatot, az embereknek, főleg az országnagyoknak ebben a fontos sokadalmában, nemrégiben írásban nyújtott reményt nekem arra, hogy mihelyt szert tesz a szükséges eszközökre, ki fog dolgozni egy minden dicséretre méltó könyvet, hogy azt a Magyar orvos, azaz Magyarország orvosi irodalma címmel kiadja a következő fejezetcímek szerinti tárgyalásban: 1. Az orvoslás magyarországi gyermekkoráról. 2. A magyarok őshonos orvoslásáról. 3. Az ő betegségeik biztonságos és fájdalomtalan gyógyításáról. 4. Magyarország közönséges betegségeinek meghonosodott gyógyszereiről. 5. A magyar orvosok tekintélyes állásáról. 6. A magyaroknak az orvosokra vonatkozó téves fölfogásairól. 7. A gyógyítás és étrend tekintetében való tévedéseikről. 8. A magyarok otthoni táplálkozásáról és szokásos italáról. 9. A magyar ásványvizek kiválóságáról, hosszas mellőzésük okairól, meg hogy melyikük és mikor alkalmazható a spaai és a selteri víz helyett ugyanazon javallat esetén, gyógyító szándékkal. 10. Kipróbált hitelű házi gyógyszerek. 11. Az egészség fönntartására minden életkorban szükséges általános szabályokról. 12. A dohányfüst és por helyes használatáról és a vele való szörnyű visszaélésről. Őszinte szívvel kívánjuk, hogy ennek a különösen hasznos orvosi munkának a kidolgozásában maga mellett érezze a tudós szerző a Mindenható kegyes jóindulatát.

- 30) *Historia catarrhi suffocatiui, Mens. Februar. an. 1722. Ibidem pag. 150. et 247.*
- 31) *Depositio medico-legalis ratione veneficii imputati. Tentam. XX. pag. 623.*
- 32) *De incurabili et chronica alui obstructione, Tentam. XXI. pag. 96.*
- 33) *Historia vindemiarum superioris Hungariae an. 1722. Tent. XXII. pag. 403.*
- 34) *De venti Borealis et Australis, diuersa in Mercurium Barometrorum efficacia, eiusque caussa genuina. Ibidem pag. 543.*
- 35) *De canibus rabie correptis in Hungaria, eorumque cura specifica. Tentam. XXIII. pag. 42. et 110.*
- 36) *Renunciatio de foetu obstetricis culpa in vtero mortuo. Ibidem pag. 218.*
- 37) *De excrescentia ranulae sub lingua spongiosa, sectione curata. Tent. XXIV. pag. 453.*
- 38) *Historica enarratio febris catarrhalis scarlatinae, Eperiesini in Hung. Mens. Iul. et sequentibus an. 1723. grassatae. Tentam. XXV. pag. 42. et Tentam. XXVI. pag. 615.*
- 39) *Historiae phymatis purulenti hepatici continuatio. Ibidem pag. 101.*
- 40) *De prouentibus Terrae in superiore Hungaria, et vini in primis Hungarici an. 1723. Tentam. XXVI. pag. 387. seq.*

41) *De*

30. Historia catarrhi suffocatiui, Mense Februario an. 1722. Ugyanott, 150. és 247. lap.
31. Depositio medico-legalis ratione veneficii imputati. XX. dolgozat, 623. lap.
32. De incurabili et chronica alui obstructione. XXI. dolgozat, 96. lap.
33. Historia vindemiarum superioris Hungariae an. 1722. XXII. dolgozat, 403. lap.
34. De venti Borealis et Australis, diuersa in Mercurium Barometrorum efficacia, eiusque caussa genuina. Ugyanott, 543. lap.
35. De canibus rabie correptis in Hungaria, earumque cura specifica. XXIII. dolgozat, 42. és 110. lap.
36. Renunciatio de foetu obstetricis culpa in utero mortuo. Ugyanott, 218. lap.
37. De excrescentia ranulae sub lingua spongiosa, sectione curata. XXIV. dolgozat, 453. lap.
38. Historica enarratio febris catarrhalis scarlatinae, Eperiesini in Hungaria Mense Iulio et sequentibus an. 1723. grassatae. XXV. dolgozat, 42. lap és XXVI. tent. 615. lap.
39. Historiae phymatis purulenti hepatici continuatio. Ugyanott, 101. lap.
40. De prouentibus Terrae in superiore Hungaria, et vini in primis Hungarici an. 1723. XXVI. dolgozat, 387. és köv. lap.

- 41) *De Dysenteriis Mens. Ianuar. an. 1724. obseruatis in Eperies. Tentam. XXVII. pag. 41.*
- 42) *De Iride Iunari Mens. Ianuar. an. 1724. obseruata. Tentam. XXVII. pag. 69.*
- 43) *De euporisto Colicae remedio. Ibidem pag. 204.*
- 44) *De doloribus rheumaticis serosis, eorumque per vesicatoria curatione. Tent. XXVIII. pag. 389.*
- 45) *De procreatione vini an. 1724. Tentam. XXX. pag. 396.*
- 46) *De insolite crassa Populo nigra in Comitatu Zempliniensi. Ibid. pag. 410.*
- 47) *De aphonia verminosa spasmodica. Ibid. pag. 423.*
- 48) *De effectibus pulueris Hellebori albi per incuriam deglutiti. Ibid. pag. 535.*
- 49) *De iudicatione Cephaleae inueteratae per abscessus. Ibid. pag. 638.*
- 50) *De luxatione ossis femoris ex longiori dolore ischiadico. Tentam. XXXI. pag. 85.*
- 51) *De morbillis Eperiesini an. 1725. in hieme grassantibus. Ibid. pag. 259.*
- 52) *De salutari vomitoriorum usu in pleuritide. Ibid. pag. 294.*
- 53) *De morbis et in primis febribus catarrhalibus benignis, Mens. Iul. et sequentibus an. 1725. occurrentibus. Tentam. XIII. pag. 41. et Tent. XXXV. pag. 171. et 320.*
- 54) *De utilitate uenae sectionis in grauidis. Ibid. pag. 103.*

55) Hi-

41. De Dysenteriis Mense Ianuario an. 1724. obseruatis in Eperies. XXVII. dolgozat, 41. lap.
42. De Iride lunari Mense Ianuario an. 1724. obseruata. XXVII. dolgozat, 69. lap.
43. De euporisto Colicae remedio. Ugyanott, 204. lap.
44. De doloribus rheumaticis serosis, eorumque per vesicatoria curatione. XXVIII. dolgozat, 389. lap.
45. De procreatione vini an. 1724. XXX. dolgozat, 396. lap.
46. De insolite crassa Populo nigra in Comitatu Zempliniensi. Ugyanott, 410. lap.
47. De aponia verminosa spasmodica. Ugyanott, 423. lap.
48. De effectibus pulueris Hellebori albi per incuriam deglutiti. Ugyanott, 535. lap.
49. De iudicatione Cephaleae inueteratae per abscessus. Ugyanott, 638. lap.
50. De luxatione ossis femoris ex longiori dolore ischiadico. XXXI. dolgozat, 85. lap.
51. De morbillis Eperiesini an. 1725. in hieme grassantibus. Ugyanott, 259. lap.
52. De salutari vomitoriorum usu in pleuritide. Ugyanott, 294. lap.
53. De morbis et in primis febribus catarhalibus benignis, Mense Iulio et sequentibus an. 1725. occurrentibus. XIII. dolgozat, 41. lap és XXXV. dolgozat, 171. és 320. lap.
54. De utilitate uenae sectionis in grauidis. Ugyanott, 103. lap.

- 55) *Historia procreationis vini in superiore Hungaria an. 1725.* Tentam. XXXIV. pag. 412.
- 56) *De Sarcomphalo, seu excrescentia umbilici fungosa.* Tentam. XXXVI. pag. 467. et Tentam. XXXVIII. pag. 578.
- 57) *De morbis hiemalibus, et in primis in tussi conuulsiua infantum an. 1726.* Tentam. XXXV. pag. 309. et 312.
- 58) *De intensitate frigoris, orta o nimia niuium copia an. 1726. in superiore Hungaria obseruata.* Ibid. pag. 336.
- 59) *De accenso aere, contento in salis fodina Soouariensi in Hungaria.* Tentam. XXXVI. pag. 472. Repetita apud Brückmannum in Magnal. Dei in locis subterran. Part. I. pag. 1006.
- 60) *De constitutione aestatis epidemia in Eperies an. 1726.* Tent. XXXVII. pag. 312.
- 61) *De sterilitate an. 1726. in superiore Hungaria, et procreatione vini anni eiusdem.* Tentam. XXXVIII. pag. 422. et 423.
- 62) *Obseruatio de flore salis in fodinibus soouariensibus flore reperto.* Tent. VII. pag. 179.
- 63) *Obseruationes Barometricae, thermometricae, et tempestatum diariae ab an. 1717. ad an. 1726. singulis seperatim Tentaminibus leguntur insertae.*
- 3) *Obseruationes nonnullae Miscellaneis Medicomathematicis Büchneri intertextae commodiori et loco et tempore alias occurent recensendae.*

55. Historia procreationis vini in superiore Hungaria an. 1725. XXXIV. dolgozat, 412. lap.
 56. De sarcomphalo, seu excrescentia vmbilici fungosa. XXXVI. dolgozat, 467. lap és XXXVIII. dolgozat, 578. lap.
 57. De morbis hiemalibus, et in primis in tussi conuulsiua infantum an. 1726. XXXV. dolgozat, 309. és 312. lap.
 58. De intensitate frigoris, orta e nimia niuium copia an. 1726. in superiore Hungaria obseruata. Ugyanott, 336. lap.
 59. De accenso aëre, contento in salis fodina Soouariensi in Hungaria. XXXVI. dolgozat, 472. lap. Újra kiadva Brückmannál a Magnalia Dei in locis subterraneis I. rész, 1006. lapján.
 60. De constitutione aestatis epidemia in Eperies an. 1726. XXXVII. dolgozat, 312. lap.
 61. De sterilitate an. 1726. in superiore Hungaria, et procreatione vini anni eiusdem. XXXVIII. dolgozat, 422. és 423. lap.
 62. Obseruatio de flore salis in fodinis soouariensibus reperto. VII. dolgozat, 179. lap.
 63. Naponkénti légsúlymérési, hőmérsékleti és széljárási megfigyelései 1717-től 1726-ig külön-külön olvashatók az egyes dolgozatokban.
3. A Büchner Miscellanea Medico-mathematicájában megjelent több megfigyelésére vonatkozó ismertetésem alkalmasabb helyen és időben máskor fog megjelenni.

ARTICVLVS XL.

S' A M B V K Y (vel *Sambéky*, *Sámboky*, Latine *Sambucus*, *Ioannes*) Antiquissima Comitatus Posoniensis vrbe, Tyrnauiae, octauo Kalendas Quintilis anno 1531. felici omine in hanc mundi lucem editus est. Patrem *Petrum Sambuky*, qui nomen hoc ab antiqua arce, Regum secessibus olim frequentata, mutuatus, Tyrnauensem incolam nactus est vetere nobilique familia ortum, quod ipse inter reliqua *Emblemata*, an. 1576. edita aperte indigitat illo, quod pag. 173. sub imagine elephantis, arbore, cui innixus quieuerat, succisae ac ruentis, *Petro Sambuky* parenti suo sub *ἐπιγραφῆ* *Nusquam tuta fides*, ad hunc modum inscripserat:

*Dum rigidos artus elephas, dum membra quiete
Subleuat, assuetis nititur arboribus:*

Quas ubi venator didicit, succidit ab imo,

Paulatim vt recubans, belua mole ruat.

Tam leuiter capitur duri qui in praelia Martis

Arma, viros, turrim, tergore vectat opes.

Nusquam tuta fides, nimium ne crede quieti,

Saepius et tutis decipere locis.

Hippomenes pomis Schoëneida vicit amatam,

Sic Peliam Natis Colchis acerba necat.

Sic nos decipiunt, dedimus quibus omnia nostra;

Saltem conantur deficiente fide.

Pater dum puerum incredibili prorsus litterarum amore flagrare certis animaduerneret indi-

ciis,

XL. CIKK

S'AMBOKY (vagy Sambéky, Sámbokey, *latinosan Sambucus*) JÁNOS Pozsony megye ősi városában, Nagyszombatban jött a világra szerencsésen, 1531. június 24-én. Apja Sambuky Péter nagyszombati polgár volt (aki nevét a királyaink által hajdan pihenés végett látogatott ősi várról vette s régi nemescsaládból származott), amit maga is nyíltan említ 1576-ban kiadott többi emblémája közül abban, amelyet a 173. lapon a következőképpen ajánlott apjának, Sambuky Péternek, ezzel a címmel „Nincs biztos bizalom” (fölötte egy elefánt képe látható, amely egy fának támaszkodott alvása közben, de az ledül, mert befürészelte valaki):

*Míg az erős elefánt alvással üditi a testét,
ismeretes fának dül neki tagjaival.*

*Hogyha e fát vadász kikutatta, bevágja tövénél,
hogy mikor elszunnyad, földre zuhanjon a vad.
Illyen könnyen esik csapdába, a harcba ki szállt
fegyvert, embereket, zsákba rakott szereket.*

*Nincs biztos bizalom, békébe' se higgy te tulontúl:
több a kelepceveszély ott, hol a béke honol.*

*Hippomenes almán szereze meg a szép Atalantát
s lányaival Paliast így öleté meg a nő.*

*Így csalnak meg azok, kiknek mindent odaadtunk;
próbálják legalább, hogyha a hit nem elég.*

Mivel apja biztos jelekből észrevette, hogy a gyermek szinte hihetetlen tudásvágytól lángol, al-

ciis, idoneis praeceptoribus erudiendum tradendo, nec curis nec impensis quidquam pepercit vllis, tanto ille mox studio tantaque cupiditate litteris discendis operam nauauit, vt absoluto breuissimo temporis interuallo, summa cum laude et praeceptorum consensu ex disciplina scholastica dimitteretur transiturus in exterarum nationum mores et instituta; hoc fine primum quoque Vittebergam an. 1545. adiit, et nomen Albo Vniuersitatis Rectore magnif. Melchiore Egidio M. Doctore inseruit, teste P. Lascouio Monedulato in praefat. de Homine, magno in natura miraculo. Batauos inde lapsu temporis, Gallos denique et Italos salutauit, vt quod in vnaquaque gente laudatissimum cognouerat, prorsus imbiberet, atque iis potissimum imbueretur artibus, quarum hic illicue magistros reperiēbat probatissimos. Absoluta viginti et amplius annorum peregrinatione litteraria, eam ob comparatam diffusam amplamque eruditionem sibi conflauit nominis celebritatem, vt praeter ceteros vnus cum litteris humanitatem, Graeca cum Latinis, antiquae philosophiae scientiam cum elegantia doctrinae coniunxerit, Medicus elegans, Poëta scitus, antiquarius solers exstiterit. Hac eruditionis laude et gloria id quoque merito consecutus, vt a D. Maximiliano et eius filio Rudolpho vtroque II. Caess. Augg. ad Consiliarii, Historici, et Medici munus eueheretur addito honorifico Comitum Palatini axiomate. Maximam tamen in primis gloriam cum pro-

kalmas tanárok keze alá adta tanulni, nem kímélve se fáradságot, se költséget. Ő meg aztán olyan nagy buzgalommal és szenvedéllyel vetette magát a tudományok elsajátítására, hogy igen rövid idő múlva a legnagyobb dicsérettel és tanárai teljes egyetértésével kapott végbizonyítványt iskolai tanultságáról, mikor már idegen népek szokásainak és törvényeinek a megfigyelésére készült indulni. Evégett először is Wittenbergbe ment 1545-ben és nevét nagyságos Melchior Egidius orvosdoktor rektorsága idején írta be az egyetem anyakönyvébe, mint ezt Laskai Tsókás Péter mondja a *De Homine magno in natura miraculo* előszavában. Aztán egy idő múlva Hollandiát, Franciaországot és Olaszországot kereste föl, hogy ami dicséretesről hallott ezekre a népekre nézve, azt teljesen magába szíhassa és főleg azokat a tudnivalókat sajátíthassa el, amelyeknek emitt-amott a legnagyobb hírű mestereit találta. Húsznál több évig járva tudományos vándorúton, olyan hírnevet szerzett magának sokoldalú, tekintélyes tudományával, hogy másoknál jobban sajátította el a tudományokkal a műveltséget, a latinnal a görögöt, a tudomány ékességével az ókori bölcselet ismeretét és mély belátású orvos, tudós költő és leleményes régiségtudós lett. Tudományának evvel a hírével és dicsőségével méltán érte el azt is, hogy a megboldogult II. Miksa és fia, II. Rudolf császár ő felsége tanácsosává, történetírójává és orvosává tette, megadva neki a megtisztelő palotagróf címet. Legnagyobb dicsőséget mégis saját iratai

priis scriptis elucubrandis, tum Auctoribus veteribus summa industria recolligendis, et quasi a mortuis excitandis in vniuerso orbe litterato adeptus est adeoquidem, vt Monstrum eruditionis merito suo adpellari potuerit. Quantam cum viris sui temporis eruditis arctissimam coluerit familiaritatem, testes sunt frequentes ad eos exaratae litterae et poëmata, aliquos saltim, cum omnes non liceat, recensebimus hoc ordine Amicos: *Phil. Apianus, Hier. Wolfius, Hamelius, Sophianus, Andr. Sbardellatus, Ge. Draskouith, Fr. Forgách, Ant. Verancius, Lambinus, Fulv. Vrsinus, Lipsius, Barth. Marlianus, Boschius, Razarius, Io. Auratus, Lazius, Comes a Salmis, Arlenius, Robortellus, Golczius, P. Manucius, Cruceius, Io. Ambius, Turnebus, Memius, Ligorius, Iunius, Sigonius, Aicholtz, Clusius, Fumanus, Maphaeus, Pignaeus, Stadius, Istuánfi, P. Lotichius, Laurinus, Muretus, Ferrarius, Io. Listius, Natalis de Comitibus, Ramus, Victorius, Palearius, Mich. Brutus, Io. Grolierus, Postius, Sig. Torda, Nic. Olah* etc. etc. Fulmine tactus apoplectico viuere desiit Viennae Austriae Id. Iun. an. 1584. aetat. 53. funus ibidem solempni pompa elatum, et hoc honoratum epitaphio:

*Sambucus linguas coluit qui doctus, et artes,
Cui natale fuit Pannonis ora solum:*

*Caesaris Historicus praemissi temporis acta,
Et dignos scripsit cognitione libros.*

Aonios

kidolgozásával, a régi írók műveinek buzgó helyreállításával és mintegy holtukból való föltámasztásával szerzett az egész tudósvilág előtt, úgyhogy méltán nevezhették a tudás csodájának. Hogy milyen szoros barátságban volt a maga kora tudós embereivel, annak tanúja hozzájuk írt sok levele és verse. Ismertetni fogom itt egymás után legalább egypár barátját, hiszen valamennyit úgyse lehet: Philippus Apianus, Hieronymus Wolfius, Hamelius, Sophianus. Andreas Sbardellatus, Draskovith György, Forgách Ferenc, Verancsics Antal, Lambinus, Fulvius Ursinus, Lipsius, Bartholomaeus Marlianus, Boschius, Razarius, Ioannes Auratus, Lazius, Salm gróf, Arlenius, Robortellus, Golczius, Petrus Manucius, Cruceius, Ioannes Ambius, Turnebus, Memmius, Ligorius, Iunius, Sigonius, Aicholtz, Clusius, Fumanus, Mafaeus, Pignaeus, Stadius, Istvánfi, Petrus Lotichius, Laurinus, Muretus, Ferrarius, Ioannes Listius, Natalis de Comitibus, Ramus, Victorius, Palearius, Michael Brutus, Ioannes Grolierus, Postius, Torda Zsigmond, Oláh Miklós stb. stb. Gutaütéstől sújtva halt meg Bécsben 1584. június 13-án 53 éves korában. Testét ugyanott temették el ünnepélyes szertartással s a következő sírfelirattal látták el:

*Zsámboki fekszik e helyt, a tudós nyelvész s irodalmár,
kit Magyarország szült erre a földre nekünk.
Mult eseményeket irt, a császár történetirója
volt és nagyrabecsült könyvet is irt eleget.*

*Aonios inter meruit quoque nomen Clores,
 Carmine iucundum qui cecinere melos.
 Ante diem quamuis Musis plorantibus ipsum
 E medio tulerit mortis auara manus:
 Ipse tamen superest meliori parte superstes,
 In coelis anima, nomine clarus humo.
 Nil in solertes Musarum iuris alumnos
 Mors habet: a Musis doctus obire nequit.*

Obiit. Id. Iun. MDLXXXIV. Aetat. LIII.

Quam diuersa lucubrationibus suis promeruit Iudicia eruditorum, recenset potiora Thomas Pope Blount in Censura celebrior. Authorum pag. 782. seq. Ioan. Bocatius iter faciens per Tirnauiam an. 1592. ita de Sambuco, eiusque Patria cecinit Hungaridum Libr. II. pag. 148. edit. Bartfae an. 1599. in 8.

*Vrbs ea parua quidem, si recte cerno, nec arces
 Praecipuas inter nomen habere meres:
 Ast vnum propter Sambucum gloria summa es,
 Hoc tu Pannonibus, quod sua Roma statis.*

Vitam scriptis plures consignarunt, inter eos eminent Ant. Teissier dans les eloges des Savans; Hier. Ghilinius in Theatro Litteratorum, Io. Iac. Boissardus in Iconibus Ill. Virorum Francof. an. 1597. Tom. III. pag. 76. vbi sub effigie Sambuci Num. XII. tale legitur:

*Excitat et sanos scriptis Sambucus et aegros
 Restituit medica maximus arte manu.*

*Jó neve volt Helikon bájos múzsái között is,
 kik szép dalt zengnek, versbe faragva a szót.
 Bár elkapta körülkbül a kapzsi halál keze ötét,
 és bármint sirnak-rínak a múzsatanyán,
 ő mégis megvan, jobb része túlélte halálát:
 mennyben a lelke dicső, földön a hirneve az.
 Nincs a halálnak semmi hatalma a múzsa diákján:
 nem halhat meg, akit dalra a múzsa tanít.*

Meghalt 1584. június 13-án, 53 éves korában.

Hogy munkáiért a tudósok részéről milyen különböző bírálatokban részesült, arra nézve a jelentékenyebbeket Thomas Pope Blount ismer-teti a Censura celebriorum Authorum 782. és köv. lapján. Bocatius János meg abból az alkalomból, hogy átutazott Nagyszombaton, így emlékezett meg a nyolcadrétű Hungarides Bártfán 1599-ben kiadott II. könyvének 148. lapján Zsámbokiról és szülővárosáról:

*Hogyha szemem jól lát, kicsi város vagy, de a fővár
 név se való tereád, nincs neked arra jogod,
 ámde híred nagy a Zsámbokiról: az vagy magyarok-
 nak,
 mint ami Rómájuk volt latinoknak előbb.*

Életrajzát többen is megírták. Ezek közül ki-emelkedik Antoine Teissieré a Les eloges des Sa-vans-ban, Hieronymus Ghiliniusé a Theatrum Lit-teratorum-ban, Ioannes Iacobus Boissardusé a Frank-furtban 1597-ben megjelent Icones Illustrium Virorum-ban, amelyben a III. kötet 76. lapján Zsámboki képe alatt a XII. számnál ez olvasható:

*Lelkesedésre ragadja az épet Zsámboki tolla,
 s mint legjobb orvos gyógyít kórosokat.*

Nicol. Reusner in Iconibus Viror. Illustr. Argent. an. 1590. pag. 394. sub effigie distichon hoc adscriptum visitur:

*Caesaris Historicus, Medicus bonus, atque poëta,
Viuo meis, ueterum viuus et ipse libris.*

Collegit idem ibidem Cratonis, Posthii, Fabritii Althani, Bezae, Brismanni, Lauterbachii, Calamini elogia Nostri versibus expressa. *David Czvittinger* in Specim. Hungar. Litter. vitam dedit, et scripta ex Gesnero, vt Boissardus, enumerauit in Artic. quem recentissime eruditissimus Vir. *Alex. Horany'ius* in Memor. Hungar. Tom. III. ita fideliter totum exscripsit, vt ne verbum quidem immutauerit. *Matthias Bolius* in. Notit. Hungar. Nov. Tom. II. pag. 89. seq. Lectu digna sunt, quae Collectores *Ephemerid. litterar. Vindobonens.* Partic. XXII. XXIII. XXIV. et XXVI. de Sambuci fati anno 1776. publicarunt. Bibliothecam, quam habuit ingenti Codicum MSctorum et impressorum, vt et numismatum, ac statuarum, aliorumque huius generis monumentorum numero refertissimam, in Augustissimam Bibliothecam Caesar. Vindobonensem temporibus Hugonis Blotii Bibliothecarii a morte Sambuci illatam esse, immo Eo adhuc superstite, iussu Imp. Rudolphi II. vna vice quingentos triginta Libros cum vetusta quadam statua, quatuor mille et quingentis florenis, s. ter mille imperialibus emtos esse Bibliothecae inferendos testatur *Reimannus* Bibliothecae Acroamat. pag. 7.

Reusner Miklósnak Strassburgban 1590-ben megjelent *Icones Virorum Illustrium*-ában a 394. lapon képe alatt ez olvasható:

*Mint császár történettrója, ovója, poéta
élel s mesterirók műveiben magam is.*

Ugyancsak ő gyűjtötte össze ugyanott kartársunknak Cratóról, Posthiusról, Fabritiusról, Althanról, Bezáról, Brismannról, Lauterbachról és Calaminusról írt magasztaló verseit. Életrajzát Czvittinger Dávid írta meg a *Specimen Hungariae Litteratae*-ben, Gesner alapján összefoglalt irataival együtt, ahogy azokat Boissard sorolta föl a megfelelő cikkben, amelyet aztán a tudós Horányi Elek olyan híven írt ki nemrég teljes egészében a *Memoria Hungarorum* III. kötetében, hogy még csak egy szócskát sem változtatott rajta. Bél Mátyás a *Notitia Hungariae Novae* II. kötetének 89. és köv. lapján ír róla. Érdeemes elolvasni, amit az *Ephemerides litterariae Vindobonenses* szerkesztői tettek közzé Zsámboki sorsáról 1776-ban a XXII., XXIII., XXIV. és XXVI. részecskében. Könyvtárát, amely tömve volt kéziratok és nyomtatott könyvek, érmek, szobrok és más efféle írásos emlékek roppant tömegével, Blotius Hugó könyvtárnok idejében a felséges bécsi császári könyvtárba szállították be II. Rudolf császár rendeletére, mindjárt Zsámboki halála után, de inkább még életében, egy csomóban ötszázharminc könyvet egy régesrég szoborral együtt, négyezeröttszáz forinton, azaz háromezer császárforinton vásárolva meg a könyvtárnak, mint azt Reimann írja a *Bibliotheca Acroamatica* 7. és 8. lapján Lambeck

8. ex Commentar. Lambecii pag. 86. 87. vbi vxoris liberorum quoque mentio iniicitur. Qui quantiuue fuerint pretisiosissimi MScti illi Codices, a Sambuco possessi, ordine recenset *Lambecius* in suis Commentariis, et huius epitomator *Reimannus* in laudata statim Bibliotheca, s. Compendio Lambeciano. Commentariorum scilicet Lambecii Libr. I. Part. II. inter LVII. Codices Msct. Graec. Hist. profan. numerantur a Sambuco possessi XV. In Libr. II. Part. II. recensentur Sambuciani LXXI. Lib. III. inter C. Msc. Theol. Graec. reperiuntur Sambuco adscripti XXV. Libro IV. inter C. codd. Msc. Theol. Graec. SS. Patrum aliorumque E. S. a Sec. IV. ad VIII. sunt XLIII. Libro V. inter CXXXVII. eiusd. argumenti a Sec. VIII. ad XVI. XLVI. Libro VI. Part. I. inter XVIII. Msc. Iurid. Graecos exstant Sambuciani V. Part. II. inter LII. Msc. Med. Chemic. sunt VI. Libro VII. inter CXLVI. Msc. Philos. Graec. LX. Libr. VIII. Part. I. inter Msc. Histor. eccles. Graec. LXIX. sunt XXIX. Partem II. a Nesselio Bibliothecario, primum editam taedet iam euoluere. Libro hoc VIII. Lambeciano Icon Io. Sambuci aeri incisa pag. 279. hoc decorata subtus epigrammate visitur:

*Te, qui praeclaros Medicos depingis, et ornas
Quid fugit? et pectus, bibliotheca, labor.*

*Facta Ducum texis, scriptores vndique clausos
Éxquiris studio, Graecia, Roma patet.*

Commentarii-jának 86. és 87. lapja alapján, ahol szó van feleségéről és gyerekeiről is. Hogy mik és hányan voltak ezek a Zsámboki birtokában volt igen értékes kéziratos kódexek, azt Lambeck adja elő egymás után Commentarii-jában és ennek a kivonatolója, Reimann, az imént említett Bibliothecá-jában, azaz Compendium Lambecianum-ában. Tudniillik Lambeck Commentarii-jának I. könyvében a II. részbe az 57 világi tárgyú kéziratos görög kódex közé 15 olyan van besorolva, amely Zsámbokié volt. A II. könyv II. részében Zsámboki 71 könyvéről tesz említést. A III. könyvben a kéziratos teológiai görög kódexek közt 25 Zsámbokitól való akad. A IV. könyvben a szentatyáknak és más szentegyházi személyeknek a IV—VIII. századból való kéziratos teológiai görög kódexei közt 43 van. Az V. könyvben a 137 ugyanilyen tartalmú, VIII—XVI. századi kódex közt 46 van. A VI. könyv I. részében a 18 kéziratos görög jogtudományi kódex közt 5 Zsámboki-féle van. A II. részben az 52 kéziratos orvosi és kémiai kódex közt 6 ilyen akad. A VII. könyvben a 146 kéziratos görög bölcslelettudományi könyvből 60 az ilyen. A VIII. könyv I. részében a 69 kéziratos görög egyháztörténeti kódex közt 29 ilyen. A Nessel könyvtárnok által először kiadott II. részt már unom ismertetni. Ebben a Lambeck kiadású VIII. könyvben a 279. lapon látható Zsámboki János rézmetszetű képe, alul ezzel az epigrammal ellátva:

*Nagyhirű orvosi életeket vázolsz, de felejtessz
szívügyet, könyvtárt, fáradalomsereget.*

*Hadvezetők dolgát zenged, kutatod, ki ezekről
irt: Görögország és Róma kitarul eként.*

*Vulgo grassantes morbos, Anazarbea purgas,
 Dii tribuant vitae tempora longa tuac.
 Dii ciues vrbes qui te genuere parentes,
 Pannoniam et foucant, nil minuantque dies.*

Hanc ipsam Effigiem repetiit Dan. Nesselius I. V. D. Consiliarius et Bibliothecarius in Breuiario et supplemento Commentar. Lambec. edit. Vindob. an. 1690. eadem subnexa anonymi Elegia pag. I. vna cum Imp. Leopoldi, et Matthiae Coruini, Regis Hung. Imaginibus. Reliquas Imagines collegit Moehsenius in Catalogo Iconum clarissimorum Medicorum pag. 117. edit. Berol. an. 1771. in 4. Manu coaeva pictam ex Collect. Icon. S. Princ. Eugenii depromptam exhibuit Ill. Kollar Comment. Lambec. Lib. I. pag. 87. Addamus nouissime: *Sambokyum* a Leunclauio in Latina Annalium Glycae editione, Augustae Bibliothecae Praefectum perperam salutatum fuisse monuit *Reimannus* Bibliothecae Acroamat. pag. 9. ast id verius esse, celeberrimo Prayo Nostro docente *Annal. Reg. Hung.* Part. IV. in praefatione, Eum Bononiae Litteras humaniores cum insigni auditorum concursu annis plusculis publice professum fuisse, inde a Ferdinando I. circa an. 1556. *Aulae Regiae familiarem* cum annuo 50. floren. Hung. stipendio renunciatum, et sic mox a Maximiliano, tandem Rudolpho Impp. aucto in maius Salario, archiatri et Historici Regii axiomate cohonestatum fuisse, ita Ephemeridibus litterariis Vindob.

vetu-

Népi rító korság, anazarbea nincs: kizavartad . . .

Isten nyujtsa ezért, hosszura életedet.

*Fogjon pártul az Ég embert, várost, magyar otthont,
mely a világra hozott, s meg ne apassza korát.*

Ezt a képet tette újra közzé a mindkét jogban doktor Nessel Dániel tanácsnok és könyvtárnok a Bécsben 1690-ben kiadott Breviarium et supplementum Commentariorum Lambecii-ben, alája téve az ismeretlen szerzőnek ugyanezt az elégiáját s egyúttal Lipót császár és Hollós Mátyás magyar király képét. Többi képét Moehsenius gyűjtötte össze a Berlinben 1771-ben kiadott negyedréte alakú Catalogus Iconum clarissimorum Medicorum 117. lapján. Egy Szavojai Jenő herceg képgyűjteményéből vett, azonkori kézzel rajzolt képét a fényes híru Kollár tárta elénk a Commentarii Lambeciani I. könyvének 87. lapján. Tegyük még hozzá végül, hogy Reimannak a Bibliotheca Acroamatica 9. lapján kifejezett figyelmeztetése szerint Leunclavius helytelenül nevezi Glykas évkönyveinek latin kiadásában Zsámbokit a császári könyvtár igazgatójának. Valószínűbb az, amit a mi híres Prayunk mond az Annales Regum Hungariae IV. részének a bevezetésében, hogy több évig Bolognában tanította nyilvánosan a klasszikus irodalmat a diákok nagy érdeklődése mellett, azután azonban 1556 táján I. Ferdinánd nevezte ki királyi udvara szolgálattevőjévé 50 magyar forint évi fizetéssel és később így tisztelte meg Miksa, majd meg Rudolf császár a főorvos és a királyi történetíró címével, fölemelve díjazását, mint az Ephemerides Litterariae Vindobonenses mondja idézett helyen,

vetustorum documentorum fide nixis, haec l. c. referentibus. Cur, quaeso, Indici Expurgatorio, Madriti an. 1667. impresso, insertum legatur: *Io. Sambuci opera non permitti, nisi corrigantur?* an quia Protestantium forte coetui adgregatum fuisse crederetur? Sed facessant interim acerbae apud exteros de popularium nostrorum inscitia criminatio- nes! Pudere omnino debuit *Oldenburgerum*, insignem Hungarici nominis calumniatorem, quod *Sambucum*, illustre Patriae decus, in *Thesauro Rerumpubli- carum* Part. IV. pag. 432. nobis surripere, sed frustra, adlaborauerit; spicula in Nos uibrata laboriosus *Rotarides in Lineament. Histor. litter. Hung. pag. 42.* egregie retudit. In matrimonio Nostrum vixisse, Lambecii constat testimonio, qui dum Catalogum Librorum a Sambuco posses- sorum 2618. per Hug. Blotium, Bibliothecarium, in Augustam cum reliqua supellectili litteraria an. 1587. illatorum exhiberet, Vxoribus uiduae, mox Sinnichio cuiquam nuptae, et liberorum Eius com- meminit Commentarior. Lib. I. edit. Kollarianae pag. 86. 114.

O P E R A

- 1) *Icones ueterum et aliquot recentiorum Medicorum ac Philosophorum cum encomiis tetrastichis.* Ant- verp. an. 1574. in fol. Lambecius Commentar. Lib. VIII. refert exstare in Bibliotheca Vindobon. primam hanc editio-

régi oklevelek alapján. Miért van beletéve, kérem, a Madridban 1667-ben nyomtatott javítandó könyvek jegyzékébe, hogy Zsámboki János könyvei nem kapnak engedélyt, ha ki nem javítják őket? Talán mert éppen azt hitték róla, hogy valamelyik protestáns felekezethez tartozik? De mindenesetre hallgasson el a külföldön az elkeseredett vádaskodás a mi honfitársaink tudatlanságáról! Bizony szégyellhetné magát Oldenburger, a magyar név hírhedt rágalmozója, mivel Zsámbokit, hazánk büszke dicsőségét, a Thesaurus Rerumpublicarum IV. részének 432. lapján tőlünk, bár sikertelenül, ellopni igyekezett! Ránk dobált dárdáit remekül kivédte Lineamenta Historiae litterariae Hungariae-jának 42. lapján a szorgalmas Rotarides. Hogy kartársunk házasesetet élt, az megállapítható Lambeck szavából, aki avval kapcsolatban, hogy leírja a Zsámboki birtokában volt s Blotius Hugó könyvtárnok által egyéb irományokkal együtt 1587-ben a császári könyvtárba szállított 2618 könyv jegyzékét, özvegy feleségéről, aki utóbb egy Sinnichius nevű emberrel kelt egybe, és gyerekeiről is említést tesz a Kollártól kiadott Commentarii I. könyvének 86. és 114. lapján.

M Ű V E I

1. Icones ueterum et aliquot recentiorum Medicorum ac Philosophorum cum encomiis tetrastichis. Antwerpen, an. 1574. in folio. Lambeck említi a Commentarii VIII. könyvében, hogy megvan a bécsi könyvtárban ez az első

nem Maximiliano II. Kal. Ian. an. 1575. strenae loco oblatam, et versibus his manu propria signatam:

*Mille Kalandarum uires, vegetamque salutem,
Consilia, euentus, sceptrata quieta precor.
Nulla tuos artus labes offendat, in hostem
Sed potius firmet robur, alatque Deus.*

*Vota mouent coelum, PVER annuit ecce RE-
DEMP TOR,*

*Quo nunquam melior prodiit orbe PVER.
Viue, uale longum, minimi memor esto clientis,
Sambuci, qui aura nauigat vsque tua.*

*Haec simul vt placeat supplex tibi strenula,
Caesar,*

Commendans orat seque suosque dicat.

V. M. infimus subditus et clientulus Ioannes Sambucus. Liber hic LX. et amplius Iconibus, Apollinis puta, Aesculapii, Hygieae, Chironis etc. et quam plurimis numis, statuis, et membranis antiquis, quibus tamen, quod dolendum, haud indicatis, depromptis illustratus repetitus est praemisso vitae singulorum et scriptorum indiculo, additis sub finem diuersorum de eisdem encomiis, adiecta auctoris quoque, opera anonymi, effigie. Lugd. Bat. 1603. fol. Amst. an. 1612. et 1615. fol. Moehsenii censuram de his editionibus videsis l. c. pag. 2018.

- 2) *Emblemata et aliquot Numi antiqui operis.* c. figg. Antv. an. 1564. 8. Maximiliano II. Imp. Hung. Regi nuncupata. Iterata ibidem an. 1566. 1569. 1576. in 8. plag. 22. item 1578. 8. Missis exteris amicis praecipuos

kiadás II. Miksának 1575. január 1-én újévi ajándékkul ajánlva a következő sajátmaga-írta verssel:

*Élj jó szellemi, lesti egészségben, meg erőben,
béke, szerencse vegyen évtizedekre körül.*

*Semmi se érje a tagjaidat, sőt adja az Isten,
hogy megerősödjön tested, a hadba ha mész.*

*Hajlik imára az Ég, ime int a világszabadító:
gyermekben sose jött nála világra különb.*

*Élj nagy erőbe', soká s legyen emlékedben a szolgád,
Zsámboki, kit kegyeid jó szele hajt a vizen*

*s most följajánlva magát s a családját, kér esedezve:
vedd szívesen, császár, tőle ujévre e dalt.*

Felségednek legutolsó alattvalója és szolgálattevője:

Zsámboki János.

Ezt a 60-nál is több képpel, nevezetesen Apollónak, Aesculapiusnak, Hygieának, Chironnak stb.-nak a sok-sok pénzről, szoborról és ősi pergamenről (de — sajnos — nem tudni, melyikről) vett képével díszített könyvet újra kiadták, az egyesek életrajzának és irataik jegyzékének az előrebocsátásával, hozzátéve a végén különböző szerzőknek róluk szóló dicséreteit és mellékelve a szerzőnek ismeretlen kéztől rajzolt képét is, Leydenben 1603-ban fólióban, Amsterdamban 1612-ben és 1615-ben fólióban. Moehseniusnak e kiadásokról szóló bírálatát l. id. m. 2018. lapján.

2. Emblemata et aliquot Numi antiqui operis cum figuris. Antwerpen an. 1564. 8. II. Miksa császár magyar királynak ajánlva. Újra kiadva ugyanott 1566-ban, 1569-ben és 1576-ban 8°-en 22 íven, továbbá 1578-ban 8°. Mivel külföldi barátainak küldte őket, fölsoro-

e numero popularium, quos suis cohonestavit poematibus, recensebo: *Nic. Olahus, Andr. Sbardellatus, G. Draskovith, Fr. Forgaz, Ant. Verantius, Paulus Bornemisza, Lazius, Io. Panithy, Nic. Istvánfy, I. Listhius, Sig. Torda, Io. Sermeghi, Andr. Bathori, Ge. Hozzuthothi* etc. Digna relatu sunt, quae in Adloquio ad Grolierum, de suis scripsit Numismatibus: *Per hoc triennium multis modis auxi ornavique Bibliothecam meam, maxime raris cumulavi, ut vel summis Cardinalibus Romae admirabiles, et per Italiam Principibus fuerint: praesertim Otho hic aereus cum circo Hadriani, et Pescennio, unicus quod sciam in Europa, doque operam etc.*) Li-
quet*

* Utrosque, Pescennii scilicet et Othonis numos aereos, a Sambuco Nostro possessos, illum Graeca hunc Latia notatos inscriptione in Augustissimam Bibliothecam Vindobonensem repositos fuisse, vero similiter colligitur ex Lambecii Commentar. Lib. I. edit. Kollarianae pag. 167. et seq. Diuus enim Imp. Leopoldus Bibliothecario suo in Cimeliarchio Caesareo praesenti Lambecio duos numos Othonis aereos ob celeberrimam motam de iis controuersiam an. 1663. contemplandos exhibuisse legitur, quorum tamen typos Conditores Cimelii Austriaci Vindobonensis an. 1755. in fol. splendide vulgati edere neglexerunt, contenti Part. I. pag. CLXXIII. in syllabo Numorum Augg. secundae Formae haec vnice adscribere: OTHONIS *forsan* — — — I. Vnicusne ergo saltim hodie in Augusto Cimeliarchio prostat Numus Othonis aereus, duo enim sacris D. Leopoldi Imp.
mani-

lom honfitársaink közül a nevezetesebbeket, akiknek tiszteletpéldányt küldött költeményeiből: Oláh Miklós, Sbardellato András, Draskovith György, Forgáz Ferenc, Verancsics Antal, Bornemisza Pál, Lazius, Panithy János, Istvánfy Miklós, Liszti János, Torda Zsigmond, Zermeghi János, Báthori András, Hoszszutóthi György stb. Megéri, hogy közzétegyem, amit Grolierhez írt buzdításában a maga érméről írt: „Tíz év óta sokféleképpen növeltem és gazdagítottam könyvtáramat, leginkább olyan ritkaságokkal láttam el, hogy akár a római bíborosokban, akár az olasz fejedelmekben irigységet keltsenek. Kivált ez a bronz Otho Hadrián cirkuszával meg Pescenniusszal, egész Európában, tudtommal az egyetlen! Rajta leszek stb.”* E kis kiad-

* Hogy a mi Zsámbokinktól birtokolt két bronzpénz, nevezetesen Pescenniuse és Othóé, amaz görög, emez meg latin fölirattal, a bécsi császári könyvtárba került, azt valószínűvé teszi a Kollártól kiadott Lambeck Commentarii-jából az I. könyv 169. és köv. lapja. Ugyanis a megboldogult Lipót császárról ott azt olvassuk, hogy könyvtárnokának, a császári kincstárban jelenlevő Lambecknek, Othónak két bronzpénzét mutatta oda, hogy vizsgálja meg őket a róluk 1663-ban támadt vita miatt, amelyeknek a képét azonban a fényes külsőben megjelent, fólió nagyságú Cimelium Austriacum Vindobonense szerkesztői 1755-ben elmulasztották kiadni, megelégedve az I. rész CLXXIII. lapján a jó formájú császári pénzek jegyzékében ezzel a sovány kijelentéssel: „talán Othóé — — —1.” Hát akkor ma csak egy árva bronzgarasa van Othónak a császári kincstárban, mikor pedig a megboldogult Lipót

quet ex edito hoc opusculo aetatem Sambuci Nostri in ea incidisse tempora, quibus studium Numismaticum in orbe litterato enatum est, dum *Laxius* Historiam Romanorum ex Numis compilat, *Cuspinianus* tantae rei obste-

manibus contrectati Lambecio oblatis sunt examinandi? furesne litterarii venerabile hoc antiquitatis sacrarium ausu nefario irrumpentes violauerunt? quemadmodum de I. P. Ludewigio Prof. Hallensi in *Histor. Diplomat. Iur. Patronat. Reg. Hungar.* pag. 55. merito conquestus nuper est Illustriss. Kollarius. Sed cur eruditissimi Cimelii Caesarei Exhibitores τὸ *forsan* Othonis numo subiecerunt? dubitarunt *forsan* eum Othonis Numum esse, eo *forsan* indicio, quod Graeca *forsan* notatus sit inscriptione? vel quod esset *forsan* adulterinus, genuinae antiquitatis characteres, non satis *forsan* in promptu habentes? aut etiam quod *forsan* legerint apud Io. Vaillantium in *Numismat. Imp. aereis Paris. an. 1697. edit. Part. I. pag. 129.* monetae Othonis vocabulum INCERTA praefigi? quo tamen ille non nisi locum cusi numismatis incertum esse indigitare voluerit: gratissimam profecto orbi litterato praestituri erant operam, si, omissis licet commentariis et explicationibus quibusuis, vel solam numismatis oppido rarissimi faciem aeri incisam nobis exhibuissent contemplandam. Nec tamen interim Numus hic Othonis aereus, a Sambuco rudi Minerua delineatus, cuius typum argenteus ille a Seb. Erizzo in *Discorso sopra le Medagli de gli Antichi, edit. Venet. 1559. IV. pag. 119.* expressus integre supplet, ita rarus est, vt vix ille, quemadmodum Sambucus voluit, in vniuersa Europa a quoquam haberi queat: possedit Eum Christina quoque Suecorum

Regina

ványból kitűnik, hogy Zsámbokink kora abba az időbe esett, amelyben megszületett a tudós elmékben az érmészet, hiszen Lazius pénzek alapján írja meg a rómaiak történetét, ebben fáradozik Cuspinianus, Du Choul szép vésés-

császár kettőt tartott felséges kezében és adott oda Lambecknak, hogy vizsgálja meg? Vagy talán betörő tudományos tolvajok rabolták meg istentelen merénylettel a régiségnek ezt a tisztelendő szentélyét, ahogy méltán panaszolta föl ezt a napokban a fényeshírű Kollár a *Historia Diplomatica Iuris Patronatus Regni Hungariae* 55. lapján Ludewig János Péter hallei professzorról? De minek tették oda Otho garasához a császári kincstár tudós előtárói a talánt? „Talán” nem voltak biztosak benne, hogy az a garas Othóé, abból ítélve „talán”, hogy „talán” görög fölirat van rajta, vagy merthogy „talán” hamis az a garas, nem eléggé ismerve „talán” a valódi ókori betűket? Vagy „talán” mert még azt is olvasták Iohannes Vaillantiusnál a Párisban 1697-ben kiadott *Numismata Imperatorum aerea* I. részének 129. lapján, hogy Otho pénze elé az INCERTA szó van biggyesztve, amivel azonban ő csak a pénz verésének a helyét akarta bizonytalannak mondani? Mindenesetre nagy szolgálatot tettek volna a tudományos világnak, ha — akár a jegyzeteket és magyarázatokat is mind elhagyva — akár csak egy árva bronzmetszetű képét tárták volna elének ennek az igazán igen ritka pénzdarabnak, hogy szemügyre vehessük. Mellesleg azonban Othónak ez a Zsámboki által nem mesterkézzel lerajzolt bronzpénze, amelynek az alakját nem pótolja teljesen az az ezüstpénz, amelyet Sebastiano Erizzo nyomtatott ki a Velencében 1559-ben megjelent *Discorso sopra le Medagli de gli Antichi* IV. kötetének 119. lapján, nem is olyan ritka, hogy — amint Zsámboki vélte — alig lehet meg bárkinek is egész Európában. Megvolt ez a pénz a nagytudományú Krisz-

obstetricatur, *du Choul* eleganti sculptura glaciem frangit, *Strada et Sambucus Noster* eruditae hic ipse antiquitatis instaurator egregias ad illustrandam scientiam Numismaticam suas conferunt symbolas. *Morhoffius* vero in *Polyhistore* Lib. VII. cap. III. §pho 5. nec *Bezae* nec *Sambuci* emblemata ad artis praecepta plane formata esse dicit, quorum censura videri poterit apud *Masenum in Speculo Imaginum veritatis occultae*.

- 3) *Io. Sambuci Liber de Panauthentia*, siue *Maestitate Imperatoris et quorundam praeiudicio*, siue *Donatione Constantiniana*; in qua Epistola euer-

Regina litteratissima in Thesauro Numorum a Franc. Gottifredo collecto, et a Petro Santes Bartolo in Tabulas aeneas relato, quarum LXIII. Sigeb. Havercampius Hagae Comit. anno 1742. in fol. sed, quod dolendum, invidia temporis, omisso Othonis numo, nitide publicauerat: at Car. Patinus eundem, e memorato Christinae Reginae Thesauro depromptum, ante Hunc inter Numismata Imperator. Roman. ex acre mediae et infimae formae, Argent. an. 1671. in fol. edit. pag. 130. cum tribus aliis graece et duobus latine loquentibus Othonis Numis euulgauerat. Alios praeterea duos Coloniarum Graecos, Egipto aduectos, idem Patinus in Suetonio suo Basileae an. 1675. in 4. impresso, pag. 363. exhibuit contemplandos. Io. Vaillant in *Numismat. Imp. Aug. et Caesar. e populis Rom. dition. graece loquentibus* Amstel. an. 1700. in fol. edit. pag. 19. Numos Othonis aeneos Graecos XIII. recenset, quibus in Appendice Iconum ad calcem Libri re-

iecta

sel töri meg a jeget, Strada és maga az ókortudomány újjászervezője, a mi Zsámbokink, összehordják a maguk kiváló adalékait az éremtudomány elhíresítésére, Morhoff pedig a Polyhistor VII. könyve III. fejezetének 5. cikkelyében azt mondja, hogy sem Beza, sem Zsámboki vésetei nem követik a műszabályokat. Bírálataik Masenius „Speculum Imaginum veritatis occultae”-jában láthatók.

3. Iohannis Sambuci Liber de Panauthentia, sive Maiestate Imperatoris et quorumdam praeiudicio, sive Donatione Constantiniana; ebben a

tina svéd királynőnek Franciscus Gottifredus által gyűjtött s Petrus Santes Bartolus által bronzmetszetű táblákra nyomtatott Thesaurus Numorum-ában, amelyek közül 63-at Havercamp Sigebert tett gyönyörűen közzé fólió lapokon Hágában 1742-ben, de sajnos — a mostoha körülmények miatt Otho pénze nélkül. De ugyanezt a pénzt, az említett Krisztina királynő Thesaurus-ából véve, már delőtte közzétette Othónak három más görög és két latin szövegű pénzével együtt a Strassbourgban 1671-ben kiadott fólió méretű Numismata Imperatorum Romanorum ex aere mediae et infimae formae 136. lapján Carolus Patinus. Ezenkívül még két másik, Egyiptomból hozott görög garast mutatott be nekünk a coloniákból ugyanaz a Patinus az ő Bázisban 1675-ben nyomtatott 4°-ű Suetoniusának 363. lapján. Jean Vaillant az Amsterdamban 1700-ban kiadott fólió alakú Numismata Imperatorum, Augustarum et Caesarum e populis Romanae ditionis graece loquentibus 19. lapján Othónak 13 bronzpénzét ismerteti, amelyekhez a könyv végére tett képfüggelékben még egy

euertit, teste Gentiloto, factitiam illam Donationem Constantini iisdem rationibus et argumentis, quae ab aliis adferuntur, et nota sunt. Imp. Maximiliano II. an. 1571. d. 22. Iul. oblatus extat in Biblioth. Vindobon. De libro hoc erudite pro more suo disserit Illustr. Kollarius in Supplem. ad Comment. ad Lambec. Lib. I. pag. 593. qui ibid. pag. 500. et 522. editum iri promisit olim in Syntagmate Rer. Germanicarum, quod Lambecius inchoauit, Nesselius continuare, et successores absoluere iam debebant.

4) Io.

iecta XIVtum quoque adiecit. Idem in Numismat. aereis Imp. Augustar. et Cacsar, in Colon. municip. et vrbibus iure Latio donatis Paris. an. 1697. in fol. edit. Part. I. pag. 129. ex Octauio Strada et Patino mutuatum vnum inscriptione Latina signatum adducit, quem mediae formae Othonis numum editor Vaillantii anonymus in numismat. Imp. Roman. praestant. Rom. an. 1743. in 4. edit. Tom. I. pag. 26. repetiit. *Christ. Sig. Liebe* quoque in *Gotha sua Numaria* Amstel. an. 1730. in fol. edit. Cap. VIII. §. 2. pag. 273. et Cap. IX. §. 2. pag. 297. duos in Gaza Fridericiana I. et 2. magnitudinis Numos Othonis aereos extare commemorat. Singularem inprimis Publici litterarii attentionem excitauit Numus Othonis latine loquens ille primae magnitudinis, qui in *Numotheca Becceleriana* a Rud. Capello Hamburgi an. 1684. edita, et ibid. an. 1750. in fol. recusa, in prima pagina affabre aeri incisus repraesentatus est, et pag. 34. num.

26.

levélben, Gentilot szerint, a mások által is előadott ismert okokkal és érvekkel cáfolja azt a Konstantin-féle áladományozást. Ez a II. Miksa császárnak 1571. július 22-én átadott mű a bécsi könyvtárban van. Erről a könyvről szokása szerinti tudományossággal a fényeshírű Kollár értekezik a Supplementum ad Commentarios ad Lambecii librum I. 593. lapján, aki ugyanazon könyv 500. és 522. lapján bejelentette, hogy egyszer majd ki lesz nyomtatva a Syntagma Rerum Germanicarum-ban az, amit már Lambeck megkezdett, Nesselnek meg folytatni, utódainak pedig befejezni kellett volna.

tizennegyediket is csatolt. Ugyancsak ő a Párizsban 1697-ben kiadott fólió méretű Numismata aerea Imperatorum, Augustarum et Caesarum in Coloniis, municipiis et urbibus iure Latio donatis I. részének 129. lapján egy Octavius Strada és Patinus művéből kölcsönvett pénzt hoz elő, amely közepes nagyságú Otho-pénzt Vaillant ismeretlen kiadója a Rómában 1743-ban megjelent 4°-ű Numismata Imperatorum Romanorum praestantiora I. kötetének 26. lapján tett közzé újra. Christ. Sig. Liebe is említi az ő Amsterdamban 1730-ban kiadott fólió nagyságú Gotha Numaria-jának VIII. fejezetében a 2. §. 273. oldalán és a IX. fejezetben a 2. §. 297. lapján, hogy a Frigyes-kincstárban Othónak két első és második nagyságú bronzpénze található. A tudósközönségnek rendkívül nagy érdeklődését keltette föl Othónak az az első nagyságú, latin szövegű pénze, amely a Rudolphus Capellus által 1684-ben Hamburgban kiadott és ugyanott 1750-ben újranyomtatott Numotheca Beccelerianának az 1. lapján művészi bronzmetszetben van ábrázolva, a 34. lapon pedig a 26. szám

- 4) *Io. Sambuci Epistolae autographae ad Hugonem Blotium exaratae XI.* exstant in Volumine Epist. ad Blotium missarum, cuius Lambecius meminit Commentar. Lib. I. pag. 117. illarum duas idem Lambecius Comment. Lib. III. additamento V. vulgavit, has loco motas Ill. Kollarius recudit Analect. Tom. I. pag. 1032.
- 5) *Io. Sambuci Tyrnauiensis Pannonii Poëmata quaedam, Patauii conscripta,* edita ibidem an. 1555. in 4. teste Mich. Maittaire in Annal. typogr. Tom. V. Part. II. pag. 225.

edit.

26. explicatus, atque sub hasta, indicto anno, mense Sept. cum integra supellectili numaria venditus.

Sed quis omnes et singulos Othonis Numos aereos diversae magnitudinis in Coloniis, Latio iure donatis, signatos, quod nullus eorum Romae cusus esset, a praestantissimis Rei numariae cultoribus in apricum productos enarrauerit? Ostentat nostra quoque instructa Numotheca Kazzaiana duos Othonios Numos ex aere fabrefactos, vnum cusum, et non nisi fustum, vt videtur, alterum. Supposititius hic secundi moduli offert caput Othonis cincinnatis capillis cum perigraphe IMP. OTHO. CAESAR. AVG. TRP. cuius auersa facies litteris S. C. signata monstrat mulierem in Sella sedentem, palladium dextra tenentem, sinistra ventri admota. En Numum, dolo artificis paratum, e manibus abiiciam, indignum existimauerim, de quo verbum amplius adiiciam. Alter vero noster Othonis Numus primae magnitudinis Antiochia, vt adparet, signatus, quantum quidem ex librorum

4. Zsámboki Jánosnak Blotius Hugóhoz intézett 11 saját kezével írt levele megvan a Volumen Epistolarum ad Blotium missarum-ban, amiről Lambeck a Commentarii I. könyvének 117. lapján szól. Ezek közül kettőt ugyancsak Lambeck tett közzé Commentarii-ja III. könyvének 5. ráadásában, Kollár pedig helyükről kivéve Analectá-ja I. kötetének 1032. lapján nyomtattatott ki újra.
5. Ioannis Sambuci Tyrnaviensis Pannonii Poëmata quaedam, Patavii conscripta, amelyet ugyanott 1555-ben adott ki 4° alakban, mint azt Michele Maittaire mondja Londonban 1741-ben megjelent Annales typographici-ja

alatt van megmagyarázva, és a mondott év szeptemberében a teljes pénzgyűjtemény-berendezéssel együtt lett elárverezve.

De ki sorolhatná föl Othónak az érmészet legkiválóbb művelői által napvilágra hozott s a latin joggal megajándékozott coloniákban vert (mert egyiküket sem készítették Rómában) mindenegyedű különböző méretű bronzpénzét? A mi városunkban levő gazdag Kazzai-féle éremgyűjteményben is van Othónak két bronzból készült pénze: egy vert és egy valószínűleg csak öntött. Ez a második méretű hamisítvány Otho fejét mutatja fölbodrozott hajjal, körötte írva IMP. OTHO. CAESAR. AVG. TRP. Hátlapján S.C. olvasható s egy széken ülő nőt ábrázol, mely jobbában a városvédő Pallas-szobrot tartja, balját meg hasára teszi. No én ezt a mesterétől hamisított pénzdarabot eldobom kezemből: nem tartom méltónak, hogy több szót vesztgessek rá. A szemmel láthatólag Antiochiában vert első nagyságú másik Otho-pénzünk azonban — amennyire azt a könyvekből megállapíthat-

edit. Lond. an. 1741. in 4. Sed quae, et qualia illa sunt carmina? Nonne Emblemata?

- 6) *Io. Huttichii vitae Impp. et Caesarum cum Imaginibus ad vivam effigiem expressis.* Additi sunt cum Icunculis et elencho versus Ausonii Mycilli et Vellei. Lugd. an. 1550. in 8. Eaedem auctae et castigatae opera Io. Sambuci. Argent. an. 1552. 8. Exstat im Bibliotheca Bunauiana.

7) *Lu-*

rum inspectione scire nobis licet, a nemine quoquam in hunc vsque diem in lucem litterariam eductus est, cui Comes ab Engelhardt, arcis Cassoviensis nuper Praefectus cum Tritsio et Tulianszkyo peritissimis in Hungaria studii Numismatici cultoribus, mille numorum aureorum nostratium pretium constituerunt: in vno latere visitur caput Imperatoris cincinnatis capillis quinque ordinibus incrispis cum Inscriptione: IMP. OTHO. CAESAR. AVG: TRI. POT. in auersa parte ad Aram fumantem a dextro latere stat Otho Caesar toga Consulari indutus, cui Dux exercitus ab adversa parte adstans, et milites Praetoriani tres totidem signis militaribus partim aquilis partim manibus humanis in vertice ornatis instructi data fidei dextera, Senatus et Exercitus Romani nomine concordiam testantur, fidemque suam erga Otho-nem recens electum Imperatorem obstringunt, adposito lemmate SECVRITAS P. R. inferne verno S. C. Maiorem in modum dolemus, quod formam Numi, integre per tot secula conseruati, tamque pretiosissimi, et orbi literato nondum forsitan visi, non nisi pictoris tironis manu delineatam, Publico dare liceat: Si itaque verum est Christi-

nam

V. kötetének II. részében a 225. lapon. De melyek ezek a versek és milyenek? Ugy-e az emblémák?

6. Ioannis Huttichii vitae Imperatorum et Caesarum cum Imaginibus ad vivam effigiem expressis. Hozzá vannak csatolva, képecskékkel és egy tartalomjegyzékkel együtt, Ausonius Mycillius és Velleius versei. Leyden, 1550. in 8. Ugyanezek az életrajzok Zsámboki János által bővítve és javítva, Strassbourg, 1552. 8. Megvan a Büнау-könyvtárban.

juk — mindmáig még nem került a tudomány napvilágra senkinek a révén sem, pedig Engelhardt gróf, a minapi kassai várkapitány, Tritsiusszal és Tulianszkyval, az érmészet legjáratosabb magyarországi művelőivel együtt ezer magyar aranyra becsülte. Egyik lapján a császár feje látható öt göndör rendbe fodrozott hajjal s a köv. fölirattal: IMP. OTHO. CAESAR. AVG. TRI. POT. Hátlapján a füstölgő oltár mellett áll jobboldalt a consul-tógába öltözött Otho császár, akinek a vele szemben álló hadvezér és három testőrgárdista, ugyanannyi, csúcsukon részint sassal, részint emberkézzel díszített hadijelvénnel felszerelve, szava hiteléül kezet fogva, ünnepélyes nyilatkozatban adja tudtul a római szenátus és hadsereg nevében az egyetértését és hűséget ígér a csak imént császárrá választott Othónak. Fölrata SECVRITAS P.R., alul pedig S.C. Igen sajnálom, hogy ennek az annyi századon át teljes épségben megmaradt, igen nagyértékű és a tudós világtól talán sohasem látott pénznek csak egy kezdő festőművész által rajzolt képét mutathatom be a közön-

- 7) *Luciani opera omnia graece et latine in Tom. IV. diuisa, vna cum Gilberti Cognati et Io. Sambuci Annotationibus.* Basil. an. 1563. 8. Vol. IV. Recusa ibid. an. 1619. 8. Illae ipsae annotationes Sambuci intersertae sunt Io. *Benedicti* quoque versioni Amsterd. an. 1687. 8. Vol. II. editae. Luciani Dialogi coelestium, marinorum et inferorum: Menippus et Timon; graece et latine addita sunt argumenta versibus latinis tractata per Io. Sambucum etc. Argent. ap. Wolff. Cephal. an. 1550. 8. vid. Maittaire in Ann. Typogr. Tom. V. P. II. pag. 32. Reitzius Sambuci notas in Lucianum cur pueriles adpellat?
- 8) *Ex Hyppoliti Thebani, qui circa finem Sec. X. post Christ. nat. claruit, Syntagmate Chronolo-*

nam Alexandram, laudatam Suecorum Reginam, teste Patino, olim dixisse: *Qui aereum Othonem repererit, antiquum Philosophorum lapidem inueniet*, en ergo lapidem Philosophorum diu desideratum apud Apothecarium Debrecinensem repertum, Ceimeliarchio Regio non indignum!

7. Luciani opera omnia graece et latine in Tomos IV. divisa, Gilbertus Cognatus és Zsámboki János jegyzeteivel együtt. Bázelen 1563. 8. 4 kötet. Újranyomva uo. 1619-ben 8° alakban. Maguk Zsámboki jegyzetei megtalálhatók Ioannes Benedictusnak Amsterdamban 1687-ben 2 kötetben kiadott fordításában is: Luciani Dialogi coelestium, marinorum et inferorum. Menippus et Timon graece et latine; addita sunt argumenta versibus latinis tractata per Ioannem Sambucum stb. Strassbourgban, Cephaleus Farkasnál. 1550, 8. Ld. Maittaire-től az Annales Typographici V. kötetében a II. rész 32. lapját. Reitz miért nevezi gyerekeseknek Zsámbokinak Lucianushoz fűzött megjegyzéseit?
8. Hyppolitus Thebanus Syntagma Chronologicum-ából, aki Krisztus születése után a X. szá-

ségnek. Ha tehát igaz, hogy Krisztina Alexandra, az említett svéd királynő, azt mondotta annak idején, Patinus állítása szerint, hogy „aki bronz Otho-pénzt fog találni, az a bölcsek régen keresett kövét leli meg”, no hát akkor itt van a királyi kincstárnak is díszére való, de a debreceni patikusnál található, rég áhitott bölcsek köve!

nologico, Libellum de Genealogia B. M. V. primus latine vertit, et latine tantum edidit Io. Sambucus an. 1556. in 8. quem postea gr. et lat. Tom. III. antiq. Lect. inseruit Henr. Canisius an. 1603. in 4. vid. Reiman. Biblioth. Acroamat. pag. 592.

- 9) *Io. Sambuci Epistola ad Io. Metellum*, Coloniæ data Viennæ in die Martini an. 1564. Inter Epist. Ill. ac Clar. Viror. Select. est Epist. 59. Cent. I. pag. 303. edidit Dan. Heinsius.
- 10) *Dioscorides cum Castigationibus Io. Sambuci.* Exstat scil. teste Lambecio Comment. Lib. II. cap. VIII. pag. 599. tale in Bibliothec. Vindobon. Dioscoridis ex versione Ruellii cum Castigationibus Iac. Gouphyli, Paris. an. 1549. in 8. quod Io. Sambucus propria manu cum VI. Cod. Msct. diligentissime contulit, et plurimis locis emendauit. Has ipsas Notas et Castigationes suas Sambucus Noster ad Henric. Stephanum exmisit, sed nullo, vt quidem sperabat, optato successu, quæ labente postea tempore dum in manus I. Ant. Saraceni deuoluerentur, eas ille editioni suæ Gr. Lat. Dioscoridis pag. 141. 142. 143. 144. in calce inseruit Francof. an. 1598. in fol. promulgatae. Sed Sambuci has in Dioscoridem Castigationes quo singulari fato in lucem prodire contigerit, pluribus verbis exposuit idem Saracenus in Praefatione laudatæ Translationi a se adornatæ præmissa.

11) *Dio-*

zad vége felé volt virágjában, elsőnek fordította latinra és adta ki csak latinul 1566-ban Zsámboki János 8° alakban a *Libellus de Genealogia Beatae Mariae Virginis*-t, amelyet később Canisius Henrik 1603-ban görögül és latinul közölt a 4° alakú *Antiq(uae) Lect(iones)* III. kötetében. Ld. Reiman *Bibliotheca Acroamatica*-jának 592. lapját.

9. Ioannis Sambuci *Epistola ad Ioannem Metellum*, Kölnbe. Kelt Bécsben Márton napján 1564-ben. Ez az 59. levél az *Epistolae Illustrum ac Clarissimorum Virorum selectae* I. centuriájának 303. lapján. Daniel Heinsius adta ki.
10. *Dioscorides cum Castigationibus Ioannis Sambuci*. Megvan ugyanis Lambeck *Commentarii*-ja II. könyvének a VIII. fejezetben levő 599. lapja szerint a bécsi könyvtárban egy ilyen Dioscorides, Ruellius fordításában és Gouphylus javításával, Párisban 1549-ben 8° alakban kiadva, amelyet Zsámboki János saját maga vetett össze gondosan hat kéziratok kódexszel és sajátkezűleg javított ki sok helyen. Zsámbokink ezeket az ő megjegyzéseit és javításait Henricus Stephanusnak küldte ki, de várakozását megcsaló semmi sikerrel, később azonban idő múltával, miután Iohannes Antonius Saracenus kezébe kerültek, ez ezeket az ő Frankfurtban 1598-ban fólió alakban megjelent görög latin Dioscorides-kiadványának a végén tette közzé a 141–144. lapokon. Hogy azonban Zsámboki ezen Dioscorides-javításainak milyen szerencse következtében sikerült napvilágra jutniuk, azt ugyanez a Saracenus beszélte el hosszabban az általa munkált említett fordítás előszavában.

- 11) *Diogenes Laërtius ex recognitione Io. Sambuci*, Antverp. an. 1566. in 8. latine prodiit sub hoc titulo: *Laërtius Diogenes plusquam mille locis restitutus ex fide dignis vetustis exemplaribus, et latine quidem editus, sed ita, vt inde etiam graecum exemplar possit restitui*. Etenim, inquit Sambucus, aliquot exemplaribus gr. vetustissimis illis cum interpretatione collatis, atque etiam eruditis obseruationibus Fulu. Vrsini adiectis, spero me non parum Commendationis lectioni huius scriptoris industria ista comparasse, vt et versio noua, cui otium superest, institui, et graeca recudi longe emendatius possint.
- 12) *P. Vegetii Artis Veterinariae, S. Mulomedicinae Lib. IV. e VV. CC. plurimis in locis emendati ac restituti* Basil. an. 1574. 4. Dedicauit Rud. Khuen de Valesii, Domino in Lichtenberg. Hanc Sambuci editionem Gesnerus in Praefat. Scriptor. Rei rusticae. Lips. an. 1735. in 4. edit. *accuratissimo studio a Sambuco compositum exemplum* adpellat pag. 16. Sambucus vero editionem Vegetii primam, quam Io. Faber Basil. an. 1528. 4. procurauit, Ferdinando Hung. Regi opera Comitum a Nuenare inscriptam, mutilam corruptamque editam merito iudicat.
- 13) *Io. Sambuci de imitatione Ciceronis Dialogi tres*. Paris. apud Aegid. Gorbium an. 1561. 8. iidem recogniti et aucti Antuerp. an. 1563. 8. excusi per Lib. Malcotium.

11. Diogenes Laërtius műve Zsámboki János átjavításával Antwerpenben. 1566-ban in 8. latinul jelent meg ezzel a címmel: *Laërtius Diogenes plus quam mille locis restitutus ex fide dignis vetustis exemplaribus, et latine quidem editus, sed ita, ut inde etiam graecum exemplar possit restitui.* Mert hiszen — mondja Zsámboki —, ha azt a néhány igen régi görög példányt összevetem a fordítással és hozzáteszem még Ursini Fulvio tudós észrevételeit, remélem: nem csekély mértékben járult hozzá munkám ezen író olvasásához, hogy részint új fordítást készíthessen, akinek bőven lesz rá ideje, részint a görögöt sokkal hibátlanabbul nyomtathassa le újra.
12. P. Vegetii *Artis Veterinariae, seu Mulomedicinae Libri IV. e Veterum Codicibus plurimis in locis emendati ac restituti.* Bazelben, 1574. 4. Khuen de Valesii Rudolfnak, Lichtenberg urának ajánlotta. Zsámbokinak ezt a kiadványát Gesner a Lipcsében 1735-ben kiadott 4°-ú *Scriptores Rei rusticae* előszavában „Zsámbokitól igen gondos igyekezettel összeállított mintapéldány”-nak nevezi a 16. lapon. Zsámboki pedig Vegetiusnak Iohannes Faber által Bazelban 1528-ban közzétett negyedretű első kiadását, amelyet Nuenare gróf támogatásával Ferdinánd magyar királynak ajánlott, joggal csonkának és rossznak ítéli.
13. Ioannis Sambuci *de imitatione Ciceronio Dialogi tres.* Párizsban, Gorbius Egyednél, 1561. 8. Ugyanezek átvizsgálva és bővítve Antwerpenben 1563-ban 8° alakban Malcotius könyvkereskedő által lettek kinyomtatva.

- 14) *Io. Sambuci Notae in C. Iulii Caesaris opera.* Exstant in ea editione, quae cum Varior. Notis et animaduersionibus opera et studio Godofr. Iungermanni prodiit Francof. an. 1669. in 4. Imo iam an. 1574. in 8. Antuerp. Iulii Caesaris opera prodierunt cum spicilegio Io. Sambuci. Franciscum Oudendorpium quoque in explicandis Iul. Caesaris Commentariis Lugd. Batau an. 1737. in 4. editis Io. Sambuci obseruationibus vsum fuisse praemissa docet operi Praefatio.
- 15) *Epitome Rerum Vngaricarum velut per indices descripta, Auctore Petro Ranzano. Nunc primum edita vna cum Appendice quadam, opera Io. Sambuci.* Viennae Austriae an. 1558. in fol. Duplex est adiecta Sambuci appendix: 1) *Narratio rerum ad Agriam an. 1552. gestarum.* 2) *Descriptio obsidionis Zigethiensi an. 1556. susceptae:* quarum neutra in Bongarsiana aut Schwandtneriana scriptor. Rer. Hung. collectione comparet, legitur tamen Bonfinii Decadibus Basileae et Francofurti editis adiecta. Sciendum vero est, ea, quae Indicem 36. sequuntur, non Ranzani esse, sed Sambuci, inchoantis Historiam de occupata per Matthiam Austria, eamque vsque ad Imp. Ferdinandum I. deducentis. Sed Sambucianae huic Ransani editioni quibus de caussis anteferenda sit Tirnauiensis an. 1579. in 8. per *Lucam Pechium* adornata, et Budensis an. 1746. in 4. recusa, docet Vir clarissimus, et in omni Re antiquaria

14. Ioannis Sambuci Notae in C. Iulii Caesaris opera. Ez abban a kiadványban van meg, amelyet többek jegyzeteivel és észrevételeivel Jungermann Gottfrid lelkes támogatása tett közzé Frankfurtban 1669-ben 4° alakban. Sőt már 1574-ben jelentek meg Antwerpenben Iulius Caesar művei 8°-en Zsámboki János munkájával. Oudendorp Ferenc is Zsámboki János jegyzeteit használta föl 1737-ben Iulius Caesar Commentarii-jának Leydenben kiadott 4°-ú magyarázatához, mint a mű előszava mondja.
15. Epitome Rerum Vngaricarum velut per indices descripta, Auctore Petro Ranzano. Nunc primum edita una cum Appendice quadam, opera Ioannis Sambuci. Bécsben, 1558. in fol. Zsámboki két függelékét tett hozzá: 1. Az Eger mellett 1552-ben viselt hadműveletek elbeszélése. 2. Szigetvár 1556-i ostromának leírása. Ezek közül egyik sincs meg Bongars, vagy Schwandtner Scriptorum Rerum Hungaricarum gyűjteményében, de olvasható Bonfininek Bázélban és Frankfurtban kiadott Dekas-aihoz mellékelve. Megjegyzendő azonban, hogy azokat a dolgokat, amelyek a 36. cím után jönnek, nem Ranzano írta, hanem Zsámboki, aki Ausztriának Mátyás által való elfoglalásával kezdte a történetet és azt egészen I. Ferdinánd császárig folytatta. De hogy Ransanus ezen Zsámboki-féle kiadását mely okokból múlja fölül az 1579-ben Peechi Lukácstól rendezett nyolcadrétű nagyszombati és az 1746-ban nyomtatott negyeddrétű budai, arról a minden régi dologban igen járatos,

versatissimus *Jonas Andreas Czirbesz*, Iglo-
 uensis V. D. Praeco, in *Ephemer. Litter.*
Vindob. Partic. XXII. III. et IV. an. 1775.
 dum criticam *Godofr. Schwartzii Nostri* Epi-
 tomes *Rer. Vngar. Ransanae Recensionem,*
Lemgou. an. 1774. in 4. publicatam doctis
 suis animaduersionibus illustrat.

- 16) *Anton. Bonfinii Rerum Hungar. Decades III.*
Basil. an. 1543. in fol. opera Martini Brenneri
primum editas, Io. Sambucus, repertis, qui
deerant XV. Libris, auctiores reddidit; Historiam
a morte Matthiae Coruini an. 1490.
vsque ad an. 1572. pertexuit, suas Appendices,
et nonnulla aliorum opuscula adiecit. De
vtraque Bonfinii editione Basileensi an. 1568.
et Francof. an. 1581. per Sambucum procura-
rata vna cum Eiusdem Appendicibus egregie
disseruit Cl. Ge. Ierem. Haner in Aduersariis de
Scriptor. Rer. Hung. et Transilu. Vien. an.
1774. in 8. editis Artic. XXXI. et XCVII.
 Etsi singularia prorsus sint Sambuci in *Histo-*
riam Patriae nostrae merita, vt ex attenta
recensitorum statim operum lectione cuique
est euentissimum; audiamus tamen insignem
Sambuciani nominis obtrectatorem Io. De-
csium, aequae Popularem nostrum, in Syntag-
mate Institution. Iuris Imperial. ac Vngarici. IV.
perspicuis Quaest. ac Respons. Libris comprehen-
so, Claudiopoli an. 1593. in 4. edito: Ioan.
Sambucus homo, vt nihil aliud dicam, de Histor.
Hung. male meritus, etiam ea, quae ab illis

híres iglói istenige-hirdető, Czirbesz Jónás András tájékoztat az Ephemerides Litterariae Vindobonenses 1775. évi XXII. részecskéjének III. és IV. pontjában, ahol a mi Schwartz Gottfridunk Ranzano Epitome Rerum Vngaricarum-járól Lemgóban 1774-ben közzétett negyedretű ismertetését a maga tudós észrevételeivel világítja meg.

16. Bonfini Antalnak Bázelen 1543-ban Brenner Márton gondozásában először kiadott Rerum Hungaricarum Decades tres-ét Zsámboki János a megtalált hiányzó 15 könyvvel kibővítette, a történetet Mátyás halálától, 1490-től egészen 1572-ig folytatta s hozzácsatolta függelékeit és egypár kisebb munkát másoktól. Bonfininak Zsámboki által munkált mindkét kiadásáról, az 1568-i bázeliéről és az 1581-i frankfurtiról, meg az ő függelékeiről kiváló értekezést írt Bécsben 1774-ben megjelent 8°-ú Adversaria de Scriptoribus Rerum Hungaricarum et Transilvanicarum-ának XXXI. és XCVII. cikkében a hírneves Haner György Jeremiás. Bár igazán páratlanok Zsámboki érdemei hazánk történelme szempontjából — mint imént ismertetett műveinek figyelmes elolvasásából mindenki előtt világos — hallgassuk meg mégis Zsámboki nevének híres gyalázóját, a szintén hazánkba való Decsi Jánost, a Synagma Institutionum Iuris Imperialis ac Vngarici, IV. perspicuis Quaestionum ac Responsum Libris comprehensum-ban, mely 1593-ban Kolozsvárott jelent meg 4° alakban: „A magyar történelem megírásában — hogy mást ne mondjak — rossz emléké alak, Zsámboki János, azokat az eseményeket is, amelyeket

peregrinis alioquin auctoribus vere ac simpliciter memoriae posteritatis commendata fuerant, tam turpiter fauore partis alterius corruerit. Quo magis laudanda etc. Cur haec ita Decius, Barouius Noster? et an merito? commodiori alias tempore indicabitur.

- 17) *Eunapius Sardinianus de Vitis Philosophorum et Sophistarum*, prodiit primum graece e Io. Sambuci Bibliotheca typis nitidis Antuerp. an. 1568. in 8. subiectis ad calcem castigationibus Hadriani Iunii, cuius deinde latina versio edita Antuerp. an. 1572. in 8.
- 18) *Hesychii illustris Milesii περὶ τῶν ἐν παιδείᾳ Διαλαμπάντων σοφῶν. libellus cura Io. Sambuci* nitide prodiit Antuerp. an. 1572. in 8. subiuncta ad calcem versione latina Iunii cum eius castigationibus, in quibus vt Hesychium e Laërtio ita Laërtium ex Hesychio subinde emendandum demonstrat.
- 19) *T. Petronii Arbitri Satyrico Lutet. Paris. an. 1520. edito, Io. Sambucus ex vetusto Codice integras paginas addidit, loca plusquam quinquaginta restituit, et typis Plantinianis an. 1565.* Ioan. Listhio inscriptum emisit adiecta Petronii Arbitri Vita, quam *Petrus Burmannus* editioni suae Trai. ad Rhen. an. 1719. Tom. II. pag. 251. inseruit, et Sambuci Nostri meritis rempublicam litterariam plurimum debere fatetur.
- 20) *Vltra-et Trans-Siluania, quae Panno-Dacia, et Dacia Ripensis dicitur, a Io. Sambuco delineata et edita* Vien. an. 1566. Dum sci-

licet

ezek a különben idegen szerzők helyesen és egyszerűen írtak meg az utókornak, olyan csúful hamisította meg az ellenpárt kedvéért, hogy inkább dicsérendő stb.” Mért mondja ezt így a mi baranyai Decsink? És talán méltán? Majd alkalmasabb időben elmondjuk.

17. Eunapius Sardianus de Vitis Philosophorum et Sophistarum c. műve először görögül jelent meg Zsámboki János könyvtárából, szép betűkkel, Antwerpenben 1568-ban 8° alakban, Hadrianus Iunius javításaival a végén. Később adták ki latin fordítását Antwerpenben 1572-ben 8° alakban.
18. Hesychii illustris Milesii *περὶ τῶν ἐν παιδείᾳ Διαλαμπάντων σοφῶν* c. könyvét Zsámboki János szép gondozásában kiadták Antwerpenben, 1572. in 8., végére tették Iuniustól való latin fordítását javításaival együtt, amelyben beigazolja, hogy amint Hesychiust Laërtiusból, akként Laërtiust Hesychiusból kell néha-néha kijavítani.
19. T. Petronius Arbiternek Párizsban 1520-ban kiadott Szatirikus könyvéhez Zsámboki János egy régi kódex alapján egész oldalakat adott hozzá, több mint ötven szöveghelyet kijavított, és a Plantin-nyomdában 1565-ben Liszti Jánosnak ajánlva adott ki, hozzátéve Petronius Arbiter életrajzát, amelyet aztán Burmann Péter a maga 1719-i utrechti kiadványának II. kötetében a 251. lapon tett közzé és megvallja, hogy a mi Zsámbokink érdemeiért igen sokkal adós a tudósvilág.
20. Ultra- et Trans-Silvania, quae Panno-Dacia et Dacia Ripensis dicitur, a Ioanne Sambuco delineata et edita Bécsben, 1566. Miután

licet *Cuspinianus* omnium primus Hungariae et Austriae Tabulas geographicas rudi penicillo adumbraret, *Lazius* vero mox eas, instituta prius in iis prouinciis peregrinatione, maiori instructus adparatu, manu sua delinearet, quod nondum vllus ea aetate in Austria reperiretur calcographus, et Ferdinando I. videndas exhiberet, Imperatoris huius iussu ligno incisae sunt, et Vien. 1556. vna cum descriptione chorographica, Carolo Austriaco inscripta, opera Mich. Zimmermanni in 8. publicatae: tunc Io. *Sambucus* Noster hanc ipsam Hung. et Transilvaniae descriptionem maiori cum accurratione delineatam Vien. an. 1566. in forma patente in lucem publicam emisit, quae postea Tabula Transilvaniae Sambuciana in Theatrum orbis terrarum *Abrahami Ortelii* fol. 43. edit. Antuerp. an. 1570. in fol. illata est, repetitaque eadem est in editione Antuerp. an. 1609. in fol. adiectaque illyrici quoque descriptio auctore *Sambuco*, vt et loca Hungariae praecipua recens emendata, atque per eundem Sambucum edita. Quae tamen omnia pluribus erroribus scaterere queritur Reu. *Kerchelich* in Notit. praelim. Regn. Dalmat. Croat. pag. 390. Sed idem iam antea *Czvittinger* in Biblioth. Script. Rer. Hungar. pag. 13. obseruauerat. Has tamen omnes aetate superat Mappa Hungariae a Seb. Münstero Cosmographiae Basil.

ugyanis Cuspinianus, mindenkit megelőzve megrajzolta durva kivitelben Magyarország és Ausztria térképét, aztán meg Lazius, egy ezen országokban tett tanulmányút után jobban fölszerelve, saját kezével rajzolta meg ezt, mert akkoriban még nem akadt Ausztriában rézmetsző, és bemutatta I. Ferdinándnak, ennek a császárnak a rendeletére fába metszették és Bécsben 1556-ban Zimmermann Mihály munkájával 8° alakban adták ki földrajzi leírással együtt, Osztrák Károlynak ajánlva. Ekkor aztán a mi Zsámboki Jánosunk Magyarországnak és Erdélynek ezt a térképét, nagyobb pontossággal rajzolva meg, Bécsben adta ki 1566-ban nyílt formában. Erdélynek ezt a Zsámboki által rajzolt térképét Ortelius Ábrahám 1570-ben betette az *Avtwerpenben* kiadott fólió alakú *Theatrum orbis terrarum* 43. lapjára. Újra is kinyomtatták ezt 1609-ben a fólió alakú antwerpeni kiadványban és hozzátették *Illyricum* Zsámbokitól készített leírását, valamint Magyarország éppen kijavított s ugyancsak Zsámboki által kiadott fő helyeinek térképét. T. Kerchelich azonban azt panaszolja *Notitia praeliminaris Regni Dalmatiae Croatiae* c. művének 390. lapján, hogy ezek mind csak úgy hemzsegnek a sok hibától. De ezt már előzőleg Czvittinger is megrótta a *Bibliotheca Scriptorum Rerum Hungariae* 13. lapján. Korát tekintve azonban mindezeket felülmúlja a Münster Sebestyén Bázelen 1550-ben kiadott *Cosmographiá-jában* levő térkép Ma-

- an. 1550. editae Num. 10. et pag. 456. exhibitae.
- 21) *Iani Pannonii Poëmata eleganti praefatione adornauit*, et Vindobonae an. 1569. in 4. publici iuris fecit. Omnes, quae exstant, operum Iani editiones tempore antistat paucissimis adhuc viris eruditis visa illa Viennensis, quam *Paul. Crosnensis* ex autographo depromptam, et *Gabr. Perenaeo* Magistro Regior. Cubiculariorum, Vgocsiensi et Maramarosiensi Comiti, dedicatam vulgavit sub tit. *Io. Pannonii Episcopi quinque — Ecclesiarum, Poëtae et Oratoris clarissimi studiorumque in Hungaria instauratoris, Panegyricum in laudem Baptistae Guarini Veron. praeceptoris sui; versibus Heroicis conditum*. Viennae Austriae in aedib. Hieron. Vietoris et Io. Singrenii an. 1512. in 4. Sed *Lusus* quoque Pannonii *iuueniles* a Sambuco editos fuisse subticendum non est. Viennensis illa prima an. 1569. typis Casp. Stainhoferi a Sambuco procurata editio ita inscribitur: *Iani Pannonii Ep. quinque-Ecclesiensis illius antiquis Vatibus comparandi, recentioribus certe anteponendi, quae vsquam adhuc reperiri potuerunt omnia*. Recus. a Dan. Pareo in *Deliciis Poëtar. Hungar.* Francof. an. 1619. 12. Rep. Budae an. 1754. collat. cum MScto Lambecii Coruiniano, in Aug. Bibliothecam Vindobonensem reposito.
- 22) *Sententiae et Regulae vitae capitibus XXIV. distinctae*, atque ex Nazianzeni scriptis olim incerto

gyarországról, mely a 10. szám alatt és a 456. lapon látható.

21. Ianus Pannonius verseit szép előszóval látta el és 1569-ben 4°-eh tette közzé Bécsben. Ianus fennmaradt műveinek valamennyi kiadását megelőzi időben a még igen kevés tudóstól látott bécsi kiadvány, amelyet Krasznai Pál egy sajátkezű kéziratból merített és Perényi Gábor királyi kamarás mesternek, az ugoicsai és máramarosi főispánnak ajánlva tette közzé ezzel a címmel: Janus Pannonius pécsi püspöknek, a híres költőnek és szónoknak, az oktatás magyarországi újjászervezőjének dicsérete tanárának, Baptista Guarinus Veronensisnek a tiszteletére, hősdali verssorokban. Bécsben, Vietor Jeromos és Singrenius János nyomdaépületében, 1512-ben, 4°-en. De nem szabad elhallgatni, hogy Pannonius Lusus iuveniles-ét is kiadta Zsámboki. Stainhofer Gáspár betűivel Zsámboktól munkált 1569-es első bécsi kiadásának címe ez: A régi költőkkel egyenlő szintre helyezendő, az újabbaknak meg föltétlenül elébe teendő Janus Pannonius pécsi püspöknek minden, eddig bárhol előkeríthetett irata. Újranyomta Pareus Dániel a *Deliciae Poëtarum Hungaricorum*-ban, 12°-en Frankfurtban 1619-ben. Újra kiadták Budán 1754-ben, összevetve Lambecknek a bécsi császári könyvtárban levő kéziratok korvinájával.
22. Huszonnégy fejezetre osztott s Nazianzi Gergely irataiból egy ismeretlen szerző által

- incerto auctore collectae, et graece a Io. Sambuco editae Antuerp. 1568. in 8. *συναγωγή χρήσεων* etc. Exstat in Bibliotheca Windhagiana pag. 126. edit. Vien. an. 1733. in 8. Eodem anno ibidem De *Virtute carmen iambicum Nazianzeni* graece edidit Sambucus *Θεὸς τὸ πάντων αἴτιον*. Carmen hoc versibus 183. a capite auctus exstat in edit. Paris. an. 1609. Tom. II. atque incipit *πολλῶν ἀκούω*. *Comparatio vitarum: Κρονίας ἂν ἡμῖν*. Carmen iambicum XIX. graece edidit Sambucus Antv. an. 1568. 8. Insertum Tom. II. ibid. pag. 220. 224. Vulgavit praeterea etiam nonnullas Nazianzeni Epistolas.
- 23) *Methodum conscribendarum epistolarum*, ab his Libanio ab illis Theoni adscriptam, *τῶν ἐπιτολικῶν τύπων*. Io. Sambucus latine edidit Basil. an. 1558. 8. Exstat graece in collectione Epistolarum graecarum Aldina. *Lambecius* Lib. III. pag. 190. adfirmat huius Epitomen esse illos characteres epistolicos Proclo adscribi solitos, qui sic incipiunt *ὁ μὲν ἐπισαλτικός χαρακτήρ* apud Morellium graece an. 1577. 4. sub *Libanii* nomine graece et latine apud Commelinum an. 1597. 8. Latine Basil. an. 1554. in 12. editi. Expositionem quoque Methodi conscribendarum epistolarum incerti auctoris Sambucum publicasse commemoratur.
- 24) *Io. Sambuci de Historiarum proprietate, vsu, ratione*, Praefatio praemissa Bonfinii *Histor.*

összeállított, Zsámboki Jánostól pedig Antwerpenben 1568-ban 8°-en *συναγωγή χρῆθρων* stb. címmel görögül kiadott életelvek és szabályok. Megvan a Bécsben 1733-ban 8°-en kiadott Bibliotheca Windhagiana 126. lapján. Ugyanezen évben ugyanitt adta ki Zsámboki görögül *Θεὸς τὸ πάντων αἴτιον* címmel Nazianzi Gergely jambusos költeményét az erényről. Ez a 183 soros vers egy 1609-i párizsi kiadás II. kötetében van meg, és így kezdődik: *πολλῶν ἀκούω*. Élettörténetek összehasonlítása: *κρίναις ἂν ἡμῶν*. A 19. jambusos verset görögül adta ki Zsámboki 1568-ban Antwerpenben 8°-en, ugyanott, a II. kötet 220–224. lapján. Közzétette még ezenkívül a Nazianzinak több levelét is.

23. A némelyektől Libaniusnak, másoktól Theonak tulajdonított *τῶν ἐπιθτολικῶν τύπων*-t Zsámboki János latinul adta ki Bázelen 1558-ban 8°-en, Methodus conscribendarum epistolarum címmel. Megvan görögül az Aldus-féle görög levélgyűjteményben. Lambek azt állítja III. könyve 190. lapján, hogy ennek a kivonatai azok a rendesen Proclusnak tulajdonított levélfajtaságok, amelyek így kezdődnek: *ὁ μὲν ἐπισταλτικός χαρακτήρ* s Morellinél 4°-en jelentek meg 1577-ben görögül Libanius neve alatt, Commelinnél 8°-en 1597-ben görögül és latinul, Bázelen pedig 12°-en 1554-ben latinul. Említik, hogy egy ismeretlen szerző magyarázatát is a levélírás módjáról Zsámboki tette közzé.

24. Ioannis Sambuci de Historiarum proprietate, usu, ratione Praefatio. Bonfini Magyar Törté-

Hungar. Francof. an. 1581. fol. repet. saepius: Exstat quoque in Penu art. Histor. Tom. II. pag. 644. Iterata sunt *minora quoque Sambuci opuscula Historica* inter *Scriptores Rer. Germanic. Sim. Schardii*, Giessae an. 1673. in IV. Tom. edit. partim in *Syndromo Rerum Turcico-Pannonicarum Nic. Reusneri*, vel si mauiis, *Bongarsii*, saepius recuso. Quae singula titulorum tenuis referre chartarum nostrarum angustia non permittit.

25) *Io. Sambuci Paraphrasis et Commentarii in artem Poeticam Q. Horatii Flacci* Antuerp. an. 1564. in 8.

26) *Emendationes et Correctiones Io. Sambuci in Q. Serenum Sammonicum, Medicum, Poëtam Latinum, ad Conr. Gesnerum exmissas, et in Bibliotheca huius latentes vna cum Gesnerianis Casp. Wolphius* edidit Tigur. an. 1581. ita Wolphius de I. Sambuco in Praefatione sua: *Vir cl. Io. Sambucus quas habebat sibi in Q. Serenum collectas ex veteri quodam Mscto exemplari, quod in Galliis alicubi seruari dicitur, emendationes et correctiones candide et liberali munificentia ultro Gesnero obtulerit, ac communicarit. Ac pro ea quidem, qua tunc erga Gesnerum olim, tum vero ipsam Medicam artem iuuandam etiamnum propendet voluntate et studio, meritas tanto viro omnes gratias debemus.* De hac Casp. Wolphii Sambuciana editione plura vide in

Prae-

nelmének az elején. Frankfurt, 1581., fólió. Többször kiadták. Meg is van a *Penus artis Historicae* II. kötetének 644. lapján. Ismét megjelentek Zsámboki kisebb történelmi művei is Schardi Simon Giessenben megjelent *Scriptores Rerum Germanicarum*-ának IV. kötetében, de meg a többször kinyomtatott Reusner Miklós- vagy ha úgy tetszik, Bongarsius-féle *Syndromus Rerum Turcico-Pannonicarum*ban. Mindezek címének a fölsorolását nem engedi meg a helyszúke.

25. Ioannis Sambuci *Paraphrasis et Commentarii in artem Poëticam Q. Horatii Flacci*. Antwerpen, 1564. 8°.
26. Zsámboki Jánosnak Q. Serenus Sammonicus orvos és latin költő művéhez írt és Gesner Konrádhoz küldött, de a Gesneréivel együtt ennek könyvtárában rejtőző helyreigazításait és javításait Wolf Gáspár adta ki Zürichben 1581-ben. Wolf azt írja előszavában Zsámboki Jánosról: „A hírneves Zsámboki János mindazokat a helyreigazításokat és javításokat, amelyeket egy régi kéziratoss példány alapján állított össze Q. Serenusra vonatkozólag egy valahol Franciaországban őrzött műből, becsületes nagylelkűséggel Gesnernek adta oda. Méltó hálával tartozunk ennek a nagy embernek mind azért a nagy jóakaratéért és szeretetéért, amellyel annak idején részint Gesner iránt viselkedett, részint pedig az orvostudomány támogatása iránt most is viselkedik.” Wolf Gáspárnak erről a Zsámboki-kiadványáról többet Burmann Pé-

Praefatione Petri Burmanni, Poëtis minoribus Lugd. Batau. an. 1731. in 3. mai. editis, praemissa.

- 27) *M. Accii Plauti Comoediae viginti*, olim a Ioanne Camerario emendatae: nunc vero postquam CC. versibus, qui passim desiderabantur, ex VV. CC. additis, suo quodam modo nitore restitutae, opera et diligentia Ioannis Sambuci, Tirnauiensis Pannonii. Aliquot erudite C. Langii, Adrian. Turnebi, Hadr. Iunii et aliorum doctorum Virorum partim margini adscriptae, partim in calcem reiectae observationes. Antwerp. ex officina Christoph. Plantini an. 1566. in 12. Frid. Taubmannum in suis ad Plautum commentariis hac in primis Sambucina vsum fuisse editione, atque eam cum Codicibus manuscriptis contulisse comperimus.
- 28) *Symposion Trimeron de Virginitate et pudicitia coniugali ad Beatricem Reginam*, editum a Io. Sambuco. Basil. an. 1572. 8.
- 29) *Aristaenoti epistolarum Libri II.* Antwerp. ex officina Plantiniana an. 1566. in 4. Elegantes et tersas has Aristaeneti, Nicea-Bythini, religione ethnici, Epistolas amatorias graece omnium primus cum epitaphiis Heroum seu peplo Aristotelis non Stagiritae Ioannes Sambucus edidit ex Mscto codice in Augustam Bibliothecam Vindobonensem illato, dedicatas a se Philippo Lib. Bar. in Winneberg et Beihelstein, Praesidi Senatus aulici caesarei Viennaen. an. 1565. Quam

postea

ternek a Leydenben 1731-ben nagy negyedré-
ben megjelent *Poëtae minores* c. műve elé írt
előszavában keress.

27. *M. Accii Plauti Comoediae viginti, olim a
Ioanne Camerario emendatae, nunc vero post-
quam ducentis versibus, qui passim desidera-
bantur, ex veteribus codicibus additis, suo
quodam modo nitori restituae, opera et dili-
gentia Ioannis Sambuci, Tirnaviensis Pannonii.
Langiusnak, Adrianus Turnebinek, Hadrianus
Iuniusnak és más okos embereknek részint
a szélzetre írt, részint a mű végére tett
néhány tudományos észrevételével. Antwerpen,
Plantin Kristóf műhelyéből, 1566-ban, 12° -en.
Tudjuk, hogy Taubmann Frigyes a maga Plau-
tus-magyarázataihoz főleg ezt a Zsámboki-
kiadványt használta föl s összehasonlította kéz-
íratos kódexekkel.*
28. *Symposion Trimeron de Virginitate et pudicitia
coniugali ad Beatricem Reginam. Kiadta Zsám-
boki János, Bazelben, 1572. 8.*
29. *Aristaeneti epistolarum Libri II. Antwerpenben,
a Plantin-féle műhelyből 1566. in 4. A bithyniai
Nicaeából való, pogány vallású Aristaenetus-
nak ezen szép és csinos szerelmes leveleit a
hősök sírfelirataival, azaz a nem stagirai Aristote-
les szemfedőjével együtt Zsámboki János adta
ki elsőnek görögül egy, a bécsi császári könyv-
tárban levő kézíratos kódex alapján s Fülöp
winnebergi és beihelsteini bárónak, a császári
udvari tanács elnökének ajánlotta Bécsben*

postea editionem Sambucinam cum versione Latina et Notis suis Iosias Mercerus Bongarsio inscriptam Paris. an. 1593. in 8. repetiit recusam ibidem bis an. 1600. et 1610. in 8. nouissime vero Ioan. Cornel. Pauuius Vltrai. an. 1736. in 8. vna cum Dedicatione Io. Sambuci iterauit. Epistolae hae Aristaeneti eroticae cum Codice Ioan. Sambuci collatae et P. Lambecii atque Georg. Franc. a Frankenau annotationibus ineditis illustratae referuntur in Append. Ephemerid. Nat. CC. Centur. I. et II. pag. 363.

- 30) *Quod reliqua Sambuci opera* in manus nostras incidere, aut alio quocumque modo nobis innotescere non potuerint, vt hunc in modum recenseremus, illa titulorum duntaxat tenus facile cognosci poterunt ex Io. Iac. Boissardi *Icon. Illustr. viror. Tom. III. pag. 77. 78. seqq.* vnde (*Zvittingerum quoque et Hora'nyium*) sua mutuatos fuisse constat.

ARTICVLVS XLI.

SCHÖNLIN (*Ioannes Philippus*) *Ioannem Theodorum Schönlinum* duplicem tractatum Philosophicum et Medicum Andr. Laurentii Latio adscripsisse refert in Lindenio renouato pag. 692. Merklinus; alterum de *Melancholia et Catarrho*, Augustae an. 1620. in 16. alterum vero *de visus nobilitate et conseruandi modo*, Monachii an. 1618. in 16. editum. Huius filius fuisse perhibetur *Ioannes Philippus Schönlin*, Phil. et

Medi-

1565-ben. Ezt a Zsámboki-féle kiadást később a maga latin fordításával és jegyzeteivel, Bongarsiusnak ajánlva, Párisban, 1593-ban 8°-en s ugyanott kétszer nyomatta le 8°-en, 1600-ban és 1610-ben, Iosias Mercerus, legutóljára pedig Ioannes Cornelius Pauwias adta ki Utrechtben 1736-ban, 8°-en Zsámboki János ajánlásával együtt. Aristaenetusnak ezen Zsámboki János kódexével összevetett és Lambeck Péternek, meg Frankenauai György Ferencnek a kiadatlan jegyzeteivel ékeskedő szerelmes leveleiről az Ephemerides Naturae Curiosorum I. és II. centuriája ad értesítést a függelék 363. lapján.

30. Mivel Zsámboki többi munkája nem juthatott kezembe, se bármi más módon tudtomra, hogy így beszámolhassak róluk, azoknak legalább a címét könnyen meg lehet tudni Ioannes Iacobus Boissardus Icones illustrium virorum-a III. kötetének 77., 78. és követk. lapjairól, ahonnan vette őket Czwittinger és Horányi is, mint tudjuk.

XLI. CIKK

SCHÖNLIN JÁNOS FÜLÖP. Merklin a Lindenius renovatus 692. lapján mondja, hogy Schönlin János Tivadar Andreas Lauretiusnak két értekezését, egy bölcseletit, meg egy orvosit, Laziusnak tulajdonította, mégpedig az Augsburgban 1620-ban kiadott 16°-ű De Melancholia et Catarrho-t, meg a Münchenben 1618-ban kiadott 16°-ű De visus nobilitata et conservandi modo-t. Ennek a fia volt állítólag Schönlin János Fülöp bölcselet-

Medicinae Doctor, Medicus in Regia, liberaque ciuitate Eperiesiensi practicus: vti referunt Epherides Academiae Imper. Nat. Curios. Dec. I. an. IV. et V. Obs. LXXX. pag. 68. tentauit is primum *vermes in stomacho viduae cuiuspiam nidulantes Mercurio dulci exhibito exturbare*, quos postea ex consilio Ioannis Patersonii muneris collegae, *infusione vitri antimonii et Mercurio vitae* eliminauerat. Dum Ioannes Weber, Regius Pharmacopoeus et Iudex laudatae Ciuitatis Eperiesiensis Ianum bifrontem seu Speculum physico-politicum Leutschouiae an. 1662. in fol. in publicum foras emitteret, tali Eum prosectum esse Nostrum carmine ibidem adtexto legimus:

*Membra microcosmi concinna colligis arte,
 Qua subsunt Medico, qua Polyarcha regit.
 Scilicet illustris praesentas tempora Iani,
 Quam vigil et cautus Ianus vtrisque plagis.
 Mutua membrorum dum monstras cambia et actus,
 Quam bene conueniant nutibus ipsa suis.
 Haud secus insinuas, qualem Respublica Ciuem
 Nutriat, et placide qui poliarcha regat.
 Excellens producis opus, Webere Ioannes,
 Mentis vbi vitium corporis atque leuas.
 Posteritatis amor, tenerum tutela parentum;
 Sedulus in ciues emicat inde labor.
 Non aliud te te noscendi quaere specillum,
 Lector, in hoc libro, quid tuearis, habes.
 Iudicis ad manus tua te vigilantia duxit,
 Et Physico medicum non minus illa facit.
 Corporis*

és orvosdoktor, Eperjes szabad királyi városában működő orvos. Amint az Ephemerides Academiae Imperialis Naturae Curiosorum I. decuriájának IV. és V. évi LXXX. megfigyelése mondja a 68. lapon, elsőnek próbálta meg egy özvegyasszonyból a gyomrába befészkelődött gilisztákat gyenge higanychlorid alkalmazásával kiűzni, melyeket később hivataltársának, Paterson Jánosnak a tanácsára antimonhamus beöntéssel és algarotporral távolított el. Mikor Weber János, az említett Eperjes város királyi gyógyszerésze és bírója, a Ianus bifrons-ot, azaz Speculum physicopoliticumot adta ki 1662-ben Lőcsén fólióban, ezzel a verssel köszöntötte kartársunk, amint azt a műben olvashatjuk:

*Emberi testről írsz ehhez méltó tudománnyal,
mellyel az orvos lát és a bíró reguláz.*

*Mert a dicső Ianust jeleníted meg te magadban:
mint a szemes Ianus, hátra s előre tekintsz.*

*Mint amiként a tagok cser a működőt magyarázod
meg s milly jól követik azt, mit a cél követel,
így oktatsz ki, milyen polgárt dajkáljon az állam
s mint kormányozzon bölcsen a város ura.*

*Weber János, igen kitünő művet remekeltél,
melyben az elme s a test rendbehozása a tárgy.*

*Nagy gyermekszeretet, gyengéd oltalma szülőknek
s munka a polgárért csillan e műben élénk.*

*Más tükröt ne keress, ha magad meglátni szeretnéd,
ebben a könyvben mind megvan, amit keresel.*

*Éberséged emelt a birótiszttségbe, de erre
van szükséged a fő orvosi tisztben is ám.*

*Corporis et morum fructus te praeside crescunt,
Ciuis et exosi conciliatur amor.*

*Non frustra Iano decoras a fronte libellum,
Iustitiae speculum Praeses amoris erat.*

*Est decus annorum Ianus, vindexque malorum,
Solutus de superis, qui sua terga videt.*

Hactenus Argus eras, vnol dum praeses ab
anno

Iam poly — contracto — lumine Ianus eris.

Chronosticum:

sVb Webere tVo non InfIMVs InCoLa
CoetV

Hos, hos VersICVLos aCCInVIsse IVVet.

- 2) *Epigramma ad Lectorem*, quod scripsit, dum
M. Io. Bayerus Eperiensis, antehac Facult.
Philos. Academiae Vittenbergensis Adsector, t.
t. vero Lycei Patrii Rector primarius suum
Filum Labyrinthi Cassoviae typis Marci Seuerini
an. 1663. ederet:

*Vix, credas, Lector, quam sit iucunda libelli
Lectio, quamque viris utilis esse queat.*

Nam docet exemplis, quot sint primordia Rerum

Quotque modis sensim corpora nostra tegant.

Atque monent cante permulta pericla caueri, etc.

Io. Philipp. Schönlin Phil. ac Med. D.

lib. ac Reg. Ciuit. Eperiesi. Ordin.

Phys. et Practicus.

*Bölcs vezetésed alatt föllendül a munka s az erkölcs
és a gyülölt polgár most szeretetnek örül.*

*Könyved címlapját se hiába diszítí a Ianus,
mert az igazság és nagy szeretet feje lett.*

*Ianus az éveknek disze és a bűnök bosszulója,
hátközepét csakis ő látja az égi tanyán.*

*Argus voltál eddig, azonba' mióta bíró vagy,
sokszemű Ianussá lettél, éve se mult.*

Chronosticum:

sVb Webere tVo non InfIMVs InCoLa CoetV
hos, hos VersICVLos aCCInVIsse IVVet

2. Epigramma ad Lectorem, amelyet annak emlékére írt, hogy az eperjesi Bayer M. János, aki előzőleg a wittenbergi akadémia bölcseletkarán volt ülnök, akkoriban pedig az eperjesi liceumnak vezető igazgatója, Filum Labyrinthi c. munkáját adta ki Kassán Severini Márkus betűivel, 1663-ban;

*El se hiszed, milly kedves e könyv olvasnivalója
s milly hasznodra lehet, hogyha elolvasod ezt.*

*Mert bemutatja: hogyan s hány helyt kezdődtek a dol-
gok s hány módon takarák mezbe az emberi lényt.*

Elmondják: okosan sok bajt tudhatsz megelőzni stb.

Schönlin János Fülöp bölcselet- és orvos-doktor,
Eperjes királyi városának rendes fizikusa és
gyakorló orvosa.

ARTICVLVS XLII.

SCHWABIUS (*Christianus Ioachimus*) Communem hanc mundi lucem die 8. Dec. an. 1672. Leutschouiae adspexit, patrem Ioannem Schwabium, nobili stirpe prognatum, ciuem et mercatorem industrium, matrem vero Susannam Weiszianam, utrosque integritatis pietatisque laude omnibus, inter quos vixerunt, commendatos nactus; post prima pietatis et litterarum fundamenta, sub institutione genitoris posita curae commissus fuit Rectoris gymnasii patrii bene meriti, qui eo maiore amoris adfectu puerum complexus, quo nobiliorem indolem ac docilitatem in eo perspexit: percursis rite singulis Lycei domestici cursibus, patronorum consensu, qui sponte sua recteque currentem amplius incitarunt, in Academias foederatorum Belgarum se contulit, facto ibi in Medicinae familiam traiectu, nomen arti huic salutari dedit, ac dum celeberrimos Lugduni Batauorum Professores, singulas studii illius partes accurate explicantes, diligenter audiuisset, ac laborum suorum in ea Vniuersitate cursum feliciter confecisset, anno labentis seculi primo Licentiam petenti gradum Doctoris medici consecutus, summum artis ex merito obtiuit titulum. Inde in patriam, contagionis pestiferae lue tunc grauiter laborantem, reuersus; Medicinam ibi facere incepit, eo quidem successu, vt primum in lib. Regiaque Ciuitate Leutschouiensi, mox vniuerso quoque

Comi-

XLII. CIKK

SCHWAB KRISZTIÁN JOÁCHIM
1672. december 8-án látta meg Lőcsén az édes napvilágot. Apja az előkelő családból való Schwabius János dolgos kereskedőpolgár, anyja pedig Weisz Zsuzsanna volt, akiket becsületességükért és jószívűségükért a körülöttük lakók mind dicsértek. A hit és a tudomány alapelemeinek apja oktatása alatt való elsajátítása után szülőhelye gimnáziumának nagyérdemű igazgatójára bízták a vele való törődést, ez pedig annál nagyobb szeretettel karolta föl a gyereket, minél jobban fődözte föl benne a nemesebb természetet és a tanulékonytságot. Annak rendje-módja szerint kijárva a szülővárosa-beli liceum minden évfolyamát, pártfogói közös beleegyezésével, akik a maga szántából és helyes úton haladó ifjút tovább ösztökélték, a Belga Szövetség egyetemére ment. Ott aztán átevezett az orvostudomány területére s ennek a tanulására iratkozott be. Miután aztán szorgalmasan hallgatta Leydenben azokat a tanárokat, akik ennek a tudománynak a különféle ágait magyarázták nagy igyekezettel és sikeresen befejezte tanulmányait azon az egyetemen, a jelen évszázad első évében szabadalmat kérve, méltán nyerte el e tudomány legmagasabb címét, az orvosdoktori fokozatot. Ezután hazatért szülővárosába, ahol akkor éppen nagy harcot vívtak a ragályos pestissel, s orvosi működésbe fogott, mégpedig olyan sikerrel, hogy előbb Lőcse szabad királyi

Comitatu Scepusiensi ordinaria Medici Ei decerneretur prouincia obeunda: sed dum indies magis magisque cresceret existimatio, et plurimo industriae, vigilantiae ac dexteritatis suae praecones sibi conciliaret, in isto florentis vitae statu placuit Diuino Numini Nostrum instabilis mundi rebus eximere, et ad meliorem vitam ex hac turba et colluuiione transferre, die enim 21. Dec. an. 1721. aetatis XLIX. curis ac laboribus plurimus fatigatus exspirauit. Quo autem bonorum quorumuis luctu funus optumi viri fuerit elatum, ex Lessu funebri formis et typis Breuerianis publicato, non vano colligitur indicio, tali in fronte signato titulo: *Lessus funebris, in insperatum obitum, felicemque ex hac vita abitum, Excellentissimi quondam, Nobilissimi, amplissimi, et experientissimi Domini D. Christiani Ioach. Schwab, Medicinae Doctoris practici passim felicissimi, inclyti Comitatus Scepusiensis, vt et Lib. Regiaeque Ciuitatis Leutschouiensis Physici peritissimi, anno quo, SoLe CoeLI oCCIDente phoeBVs terrIs CarVs sVbItO oCCIDIt, beateque die 21. Decembr. hora vndecima nocturna exspirauit, a toto gymnasii Leutschouiensis Euangelici coetu gemitus cum lacrymis miscente, dicatus.* Naenias lugubres aequae Theotisco quoque sermone scriptas et eodem stano Leutschouiensi expressas fuisse, ex Actis Relig. Commissionis Pestiensis Msct. Tom. II. pag. 158. seq. cognouimus: legitur quippe loco citato libellus memorialis Excelsae Commissioni Poson. 27. Ian. 1722. exhibitus, in quo de-

functi

városában, majd utóbb az egész Szepes megyében megbízták a hivatalos orvosi állás betöltésével, de mikor már idők múltával híre-neve egyre jobban megnőtt és szorgalmának, előrelátásának és ügyességének igen sok magasztalót szerzett, élete ezen virágkorában úgy tetszett az istenségnek, hogy kartársunkat kivegye az állhatatlan világ gondjai közül s ebből a zavaros és pisztos tömkelegből egy jobb életbe vigye, merthát 1721. december 21-én, negyvenkilenc éves korában, a gondoktól és küzdelmektől megtörve, elhalt. Hogy pedig a derék ember tetemét milyen nagy siralommal kísérték a temetőbe minden népréteg derék emberei, azt jogosan lehet következtetni abból a Brewer-nyomda mintáival és betűivel közzétett gyászjelentésből, amelynek az előlapján a következő cím olvasható: „A jajgató és síró lőcsei evangélikus gimnázium egész tanári testületétől és diákságától szentelt gyászjelentés a néhai kitűnő, hírneves, tekintetes és nagy tapasztalatú Schwab Krisztián Joáchim orvosdoktor úrnak, a messze földön szerencsés műtőorvosnak, nemes Szepes vármegye és Lőcse szabad királyi városa jártas fizikusának 1721. december 21-én éjjel tizenegy órakor történt váratlan, de boldog elhunytáról és ezen életből való szerencsés eltávozásáról.” (Az év kronosztichonja: SoLe CoeLI oCCIDente phoebVs terrIs CarVs sVbItto occIDIt = 1721). Mint a pesti vallásügyi bizottság kéziratos aktáinak II. kötetbeli 158. és köv. lapjáról tudjuk: a szintén német nyelven is szóló gyászénekeket ugyanaz a nyomda adta ki. Olvasható ti. az id. m.-ben egy, a magas pozsonyi bizottsághoz 1722. január 27-én benyújtott

emlékirat, amelyben az elhunyt Schwab orvos barátai fölháborodva panaszzolják, hogy a jelzett gyászjelentés tisztelendő cenzorai igen megsértették a halott Schwab szellemét, mert kitörölték belőle a „boldog” jelzőt és bár boldogan aludt el és szinte már azt írták róla, hogy mellette áll az angyalok kara, a „bárka” óhajtó szócskát tették a helyébe, ítéletet akarva mondani a halottak fölött is. Mellesleg nem tartom érdektelennek annak a közlését sem, amit Zabler magyar költő írt Schwab kartársunkról a Memoria Medicorum Throrunensium 689. és köv. verssorában:

*Sarkukban száguld az okos, gyógyítva szerencsés
és tudományban erős, nagyhíró orvos, a Schwab.*

M Ű V E I

1. Orvosavató értekezés De Contractura. Leydenben, 1701. in 4.
2. Remedia tam praeservantia, quam curativa contra Luem pestiferam, in Hungaria grassantem, írta és Breuer János betűivel a városi tanács rendeletére kiadta Lőcsén, 1706. in 8. Besztercebányán élő unokájától, aki Schwab gazdagkönyvtárát örökölte, semmit se lehetett megtudni arra

sciri potuit, quae ad vberiores vitae et scriptorum notitiam pertinere poterant.*

ARTI-

- * *Hieronymus Mercurialis* refert lectionum de Pestilentia cap. XXII. Auenzoaris et Auerrois commendatione inductum reuerend. summum Aulac Reginae Hungaricae Cancellarium, sibi synchronum, in cubili suo graueolentem vasti corporis aluisse Hircum, quo se contra pestis exitialis, qua aeuo isto Hungaria quassata est, acerbitatem tueretur: haud id quidem sine ratione, quanta enim in disiiciendo concreto spiritu et grassato, humores natiui e hirco per corporis spiramina emissi polleant virtute medica, similibus pluribus demonstratum olim dederunt documentis *Thom. Iordanus* noster de pestis Phaenomen. cap. 9. Tr. III. *Paraeus* Oper. Libr. XXI. cap. 6. *Lindelius Scotus* de Febribus Libri III. cap. 5. *Palmarius* de febrib. pestilent. Libr. I. cap. 15. *Camerarius* Sylloge memor. Medic. Centur. VII. partic. 47. pag. 457. alii. Amuleta quoque varii generis, magica in primis, tamquam efficacia pestilentiarum remedia prophylactica contra periculosos humores adhibita fuisse, omnium fere nationum Historiae clarissime euincunt: vanam illam de Amuletorum eiusmodi vsu opinionem nostrorum quoque Patriae ciuium animos occupauisse, *Iacobi Pauer*, Lanionis et ciuis Sempronensis exemplo iam ante annos XL. fueram edoctus, dum optimi viri hospitio adolescens aliquamdiu vteret: ostentauerat ille mihi Nummisma Amuleti loco tempore pestis in exordio labentis seculi patriam acerbo morbi genere vexantis gestatum, simile illi ex asse, cuius Iconem *Kundmannus* in rarior. nat. et art. nec non re Medica pag. 1110. Tab. XVII. Num. o. exhibuit. Nummisma tale magicum Cracouiae in Polònia an. 1707. coepit ex septem metallorum

mistura

nézve, ami életéről és iratairól bővebb ismeretet nyújthatna.*

* Hieronymus Mercurialis mondja a *Lectiones de Pestilentia* XXII. fejezetében, hogy kortársa, a magyar királyi udvar tiszti főkancellárja, Avenzoár és Averroes javallata alapján egy hatalmas testű, büdös bakkecskét tartott hálószobájában, hogy magát a Magyarországon akkoriban dühöngő halálos pestis nyavalyája ellen megóvjá. Nem is alaptalanul javallották. Hiszen hogy a megállott, mételyes levegő szétzavarásában milyen gyógyító hatással bírnak a teste pórusain át a bakkecskéből kipárolgó természetes nedvek, azt annak idején több hasonló példával bizonyította a mi Jordán Tamásunk a *De pestis Phaenomenis* 9. fejezetének III. részében, Paraeus az ő műveinek XXI. könyvében a 6. fejezetben, a skót Lindelius a *De Febris* III. könyvének 5. fejezetében, Palmarius a *De febris pestilentis* I. könyvének 15. fejezetében, Camerarius a *Sylloge memorabilium Medicorum* VII. centuriájának 47. részében a 457. lapon, és még mások. Hogy különféle fajta, de főleg varázs-amuletteket is használtak hatásos megelőző védőszernek pestis ellen a veszedelmes nedvekkel szemben, azt világosan bizonyítja szinte minden nemzet története. Hogy a mi hazánk polgárainak az elméjét is megfogta az amulettek efféle hasznára vonatkozó tévhit, arról már 40 évvel ezelőtt meggyőződtem Pauer Jakab soproni mészáros amulettpéldányából. Mikor ugyanis serdülőkoromban ennél a derék embernél voltam egy darabig szálláson, ő mutatott nekem egy érmet, amelyet a jelen század elején amulettként hordtak a hazánkat kegyetlenül sújtó pestis idejében. Ez egészen olyan volt, mint amilyent Kundmann mutat be a *Rariora naturae et artis* és a *Res Medica* 1110. lapján a XVII. tábla 0 száma alatt. Ezt a varázsérmet Krakkóban 1707-ben kezdte

ARTICVLVS XLIII.

SLOTZE (*Samuël*) Collectores Ephemeridum Physico-Medicarum dum argumenta observationum in Centuria I. et II. contentarum recenserent, in Catalogo Academicorum Curiosorum haec de Slotzio nostro referunt: *D. Samuel Slotzius, Physicus ordinarius Cibinii Transilvaniae.* Vulgus Transiluanorum Nostrum pro

Z 2

suo

mistura Presbyter quidam secularis conflare, et miseram plebem, insignis tamquam impostor, pecunia emuncturus, nummo aureo et amplius vendere: in aduersa fronte effigies *S. Georgii Equitis* Draconem interimentis visitur cum perigrammate: BEI GOTT IST RAHT UND THATT, auersa vero facies Crucem monstrat signo Mercurii et Martis chemico, et quibusdam latinarum litterarum ductibus, vocibusque partim Hebraicis, partim Magico-cabalisticis, e schola Satanae petitis, ornatam, hoc in peripheria circumfuso lemmate:

SIGNVM: S. ROCHI CONTRA PESTEM PATRONVS.

XLIII. CIKK

SLOTZE SAMUEL. Amikor az Ephemerides Physico-Medicae szerkesztői az I. és II. centuriában levő észleletek tárgyát ismertették, ezt írták a mi Slotzénkról a természetbúvár akademikusok lajstromába: „Slotzius Sámuel úr, az erdélyi Szeben rendes fizikusa”. Az erdélyi nép a maga kiejtés mód-

gyártani hét fém keverékéből egy világi pap és mint valami országos csaló a szegény népnek adta el egy arany-nál is drágábban, hogy pénztől megfossza. Elülső lapján a sárkányölő Szent György lovag képe látható ezzel a körirattal: BEI GOTT IST RAHT UND THATT, hátlapja pedig keresztet ábrázol, a higany és a vas alkémista jelével, meg egy pár latin betűformával és a sátán iskolájából szedett zsidó, meg mágikus-kabalisztikus szavakkal hímezve, peremén ezzel a körülfutó felirattal: SIGNVM: S. ROCHI CONTRA PESTEM PATRONVS.

ján Kotzenak nevezte a mi kartársunkat: így lehet olvasni nevét az 1728-ban név nélkül, magyar versekben közzétett kéziratos „Effigies Daciae, vivis depicta coloribus”-ban, is amely szerint gyógyszer-tárt alapított Szebenben és szép családot nevelt ott, meg hogy volt neki különösen egy csodálatos testi szépségekkel megáldott lánya. Az imént említett művecskének a végéhez van csatolva az akkori Erdély orvosi septemviratusa, a következő jelmondatokkal ékesítve: Köleséri Sámuel: Bocsásd már el szolgálodat, Uram, békében. Ajtai András: Isten adta nekünk ezt a békés nyugalmat. Pápai Páriz Ferenc: Elég a gyorsaság, ha elég a haszna. Simonyi Márton: A bor élesíti az elmét. Enyedi Sámuel: *Más jóllaktatótól az irigy fráter lesoványszik. Kapzsi örökre sovárg.* Pataki Sámuel: Az istenek mindenért megdolgoztatnak. Félfalusi József: *Lud gágog a hattyucsapatban.*

Két másik ilyen, az ördögnek szentelt amulett van a Kazzai-gyűjteményben. Kiteszem ide mind a kettőnek az eredeti példányról gyarló ceruzával rajzolt képét:

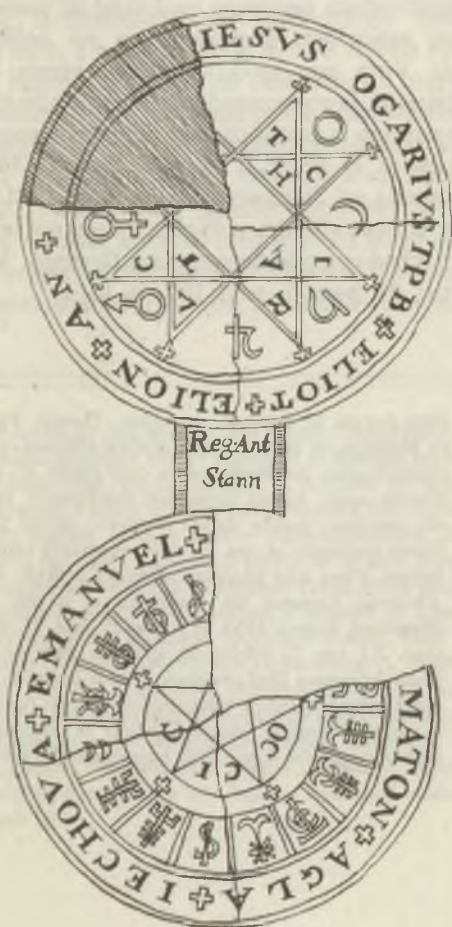
pit anser olores. Licet Slotzius ad hanc excellentium
Medicorum Daciae classem haud fuerit

Z 3

ab

Bár Slotzét a szerző aligha sorolhatta Erdély orvosainak ebbe a kitűnő seregébe, de hitelt érdemlő tanú-

ab auctore relatus, certum tamen est luculentioribus testimoniis Eum nuda praxi, vt aiunt, clinica minime fuisse contentum aegrotorum tantum lectulos obeundo, ac raescribendis vnice medicamentorum formulis Medici nomen tuitum; sed exquisita rerum multarum eruditione ac praesertim rerum naturalium scientia plures sui ordinis in Dacia Viros non modo aequasse, verum etiam superauisse: in cognoscendis et inuestigandis morbis Hungarorum in primis propriis diligentem nauauisse operam ex ea Franc. P. Papaii, Senioris, Medici, responsoria ad Slotzium nostrum anno 1711. data epistola licet vbertim colligere, quam nos ex auctoris schedis propriis depromptam Biograph. Medic. Centur. II. part. I. pag. 169. in lu-

cem

Prius horum ad mentem, vt putem, Theoph. Paracelsi, ex Mercurio, et Saturno manu artificis effectum, pondere pharmaceutico drachmam vnā cum granis 46. aequat, alterum aequae bilanci impositum drachmas 6. et grana 49. ponderat, partim *Regulo antimonii*, partim *Ioue seu Stanno* conflatum, et vna, vt vides, quadrantis parte mutilantum. Plura talia amuleta cabalistica collegit *Athanas. Kircherus*, Oceanus ille eruditionis et in suo *Oedipo Aegyptiaco*, Romae 1653. in fol. edit. Tom. II. part. II. class. XI. cap. 7. publicauit; adducam loco speciminis vnum *heptagonon* illud *amuletum*, circulo inclusum et septem Christi nominibus velut totidem *Veneris Intelligentiis* in singulis cornibus ornatum, missis in praesentiarum ceteris, quod §pho 4. pag. 480. hunc in modum delineauit:

Solis

ságokból mégis biztosan tudjuk, hogy egyáltalán nem volt megelégedve az ún. pusztá ágy melletti orvosi gyakorlattal, amely csak ágyában kezeli a beteget, és kizárólag receptírással szerzi meg az orvosnevet, hanem nagyarányú, kiváló tudományával, kivált pedig természettudományi ismereteivel nemcsak elért több, a maga rendjébe tartozó embert Erdélyben, hanem fölül is múlta őket. Hogy a magyarok különösen sajátos betegségeinek a fölismerésében és kivizsgálásában szorgalmas munkát fejtett ki, azt az idősb Pápai Páriz Ferenc orvosnak a mi Slotzénkhöz 1711-ben küldött válaszleveléből lehet jól megítélni, amelyet a szerző saját papírjai közül szedve elő nemrég tettem közzé az Orvosok Életrajzának II. centuriájában, az I. rész 169. lapján. Úgy tudom,

Közülük az első, amelyet, úgy hiszem, Theophrastus Paracelsus gondolata szerint higanyból és ólomból készített a mester keze, patikusmérlegen 1 drachma 46 szemerral egyenlő, a másik szintén a mérlegtányérra téve, 6 drachma 49 szemert nyom, s részben tégelyantimonból, részben meg jupiterből, azaz ónból készült és — mint látható — negyed része hiányzik. Több ilyen kabalisztikus amulettet gyűjtött össze Kircher Atanáz, a tudásnak ez a tengere, és tett közzé Rómában 1653-ban kiadott, fólió nagyságú Oedipus Aegyptiacus-a II. kötetének II. részében, a XI. osztály 7. fejezetében. Mutatványként közlök itt egyet, azt a hétszögletes amulettet, amelyet egykarimába foglalva és minden sarkán Krisztus hét nevével, szinte mint Vénus ugyannyi értelmezésével díszítve, mellőzve egyelőre a többit, a 4. §-ban a 480. lapon a következő módon rajzolt le:

OPERA

- 1) Observationes Academ. Caesareo-Leopold. Natur. Curios. Ephem. Centur. I. et II. intertextae leguntur.

Obser-

Solis his exemplis lucidissime spectatoribus pateat, quibus quantisque modis, vt eruditissimus hic e Societate Iesu Pater l. d. loquitur: *incautis daemon illudit hominibus, vt dum Christiani esse volunt, occulte Mahumedanismum profiteantur, in hoc enim vnico amuleto quatuor sectarum Iudaeae, Christianae, Mahometanae, Paganae, ab iis, qui illud portant, fit professio, idque occulto pacto daemonis ad Christianae Religionis contumeliam ea de causa instituto.* Temperare interim mihi vix possum, quin ea quoque hic verbatenus referam, quae eruditissimus Pater ille, Amuletorum historiam explicaturus ibidem §pho II. pag. 474. adducit: *Hebraei recentiores, mundo iam dudum vendiderunt quoddam Amuletorum genus, quo sub praetextu sacrorum verborum, nihil non idiotis et plebeis hominibus bonorum promittunt, tanto sane periculosius, quanto sanctius prima fronte adparet etc. Passim multorum manibus teritur curiosorum quidam e schola satanica profectus liber sub titulo שמשות התיחלים Schimmusch hattehillim id est, vsus practicus Psalmorum, ex quo fonte omnium superstitiosarum artium riuuli dimanant: huic veluti basi tota Amuletorum cabalisticorum fabrica innititur.* Tale est nummisma illud quoque cupreum, pentagona figura et sacris Dei nominibus insignitum, quo nihil hoc tempore frequentius, si corticem inspicias sacrum, si medullam, cauda nigra est, qua scorpionum instar animos credulorum transfigunt. Numus hic magicus, ab

im-

M Ű V E I

1. A Lipót császár természetvizsgálóakadémia folyófüzeteinek I. és II. centuriájában olvasható megfigyelések:

Pusztán ezen amulett példányokból is teljesen világos képe lehet a nézőnek arról, hogy amint ez a tudós jezsuita atya az említett helyen mondja: „milyen és mennyi módon űz csüföt az ördög a vigyázatlan emberekből, úgyhogy bár keresztények akarnak lenni, titkon mohamedán hitet vallanak. Ezen az egyetlen amuletten is négy felekezetre tesznek például hitvallást azok, akik hordják, a zsidóra, a keresztényre, a mohamedánra és a pogányra, mégpedig az ördög által a keresztény vallás gyalázatára éppen ebből a célból kieszelt titkos módon.” Nem tarthatom vissza magamat eközben attól sem, hogy azt is elmondjam itt egypár szóval, amit ez a tudós atya ugyanazon könyv II. §-ában a 474. lapon hoz föl, az amulettek históriáját fejtegetve: „Az újabbkori zsidók már régóta árulnak a laikusoknak egy bizonyos amulettfajtát, amellyel szent szavak orván minden jót ígérnek az ügyefogyottaknak és a parasztnak, persze annál veszedelmesebb sikerrel, mennél becsületesebbnek tűnik föl első pillantásra stb. Sokak kezében kopik mindenfelé egy, a sátán iskolájából kikerült könyv ezzel a címmel **שמו שיהיה** Simmus hattehillim, azaz a Zsoltárok gyakorlati fölhasználása. Ebből a forrásból ömlik mindenfelé valamennyi babonás tudomány patakja. Erre az alapzatra épül szinte a kabalisztikus varázsérmek egész gyára.” Ilyen az az ötszögű ábrával és az Isten szent neveivel ékeskedő rézérem is, amelynél ez idő szerint, ha héját nézed, nincs kapósabb szent tárgy, ha belét, akkor meg feketébb fullánk, amellyel — mint a skorpió — megszúrják a hiszékenyek

Obseruatio CXXXII. *De vbero Herbae Kail
prouentu in Transilvania. Plures e popularium
Z 5* nostros-

improbis Iudaeis d. 1. pag. 475. effigiatus, frequens in
Germania, Gallia, Italia etc. figurae et quantitatis est
sepuentis:

in quo prima pentagoni circulo inscripti facies varias
continet inscriptiones Hebraicas, exsecrandam sub forma
sacrorum nominum Christo tributorum exhibentes blas-
phemiam, addito in centro vultu *Saluatoris nostri Iesu
Christi* cum hypographe **לחם פנים** *lechem panim*
i. e. panis facierum Altera nummi cabalistici huius facies
constat tetragono in 12. cellulas subdiviso, circulo ambi-
enti inscripto, quibus totidem, anagrammata ex nomi-
ne Dei tetragrammate **יהוה** formata inserta leguntur,
quadratum quatuor potentium Angelorum, *Vrielis, Gabri-
elis, Raphaelis, Michaelis* nominibus cingentibus. Hoc
gestato Periammate veluti Diaboli irritamento, aliisque
phylacteriis cabalisticis, atque schedis Magicis, quae
scuta Davidis et Sigilla Salamonis audiunt, omnem et fa-
brica-

CXXXII. észlelet. A herba Kali dús előfordulá-
sáról Erdélyben. Honfitársaink közül többen

lelkét. Ezt az id. könyv 475. lapján ábrázolt varázsermet
a becstelen zsidók hozzák forgalomba Német-, Francia-
és Olaszországban stb. Alakja és nagysága a következő:

Ezen egy körbe berajzolt ötszögnek az előlapja különféle héber feliratokkal van ellátva, amelyek a Krisztusra alkalmazott szent nevek formájában átkozott istenkáromlást tartalmaznak, mellékelve a közepén a mi megváltónknak, Jézus Krisztusnak az arcát, amely alá ez van írva:

לֶחֶם פָּנִים lechem panim, azaz az orcák kenyere.

E kabalisztikus érem másik oldala egy 12 rekeszre osztott és körkarimával körülvett négyszögből áll, mely rekeszekbe az Isten négybetűs nevéből csinált ugyanannyi anagramma van beleírva. A négyzetet **NIH** a négy főangyalnak, Urielnek, Gábielnek Ráfaelnek és Mihály-nak a neve veszi körül. Annak, aki ezt a talizmánt és más efféle kabalisztikus bűvereklyét, meg varázscédulát visel testén, mintegy ördögi csábítószert, amit Dávid pajzsának és Salamon pecsétjének neveznek, teljes bol-

nostrorum numero plantas Transilvaniae collegerunt atque descripserunt, sed Maecena-
tum

bricatores et possessores in hoc non minus quam altero mundo felicitatem sibi promittunt. Chartarum angustia prohibiti reliquorum amuletorum effigies a *Io. Vierio*, *Kirchero*, aliis, exhibitas lectorum oculis subiicere haud iam possumus, veram saltem praeclarissimi Patris de Amuletis sententiam ex pag. 481. hic repetere placebit: *Porro finis huiuscemodi Amuletorum est, amorem et benivolentiam omnium, consequenter carnalium desideriorum plenam fruitionem; victoriamque contra omnia aduersa eius gestatione obtinere, quod ex adiuratione, quam pronuntiare solent, qua et Deum et angelos, verius cacodaemones, cum inuocatione ♀ aut ♂ tis sacrilego et impio ritu sollicitare solent, patet, quam et ne Christianae aures vulnerarentur, consulto omitto. Quincunque itaque huiuscemodi possederit farinae amuletum, illud non naturale, non diuinum, aut angelicum, sed immediatum diabolicae machinationis opus se possidere sibi persuadeat, non nisi cum aeterna animae ruina usurpandum.* Dum sic omnes Periammatum species *Kircherum*, multiplicis scientiae scriptis memorabilem virum, exsecrari intelligamus, non satis perspicimus, qui tamen fiat, quod in Ritualibus quibusdam Ecclesiasticis similia Amuleta chartacea a presbyteris imperitae plebi distribuenda, et ab ea in morbis quibusdam, vt peste, morbo caduco, calculo renum et vesicae, dolore dentium, febribus etc. curandis gestanda commendentur, sed in primis reu. P. Bernh. *Sannigius*. Ord. S. Franc. Ref. in Collectione seu Apparatu Absolution. Benediction. Coniuration. etc. Venet. an. 1764. in 8. plag. 14. edita. Singularem in primis meretur adtentionem Amuletum illud chartaceum

gyűjtötték és írták le Erdély növényeit, de műveik mecénások híján sötétségben kénytelenek

dogságot ígérnek gyártóik és birtokosaik ezen és a másvilágon. Helyszűke miatt nem tárhatom olvasóim szeme elé a többi amulettnek Vierius, Kircher és mások által ismertetett képét, de azért legalább idézni szeretném a híres Atyának az amulettekről a 481. lapon kifejezett véleményét: „Továbbá az a céljuk ezeknek az amuletteknek, hogy viselésükkel elnyerjék mindenkinek a szerelmét, jóakarátát, tehát testi vágyaik teljes kielégülését, és győzedelmeskedjenek minden akadállyal szemben, ami világosan ki is derül abból az eskető szövegből, amelyet használni szoktak, hogy az Istent, meg az angyalokat, helyesebben ördögöket, Venus vagy Mars szentségtörő segítségül hívásával és istentelen imádatával megsürgessék. Én azonban ezt, hogy a keresztény füleket ne sértse tudatosan mellőzöm. Akinek tehát efféle sütésű amulettje van, higgye el, hogy abban ő nem valami természetes, isteni vagy angyali, hanem az ördög mesterkedésének közvetlen művét birtokolja, amelyet csakis lelke örökké tartó megrontására használhat.” Mivel ebből megérthetjük, hogy a sokféle tudományos írásáról ismeretes Kircher a talizmánok minden fajtáját kárhóztatja, nem látjuk elég tisztán, hogyan lehet mégis, hogy egyes egyházi szerzők azt ajánlják, hogy osztogassanak a papok ilyen papíramuletteket a tudatlan parasztságnak, az meg viselje testén bizonyos betegségekben, mint például pestisben, nyavalyatörésben, vese- és hólyagkőben, fogfájásban, lázakban stb. gyógyszerül, főleg tiszt. Bernhardus Sannigius ferencrendi atya a *Collectio seu Apparatus Absolutionum, Benedictionum, Coniurationum* stb. c. művében, amelyet Velencében adtak ki 14 nyolcadrétű íven 1764-ben. Igen nagy figyelmet érdemel az az Isten-

tum inopia singulorum opera coguntur in tenebris delitescere. *Iosephus Balog*, Transilvanus,

ceum sanctissimis Dei nominibus latinis, graecis, hebraeisque toties repetitis, et cruculis distinctis insignitum, quod pag. 194. laudatissimus auctor in adiurationibus daemonum pro remedio liberatiuo seu curatiuo proponit cum adiecta massa quapiam benedicta solemniter contemperata, quam igni quoque in sublimem liquorem resolvere, eundemquo iusculo, vel alio cibo permiscere, et patienti comedendum dare docuit; etiam, quod mirere, ad corporis languores, tumores, et reliquas infirmorum plagas sanandas, vtilem. Sed talem hanc aevo nostro vsitatam medicandi rationem ecclesiasticam iam antiquioribus quoque seculis pridem vsurpatam fuisse ex *MScto codice Vticensis Monasterii* egregie docuit reu. *Edmundus Martene* de antiquis Ecclesiae Ritibus Tom. II. Lib. III. cap. 9. pag. 994. ord. IV. Antwerp. an 1736. in fol. edit. Fuit quippe tempore mortalitatis seu etiam furoris hominum, vel rabiei bestiarum, liquor quidam sacer talis a Presbyteris propinatus, vt quicumque ex eo gustauerit, mentis et corporis receperit sanitatem, vt pag. 1003. docet, si aqua isthac a septem presbyteris confecta atque consecrata, male adsecti fuerint abluti, sanitatem ex lotione huiusmodi receperint: immo seculis illis infelicibus, quibus eruditio ex hominum coetu disparuit, superstitio vero firmos mouit lacertos, sacri ordinis viri, immodico Religionis zelo exstimulati, eo processerunt deuotionis, vt in sanandis quibuslibet aegritudinibus singulos familiares praefecerint Genios, provti de his *Alexander le Francois*, Medicus Gallus, et fidissimus Ecclesiae Romanae alumnus, dans *les reflexions critiques sur la medicine*, Tom. II. cap. VIII. hunc

meglapulni. A marosi székely székéből származott erdélyi Balog József most azt a nagy

nek annyiszor hangoztatott, szentséges latin, görög és zsidó neveivel és kis különálló kereszttekkel ékesített papirtalizmán, amelyet a sokszor említett szerző a 194. lapon a szellemek megigézésénél szabadító, azaz gyógyító orvosság gyanánt ismertet valami ünnepélyes szertartással kotyvasztott istenáldta gyurmával együtt, amelyről azt állítja, hogy tűzön felséges folyadékká lehet oldani, s így levesbe, vagy más ételbe keverve a betegnek ételként adni; egyébként pedig csodálatos, jó a test betegségeinek, daganatainak és a kórságosak többi bajának a gyógyítására is. De az orvoslásnak ezt a mi korunkban gyakorolt egyházi módszerét már régóta alkalmazták az előbbi századokban is, mint azt az uticai monostor kéziratosa kódexe alapján kiválóan bizonyította *De antiquis Ecclesiae Ritibus* című, s Antwerpenben 1736-ban kiadott fólió nagyságú művének II. kötetében a III. könyv 9. fejezetének 994. lapján a IV. ordóban tiszt. Martene Edmond. Volt ugyanis az emberek veszendőségének, vagyis inkább dühöngésének, avagy a vadállatok veszettségének azon idejében valamilyen papoknyújtotta olyan szent ital, amelytől az, aki megízlelte, visszanyerte lelki és testi egészségét, mint az 1003. lap állítja; ha ezzel a hét paptól készített és megszentelt folyadékkal megmossák a beteget, a mosdás folytán visszanyeri egészségét. Sőt azokban a szerencsétlen századokban, amelyekben a tudomány eltűnt az emberi társadalomból, a babona meg erős gyökereket eresztett, papi rendbe tartozó emberek odáig jutottak az ájtatosságban, hogy az egyes betegségekhez aféle házi védszenteket rendeltek, ahogy erről Alexander le Francois francia orvos, a római egyház hűséges fia, a *Reflexions critiques sur la medicine* II. kötetének VIII. fejezetében a következőleg

uanus, e sede Siculorum Marusiensi oriundus,
in eo nunc maximopere sibi elaboran-
dum

in modum sermone queritur vernaculo: *La guérison des maladies par l'intercession des Saints, étoit distribuée à differens Saints comme il est marqué dans un livre, qu'on a fait exprès pour apprendre, à quel Saint on devoit avoir recours dans chaque maladie. L'un avoit, à ce que le vulgaire croyoit, le pouvoir d'en guérir une certaine espece, un autre Saint en pouvoit guérir une autre. On a cru que saint Claire avoit un pouvoir special pour guerir les maux des yeux: à cause de son nom on s'est imaginé qu'il devoit faire voir clair. On a attribué à saint Saturnin le pouvoir de guerir les maux de tête, parce qu'en quelques endroits on lui donne le nom de Saints Atourni; et à cause de la ressemblance des mots, on a cru qu'il pouvoit guerir du tournoyement au vertige, qui est une des maladies de la tête, et l'on a ensuite étendu son pouvoir à toutes les maladies qui attaquent cette partie. On a invoqué saint Pancrace pour la goutte: et la raison qu'on a eue, c'a été que ce Saint étant appelle Crampace en quelques pays, on a pensé qu'il avoit le pouvoir de guerir les Crampes qui sont une maladie des articles ou jointures, -- On a eu devotion à Saint Mandé pour les enfans en chartre, sur ce qu'on a cru à cause de son nom qu'il les faisoit amander, Le nom de cette maladie les a fait porter aussi à saint Denis de la Chartre, qui est une Eglise bâtie au lieu où étoit la Chartre. -- La croyance qu'on a eue sur le pouvoir des autres Saints pour guerir les autres especes de maladie, n'a guéres eu de mellieurs fondemens.*

Ita dum lustrales liquores, Semi-deorum, dearumque obsecrationes, eorumque leipsana, donorum-

que

munkát vállalta magára, hogy összegyűjti

panaszkodik anyanyelvén: „A betegségeknek a szentek közbenjárására történő gyógyítását különféle szentek között osztották meg, amint ezt feljegyezték abban a könyvben, amelyet avégett nyomtattak, hogy meg lehessen tudni, melyik szenthez kell fordulni mindenegyes betegségben. Az egyiknek, így hitte a köznép, az egyik fajta gyógyítására volt hatalma, a másik szentnek a másikéra. Azt hitték, hogy Szent Klárának különleges hatalma van a szembajok gyógyítására; neve miatt (clarus = világos, tiszta; ford. megj.) azt képzelték, hogy tiszta látást kell adnia. Szent Szaturninusra osztották ki a fejfájás gyógyításnak a hatalmát, mivel egyes vidékeken a Szent "Atourni" (=szédülésmentes) nevet adták neki, és a szavak hasonlóságának okából azt hitték, hogy képes meggyógyítani a szédülést vagy szédelgést, amely egyik fajtája a fejfájásoknak, és aztán kiterjesztették a hatalmát valamennyi betegségre, amely ezt a testrészt sújtja. Szent Pongrátot a köszvényben hívták segítségül. És az indok erre az volt, hogy némely vidéken ezt a szentet "Crampace"-nak nevezték. Így azt gondolták, hogy hatalma van a "crampe"-ok (= görcsök) gyógyítására, amelyek az ízületek megbetegedése, — — Ájtatosságot tartottak Szent Mandeusz tiszteletére a hasfelpuffadásban szenvedő gyermekekért, mivel a neve miatt azt hitték, hogy megjavulnak ("amander") tőle. Ennek a betegségnek a neve vitte őket a chartre-i Szent Déneshez (az említett bélbaj régi fr. neve: "chartre" — ford. megj.), amely Chartre hajdani helyén épült székesegyház. — — A többi szenteknek a betegségek egyéb fajai gyógyítására való hatalmába vetett hiedelemnek sem volt külön alapja."

Mivel tehát a papok a tisztító italokat, félistenekhez és félistennőkhöz intézett könyörgéseket és

dum suscepit, vt plantas Daciae mediterraneae colligat, easque olim cum Publico

com-

que ac munerum factae Palladiis oblationes, adiurationes, et coniurationes geniorum, ac diuinorum officiorum administrationes, et alia eiusdem generis remedia liberatiua a clericis commendarentur aegre decumbentibus, fieri non potuit, quin veri nominis Medici aequiora artis salutaris praecepta secuti, apud quos solos fere bonae scientiae ac artes hospitium ea aetate inuenerunt, talia remedia ecclesiastica in hominum coetu haudquaquam toleranda esse adsererent: quo itaque facto, eam vniuersi ordinis sacri sibi conflauerunt inuidiam, vt praeter alias inustas ignominiae notas, Atheorum quoque catalogo plerique consilio iniquo inscriberentur, quemadmodum haec *Elias Frid. Heister* in sua pro *Medicis. Apologia* Amstel. an. 1736. in 8. edit. vbertim enarrauit. Nobis vero, quod ingens Dei est benignitas, ita aeuo nostro iam licet esse felicibus, vt eam Principum prouidentia perpurgatam profiteamur Medicinam, quae, nullis amplius consarcinata appendicibus, certissima non e sanctiori Republica, sed solo triplici Naturae regno petita, in debellandis morbis quibusuis monstrat remedia liberatiua non minus, quam prophylactica, vniuerso generi humano aequae vbiuis gentium adtemperata. Sed de Amuletis superstitiosis reiectis, egregie post alios disseruisse legimus *Ant. Loigkium* in sua *Loimographia, seu Historia pestis Hungar. et Austriacae*, pag. 275. seq. Styrae. an. 1716. in 8. edit. *Ammian. vero Marcellinus*, Lib. XIX. cap. 12. edit. Ernest. pag. 177. refert: Omnes istos, qui remedia quartanae, vel doloris alterius collo suspensa gestarent, vt veneficos, pronunciatos reos capitis interiisse. Reliquas summorum Principum con-

situ-

Erdély növényeit, és majd annak idején közzé

ereklyéiket, a védőistenségeknek tett ajándék- és adományajánlásokat, szellemigézést és szellemesketést, istentisztelet tartását és más efféle szabadító orvosságokat rendeltek az ágyban fekvő betegeknek, lehetetlen lett volna, hogy a gyógyítás helyesebb módjait követő igazi orvosok, akiknél abban a korban szinte egyedül találtak otthonra a helyes tudományok és mesterségek, ne tartották volna tűrhetetlennek az emberi társadalomban ezeket a papi gyógyszereket. Persze aztán így az egész egyházi rend szemében olyan gyűlöletessé váltak, hogy a meggyalázás egyéb rájuk süttött bélyegein kívül, igazságtalanul, az istentelenek lajstromára is rákerültek a legtöbben, ahogy ezt Heister Illés Frigyes bő szóval előadta Amsterdamban 1736-ban kiadott nyolcadrétű *Pro Medicis Apologia* c. művében. Nekünk azonban, hála Isten, az a ropant szerencse jutott ki a mi korunkban, hogy az államfők előrelátásával megtisztított olyan gyógyításmódszert gyakorolhatunk, amelyhez nincs hozzáférclve már semmi más ragadmány se, s a betegségek legyőzésére nem az egyházból, hanem csak a Természet három országából vett biztos gyógyító és megelőző s az egész emberi nemnek bárhol a világon megfelelő szereket rendel. De — mint olvasom — az elvetett babonás amulettekről kitűnő értekezést írt, másokon kívül, az ő Steyerben 1716-ban kiadott 8°-ű *Loimographia seu Historia pestis Hungaricae et Austriacae*-jának 275. és köv. lapján Loigk Antal. Ammianus Marcellinus pedig Ernesti-féle kiadásának XIX. könyvében ezt mondja a 177. lapon, hogy: „mindazok, akik a negyednapos hidegglelésnek vagy más fájdalmas betegségnek a gyógyszerét nyakukba akasztva hordják, nyilvánosan halálra ítélve elpusztultak, mint méregkeverők.” Az uralkodók többi rendelkezéseit, meg minden kor-

communicet; cuius egregium sane videtur iam edidisse nuper specimen in Dissertatione,
 hoc

stitutiones, cordatorum omnis aevi ICtorum Ecclesiae Patrum, scholasticorum, Doctorum, ac Medicorum de Amuletis sententias collegerunt ex Kirchero d. I. Camerario, Sponio, Reichelio, Herm. Hugo e Soc. I. et C. H. Trotzius, sedulus illius commentator *De antiqua scribendi origine*, Ultrai. an. 1738. 8. edit. cap. 29. vbi clarissime euincunt, nullam litteras, verba, numeros vel figuras vllas, phylacteriis et schediasmatis quibusuis inscriptas, eam possidere vim occultam, ne periaptis quidem euangelicis exceptis, vt morbos auerruncare, amores excitare, partum facilitaré, aut a vulneribus et globis tormentorum etc. tutos nos praestare valeant. Illustris Instituti litterarii Florentini Bibliothecam ingressuro volupe certe fuerit insignem illam variarum gentium omnis aevi Amuletorum contemplari collectionem, qua illam prae aliis iure suo gloriari nouimus. Vnum reliquorum, quae nos quoque possidemus, Amuletorum pretiosissimum, Bregetione ad Comaromium an. 1746. inuentum, nouissime adducimus:

collo hoc appendi et a Romanis gestari solitum est, Carneolo, argento puro incluso, Mars cristata tectus casside, sinistra hastam, dextra scutum ad genua demissum tenens, affabre insculptus hic visitur.

is teszi. Úgy látszik, hogy ennek nagyszerű bizonyítékát adta ki nemrég egy értekezésében, melynek ez a cím díszeleg az előlapján:

beli okosabb jogtudós egyházatyák, skolasztikusok, doktorok és orvosok véleményét az amulettekről Kircher említett könyve, Camerarius, Spon és Reichel alapján a Jézus-társasági Hugo Hermann és buzgó magyarázója, C.H. Trotzius, gyűjtötte össze De antiqua scribendi origine című Utrechtben 1738-ban kiadott 8°-ú művének 29. fejezetében, amelyben teljes világossággal bebizonyítják, hogy semmiféle, bármicsoda bűvereklyére és amulettartóra írt betűnek, szónak, számnak vagy ábrának sem lehet olyan titkos ereje, még az evangéliumi talizmánokat sem véve ki, hogy képesek volnának betegségeket elhárítani, szerelmet kelteni, szülést megkönnyíteni, vagy sebesüléstől és ágyúgolyótól bárkit is megmenteni. Aki bemegy a híres firenzei tudományos intézet könyvtárába, annak majd bizonyára kedve telik látni azt a különféle népektől és minden korból származó nagyszerű amulettgyűjteményt, amellyel az a többenél jogosabban dicsekszik tudomásom szerint. A nekem is birtokomban levő több amulett egyikét, a legértékesebbet, melyet Komárom mellett Ószőnyben találtak 1746-ban, bemutatom itt, a végén:

Ezen a tiszta ezüstbe foglalt karneolon, amelyet a rómaiak nyakba vetve szoktak hordani, a mesterien vésett Mars látható sörényes sisakkal a fején, amint baljával lándzsáját, jobbjaival pedig térdéig leeresztett pajzsát fogja.

hoc in fronte signata titulo: *Specimen inaugurale Botanico-medicum sistens praecipuas plantas in M. Transilvaniae Principatu sponte et sine cultura prouenientes ac ibidem vsu receptas. Lugd. Batau. an. 1779. 4. plag. 5½.* Opusculum hoc laude dignum inscriptum est *Reu. D. Ios. Benkö.* eruditissimo Transilvaniae nondum satis cognitae, Vindob. an. 1778. 8. Tom. II. editae auctori, eximio Botanices, et Histor. nat. cultori, *qui Floram quoque Transilvaniae, oeconomice, physice, medice elaboratam* se propediem editurum in litteris amice ad nos datis significauerat. Auctor Botanici speciminis memor consilii a *Nic. Ios. Iacquino* Viennae sibi suppeditati, in Regnum Americae meridionalis *Guiana*, eiusque prouinciam *Rio de Berbice* appellatam discessit lauto a Batauis adiutus stipendio, vt in oris illis peregrinis trium Naturae regnorum thesauros colligat, atque iis mox onustus, si Deus vitae fauerit, ad nos commodo tempore reuertat, patriae suae olim profuturus.

Observat. CXXXIII. *De succino fluido in Valachia reperiundo.*

Observat. CLXXVI. *De auri solis calore maturatione.*
 In montanis quibusdam Transilvaniae locis adserit auctor ex hypothese Cartesii subtilissimos eosque purissimos metallicos vapores, ope centralis terrae caloris ad superficiem vsque corticis exterioris eleuatos, et ibi frigore hiemis detentos, solis

ardo-

Specimen inaugurale Botanico-medicum sistens praecipuas plantas in Magno Transilvaniae Principatu sponte et sine cultura provenientes ac ibidem usu receptas. Leyden, 1779. 4. 5 $\frac{1}{2}$ íven. Ez a dicséretre méltó kis műtisz. Benkő József úrnak, a Bécsben, 1778-ban 8. kiadott két kötetes Transilvania nondum satis cognita tudós szerzőjének, a kiváló botanikusnak és természetrajz-művelőnek van ajánlva, aki hozzám küldött szíves levelében tudtomra adta, hogy hamarosan ki fogja adni Erdély gazdasági, fizikai és orvosi szempontból földolgozott növényvilágát is. A növénytani értekezés szerzője, nem feledve el Jacquin Miklós Józsefnek Bécsben adott tanácsát, dús holland ösztöndíjjal segítve kiment a dél-amerikai Guayana állam Rio de Berbice nevű tartományába, hogy azon az idegen tájon összegyűjtse a Természet három országának a kincseit és aztán velük megrakodva, alkalmas időben hazatérjen hozzánk, ha Isten életben tartja, hazája jövőjé hasznára.

CXXXIII. észlelet. Az Oláhországban található folyékony gyantáról.

CLXXVI. észlelet. Az aranynak a napmeleggel való érleléséről. A szerző Descartes föltevése szerint azt állítja, hogy Erdély némely hegyvidékén a Föld központi melegétől a külső héj felszínéig emelkedett s a téli hidegtől ottfogott, finom, tiszta fémgözők a Nap hőségé-

ardore successu temporis cooperante, in aurum mutari; atque illius purissima grana elota ab incolis, in subsidium vitae communicari.

ARTICVLVS XLIV.

STEINENSIS (*Christophorus*) Patricius Hungarus Cassouiensis, in patrio solo educatus, et humanioribus studiis liberaliter domi excultus, comparatae huius eruditionis thesauros foris amplificaturus, discessit in florentissimam ea aetate Musarum sedem Cracouiensem, ad quam velut ad bonarum artium mercaturam nostri adolescentes certatim confluxerant: ibi posteaquam singularia nauatae diligentiae edidisset specimina, scholastico germanicae Nationis Contubernio praefectus est, et redditis sibi familiaribus labente mox tempore artis medicae principiis, eruditorum sua aetate virorum coetui adgregatus est, et in patria, vt videtur, praxi medicae deditus.

OPERA

- 1) *Georgii Valla Placentini, de expedita argumentandi ratione Libellus* impressus in inclyta et regia Ciuitate Cracouiensi per Hieron. Vietorem, anno tredecimo regni serenissimi et inuictissimi Domini Sigismundi Poloniae Regis, humanae vero salutis, 1520. in 4. Libellum hunc curis suis castigatum Epistola

nuncu-

től az idő folyamán arannyá változnak és ennek a lakosok által kimosott színtiszta szemcséit életük fönntartására adják közre.

XLIV. CIKK

STEINENSIS KRISTÓF kassai magyar patricius volt, aki szülővárosában nevelkedett és ott sajátította el dús mennyiségben az iskolai tudományokat. Így szerzett tudománykincsének a gyarapítására az akkoriban igen virágzó krakkói egyetemre ment, ahová, mint valami tudományos vásárcsarnokba, versengve tódultak a mi fiataljaink. Miután itt nagyszerű bizonyítékokkal szolgált buzgó igyekezetéről, a német ifjúság iskolai közösségének az élére állították, majd pedig idő múltával elsajátítva az orvostudomány alapjait, kora tudóstársadalmába került, és — amint kitűnik, szülővárosában folytatott orvosi gyakorlatot.

M Ű V E I

1. Georgii Valla Placentini, de expedita argumentandi ratione Libellus. Nyomtatta Krakkó híres királyi városában Vietor Jeromos, a kegyelmes és legyőzhetetlen Zsigmond legyel király úr országlásának tizenharmadik, az emberiség megváltásának pedig 1520. évében, 4° alakban. Ezt a saját fáradságával kijavított kis könyvet a mi

nuncupatoria ad Eximium artium et sacrarum Litterarum Doctorem, Dominum Michaëlem Vratislaviensem, Cracouiensis Collegii maioris Collegiatum directa Christophorus Steinensis noster adornauit.

- 2) *Marci Antonii Sabellici, de Rerum et Artium Inuentoribus Poëma.* Cracouiae in officina Hieron. Vietoris an. 1521. in 4. Epistolam ad magnificum ac eximium Iuris Pontificii Doctorem, D. Iacobum de Arciszewo, Ecclesiae cathedralis Cracouiensis Canonicum, maecenatem suum exaratam Steinensis praemisit.
- 3) *Oleum Iuniperi, qua ratione omnibus fere humani corporis aegritudinibus medeatur.* Cracouiae ex officina chalcographica Hieronimi Vietoris an. 1545. in 8. Paruulum libellum hunc ab erudito quopiam Medico anonymo lingua Teutonica conscriptum Steinensis noster latina ciuitate donauit, et clarissimo Viro, Domino Doctori Iacobo, Reuerendissimi in Christo Patris et Domini, D. Petri Gamrati, Archiepiscopi Gnesnensis, et Episcopi Cracouiensis, Physico sollertissimo dedicauit, in prooemio isto Magister Steinensis ita Iacobum suum adfatus loquitur: *Cum nuper in aula Reu. patris et Domini, D. Petri Gamrati etc. Maecenatis et patroni, vt tui, ita studiosorum omnium benignissimi, sic a te tractarer, vt hoc decennali exilio, quo post interceptam Cassouiam per diuersas regiones sum vagatus, me vix pari humani-*
Weszprem. P. II. Aa tate

Christophorus Steinensisünk egy Boroszlói Mihály úrhoz, a tantárgyak és a szentírás kiváló doktorához, a krakkói nagy kollégium tagjához intézett ajánlólevéllel látta el.

2. Marci Antonii Sabellici, de Rerum et Artium Inventoribus Poëma. Krakkóban Vietoris Jeromos műhelyében 1521. in 4. Ennek az elejére Steinensis egy Arciszewski Jakab krakkói székesegyházi kanonok úrhoz, a szentszéki jog nagyságos és kiváló doktorához, az ő mecénásához intézett levelet tett.
3. Oleum Imperii, qua ratione omnibus fere humani corporis aegritudinibus medeatur. Krakkóban, Vietoris Jeromos rézmetsző műhelyéből 1545. in 8. Ezt a kis könyvet, amelyet egy ismeretlen orvos írt német nyelven, a mi Steinensisünk latinra fordította, és a hírneves Jakab doktor úrnak, a Krisztusban tisztelendő atya Gamratus Péter gneznói érsek és krakkói püspök úr tudós orvosának ajánlotta. Ebben a bevezetésben Steinensis mester így szól Jakabhoz, jóakarójához: „Mivel nemrég a főtisztelendő atyának és úrnak, Petrus Gamratus úrnak stb., Magad és minden deák kegyes mecénásának és pártfogójának az udvarában úgy kezeltél engem, amilyen emberségesen alig hinném, hogy kezelt valaki azóta a tízéves számkivetés óta, amely alatt szanaszét kóboroltam a világon Kassa törbeejtése után, hazatérésem után nyomban azon

tate tractatum putem, domum reuersus, illico cogitare cepi, quam ratione excellentiae tuae aliquam saltem animi gratitudinem ostendere possem. Venit tum forte fortuna in manus meas Libellus, res medicas continens, nempe vires et virtutes Olei vel quintae essentiae Iuniperorum. Eum cum huius inclyti Regni hominibus prodesse posse putarem, et viderem germanice scriptum, operae pretium me facturum putavi, si hunc in latinum sermonem verterem, et eum censurae tuae subiicerem, ut tu acri iudicio hunc vel aboleres, vel huic regno legendum exhiberes, nonque putarem te illo indigere, cum sciam te ex Hippocrate, et huius interprete Galeno, Aëcio, Paulo tibi eam medendi etc. etc. versati sunt in eadem harena viri nostra aetate in medicina principes, Menardus et Antonius Musa, cum in simplicium medicamentorum, tum in pillularum et solutiuiorum diui Mesues examine, horum exemplo — — Nec auersaberis, puto, libellum hunc, quod e germanico versus est, nam si πολλάκι καὶ κήπορος ἀνὴρ μάλα καιριον εἶπεν poterit et hic libellus nonnullis hoc oleo utentibus aliquam vtilitatem afferre, Sed tuum expecto exactissimum iudicium etc. Ita tractatum suum auctor orditur: OLEVUM DE GRANIS IVNIPERI calidae est, et siccae naturae, in tertio gradu, et propria illius virtus est resolvere et consummere. Primo, resoluit et consumit hoc oleum, omne malum et venenosum aërem, in corpore humano existentem, et omnes malos humores sanguinis, cholerae

kezdtém törni a fejem, hogyan tudnám Kitűnő-
séged iránti hálámat legalább némiképp megmu-
tatni. Szerencsére kezembe került akkor véletle-
nül egy orvosi tartalmú könyvecske, amely éppen
a borókabokrok olajának vagy kvintesszenciájá-
nak a hatását és erejét tárgyalja. Mivel úgy gon-
doltam, hogy ez a könyv hasznára válhat e di-
cső ország lakosainak, és láttam, hogy néme-
tül van írva, érdemes munkát véltem végezni
azzal, ha latinra fordítom és a te bírálatod alá
vetem, hogy éles ítéletteddel vagy elítéld, vagy
az ország népének ajánld olvasni, nem mintha
azt gondoltam volna, hogy neked van rászükséged,
hiszen tudom, hogy Hippokratesből és magya-
rázójából, Galenusból, aztán Aëciusból és Paulus-
ból előtted a gyógyításnak ez a stb. stb. Ugyan-
ezen a porondon harcoltak a mi korunk leg-
nagyobb orvosai, Menardus és Antonius Musa,
mind az egyszerű orvosságok, mind a megboldo-
gult Mesue labdacvainak és oldatainak a vizsgálá-
tában. Ezek példájára — Azt sem hiszem, hogy
mivel németből van fordítva, el fogod magadtól
utasítani ezt a könyvet, mert ha

*„SOKSZOR CSAPTA FEJÉN A SZE-
GET MÁR DŐRE FAJANKÓ”,*

ez a könyvecske is hasznot hozhat többeknek,
akik ezt az olajt használják. De várva várom
szakszerű bírálatodat stb. Értekezését így kezdi
a szerző: A borókamag olaja meleg és száraz ter-
mészetű, harmadsorban pedig különleges tulaj-
donsága az oldás és az emésztés. Először is ez az
olaj fölold és elemészt minden rossz, mérges
levegőt, ami az ember testében van, úgyszin-
tén elemészt a vérnek, az epének, nyálkságnak,

lerae, flegmatis, melancholiae, et illos non sinit putrescere, ac per hoc cor et spiritus vitales ab omni sincopi et venenositate praemuniuntur et praeseruantur. Item olei huius gutta, diluculo, in calido iure, vel brodio bibita, vel a prandio et a coena in vino, secundum temporis ac complexionis et infirmitatis rationem in aqua destillata, enulae, rosarum, mellissae, boraginis, praeseruat a multis aegritudinibus. Item si spongia, vel lana bombicis, intingatur in hoc oleum, et in pixide tornata, de ligno iuniperi, naribus applicetur, mirabiliter confortat cerebrum, et cor, ita ut venenatus aer non possit ipsum laedere.

Contra pestilentiam cum calore.

Si horrenda febris pestilentiae hominem magno calore, et eruptione apostematum ac bubonum inuaserit, correptus celeriter **C**aut **Z** huius olei, in aqua enulae vel rosarum bibere debet, et postquam bibit, calidis puluinaribus se contegere, ac apostema pestilentium extrinsecus cum hoc oleo inungere. Et sic hoc oleum, quod super apostema inunctum est, ad extra trahit, dissipat, et consumit venenum, et id quod in aquis inbibitum est, oleum a corde (quod sedes et fons est vitae, et quod omnium primum tempore pestilentiae per anhelitum a malo aere inficitur, quod tandem febres pestilenciales in toto corpore excitat) omne venenum depellit, ut illi nocere non possit. Id in multis pe-

és a fekete epének minden rossz nedvét és nem hagyja őket megrohadni: megóvja és megvédi a szívet és az élő lélegzetet minden benuháztól és megmérgeződéstől. Továbbá egy csepp ebből az olajból hajnalban, meleg levesben vagy rohadástól mentő orvosságban, ebéd és vacsora után pedig borban vagy az alkalom, a szövődmény, a betegség igénye szerint örvénygyökér, rózsa, mézfű, kerti atracél párlatában bevéve, sok betegségtől óv meg. Azán meg, ha szivacsot vagy vattát mártanak be borókafából esztergályozott dobozban tartott ilyen olajba és az orrlyukakba dugják, csodamód megerősíti az agyat és a szívet, úgyhogy a mérges levegő nem árthat neki.

A lázas pestis ellen.

Ha a pestis lázbetegsége támadja meg az embert nagy hőséggel és tályogok meg mirigydaganatok előtörésével, a bajba esett gyorsan igyon meg örvénygyökér- vagy rózsapárlatban egy terecs vagy egy nehezék ilyen olajat és miután megitta, takarózzék be meleg dunyhával és kenje be kívülről a pestistályogot ezzel az olajjal. Ez a tályogra kent olaj kihúzza, szétoszlatja és megsemmisíti, a párlatokban megivott olaj pedig elúzi a szívtől (amely az élet székhelye és forrása s pestises időben legelsőnek fertőződik meg a lélegzés útján a rossz levegőtől, hogy aztán pestises lázbetegségeket okozzon az egész testen) a méreg minden fajtáját, úgyhogy az nem árthat neki. Ezt én sok pestisben szenvedő betegen

stilentia laborantibus, quos per Dei gratiam, hoc oleo sanitati restitui expertus sum.

Contra pestilentiam cum horrore.

Si autem mortifera haec febris pestilentiae, cum magno frigore, et horrore, et eruptione apostematum hominem inuaserit, infirmus subito debet olei huius E. cum aqua mellisae vel boraginis in vino bibere, et extrinsecus super apostema inungere, et puluinariibus molliter se contegere, id contra venenum pestilentiae praesentissimum est remedium. Item hoc oleum sanat omnes morbos, qui hominem inuadunt, si tempestiuiter et cum bono regimine fuerit acceptum. Id quod multi veteres Medici tam Graeci, quam Arabes, tam Christiani, quam Saraceni suis scriptis testantur.

Contra dolores cordis.

Supra modum prodest hoc oleo Regiones cordis extrinsecus, supra sinistram, papillam inungere; quia penetrat penitus cutem, carnem et ossa, ac venas, et dat vires cordi, et ab eo depellit omne venenum. Et sic omnem sincopim cordis, cerebri, stomachi, quae venit ab infecto aere. et opilatione venarum depellit, et spiritus vitales refocillat.

Contra febres in genere.

Hoc oleum curat omnes febres, quocunque nomine nomenclantur, si 4. vel 5. guttae in vino, vel secundum exigentiam febris, et comple-

xionis,

tapasztaltam, akiket ezzel az olajjal Isten kegyelméből meg is gyógyítottam.

A borzongató pestis ellen.

Ha pedig ez a halálos pestisláz nagy didergéssel, borzongással és tályog-előtöréssel támadja meg az embert, a beteg rögtön igyon meg borban egy tekecs ilyen olajat mézfű vagy kerti atracél párlatával egyetemben, kenje be vele kívülről a tályogot, takarja be magát puha dunyhával: ez a legjobb segítőszert a pestis mérge ellen. Aztán ez az olaj minden betegséget meggyógyít, amely az embert megtámadja, ha idejében és jószerével használják. Erről sok régi görög és arab, keresztény és mohamedán orvos tanúskodik irataiban.

Szívfájdalmak ellen

Szerfölött jót tesz bekenni ezzel az olajjal kívülről a bal mellbimbó fölött a szív tájékát, mert behatol a bőrbe, a húsba, a csontokba és az erekbe, erőt ad a szívnek és elűz belőle minden mérget. Így aztán szívnek, agynak, gyomornak minden ájulását, ami a fertőzött levegőtől és az erek eldugulásától támad, elűzi, az életerős lélegzést pedig föléleszti.

A lázbetegségek ellen általában.

Ez az olaj meggyógyít minden lázbetegséget, bárhogyon nevezik is őket, ha 4–5 cseppet borban vagy a lázbetegség és a testalkat kívánal-

xionis, in aqua distillata mane et vesperi bibantur, et extrinsecus stomacho superliniantur.

Contra calculum renum et vesicae.

Hoc oleum purgat, et purificat renes, frangit, et consumit mirabiliter omnem calculum, et facilem reddit vrinam et stranguriae oppilationes aperit, virtute sua, calculum in homine mollificat, et paruum facit, et in arenam resoluit, qui tandem per vias vrinales sine dolore et laesione exit. Id ego in multis et in corpore meo expertus sum. Item huius olei 4. vel 5. guttae in aqua distillata, petrosilii, bibitae, et circa lumbos, et circa umbilicum iuxta prunas, vel in loco calido, inunctae, pariter calculum frangunt et curant.

Contra podagram, arteticam, sciaticam et emortua membra.

Penetrat etiam, et pertransit omnem carnem, et venas, et ossa et omnia vulnera sanat. Prodest arescentibus et emortuis membris, quae per podagram, arteticam, sciaticam, paralisim destructa sunt, illa restaurat.

Contra stomachi indigestionem.

Prodest stomachi indigestionibus, propter sordes flegmatis digerere non potentis cibum, a quo cibo indigesto vapores ascendunt in cerebrum. Hinc plurimi homines dicunt: Nihil morbi sentio, solum caput mihi dolet etc. Hi mali tandem hu-

ma szerint párolt vízben bevesz belőle az ember reggel és este s kívülről ráken a gyomrára.

Vese- és hólyagkő ellen.

Ez az olaj megtisztítja és kitakarítja a vesét, bámulatosan megtör és megsemmisít minden követ, könnyűvé teszi a vizeletet, megnyitja a vizelet-megszorulást, maga erejével megpuhítja megapritja és homokká apasztja az emberben a követ, amely aztán végül fájdalom és sértés nélkül távozik el a húgyjáraton. Ezt én sokakon és magamon is tapasztaltam. Ha ebből az olajból az ember 4–5 cseppet megiszik petrezselyempárlatban és parázs mellett vagy más meleg helyen melegítve, ágyéka és köldöke tájára keni, szintén megtöri a követ, úgyhogy meggyógyul a kőbeteg.

Köszvény, ízületi csúz, farzsába
és tag-elhalás ellen.

Áthatol és átjár az egész húsunkon, minden erü-
kön, és csontunkon és meggyógyít minden sebet.
Jót tesz az elszáradásban levő és elhalt tagok-
nak, s amelyeket a köszvény, ízületi csúz, far-
zsába vagy a féloldali idegbénulás megrontott,
azokat helyrehozza.

A gyomor emésztési hibája ellen.

Segít a gyomor emésztési zavaraiiban, amikor az
a nyálkamocsok miatt nem bírja földolgozni az
eledelt s az étel megemésztetlensége követke-
zőben gőzök szállanak föl az agyba. Ezért mond-
ja a legtöbb ember: „Semmi bajt sem érzek,
csak a fejem fáj.” Ezek a rossz nedvek végül fo-

mores generant fluxus, et tales fluxus aliquibus hominibus a capite cadunt in pectus, aliquibus in brachia, aliquibus in pedes, hinc harum partium aegritudines, et manus et pedes et brachia contrahunt. Et quincunque homo talibus morbis grauatur, ille recipiat 4. vel 5. guttas in calido vino, vel in cibo mane et vespere. Et cum hoc oleo stomachus bene extrinsecus vngatur, aliquot vicibus. Tunc resoluit, emollit flegmata ad exitum, et prostratum appetitum restaurat, et hominibus fames et sitis naturales redeunt, somnus delectabilis, insomnietatem depellit, et stomachi operationes naturales in integrum restituantur.

Contra paralysim et contractionem.

Prodest membris contractis, et dissolutis, si 4. vel 5. guttas in vino biberint, vel eo in cibo mane et vespere vtantur. Etiam si contracta et paralitica membra vngantur ad calorem ignis, fortiter, hoc facit frigefactas, et exsiccatas medullas rursus calefieri et crescere, et dat eis calorem suum naturalem, et facit etiam membra et venas contractas flexibiles et sanas.

Contra Icteritiam et Ydropsim.

Icteritiam sanat, et ydropsim, et tremores membrorum, 4. vel 5. guttae bibitae, et post ebibitum oleum in balneum sudorificum intrando, et vndequaue corpus vngendo, in calore balnei sicci, et partes quibus necesse est, etiam in

cibo

lyásokat termelnek, ezek a folyások pedig némelyeknél a szívbe, másoknál meg a karokba vagy a lábakra szállanak, amittől aztán ezek a részek megbetegednek, a kéz, a láb, meg a kar összezsugorodik. Aki efféle betegségekben szenved, az vegyen be 4—5 csöppet reggel és este meleg borban, vagy ételben és kenje be jól a gyomrát egypárszor kívülről ezzel az olajjal. Végül aztán föloldja és megpuhítja a nyálkát, helyreállítja a megszünt étvágyat, visszatér az emberbe a természetes éhség és szomjúság meg az édes álom, vége lesz az álmatlanságnak és újra megkezdődik a gyomor természetes működése.

Féloldali idegbénulás és összezsugorodás ellen.

Jót tesz az összezsugorodott és elernyedett tagoknak, ha 4—5 cseppet isznak belőle reggel és este vagy ételben beveszik. Ha meg az összezsugorodott és hűdékes tagokat erősen megkenik vele, míg forrók nem lesznek, mint a tűz, akkor ismét meleggé lesznek a hús belső elhidegült és kiszáradt részei és újra nőni kezdenek tőle: megadja nekik természetes melegüket s a tagokat és összezsugorodott ereket is hajlékonyá és egészségessé teszi.

Sárgaság és vízkórság ellen.

A sárgaságot, vízkórságot és a tagreszketést meggyógyítja 4—5 csöpp olaj megivása, ha a lenyelés után izzasztó fürdőbe megy az ember s ott a száraz fürdő hőségében megkeni törzsét elül-hátul és azokat a részeit, amelyeknek ez

cibo et potu sumptum, sanat praedictos morbos Icteritiam et tremores membrorum.

Turpem nimiae prolixitatis notam euitaturus, desino reliqua ex paruulo codice, auro pretiosiore, exscribere omnia: sola dumtaxat curationum argumenta serie hac referam, quod oleum Iuniperi vtile est contra Podagram et chiragram: contra splenis, epatis, pulmonis apostemata: contra lepram, tympanitem, stranguriam: contra morbum herculeum, vel caducum; contra ficus et mariscas, contra contracta et dissiccata membra; contra colicam; contra Pleuresim; contra dolorem dentium; contra Dysenteriam; contra sudorem Anglicum; contra menstrua nimium fluentia; contra Catarrhum, contra Lumbricos; contra verrucas et lentiginem faciei; contra anhelitum foetentem; et nouissime in summaria omnium dictorum recapitulatione haec addit: *et vt in summa dicatur, hoc oleum omnes aegritudines corpori humano accidentes sanat. Quapropter prae omnibus oleis totius. . . mundi amandum est, et pro naturali balsamo totius Europae habendum, quod a multis veteribus medicis experientia probatum est, vt in ipsorum libris satis descriptum legitur. Et gratia sit Christo singulis diebus, plurimi homines per hoc oleum a multis ineffabilibus aegritudinibus liberantur.* Posteaquam Electuarium quoque de oleo Iuniperi paratum, iisdem cum oleo ipso, pollere virtutibus medicis adseruisset, his Tractatulum

szükséges. Ételen és italban bevéve is meggyógyítja az előbb említett betegségeket: a sárgaságot és tagreszketést.

Hogy elkerüljem a túlságos bőbeszédűség megbélyegző ítéletét, elmellőzöm a többi hátralevő rész kiírását ebből az aranyból értékesebb kis könyvből, csak legföljebb a gyógyítás tárgyait fogom még ezúttal felsorolni, nevezetesen, hogy a borókaolaj jó a láb- és kézköszvényre, a lép-, máj- és tüdőtályogra, a bélpoklosságra, a dobkórra, a hügy-eldugulásra, a nyavalyatörésre vagy eskórra, a fügeszömörésre és cimbalomszegre, az összezsugorodott és kiszáradt tagokra, a bélgörcsre, a mellhártyagyulladásra, a fogfájásra, a vérhasra, az angol izzadásra, a túl bő havi vérzésre, a hurutra, a bélgilisztára, a bibircsre és a lencseszeplőre az arcon, a bűdös leheletre. Végül mondanivalóinak végső összefoglalásában ezt teszi hozzá: „összegezve, ez az olaj az emberi testben előadódó minden bajt meggyógyít. Azért az egész világ minden olajánál jobban kell szeretni és egész Európa természetes balzsamának kell tartani, amit sok régi orvos tapasztalata igazolt, mint írásaikból világosan kiolvasható. Hála legyen Krisztusnak minden nap: igen sok ember szabadul meg ezen olaj segítségével sok kimondhatatlan bajból.” Miután pedig kifejtette, hogy a borókaolajból készített liktáriumnak éppen olyan gyógyhatásai vannak, mint magának az olajnak, ezen szavak-

concludit verbis: *Iuniperus, ἀρχενθίς, pen.cor. arbuscula quae in arenosis frequens nascitur, coma virens perpetua: vnde et topiario operi idonea, et cariosam senectam non sentit. Producit ex se vernicem, quo vtuntur scriptores pennarii ad papirum exasperandam. Medici Sandaracam vocant. Vide Plin. Libr. 8. cap. 15. Cum adiutorio summi medici Christi Iesu Amen.* Libellum hunc, albo coruo rariorem, in Bibliotheca Zalusciana Regni Poloniae publica custoditum, et recens nitide descriptum Illustr. ac Reu. D. Io. Dan. Andr. Ianoczki Proto-bibliothecarius Regius, Fautor aestimatissimus, pro ea, qua in nos, studiaque nostra esse solet, propensione, an. 1778. currentis mense Octobre ad me perhumaniter exmisit. Hanc oleo Iuniperino in omnibus promiscue morbis vtendi rationem ne hodieum in oris nostris Hungaricis exoleuisse disces ex paruulo illo libello pharmaceutico typis dato, quo peripatetici illi circumforanei Sclauicae nationis apothecarii Varallienses diuersa oleorum genera, eorumque virtutes medicas, patrio sermone explicant, eaque miserae plebi, vt pecunia emungant, in omnibus fere passim compitis verborum lenociis vsi, emenda obtrudunt; ita de laudato oleo Iuniperino, tamquam morborum panacea haec ibidem pag. 6. referuntur: *A' Fenyő mag olaj sok szelek és minden contagio ellen igen hasznos reggel 3. vagy 4. Cseppet serben vagy borban be venni.*

kal fejezi be értekezését: „A borókafa, borókabokor vagy gyalogfenyő egy homokos területen termő, örökzöld fácska, amiért kertdíszítésre is alkalmas, meg a redves öregség sem bántja. Valami gyantát termel ki magából, amelyet a tollnokok használnak a papír keményítésére, Az orvosok sandarachának nevezik. Ld. Plinius VIII. könyvének 15. fejezetét. A legfőbb orvosnak, Krisztus Jézusnak a segítségével. Ámen.” Ezt a fehér hollónál is ritkább kis könyvet, amelyet a lengyelországi Zaluski-féle közkönyvtárban őriznek, fényeshírű főtiszt, Janoczki János Dániel András királyi főkönyvtáros úr, nagyrabecsült pártolóm, irántam való és munkám iránti régi, szíves barátságból küldte el nekem a napokban, szépen leírva, a jelen 1778. év október havában. Hogy a borókaolaj mindenféle betegségben való használatának szokása még ma sem veszett ki a magyar tájakról, azt megtudhatni abból a kis nyomtatott patikárus jegyzékből, amelyben a szepesváraljai házaló tót vándorpatikusok magyarázzák magyar nyelven olajaik különféle fajtaít és azok gyógyhatásait s kínálják megvételre őket csábító szóval a szegény népnek szinte minden keresztúton, hogy pénzt csaljanak ki belőle. A boróka olajról mintha szinte az volna a betegségek általános gyógyszere, ezt olvashatjuk a 6. lapon: „A' Fenyő mag olaj sok szelek és minden contagio ellen igen hasznos reggel 3 vagy 4 Cseppet serben vagy borban be venni. úgy meg romlott

úgy meg romlott tudö ellen is 6. Cseppet be venni-
 Meg-a'llitja a' Colika't, a' rossz nedvességét a'
 gyomorbul ki-viszi, es a' flatust kihajtja. A'
 Melancholiát, a' szívnek nehézségét és a' sárgaságot
 el-üzi, a' fen említett Dosist be-vérén, egy szóval
 az embernek minden tagjainak nyavalyája ellen
 igen hasznos. Vtinam in peripateticum hoc
 minutorum pharmacopolarum genus uaga-
 bundum seuerius animaduertetur! De peruersa
 hac in patria medicandi ratione, quae magno
 certe vniuersae genti Hungariae cedit opprobrio,
 iam ipsum quoque *Paracelsum* fuisse aetate sua
 conquestum, ex *Leonhardi Thurneisseri Alchymia
 magna* edit Colon. an. 1587. in fol. clarissime
 euincitur, ita ille Parte II. seu *Ouomastico*
 טליתת και εομνηεία inscripta pagg. 45.
 46. disserit, quae iam haud pudebit referre:
 ALMEGHALNI. *Ist ungarisch geredt.* Paracels.
 in *Carboant.* Lib. IX. cap. 33. sagt von den
 vermeintem Orwosi oder Artzten, die im Land
 mit allerley Quacksalben, Marrentacken, und
 Holderlatwergen, die sie für Teriac verhandeln,
 umher ziehen, wenn sie nun die Menschen
 lang geplagt hand, und nicht weitere List
 können, schicken sie die gen *Almeghalni*, ad
Halál, und lassen sie in *Temetes baden*, bis sie
Rothat werden. Ist so viel geredt: Als sie Schi-
 cken sie gehn sterben, zum Todt, und lassen
 sie in Grab baden, bis sie faul werden, dan

tudó ellen is 6 Cseppet be venni. Meg állítja a' Colikát, a' roszt nedvességet a' gyomorbul ki-viszi, es a' flatust ki-hajtja. A' Melancholiát, a' szivnek nehézségét és a' sárgaságot el-üzi a' fen emlitet Dosist be-vévén, egy szóval az embernek minden tagjainak nyavalyája ellen igen hasznos." Bárcsak szigorúbban járnának el ezek ellen a világjáró, apró-cseprő vándor-gyógyárusok ellen! Erről a kitekeredett hazai orvoslásmódról, amely az egész magyar népre hoz mindenesetre nagy szégyent, már Paracelsus is panaszkodott a maga korában, mint az Leonhardus Thurneisernek Kölnben 1587-ben kiadott fólióméretű Alchymia magná-jából világosan kitűnik, amelynek a II., vagyis az Onomasticon *מל"עית* και ἐρμηνεία c. részében a 45. és 46. lapon fejti ki azt, amit jónak látok közzétenni: „ALMEGHALNI. Ez magyarul van mondva. Paracelsus Carboant. című műve IX. könyvének 33. fejezetében azt mondja az ún. orvosokról, akik az országot mjndenféle csodakenőcsökkel, varázsmaszlaggal és bodzalekvárral járják, amiket ők terjékként eladnak, hogy ha már soká kínozták az embereket, és kifogytak a ravaszságukból, elküldik őket „almeghalni”, a Halálhoz, és addig fürdteik őket a Temetesben, amíg Rothadtak nem lesznek. Ez annyit jelent: Elküldik őket, hogy meghaljanak, a sírokban fűrésztik, amíg meg-rothadnak, mert

Meg-Halni	} heist	{ Mori { Mors { Sepulcrum { Putridum	} das ist	{ Sterben { Todt. { Grab. { faul.
Halál				
Temetés				
Rothat				

„ Diese vier Vngerischen Wort haben eine
 „ feine Cabalistische Auslegung in rechter
 „ uhralter Chaldäischer oder Thebaischer
 „ Sprach, dan so sie hinter sich werden gelesen,
 „ stehen sie also:

יכלאת נאם das ist Arzney, oder alle Me-
 dicament.

שאנאנאם ohn der Götter Hülff.

לא לאת ist ohn Frucht.

שאנאנאם Und tödtet, oder bringt um.

Welcher nun die vier ersten Buchstaben zu
 einem Wort machet als nemlich **שלט**
 und des mit den vier letzten Buchstaben an
 diesem fordern vergleicht und das er recht
 Ielaschet gegen **מטת** mathacor setzt, der
 wird richtiglich die Regel verstehen, woraus
 alle Artzney ihren Ursprung nimbt.

Er wird auch verstehen den sehr herrlichen
 und weit reichenden inhalt der drey Cabali-
 stischen Wörter, als:

Psalm. II. **תכלים**

Genes. 2. **טותטגית**

Psalm. II. **אעיל**

Welche Auslegung, weil die hieher zu lang,
 aber doch ein jeden Medico höchnö-

thig,

Meg-Halni	} jelentése	Mori	} annyi mint	Sterben
Halál		Mors		Todt
Temetés		Sepulcrum		Grab
Rothat		Putridum		faul.

„Ennek a négy magyar szónak magas kabalisz-
 „tikus magyarázata van az igazi ősrégi kaldeus
 „vagy thébai nyelven, mert ha egymás után elol-
 „vassuk őket, így következnek:

יְכַלֵּאת נַאֵם ez orvosság, vagy mindennemű
 gyógyszer.

שְׂאֵטָא נִינְאֵט az istenek segítsége nélkül

לֹא אֵלֵאֵת félelem nélkül van.

שְׂחַתְטָאֵר És megöl vagy elpusztít

Aki mármost a négy első betűt szóvá fűzi, ami-
 koris kijön **יְשַׁלֵּט**, és azt négy utolsó betűjé-
 vel egybeveti ezzel az előbbivel, és helyesen
 teszi a Ielaset-et **סְטַחְרֵר** matachor-ral szemben,
 az helyesen megérti azt a szabályt, amelyből
 eredetét veszi minden orvosság. Megérti a há-
 rom alábbi kabbalisztikus szó nagyszerű és
 nagy horderejű tartalmát:

Zsolt. 2. **תְּכַלֵּים**

I. Móz. 2. **עֹזֵת נִמְרֵת**

Zsolt. 2. **אֵעִיל**

Mivel itt nagyon hosszadalmas lenne ennek a
 kifejtése, azonban mindenegyres orvos számára
 szerfölött szükséges, ezt még majd máshelyütt

thig, an einem ander Ort sol erklet werden. Ita Thurneisser et Paracelsus vagabundos hos in Hungaria minutos Sclavicae nationis pharmacopolas, immo totam gentem nostram Hungaricam albis hunc in modum orbi vniuerso propinant turpiter deridendos!

ARTICVLVS XLV.

STOCKINGER (*Michael Gottfried*) In patria ciuitate Semproniensi mansuetioribus litteris imbutus adolescente aetate ad artem pharmaceuticam animum adplicauit, verum intercedente aliquo temporis interuallo, priori consilio mutato, sese totum litteris consecrare decreuit, et Medicinae amore captus, arti illi salutari semet mancipare apud animum constituit. Hunc in finem Lipsiensem adiit Academiam, vbi inter alios a Rüdigeri potissimum ore totus pependit. Lipsia demum relicta Erfordiam concessit, in qua per antiqua Hierana ad Doctoris Medici gradum adspirans, dissertationem suam inauguralem die 3. Dec. anno 1728. more sollempni ventilauit. Reuersus in patriam anno postero, dum exercendae praxi medicae intentus est, Physici ordinarii munus an. 1740. consequitur, anno vero 1747. naturae debitum soluere cogitur. Praestantissimum Medicum huncce anno quadragesimo secundo medio feliciter admodum me quoque morbo quopiam, grauissimis stipato symptomatibus, exemisse, dum apud Sempronienses beneficiarius Keneseia-

kell megmagyaráznom. Így teszi csúfság tárgyává az egész világ előtt Thurneisser és Paracelsus ezeket az apró-cseprő magyarországi tót nemzetiségű vándor gyógyárusokat, sőt egész magyar nemzetünket!

XLV. cikk

STOCKINGER MIHÁLY GOTTFRID, aki szülővárosában, Sopronban járt iskolába, serdülőkorában a gyógyszerészet felé irányította elméjét, de egy idő múlva, tervét megváltoztatta és elhatározta, hogy teljesen a tudományoknak szenteli magát s az orvostudomány iránti vonzalomból ennek a szolgálatába szegődik. Evégett a lipcsei akadémia-ra ment s a többi mellett főleg Rüdigert hallgatta ott teljes szívvel. Miután Lipcsét elhagyta, Erfurtba ment s ott a régi szent szokás útján pályázva orvosdoktori fokozatra, 1728. december 3-án tette ünnepélyes vitára avató értekezését. A következő évben hazatért szülővárosába és mivel buzgó orvosi gyakorlatot folytatott, 1740-ben elnyerte a rendes fizikus tisztségét, de 1747-ben természetes halállal meghalt. Ma is hálás szívvel emlékszem rá, hogy 42. közepén engem is kimentett ez a kitűnő orvos egy súlyos tünetekkel kísért betegségből,

nus litteris nauarem operam, memori hodiedum pectore signatum habemus.

O P E R A

- 1) Dissert. inaug. med. praeside D. Io. Andr. Fischero. *De Medicamentorum purgantium natura et usu.* Erdorf. an. 1728. 4. plag. 3. Consuli, Iudici, ceterisque ordinis senatorii in Republica Sempronensi proceribus inscripta.
- 2) *Das traurige Zion, welches den betaubten Todesfall ihres getrauesten Seelsorgers, des hochgelehrten Iohann Siegm. Pilgrams hoch verdienten Pastoris Senioris etc. wehmüthigst beklaget.* Vid. Epiced. ad sermon. funebr. Sigism. Pilgrami. Vlmae an. 1739. in fol. edit.

ARTICVLVS XLVI.

STROBELBERGER (*Ioannes*) Superioris Hungariae ciuitate, Posenii, primam lucem adspexit ibidem humanioribus litteris excultus arti pharmaceuticae excolendae animum addixit, quam dum Graecii primum et mox Ratisbonae extra patriae limites publice profiteretur, vtroque labentibus annis amplissimo senatorii ordinis munere defunctus est: artis Apollinae studiosissimum toto vitae decursu exstitisse alumnum certo est indicio, quod dum duorum erectae indolis filiorum factus esset parens, vtrumque Machaoniis initiandum sacris decreuit;

Ioan-

amikor Sopronban a Kenesei alapítvány kenyerén élve buzgón tanultam az iskolában.

M Ű V E I

1. Orvosavató értekezés Fischer János András elnökletével De medicamentorum purgantium natura et vi. Erfurt, 1728. 4. 3 íven. Sopron szabadváros polgármesterének, bírójának és több tanácsbeli előkelőségének ajánlva.
2. Das traurige Zion, welches den betaubten Todesfall ihres getrauesten Seelsorgers, des hochgelehrten Johann Siegmund Pilgrams hoch verdienten Pastoris Senioris etc. wehmütigst beklaget. Lásd Epicedia ad sermonem funebrem: Sigismundi Pilgrami. Kiadták 1739-ben Ulmban fólió-alakban.

XLVI. CIKK

STROBELBERGER JÁNOS Felső-Magyarországon Pozsony városában látta meg a napvilágot. Miután ott jól elsajátította a klasszikus tudományokat, a gyógyszerészet eltanulására adta magát. Előbb Grácban, utóbb meg hazánk határain kívül, Regensburgban gyakorolta s az évek múltával mind a két helyen a városi tanácsnokság tekintélyes tisztségét viselte. Egész élete folyamán lelkes híve volt az orvostudománynak, amit az is bizonyít, hogy bár két emelkedett szellemű fia lett, mind a kettőt orvosi pályára adta: János

Ioannes enim Sigismundus apud Ratisbonenses dexterrimus artis pharmaceuticae magister, Ioannes vero Stephanus celebris in choro medentium euasit Medicinae Doctor. Ioannem nostrum Strobelbergerum patrem, eximium in Mscto *Manuale pharmaceuticum* reliquisse, filius medicus memoriae posteritatis commendauit in opere, inferius Num. XII. statim indicando, quod tali in fronte signatum est titulo: *Manuale Pharmaceuticum, in quo multarum compositionum vsualium in publicis Dispensatoriis non occurrentium continentur descriptiones a ceteris pharmacopolis hactenus in secretis habitae.* Laudati Patris non degener filius.

Ioannes Stephanus STROBELBERGER, Graecii in lucem editus est, latinis graecisque litteris mature perceptis studio Medico addiscendo totum se consecrauit, hoc fine celebres in Germania Musarum sedes visitauit, Vittebergae Dan. Sennerum, Tob. Tandlerum, et Iac. Hettenbachium; Altdorffi Casp. Hoffmannum; Ern. Sonnerum, et Wolfg. Waldungium, Basileae Felic. Platerum, et Casp. Bauhinum; Argentorati denique Io. Rud. Saltzmannum et Melch. Sebizium, fidelissimos duces sequutus est. Ex oris his Teutonicis in Galliam commigrauit, celeberrimum ea aetate in vniuersa Europa omnium studiorum emporium, montem Pessulanum, recto conscendit itinere, ibi in Aesculapii templo Rachinum, Varandeam, Pradillaeum, Richerium, et Delortium, sacris operantes, aliquot annorum interuallo ad-

tentius

Zsigmond ugyanis Regensburgban lett gyógyszerész-mester, János István pedig a gyógyászcéhben lett híres orvosdoktor. Hogy a mi Strobelberger Jánosunk egy kiváló kézi gyógyszerkönyvet hagyott hátra kéziratban, azt orvos fia írta meg egy alább, a 12. szám alatt mindjárt felsorolandó műben, melynek ez áll a címlapján: „Gyógyszerész kézikönyv, amely a nyilvános gyógyszerkönyvekben elő nem forduló sok használatos gyógyvegyületnek a többi gyógyszerésztől eddig titokban tartott leírását foglalja magában.”

Az említett apának méltó fia, Strobelberger János István, Grácban jött világra s miután korán elsajátította a latin és a görög tudományt, teljesen az orvostudományra adta magát. Evégett fölkereste a híres németországi iskolavárosokat s Wittenbergben Sennert Dánielt, Tandler Tóbiást és Hettensbach Jakabot, Altdorfban Hoffmann Gáspárt, Sonner Ernőt és Waldung Farkast, Bázalban Plater Félixet és Bauhin Gáspárt, végre Strassburgban Saltzmann János Rudolfot és Sebiz Menyhértet hallgatta tapasztalt útmutatókként. Ezekről a német vidékekről aztán Franciaországba ment át, s egyenest azon kor leghíresebb európai tudományközpontjába, Montpellierbe tartott, amelynek az orvostudományi egyetemén Rachinus, Varandeus, Pradilaeus, Richerius és Delortius nagyrabecsült előadásait hallgatta figyelmesen néhány évig, míg

tentius auscultavit, et mox ad d. 15. Maii an. 1614. Baccalaurei, et in Facultate loci medica Consilarii, ad diem vero 14. Mart. an. 1615. Licentiati, et nouissime omnium Doctoris Medici honoribus ac praemiis adfectus est. Laudatissimae scholae huius, velut matris suae sinu egressus, reliquos quoque Galliae, nec non Hispaniae et Italiae fines peragravit, comparatis vbique gentium eruditionis thesauris rediit onustus in Germaniam, et mox Viten-goiam in Bohemia ingressus, in splendidissima familiae Schwanenbergensis aula archiatri munere dum aliquamdiu fungeretur, et exorto horribili in dicta vrbe incendio, omnem bibliothecam vna cum reliqua supellectili rerum naturae rariorum et domesticarum iactura in cineres redactam amitteret, Ratisbonam postea fixam fortunarum suarum sedem delegit, inde statis, vertente quouis anno, temporibus, in celebres thermas Carolinas in Bohemia sitas excurrit, et Caesarei Hydriatri practici axiomatico cohonestatus, accurrentis ad thermas populi sanitati ad dies vitae non sine prospero successu inuigilavit. Opera Mercklinus in Lindenio renouato collegit, sed maiori cum accuratione ea recensuit et vitae curriculum concinnauit Fr. Const. Flor. Khautzius in Versuch einer Geschichte der österreichischen Gelehrten. Francof. et Lips. an. 1775. in 8. pag. 259. seq.

aztán 1614. május 15-én el nem nyerte a baccalaureus, az odavalósi orvosi karon meg a tanácsnok, 1615. március 14-én a licentiatus, legvégül pedig az orvosdoktor címét és kiváltságát. Ennek a híres iskolának az öléből, mintegy anyja kebeléről elindulva, bejárta Francia- Spanyol- és Olaszország többi vidékét is és megrakodva a világ minden táján gyűjtött tudománykincsekkel, visszatért Németországba és nemsokára a csehországi Wittingauba (Třebon) került, ahol a Schwanenberg család fényes udvarában ovó tisztséget töltött be egy ideig, de az említett városban támadt szörnyű tűz következtében elhamvadt egész könyvtárát és természeti ritkaságokból meg házi fölszerelésből álló lakberendezését teljesen elvesztette. Ezután Regensburgot választotta szerencséje állandó fészkeül s megszabott időkben innen járt ki minden évben a híres csehországi Karlsbadba és a császári gyakorló vízgyógyorvos címmel megtisztelve, a fürdőbe özönlő nép egészségét gondozta holta napjáig, jó sikerrel. Műveit Mercklin gyűjtötte össze a Lindenius Renovatus-ban, de nagyobb gondossággal ismertette őket és életrajzát is megírta Fr. Const. Flor. Khautzius a Versuch einer Geschichte der österreichischen Gelehrten 250. és köv. lapján, mely Frankfurtban és Lipszében jelent meg 1775-ben 8°-en.

O P E R A

- 1) *Galliae politicae medicae descriptio, de qualitatibus Regni gallici, academiis, urbibus, fluuiis, aquis medicatis, plantisque disserens. Ienae an. 1620. et 1621. in 12.*
- 2) *I. St. Strob. e monte pessulano Medici Tractatus nouus, vbi de Cocco Baphica, et quae inde paratur, confectionis Alkermes recto usu disseritur. Cui insertus est Laur. Catelani genuinus eiusdem Confectionis parandae modus. Ibidem an. 1620. 4.*
- 3) *Thermologia noua, in qua de thermarum generatim, speciatim vero de balneo Diui Caroli IV. in finibus Bohemiae sito theoretice et practice agitur Ratisb. an. 1623. in 8. repet. an. 1629. 1630. 1642. 1647. 1696. 1715. 1733. etc.*
- 4) *Politiae Thermo- Carolinae Prodromus, das ist, Politisches Carlsbades Vortrab, oder zehen Enarrationes und Erzählungen das hoch und weit berühmte Carlsbadt betreffend etc. Ratisb. an. 1622. 4.*
- 5) *Mastichologia, s. de vniuersa Mastichis natura Dissertatio medica. Lips. an. 1628. 8.*
- 6) *Breuissima manuuctio ad curandos pueriles affectus. Lips. an. 1629. 8.*
- 7) *Historia Monspeliensis, in qua tum vrbis Monspeliacae, tum scholae eiusdem celeberrimae descriptio, a vitae illustrium eius Professorum, quin et accipiendae ibidem docturae*
ritus,

M Ű V E I

1. Galliae politicae medicae descriptio, da qualitatibus Regni gallici, academiis, urbibus, fluviis, aquis medicatis plantisque disserens. Jéna, 1620. és 1621. in 12.
2. Ioannis Stephani Strobelbergeri e monte pessulano Medici Tractatus novus, ubi de Cocco Baphica et quae inde paratur, confectionis Alkermes recto usu disseritur. Ehhez van téve Laurentius Catelanustól ugyanezen alkermes elkészítésének szakszerű módja. Uo. 1620. 4.
3. Thermologia nova, in qua de thermarum generatim, speciatim vero de balneo Divi Caroli IV. in finibus Bohemiae sito theoretice et practice agitur. Regensburg, 1622. in 8. megismételve 1629., 1630., 1642., 1647., 1696., 1715., 1733. stb.
4. Politiae Thermo-Carolinae Prodromus, das ist Politisches Carlsbades Vortrab, oder zehen Enarrationes und Erzählungen das hoch und weit berühmte Carlsbadt betreffend stb. Regensburg, 1622. 4.
5. Mastichologia, seu de universa Mastichis natura Orvosi értekezés. Lipcsében, 1628. 8.
6. Brevissima manuctio ad curandos pueriles affectus. Lipcse, 1629. 8.
7. Historia Monspeliensis, in qua tum urbis Monspeliacae, tum scholae eiusdem celeberrimae descriptio, ac vitae illustrium eius Professorum, quin et accipiendae ibidem docturae

- ritus, et priuilegia recensentur. Norimb. an. 1625. in 12.
- 8) *Dissertationes succinctae de Peste*, Norimb. ap. Abrah. Wagenman. an. 1625. in 12.
- 9) *Praelectionum Monspeliensium in Monte Pelio habitarum breuis recapitulatio, continens breuem ac summariam Libri I. Galeni de affectorum locorum notitia explanationem.* Ibid. an. 1625. 12.
- 10) *Epistolaris concertatio super variis tam theoreticis quam practicis quaestionibus, febrim malignam concernentibus, agitata inter Eum; et Ioach. Burserum, Annaeberg. Medicum.* Lips. 1626. 8.
- 11) *Remediorum singularium pro curandis febribus introductio, cum despectu opprobrii medici de febre quartana perillustro quoddam exemplum.* Norimb. an. 1626. 8.
- 12) *Publica intimatio de suis tam propriis quam alienis nouis cum Oberndorfferianis, tam Ianichianis operibus medicis edendis publicandisque.* Norimb. an. 1626. 4. plag. 6.
- 13) *De dentium podagra, s. potius ὀδοντάγρα de doloreue dentium, Tractatus absolutissimus.* Lips. an. 1630. 8. repet. ibidem an. 1657. in 8.
- 14) *Systematica vniuersae medicinae adumbratio* Lips. an. 1628. in 8.
- 15) *Laureationum medicarum apud exteros promeritarum aduersus obtrectatores breuos Vindiciae, in honorem scholae medicae Monspeliensis*

- ritus et privilegia recensentur. Nürnberg, 1625. in 12.
8. Dissertationes succinctae de Peste. Nürnbergben, Wagenmann Árbahámnál, 1625. in 12.
 9. Praelectionum Monspeliensium in Monte Pelio habitarum brevis recapitulatio, continens brevem ac summariam Libri I. Galeni de affectorum locorum notitia explanationem. Ugyanott, 1625. 12.
 10. Epistolaris concertatio super variis tam theoreticis quam practicis quaestionibus, febri malignam concernentibus, agitata inter Eum et Ioachimum Burserum, Annabergensem Medicum. Lipcse, 1626. 8.
 11. Remediorum singularium pro curandis febribus introductio, cum despectu opprobrii medici de febre quartana perillustre quoddam exemplum. Nürnberg, 1626. 8.
 12. Publica intimatio de suis tam propriis quam alienis novis cum Oberndorfferianis, tam Iani-chianis operibus medicis edendis publicandisque. Nürnberg, 1626. 4. 6 íven.
 13. De dentium podagra, seu potius de *ὀδοντάγρα* doloreve dentium, teljes értekezés. Lipcse, 1630. 8. ismételve uo. 1657. in 8.
 14. Systematica universae medicinae adumbratio. Lipcse, 1628. in 8.
 15. Laureationum medicarum apud exteros pro-meritarum adversus obtrectatores breves Vin-dictiae, in honorem scholae medicae Monspeli-

sis propositae. 2. Timoth. II. 5. Norimb. an.
1628. 8.

ARTICVLVS XLVII.

STRVTHIVS (*Iosephus*) Praestantissimus Vir hic, de arte Medica egregie meritus, decimo Seculi XVI. anno natus est Posnaniae, prouida parentum cura domi Latino sermone, humanitatisque studiis prius imbutus in Cracouiensem litterarum Vniuersitatem missus est, ibi posteaquam Graecas litteras, Philosophiae ac Matheseos praecepta G. Libano et Val. Morawscio magistris percepisset, Medicinam quoque duce Cypriano Louicensi primis labiis degustasset, liberali Patronorum adiutus munificentia, augendae eruditionis causa, Patauium, florentissimum illo aeuo omnium artium et scientiarum emporium, se contulit; ibi Lazaro Bonamico magistro duce Graecarum litterarum studium renouauit, maiori accuratione excoluit: ad Medicinam propius excolendam reuersus, eas praeunte Francisco Phrigomelico, exercitatissimo Hypocratis sectatore fecit progressiones, vt breui medicam ab ordine Medicorum susciperet lauream tanto quidem praestantiae omine, vt amplissimi senatus Veneti auctoritate Medicinae practica explicatio ei demandaretur: quam cum diligenter et industrie maximo cum famae argumento exercisset, a Sigismundo Augusto Rege in patriam tellurem reuocatus, et in archiattrorum numerum

Weszpr. P. II.

Bb

rela-

ensis propositae. 2. Timót. II. 5. Nürnbergben, 1628. 8.

XLVII. CIKK

STRUTHIUS JÓZSEF, ez az orvosi tudománya miatt nagyérdemű ember, a XVI. század tizedik évében született Poznanban. Miután szülei előrelátó gondosságából már előbb otthon telesztta magát a latin nyelvvel és a középiskolai tudományokkal, a krakkói tudományegyetemre ment s miután ott Georgius Libanus és Valerius Morawscius mestertől elsajátította a görög tudományt s a filozófia és matematika tanait, azután meg Cyprianus Lovicensis útmutatásával belekóstolt az orvostudományba is, pártfogói szíves bőkezűségétől támogatva, tudománya növelése végett Pádovába, azon kor valamennyi mesterségének és tudományának virágzó székhelyére ment. Ott Lazarus Bonamicus mester vezetésével görög nyelvi ismereteit újította föl és sajátította el pontosabban, majd visszatérve az orvostudomány közvetlen tanulmányozására, akkora haladást ért el benne Franciscus Phrigomelicusnak, Hippokrates nagy-tapasztalatú követőjének az útmutatása mellett, hogy rövid idő múlva megkapta az orvosi kartól az orvoskoszorút, mégpedig kiválóságának azzal az elismerésével, hogy a nagytekintélyű velencei tanács jóváhagyásával őrá bízták a gyakorlati orvostudomány tanítását. Mivel ezt gondosan és buzgón s a hírnév nagy bizonyítékával végezte, Zsigmond Ágost király hazahívta és udvari orvosai

relatus est. Sed dum Isabella, Ioannis I. Hungariae Regis vxor, ad inuisendos patrios lares in Poloniam digrederetur, et moras ibidem necteret, Rex curam sanitatis Sororis suae tuendae Struthio archiatro suo commisit, qui mox Reginam in Hungariam ad suos redeuntem comitatus est; tanta sollertia et prudentia demandatam hanc sibi prouinciam annis plusculis administravit, vt et Reginae, et adolescenti Regulo electo, Ioanni II. mirum in modum ob morum quoque suauitatem gratus existeret: medendi vero dexteritate et peritia in tantum excelluit, vt *Solimannus* quoque celebris Turcarum dominator in ancipiti vitae periculo constitutus ad se euocauerit, opem medicam ab eo expetiturus, facili promptoque remedio Orientis hunc Principem Noster graui morbo exemit, et sic praeclarum in medendo felicitatis monumentum inter barbaram quoque gentem reliquit. Variarum illarum vicissitudinum, quibus Isabellae Reginae, Regiique Principis aula pro temporum illorum iniquitate exposita fuit, Struthius maiorem in modum pertaesus, reuertit ad suos, ab Rege Sigismundo honore debito et liberali proemio, reliquo vitae tempore, adfectus est, quoad anno 1568. aetatis octauo supra quinquagesimum mortalitatem domi suae expleuisset. Starauolscius in Centuria scriptorum Poloniae, et Ianocius in memoriis Miscellis vitam descripserunt. Mercklinus in Lindenio renou. pag. 712. vnus saltim atque al-

terius

közé fogadta. De amikor Izabella, I. János magyar király felesége, Lengyelországba ment hazája meglátogatására és egy ideig ott tartózkodott, nővére egészségének a gondozását Struthius főorvosra bízta a király, aki aztán el is kísérte Magyarországra az övéihez hazatérő királynét. Olyan ügyesen és okosan végezte rábízott feladatát több éven át, hogy szokásai kedvessége miatt is csodálatosan megszerette őt a királyné és a serdülő megválasztott kis király, II. János. Gyógyításbeli ügyességével és tapasztaltságával pedig annyira kitűnt, hogy a híres török császár, Szolimán is, magához hívatta egy válságos betegségében, hogy orvosi segítségét kérje. Keletnek ezt az urát kartársunk egy kellemes és kéznél levő orvossággal súlyos betegségből mentette meg, és így gyógyításbeli áldottságának nagyszerű emlékét hagyta maga után ennél a barbár népnél is. Azon különféle viszontagságokat, amelyeknek Izabella királyné és a királyi herceg udvara az akkori politikai viszonyok áldatlansága miatt ki volt téve, Struthius szerfölött megúnva, visszatért övéihez, Zsigmond király pedig illő tisztelességgel és dús adománnyal jutalmazta élete végéig, ameddig 1568-ban, 58 éves korában saját házában el nem érte a halál. Staravolscius a *Centuria scriptorum Poloniae*-ben, Ianocius meg a *Memoriae Miscellae*-ben írta meg életrajzát. Mercklin a *Lindenius*

terius scripti meminit, hic reliqua ex ordine omnia iam enumerabuntur.

O P E R A

- 1) *De Medicæ artis excellentia carmen Elegiacum ad D. Cyprianum de Lowitz, Medicum celeberrimum.* Cracov. excudit Matth. Scharfenberg an. 1529. in 8.
- 2) *Elegia ad Reu. D. Io. Latalscium, Episcopum Posnan. et carmen elegiacum Paraeneticum, id est, exhortatiuum ad studium Eloquentiæ, scriptum ad bonæ mentis adolescentes: prior præmissa, hoc vero subtextum Declamationi gratulatoriæ Christoph. Hegendorffini, in coronationem iunioris Poloniae Regis.* Cracou. Hieron. Vietor. an. 1530. in 8.
- 3) *Epicedium elegiacis versibus confectum.* Archiepiscopo et Primati Regni Poloniae Ioanni a Lasco. Cracou. Matth. Scharffenberg. an. 1531. 4.
- 4) *Luciani Samosatensis περὶ ἀστρολογίας Astrologiam* Erasmo Rotterodamo interprete; et *Eiusdem Δίκη φωνηέντων, Iudicium Vocabulum,* a se Latina Ciuitate donatum edidit Cracou. opera Matth. Scharff. an. 1531. 8. Et *Commentariorum libros II. in Luciani Astrologiam,* et ingenuosæ fictionis, Iudicii vocabulum, interpretationem Praepositi Gnesnensis, atque Lanciensiensis, *Ioannis a Lasco, designati*

Renovatus 712. lapján csak egy-két munkáját említi, de én itt valamennyit felsorolom egymás után.

M Ű V E I

1. De Medicae artis excellentia carmen Elegiacum ad Dominum Cyprianum de Lowitz, Medicum celeberrimum. Krakkóban nyomtatta Scharffenberg Mátyás 1529. in 8.
2. Elegia ad. Reverendissimum Dominum Ioannem Latalscium, Episcopum Posnaniensem et carmen elegiacum Paraeneticum, id est, exhortativum ad studium Eloquentiae, scriptum ad bonae mentis adolescentes: prior praemissa, hoc, vero subtextum Declamationi gratulatoriae Christophori Hegendorffini, in coronationem iunioris Poloniae Regis. Krakkó, Vietoris Jeromos 1530. in 8.
3. Epicedium elegiacis versibus confectum. Archiepiscopo et Primati Regni Poloniae Ioanni a Lasco. Krakkó, Scharffenberg Mátyás, 1531. 4.
4. A Samosatából való Lucianus Astrológiáját (*περὶ ἀστρολογίας*), Rotterdami Erazmus magyarázataival, és az ő Magánhangzó-ítéletét (*Δίκη φωνηέντων*), melyet latinra fordított, Krakkóban adta ki Scharffenberg Mátyás nyomdájában 1531-ben 8°-en. A Commentariorum libri duo in Luciani Astrologiam kiadását is, meg a szellemes elképzelésű Magánhangzó-vizsgálat fordítását is a gneznói és lęczycai prépostnak, a

signati Episcopi Veszprimiensis in Pannonia)*
 Maecenatis sui nomini inscripsit editam c.
 figg. ligneis.

5) Ga-

-
- *) Solimannum in tuenda sua sanitate Medicorum non contempsisse operam, illustri alio docet exemplo Nic. Istvánfius Historiar. Libr. XXIII. pag. 298. eum in certamine mortis constitutum a Medico Iudaeo opem expetiisse commemorat: ast non suae tantummodo, sed amicorum quoque valitudinis praecipuam suavitatem semper habendam esse rationem: dum enim Ioannes II. electus Partium Regni Hungariae et Transilvaniae Regulus, in castris Turcorum, ad rudera antiquae arcis Semlinensis, pone Albam Graecam metatis an. 1566. die 29. Jun. pro officii sui ratione Sollimannum inuideret, noluit filium hunc suum adoptiuum Orientis Monarcha, vt primum apud animum constituerat, lauto amice excipere conuiuio, veritus, ne Ioanni Nostro, quod esset gracili et imbecili corpore, insueta barbarae suae gentis fercula aliquod sanitati adferrent detrimentum, vt haec *David Rosnyai*, Turcicus Principis Transilvaniae Interpres, in *Vicissitudinibus rer. formidabil. MSctis*, apud Ill. Comitem Károlyi adseruatis, amplissimis verbis enarravit, qui in exacta Itineris huius descriptione inter reliquum splendidissimum adparatum, *Crucem* de collo eius pendentem, pretiosissimis adamantibus et carbunculis affabre exornatam, centum mille et amplius nummis aureis aestimatam plurimum emicuisse commemorat: absque iusta itaque ratione praesens Regis Galliarum Legatus: *Guiliel. de Anba*, videtur omnino laudasse ob id Ioannem Nostrum, quod missis Romanae Ecclesiae ritibus, ad tutandas Euangelicorum partes salubri transierit consi-

lio,

magyarországi Veszprém* választott püspökének, mecénásának, Laszkói Jánosnak a tiszteletere ajánlotta fametszetű ábrákkal.

-
- * Hogy Szolimán nem vetette meg egészsége óvása tekintetében az orvosok segítségét, azt fényesen igazolja Istváni Miklós *Historiae*-ja XXIII. könyvének 298. lapja, amely szerint halálos betegségében egy zsidó orvostól kért segítséget. De nemcsak a maga, hanem barátai egészségének a gondviselését is mindig különös érdekének gondolta. Mikor ugyanis II. János, Magyarország Réseinek és Erdélynek a választott királya, kötelessége szerint meglátogatta Szolimánt 1566. június 29-én Nándorfehérvár mögött, az ősi Zimony várának romjai alatt vert török táborban, Kelet ura nem akarta dús lakomával fogadni ezt a fogadott fiát — mint eleinte tervezte —, mert attól tartott, hátha megártanak a mi vékony dongájú, gyenge testű Jánosunknak az ő barbár népének a szokatlan eledelei, mint azt szép szavakkal beszéli el Rozsnyai Dávid az erdélyi fejedelem török tolmácsa, a méltóságos Károlyi grófnál őrzött kéziratában *Vicissitudines rerum formidabilium* címmel. Ömlíti ezen utazásleírásának a végén, hogy a többi fényes cicomája közül legjobban egy, a nyakán lógó s értékes gyémántokkal és drágakövekkel mesterien díszített, százezernél több aranyra becsült kereszt csillogott. Jogos ok nélkül dicsérte hát eszerint mindenképpen a jelenlevő Guilielmus de Anba francia követ a mi Jánosunkat azért, hogy otthagya a római egyház ceremóniáit, üdvös elhatározással az evangélikusok oldalára ment át,

- 5) *Galenus Astrologia ad Aphrodisium*. Spuria quidem iudicata. Exhibens Mathematicae scientiae *Prognostica de decubitu infirmorum*. Nunc primum a Iosepho Struthio e Graeco translata. Venet. an. 1535. 8. per Io. Patavinum. Basil an. 1536. per Cratandrum. Illata est haec interpretatio in editionem operum Galeni Basileensem an. 1549. Tom. VIII. col. 43. seqq. et Basil. an. 1562. in Tomo libror. spuriorum pag. 12. seq. Hunc Galeni librum Conr. Gesner anilium fabularum, et substitutionis plenum adpellat.
- 6) *Galenus de Vrinis liber. περί ούρων Genuinus aliis, aliis vero supposititius visus*. Nunc primum a Iosepho Struthio e graeco traductus. Venet. per Ioan. Patauinum an. 1535. 8. repetiit Cratander Basil. an. 1536. Compa-

Bb 3

ret

lio, quum antea iam pridem detestanda Arianorum labe *Blandrata* Archiatro suo consultore, semet coinquinauerat, nam hic quoque religiosae illius factionis in Transilvania primipilus humi prostratus Solimannum praesens in Tentorio de genu veneratus est vna cum reliquo nationis Hungaricae comitatu regio, quorum nomina laudatus statim interpres hoc ordine loco citato exhibuit: *Nocolaus Csáky, Caspar Bekes, Greg. Apaffi, Gregor. Bánffi, Wolfg. Bornemisza, Mich. Telegdi, Nic. Telegdi, Georg. Kapitán, NN. Consul Cibiniensis, Paul Bég, Georg. Blandrata Med. Doctor, Nicol. Orbán*, singuli deuotissimi de Arii et Socini familia alumni, nisi enim tali opinione imbutum, ministrare sibi ad vltimum vsque vitae halitum *Regulus* iste passus est neminem.

5. Galeni Astrologia ad Aphrodisium. (Ugyan másénak ítélik.) Benne vannak a matematika tudományának előjelzései a betegek fekvési idejéről. Most először jelent meg görögből fordítva Struthius József által Velencében, 1535. 8. Pádovai János munkájával. Bázelen, 1536. Cratander kezével. Belekerült ez a fordítás Galenus műveinek bázeli kiadásába 1549. VIII. kötet, 43. és köv. rész, és az 1562-es bázeli kiadás Tomus librorum spuriorum-ának 12. és köv. lapjára. Galenusnak ezt a könyvét Gesner Konrád vénasszonyos fecsegéssel és babonával telt dolognak nevezi.
6. Galeni De urinis liber (*περὶ οὔρων*). Egyesek eredetinek, mások hamisítottnak tartották. Csak most fordította le görögből Struthius József. Velence, Pádovai János által. 1535. 8. Újra kiadta Cratander Bázelen 1536. Megjelent Struthiusnak ez a fordítása Galenus műveinek Gesner-féle latin kiadásában, Bazel, 1562. a IV. osztály 249. lapján és a Juntáék

bár előbb, főorvosának Blandratának tanácsára már régóta az unitáriusok kárhuzatos tanával szennyezte be magát. Ugyanis ennek az erdélyi vallásfelekezetnek ez az előharcosa is, aki jelen volt a sátorban, térden állva, földig hajolva tisztelkedett Szolimán előtt a magyar nemzetből való királyi kíséret többi tagjával együtt, akiknek a nevét az imént említett tolmács az idézett műben a következő sorban adja elő: Csáky Miklós, Békés Gáspár, Apaffi Gergely, Bánffy Gergely, Bornemisza Farkas, Telegdi Mihály, Telegdi Miklós, Kapitány György, N.N. szebeni polgármester, Pál bég, Blandrata György orvosdoktor, Orbán Miklós, mindannyian Arius és Socinius háznépének a legkészségesebb hívei. Ez a királyka ugyanis élete végső lehetéig senkit sem engedett udvari szolgálatra, csak ennek a véleménynek a követőit.

ret haec Struthii interpretatio in editione oper. Galeni latina Gesneri Basil. an. 1562. classe IV. pag. 249. et nona Iuntarum Venet. an. 1625. Class. IV. pag. 123.

- 7) *Cl. Galeni Pergameni de Antidotis libri duo, per tot secula ab omnibus desiderati, in gratiam magni Antistitis, Io. Choenii, Episcop. Plocensis, e graeco in latinum traducti, et Commentariis breuibus illustrati a Iosepho Struthio, publico artis medicae Patauii tunc Professore. Venet. per Io. Ant. de Nicolinis, an. 1537. 8. mai. Subiuncti sunt huic Galeni Antidoratio, Astrologiae ad Aphrodisium Lib. I. et de Vrinis liber ex translatione Struthii.*
- 8) *Cl. Galeni Pergameni in Librum Hippocratis περὶ ἀγμῶν. de fracturis Commentariorum Lib. III. E graeco in latinum conuersi a Ios. Struthio, publico artis medicae Patauii Professore. Venet. Barthol. Zanetti, an. 1538. in 8. mai.*
- 9) *Cl. Galeni Pergameni in Librum Hippocratis. περὶ ἄρθρων. de articulis Commentariorum Libri IV. Latine redditi a Ios. Struthio, Med. Profess. Venetiis apud eund. an. 1540. in 8. mai. Scholae Philosophorum et Medicorum Patauinae dedicati.*
- 10) *Artis Sphygmicae iam M. CC. annos perditae et desideratae Libri V. a Ios. Struthio, Medico conscripti. Basil. apud Oporinum an. 1540. in 8. repetit. ibid. an. 1555. it. Venet. an. 1573. 8. it. Basil. apud Ludov.*

König,

- kilencedikjében Velencében 1625. a IV. osztály 123. lapján.
7. A pergamoni Claudius Galenus „De antidotis” c. két könyve, amit hosszú századokon át mindenki hiányolt, s amelyet Choien János, plocki püspök kedvéért Struthius József, akkoriban az orvostudomány nyilvános tanára Páduában görögből latinra fordított és ellátott rövid magyarázatokkal. Velencében, De Nicolinis János Antal munkájával 1537. nagy 8°. Galenusnak ezen ellenméregkönyvéhez hozzá van toldva az Astrologia ad Aphrodisium 1 könyve és a De urinis c. könyve Struthius fordításában.
 8. A pergamoni Claudius Galenusnak Hippokrates *περὶ ἀγμῶν* (a törésekről) szóló könyvéhez írt magyarázatainak 3 könyve. Görögből latinra fordítva Struthius József pádovai nyilvános gyógytudománytanár által. Velence, Zanetti Bertalan, 1538. nagy 8°.
 9. A pergamoni Claudius Galenusnak Hippokrates *περὶ ἀρθρῶν* (az ízületekről) szóló könyvéhez írt magyarázatainak 4 könyve. Latinra fordította Struthius József gyógytudománytanár. Velencében, ugyanazon műhelyben, 1540. nagy 8°. A bölcselők és orvosok pádovai iskolájának ajánlva.
 10. Az „Ars Sphygmica” című, már 1200 éve elveszett és hiányolt mű 5 könyve. Összegyűjtötte Struthius József orvos. Bázelen Oporinusnál, 1540. in 8. Újra kiadva ugyanott, 1555. Megismételve Velencében 1573. 8°. Újra kiadva Bá-

König, an. 1602. 8. Huic accessit Hieron. Capiuaccii de Pulsibus elegans tractatus, et Casp. Bauhini introductio, Pulsuum synopsis continens. Non piget haec commemorare, quae de his Auctor ipse ab initio Libri primi scribit: *Habuit olim ars sphygmica celeberrimos auctores, Asclepiadem, Athenaeum, Erasistratum Magnum, Archigenem etc. ultimum omnium Galenum, Archigenis et Herophili commentorem. Sed hi omnes partim iniuria temporum, partim incendio templi Pacis Romae nobis sunt adempti. Restant libri de Pulsibus Galeni non adeo exigui, sed inextricabiles, quos nemo vnquam Latinos intelliget, etiam si quis ad insaniam vsque se in eis exerceat, et Graecos non facile: sunt enim pluribus in locis mutili et deprauati, ac ea spe a Galeno conscripti, quod vix vnus e mille, vt ipsemet testatur Galenus, eos sit intellecturus etc. Ego quae iam a XX. annis moliri coepi et exstruere, libens studiosis profero, vt saltem delictioribus ingeniis ansam praebeam, aggrediendi et prosequendi sublimiora huius artis opera. Quod vero haec ars sit utilis et honorifica, vel inde conicias, quod Galenus nulla alia Philosophiae parte inclauerit apud Senatores Romanos et Imperatores, quam sphygmica. De me ipso citra notam arrogantiae dicere possum, quicquid ego auctoritatis apud populares atque exteras nationes, quicquid inuidiae apud aemulos, quicquid opum et diuitiarum sum adeptus, id totum diuinae benignitati, et arti sphygmicae acceptum fero. Tanto cum*

zelban König Lajosnál, 1602. 8°. Ehhez van téve Capivaccio Jeromos „De Pulsibus” c. választékos traktátusa, és Bauhin Gáspár bevezetése, amely tartalmazza az ütőerek áttekintését. Érdekesnek találom közölni, amit a szerző maga ír ezekről első könyvének az elején: „Voltak hajdanában az érveréstannak híres könyvírói, Asclepiades, Athenaeus, Erasistratus Magnus, Archigenes stb., végül Galenus, Archigenes és Herophilos magyarázója. De ezektől mind megfosztott minket vagy a politikai viszonyok mostohasága, vagy a római béke templomának leégése. Még megvannak Galenusnak az érverésekről szóló s nem annyira kicsi, mint inkább kislabizálhatatlan könyvei, amelyeket senki fia se fog megérteni sohase latinul, még ha beleőrülésig gyakorolja is bennük magát; a görög nyelvűeket se könnyen. Több helyen megvannak ugyanis rongyosodva és rontva, sőt maga Galenus is abban a reményben írta őket, hogy — mint Galenus saját maga mondja — ezerből alig egy fogja őket megérteni stb. Amit már 20 év óta tervezek és munkálok, szívesen tárom a hallgatók elé, hogy legalább az igényesebb természetűeknek módot adhassak ahhoz, hogy belefoghassanak és nekiláthassanak e tudomány finomabb munkáinak. Hogy pedig az a tudomány hasznos és becsületet szerez, azt már abból is lehet következtetni, hogy Galenus a filozófiának semelyik részéért sem volt híresebb a római szenátorok és császárok előtt, mint az érveréstanéért. Magamról nagyizolás vádja nélkül elmondhatom, hogy ami tekintélyt itthon és külföldön, ami irigységet a vetélkedők között, s ami befolyást és gazdagságot szereztem, azt mind az Isten jóakarátának és az érveréstannak köszönhe-

discentium docentiumue adplausu eoque admirabili prorsus liber hic Struthii de arte sphygmica publicatus, primum exceptus est, vt 800. illius exempla vno die distracta fuisse Mercklinus in Linden. renov. pag. 712. referat. Licebit forte mihi quoque hic ea verba repetere, quae in calce obseruationum Medicarum mearum Vltrai. an. 1756. in 4. edit. et Lausannae an. 1758. ab Ill. Hallero repetit. olim in hanc rem erotematice proposueram: *Cur iucundissima et vtilissima illa simul de Crisibus (ex Pulsu) doctrina ab ipsis Hippocratis et Galeni temporibus iacuerit fere neglecta, si Prosp. Alpinum cum Dureto excipias, et nuperum Solanum cum suis corruialibus, Nihello potissimum? An quia Doctrina hoc nullo nitatur fundamento? aut improbo acquiratur labore? vel forte fatendum, plusquam supinam hic arguendam esse Medicorum omnis aevi negligentiam?*

- 11) *Operum diuersi generis veterum Poëtarum et Astronomorum ex idiomate graeco in latinum translatorum* ipse meminit in erudita dedicatione Luciani declamationi *Δίχῃ φωνήεντων* praemissa, quae tamen omnia temporum iniuria intercidissee existimat Illustr. Ianocius in relatione rariorum librorum Biblioth. Zalusciae Germ. P. IV. n. XLIV. qui vitam Struthii nostri in miscellis suis descriptam vberius loco hoc repetit ex Starovolscii Hecatontade scriptorum Polonicorum edit. Venet. an. 1627. pag. 180—81—82. seq.

et

tem.” Struthiusnak ez az érveréstanról szóló könyve diákok és tanárok olyan csodálatos helyeslése mellett látott napvilágot, hogy már megjelenése első napján 800 példányt kapkodtak el belőle, mint azt Mercklin mondja a Lindenius Renovatus 712. lapján. Talán szabad lesz itt megismételnem azokat a szavakat, amelyeket erre nézve Utrechtben kérdőleg fejeztem ki 4°-en megjelent orvosi megfigyeléseim végén, a fényeshírű Haller pedig 1758-ban ismételt meg annak idején Lausanneban: „Miért ment szinte feledésbe Hippokrates és Galenus idejétől fogva a válságokról (az Érverés alapján) szóló szép és hasznos tudomány, hacsak éppen Prosper Alpinust és Duretust, meg a minapi Solanust és vetélytársait, főleg Nihellust nem vesszük ki e sorból? Talán mert ez a tan semmi alapra sem támaszkodik? Vagy talán mert kemény munkával lehet elsajátítani? Vagy talán mert be kell vallani, hogy ebben a dologban túlságosan aluszékony hanyagsággal kell vádolni az egész korszak orvosainak a hanyagságát?”

11. Görög nyelvről latinra fordított régi költők és csillagászok különféle műveiről maga tesz említést a Lucianus *Δίξη φωνηέντων* c. deklamációját bevezető tudós ajánlásában. Ezekről azonban a fényeshírű Ianocius — aki Struthiusnak az ő Vegyes munkáiban általa megírt életrajzát ezen a helyen ismételte meg bővebb szóval Starovolsciusnak Velencében 1627-ben kiadott *Hecatontas Scriptorum Polonicorum*-a 180—181—182. és köv., meg *Laudatio almae*

et laudatione almae Academiae Cracouiensis, an. 1639. pag. 14. quam Padadopoli in Hist. Gymnas. Patauini Tom. II. pag. 218. seq. et Mangetus in Bibliotheca Scriptor. Medic. Tom. II. part. 2. pag. 330. seq. sola Francofurtana editione contenti ieiune admodum exhibuerunt. Hoc quoque de Struthio nouissime iam adiiciemus, Eum non modo laudatam Luciani Declamationem lepidissimam sed et Comentarios in Luciani astrologiam cum fig. Ligno affabre incisis exornatos, Ioanni de Lasco Episcopo Weszpremiensi, notissimo in Historiâ ecclesiastica Viro dedicauisse, atque in his illud prae primis singulare esse, quod in adnexa praefatione candide profiteatur eam aetate sua prauam immo stultam plerorumque suae in primis gentis, hominum mentibus insedis opinionem, antiquoris aevi scriptorum lectionem, graecae potissimum atque hebraicae linguae cognitionem ad amplectendas et fouendas haereses viam esse quam expeditissimam. Meruit interim tanti viri epitaphium ex primario loci natalis templo erutum hic iam adponere integrum:

Iosephus Struthius,
Philosophiae ac Medicinae Doctor
Librorum Graecorum Latinus interpres,
Publicus olim stipendio Senatus Veneti,
Artis Medicae Patauii Professor,
Artis sphygmicae per tot secula abolitae Restaurator,
 Bb 5 Postea

Academiae Cracoviensis 1639.-ének 14. lapja alapján, amelyet Padadopoli a Historia Gymnasii Patavini II. kötet 218. és köv. lapján, Manget pedig a Bibliotheca Scriptorum Medicorum II. kötet 2. rész 330. és köv. lapján igen szűkszavúan írt meg, megelégedve pusztán a frankfurti kiadással — a Zaluski-könyvtár ritkább könyveiről szóló közleményében, a Germ. P. IV. n. XLIV. alatt, annak a véleményének ad kifejezést, hogy ezek a zord idők folytán mind elvesztek. Végül hozzáteszem még Struthiusról azt is, hogy nemcsak Lucianus említett, szép deklamációját, hanem mesteri fametszetekkel díszített Commentarii in Luciani Astrologiam-ját is az egyháztörténelemben jól ismert Laskói János veszprémi püspöknek ajánlotta, meg hogy bennük az a rendkívül érdekes, hogy az előszóban világosan kijelenti, hogy a maga korában az a fonák, sőt dőre hiedelem volt belerögződve az emberek elméjébe, főleg a maga nemzetében, hogy a régibb kori, főleg görög és héber nyelvű írók olvasása és megismerése a legalkalmasabb út az eretnekségek befogadására és ápolására. Egyúttal megérdemli a fáradságot, hogy teljes egészében közlétegyem e nagy ember sírfeliratát, amely szülővárosa főtemplomában olvasható:

Struthius József

bölcsélet- és orvosdoktor,

görög könyvek latinra fordítója,

annak idején a velencei tanácstól fizetett

nyilvános tanára az orvosi tudománynak Pádovában,

*Postea Sereniss. Principis Sigis. Augusti
Regis Poloniae
Medicus.*

*Obiit An. Dom. MDLXVIII. Aetat. suae
LVIII.*

ARTICVLVS XLVIII.

T E C T A N D E R (*Iosephus*) Cracouiae, primaria Poloniae vrbe, patre Ioanne cognomine, Consule ciuium grauissimo genitus, fidelissimos in patria Academia Rudolphum Agricolam, Georg. Libanium, Matthaeum Samotulinum in principio iuuentutis nactus praeceptores, latinis et graecis litteris, liberalibusque disciplinis diligentem impendit operam, in litterarum vniuersitatem, quae Patauii hodie dum egregie floret, arti medicae addiscendae operam nauaturus commigravit, fidei in hac musarum sede Lazari Bonamici et Matthaei Curtii potissimum institutione vsus vniuersum artis asclepiadaeae ambitum pro virili emensus est. Relictis post longiorem moram exactam Italiae finibus, Heluetiam ingressus, Basileae aliquamdiu restitit exquisita Erasmi Rotterodami inprimis doctrina et humanitate delinitus. Facto mox per mediam Germaniam itinere, Vindobonae Casparis Vrsini Velii amicitia, et Vratislaviae Georgii Logi familiaritate et singulari eruditione plurimum oblectatus, et nouissime patriae vrbi redditus, illico eum Cracouiensium Palatinus et Praefectus, regnique Marschallus, Petrus Kmita in numerum familiarium suo-

rum

a sok század óta elenyészett érveréstan helyreállítója,
később a felséges Zsigmond Ágost fejedelemnek,
Lengyelország királyának

orvosa,

meghalt az Úr 1568. évében, 68 éves korában.

XLVIII. CIKK

T E C T A N D E R J Ó Z S E F Krakkóban, Lengyelország fővárosában született. János nevű apja odavaló polgármester volt. Ifjú kora elején szülővárosa egyetemén igen jó tanárokhoz jutott Rudolphus Agricolában, Georgius Libaviusban, Matthaeus Samotulinusban s vezetésükkel buzgó munkát végzett a latin és görög irodalom, meg a szabad tudományok terén. Az orvostudomány elsajátítására a ma is virágzó pádovai tudományegyetemre ment. Ebben a jóhírű iskolában járta ki becsülettel az egész orvosi tanfolyamot, főleg Lazarus Bonamicus és Matthaeus Curtius oktatásait hallgatva. Hosszabb idő elteltével Olaszország területét elhagyta és Svájc területére lépett. Egy darabig Bazelban állapodott meg, s főleg Rotterdami Erasmus tudományát és klasszikus műveltségét szíta magába. Aztán átutazva Németország közepén, Bécsben Caspar Ursinus Velius barátságát, Boroszlóban leginkább Georgius Logus vendégszeretetét és páratlan tudományát élvezte, legvégül pedig szülővárosába hazaérve, Petrus Kmita a krakkói palatinus és várkapitány, az országos főhadparancsnok, fogadta udvarába, nemsokára pedig a jó emlékű király-

rum cooptauit, et mox bonae nomine Reginae de meliori nota commendauit effecitque, vt dum Ioannes Zapolya, antiquae Daciae Ripensis et Mediterraneae Regulus Isabellam, Sigismundi senioris Poloniarum Regis filiam, in matrimonium sumeret, eam in Hungariam ad maritum suum ituram Tectander noster ea lege secutus est, vt scribendarum secretiorum Epistolarum Magistri et Archiatri munere apud Reginam fungeretur, quam quoque honorificam ad dies vitae rite exornauit prouinciam, Reginae namque suae variis fortunae procellis in vniuersa Hungaria et Transilvania exagitatae intemeratam in obeundo vtroque munere bis gemino fidelitatem praestitit, quoad anno M D XLIII. in optimo iuuentutis flore in nostris his exstingueretur oris, desponsata prius pro vitae torique socia Georgii Weneri filia, Sabina, lectissima virgine; ita rem hanc Ioannes Langus, amicus integerrimus, in Luctu Pannoniae, Cracouiae an. 1544. typis Vietoris in 8. excuso, lugubri expressit carmine.

*Designata mihi Weneri filia coniux.
Sed prope iam vita, deficiente fuit.
Vita minus quam virgo dolet deserta Sabina,
Ah propetata mihi tarda que fata nimis.
Fructus erat sanctam saltem tetigisse puellam,
Clausa forent digitis lumina nostra suis.*

Idem Io. Langus tale carissimo suo Tectandro perenne ibidem posuit monumentum:

Tectan-

nének ajánlotta be s kieszközölte, hogy — mivel Zápolya János, az ókori Dacia Ripensis és Mediterranea területének fejedelme feleségül vette Izabellát, Lengyelország királyának, az idősebb Zsigmondnak a lányát — Tectanderünk kíséerte el őt férjéhez Magyarországra azzal a megbízással, hogy a királyné mellett belső titkos íródeák és udvari orvos tisztséget töltsön be. Ezt a megtisztelő hivatalt élete végéig becsülettel betöltötte, ugyanis a sors különféle viharaitól Magyarországon és Erdélyben hányt-vetett királynéjának mindkét tisztségében szeplőtlen hűséggel szolgált, míg 1543-ban, ifjúsága virágában meg nem halt nálunk, miután eljegyezte házastársául Werner György érdemes lányát, Szabinát. Erről derék barátja, Lang János így emlékezett meg egy gyászdalban, mely a Krakkóban 1544-ben, Vietor nyomdájában kiadott 8°-ú Luctus Pannoniae-ben jelent meg:

*Eljegyzém feleségemnek Wernernek a lányát,
ámde mikor már-már éltem a végire járt.
Éltemet én úgy nem bánom, mint ezt a Szabinkát . . .
Ó de korán vitt el sirba a lassu halál!
Mert ha megérintem vala én csak e lányka kezét is,
ujjaival most ő fogja le árva szemem.*

Ugyanez a Lang János ugyanott a következő örök emléket állította kedves Tectander barátjának:

*Tectandrum tumulo brevis haec tegit vrna Io-
sephum,*

*Ingenium iuueni non iuuenile fuit,
Phylliride clarus studiis sciuisse decebat,
Ingenuum quidquid Christicolamque sciit.
Cui toties ultro vel Turca pepercerat hostis,
Ante diem perimit de tribus vna soror.
Ah suspiratum toties patriae atque propinquis,
Tam procul a patria te cecidisse tua.*

Eruditionem medicam, linguarum peritiam, et fa-
torum acerbitatem quodam modo delineaturus,
luctuoso hocce adsiduum suum fidissimumque
vitae et studiorum socium *Valentinus Eckius* coho-
nestavit Epigrammate, luctui *Pannoniae* interserto:

*Arte potens medica, et linguarum munere clarus,
Tectander gentis gloria magna suae.
Iactatus grauibus curis, magnisque periclis,
Principibus studium dum probat ipse suum.
Nunc omni aerumna vacuus, vacuusque labore,
Securusque sui mole sub hac recubat.*

Georgius vero *Wernerus*, Biographiae nostrae Cen-
tur. I. Articulo XCIX. laudatus, tale genero suo
non leui animi moerore perfusus adiecit Satyricon:

*Tectander Medicus iacet hic, Medicina valet:
Quid sperent alii, si perit author opis?*

*Tectander József pihen ebben a kurta gödörben:
 ifju korára komoly jellemü férfi vala.
 Jártas volt Chiron tudományaiban, tuda is hát
 minden szépet, jót, krisztusi tudnivalót.
 Azt kit olyan sokszor kímélt meg a vad török is már,
 napja előtt vitt el sirba a párkafonál.
 Ó, de igen sokszor sóhajta hazád s a rokonság:
 mért is olyan távol vert le a szörnyü halál!*

Orvosi tudományának, nyelvekben való jártaságának és a halála miatti keserűségnek némi vázolására evvel a Luctus Pannoniae-ban közzétett gyászverssel tisztelte meg mint állandó és hűséges élet- és pályatársát Eckius Bálint:

*Orvosi mesterségbe' hatalmas, nyelveket értő
 s nagy disze népének volt Tectander ovó.
 Hányta vetette a gond, környezte veszély seregestül,
 hogy buzgóságát észbe vegyék a nagyok.
 Most minden bűtől, bajtól, gondtól szabadulva
 bátorságba' pihen itten a kőlap alatt.*

Az Életrajzunk I. centuriájának 99. cikkében tárgyalt Werner György pedig szíve nagy fájdalomában ezt a satirikont tette hozzá vejének:

*Tectander hever itt, hát Ég veled akkor egészség,
 hogyha biz orvost is földre terít a halál!*

O P E R A

- 1) *Elegias III. de peregrinationibus suis*, Illustri Visnicensi Comiti, D. Petro Cmitae, Palatino Cracouiensi, ac regni Polonici supremo Marechallo dedicatas edidit Cracouiae ex officina typographica Vngleriana An. 1542. in 8. mai.
- 2) *Cl. Galeni de venae sectione aduersus Erasistratum Liber, ad Graecorum exemplarium fidem recognitus. Iosepho Tectandro interprete. Alterque de Venae sectione aduersus Erasistrateos, qui Romae degebant. Interprete eodem Tectandro.* Cum reliquis Galeni operibus latine redditis, Iani Cornarii Zvicauiensis Medici cura, Basil. apud Hieron. Frobenium, et Nicol. Episcopium an. MDXLIX. in fol. Tomi V. class. VI. col. 1058. 1059. seqq. Vtraque Tectandri interpretatio latina in Galeni operibus locum occupat etiam in editione nona et vltima Iuntarum veneta, an. 1609. an. 1625. in fol. classe VI. pag. 7. et 9. et Parisina Graecolatina an. 1639. Tom. X. pag. 392—406. Item in editione Basil. an. 1562. class. VI. pag. 9—17. seqq. Sed hos Galeni libros a Tectandro versos Cratander primum seorsim excudit Basil. anno 1536. Recusi Lugduni apud Rouillium an. 1549. in 16. cum annotamentis ad margines. Quas inconstantis fortunae vicissitudines experiri debuerit Tectander noster medicus, quoad in
Aula

M Ű V E I

1. Külföldi tanulmányútjairól méltóságos vizsnyicai Kmita Péter gróf úrnak, a krakkói palatinusnak s a lengyel királyság fő hadparancsnokának ajánlva három elégiát adott ki Krakkóban az Ungler nyomdában 1542-ben nagy 8°-en.
2. Cl. Galeni de venae sectione adversus Erasistratum Liber, ad Graecorum exemplarium fidem recognitus. Iosepho Tectandro interprete. Alterque de Venae sectione adversus Erasistrateos, qui Romae degebant. Interprete eodem Tectandro. Galenus latinul kiadott többi művével együtt jelentek meg Ianus Cornarius zwickaui orvos gondozásában, Bázélban Hieronimus Frobenius és Nicolaus Episcopiús műhelyében 1549. fólióban, az V. kötet VI. osztály 1058 – 1059. és köv. részeiben. Tectander latin fordítása helyet foglal Galenus műveiben a Junták kilencedik és utolsó velencei kiadásában is 1609-ben és 1625-ben fólióban, a VI. osztály 7. és 9. lapján, meg az 1639-es párizsi görög-latin kiadás X. kötetének 392 – 406. lapjain, továbbá az 1562-es bázeli kiadás VI. osztályának 9 – 17. és köv. lapjain. De Galenusnak ezeket a Tectander által lefordított könyveit először külön-külön nyomtatta ki Cratander Bázélban 1536-ban. Újra Lyonban nyomtatták ki őket Rouilliusnál 1549-ben 16°-en, a szélzetekre írt megjegyzésekkel. Hogy a sorsforgandóságnak milyen viszontagságait kellett megélnie orvosunknak, Tectandernak, míg I. Jánosnak s Izabellának, meg királyi herceg fiának az udvarában az egészségóvás tisztét viselte hű-

Aula Regia, Ioannis I. Isabellae, et Filii Regii Principis, curam tuendae sanitatis fidelissime gesserat, facile coniici poterit, si ex *Mausolaeo Principum Transilvaniae* inedito MScto, luce publica dignissimo, quod in hac vrbe nostra recentissime ab aLIqVo rIpensI DaCo eX-strVCtVM est, iniqua Regis Reginaeque huius fata in has Tabellas relata commemorauero:

IOANNES ZAPOLYA I. PRIMVS TRANSILVAN. PRINCEPS

Patre ortus Stephano,

Comite de Zapolya;

Regni Hungariae Palatino,

An. MCCCCXCIX. fato functo;

Matre Hedwiga,

Ducis Teschinensis in Silesia Filia,

ex qua

Frater illi consanguineus erat *Georgius de Zapolya*.

in Amphitheatro, Ludoque Martiali Mohacsiensi;

Exercitus

Ludovici II. Regis

alter Belli Dux:

cui

et noster Ioannes

Transilvaniae tunc Woywoda,

vt filius Martis,

cum suis Transiluanis laudabiliter interfuit.

Ita Hungaria

funesta clade adflicta,

Rege suo.

omnibusque ferme Regni Proceribus,

vno die orbata,

in duas abierat partes,

vt

Pannonia Ferdinandum I.

Dacia vero Ripensis, et Media Ioannem,

in Reges

eligerent.

Hoc modo, adepto post fata Ludouici Zapolya Transilu. Principatu, Petrum Perényi in Gubernatorem Prouinciae praeficit, ipse solus in Partibus Regni Hung. variis bellicis distractus occupationibus

ségesen, arra könnyen rá lehet jönni abból a közzétételre igen méltó, de kiadatlan, kéziratoss Mausolaeum Principum Transilvaniae-ből – amely nemrég készült el Debrecen városában egy Duna vidéki erdélyi ember munkájával (chronost. 1778) – ha el fogom sorolni e királynak és királynénak e táblázatba foglalt szerencsétlen sorsát:

I. Zápolya János, Erdély első fejedelme,
Zápolyai István grófnak,
Magyarország nádorának
a fia,
aki 1499-ben halt meg;
anyja Hedvig volt,
a sziléziai Cieszyn hercegének a lánya,
akitől született
testvére, Zápolyai György,

a mohácsi csatateren lefolyt küzdelemben

II. Lajos király
seregének

másik hadvezére,
amelyben

a mi Jánosunk is,

Erdély akkori vajdája,

dicséretesen részt vett mint hadvezér

az erdélyiekkel együtt.

Így aztán Magyarország

a gyászos csatában vereséget szenvedve,

s királyától

meg az országnak szinte valamennyi fő emberétől

egy nap alatt megfosztva,

két részre vált,

úgyhogy

a Dunántúl I. Ferdinándot,

a Duna-parti és a belső Erdély pedig Jánost

választotta

királynak.

Ily módon Lajos veszte után Zápolya kapván meg Erdély fejedelemségét Perényi Pétert tette a tartomány

kormányzójává, maga meg

Magyarország részlein folytatott különféle hadműveleteket.

Ast breui,
 Perenyio infidelitate apud Principem accusato,
 Stephanus Bathori illi a Ioanne substituitur.
 Interim
 Pax inter vtrumque Regem Waczini instituitur;
 sed et procellae internae in nouo principatu oriuntur,
 ad quas sedandas Zapolya,
 conquisitis celerrime copiis,
 relicta Budae vxore,
 Transiluaniam intrat;
 vbi sopitis statim Prouincialium dissidiis,
 in Castris
 male habere semet incipiens,
 Anno MDXL,
 XX. Iulii
 nocte animam efflat
 An. aetat. LIII.
 Cadauer eius Albam Regalem deductum.
 ad antiquos Reges inhumandum.
 Vxorem habuit Isabellam,
 Sigismundi Poloniarum Regis Filiam, quae
 Antequam Ioannes in Transilvania fata naturae subiret,
 Budae
 Masculum elegantem enixa est.
 Vxori Pupilloque
 Tutores testamento fieri iussit Rex
 Georgium Martinusium,
 Episcopum tunc Varadiensem,
 et Petrum Petrowitzium,
 Tömösuarii Praefectum, sanguine sibi iunctum.
 IOANNES II. ZAPOLYA, SECVNDVS TRANSILV. PRINC.
 Audita Mariti sui morte Isabella,
 Pupillum
 statim baptizari,
 coque actu peracto,
 in suo amplexu
 Corona Hungaricaa inaugurari curauit.
 Solemdannus
 Reginam Bu excitam
 in Transiluaniam mittit,
 vbi sub Gubernatura
 Georgii Martinusii, aliorumque post illum,

De nemsokára
Perényi hűtlenséggel vádoltatván a fejedelem előtt,
János Báthori Istvánt tette a helyébe.

Időközben

Vácon békét hoztak létre a két király között,
de belső zavarok is támadtak az új fejedelemségben.

Ezek lecsillapítására Zápolya
gyorsan összeszedvén seregeit,
feleségét pedig Budán hagyva,
behatolt Erdélybe.

Itt nyomban elfojtotta ugyan a vidéki pártütést,
de a táborban

rosszul kezdett lenni

s 1540-ben

július 20-án

éjjel meghalt

53 éves korában.

Holttestét Székesfehérvárra vitték
eltemetni a régi királyok mellé.

Felesége Izabella volt,

Zsigmond lengyel király lánya, aki
még mielőtt János meghalt Erdélyben,
Budán

egy szép fiút hozott a világra.

Felesége és a csecsemő mellé

végrendeletében gyámul rendelte a király

Martinuzzi Györgyöt,

az akkori váradi püspököt

és Petrovics Pétert,

vérokonát, Tömösvár kapitányát.

II. Zápolya János, a második erdélyi fejedelem.

Izabella értesülvén férje haláláról,

a csecsemőt

rögtön megkereszteltette,

s ennek végeztével

ölében tartva

megkoronáztatta a magyar koronával.

Szolimán

a Budáról kihívatott királynét

Erdélybe utasította,

ahol Martinuzzi Györgynek és utána másoknak a

kormányzása alatt

Varia fata Isabella experiri coacta est,
 donec
 An. MDLIX. die XX. Septembr.
 debitum naturae persolvens,
 Albae, in Templo S. Michaëlis sepeliretur,
 relicto in Prouincia Principe,
 Filio Ioanne II. iam maiorene,
 Quod Principis huius animi qualitates adinet,
 fuit is, vt traditur
 ambitiosus, imbecillis iudicii,
 vt qui in Gynaeeo
 inter vilissimorum hominum et muliercularum coetus
 fuerat educatus,
 adeoque
 non ad gubernandum natus.
 Hic etiam post varia fata,
 quae
 demortua Matre,
 per decennium experiri coactus est,
 detestanda Ariana labe infectus,
 Anno MDLXXI.
 morbo diuturno detentus,
 viuere caelebs desiit,
 An. aetat. XXXII.

Haec ex Mausolaeo Principum Transilvaniae
 Mscto, loco speciminis hac vice adduxisse
 sufficiat. Sed habet cuius hic non contemnendae
 eruditionis huius I*. Cs*. alia quoque huius-
 cemodi opera Mscta in clarorum politiorumque
 hominum manus emittenda:

1) *Methodus vel Tabula, qua scientiam Numis-*
maticam bono ordine tractandam rei Numariae
Patronis, eiusdemque cultoribus grata mente
offert. 2) *Scientia Numismatica, avagy Pénzekeröl*
való Tudomány, mellyet külömb-külömb féle jó
Irókból nagy munkával öszve szedegetett, és a' más
nyelveket nem értök kedvekért Magyarul el-intezett
és keszített. 3) *Succincta Commentatio Heraldico-*
critica de

insigni-

sok kellemetlenséget kellett megélnie Izabellának,
 míg
 1559. szeptember 20-án
 a Természetnek járó adósságát megfizetve
 el nem temették Fehérvárott a Szent Mihály templomban,
 fejedelmül hagyva országában
 fiát, a már nagykorú II. Jánost.
 Ami e fejedelem lelki tulajdonságait illeti,
 amint írják:
 tetszeni vágyó és gyenge ítéletű volt,
 mint aki az asszonylakban,
 kis emberek és jelentéktelen asszonyok körében
 nevelkedett
 és ezért
 nem kormányzásra termett.
 Ő is különféle kellemetlenségek után,
 melyeket
 anyja halála után
 tíz éven át volt kénytelen megélni,
 a kárhuzatos unitárius tévtantól megfertőztetve
 1571-ben
 hosszú betegség után
 nőtlen állapotban halt meg
 32 éves korában.

Legyen elég ezúttal ennyit közölni mutatványul a kéziratos Mausolaeum Principum Transilvaniae-ből. De ennek a nem lekicsinylendő tudományú idevalósi polgárnak, Cs. J.-nek, a nevesebb és műveltebb emberek kezébe méltó egyéb ilyen kéziratos művei is vannak:

1. Methodus vel Tabula, qua scientiam Numismaticam bono ordine tractandam rei Numariae Patronis, eiusdemque cultoribus grata mente offert.
2. Scientia Numismatica, avagy Pénzekről való Tudomány, külömb-külobb féle jó Irókból nagy munkával öszve szedegetett, és a' más nyelveket nem értők kedvéért Magyarul elintezett és keszített.
3. Succincta Commentatio Haraldico-critica de insignibus regni Hungariae,

insignibus regni Hungariae, vt et Principatus Transilvaniae Heraldicis. 4) *Ars Heraldica, avagy Czimerekröl való Tudomány, mellyben azoknak eredetek, külömb féle voltak, és minémüségék illendő rendel elöl-adattatnak.* 5) *Chorographia M. Principatus Transilvaniae cum antiquis Romanorum inscriptionibus ibidem repertis, e probatissimis Scriptoribus concinnata a Debrecino-Ripensi-Daco.* Dum inter Saxones studio Iuris penitius addiscendo operam impenderet, emisit in lucem Librum Halae Magdeburg. an. 1749. in 8. plag. 18. hoc signato titulo impressum: *Magyar Ország Historiájának rövid summája,* Martino Domokos Iudici Ciuitatis primario, et Senatui Debreczinensi oblatum; cuius Pars I. Geographicam; altera Historicam, tertia Politicam, continet Regni Hungariae descriptionem. Qui praeterea vniuersam Hungariae Historicam patrio sermone scriptam in gente nostra ediderint, lubebit nominum et titulorum tenus recensere: a) *Székely István'* Mundi Chronicaja. Cracou. 1558. 4. b) *Heltai Gáspár* Kronikája a' Magyaroknak dolgairol, auagy Magyar Bonfiniussa. Claudiop. 1575. in fol. c) *Groff Zrini Miklos'* a' Magyar kronikának veleje és summája. Vien. an. 1660. edit. sub ficto Gregorii Pethö nomine. d) *Samuel Kálnoki,* Comes, omisso Greg. Pethö nomine, insigniter auctam repetiit Vien. 1702. 4. alph. 1. pl. 5. desinit in an. 1629. e) Praefixum ite-
Weszpr. P. II. Cc rum

ut et Principatus Transilvaniae Heraldicis. 4. Ars Heraldica, avagy Czimerekről való Tudomány, mellyben azoknak eredetek, külömb féle voltak, és minémüségék illendő rendel elöl-adattatnak. 5. Chorographia Magni Principatus Transilvaniae cum antiquis Romanorum inscriptionibus ibidem repertis, e probatissimis Scriptoribus concinnata a Debrecino-Ripensi-Daco. Mikor Szászországban a jogtudomány mélyebb elsajátításában buzgólkodott, akkor tette közzé e könyvet a Magdeburg melletti Halleban 1749-ben in 8. 18 íven ezzel a címmel ellátva: Magyar Ország História-jának rövid summája. Domokos Márton városi főbírónak és a debreceni Tanácsnak ajánlva. Első része Magyarország földrajzát, a második a történelmét, a harmadik meg a politikai leírását foglalja magában. Hogy még kik adták ki honfitársaink közül Magyarország egész történetét magyar nyelven megírva, azokat név szerint fogom felsorolni munkájuk címével együtt: a) Székely István Mundi Chronicaja. Krakkóban, 1558. 4. b) Heltai Gáspár Kronikája a' Magyaroknak dolgairól, avagy Magyar Bonfiniussa. Kolozsvárott, 1575-ben, in folio. c) Groff Zrini Miklos' a' Magyar kronikának veleje és summája. Bécsben, 1660-ban, Pethő Gergely álnéven kiadva. d) Kálnoki Sámuel gróf, elhagyva a Pethő Gergely nevet, dúsán kibővítve adta ki újra Bécsben, 1702-ben, 4°, 1 alfabétum 5 ív terjedelemben. 1629-ig terjed. e) Újra kitéve a Pethő Gergely

rum Greg. Pethö nomine et hoc adiecto titulo: Rövid Magyar Kronika recusa Cassou. an. 1729. 4. alph. I. pl. 3. explicit in an. 1626. f) *Andreas Spangar* eamdem Hungariae historiam pluribus appendicibus locupletatam iteravit Cassou. an. 1734. in 4. plag. 22. et adiecta scriptorum Hungariae litteratorum Bibliotheca, ibidem an. 1738. 4. alph. 1. plag. 16. g) *Ioannes Kováts* quoque Zrinio-Pethöianum Hungariae Chronicon pro lubitu a se interpolatum vulgavit Poson. an. 1742. in 4. Sed vti Spangarus ita nec Kovátsius ab aculeatis semet abstinerunt dicteriis, quod in Historiarum scriptoribus cordatiores viri minime ferendum esse merito censent. h) *Lisznyai Pál Chronikája* a' Magyarok dolgairól. Debreczen. 1692. 12. i) *Francisci Nadasdi*, Comitum, Mausolaeum Regum et Ducum Hungariae Norim. an. 1664. in fol. Latine editum *Alexius Horányi* Hungaricae consuetudini nuper tradidit sub titulo: A' Magyar Ország Királyainak és Kapitányainak emlékeztető koporso 'épülete. Budae absque indicio anni in 4. alph. 1. plag. 12. k) *Ladislaus Listius* in *Magyar Márs*, seu descriptione cladis Mohatsianae Hungarica, Vien. an. 1653. in fol. edita, Regum Hungariae laudes ab an. Christi CDI. ad an. MDCLI. ibidem in adsuto Tractatu plag. II. Rhythmis Hungaricis decantavit,

nevet és Rövid Magyar Kronika címmel látva el, újryomták Kassán, 1729. 4. 1. alfabétum 3 ív terjedelemben. 1626-tal végződik. f) Spangár András több függelékkal gazdagítva adta ki újra ugyanezt a magyar történetet Kassán, 1734. in 4. 22 íven, és hozzátéve a *Scriptorum Hungariae litteratorum Bibliotheca*-t, ugyanott 1738-ban 4. 1 alfabétum 16 ív terjedelemben. g) Kováts István is közzétette Pozsonyban, 1742-ben, in 4. tetszése szerint átfestve, a Zrinyi-Pethő-féle magyar történetet. De miként Spangár, úgy Kováts sem tartotta vissza magát a tüskés odamondásoktól, amit az értelmesebb emberek a történetíróktól joggal tartanak tűrhetetlennek. h) Lisznyai Pál *Chronikája a' Magyarok dolgairól*. Debrecen 1692. 12. i) Nádasdi Ferenc gróf Nürnbergben 1664-ben, in folio latinul kiadott *Mausolaeum Regum et Ducum Hungariae*-ját Horányi Elek magyarra fordította nemrég ezzel a címmel: *A' Magyar Ország Királyainak és Kapitányainak emlékeztető koporso épülete*. Budán, évszám nélkül, 4°-en. 1 alfabétum 12 ív terjedelemben. k) Liszty László a Bécsben, 1653-ban in folio kiadott *Magyar Mársban*, azaz a mohácsi vereség magyar előadásában, s ugyanott a hozzácsatolt 11 íves *Tractatusban* a magyar királyok dicső tetteit énekelte meg magyar versben 401-től 1651-ig.

ATICVLVS XLIX.

ZIEGLER (*Andreas*) Zieglerianum nomen ne hodie dum oblitteratum est in Transilvania, Christianus enim *Ziegler* in Ecclesia Cibiniensi curio sacer, eiusdemque Capituli Decanus est, ante eum in exordio labentis seculi *Martinus Ziegler*, primum gymnasii Coronensis Rector, tandem Prasmarinus et mox Brenndorffensis parochus memorabilia Barcensia collegit, et in Mscto reliquit sub tali titulo: *Virorum coronae illustrium vita, honores, mors, ab an. 1549. ad an. 1687. et amplius. Congessit Martinus Ziegler Coronensis.**) A Martino Zieglero profecta fuisse nouimus 1) *Antiquitates Transilvaniae ex lapidum inscriptionibus et numis antiquis variis observationibus Historico-Criticis explicatas.* 2.) *Inscriptiones ad moenia Coronae urbis*

Cc 2

ad-

*) In hoc Mscto Mart. Ziegleri codice, vitas, honores et mortes virorum Coronae illustrium complexo talia legi obseruauimus ad an. 1661. d. 14. *Septembr. obiit excellentissimus atque doctissimus Dominus Hegenetius Trostfried, Physicus Coronensis ordinarius, natione Germanus Görlixensis.* Medici huius Coronensis Trostfriedii memoriam praeterea nobis conseruauit Io. Dau. Rulandus, Med. Doct. Posoniensis, qui dum Pharmacopaeam suam nouam Leutschouiae an. 1644. in 8. recusam Eidem dono mitterat, quae hungarice quoque iam versa legitur, talia manu propria inscripsit: *Praestantissimo viro Domino Trostfriedio Hegenetio, p. t. Medico Coronensi, sitoque fido conuictori, Coronam mittit author.*

XLIX. CIKK

ZIEGLER ANDRÁS. A Ziegler név még ma sem ment feledésbe Erdélyben. Ziegler Keresztély ugyanis a szebeni egyházközség papja s az ottani káptalan dékánja, előtte pedig a jelen század elején Ziegler Márton volt előbb brassói gimnázium-igazgató, aztán meg prázsmári, majd brenndorffi pap, aki barcasági nevezetességeket gyűjtött össze és hagyott hátra maga után latinul, ezzel a címmel: „Brassó híres embereinek életrajzai, tisztségei és halála 1549-től 1687-nél is tovább. Gyűjtötte a brassói Ziegler Márton.* Tudtommal Ziegler Márton szerzeménye 1. az *Antiquitates Transilvaniae ex lapidum inscriptionibus et numis antiquis variis observationibus Historico-criticis explicatae.*

2. *Inscriptiones ad moenia Coronae urbis adscriptae,*

* Ziegler Mártonnak ebben a híres brassói polgárok életrajzait, tisztségeit és halálát magába foglaló kéziratos kódexében ez olvasható 1661. szeptember 14-ről: „Meghalt a kitűnő, tudós Hegenetius Trostfried, a fajára görlitzi német, brassói rendes fizikus úr.” Ennek a brassói orvosnak, Trostfriednek, az emléket még Ruland János Dávid pozsonyi orvosdoktor is megőrizte nekünk, aki amikor Lőcsén 1644-ben 8°-en kinyomtatott *Pharmacopaea nová-ját*, amely most már magyarra fordítva is olvasható, aján-dékba küldte neki, ezt írta be saját kezével: „A kiváló Hegenetius Trostfried úrnak, a teljes című brassói orvosnak, az ő jó kenyerespajtásának, küldi Brassóba a szerző.”

adscriptas, in 4. Nostrum vero Andream Ziegler, Medicum, patria Coronensem, dum apud exteros studiis nauaret operam, et artem excoleret salutarem, talia comperimus publicasse.

O P E R A

- 1) *De corpore humano exercitatio decima, quae agit de sensuum externorum et vocis atque sermonis instrumentis propriis.* Praeside Gregorio Horstio, Philos. et Med. Doctor. Cal. Nov. Viteb. an. 1606. in 4. plag. 2. Dedicata est Danieli Reipchio, Pastori Weidenbachensi; Petro Fronio, pastori Prasmariensi, et Bartholomaeo Sigero, pastori Zeidnensi.
- 2) *Disputationum medicarum XV. de signis prognosticis,* eodem Praeside, d. XV. Mart. ibidem an. 1607. in 4. plag. 5. Oblata est Andreae Hermelio, Archidiacono Coronensi, nec non Io. Scharkangero, gymnasii patrii Rectori.
- 3) *Theses medicae, de cordis ventriculi mordente dolore, et colica passione;* de quibus — — praeside Ernesto Hettenbachio, Phil. et Med. Doct. ac Pr. P. disputabunt testimonium profectus sui in arte Hippocratica accepturi M. *Ambrosius Rhodius Mathemat.* Pr. P. *Ioannes Palemonius,* Magdeburgicus; *Andreas Zieglerus,* Corona-Transiluanus, d. X. Aug. Vitteb. an. 1610. in 4. plag. 2½. NB. *Rhodius* disputat de Cardi-
algia, seu sto-

machi

in 4. A brassói születésű Ziegler András orvos honfitársunk pedig azalatt, míg külföldön végezte tanulmányait és elsajátította a gyógytudományt, tudtommal a következő munkákat tette közzé:

M Ű V E I

1. De corpore humano exercitatio decima, quae agit de sensuum externorum, et vocis atque sermonis instrumentis propriis. Horst Gergely bölcselet és orvosdoktor elnöklete alatt. Vittebergae an. 1606. november 1. in 4., 2 íven. Ajánlva van Reipchius Dániel weidenbachi, Fronius Péter prázsmári és Siger Bertalan feketehalmi lelkipásztornak.
2. Disputationum medicarum XV. de signis prognosticis, ugyanannak az elnöklete alatt, ugyanott 1607. március 15-én in 4., 5 íven. Hermelius András brassói esperesnek és szülővárosa gimnázium-igazgatójának, Scharkanger Jánosnak ajánlva.
3. Theses medicae, de cordis ventriculi mordente dolore, et colica passione, Mindezekről Hetttenbach Ernő bölcseleti és orvosdoktor, valamint nyilván. tanár elnökletével vitát állnak az orvostudományban tett előhaladásuk bizonyítványának elnyerése végett Rhod Ambrus mester, a matézis nyilván. tanára, a magdeburgi Palemon János; az erdélyi Brassóból való Ziegler András 1610. augusztus 10-én Wittenbergben. Megj. 4° alakban 2 és 1/2 íven. Megjegyzés: Rhod a cardiálgjáról vagyis a gyomor kízó fájdalmáról és

machi mordente dolore, eiusque curatione.
*Palemonius de Colica Passione, Zieglerus denique
 de Curatione.*

ARTICVLVS L.

V' A R A D J (*Matthias*) Posteaquam non humanioribus solum disciplinis, sed sublimioribus etiam scientiis in Patriae scholis tradi solitis animum excoluisset, amicorum ac praesertim *Paulli Beldi*, illustrissimi viri, communis tum litterarum in Transilvania Maecenatis opibus subleuatus, in oras Batauas tamquam in apertum campum an. 1665. excurrit, ibi liberaliore et concitatore cursu ad laudem contendens. Multi tum Traiecti ad Rhenum, quo se primum musis seuerioribus litaturus receperat, morabantur nationis Hungaricae viri iuuenes, elegantiorum disciplinarum fama conspicui; optato ibi rerum successu beatus, atque in musarum sinu placide conquiescens, singulare ingenii sui monumentum, de Votis inscriptum, elucubrauit; anno postero, qui fuit sexagesimus sextus, in vicinam studiorum vniuersitatem Lugduno-Batauam, quum sublimiora semper adpeteret, pedem promouit, in hac musarum sede dum aliquamdiu, ita libello Academiae memoriali, quem protocolium vocamus, adtestante, cum reliquis popularibus, *Andrea Katona, Andrea Selleyi, Ioanne Köpeczi, Mart. Dési, Mich. Sárpataki, Mich. Szent Györgyi, St. Eszéki, et Stephano Pataki*, prae-

annak gyógykezeléséről áll vitát. Palemon a görcsös fájdalomról, végül Ziegler a gyógyításáról.

L. CIKK

VÁRADI MÁTYÁS. Miután nemcsak a klaszikus tantárgyakban, hanem a szülővárosában rendszeresen tanított magasabb tudományokban is kiművelte elméjét, barátainak, főleg pedig a fényesnevű Béli Pálnak, az erdélyi tudomány akkori szíves mecénásának a támogatásával Hollandiába sietett 1665-ben, mint valami nyílt mezőre, hogy ott szabadabb és gyorsabb iramban versenyezhesen az elsőségért. Utrechtben, ahová először húzódott a komolyabb tudományok hallgatására, akkoriban sok olyan magyar nemzetiségű fiatalember tartózkodott, aki kivált a széptudományokban szerzett hírével; megszerezve ott a kívánt haladást és békén nyugodva a múzsák ölében, tudományának nagyszerű bizonyosságát alkotta meg *De votis c.* művében. A következő évben, hatvanhatban, a szomszédos leydeni egyetemre ment, mert mindig a magasabbra törekedett. Miután a természettől nyert nagyszerű tehetségét az akadémia emlékkönyvének a tanúsága szerint, amelyet protokollumnak nevezünk, a különféle iskolai gyakorlatokkal jól megerősítette és fölkészítette, többi honfitársával, Katona Andrással, Sellyei Andrással, Köpeczi Jánossal, Dési Mártonnal, Sárpataki Mihállyal, Szentgyörgyi Mihállyal, Eszéki István-

claram illam indolem, quam a natura nactus est, variis exercitationibus scholasticis egregie firmasset ornassetque, anno sequente 1667. nomen suum albo academiae Frisiorum Franequeranae inseruit, ibi triennii fere spatio, quos in sublimiori studiorum curriculo emetiendo nactus fuerit e popularium suorum numero commilitones, eos nominum dumtaxat tenus commemorare, e re nostra quodammodo esse duximus: *Martinus Szilágyi, Paullus Csekei, St. Teremi, St. Báthori, Gerhardus Kabai, Andr. P. Liszkai, St. K. Szönyi, Mich. Szoboszlai, Thomas Gyarmati, Paul. Sallai; Georg. Szigeti, Andr. Sz. Mihályi, Paul. Szepsi, Io. Manyoki, Sam. Szoboszlai, Nic. Kölgyesi.* Dum loci huius celeberrimorum id aetatis medicorum quoque consuetudine et doctrina fuisset vsus, tantum operae laboris atque industriae in arte salutari vir solertissimus insumpsit, vt solemniter lauro atque Doctoris Medicinae Insignibus, edito prius non vulgari eruditionis specimine, donaretur, et mox in patria peruagatam eruditi non minus quam felicitatis Medici famam consecutus, vtilissimi patriae ciuis nomen plurimis annis egregie tueretur, et simul verbi diuini Praeconis in Ecclesia Sicularum Kezdi-Vásárhelyienses partes in se susceptas singulari feruore ac integritate ad finem vsque vitae expleret.

nal és Pataki Istvánnal együtt, a következő évben, 1667-ben a frieslandi Franeker akadémiájának az anyakönyvébe írta be a nevét. Hogy itt a tudományok magasabb pályájának a megfutása közben kitüntetést nyert honfitársai közül pályatársakul, azokat legalább név szerint megemlíteni valahogy célszerűnek látom a magam szempontjából: Szilágyi Márton, Csekei Pál, Teremi István, Báthori István, Kabai Gellért, Liszkai P. András, Szőnyi K. István, Szoboszlai Mihály, Gyarmati Tamás, Sallai Pál; Szigeti György, Szentmihályi András, Szepsi Pál, Mányoki János, Szoboszlai Sámuel, Kölgyesi Miklós. Mivel a város akkori nagyhírű orvosaival társalogva is sokat tanult, annyi munkát, fáradságot és igyekezetet fejtett ki ez az okos ember az orvostudomány megszerzésében, hogy miután nem mindennapi tudományának bizonyítékát adta, ünnepélyesen kapta meg a babért és az orvosdoktori jelvényeket, majd pedig hazáján végigjárva, a nem kevésbé tudós, mint szerencséskezű orvos hírére nyerte el s hazája leghasznosabb polgárának a nevét viselte méltán sok éven át, egyúttal azonban a kézdivásárhelyi székely egyházközség istenige-hirdetőjének elvállalt munkakörét is páratlan buzgalommal és feddhetetlenséggel töltötte be élete fogytáig.

O P E R A

- 1) Disput. Theolog. Praeside Essenio. *De Votis*. Traiecti ad Rhen. an. 1666. in 4.
- 2) Disput. inaug. medica pro Gradu Doct. in Medic. *De Phthisi*. Franequerae an. 1669. in 4.
- 3) *Egő szövetnek, avagy ragyogó Fáklya, melynek tündöklő világossága a N. Bál Istennek oltára alá rejtetett lelki fertelmességet, és á he't Hegyeken fekvő Antikristus Seregének Isten nyája közzül való kiszakadását ki mutattya*. Franeq. an. 1668. in 8. Liber hic pro genio seculi superioris conscriptus, nuncupatus est Magnifici olim Paulli Béldi de Uzon, Consilarii, Exercitus Transiluanici Ducis, Comitatus Szolnok interioris Comitatus, trium sedium Siculicalium supremi Iudicis Regii honoribus, qui ex Susanna Vitéz, vxore, Clementem et Daudem, nec non Susannam, Paulo Vesselényi elocatam, suscepit liberos.

*Supplementa ad Biographiam Medicor.
Hungar. et Transilu. Centur. I.*

In Artic. 55. MANARDVS Ad vitam Io. Iac. Manardi, Wladislai II. et Ludouici II. Regum Physici illustrandam iuuabit spicilegii loco adiecisse, eum omnium fere optume, vt equidem opinor, atrocis morbi gallici originem, naturam, et curandi methodum, Epistolarum medicinalium Basil. anno 1549. in

M Ű V E I

1. Teológiai értekezés Essenius elnökleétvel. De votis. Utrechben, 1666. in 4.
2. Orvosavató értekezés az orvostudomány doktori fokozatának elérése végett. De Phthisi. Franekerben, 1669. in 4.
3. Egő szövetnek, avagy ragyogó Fáklya, melynek tündöklő világossága a N. Bál Istennek oltára alá rejtetett lelki fertelmességet és a hét Hegyeken fekvő Antikristus Seregének Isten nyája közzül való ki szakadását ki mutattya. Franekerben, 1668. in 8. Ez a múlt század szellemében írt könyv az akkor még nagyságos uzoni Béli Pál tanácsosnak, az erdélyi hadsereg vezérének, Belső-Szolnok megye főispánjának, a három székelly szék fő királybírájának a tiszteletére van ajánlva, akinek felesége, Vitéz Zsuzsanna, Kelemen és Dávid nevű gyermekeket szült, meg Zsuzsannát, aki Vesselényi Pálnak lett a felesége.

*Kiegészítések Magyarország és Erdély orvosai
életrajzának első száz cikkéhez*

Az 55. cikkhez. M A N A R D U S Ioannes Iacobus Manardusnak, II. Ulászló és II. Lajos királyaink fizikusának az életrajzához tarlókalász-csokorként célszerű hozzátenni, hogy a maga korában — az én véleményem szerint — szinte a legeslegjobban ő fejtette ki a szörnyű franc eredetét, természetét és gyógyításmódját fólió méretű Epistolae

fol. edit. Lib. VII. Epist. q. Lib. XIV. Ep. 4. Lib. XVII. Epist. 3. 5. Lib. XIX. Epist. 4. Lib. XX. Epist. 1. aetate sua explicuisse: dum enim in exitu seculi XV. *luem hanc veluti multicipitem hydram ad coërcenda humani generis delicta in nos grassari permisisset*, atque hydrargyrum in ea debellanda spem curamque Medicorum subinde elusisset, *Ebeni indici decocto*, singulari lege a se parari solito, euentu prosperrimo curari posse omnium primus Medicis Academiae Cracouiensis auctor fuit, atque inter ceteros Episcopi Cracouiensis, Posonii et Viennae sibi noti, et ope argenti viui male curati exemplo confirmavit. Ergone infamem isthunc morbum, luem gallicam vocatum, in nostris quoque his Pannoniarum oris, atque vicinis, aevo Manardi, archiatri nostri, grassatam fuisse dixerimus? luculentissime sane id ex laudatis eius epistolarum medicinalium Libris intelligitur, et tantopere populares nostros teterrimum morbum hunc extimuisse, vt in librum diuinorum officiorum Ecclesiae Strigoniensis formulam *Missae de B. Iob contra morbum gallicum* legamus an. 1512. insertam fuisse, quo nimirum Manardus noster Ferreria in Aulam Wladislai Regis Budam aduocatus est, ita titulum vetustus codex in fronte gerit: *Missale secundum chorum almae Ecclesiae Strigoniensis, in fol. sic vero explicit: Venetiis accuratissime impressum in aedibus Petri Lichtenstein Coloniensis germani. Impensis Urbani Kaym librarii Budensis anno virginiei partus 1512. die 3. Augusti. Haec*

in

medicinales-ának Bazelban 1549-ben kiadott VII. könyvében a 2., XIV. könyvében a 4., XVII. könyvében a 3. és 5., XIX. könyvében a 4. és XX. könyvében az 1. levélben. Mikor ugyanis a XV. század végén „az emberi nem vétkeinek a büntetésére ránk eresztette (ti. Isten) ezt a ragadós nyavalyát, mint valami sokfejú sárkányt” és legyőzésében a higany közben-közben csúffá tette az orvosok reményét és munkáját, legelsőnek írta a krakkói egyetem orvosainak, hogy az általa nagyszerű módon előállított rendes indiai ébenfafőzetel igen sikeresen gyógyítható, és ezt többek között az általa Pozsonyban és Bécsben megismert krakkói püspökön, akit nem tudtak meggyógyítani a higannyal, be is igazolta. Azt mondhatnánk hát, hogy ez a gyalázatos nyavalya, amelyet francnak hínak, nálunk Magyarországon és szomszédságában is szedte áldozatait Manardus főorvosunk korában? Ugyanis ez érthető világosan *Epistolae medicinales c. könyveiből*, meg hogy honfitársaink annyira féltek ettől az undok betegségtől, hogy az esztergomi egyház istentiszteleti könyvébe belevették 1512-ben a Szent Jób-mise szövegét a franc ellen, amely évben hívták meg ti. a mi Manardusunkat is Ferrarából Ulászló király udvarába Budára. Ennek a régi kódexnek a címlapján ez olvasható: „Az esztergomi szentegyház kar-imája szerinti misekönyv” fólió alak, vége pedig így szól: „Igen gondosan nyomtatták Velencében a kölni németnek, Lichtenstein Péternek a nyomdájában, Kaym Orbán budai könyvkereskedő költségén, a Szűz fiának 1512.

in *Secretis* leguntur: *Hostias tibi Domine dicatas placatus assume; vt intercedente paciente Iob cum omnibus sanctis tuis: ulcus pessimum a supplicibus tuis remoue: vt restituti pristinae sanitati te digne possint laudare. Per Dominum etc.* Repetitum ibidem est idem *Missale Strigoniense* in 4. cum *Missa beati Iob contra morbum gallicum*, et adiunctum in ordine officium de S. Rocho contra pestilentiam, eodem *Petro Lichtenstein editore*. *Impensis* vero Stephani Hekel de Riuulo Dominarum (Nagy-Bánya hungarice) *Librarii Budensis an. 1513. die 4. Ianuar.* Iteratum ibidem cum adnexa *Missae Iobi formula*, eodem et formato, et editore, anno et die, *impensis* vero *Vrbani Kaym librarii Budensis*. Hoc definito potissimum tempore infamem hunc morbum Hungaros maximopere metuisse eo in primis colligas indicio, quod *Missalium*, prioribus annis editorum, exemplaria nullam antea illius faciant mentionem; primum eorum, quae nobis sollicite indagantibus innotuerunt, in 8. formatum sic explicit: *Venetiis accuratissime impressum arte Lucae Antonii de giunta florentini, impensis* vero *Ioannis Paep librarii Budensis anno Domini 1507. 16. Kal. Octobr.* Alterum verbis his concluditur: — — *secundum almae Ecclesiae Strigoniensis chorum bene reuisum et fideli studio emendatum. Impressum Venetiis per Ioannem Emericum de Spira anno salutiferae incarnationis domini nostri Iesu Christi 1495. prid. Kal. Novembris.* Tertium, regnante Matthia Coruino Rege, *ad vsum Ecclesiae Strigoniensis Norimber-*

évében augusztus 3-án.” A secretájában ezt olvashatjuk: „Fogadd, uram, kegyesen a neked ajánlott áldozatokat, hogy, a béketűrő Jóbnak és összes szentjeidnek a közbenjárására elmúljon könnyörgő híveidről a legcudarabb fekély és visszanyerve régi egészségüket, méltán dicsérhessenek téged. A mi Urunk stb.” (ford.). Újra kiadták ezt az „esztergomi misekönyvet” 4°-en Szent Jób miséjével a franc ellen és hozzátették utána Szent Rókus miséjét a pestis ellen, ua. Lichtenstein Péter kiadásában, de Nagybányai (latinosan: de Rivulo Dominarum) Hekel István budai könyves költségén, 1513. január 4-én. Másodszor adták ki ugyanott a Jób-mise szövegével, ua. alakban, évben és napon s ua. kiadó útján, de Kaym Orbán budai könyves költségén. Hogy a magyarok leginkább ebben a meghatározott időben félték legjobban ettől a gyalázatos betegségtől, azt főleg abból lehet következtetni, hogy az előző években kiadott misekönyvekből egyik példány sem tesz említést róla. Egy 8° alakú példány, amelyet buzgó kutatással fődöztem föl, így végződik: „Velencében nyomtatták igen gondosan a flórenci Giunta Lukács Antal tudománya szerint, de Paep János budai könyves költségén az Úr 1507. évében szeptember 15-én” (ford.). A másodiknak a végszavai így szólnak: „— —” az esztergomi szentegyház káptalanja szerint jól átvizsgálva és igaz buzgalommal kijavítva. Nyomtatta Velencében Ioannes Emericus de Spira urunk Jézus Krisztus üdvözítő megtestesülésének 1495. évében október 31-én” (ford.). A harmadik Hollós Mátyás király uralkodása alatt „az esztergomi egyház használatára

gae anno 1484. per Antonium Koburger. Quartum ad vsum chori almae Ecclesiae Quinque-ecclesiensis. Venetiis impensis Ioannis Paep Librarii Budensis, anno 1499. VIII. Kal. Maii. Denique omnibus his antiquius et litteris Gothicis anno Domini MCCC-LXXX. in fol. corio pergameno inaratum, in Ecclesia principe Cassouiensi, D. Elisabethae, Andreae II. filiae dicata hodiedum adseruatum, quod sic incipit in folio lacero: *Sabbathis diebus de dominica Gloria in Excelsis etc. Sequitur Missa de S. Nicolao. Statuit. Tandem orationes sacerdotis ante Missam: summe Sacerdos etc. mox rubrica talis subnexa: Sub anno domini MCCCLXXIX. currebat c. pro Ira renovāonis, et computantur hore renouāois ab aurora. Item nō: quod singulis anis variatur Ira renouāonis in alfabeto ab a computando ad r. adtextum est codici Mscto Kalendarium tali praefixo carmine: Principium Iani sanxit tropicus cap'corni etc. Sed nulla in recensitis his quinque codicibus vetustioribus Hungariae sacris facta morbi gallici mentione: non absimiliter tacet de eo Missale quoque, in scriniis nostris delitescens splendidissimum, de tempore et sanctis secundum Rubricam metropolitane ecclesie Salczeburgensis cum omnibus suis requisitis, in officina Georgii Stuchs ex Sultzbach ciuis Nurnbergen. expensa Io. Ryman impressum. Idib. maji anni ab incarnatione Messie 1505. finitum constans fol. 252. cum adiecto ad calcem Canone Missae, corio pergameno vncialibus litteris Gotthicis impresso, in fol. prae primis vero sequioris aevi codices cuius-*

cemo-

(ti. készült) Velencében Ioannes Paep budai könyvtáros költségén, 1499-ben április 24-én.” Végül mindezeknél ősbibb az a gótikus betűkkel az Úr 1380. évében pergamenbőrre írt, fólió méretű példány, amelyet mindmáig a II. András lányának, Szent Erzsébetnek tiszteletére szentelt kassai főtemplomban őriznek, s amely így kezdődik egy elrongyolódott lapon: „Szombatokon, vasárnapokon Gloria in Excelsin stb. Következik: Szent Miklós miséje. Statuit.” (ford.). Aztán: „A pap imádságai mise előtt: Summe sacerdos stb.” (ford.), majd meg utána ez a rovat: „Sub anno Domini MCCCLXXIX. currebat c. pro littera renovationis, et computantur hore renovationis ab aurora. Item numero quod singulis annis variatur littera renovationis in alfabeto ab a. computando ad r.” Egy naptár van hozzákötve a kéziratós kódexhez, elején ezzel a verssel: „*Baktériű szabja meg azt, mikor indul az ujj év*” (ford.) stb. De Magyarországnak ebből az itt ismertetett öt régi szent iratából egyikben sincs egy szó sem a francról. Éppen így hallgat erről az én szekrényemben szerénykedő gyönyörű misekönyv is, amelynek az évszakos és a szentekről szóló miséi a salzburgi érsekiség előírásához igazodnak, s amely Ryman János költségén Sulczbachi Stuchs György nürnbergi polgár nyomdájában készült minden kellékével együtt, 252 fólió lapból áll és a Messiás megtestesülésétől számított 1505. év május 15-én hagyta el a sajtót a végéhez csatolt s nagy, vastag gótikus betűkkel pergamenbőrre nyomtatott, fólió méretű misekánonnal együtt, de főleg hallgatnak erről az

cemodi ecclesiarum sacri, vt ipsum quoque e. gr. *Romanum*, quod tenemus, ex *Decreto Concil. Trident. restit. et Pontif. Pii V. iussu Antverp. 1598. in 4. edit.* Ast prostat interim tamen apud nos *Missale secundum chorum Patauiensem (Passau) tam de tempore quam de sanctis ordinatissime dispositum et emendatum, quod Ioannes Vinterburger ciuis viennensis impressit et feliciter finiuit anno Christi 1509. mense Ianuar. die 29. in Vienna Pannonie.* Ex codice hoc Passauensi in 4. formato existimamus e fol. 260. depromptam fuisse *Missam beati Iob contra morbum gallicum*, quam libris diuinorum officiorum Strigoniensibus an. 1512. et 1513. insertam fuisse superius statim retulimus; quandoquidem *Missam Iobi Passauensem cum Hungaricis ex asse, ne littera quidem demta, conuenire deprehenderimus.* Inter cetera *Missalia* nobis obvia, duo praeterea *ordinis Praedicatorum (Dominicanorum)* in 4. formata, arte et impensis *Luce antonii de giunta florentini in clarissima et amplissima Venetiarum vrbe impressa*, obseruare licuit; alterum anno salutis 1506. per venerabilem Patrem *From Albertum Castelanum Venetum Ord. Praedicatorum reuisum correctum et emendatum*; alterum anno 1512. 16. Kal. April. *ibidem* editum: in vtroque quidem horum codicum exemplari recitatur *Missa de S. Iob. Propheta*, sed diuersis prorsus verbis concepta est ab ea, quam vel in Passauensi, aut Strigoniensibus nostris legi monuimus exemplaribus; id vel solo *secretorum* exemplo hic iam a nobis

exscri-

efféle régibb kori egyházi szent könyvek, mint pl. maga a tridenti zsinat határozata szerint helyreállított és V. Pius pápa rendeletére Antwerpenben 1598-ban 4°-en kiadott római misekönyv is, amely a kezemben van. De mellesleg mégis kéznél van nálam egy, „az év-szakos és a szentek tiszteletéről szóló miseszövegeiben a passai kar-ima szerint igen szépen elrendezett és kijavított misekönyv”, amelyet „Vinterburger János bécsi polgár nyomtatott ki és fejezett be szerencsésen Krisztus 1509. évében január 29-én a pannoniai Bécsben” (ford.). Azt hiszem, hogy ennek a 4°-re formált passai kódexnek a 260. lapjáról vették Szent Jób miséjét a franc ellen — amelyről följebb említettem, hogy be volt véve az 1512-es és 1513-as esztergomi misekönyvbe —, mert a passai Jób-miséről megállapítottam, hogy a magyar Jób-misékkel tökéletesen, betűről-betűre egyezik. Egyébként még két elem kerülő, 4°-re formált predikátor-rendi (domonkos) misekönyvet volt módom szemügyre venni, „amelyet a flórenci Giunta Lukács Antal mesterségével és költségén készítettek a híres és hatalmas Velence városában” (ford.). Az egyiket „a megváltás 1506. évében a tisztelendő velencei Albertus Castelanus páter dominikánus testvér által ellenőrizve, javítva és hibátlanítva” (ford.), a másikat „1512-ben március 17-én ugyanott” (ford.) adták ki. Mind e két kódexpéldányban olvasható ugyan a „Szent Jób próféta miséje”, de egészen másképp fogalmazva, mint abban a misében, amely — mint mondtam — akár a passai, akár a mi esztergomi példányainkban olvasható. Ez akár az itt általam mindjárt idézendő secreta-

exscribendo fiet manifestissimum: *Suscipe Domine propitius hostias, quibus beati Iob meritis te placari voluisti; et nobis salutem corporis et animae potenti pietate restitue. Per Dominum etc.* Iam vero haec et alia plura a notissimo Rev. Bernh. Sannigio in Collectione seu apparatu suo Venet. an. 1764. in 8. plag. 14. edito, ad leniendas corporis aegritudines passim commendata remedia, modone votiuo aut curatiuo vel etiam praeseruatiuo vsurpanda sint proposita, edisserere nobis haudquaquam licet, quum in breui labore modum tenendum esse probe sciamus. Verbo nouissime sufficiat monuisse varias *Manardi* nostri epistolarum medicinalium editiones, non sine mendo olim a nobis indicatas, ex *Christ. Wilh. Kestneri Biblioth. Medic.* Tom. II. pag. 291. cognosci; effigies vero ligno cuproque incisas ex *Moehsenii catalago Icon. clariss. Medicor.* Berol. an. 1771. in 4. edit. pag. 83. addisci posse omnium quam commodissime. Interim id quoque haud quaquam diffitendum fore existimauerim, hac *Manardi* nostri aetate *Budenses* coepisse paullo morosiores esse, *Georgium* enim quemdam loci bibliopolam vna cum libris quibusdam, qui haud publici essent saporis, igne exusserint, testibus *Abrah. Sculteti Annal. euang. et Schoelhornii Amoenit. Litter. Tom. VII.* pag. 97. atque ita referente *Sam. Timone* e Soc. Ies. Epitom. Rer. Hungar. ad an. 1523. *Sim. Grynaeum*, Bibliothecae Coruini-anae Praefectum, et scholae Budensis Professorem, in vincula coniecerint,

aegre

példából is ki fog derülni: „Fogadd, uram, kegyesen az áldozatokat, amelyekkel Szent Jób érdemeiért kiengesztelődni akartál, és hatalmas jószágoddal add vissza nekünk testi és lelki egészségünket. A mi Urunk stb.” (ford.). Hogy azonban ezeket a híres tisztelendő Bernhardus Sannigius által az ő Velencében 1764-ben 14 nyolcadrétű íven a test betegségeinek az enyhítésére kiadott *Collectio seu apparatus*-ában itt-ott ajánlott orvosságokat több más orvossággal együtt fogadalmi, gyógyítási vagy talán megelőzési módon kell-e használni, azt nekem egyáltalán nem lehet kifejtennem, mert jól tudom, hogy egy rövid munkában takarékosan kell bánni a szóval. Utoljára legyen szabad elég röviden megemlítenem, hogy Manardusunk *Epistolae medicinales*-ának a kiadásait, amelyeket nem hiba nélkül említettem annak idején, Kestner Keresztély *Bibliotheca Medicá-ja* II. kötetének a 291. lapjáról ismerhetni meg, fába és rézbe metszett képeit azonban Moehsenius Berlinben 1771-ben kiadott negyedréttű *Catalogus Iconum clarissimorum Medicorum*-ának a 83. lapján lehet a legjobban tanulmányozni. Mellesleg azt sem tarthatnám elhallgatandónak, hogy Manardusunk korában a budaiak kissé rigolyásabbak kezdtek lenni, ugyanis egy György nevű helybeli könyvest a közízlésnek meg nem felelő néhány könyvével együtt tűzzel égették el, mint azt Scultetus Ábrahám *Annales evangelici-je* és Schoelhorn *Amoenitates litterariae-ja* VII. kötetének a 97. lapja tanúsítja és ahogy Timon Sámuel jezsuita tudatja *Epitome Rerum Hungaricarum*-ában az 1523. évvel kapcsolatban, hogy Gryneus Simont, a Corvin-könyvtár igazgatóját s a budai iskola tanárát börtönbe vetették, ahonnan aztán csak igen bajosan tudott

aegre mox inde eliberandum. de quo Thomas Pope-Blount in censura Author. celebr. pag. 570. tales *Io. Sapid*i refert Iambos:

Quaeris, Simon Grynaeus ille quis fuit?
Attende, dicam — — — —
Talis Geometra, qualis Architas fuit,
Cognitionem habuit ut Atlas siderum, etc. —
Non Plinio Physice priores detulit,
Non cessit Hippocrati medendi indagine etc. etc.

Ob eiusmodi facinora Manardus noster, ut fuit defaecatissimi ingenii Medicus regius, epistolar. medicinal. Libr. II. Epistola 3. Budae in aula Regis Wladislai anno 1516. signata, Budenses, *Scythas veterno quasi obsitos*, merito compellauerat.

In Artic. 58. MISKOLCZI. Manualis Chirurgici Norriani ex sermone Theotisco in vernaculum factam translationem non Miskolczio, ut libri titulus monstrat, sed Clar. Iosepho Torkos, scholae Aug. Confess. addictorum Iaurinensis Rectori, nunc vero primario apud Sopronienses Ecclesiastae, debemus, egregius hic patriae nostri temporis polyhistor quibus praeterea scriptis luci publicae commissis rempublicam, patriae in primis, literariam nobilitauerit, e re nostra esse iudicauimus sequentem eorum hic adnectere catalogum:

1) *Ten-*

kiszabadulni. Őróla Thomas Pope-Blount a Censura Authorum celebriorum 570. lapján Iohannes Sapidus következő jambikus versét közli:

*Azt kérded, hogy ki volt a Gryneus Simon?
Figyelj, elmondom — — — — —
Olyan kiváló mérnök volt, mint Archytas,
s úgy ismeré egünk, mint Atlas ismeri stb. —
Nem tudta jobban egy fizikus se Pliniust
s nem verte meg gyógyászatban Hippokratész stb. stb.*

Az ilyesféle cselekedetek miatt nevezte méltán Budán 1516-ban, Ulászló király udvarában írt levelében, mely Epistolae medicinales-a II. könyvében a 3. számú, „szinte álomkórságba esett szittyák”-nak a budaiakat a mi tisztaeszű udvari orvosunk, Manardus.

Az 58. cikkhez. MISKOLCZI. A Manuale Chirurgicum Norrianum-nak németről magyarra való fordítását nem Miskolczinak köszönhetjük, mint e könyv címlapja mondja, hanem hírneves Torkos Józsefnek, akkor még a győri luteránus iskola igazgatójának, ma pedig a soproniak főlelkészének. Hogy hazánknak ez a jelenkori kiváló polihisztora még micsoda iratok közzétételével gazdagította a tudósvilágot, főleg a hazait, arra nézve hasznosnak látom itt közölni azok jegyzékét:

1) *Tentamen Theoriae ortus, vitae et interitus plantarum. Pars I. experimentalis.* Iaurini an. 1748. in 8.

2) *Dissertatio Historico-politica de Coronatione Sereniss. Mariae Theresiae cum supplemento Documentorum ad eam pertinentium.* Iaurin. an. 1742. et 1743. in 8. Recusa per Io. Georg. Schwandtnerum Tom. II. Scriptor. Rer. Hungar. in fol. aug. sed passim erronee, vt eruditissimus Auctor in Litteris ad nos Sempronio an. 1775. d. 13. Iul. exaratis aperte questus est.

3) *Dissertatio Politico-antiquaria de ferri candentis ordalio.* Iaur. an. 1744. 8. plag. 4.

4) *Sciagraphia historico-chronologica successionis et genealogiae Serenissimorum Principum et Regum Hungariae.* Iaur. an. 1745. 8. plag. 5. c. tab. 5.

5) *Schediasma geographico-historicum de Hungaris intra et extra Hungariam degentibus.* Iaurini, an. 1747. 8. plag. 6 ½.

6) *Aeorpata, siue excerpta iuuenilia ex Petri Petiti Dissertatione de Amazonibus, prout ea ad illustrandam veterum Hungarorum historiam conducere videbantur.* Iaur. an. 1749. 8. plag. 3.

7) *Commentatio Historico-antiquaria, siue Meletema antiquarium phylologico-historicum de veteri monumento sepulcrali Romano, Iaurinum inter et Comaromium invento.* Iaur. an. 1746. in 8. plag. 5. c. fig. aen. I. En eam Inscriptionem veteri huic Romanorum monumento insculptam, a Tollio Epistol. Itiner. VI. pag.

1. Tentamen Theoriae ortus, vitae et interitus plantarum. Pars I. experimentalis. Győrött, 1748. in 8.

2. Dissertatio Historico-politica de Coronatione Serenissimae Mariae Theresiae cum supplemento Documentorum ad eam pertinentium. Győrött, 1742. és 1743. in 8. Újra nyomtatta Schwandtner János György a nagyfólió méretű *Scriptores Rerum Hungaricarum* II. kötetében, de itt-ott hibásan, mint 1775. július 13-án Sopronból nekem írt levelében panaszolta el a tudós szerző.

3. Dissertatio Politico-antiquaria de ferri candentis ordalio. Győrött, 1744. 8. 4 íven.

4. Scia graphia historico-chronologica successione et genealogiae Serenissimorum Principum et Regum Hungariae Győrött, 1745. 8. 5 íven, öt ábrával.

5. Schediasma geographico-historicum de Hungaris intra et extra Hungariam degentibus. Győrött, 1747. 8. 6½ íven.

6. Aeorpata, sive excerpta iuvenilia ex Petri Petiti Dissertatione de Amazonibus, prout ea ad illustrandam veterum Hungarorum historiam conducere videbantur. Győrött, 1749. 8. 3 íven.

7. Commentatio Historico-antiquaria, sive Meletema antiquarum phylologico-historicum de veteri monumento sepulcrali Romano, Iaurinum inter et Comaromium invento. Győrött, 1746. in 8. 5 íven egy rézmetszettel. Íme itt van az a régi római síremlékbe vésett s Tollius által az

244. primum publici iuris factam, quam praeclarissimus auctor noster integro isthoc Commentario uberius illustrandam suscepit!

Scribit Tollius l. c. lapidem, qui hanc subministravit inscriptionem, an. 1654. inuentum esse inter Comaromium et Iaurinum Ill. Comit. Puchaimii, arcis Comaromiensis Praefecti industria, dum is ad resarciendos oppidi muros aliquot fossores eruendis dirutae quondam Urbis ruderibus immitteret. Quo tamen postea lapis hic sepulcralis deuenit, in hunc vsque diem ignoratur; at tegumentum eiusdem in loco quopiam qui meridiem spectat separato depositum, nec muro insertum, in veteri arce Corviniana Comaromiensi, eadem hac ipsa Graeca, quam vides, epigraphe-signatum, integrum et illaesum hodieum custoditur, alteri tantae

Epistolae Itinerariae VI. könyvének 244. lapján először közzétett fölírat, amelynek a bővebb ismeretetését vállalta a hírneves szerző ebben az egész értekezésben!

Tollius azt írja idézett munkájában, hogy azt a követ, amely ezt a fölírást szolgáltatta, 1654-ben találták Komárom és Győr között Puchaim gróf komáromi várkapitány közreműködésével, amennyiben a valamikor lerombolt város falainak a helyreállítására egypár földmunkást küldött a romok eltakarítására. Hogy azonban később hova került ez a sirláda, azt máig sem tudják. De még ma is őrzik a földőlapját egy délnek néző, elkerített helyen letéve, s nem a falba illesztve, a régi komáromi Hunyadi várban, ugyanazzal a görög fölírással ellátva, mint amely itt látható, teljes épségben és sértetlenségben, alája téve a közönség szemléletére egy szépen kifaragott, szakállas, palli-umos, köldökéig tisztán kivehető, bal kezében

tantae aequae molis operculo sepulchrali lapideo, effigie viri barbati et palliati ad umbilicum vsque eminentis, manu sinistra sphaeram tenentis, dextra pallium aptantis opere exsculpto, signato, et duabus eius extremitatibus litteris D. M. notato subpositum ab omnibus conspiciendum. Ab utroque duorum horum sepulchralium tegumentorum sibi inuicem impositorum latere in dicto arcis Coruini-anae loco visuntur grandes duae tumbae lapideae, quarum quia Inscriptiones *Reu. Gabr. Szerdahelyius in Celebrium Hungariae Urbium celebrioribus*, Tirnau. an. 1701. in 4. editis, candide pag. 16. profitetur, licet quavis ope connisus, se legere non potuisse, forte quod vir eruditissimus talia haudquaquam didicerit et auctor anonymus quidam in libro *Beschreibung des Donau Stroms* mendose exhibuerit, nos hic utramque integram proferimus. Posita a dextro latere Tumba haec habet.

MEMORIAE IVLI-
 AE EMERITAE QVAE VI-
 XITAN VALERIA MASC
 L ENIA FILIAE PISSIME

A sinistro vero quae haeret latere, eius epigraphen ut laudatus auctor anonymus, ita
 etiam

gömböt tartó, jobbjával palliumát igazító férfinak a képével díszített és a két végén D. M. betűvel ellátott ugyanakkora másik kőkoporsó födélnek. E két egymásra rakott koporsófödél két oldalán két hatalmas kőkoporsó látható a Hunyadi-vár említett helyén. amelyeknek a föliratairól tiszt. Szerdahelyi Gábor világosan kijelenti Nagyszombatban 1701-ben kiadott 4°-ú *Celebrium Hungariae Vrbium celebriora* c. művének 16. lapján, hogy bárhogy igyekezett is, nem tudta elolvasni, talán mert a nagytudományú férfiú ezt egyáltalán nem tanulta, egy ismeretlen nevű szerző pedig a *Beschreibung des Donau Stroms* c. művében hibásan mutatta be, azért én itt mind a kettőt közlöm teljes egészében. A jobb-oldalt fekvő koporsón az áll:

MEMORIAE IVLI-
 AE EMERITAE QVAE VI-
 XITAN ✠ VALERIA MASC
 L ENIA FILIAE PISSIME

A baloldalt fekvő sírláda föliratát az említett ismeretlen nevű szerző is, meg idézett munkája

etiam Tollius l. c. pag. 245. perperam descripserunt
ita quam rectissime illa legitur:

D.

M.

M. VAL. VALERIANI A LEG A
 IIII FL A VIXIT AN V X A LII
 ET M A VAL A VLPIO EQ A PV
 BL A FIL A VIXIT A AN A VIII. SIMV
 L A CONDIS A VL A PIA A PARA
 TIANE MARITO ET A FI A LIO
 ET ULPIA VALERIA FILIA

HEREDES F C A

Sed de Graeca operculi sepulcralis inscriptione nobis sermo omnis iam instituendus, quam primum *Tollius* in *Ausonio* suo pag. 789. et mox *Epist. Itiner. VI. pag. 244* publicauerat, *Henninius* observationibus, *Torkosius* vero integro *Commentario* illustrauerant: at omnes, tot virorum eruditorum pace dixerim, non sine mendo eam exhibuerunt, quia nemo eorum lapidem propriis lustrauerat oculis, *Tollius* enim ab amico subministratam accepit, quam *Henninius* et *Torkosius* errantem pressis secuti sunt pedibus. Duo a *Tollio* eiusque sequacibus commisi sunt errores, prior est, quod

Weszpr. P. II.

Dd

loco

245. lapján Tollius is helytelenül írta le. Ezt így kell helyesen olvasni:

D.

M.

M. VAL. VALERIANI ^ LEG ^
 IIII FL ^ VIXIT AN v X ^ LII
 ET M ^ VAL ^ VLPIO EQ ^ PV
 BL ^ FIL ^ VIXIT ^ AN ^ VIII. SIMV
 L ^ CONDITIS ^ VL ^ PIA ^ PARA
 TIANE MARITO ET ^ FI ^ LIO
 ET ULPIA VALERIA FILIA

HEREDES F C ^

De a koporsófüdél görög föliratáról, amelyet elsőnek Tollius tett közzé Ausonius-ának 789., később pedig Epistolae Itinerariae-ja VI. könyvének 244. lapján, Henninius megfigyeléseiben, Torkos pedig egy egész értekezésben írt le, egész eszmecserét kell folytatnom. Ám egyikük sem írta le — már engedelmet kérek ennyi tudós főtől — hiba nélkül, mert a követ egyikük sem látta saját szemével. Tollius ugyanis egyik barátjától értesült a föliratról, Henninius és Torkos pedig pontosan követte a tévúton járót. Tollius és követői két hibát követtek el. Az egyik az, hogy

loco genuinae lectionis ΠΑΛΜΥΡΙ pro M legerin K sic ΠΑΛΚΥΡΙ alter vero, quod terminationem primi vocabuli ΠΑΛΜΥΡΙΕΥ ad initium vocist sequentis transtulerint, et legerint ΕΥΨΥΧΕΙ, quum vero lapis iste in modum hunc notatus est characteribus ΠΑΛΜΥΡΙΕΥ ΨΥΧΕΙ ΜΕΤΑ ΠΑΤΡΟΣ. Vitiosam illam virorum eruditorum lectionem, nil mirum est, miras subsecutas fuisse, immo insulas forte etiam interpretationes, hic subticendas: misso itaque Tollii, Henninii, Torcosiique coelo critico, ipso lapide nobis praeunte, tamquam duce fidissimo, genuina inscriptionis lectio et interpretatio haec *παλμυριοῦ ψυχὴ μετὰ πατρὸς*. Latine versa vero sic: *Palmyrii anima cum Patre*, nam dialecto Aeolica et Dorica *παλμυριεν* legitur *παλμυριοῦ* et boeotice *ψυχει* denotat: *ψυχὴ*. Nec quisquam dixerit diuersam esse forte Tollianam illam a Nostra inscriptionem, quod ea superiori tumbae limbo, nostra vero operculi lateri insculpta exhibeatur: at vero simillimum cuique videri potest, dum Tumba haec a ruderibus protraheretur, et tegumentum firmo adhaereret illi vinculo non facile solubili, non multum fuisse amicum Tollii sollicitum, tumbaene limbus an contiguum operculi latus sit Graeca nostra inscriptione notatum, quam Tollius sibi oblatam, vertente mox tempore, supremo tumbae margini inscripsit pro suo arbitrio, certissimo sane indicio, quod operimentum tumbae in arce Comaromiensi Coruiniana delite-

scens

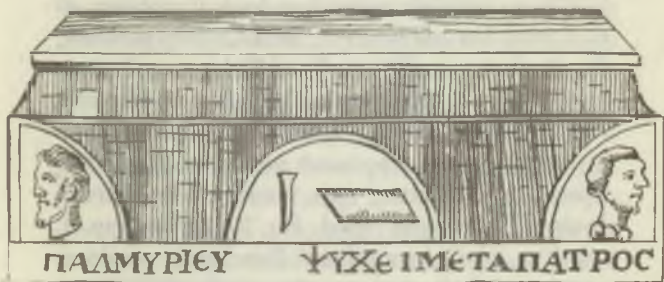
a ΠΑΛΜΥΡΙ helyes olvasásaként M helyett K-t olvastak, így: ΠΑΛΚΥΡΙ; a másik meg az, hogy az első szónak, a ΠΑΛΜΥΡΙΕΥ-nak a végét a következő szó elejéhez tették, és ΕΥΨΥΧΕΙ-nek olvasták, pedig a kövön a következő betűk olvashatók: ΠΑΛΜΥΡΙΕΥΨΥΧΕΙ ΜΕΤΑ ΠΑΤΡΟΣ. Nem csoda, ha e tudós emberek hibás olvasását különös, sőt talán sületlen fordítások követték, melyeket itt elhallgatok. Elmellőzve tehát Tollius, Henninius és Torkos bírálását, a pusztta kő útmutatása és megbízható kalauzolása szerint a fölirat helyes olvasása és fordítása a következő: *παλμυριοῦ ψυχή μετὰ πατρὸς*, ami magyarra fordítva így hangzik: Palmyrios lelke az apjával van. Eól és dór tájszólás szerint ugyanis a *παλμυριευ-τ παλμυριοῦ*-nak olvassák, a *ψυχει* pedig bojót nyelven *ψυχή-τ* jelent. Ne mondja senki se, hogy az a Tollius-féle fölirat talán nem azonos az enyémmel, merthogy az a sírláda felső szegélyére, az enyém meg a földél oldalára van vésve, de igen valószínűnek tűnhetik mindenki előtt, hogy amikor a sírládát kihúzták a romok közül, a teteje meg nehezen oldódó, szilárd habarccsal volt hozzáragasztva, nem sokat törődött Tollius barátja azzal, hogy a sírláda szegélye vagy földelének a vele összeérő oldala van-e ellátva azzal a mi görög föliratunkkal, amelyet Tollius, mikor egy idő múlva szeme elé került, kénye-kedve szerint a sírláda felső szélére írt, nyilván annak a határozott bizonyosságául, hogy a komáromi Hunyadi-várban rejtőzködő kőkoporsó földélnek mind a két végén, még-

scens in vtraque parte sua extrema, dextra quidem idem viri, sinistra vero idem feminae caput, in medio eandem litteram I. et eandem thecam cylindricam insculptam spectatoribus omnibus conspiciendam exhibeat, qualia Tollianae tumbae supremus margo I. c. manu artificis depictus monstrat. En iam ipsum memoratum toties tumbae Tollianae et Torkosianae operimentum, provt ex ipso lapide Romano in dicta arce Corviniana Comaromiensi hodie dum quiescente, summa, qua potuit, accuratione delineauimus!

Sed quis iam Oedipus interpres nobis indicauerit, quis hic fuerit *Palmyrius*, quem gens Aurelia aeterno suo hoc cohenestauit monumento? quantum coniectura adsequi licet, notum est Tacito praepimis et Vopisco testibus, *M. Aurelium Aurelianum* eum fuisse Romanorum Imperatorem, illum orbis Restauratorem, qui innumeras de singulis imperii sui hostibus reportauit victorias, ob quas pro more gentis a deuictis et missis sub iugum populis

pedig jobbról egy ugyanolyan férfifejet, balról meg egy éppen olyan nőfejet, középen pedig egy ugyanolyan I betűt és egy ugyanolyan hengerded könyvtokot láthat a néző közönség, mint amilyent az id. műben a Tollius-féle sírládának mesterkézzel rajzolt felső szegélye tüntet föl. Íme itt közlöm a Tollius- és Torkos-féle kőkoporsónak annyiszor említett födelét, ahogy azt az említett komáromi Hunyadi-várban mindmáig heverő római kőről magáról rajzoltam le a lehető legnagyobb pontossággal!

De ki az az Oedipus, aki megmondhatná nekünk, hogy ki volt az a Palmyrius, akit a gens Aurelia tisztelt meg ezzel az örökkétartó síremléssel? Amennyire következtetéssel rájöhethetünk, főleg Tacitus és Vopiscus műveiből tudjuk, hogy Marcus Aurelius volt az a római császár, a világnak az a helyreállítója, aki birodalmának az ellenségein egymás után számtalan győzelmet aratott, s ezért népe szokása szerint a legyőzött és leigázott népekről Gallicus,

Gallicus, Thracicus, Dardanius, Armenius, Albanus, Bactrianus, et aliis insignitus est cognominibus: ita dum Orientem quoque femineo pressum iugo, in iura Romanorum restituere vellet, Zenobiam aliquot praeliis vicit, Palmyram dominatricis feminae sedem, urbem in finibus Syriae sitam, et testibus Hallifaxio, Halleyio, Smithio, Baddano, Sellero, aliis, orbis vniuersi olim amplissimam et splendidissimam magnificentissimamque deditioe cepit, totam expilauit, Zenobiam in vincula coniectam in triumphum duxit, Palmyraenos iugum Romanorum detrectare volentes, altera quoque vice adgressus, ad interuentionem deleuit, eorum rempublicam euertit, Palmyrae templum ingentibus donariis auctum, vt et Romae *Deo soli* fundauit, socios Palmyraenorum, Persas, domauit, illis medicos Graecos, qui artem Hippocraticam profiterentur, submitit: ob illustrem itaque hanc de Zenobia, tumente fastu femina, Palmyraeque populis reportatam victoriam, *Palmyrium* fuisse cognominatum, quis iuerit inficias? merito Iunius Trebonianus apud Fl. Vopiscum cap. I. queritur, clarissimum hunc Principem, neminem graecorum latinorumque pro amplitudine rerum gestarum ita, vt est, in litteras misisse. Iam quum diuinos M. Aurelio Imperatori a senatu decretos fuisse honores, aurea argenteaque passim erecta monumenta probe omnibus constaret, inclita haec Aureliorum familia in oris Pannonicis quoque degens sum labenti tempore erga immortalem

hunc

Thracicus, Dardanius, Armenius, Albanus, Bactrianus és egyéb jelzőket kapott. Mikor aztán hasonlóképpen a nőuralom alá került Keletet is vissza akarta hódítani a római birodalomnak, Zenobiát legyőzte néhány csatában, Palmyrát, az uralkodónő székhelyét, mely szíriai város Halifax, Halley, Smith, Baddan, Seller és mások szerint az akkori egész világ legnagyobb, legdicsőbb és legpompásabb városa volt, hódolásra kényszerítette, teljesen kirabolta, Zenobiát megkötözve diadalmenetére hurcolta, a római igát lerázni akaró palmyraiakat újra megtámadta, egy szálíg kiirtotta, államukat megsemmisítette, Palmyrában és Rómában roppant adományokkal gazdagított templomot alapított a napistennek, a palmyraiakkal szövetséges perzsákat megzabolázta s Hippokratész tudományát értő görög orvosokat küldött segítségükre. Ki tagadhatná, hogy a göggel telt Zenobián és a palmyraiakon aratott híres győzelméért Palmyrius melléknevet kapott? Iunius Trebonianus méltán panaszoja Flavius Vopiscus első fejezetében, hogy ezt a híres császárt senki se méltatta írásában annak megfelelően a görögök és a latinok közül, amilyen jelentős haditetteket hajtott végre. Aztán meg amikor ismeretessé vált, hogy a szenátus isteni tiszteletet rendelt el, s arany- meg ezüstsobrokat állíttatott szerteszét Marcus Aurelius császárnak, akkor ez a pannon földön is élő híres Aurelius család idő múltával a Pannoniában született hal-

hunc Principem, in Pannoniis natum, de cuius stemmate se prognatos esse gloriarentur, aeterno monumento huic suo nomen *Palmyrii* victoriosum graecis characteribus inscribunt: dum scilicet *Marco Aurelio quinto Valenti V. Legionis tabulario Marcus Aurelius Alexander primipilaris Fratri, et Iulia Theodora coniugi suo, Marca Aurelia Sosicratia et Valentina Patri pientissimo hoc faciendum curant* monumentum, tunc *Marco Aurelio Aureliano Palmyrio*, eiusque animae, siue manibus *cum Patre seu Patribus* requiescentibus felicitatem et tranquillitatem sempiternam precantur. Ast interim tamen nemini nostram hanc inuito obtrudimus sententiam, candide nos erudire volentibus lubenter parebimus. In gratiam studiosorum antiquitatis lubet alias quoque Romanae gentis reliquias Comaromii haerentes in lucem protrahere:

A) In horto aedibus Hainalianis vicino iacet humi exigua quaedam tumba lapidea, tres lata, et sex spithamas longa, vna cum tegumento eiusdem, cui insculpti sunt duo infantes gemelli strophium manibus tenentes, et brachiorum suorum tenus mutuo sese amplexantes, absque omni inscriptione signata. Visuntur ibidem aliae quoque tumbae lapideae vna cum operimentis integre conseruatae, nullis interim notatae characteribus. Prostant in eodem Dom. Adami Hainal horto duae quoque tabulae lapideae trium fere pedum longae et vnus cum dimidio latae,

hatatlan fejedelem iránti tiszteletből — akinek a véréből való származásukkal dicsekedtek — görög betűkkel íratta rá a győzelmére vonatkozó Palmyrius nevet erre az ő örök emlékművére, amikoris Marcus Aurelius Alexander főtsiszt mint testvérének, Iulia Theodora mint férjének, Marca Aurelia Sosicratia és Valentina mint szeretett apjuknak állíttatták ezt az emlékművet Marcus Aurelius Quintus Valensnek, az V. legió élelmezési tisztjének s ez alkalommal boldogságot és örök nyugalmat kívántak Marcus Aurelius Aurelianus Palmyriusnak és lelkének, azaz az apjukkal, vagy apáikkal pihenő őrszellemeiknek. De azért mégsem erőltetem rá senkire sem ezt a véleményemet: szívesen fejet fogok hajtani azok előtt, akik okos fölvilágosítást akarnak nekem ebben nyújtani. Az ókori régiségtan művelőinek örömére készségesen teszek közzé egyéb Komáromban heverő római emlékeket:

A) A Hajnal-házzal szomszédos kertben a földön hever egy kis három arasz széles, hat arasz hosszú kőkoporsó, a tetejével együtt, amelyen két ikercsecsemő van kifaragva, amint kezükkel egy mellkötőt fognak, karjaikkal meg egymást ölelik át, de fölirat nincs rajta. Láthatók még ugyanott, épen maradt felületükkel együtt, egyéb kőkoporsók is, melyeken melleleg semmi írás sincs. Ugyanazon Hajnal Ádám úrnak a kertjében van két, körülbelül három láb hosszú és másfél láb széles kőtábla is.

prima earum opere exsculpto adolescentem togatum, braccatum, nudipedem et casside tectum exhibet, qui pedi dextro, sinistrum decussate transuersim collocando erectus insistit, et inuersae faci ardenti ambabus innititur manibus, subtus hac adiecta notula:

N O N

B A S S I N V S O

altera priori paene similis, sed adolescens hic sinistro pedi insistit, et cereum ardentem vtrisque prensat manibus, tali infra subiecta epigraphe:

N O N

B A S S I N I V S S

Deposita haerent in eodem horto Hainaliano diuersi generis atque molis aedificii Romani fragmenta quoque satis grandia, quorum aliqua litteras quoque nonnullas, ceteris abrasis, exhibent residuas, vnum inter reliqua est, quod in vna linea— — NIS — — A — — — in altera vero non nisi — — — HAH — — ostentat.

- B) Columna rotunda alta vnus orgyae in media Arce in loco cisternae aedium arcis Praefecti hac decorata prostat Inscriptio:

IMP.

Közülük az első egy togás, nadrágos, mezít-lábas, sisakos fiatalembert ábrázol faragott ki-vitelben, aki, bal lábát keresztbe téve egyene-sen áll a jobb lábán, s mind a két kezével egy lefelé fordított égő fáklyára támaszkodik, alul evvel a rövid irattal:

N O N
B A S S I N V S O

A másik majdnem olyan, mint az első, de itt a fiatalember a bal lábán áll és egy égő viasz-gyertyát fog mindkét kezével, alul ezzel a fölirattal:

N O N
B A S S I N I V S S .

A földön hevernek még ugyanebben a Hajnal-kertben különféle eredetű és tömegű, elég hatalmas római épülettöredékek is, amelyek közül egyik-másik néhány megmaradt betűt is tartalmaz: a többi lekopott. Van egy, amelynek az egyik sorában — — NIS — — A — — —, a másikban pedig csak — — — HAH — — látható.

- B) A vár közepén, a várkapitány szállásának a ciszternája helyén áll egy egyöles, hengerded oszlop ezzel a felirattal:

IMP CAES

I SEPT SEVERVS PIVS PER **L**

A Λ APABADI AB PAET MAX

PONT MAXTRI — . — POT VIII

IMPXI COS II PROCOS PPE **E**

IMP CAES M **A**R ANTONIN

PIVS **A**VGTEL II **NR** **P**POT IIII R—

COS — . — . — . — . — . — . — . S.

ET PO **M** F VETVS—COP—RVP **L**

REST **C**VPAΛ—FA—PCILCN **R**

LEG A Λ VGI—**DI** **Γ** Λ—BI **Γ** ISTI—

— . — . — . — . — . — . — . — . — .

M I V I I

— . — . — . — . — . — . — . — . — .

X X.

- C) Haerent in plateis quoque Ciuitatis tales Romanorum reliquiae plures passim, visitur lapis sepulcralis detruncatus quatuor fere pedum longus in media plateola, qua ex aedibus Hainalianis ad templum S. Andreae itur, ita signatus:

IMP CAES

I SEPT SEVERVS PIVS PER **T**

A Λ APABADI AB PAET MAX

PONT MAXTRI — . — POT VIII

IMPXI COS II PROCOS PPE **E**IMP CAES M **A**R ANTONINPIVS **A**VGTEL II **N**R **P**POT IIII R—

COS — . — . — . — . — . — . S.

ET PO **M** T VETVS—COP—RVP **T**REST C **V**PAA—FA—PCILCN **K**LEG A Λ VGI—**Δ**I **Γ** Λ—BI **Γ** ISTI—

M I V I I

X X.

- C) A város utcáin is több ilyen római maradvány hever szerteszét. Annak a kis utcának a közepén, amely a Hajnal-házból vezet a Szent András templomhoz, látható egy körülbelül négy láb hosszú, csonka sírkő, ezzel a fölirattal:

I O — . — . — . — .

L S — . — . — . — .

D O **V** — . — . — .

S E S Q — . — . — .

V S S I — . — . — .

— . — . — . — . — .

Aeque luxatus lapis iacet sub dio in Platea Vár-
megye-Uttza, dimidiata hac notata hypographe:

C ^A V A — . — .

G V S T A — . — .

E **T** A V I — . — .

T A E . E T — . — .

H E R E — . — . — .

Haec et talia plura diuersi generis antiquitatum
Romanarum in Pannonia Hungarica repertarum
monumenta videri possunt in ditissimo promtu-
ario litterario boni amici, viri apud nos rei anti-
quariae notitia clarissimi, qui lapidum quoque
haec loci commemora-

torum

I O — . — . — . — .

L S — . — . — . — .

D O **V** — . — . — .

S E S Q — . — . — .

V S S I — . — . — .

— . — . — . — .

Éppen ilyen csorba kő fekszik a szabad ég alatt a Vármegye utcában, evvel a fölirattal:

C · V A — . — .

G V S T A — . — .

E **T** A V I — . — .

T A E . E T — . — .

H E R E — . — . — .

A magyarországi Pannoniában talált római régiségeknek ezen több más különféle emlékei láthatók egy híres, régiségismerő jóbarátomnak a gazdag tudományos gyűjteményében, aki az itt fölemlített kövek helyes képét és föliratait

torum genuinam faciem atque inscriptiones singulari accuratione, ac fide, chartis commisit, easque candide nobiscum vltro communicauit. Verum enumeratas has omnes Romanae vetustatis reliquias, Comaromii superstites, superat praestantia sua pretiosissimus ille, auro gemmisque decoratus, diuinorum oraculorum codex membranaceus, ex translatione LXX. interpretum graeca, manu descriptus; quam vetustissimus licet, falso tamen testibus Tollio, Epistol. Itinerar. V. pag. 148. et Ios. Blanchino, Euangelarii quadruplicis, Part. II. pag. DXCIII. ad Apostolorum tempora referendus, qui in *Templo Rascianorum* statis solemnioribus diebus festis deuotae plebis venerationi publice quotannis exponitur. Non vltima ea est ciuitatis nostrae quoque gloriatio, quod in vetere officina Pharmaceutica huiate tale prostet codicis veteris Testamenti ex versione Hieronimiana, Vulgata dicta, manu transscripti exemplum integrum, ad primaeuam inuentionis chartarum aetatem referendum, in quo, quod maxime singulare est, vniuersum veteris Testamenti canonem *Esaias* claudit propheta, tamquam *Instrumenti Veteris Euangelista*; Libris noui foederis mox et loco et ordine statim proximo adsociandus.

In Artic. 76. S C V L T E T V S Liber memorialis Sculteti in folio minori pulcris iconibus ab optumis pictoribus ornatus monstrat Scultetum

Dd 5

fuisse

páratlan gondossággal és hűséggel vetette papírra és közölte velem dicséretes készséggel. De a római ókornak mind e Komáromban fönmaradt emlékét fölülmulja nagyszerűségével az a hetvenes görög fordításból kézzel leírt, igen értékes, arannyal és drágakövekkel díszített, pergamen ószövetségkönyv, amelyet — bár igen régi, de *Tollius Epistolae Itinerariae* V. könyvének 148. lapja és *Iosephus Blanchinus Evangeliarium quadruplex-e* II. részének 593. lapja szerint hamisan tesznek az apostolok korába — bizonyos nagy ünnepnapokon nyilvánosan kitesznek a szerb templomban a hódoló nép imádatára. A mi városunknak sem utolsó büszkesége, hogy a helybeli régi gyógyszerárban egy ilyen kézzel írott, ép s valószínűleg a papírgyártás első idejéből való példánya van még a *Vulgáta* nevű, Jeromos fordította ótestamentumnak, amelyben — ami a legritkább — az ótestamentum egész gyűjteményét *Ézsaiás* próféta zárja be, mintegy evangélistája az ószövetségi szentírásnak, akit tekintélyben és rangsorban a nyomban utána következő újszövetségi könyvírókhoz kell csatolni.

A 76. cikkhez. *SCULTETUS*. Scultetusnak a legjobb rajzolóktól szép képekkel díszített, kispólió nagyságú emlékkönyve arról értesít, hogy Scultetus

fuisse Gabrielis Bethlen, qui se tum Regem gesserat, archiatrum, virum doctum, Principibusque honoratum, a Io. Bocatio vero poëta filium per adoptionem vocatum. Placet ex Albo hoc, vt sic scribere liceat Sculteti, nonnulla, quad illustrandam temporum illorum historiam facere videbuntur, excerpere, vbi primum quoque occurrit subscriptio *Ludouicæ Iulia-næ Electricis Palatinae natae Principis Arau-soniensis an. 1625. Io. Georg. senioris Marchionis Brandenburgici* cum eleganti eius imagine et lem-mate: *Nil desperandum Ich wags, Gott walts.* an. 1621. in Ungrisch Brodt. Hunnebrodae facta; *Io. Christiani*, Ducis Lignitz an. 1626. cum lemmate: *deuorauit fidem sinceratio*, anno eodem; Ducum Lignitzii et Brigae, *Georgii, Ludouici, Rudolphi*, qui scripsit: *A Deo victoria; Christiani*, qui adiecit: *Durabo. Henricus Matth. Comes a Thurn*, in cuius icone legi-tur, quod fuerit confoederatorum Generalis. *Georg-Andr. Dn. ab Hofkirchen Lib. Baro*, eques auratus cum imagine. *Dn. Smeskal*, quem pictor in sella sedentem affabre depinxit, subscriptio manu propria ad verbum haec est: *Ego Hieroslaus Zmeskal de Domaniovicz septem regiarum liberarum montanarum in Hungaria Ciuitatum Camergraffius, sacrae electae R. Mattis Consiliarius, nec non in partibus superioribus Regni Hungar. Generalis Capitaneus pro tempore administrator*, scripsi Cassouiae 26. Iun. an. 1621. Item *Petrus de Reua. Valentinus vero Iunke*, Centurio ita: *Dieses schreib ich*

zum

a főemberektől tisztelt, Bocatius János költő által pedig örökbe fogadott tudós ember és Bethlen Gábor orvosa volt, aki akkoriban a király szerepét játszotta. Jónak vélem Scultetusnak ebből a — hogy úgy mondjam — albumából kijegyezni egyet-mást, ami azon idők történetének a megírásához alkalmasnak látszik. Itt először is Ludovika Juliána pfalzi választófejedelemnőnek, az orániai herceg leányának az aláírása tűnik az ember szemébe 1625-ből. Aztán idősb János György brandenburgi örgrófé, az ő szép képével és jelmondatával: „Nem kell két-ségbeesni. Én bízom, Isten kormányoz”, amely kép Magyarbródban (Hunnebrodában) készült 1621-ben. Aztán János Keresztély liegnitzi hercege 1626-ból, az ua. évben kelt jelmondatával: „Elnyelte a hűséget az őszintéskedés”. Majd György, Lajos és Rudolf liegnitzi és briegi hercegeké, akik közül Rudolf azt írta: „Istentől a győzelem”. Keresztély azt biggyesztette oda: „Megmaradok”. Henrik Mátyás turni gróf képén az olvasható, hogy a szövetséges (csehek) fővezére volt. Itt szerepel aláírásával és képével György András báró hofkircheni földesúr, aranygyapjas lovag; Smeskal úrnak — akit a rajzművész széken ülve rajzolt le mesteri kézzel — sajátkezű aláírása szóról szóra így van: „Én, domaniovicei Zmeskal Szvetoszláv, a két szabad királyi bánya-város kamaragrófja Magyarországon, a választott király Őfelségének tanácsosa, valamint a felső-magyarországi részek főkapitánya, ezidőszerint kormányzó, írtam Kassán, 1621. január 26-án”. Továbbá Révai Péter. Junke Bálint százados meg

zum ewige Gedächtniss meinen vielgeliebten Hr. Bruder, Hr. Winh. Sculteti der Artzney Doctor der zu Hunger. Kö. M. th. Leib-Medico Thirnau den 27. Februar. 1621. Paria scripserunt *Paul a Braun; Sig. Wenc. ab. Osorowszky*, die et an. eodem Tirnauiae *Gerhardus Romilianus a Celekum* cognomento Luchtmann scripsit: *In tessarem nunquam intermoriturae amicitiae Excellentissimo Viro, Dn. Weighardo Schulteto, Regiae Maiestatis in Hungaria Medico peritissimo scribebam haec Tirnauiae an. 1621. 28. Ianuar.* Inscriptiones complures hic leguntur an. 1621. d. 5. Iun. Cassouiae signatae, quae Scultetum Med. et Philos. Doct. et Archiatrum Regiae Mattis Hungar. vocant. Godofred. Weitner D. et Publ. scribebat Franc. in Ianuar. an. 1626. *Multos aula beault, plures perdidit, sed et hos, quos beault, perdidit.* Hinc sinistra quaedam fata expertum fuisse Scultetum licet suspicari, vt et ex *Wolffgangi Crellii* Doct. Theol. et Prof. in Academia Viadrina P. Cassou. an. 1626. mens. Febr. exaratis versibus:

*Laesus es a quoquam, vindictam trade Iehouae,
 Ille tui, quam tu, iustior vltor erit.
 Tu damna officiis vlciscere. Rectius hostis
 Vincitur, inuitum si tuus vrat amor.*

Exstat et *Martini Opitii* de an. 1622. Kal. Sept. Incriptio, qui Scultetum fautorem suum singularem et amicum veterem nominat, et *Matthaei Hainz*, ad Portam Othoman. Legati

an.

ezt írta bele: Írtam ezt hõn szeretett fivér uramnak, Scultetus Winhard orvosdoktor úrnak örök emlékezetére, aki Magyarországon õfelsége a király megbecsült házi-orvosa. Nagyszombat, 1621. február 27. Ennek párját írta von Braun Pál és Ozorowszky Zsigmond Vencel ua. napon és évben Nagyszombatban. Von Calekum Romilianus Gellért, melléknevén Luchtman ezt írta: „Soha el nem múló barátságom zálogául õkegyelme Scultetus Weighard úr, õfelsége a király nagytaszatalatú magyarországi orvosa iránt írtam ezt Nagyszombatban, 1621. január 28-án”. Több 1621. június 5-én Kassán kelt beírás olvasható itt, amelyek Scultetust orvos- és bölcseletdoktornak s a magyar király õfelsége udvari orvosának nevezik. Weitner Gottfrid doktor és közjogász ezt írta be Frankfurtban 1626. januárjában: „Az udvar sok embert boldogított, sokat elveszített, de akiket boldogított, azokat is elveszítette”. Ebbõl azt lehet gyanítani, hogy Scultetust néhányszor balszerencse sújtotta, mint ahogy ez tûnik ki Crellius Farkas teológiadoktor, odera-frankfurti nyilvános egyetemi tanárnak Kassán, 1626. február havában írt vessoraiból is:

*Hogyha gyûlöl s bánt más, boszudat hagyd rá Jehovára:
sokkal erõsebben sújta helyetted az õt.
Kedveskedve torolj bántást. Helyesebb, ha az ellent
nemszeretem szeretet fekteti lábad elé.*

Megtalálható itt Opitz Márton 1622. szeptember elsején kelt beírása, aki Scultetust példátlanul derék pártfogójának és régi barátjának nevezi, meg Hainz Mátéé, a török portára küldött követé,

an. 1622. vlt. Febr. In primis tamen memorandum hoc: *Excellentissimo Viro Iuueni D. Weighardo Scultoti, Phil. ad Med. Doctori. ac Ser. Electae Hung. Regiae Mattis Aulae Medico, filio suo carissimo hancce paternae beneuolentiae tesseram L. M. Q. in signum perpetuae recordationis. (est adpictum Insigne gentilitium) apposuit amica sua manu . . . Tirnauiæ 6. Martii an. 1621. Io. Kraus de Lublio, Eiusdem suae Mattis Secretarius, Item Excell. ac Clarisso Viro, D. Doctori, V. S. in mei commemorationem scribebam Samuel Spilenberg, Doctor Medicus, pro tempore Regius, m. pr. Cassou. 23. Iun. an. 1621. Deprehenditur epigraphæ Ioan. Rákotzii quoque. Caspar vero Cunradus, Phil. et Med. Doct. subscriptione Vratislaviae 1626. in Febr. facta nominat nostrum Weighardum Schulitz a Sckulitzan, Ser. Transilu. Princ. Consiliarium, Archiatrum, et amicum summum. Cetera in aduersaria haec transcribere non vacat.*

In Articulo 86. Io. STOCK. Sigismundi et Alberti Regum, ac Elisabethae Reginae diplomatis docuimus Ioannem Stockium Scepusiensis Ecclesiae Praepositum et Doctorem Medicinae fuisse Physicum Regium et Consiliarium fidelem. Car. Wagnerus Analect. Scepus. Part. II. pag. 330. aliis Sigismundi Tabulis demonstrat nominatum statim Praepositum Stockium Physicum suum an. 1433. Basileae confectis, auctoritate iuris sui patronatus regii ex Prae-

posi-

1622. február 28-ról. Elsősorban kell azonban említeni ezt: „A kiváló fiatalemberek, Scultetus Weighard orvos- és bölcseleti doktor úrnak, Magyarország választott királyi felsége udvari orvosának, kedves fiának baráti kézzel jegyezte ide atyai jóindulata zálogául és örök emlékezete jeléül L. M. Q. (oda van rajzolva a családi címer) — — — Nagyszombatban 1621. március 6-án”. „Lublói Kraus János, őfelsége titkára”. Továbbá: „Őkegyelmének a nagyhírű S(cultetus) V(einhard) úrnak magam emlékezetére írtam Spilenberg Sámuel, ezidőszerint királyi orvos, sajátkezüleg Kassán, 1621. június 23-án”. Rá lehet akadni itt Rákóczi János aláírására is. Cunradus Gáspár bölcselet- és orvosdoktor pedig Boroszlóban 1626. februárjában kelt beírásában kartársunkat A Sckulitzan Schulitz Weighardnak, a felséges erdélyi fejedelem tanácsosának, orvosának és nagy barátjának nevezi. A többi dolgot ide bejegyezni nincs módom.

A 86. cikkhez. S T O C K J A N O S. Zsigmond és Albert királynak, meg Erzsébet királynénak az okleveleiből előadtuk, hogy Stock János, a szepesi egyház prépostja és orvosdoktora hűséges királyi fizikus és tanácsos volt. Wagner Károly az *Analecta Scepusiana* II. részének 330. lapján Zsigmondnak egy Bázelen 1433-ban kiállított másik oklevele alapján kimutatja, hogy az imént említett Stock prépostot, fizikusát, királyi kegyúri jogánál

positura Vetero-Budensi ad Scepusiensem fuisse translocatum et mox in ea dignitate Eugenii IV. Papae Bulla quoque an. 1445. Romae signata confirmatum. Stockium hunc Medicum altare Corporis Christi in Ecclesia S. Petri veteris Budae liberaliter dotasse, atque an. 1464. Budae mortuum, et in eadem Ecclesia principe S. Petro dicata, tumulatum fuisse laudatus Wagnerus l. c. pag. 280. veteri nixus instrumento docuit. Eumdem in Synodo Dioeciesana a se an. 1460. Leutschouiam conuocata Concilii Basileensis an. 1435. celebrati placitis Sessione XX. relatis adstipulando, Ecclesiarum suae Dioeceseos reformationem egregie vrsisse, atque sacerdotum concubinatum praeprimis vetuisse Canone XXXII. seq. Peterfius Sacror. Concil. T. Hungar. Part. I. pag. 207. seqq. recensuit. Ergone Hungariae Clerum, Praepositi Medici nostri aetate quoque demum concubinas aluisse adfirmaueris? Vix de eo nos amplius dubitare sinunt alia quoque rerum patriarum monumenta, immo matrimonia ipsa Clero non modo inferiori, sed et presbyteris *propter vinculum pacis et vnitatem Spiritus* seculo XI. permissa, seculis vero XII. XIII. et XIV. tolerata saltem fuisse plures Regum nostrorum publice testantur constitutiones: fidem dictis faciunt *Decreta S. Stephani* Libr. II. cap. 3. et *S. Ladislai* Libr. I. cap. 1. 2. 3. ab Ill. Kollaro, *Consiliario*, in Origin. et vsu perpet. Potest. legislat. circa sacra pagg. 48. et 72. pro eruditione sua solide et perspicue pro

ritate

fogva helyezte át az óbudai prépostságból a szepe-sibe, s ebben a méltóságban IV. Jenő pápának 1445-ben Rómában kiadott bullája is megerősítette. Az említett Wagner idézett művének 280. lapján egy régi okiratra támaszkodva azt állítja, hogy ez a Stock orvos bőkezű adománnyal látta el az óbudai Szent Péter templom szentségi oltárát s 1464-ben halt meg Budán és ugyanabban a Szent Péter-főtemplomban tették sírba. Ugyancsak ő az általa 1460-ban Lőcsére összehívott egyházmegyei zsinaton az 1435-i bázeli zsinat huszadik ülésén hozott határozatok alapján dicséretes módon kisürgette egyházmegyéje egyházközségeinek a megreformálását és főleg a papok ágyastartását tiltotta el a 32. és köv. kánonokkal, mint azt Péterfi ismerteti a *Sacra Concilia Regni Hungariae* I. részének 207. és köv. lapjain. Azt állíthatná hát utóvégre az ember, hogy prépost orvostársunk korában is ágyast tartott a magyar papság? E tekintetben aligha hagynak bennünket kétségben más hazai történelmi adatok sem, sőt hogy a házasság maga is meg volt engedve a békesség kedvéért és a Lélekben való egységért nemcsak az alsóbb, egyházi renden levőknek, hanem az áldozópapoknak is a XI. században; a XII., XIII. és XIV. században pedig legalábbis megtűrték, azt királyaink több törvénye tanúsítja. Igazolja szavaimat Szent István II. törvénykönyvének 3. és Szent László I. törvénykönyvének 1., 2. és 3. fejezete, amelyeket a kitűnő Kollár tanácsos, a *De origine et usu perpetuo potestatis legislatoriae circa sacra* 48. és 72. lapján a maga

ritate amoris ingenue et candide illustrata; vt et *Colomani Regis Decret.* Libr. II. cap. IV. IX. et X. Verum *Car. Péterfius* pro singulari animi sui candore alias quoque multo his euidentiores adducit Regum nostrorum Constitutiones Sacror. Concil. R. Hung. Part. I. et quidem *Colomani Decretor.* cap. XI. XIII. XXXI. XXXII. XXXIII. LIV. LV. LVI. pag. 56. 57. 58. 61. atque *Belae* IV. constitut. I. II. XI. XII. XVI. XVIII. XX. pag 89. & 90. vt et *Ladislai* IV. ibidem pag. 108. et 112. cap. X. XXVI. quorum pleraque iam in prioribus quoque Decretorum Regni editionibus, Sambucina in primis an. 1581. Francofurtana locum inuenisse, sed mox subsecuturo tempore, vix scitur quo fato infelici inde extrusa esse obseruauimus. Ex adlatis itaque testimoniis his prono profluere videtur alueo non modo inferioris, sed etiam altioris ordinis sacri viros plerosque laudatorum Regum temporibus ritu Ecclesiarum Graecarum fuisse matrimonio illigatos, atque legitimos procreauisse liberos, ita id ipsum testante *Ioanne* quoque *Turoczio*, in *Chronica Hungar. Part. II.* cap. XLIX. historiam *B. Ducis Ladislai*, filiam Episcopi Varadiensis e manibus Cumanorum paganorum liberantis referrente. Lucem his non minimam, vt opinamur, foenerabuntur litterae quoque Ven. Capituli Agriensis an. 1333. Agriae exaratae a *Sam. Székelyio de Doba, Centurione*, possessae, quorum apographum ad nos delatum tali notatum est hypographe: *Super Depositio-*

nagy tudományának megfelelően tömören és világosan, igazságszeretetéhez képest pedig nyíltan és világosan ismertetett; de igazolja Kálmán királyunk II. törvénykönyvének 4., 9. és 10. fejezete is. De Péterfi Károly a maga ritka őszintesége szerint királyainknak ezeknél sokkal világosabb egyéb törvényeit is közli *Sacra Concilia Regni Hungariae*-jének I. részében, mégpedig Kálmán törvényeiből a 11., 13., 31., 32., 33., 54., 55. és 56. fejezetet műve 56., 57., 58 és 61. lapján, IV. Béla törvényeiből meg az 1., 2., 11., 12., 16., 18. és 20. szakaszt a 89. és 90. lapon, továbbá IV. Lászlótól a 10. és 26. fejezetet ugyanazon könyv 108. és 112. lapján, amelyek közül a legtöbb már az ország törvényeinek régebbi kiadásaiban is helyet foglalt, főleg a Zsámboky-féle 1581-es frankfurtiban, de a következő időben aztán, alig tudni, micsoda balsors következtében — mint veszem észre — eltűnt. Ez itt fölhozott bizonyságokból tehát szemmel láthatólag árad az a következtetés, hogy nemcsak az alsó, hanem a felső egyházi renden levők nagyobb része is, említett királyaink idejében görög egyházi szokás szerint házaseletet élt és törvényes gyerekek apja lehetett, mint Turóczi János is írja a *Chronica Hungarorum* II. részének 49. fejezetében, ahol Szent László herceg históriáját beszéli el, amint kiment a pogány kunok kezéből a váradi püspök leányát. Mint gondolom, nem csekély fényt fog vetni ezekre a dolgokra a tisztelendő egi káptalannak 1333-ban Egerben kiállított s Dobai Székely Sámuel kapitány birtokában levő levele, amelynek hozzám küldött másolata a következő címmel van ellátva

ne Iuramenti pro Comite Petro, filio Ioannis de Ponisla, contra Dominam uxorem Georgii Clerici de Harsány expeditoria. Plura in hanc rem, ad recentiora vsque tempora enarrata, non sine voluptate legi poterunt in laudatissimi Czirbesii nostri libello Mscto, luce publica dignissimo, sic inscripto: *Tractatus historicus de Coniugio sacerdotum, et de liberis eorum ex legitimo matrimonio procreatis.* Placuit hoc a via digrediendo facere diuerticulum, quia taedebat minutias quasque, Vitam Ioannis Stockii nostri, Praepositi, Med. Doctoris, et Physici Regii illustrantes, a Wagnero passim in *Analect.* Scepusiacis recensitas singillatim persequi: insigne interim illud Instrumentum Posonii an. 1435. signatum, *Analect.* Part. III. pag. 96. productum, haud quaquam silentio praetereundum censuerim, quo Rex Sigismundus *Stochium* nostrum in *numerum Physicorum, Consiliariorum ac Familiarimum, continuorumque Commensalium suorum adlegit;* ex quo id nobis iam addiscere licebit, quam magno in honore Medici a Regibus nostris olim habiti fuerint.

In Artic. 97. IO. WALLASZKAI. Reuerendiss. *Alexius Horányius* in *Memoria Hungarorum*, Part. III. pag. 484. duos Wallaszkaio nostro perperam adtribuit Tractatus medicos, numquam ab eo conscriptos, alterum de *Flore Siliginis*, alterum de *Febrium constitutione*: nos celeberrimi Medici huius operibus in Articulo indicatis singulares quasdam obseruationes me-

dicas

(ford.): „A Poniszlai János fia, Péter ispán előtt letett felmentő esküről György, harsányi pap aszszony úrnője ellen”. Több ide vágó s az újabb időkre is vonatkozó élvezetes elbeszélést lehet olvasni a mi dicséretes Czirbesz honfitársunk napvilágra méltó kéziratosa könyvecskéjében, melynek címe (ford.): „Történeti értekezés a papok házasságáról és törvényes házasságban született gyermekeikről”. Utamról letérve jónak láttam megtenni ezt a kitérést, mert nem volt kedvem egyenként venni elő Stock János prépost orvosdoktor kartársunknak, a királyi fizikusnak az életét megvilágító mindenegyest apróságot, amelyet Wagner az *Analecta Scepusiacá*-ban szétszórva ismertetett. Egyúttal úgy vélem, hogy sehogy sem hagyhatom megemlítettlenül azt az *Analecta* III. részének 96. lapján előhozott s 1435-ben Pozsonyban kiállított értékes oklevelet, amelyben Zsigmond király a mi „Stochiusunkat az ő fizikusai, tanácsosai és családtagjai s állandó asztaltársai közé” sorolta. Ebből levonhatjuk aztán azt a tanulságot, milyen nagyra becsülték királyaink hajdan az orvosokat.

A 97. cikkhez. WALLASZKAI JÁNOS. Fő-tisztelendő Horányi Elek a *Memoria Hungarorum* III. részének 484. lapján helytelenül tulajdonít Wallasz-kai kartársunknak két orvosi értekezést, melyeket az sohasem írt, a *De flore siliginis*-t és a *De febrium constitutione*-t. Én ennek a híres orvosnak a maga cikkében jelzett műveihez néhány kitűnő orvosi

dicas adiungimus, a *Io. Georg. Henr. Kramer*o, Physico Temesuariensi, et exercitus Caesareani in Hungaria Medico praetoriano, in *Tentamine Botanico*, s. *Methodo Riuino-Tournefortiana*, Viennae Austriae an. 1745. in fol. edita, vulgatas hac serie:

1) Ex floribus Sambuci, mane rore madentibus collectis, Balneo Mariae destillatum volatilissimum spiritum et aquam primo prodeuntem vno cochleari pro dosi *Apoplectico* vel *Epileptico* propinatum medicamina huiusque nota omnia superare, aegrum certissime e suo paroxysmo excitare. In Praefat. pag. 18.

2) Abiectissima Vitis folia exsiccata et in puluerem trita pondere ʒj. bis, terve in die exhibita, specificè et infallibiliter curare *haemorrhagiam*, in primis vero *haemoptöen*, et *haemorrhagiam vteri*, vt vix quartam, sextam vel octauam dosin futuram esse necessariam. Ibidem pag. eadem.

3.) Infusum ex tostis Iuniperi baccis bibitum, et per menses aliquot continuatum, stupende curauisse in femina inueteratam sordidissimam *scabiem*, suppressis mensibus stipatam. Ibidem pag. 20.

Supple-

megfigyelést csatolok ezúttal, amelyet Krammer János György Henrik temesvári fizikus, a magyarországi császári hadsereg törzsorvosa, a Bécsben 1745-ben fólió alakban kiadott Tentamen Botanicum-ban vagy másként Methodus Rivino-Tournefortianá-ban tett közzé:

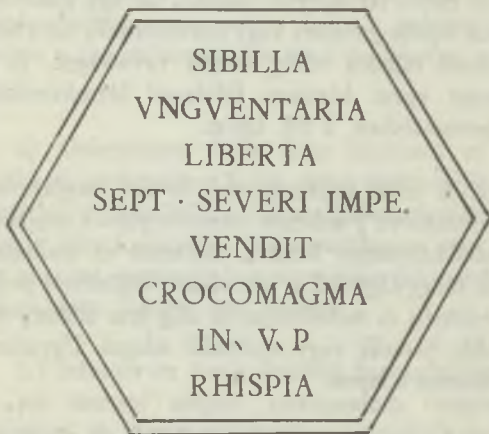
1. A bodzának reggel szedett harmatos virágából Mária-fürdőben desztillált igen illékony szesz és az elején lecsepegett pálinka, ha egy kanálnyit adunk belőle gutaütés vagy nyavalyatörés esetében, fölülmúl minden eddig ismert orvosságot, és a beteget egész biztosan föléleszti lázrohamából. A bevezetésben, a 18. lapon.

2. A szőlő leghitványabb levelei megszártva és porrá törve 1 nehezék mennyiségben s napjában kétszer-háromszor beadva, sajátosan és csalhatatlanul meggyógyítják a vérfolyást, különösen pedig a vérköpést és méhvérzést, és alig lesz szükség negyedik, hatodik vagy nyolcadik adagra. Ugyanott, ugyanazon a lapon.

3. Az aszalt borókamagból készült forrázat, melyet pár hónapon át ivott egy asszony, bámulatra méltó módon gyógyította meg a havi vérzés megrekedése miatt fölgyülemlett, csúnya, megöregedett koszt. Ugyanott, a 20. lapon.

*Supplementa ad Biographiam Medicorum
Hungar. et Transilu. Centur. II. addenda.*

In Artic. 31. in Nota asterisco signata pag. 143. recordamur nos produxisse Inscriptionem quamdam Romanorum medicam in agro Weszpremiensi repertam, cui nunc alteram eiusdem argumenti ex eodem Comitatu, vico scilicet Tapoltza-fö vocato, vbi limpidissimi fontes scaturiunt, anno superiore 1778. ad nos vna cum ipsa Tabula aenea, cui incisa est, transmissam iam hic adiungimus:

In Tabula hac aerea, cuius magnitudinem figura delineata exprimere placuit, intelligendum putem Crocomagma Damocratis in Antidotario speciali a Io. Iac. Vieckero Basil. an. MDXXCIIX. in fol. edit. Lib. II. Sect. XL. de trochiscis pag. 419. sic descriptum: R. *Croci* ℥c. *Amyli*, *Gummi Arab* aa ʒXXX. *Myrrhae Ros. rubr.* ʒ1. *Vini* q. 5. *fiant trohisci.* *Galenus.* Vendebatur vero tale vnguentum in Via Publica, vel si maus, in Vrbe Pannonia aut Pannoniae, vel in Valeria Pannonia, aut etiam in Vico Pannoniae Rhispia. Sed vbi quaeso Romanorum hanc vrbem Rhi-

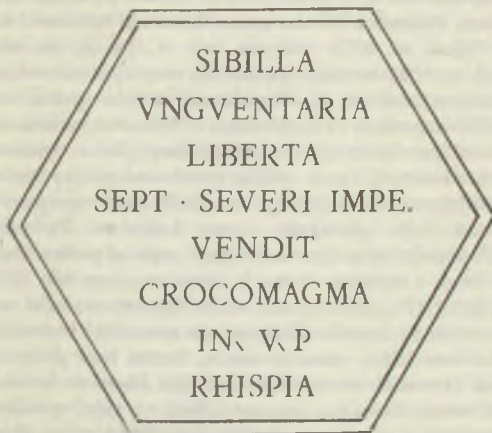
Wesprem. P. II.

Ee

spiam

*A magyarországi és erdélyi orvosok életrajzának
II. száz cikkéhez toldandó kiegészítések*

Emlékszem, hogy a 31. cikkben, a 143. lap csillaggal jelzett jegyzetében bemutattam egy, a veszprémi határban talált, orvosi vonatkozású római föliratot. Ehhez most itt egy hasonló tartalmú másik föliratot csatolok, amelyet ugyanazon megye Tapolcafő nevű falujából, ahol kristálytiszta források fakadnak, küldtek nekem a múlt évben, 1778-ban, azzal a bronzlappal együtt, amelybe vésték:

Azt gondolom, hogy ezen a bronzlapon — amelynek a méretét az ide rajzolt ábrával láttam jónak kifejezni —, Damocrates crocomagmáját kell érteni, amelyet a Viecker János Jakabtól Bázelnban 1588-ban kiadott fólió nagyságú Antidotarium speciale II. könyvének De trochiscis c. taglalatja a következőleg ír le a 419. lapon: „Végý sáfrányból 100 nehezékkal, keményítóből és arabgumiból 30—30 nehezékkal, piros rózsa mirrhájából 1 nehezékkal, borból amennyi kell hozzá, és gyurmáld labdacsokká. Galenus.” Ezt a kenőcsöt pedig a via publicán (-Közúton), vagy ha úgy látod jobbnak, a pannon urbsban, Pannonia urbsában (-Pannonia városában), vagy Valeria Pannoniában, vagy akár Pannonia vicusában, (-Pannonia falvában),

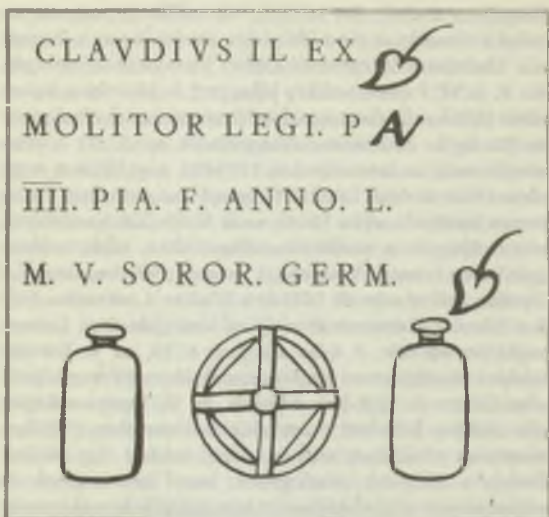
spiam hodie iam inuenias? quam in Theodosio-Peutingeriana Pannoniarum Tab. V. et VI. a Fr. Chr. Scheybio edit. neglectam Ios. Moletius in Commentario in Ptolomaeum pag. 52. edit. Venet. an. 1562. in 4. Weszpremium esse expresse nominat, cui adstipulatur Orbis antiqui Tabularum Geographicar. secundum Ptolomaeum editor Amstelod. an. 1730. in fol. mai. in adnexo indice philologico Rhispiam Tabul. Europ. IV. G. e. et V. Be. adnotatam ex plurium eruditorum consensione aequae Vesprinum esse adserit. Vtique si Cl. Ptolomaei Cosmographiam opera Nic. Germani quoque Vlmae an. 1482. in fol. per Leonh. Hol. editam sub cust. c. 4. in alia facie c. 14. tab. V. Europ. atque eiusdem Ptolomaei Tabulas opera Mercatoris restitutas, et in fol. Colon. an. 1578. vulgatas, tab. V. Europ. aut etiam Ultrai. an. 1695. recusas inspexeris, ita reuera Rhispiam vbique collocatam reperias, vt Weszpremio, oppido nostro, verosimiliter respondere ex longitudinis et latitudinis numeris non vano colligere liceat indicio: Ad augendam in hac re opinionem nostram non nihil facere videtur omnino ea quoque Septimii Seueri Imperatoris Inscriptio, cuius Sibilla haec vnguentaria se libertam fuisse gloriabatur, quam hodieum Weszpremi Turris praealta sphaerica manca muro arcis ad portam inserta non longe a supremo vertice in latere monstrat hoc SEPT. SEVERI IMP. nomine ornata; residua Inscriptionis huius verba saxo incisa iis legenda offerimus, qui accuratori instrumento optico suos armare voluerint oculos. Turrim hanc praecelsam nonne Praetorum Romanorum vsui olim inseruisse hariolabimur? nonne Conradus quoque Celtes, vt alibi monuimus, Weszpremium ob id recte coniectauerat fuisse urbem Romanorum dictam Praetorium? ex qua Turri velut ex specula hodieum loca longe lateque dissita, etiam vicinis Comitatibus adscripta, plurima facile coelo sereno conspiciuntur.

Lapis vero rubei coloris, hoc ipso oppido ante pauculos annos effossus, et in villa allodiali Episcopi repositus, hanc cum exsculpta subtus rota molari, et saccis duobus, farina tumentibus, exhibet Inscriptionem:

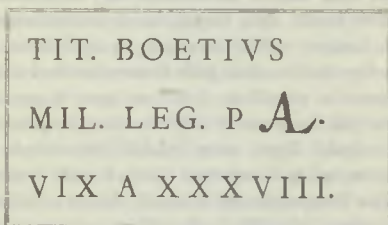
CLAV-

Rhispiában árulták. De kérdem, hol találhatná meg ma az ember a rómaiaknak ezt a Rhispiáját, amelyet ugyan a Franciscus Christianus Scheybiustól kiadott Theodosius—Peutinger-féle V. és VI. Pannonia-térkép kihagyott, de Moletius a Velenében 1562-ben kiadott negyedretű *Commentarius in Ptolomaeum* 52. lapján határozottan Veszprémnek nevez. Az ő véleményét osztja az Amsterdamban 1733-ban nagyfólióban megjelent *Orbis antiqui Tabulae Geographicae secundum Ptolomaeum* kiadója is, aki a IV. G. e. és V. Be. Európa-térképen jelzett Rhispiát a mellékelt szójegyzékben, több tudóssal egyetértve, szintén Veszprinnnek nevezi. Mindenesetre, ha Claudius Ptolomaeusnak 1482-ben Ulmban Leonhardus Hol. által Nicolaus Germanus munkájával is megjelentette *Cosmographiáját* sub cust. c. 4. in alia facie c. 14. az V. Európa-térképen és ugyanezen Ptolomaeusnak Mercator munkájával helyreállított és 1578-ban Kölnben az V. Európa-térképen fólió alakban közzétett vagy akár az Utrechtben 1695-ben nyomtatott táblaképeit nézi az ember, valóban úgy találjuk elhelyezve Rhispiát mindegyiken, hogy hosszúságának és szélességének a számadatai szerint nem alaptalan következtetéssel felelhet meg a mi Veszprém városunknak. E tekintetben elfoglalt álláspontomat egyáltalán nem csekély mértékben látszik támogatni Septimius Severus császárnak — akinek, mint kérkedve mondja, szabadosa volt ez az illatszerárus Sibilla — az a fölirata is, amelyet mindmáig mutogat Veszprém-ben oldalt, nem messze az ormától, egy Septimius Severus császár nevét hordó, igen magas, kerek csonkatorony. E fölirat kőbe faragott többi szavának az elolvasását azoknak ajánlom a figyelmébe, akik jobb látószervezettel is hajlandók fölfegyverezni a szemüket. Erről az igen magas toronyról ugye azt tartjuk, hogy annak idején a római kormányzók használatára szolgált? Ugye, mint máshol rámutattam, helyesen következtette emiatt Veszprémet Celtes Konrád is római városnak, amelyet Praetoriumnak neveztek, hiszen ebből a toronyból, mint valami őrlesből, derült időben ma is meg lehet látni messze vidék igen távol eső sok-sok helyét, még a szomszéd megyékből is?

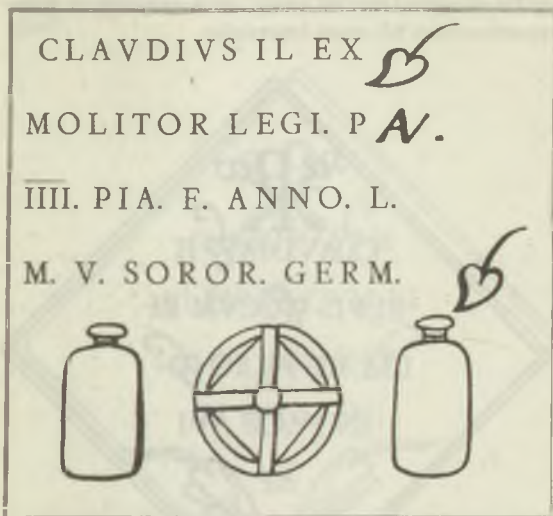
Egy vörösszínű kövön meg, amelyet néhány éve ástak ki ebben a városban és a püspök majorságán állítottak föl, a következő föliratot láthatni alul egy ráfaragott malomkövel és két, liszttel teli zsákkal együtt:

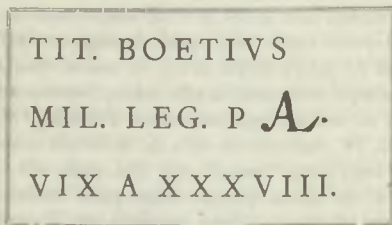
In vico Vámos, altero a dicto celebri oppido, lapide, dissito, tale anno 1748. amicus eruditus suis e terra eruit manibus sarcophagi operculum, ex marmore nigro polito fabrefactum, quod litteris inauratis incisam, provt repetitis legeram vicibus, hanc subministrauit epigraphen:

Vicinus huic alter pagus, si pedem solem occidentem versus proferas; Tooth—Vásony est nomine, Orosziorum potissimum et Kazzayorum praediolum, in cuius agro Agyag verem, nuncupato, an. 1757. inuenta

Az említett híres várostól két mérföldre fekvő Vámos faluban egy tudós barátom saját kezével ásta ki a földből 1748-ban azt a csiszolt fekete márványból mesterien faragott sírláda-födelet, amely — mint több ízben elolvastam — a következő fölíratot viselte aranyos betűkkel:

Az evvel nyugat felől szomszédos községnek, Tótvázsonynak — mely főleg az Oroszi és a Kazzay család birtoka — Agyagverem nevű földjén találták 1757-ben azt az itt látható

est Tabula aenea, hac, vt cernis, et magnitudine et forma repraesentata, et tali ornata hypographe:

Nummus Macrini argenteus, quem manibus tenemus, in adiacenti siluula ante annos XV. ab amico repertus, sistit in antica sui parte caput Imperatoris laureatum: IMP. C. M. OPEL. SEV. MACRINVS, AVG. in auersa vero Annonam forma muliebri sedentem, dextra spicas, laeva cornu copiae tenentem, sic omissio consulatus anno: PONTIF. MAX. TR. P. II. COS. PP. neglectus hic est a Io. Vaillantio in nummismatibus suis Imp. Rom. Tom. II. pag. 264. seqq. edit. Rom. an. 1743. in 4. En alium quoque aequae primi moduli, eumque Tiberii Imp. Nummum, anno currentis seculi quadragesimo octauo in indicato statim Comitatus Wieszpremiensis pago effossum, nunc e penu nostra exemtum! in cuius latero hoc cernuntur quadrigae triumphales absque omni epigraphe, illinc vero Inscriptio Ti. CAESAR. DIVI AVGVST. P. M. TR. POT.

nagyságú és alakú bronztablát, mely a következő föliratot viseli:

Macrinusnak a közeli kis erdőben 15 évvel ezelőtt egy barátomtól talált ezüstpénze, amely itt van a kezemben, a császár babérkoszorús fejét mutatja előlapján: IMP. C.M. OPEL. Sev. MACRINVS. AVG., hátlapján pedig az ülő Annonát ábrázolja asszonyi alakban, amint jobbában kalászkodat, baljában meg bőségszarut tart, így hagyva el consulsága évszámát: PONTIF. MAX. TR. P. II. COS. PP. Ezt a pénzt kihagyta Rómában 1743-ban kiadott negyedrétmű Nummismata Imperatorum Romanorum c. munkája II. kötetének 264. és köv. lapjairól Jean Vaillant. Közlök itt egy az elsővel azonos méretű másik pénzt, de Tiberius császártól, amelyet a jelen század negyvennyolcadik évében ástak ki az előbb említett Veszprém megyei helységben, de jelenleg az én gyűjteményemben van. Ennek ezen a lapján négyes fogatú diadalkocsik láthatók minden fölirat nélkül, másik oldalán pedig ez a fölirat áll: TI. CAESAR. DIVI AVGVST. P.M. TR. POT. XXXVI.,

POT. XXXVI. et in Area S. C. Nummum hunc cum XXXVI. Tribunitiae Potestatis anno, nec Mediobarbo nec Pedrutio vel Io. Vaillantii editori notum, ex asse simillimum esse illi iudicamus, cuius typum Christ. Sigism. Liebe e gaza Friderici-ana depromptum in *Gotha sua nummaria* edit. Amstel. an. 1730. in fol. cap. VIII. pag. 276. exhibuit, docuitque simul ex Velleio et Suetonio tunc conflatum fuisse, dum de Pannoniis et Dalmatis triumpharet: nonne dum *Batonem, excelsissimum Ducem Pannonium, ad flumen nomine Bathinum* (forte nostrum hodie Balaton) *deuictum duceret* Romam ex oris nostris in triumphum? qualem in Tiberiana, sed Augustaea in primis; Gemma effictum Alb. Rubenius singularibus Dissertationibus Antwerp. an. 1665. in 4. editis illustrauerat. Non commemoro in Numophylacio nostro latentes duos aeneos, aequae maioris moduli nummos, in coemeterio, Valli Abbatiae B. V. M. Wespzemiensi adposito, a Vespillonibus ante decennium, amplius erutos, vix talium thesaurorum collectoribus visos, vtrumque in antica parte Lucii Aelii Veri Imp. capite laureato, et quidem illum hac: IMP. CAESAR. AELIVS. VERVS. IVLIAN. AVG. PP. hunc vero tali: L. VERVS. AVG. ARM. PART. MAX. TR. P. VIII. IMP. IIII. COS. III. inscriptionibus signatos; in postica parte *illius* ad Victoriam de Pannoniis reportatam, indicandam Imperator in quadrigis triumphalibus capite nudus, laeua manu equos agit, dextra coronam lauream ab advolante victoria accipit, his subnexus litteris COS. II. S. C. *huius* vero in postica Iupiter, nudus stans cum pallio Diuinitatis, dextra fulmen vibrat, sub quo hinc M. Aurelius, inde Verus consistunt: quoad reliqua Nummismata hoc vitio vetustatis exesum est, illud integerrimum. Prostat apud nos in pretiosa rerum Romanarum Collectione Kazzaiana Tabula aenea, in laudato statim vico Tooth-vásoniensi, eiusque praediolo *Csatármegye* ad foueam *Agyagverem* nuncupato, an. 1760. inuenta, vasi ligneo duobus circulis ferreis ex catena ferrea pendentibus communito, inclusa, quae licet vitio temporum mutilata sit, eius tamen inscriptionem amice nobiscum communicatam serie hac iam exhibebimus:

és a közepén S.C. Ezt a pénzt, amely tribunusi hatalmának 36. évét említi, de sem Mediobarbus, sem Pedrusius, sem Vaillant kiadó előtt sem volt ismeretes, hajszálig hasonlónak tartom ahhoz, amelynek az alakját Christianus Sigismundus Liebe a Frigyes-féle kincstárból átvéve mutatott be Amsterdamban 1730-ban kiadott fólió méretű Gotha Nummariá-jának VIII. fejezetében a 276. lapon, s amelyről Velleius és Suetonius alapján azt is kimutatta egyúttal, hogy akkor verték, amikor a pannonok és dalmaták fölött diadalmaskodott, ugye amikor Batót, a pannonok fővezérét győzte le a Bathinus folyó (talán a mi mai Balatonunk) mellett és hurcolta Rómába diadalmenetére a mi tájunkról, ahogy ezt a Tiberius-, de méginkább az Augustus-gemma alapján Albertus Rubenius írta le 1665-ben Antwerpenben kiadott nagyszerű, negyedréti nagyságú értekezéseiben. Nem említem a magam pénzgyűjteményében szerénykedő két szintén nagyobb méretű bronzpénzt, amelyet a veszprémi boldogságos Szűz Mária-apátság mellett fekvő temetőben ástak ki több mint tíz éve a sírásók, és az efféle kincsek gyűjtői sohasem láttak; az előlapján mindegyikük Lucius Aelius Verus császár babérkoszorús fejével, mégpedig amaz az IMP. CAESAR. AELIVS. VERVS. IVLIAN. AVG. PP., emez meg L. VERVS. AVG. ARM. PART. MAX. TR. P. VIII. IMP. IIII. COS. III. fölirattal ellátva; amannak a hátlapján a császár a pannonokon aratott győzelem bejelentésére hajtát négyfogatos diadalkocsin, hajadon fejjel, bal kezében a gyepelővel, jobb kezével meg a babérkoszorút veszi át a hozzá repülő Victoriától, utána a COS. II. S.C. betűkkel; emennek a hátlapján pedig Iuppiter meztelenül áll az istenség palástjában, jobbával villámot csóválva, alatta egyik oldalon M. Aurelius, másik oldalon meg Verus áll. Míg ez az utóbbi pénz többi része a hosszú idő következtében megvásott, amaz teljesen ép. Van nálunk a becses Kazzai-féle római régiséggyűjteményben egy, az imént említett Tótvázsony falunak Csatármegye nevű kis pusztaán, az Agyagverem nevezetű gödör mellett 1760-ban talált bronztáblánk, vasláncon lógó két vaskarikával megpántolt faedénybe zárva, amely ugyan az idők következtében megcsonkult, de velem szívesen közölt föliratát ezennel bemutatom:

RITIS DI I
 N O M I N . S V A
 TERISQEO RVCIVIT - TEM DE

V X O R I B . Q V A S N V N C H A B E N T C .
 V I T A S D **A** V R A V T S I Q C A E L I B S V I
 I S Q V A S P O S T E A D V X E R D V M T A X
 L I S I N G V L A S . A D X V I . K . I V L .
 M V I N D I O V E R O P A D V M E I O C L E M I N I I C O S .
 C O H I T H R A C V M C V I P R A E S I
 L N V M I S I V S P R I S C V S B O V I A N .
 E X E Q V I I I

S E X I V L I O I **R** M I E P R I M O T R I V I R
 E T S E C V N D O . F . E I V S .
 D E S C R I P T E T R E C O G N . E X T A B V L A A E R E A Q V A E
 F I X A . E S T . R O M A E I N M V R O P O S T T E M P L
 D I V I A V G . A D M I N E R V A .

RITIS DI I
 NOMIN. SVA
 TERISQEO RVCIVIT - TEM DE

VXORIB. QVAS NVNC HABENTC.
 VITAS D **A**VRAVTSIQ CAELIB SVI
 IS QVAS POSTEA DVXER DVMTAX
 LISINGVLAS. AD XVI. K. IVL.
 MVNDIO VERO PACVM EIOCLEMINIICOS.
 COHITHRACVM CVI PRAESI
 LNVMSIVS PRISCVS BOVIAN.
 EXEQVIT

SEX IVLIOI **A**MIE PRIMO TRIVIR
 ET SECVNDO. F. EIVS.
 DESCRIPT ET RECOGN. EX TABVLA AEREA QVAE
 FIXA. EST. ROMA E IN MVRO POST TEMPL
 DIVI AVG. AD MINERVA.

Pars Tabulae auerss.

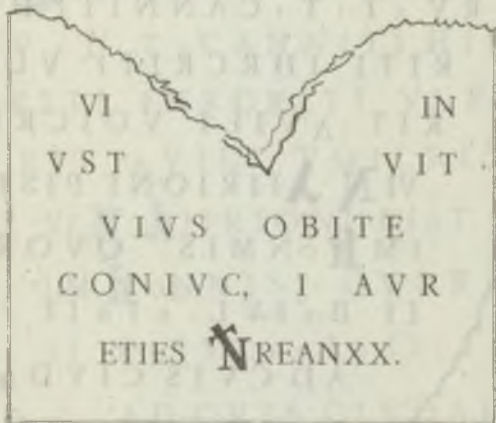
I T R A I A N I P A **R** H I C I **F** D I V I
 T R A I A N V S H A D R I A N V S A V G .
 R . P O T . X X I I . I M P . I I . C O S I I I P P .
 I V **⊙** A I N I T C O H . V . Q A p p .
 R V c T , T , C A N N I T I H I S
 R I T I I H R C R I T I V L P P A N .
 R I T A V I L I V O I C R I S V N I
 V I **N** A I R I O N I P I S T
 I M **h** O N M I S Q V O R
 I I B c I V L d I d I I
 A D C V I S C I V D A I A V X
 I D V X D V **M**

A tábla hátsó oldala:

I T R A I A N I P A **R** H I C I **F** D I V I
 T R A I A N V S H A D R I A N V S A V G .
 R . P O T . X X I I . I M P . I I . C O S I I I P P .
 I V **⊙** Δ I N I T C O H . V . Q A p p .
 R V c T , T , C A N N I T I H I S
 R I T I I H R C R I T I V L P P A N .
 R I T Δ V I L I V O I C R I S V N I
 V I **N** **Λ** I I R I O N I P I S T
 I M **f** o N M I S Q V O R
 I I B c I V L d I d I I
 A D C V I S C I V D A I A V X
 I D V X D V **M**

Si inscriptionem hanc cum Gruteriana te conferre non piguerit, quae in corpore Inscript. Tom. I. P. II. p. DLXXXIII. legitur, illam a nostra plurimum differre certissimis animadvertis indicis.

In Váson-kő, aliter Nagy-Váson, agri Weszpremiensis oppido, vico priori contermino, Comitum Zichi haeredio, et Herculis Hungarici Nicolai Zrini Patriae, vicino, visuntur duo Tabularum lapidearum fragmenta humi publice iacere, alterum ad rudera Templi Paullinorum, alterum ad Diuersorium deposita; in illo nonnisi duo haec PERPETVAE VISCORVM, in hoc vero plura conseruata leguntur vocabula, eaque sic, quod dolendum, truncata:

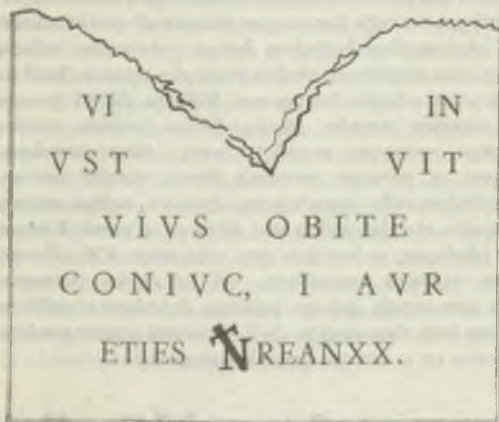

Loco hoc antiquam Romanorum existisse sedem, eamque, vt non inconsultis antiquis Geographis auguramur, Vacontium aut Vascontium dictam, non modo pronuntiandi suadet adfinitas, vt Vascontium facile in Váson-kő hodierna appellatione degenerauerit, et adiacens longus siluarum tractus Vacontiae vel Bakontiae siluae, nomen hodiedum vsitatum acceperit, sed etiam pretiosissimus Romani operis aquae ductus in visceribus terrae occultatus, qui ad portam arcis in aditu aquam saluberrimam ex fistula figulina Cylindrica in substructam cisternam quadrangularem, vnam orgyam latam,

aeque

Ha kedve támad valakinek összehasonlítani ezt a fölíratot a Gruter-félével, amely a Corpus Inscriptionum I. kötet II. részének 583. lapján olvasható, biztosan észre fogja venni hogy az igen különbözik a mienktől.

Vázsonykőn, másképp Nagyvázsonyban, a veszprémi hátrának az előbbi faluval szomszédos mezővárosában, a Zichy grófok örökbirtokán, mely a hős magyar Zrinyi Miklós szülőhelyével szomszédos, látható két kőtáblának a töredéke a földön, az egyik a pálos templom romjai mellett, a másik meg a vendéglő mellett. Amazon csak e két szó olvasható: PERPETVAE VISCORVM, emezen azonban több szó is megmaradt, de — sajnos — így megcsonkítva:

Hogy itt a rómaiaknak egy ősi, mégpedig Vacontiumnak vagy Vascontiumnak nevezett telepe volt, mint azt régi földrajzírók műveibe betekintve gyanítom, azt nemcsak a kiejtés hasonlósága teszi hihetővé azzal, hogy Vascontium könnyen romolhatott el mai elnevezéssel Vázsonykővé, a Vacontia avagy Bacontia silva mellett elterülő hosszú erdővonulata pedig mindmáig használatos nevét kapta tőle, hanem az is, hogy egy római műre valló, nagyértékű földalatti vízvezeték, amely a vár bejáratánál, a kapu mellett egy hengeres cserép-

profundam, aequae duas fere longam, ex coctis lateribus coagmentatam, vsui ciuium vbertim effundit, et ibidem mox per meatus subterraneos ita miro modo absorbendam, vt vnde perennis tanta aquarum copia, integris interim permanentibus earum canalibus, aut in arcem adfluat, aut quo dispereat, nemo in hunc vsque diem indagare potuerit. Hinc si orientem solem versus vnum deflectas lapidem, offert se nobis Arx vetustissima Bándi-Vár, aliter Esseg-Vár dicta conspiciendam, quam Rev. Steph. Szilius, sollertissimus nuper rei antiquariae in ea vicinia indagator, Esseciam aut Albam Minorem esse coniectauerat: castrum reuera Romanorum eam fuisse viua adhuc rudera murorum puta, portarum, carcerum, tricliniorum structura aperte euincit; variae certe Romanorum reliquiae ab accolis radicem collis inhabitantibus hodieum ibidem reperiuntur, vidimus ipsi non vice simplice ab erudito possessore ostensas; haud ita pridem eruta calcaria Romanorum Militum diuersi generis, frena equorum, stapedes, murices ferreos hamatos, cultros, secespitas, eorumque manubria aerea, claues annulares, ianuarum et portarum vertabula ferrea, clauam aeneam, tintinnabulum collo iumentorum adpensum, sagittas maiores e catapultis eiaculari solitas, sed acinaces in primis Romano opere fabricatus, et hoc ipso agro ante annos XX. effossus, nostram excitauit attentionem. qui tres pedes viennenses longus cum capulo quinque pollicum reticulato et pollicem integrum latus, duas pondere ciuili libras cum semisse pendens, his notatus est in vtroque latere hypographis:

❖CV9❖MEFECIT❖CS❖)(—)(NR FF R❖3❖
 ❖)(N❖CS❖M ANA G)()(O❖3❖

id est: Me fecit CS. Hadrianus Perperna In Castrensi Marci Antonini Caesaris tertia officina. Missis Inscriptionum Fragmentis, quae in Templo Graecorum Pestiensi visuntur, memini me legere Xistum quoque Schier in Buda sua Sacra Anno 1774. in 4. edit. pro-

csövön bőséges mennyiségű jó vizet önt a lakosok használatára egy cseréptéglából készített, egy öl széles és mély és körülbelül két öl hosszú, négyszegletes földalatti medencébe, melyet ott mindjárt úgy el, is nyelnek földalatti járatok csodálatos módon, hogy máig sem tudta kikutatni senki sem — mivel csatornái közben mindig épségben maradtak —, honnan jöhet a várba ez az állandó, bő vízmennyiség, vagy merre tűnhet el. Ha innen kelet felé térünk el egy mérföldnyire, szemünkbe ötlük a régesrégii bándi vár vagy Esszeg vár, amelyet azon környék ezelőtti tudós régiségkutatója, főtiszt. Szili István, Esszeknek vagy Alba Minornak következtetett ki. Hogy ez valójában római vár volt, azt mindmáig meglevő romjai, nevezetesen falainak, kapuinak, börtöneinek és ebédlőszobáinak a szerkezete világosan bizonyítja. A domb tövében lakók mindenesetre még ma is találnak ott különféle római emlékeket. Magam is több ízben láttam ilyeneket, amelyekre egy tudós tulajdonos bukkant rá. Nem igen régen ástak ki különféle római katonai sarkantyúkat, zablákat, kengyelvasakat, horgas vascövekeket, késeket, áldozókéseket, bronz késnyeleket hozzájuk, gyűrűs kulcsokat, vas ajtó- és kapuforgókat, bronzbuzogányt, a barom nyakába vetni való csengőt, hajítógéppel löni való nagy nyilakat. De érdeklődésemet legjobban egy ugyanebben a határban húsz éve kiásott, római kézre valló horgas szablya keltette föl, amelynek, öt hüvelyknyi recézett markolatával együtt, három bécsi láb a hossza, egy hüvelyk a szélessége, harmadfél fontot nyom állami mértékkel s két oldalon a következő fölíratokkal van ellátva:

❖ CV9 ❖ MEFECIT ❖ S ❖) (—) (✠ R FF R ❖ 3 ❖
 ❖) (N ❖ S ❖ M ANA G) () (O ❖ 3 ❖

ami annyit tesz, hogy: Engem CS. Hadrianus Perperna készített Marcus Antoninus császár harmadik tábori műhelyében. Figyelmen kívül hagyva a görögkeletiek pesti templomában látható fölíratröredékeket, azt olvastam emlékezetem szerint, hogy Schier Xistus is közölt az ő 1774-ben kiadott negyed-

duxisse quasdam in eadem vrbe Budensi passim haerentes; caeteris anteferenda est, quam pag. 49. Medici Romani cenotaphium exhibet: omnibus illis vnam nos hic adnectimus e quodam lapide insignis molis in aquaticam vi accensi pulueris pyrii, dum an. 1723. vrbs integra igne conflagraret, ex arce praecipitato, an. 1746. in adversaria nostra relatam:

A † V E T T I V S.

A L † C R E S C E N S

A I N = L † H I C † S † . E

V E T T I A † A † N O M E

: P A T † R O N O E T C O **N** V G

S V O † P I E N T I S S I M † V N A

T M P.

V I P S T A N V S † L † L S E N E C I O

M I C V S † **F** A C I **W** V † C **V** R N T.

Praenobilis D. Kazzay, apothecarius noster, duas adseruat Tabulas aeneas in vetere Buda repertas, haud vili pretio ante annos quindecim coemptas, vtrasque bona possessoris venia Virorum eruditorum oculis hic iam subiiciendas:

IMP CAES M AVRELIVS. ANTONINV. AVG.
 ARMENIACVS. MEDICVS. PARTHICVS. PONT.
 MAX. TRIB. POT. XXI. IMP. V. COS. III. ET.
 IMP. CAES. L. AVRELIVS. VERVS. AVG. ARMENIACVS.
 MEDICVS. PARTHICVS. MAX. TRIB. POT. VII. IMP. V.
 COS. III. PATRES. PATRIAE. DIVI. ANTONINI. F.
 DIVI. HADRIANI. NEPOTES. DIVI. TRAIANI. PAR.
 THICI. PRONEPOTES. DIVI. NERVAE. NEPOTES
 EQVI **II**B. ET. PEDIT. QVI MILITANT. ALIS. III. QVAE.
 AP PELLI. **I** THRACVM. PRET. II. BR **II**∞. CRET. AVG.
 MVR. ET. COH. VI. THR. GERM. III. ALPEN. PEDETI.
 NORICOR. ET III. ILVSI **II**II. ASTVR. ET. CAII APC.
 ET. VII. BRI VCQRRT-VSITITI. AVG. THRAC.
 ET. I. MOINAAIETI ANCTHRACVR. ET SVNT.
 IN PANNON. INFER SVB CLAVDIO. POM.

PEIANO. LEG. QVIN — — VIENTINI. STIPE MER.
 DIMISS. HONEST. MISS. QVOR. NOMIN. SVB.
 SCR SVNT CIV **II** ROMAN. QVI EOR NON HABER
 LIBER ET CONNVB. CVM VXOR. QVAS TVNC HABVIS
 CVM. EST. CIVITAS. DATA. AVT. CVM. IIS. QVAS
 POST DVXISSE DVMTAXAT. SINGVLIS. AD. III. NON. MAI.
 VCALCILIO. DENTILIANO. MANTONIO. PALLANTE. COS.
 ALAEL THRAC VETER — CVI — — PRAEST.

FLAVIVS MACER.

EXGREGALE.

OXENO — — NAEVIONIS — — IS ERM. — —
 DESCRIPT. ET RECOGNIT. EX. TABVLA. AEREA.
 QVAE FIXA. EST. ROMAE. IN. MVRO. POST.
 TEMPL. DIVI. AVG. AD. MINERVAM.

IMP CAES M AVRELIVS. ANTONINVS. AVG. ARMENIA
 CVS MEDICVS PARTHICVS PONT MAX TRIB.
 POT XXI IMP V COS III ET
 IMPCAESL AVRELIVSVERVS AVG ARMENIACVSMEDICVS
 PARTHICVS MAX TRIB POT VII IMP V COS III PATRES PATRIAE
 DIVI ANTONINI F DIVI HADRIANI NEPOTES DIVI TRAIANI
 PARTHICI PRONEPOTES DIVI NERVAE—AS—NEPOTES

EQVIT ET PEDIT Q. MIN. ALIS III QV I. THR. VETER. II. BRITAN.
 CRET AVG. I. ITVR. ET COH. XI. THR. GERM. CRET. I. ALPEN. PED.
 ET I. NORIC. ET. III. LVSIT. ET. II. ASTVR. ETCALLAECETV II. EREVCOR
 ET I. LVSIT. ET II. AVG. THR. ET I MONTAN. ET I AVG. THR. ETSVNTIN
 PANNON. INFER SVBCLAUDIO POMPEIANO. LEGXXVII VESTIPEN
 E MERITI. MIS. HON. MISS^oION. QVOR NON. HABER. LIBER
 ET CONVBCVM VXOR. QVAS TVNCHABVIS. CVMEST CW I
 IIS DATA AVT CVM IIS QVAS POST DVXISS DVM
 TAXAT SINGVLIS.

rétű Buda Sacrá-jában egynéhány Budán erre-arra rejtőző föl-
iratot. Valamennyinél becsesebb az, amely a 49. lapon olvas-
ható egy római orvos síremlékén. Mindezekhez most hozzá-
teszek egyet, amelyet magam írtam be jegyzeteimbe 1746-ban
egy roppant nagy kőről, amelyet az egész város leégése alkalmával fölrobbant lőpor ereje röpitett a várból a zombékosba
1723-ban:

A † V E T T I V S.

A L † C R E S C E N S

A I N = L † H I C † S † . E

V E T T I A † A † N O M E

: P A T † R O N O E T C O **N** V G

S V O † P I E N T I S S I M † V N A

T M P.

V I P S T A N V S † L † L S E N E C I O

M I C V S † **F** A C I **W** V † C **W** N †.

Nemes Kazzay úr, a mi patikusunk, két Óbudán ta-
lált bronztablát őriz, melyet jó drágán vett meg tizenöt éve.
A tulajdonos jóvoltából most itt mind a kettőt a tudósok szeme
elé teszem:

Altera Tabula.

TI IVLI		FELICIS
CBELLI		VRBANI
LPVLLI	⊙	PRIMI
LSENTI		CHRYSOGONI
CPOMPONI		STATIANI
LPVLLI	⊙	ZOSIMI
POCILI		PRISCI

Auersa facies.

AD III NON MA
DE NTILIANO ET FALIANTE COS

ALAEI THRAC VETER CVI PRAEST

FLAVIVS MACER

EXGREGALE

OXETIO NAEVIONIS F ERAV

DESCRIPT ET RECOGNIT EX TAVLA EREA
QVAE FIXA EST ROMAE IN MVRO POST
TEMPL DIVI AVG AD MINERVAM

A másik tábla

TI IVLI	FELICIS
CBELLI	VRBANI
LPVLLI	PRIMI
LSENTI	CHRYSOGONI
CPOMPONI	STATIANI
LPVLLI	ZOSIMI
POCILI	PRISCI

A hátlap

AD III NON MA
DE NTILIANO ET FALIANTE COS

ALAEI THRAC VETER CVI PRAEST

FLAVIVS MACER

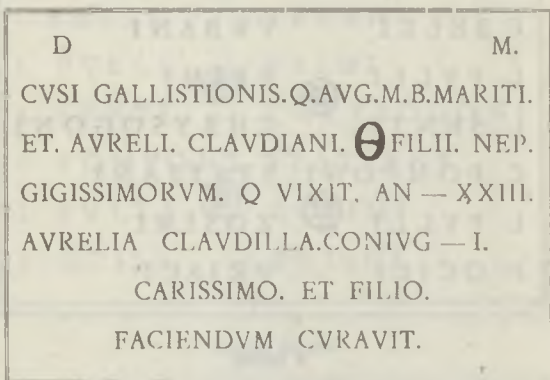
EXGREGALE

OXETIO NAEVIONIS F ERAV

DESCRIPT ET RECOGNIT EX TAVLA EREA
QVAE FIXA EST ROMAE IN MVRO POST
TEMPL DIVI AVG AD MINERVAM

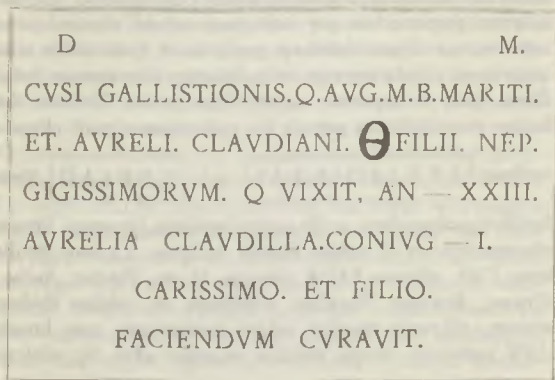
Haeret in patentissimo Campo Szönyiensi, arci Comaromiensi obiecto, ad Puteum Hordos-Kuttya adpellato, tumba sepulcralis lapidea, aquandis pecoribus ab incolis destinata, tali, quantum lectionem admittit, inscriptione signata:

Ipsum vicum Szönyiensem, vbi aliqui iuxta Antonini Tabulas Itinerarias Bregetium, urbem Romanorum maximam, stetisse volunt, ingressuris nobis ad Turrim Templi Helu. Confess. addictorum tale Tumbae lapideae Fragmentum se offert conspiciendum:

A komáromi várral szemben levő tágas szőnyi mezőn, a Hordos kútja nevű kút mellett áll egy a lakosoktól baromításra ítélt kő-sírláda, amelyen a következő fölírat olvasható (már amennyire olvasható):

Ha bemegyünk Szőny faluba, ahol Antoninus Tabulae Itinerariae-je alapján egyesek szerint Bregetium, a nagy római város állhatott, szemünkbe ötlük az evangélikus templom tornya mellett a következő kő-sírládatöredék:

i.e. Caius Iulius Flau. Claudii Germanici Coniux.

Sed quot et quanta Romanae antiquitatis Monumenta vilissimus hodie Pagus iste curiosis vetustatis scrutatoribus iam suppeditauerit, non facile enumeraueris: mittamus nummos omnis moduli aeneos, argenteos, aureos inibi repertos, quorum infinitus propemodum per uniuersum orbem circumducitur numerus, nos aliquas dumtaxat gentis huius dominatricis reliquias in ea vicinia repertas, et in Museum Kazzayanum huius illatas, hoc, vt sequetur, recensebimus ordine. Visuntur ibi lateres excocti diuersi generis his potissimum signati charac-

teribus: L E G I A D I I F A I vel L E G I A D Vrna

fictilis cineribus plena, nullo notata lemmate, integram libram pharmaceuticam de infuso liquore recipiens. Lichnus fictilis anno 1748. effossus FADR signatus, id est, *Figulus, Aulius, Drusus, Romanus*. Poculum Figulinum an. eodem ibidem erutum, encausto cinericii coloris incrustatum, cum litteris AVE interiectis vbique trifoliis encausto albo sic adpictis

A V E . Simile fere illi est, quod L. Bergerus

in Thesauro Brandenburg. Vol. III pag. 461. cum incrustatione feruginea delineatum exhibuit; Poculum nostrum vncias quinque recipit pharmaceuticas. Lapis haematites quadrangularis dimidium pollicem crassus, duos vero longus, in vno latere A. altero T. notatus. Hercules tres ex aere conflati, Bergerianis, et magnitudine et forma dissimiles, l. c. pagg. 278. et 280. exhibiti, horum primus est *Hercules triumphans* crispis capillis et barba rotunda, spolium leoninum sub ala manus dextrae circumductum manu post tergum retorta prensans, et laeua clauam nodosam terrae innixam tenes; alter est *Hercules quiescens*, facie priori similis, clauae nodosae axillae dextrae subiectae innixus, dextra spolio leonino se protegit, laeua vero ad tergum reclinata caudam spolii eiusdem firmiter adprehendens, dextro interim pede decussatim sinistro imposito; tertius *Hercules aeneus*

infans

ami annyit tesz, hogy: Caius Iulius Flav. Claudii Germanici Coniux.

De hogy mennyi és mekkora értékű emléket szolgáltatott az ókorról a buzgó történetkutatóknak ez a mai nyomorúságos falu, azt nem egykönnyen számlálhatja el az ember. Mellőzve az ott talált minden méretű bronz-, ezüst- és aranypénzeket, amelyekből szinte határtalan mennyiség forog az egész világban, csak azt a néhány fönmaradt hagyatékát fogom ismertetni ennek az uralkodó népnek — abban a sorrendben, ahogy majd következik —, amelyet azon a környéken találtak s az idevalósi Kazzay-múzeumba hoztak. Láthatók itt különféle fajta cseréptéglák, leginkább a következő betűkkel ellátva: LEGI ADII FAI vagy LEGIAD; egy teljes patikai font forralt vizet magába fogadó, hamvakkal telt, de fölrattalan cserépvödör; egy 1748-ban kiásott cserépmécs, amelyen FADR olvasható, ami annyit tesz, hogy Aulus Drusus római fazekas; egy hamuszínű viaszfestéssel beégetett, s a földből ugyanazon évben ugyanott kiásott cseréppohár AVE betűkkel, amelyek közé mindenhová fehér viaszfestéssel égetett lóhereleveleket festettek ilyenfor-

mán: A V E Majdnem olyan, mint amelyet

Berger L. a Thesaurus Brandenburgicus III. kötetének 461. lapján vasszínű mázzal bekenve mutatott be. Poharunk ürtartalma öt patikai uncia. Van még itt egy félhüvelyk vastag, két hüvelyk hosszú s egyik oldalán A, másikon T betűvel ellátott, négy-szögletes vérdő; aztán három bronzból öntött Herkules, mely az id. mű 278. és 280. lapján bemutatott Berger-féléktől méretben is, alakra is igen különbözik; közülük az első egy göndör hajú, kerek szakállú, az oroszlának jobb hóna alatt áthúzott irháját hátradugott kézzel markoló, baljával egy földre eresztett görcsös buzogányt fogó „győzedelmes Herkules”; a második egy, az előbbihez külsőre hasonló” pihenő Herkules”, aki jobb hóna alá állított görcsös buzogányára támaszkodva, az oroszlánbőrrel takarja magát jobb kezével, hátrahajtott bal kezével pedig ugyanazon zsákmány farkát markolja erősen, jobb lábát meg egyúttal a balra teszi keresztbe; a harmadik bronz Herkules

infans est, isque sedens, dextram genu suo dextro impositam et sinistram eleuatam habens, facie et mole Bergeriano l. c. haudquaquam aequalis. Est et Danubius forma Trithonii in statua aerea effectus, amphoram manu tenens, ex qua Ister profluat. Reliquas quoque statuas aeneas Szönyini repertas, et manibus nostris contrectatas, nominum dumtaxat tenuis iam referemus, eodem promptuario litterario adseruatas. Statuam scilicet Isidis, Veneris Cnidiae nudeae, Satyrae ludentis, Deucalio-nis, Somni, Polycenae se interimentis, Romuli, Mercurius alter maiori alter forma minori, Venus cum Cupidine et Delphine, Cupido, Caput Panis, Miles armatus, Larua, equus, Avis ignota, Gallus, Puer ludens, duo Dii Pisauri vnus stans alter sedens, Fragmentum Crucifixi antiqui, Iupiter cum Leda in Tabula aenea, Digitale, Drachma vna pondere nummi nostratis Cremniciensis, aliae. Gemmas quoque diuersi generis ad nos ex eo loco adlatas bona prouidi possessoris venia commemorare e re nostra esse iudicauimus, tales illae sunt: 1) Carniolus seu Sardus orientalis, vocibus ABRAC. AMON. signatus. 2) Carniolus occidentalis. GIBEL. DANATA. DARIES. DAR. DARIES. ASTA. RIFS. notatus. 3) Carniolus occidentalis. HOSPITA FELIX VIVAS. 4) Carniolus orientalis, KYPIA XAPE. 5) Onyx bicolor, cuius Albae subcaeruleae insculpta est facies triformis, reliqua parte abeunte in piscem cum Inscriptione HYM. 6) Iaspis maculata cum insculptis signis Zodiaci, scorpione et cancro. 7) Iaspis aequae maculata cum insculpto solo scorpione. 8) Rubinus orientalis pretiosissimus, cui affabre insculpta effigies Tityri nudi in gramine sedentis, dextra mentum suffulcientis, sinistram genu suo imponentis, inter pedes fistulas duas longiores erectas habentis, adiecto famosi gemmarum sculptoris Nicomachi nomine, lecto inuerso sic litterarum ordine ζ **M** ω **S** **I** **N**. 9) Onyx bicolor, cui insculpta forma columbae, ramum olivae rostro tenentis, ante et post se pullos habentis, cum Inscriptione litterarum inuersa ζ **I** ζ . forte Chistus Iesus crucifixus: Militis christiani annulum fuisse existimamus. 10) Annulus hygiaeus,

integer

egy ülő csecsemő, aki jobb térdére teszi jobb kezét, balját meg fölemelve tartja, de sem külsejében, sem nagyságában nem hasonlít a Berger id. művében levőhöz. Van itt egy Triton-formára mintázott bronz Danubius-szobor is, aki kétfülű kőrsót tart kezében, amelyből a Duna ömlik ki. Az említett tudományos gyűjteményben őrzött, Szőnyben talált és saját kezemben forgott többi bronzszoborról is be fogok itt számolni, de csak nevek szerint, nevezetesen egy Isis-szoborról, egy meztelen knidoszi Venusról, egy enyelgő szatírról, egy Deukaliónról, egy Álomról, egy magát elemésztő Polyxenáról, egy Romulusról, egy nagyobb és egy kisebb méretű Mercuriusról, egy Cupidóval és egy delfinnel együtt ábrázolt Venusról, egy Cupidóról, egy Pán-fejről, egy fölfejezött katonáról, egy kísértetről, egy lóról, egy ismeretlen madárról, egy gall férfiről, egy játszó gyermekről, a Pisaurus istenének egy álló és egy ülőszobráról, egy ókori feszületföredékről, egy bronzlapon ábrázolt Iuppiter és Leda együttesről, egy gyűszűről, egy körmöci magyar aranyat nyomó drachmáról és egyebekről. Célszerűnek tartom megemlíteni a gondos tulajdonos szívességéből hozzám juttatott, ugyanonnan való különféle gemmákat is. Ezek a következők: 1. egy ABRAC. AMON. szavakat mutató karneol vagy másképp napkeleti szárdusz. 2. egy nyugati karneol GIBEL. DANATA. DARIES. DAR. DARIES. ASTA. RIFS. vésettél. 3. egy nyugati karneol HOSPITA FELIX VIVAS. 4. egy keleti karneol KYRIA XAPE. 5. egy kétszínű óniksz, amelynek a kékesfehér részébe egy hármás arc van bevésve, míg többi része halba megy át HYM. fölirattal. 6. egy pöttyös jáspis az állatkör belevéselt Ollós és Rák csillagzatával. 7. egy szintén pöttyös jáspis, melybe csak az Ollós van bevésve. 8. egy igen drága keleti rubint, amelybe a fűvön ülő, jobbjával állát támasztó, balját térdére tevő, lába között két hosszabb, egyenes sípot tartó meztelen Tityrus alakja van művészien vésve, mellette a híres gemmafaragó Nicomachus nevével, melynek fordított betűit így olvassuk $\text{C} \text{M} \text{O} \text{JIN}$ 9. egy kétszínű óniksz, amelybe egy csőrében olajfagallyat tartó, előtte és mögötte fiókáitól körülvelt galambnak a képe van vésve a fordított betűs fölirattal $\text{C} \text{I} \text{C}$ ami talán annyit tesz, hogy: a keresztre feszített Jézus Krisztus. Azt tartom, hogy egy keresztény katona gyűrűjében lehetett. 10. egy teljes egészében tömör kalcedonból faragott durva kivitélű

integer ex solido chalcedon ruditer efformatus. 11) Laocoon a serpentibus, teste Hygino, occisus, vel Hercules Draconem septicipitem, Lerneam Hydram dictam, enecans, ex corallo rubro, obseruatis rite ex lege artis musculis, integre effabricatus, inclinato paullulum ad dextram capite, torua facie, promissa barba, capillis ad frontem reclinatis, genitalibus membris integre expressis et sublatis in altum manibus vtrisque repraesentatus. Nec non 12) Caput Hadrianine Imperatoris, vel potius Iesu Christi Sospitatoris nostri, quod ob similem in utroque oris et vultus habitum non facile distinxis, collotenus integrum pollicem unum longum ex Sardoniche opere exsculpto scite effabricatum: de qua Christi et Hadriani facierum similitudine videsis apud Theod. Hasaeum, de statua Haemorrhoeisae in sylloge Dissert. Bremae ann. 1731. in 8. edit. Sed quis singulas Romanae vetustatis delicias Szönyenses enumerauerit? Non existimem vllum in vniuersa Pannonia inueniri locum, qui plura aut numismata, aut alia vetustatis Romanae Cimelia recentiori aevo suppeditauerit: ibi nos olim sitam fuisse coniecimus praecipuam Belli arcem Romanorum, quam Dio Cassius Libr. LXXI. pag. 802. edit. Hanou. an. 1606. in fol. *Receptaculum M. Antonini Philosophi Imperat. nominat, atque dum is cum Barbaris, qui circa Istrum fuere, Iazygibus et Marcomannis, nunc his, nunc illis, continenter: quam diu vixit, Bellum intulit, ei Paeoniam ad Istrum fuisse receptaculum memoriae prodidit: Locum hunc, vbi rudera arcis huius visuntur, hodie dum ab Incolis Pagi Palunnya vel Pannonya promiscue vocitari praesentes his ipsis inaudiuimus auribus: huc forte Wolffg. Lazium quoque digitum intendere voluisse existimamus, dum in Chronica Archi-Ducatus Austriae Germanica MScta, Codice scilicet apud Lambecium ch. mutil. Histor. Profan. XXII. sol. 137. cap. I. Paeoniam hanc in collimitiis Austriae et Hungariae collocandam putarat. Ita diuitem haec ipsa rudera suppeditant Nitri excoctoribus Mineram, vt nulla sit in vniuersa Hungaria officina nitraria, ne Callo- uensi quidem nobis vicina excepta, quae hoc*

nomine

Hygiaea-gyűrű. 11. egy Hyginus szerint a kígyóktól megfajtott Laokoon vagy talán a köznyelven lernai hidrának nevezett hétfejű sárkányt megölő Herkules, piros klárisból faragva ki teljes egészében, a művészet szabályai szerint híven utánzott izmokkal, mérges ábrázattal, hosszú szakállal, homlokára csüngő hajjal, teljesen hű nemzörésekkel s magasba emelt két kezével ábrázolva. Továbbá 12. egy szardónikszból művészi kézzel faragott s nyakáig egy egész hüvelyk hosszú feje talán Hadrianus császárnak vagy inkább üdvözítő Jézus Krisztusunknak, amit igen nehéz megállapítani mindkét alak arcának és tekintetének hasonlósága miatt. Krisztus és Hadrianus külsejének a hasonlósága dolgában ld. Theodorus Hasaeus De statua haemorrhoidae c. munkáját a Brémában 1731-ben kiadott nyolcadrétű Sylloge dissertationum-ban. De ki sorolhatná föl egyenként a római ókor gyönyörű szőnyi tárgyait? Nem hinném, hogy akadna még egy hely az egész Pannoniában, amely az újkorban több pénzt vagy más kincset szolgáltatott volna a római ókorról. Én azt következtetem, hogy itt volt a rómaiak fő hadi vára, amelyet Dio Cassius Hannoverben 1606-ban kiadott fólió nagyságú LXXI. könyvének 802. lapján a bölcseő M. Antoninus császár hadi szállásának nevez és amelyről azt írta, hogy „míg a Duna túlsó partján lakó barbár jázigokkal és markomannokkal, hol ezekkel, hol azokkal állandóan háborúskodott, a Duna menti Paeonia volt a támaszpontja”. Személyes ott-tartózkodásom alkalmával saját fülemmel hallottam, hogy az odavalósiak ezt a helyet, ahol a vár romjai láthatók, máig is Palunnyának vagy Pannonyának híják általában. Azt gondolom, hogy talán Wolffgangus Lazius is erre a helyre akart célozni, amikor az osztrák főhercegség német nyelvű kéziratot történetében, amely tudvalevőleg Lambeck Codex chronicarum mutilatarum-jának Historia Profana XXII. 137. fólió 1. fejezetében jelent meg, ezt a Paeoniát Ausztria és Magyarország határvidékére teendőnek tartotta. Ezek a romok olyan gazdaggá teszik ott a talajt salétromfőzésre, hogy

nomine Szönyiensi huic anteferenda sit. Agedum populares suauissimi, studium hocce antiquitatis non modo iucundissimum, sed et in republica litteraria vtilissimum, pro ingeniorum nostrorum modulo excolamus, vt, adhibito diligentiori scrutinio, in Pannonia Hungarica Romanam, diu satis quaesitam, certo et inuenire, atque ita tandem merito gloriari possimus vniuersil

Coronidis loco operae pretium me facturum esistimauerim, si priscos Hungariae Medicos, qui nobis sedulo inuestigantibus passim innotuerunt, eundo per secula ad recentiora vsque tempora nominum dumtaxat tenus in synopsi hic iam nouissime enumerauero:

Seculo XI. *Draco*, Colomanni Regis Physicus. Centur. I. artic. 19.

Sec. XII. *Thomas Stephani* IV. Regis Medicus. Cent. II. Part. I. artic. 16. *Petrus*, Comes, primum Spalatensis mox Archiepiscopus Colocensis, acceptissimus Belae III. Medicus. Cent. I. I. anrt. 66.

Sec. XIII. *Gerardus*, Belae IV. Stephani V. et Ladislai IV. Regum archiater. Cent. II. Part. I. artic. 16.

Anonymi quatuor excellentes Medicinae Doctores Duci Ladislao, Stephani V. Regis filio, graui morbo detento, adfuerunt. Cent. II. Part. II. art. 26.

Alii

egész Magyarországon sem akad salétrombánya, még a velünk szomszédos kállait sem véve ki, amely e tekintetben fölülmúlná a szőnyit. Rajta, kedves honfitársaim, műveljük tehetségünk mértéke szerint ezt a nemcsak szép, de a tudomány területén is igen értékes régiségtudományt, hogy pontosabb kutatást végezve, meg is találhassuk a régóta keresett római Pannoniát a magyarországi Pannoniában, meg bizonyára méltán dicsekedhessünk is vele végre valahára mindannyian!

Befejezésül hasznosnak látnám, ha Magyarországnak szorgalmas kutatásom közben itt is, ott is felfödözött régi orvosait, századról századra haladva az újabb időkhöz, legalább név szerint felsorolnám itt a végén összefoglalólag:

A *XI. században* Draco, Kálmán király fizikusa.
I. centuria, 19. cikk.

A *XII. században* Tamás, IV. István király orvosa.
II. cent. I. rész. 16. cikk.

Péter ispán, előbb spalatói, majd kalocsai érsek, III. Béla kedvelt orvosa. I. cent.
66. cikk.

A *XIII. században* Gellért, IV. Béla, V. István és IV. László király udvari orvosa. II. cent.
I. rész, 16. cikk.

Négy kiváló, névtelen orvosdoktor viselte gondját a súlyos betegségbe esett László hercegnek, V. István király fiának. II. cent.
II. rész, 26. cikk.

Alii anonymi tres aequae celebres Medici Agnetem quamdam anno 1272. curauisse referuntur Ibidem eodem.

Mutinius, Praepositus Scepusiensis, Ladislai Ducis Doctor Medicus. Cent. I. art. 60.

Sec. XIV. *Iac. Longobardus*, Episcopus Chanadiensis, Caroli I. Physicus Centur. II. Part. II. artic. 28.

Iacobus a Placentia, Episcopus Chanadiensis mox Zagradiensis, Caroli Roberti et Ludouici I. Regum Physicus. Cent. II. Part. I. art. 40.

Magister Perectoldus, Roberti Regis chirurgus et Medicus. Ibidem art. 38.

Benedictus ab Italia, Eiusdem Regis chirurgus et Episcopus Nitriensis. Centur. I. art. 38.

Magister Franciscus, Ludouici I. Medicus. Cent. II. Part. I. art. 16.

Ladislaus, Episcopus Wespsemiensis, deinde Varadiensis, Ludouici I. Physicus. Cent. II. Part. II. art. 26.

Magister Petrus, Wenceslai et Roberti Regum Physicus regius et Apothecarius Budensis circa ann. 1303. ex Instrumento litterario mox demonstrandus.

Sec. XV. *Ladislaus Dem'endy*, Praepositus et Vicarius Colocensis, Sigismundi Regis Physicus. Cent. II. Part. II. art. 9.

Weszpr.P.II.

Ff

Guil.

Másik három hasonlóan híres orvos kezelt állítólag egy bizonyos Ágnest 1272-ben. Ugyanott, ugyanazon cikk.

Mutinius szepesi prépost, László herceg orvos-doktora. I. cent. 60. cikk.

A XIV. században Lombard Jakab csanádi püspök, I. Károly fizikusa. II. cent. II. rész, 28. cikk.

Piacenzai Jakab csanádi, majd zágrábi püspök, Károly Róbert és I. Lajos király fizikusa. II. cent. I. rész 40. cikk.

Perectoldus mester, Róbert király sebésze és orvosa. Uo. 38. cikk.

Itáliai Benedek, ugyanazon király seborvosa és nyitrai püspök. I. cent. 38. cikk.

Ferenc mester, I. Lajos orvosa. II. cent. I. rész 16. cikk.

László veszprémi, aztán váradi püspök, I. Lajos fizikusa. II. cent. II. rész, 26. cikk.

Péter mester, Vencel és Róbert király királyi fizikusa és budai gyógyszerész 1303. táján, akit később fogok bemutatni egy oklevél alapján.

A XV. században Demédy László kalocsai prépost és helynök, Zsigmond király fizikusa. II. cent. II. rész, 9. cikk.

Guil. Varignana, Meladini Bosniae et Croatiae Bani Medicus, insignis Sigismundi tempore in Hungaria passim Practicus. Cent. II. Part. I. art. 38.

Antonius, Med. Doctor, Archiepiscopus Ragusinus in Dalmatia, praesens cum Sigismundo in Concilio Constantiensi. Cent. II. Part. II. art. I.

Simon Colstein, Professor Medicinae in Vniuersitate studiorum Budensi, ad Concilium Constantiense missus, Physicus Sigismundi. Cent. II. Part. II. art. 8.

Ioan. Hannelburgensis, Sigismundi Physicus Cent. II. Part. I. art. 30.

Magister Ioannes, Artium Professor, Doctor in Medicinis, Archidiaconus Huntensis circa an. 1425. Cent. II. Part. II. art. 23.

Thomas, Decretorum et in Medicinis Doctor eadem aetate, Archidiaconus Nitriensis, Canonicus Strigoniensis et Vicarius. Ibidem.

Michaël, AA. LL. Magister, Med. Doctor, circa an 1422. Canonicus Zagradiensis. Cent. II. Part. I. art. 30.

Martinus, AA. LL. Magister, Med. Doctor, Plebanus Budensis. Cent. II. Part. I. art. 28.

Io. Stock, Praepositus Vet. Budensis, mox Scepusiensis, Sigismundi, Alberti, et Elisabethae Archiater. Cent. I. art. 86. et Cent. II. Supplem.

Mar-

Varignana Vilmos, Mladen bosnyák és horvát bán orvosa, Zsigmond idejében Magyarországon többfelé gyakorlatot folytató orvos. II. cent. I. r. 38. c.

Antal orvosdoktor raguzai érsek Dalmáciában, aki jelen volt Zsigmonddal a konstanzi zsinaton. II. cent. II. r. 1. c.

Colstein Simon orvostudomány-tanár a budai tudományegyetemen, akit kiküldtek a konstanzi zsinatra, Zsigmond fizikusa. II. cent. II. r. 8. c.

Hunnelburgi János, Zsigmond fizikusa. II. cent. I. r. 30. c.

János mester tanár, az orvostudományok doktora, honti főesperes 1425 táján. II. cent. II. r. 23. c.

Tamás jogi és orvosdoktor ugyanazon korban, nyitrai főesperes, esztergomi kanonok és helynök. Ugyanott.

Mihály tudománymester, orvosdoktor, 1422. táján zágrábi kanonok. II. cent. I. r. 30. c.

Márton tudománymester, orvosdoktor, budai plébános. II. cent. I. r. 28. c.

Stock János óbudai, később szepesi prépost, Zsigmond, Albert, Erzsébet udvari orvosa. I. cent. 86. c. és II. cent. kiegészítő rész.

- Marquardus*, Canonicus Zagrabiensis, dilectus
Ladislao V. Postumo Medicus Anno 1453.
Cent. II. Part. I. art. 27.
- Anonymos*, Patriae Medicos Plures Ladislao
Postumo moribundo inseruisse Siluius et
Bonfinius referunt.
- Iul. Milius*, Coruini Regis Archiater, Cent.
I. art. 2. et Cent. II. Part. I. art. 33.
- Franc. Fontana*, eiusdem Regis Physicus. Cent.
II. Part. I. art. 15.
- Christophorus Gallus*, *Bartholom. Montagna*,
Galeotus Martius, Michael Váradai
Ord. S. Pauli I. Eremita, Episcopus Casertanus,
Philip. Valor, et plures alios, qui Matthiae
aetatem ornarunt, enumerauimus singulatim
Medicos Cent. II. Part. I. art. 15.
- Branche*, Petri Várdai, Archiepiscopi Colocensis
Sec. XV. Physicus. Cent. II. Part. I. art. 9.
- Io. Erdélyi*; Alchimista Chrysopoeus Sec. XV.
Monachus Chartusianus in Scepusio. Cent.
II. Part. I. Art. 14.
- Io. Fichtel*, Beatricis Reginae Archiater. Cent.
II. Part. I. art. 45.
- Io. Megerlinus*, Med. Doctor, Plebanus in Villa
Humperti pone Cibinium in Transilvania,
circa an. 1430. Cent. II. Part. II. art. 31.
- Magister Sebastianus*, Medicus Coruinius,
Cnet. II. Part. I. art. 15.

Marquardus zágrábi kanonok, Utószülött
V. László kedvelt orvosa 1453 táján. II. cent.
I. r. 27. c.

Több névtelen hazai orvosról tudatja Silvius
és Bonfinius, hogy Utószülött László körül
tevékenykedett halálos ágyán.

Iulius Milius a „Hollós” király orvosa. I. cent.
2. c. és II. cent. I. r. 33. c.

Fontana Ferenc, ugyanazén király fizikusa.
II. cent. I. r. 15. c.

Christophorus Gallust, Bartholomaeus Mon-
tagnát, Váradi Mihály pálosrendi remetét,
a casertai püspököt, Philippus Valort és
több más Mátyás korában működő orvost
egyenként soroltam föl a II. cent. I. r.
15. cikkben.

Branche, Várdai Péter kalocsai érsek fizikusa
a XV. században. II. cent. I. r. 9. c.

Erdélyi János aranycsináló alchimista a XV.
században, karthauzi barát a Szepességben.
II. cent. I. r. 14. c.

Fichtel János, Beatrix királyné orvosa. II. cent.
I. r. 45. c.

Megerlin János orvosdoktor, Humpert-falvi
plébános Szeben mögött, Erdélyben, 1430
táján. II. cent. II. r. 31.

Sebestyén mester Mátyás kori orvos. II. cent.
I. 15.

Franciscus Fontana Mathiae Corvini Physicus
et orator Centur II. Part. I. Artic. 15.

Ioannes Vangio Francus Transilvanicarum gen-
tium Medicus Sec. XV. celeberrimus Cent.
I. art. 95.

Sec. XVI. *Io. Manardus*, Med. Doctor, Wladislai
II. archiater. Cent. I. art. 55. et Cent. II.
Part. II. Supplem.

Magister Laurentius Medicus Leuschoviensis
in Scepusio Cent. I. art. 49.

Nic. Melchior Olahus exeunti seculo XV. in
aula Wladislai II. Alchymista adeptus, ad
Archiepiscopen Strigoniensem postea subli-
matus. Cent. II. Part. I. art. 29.

Magister Hieronymus, Wladislai Coniugis Re-
ginae archiater, Cent. II. Part. II. art. 33.

Anonymi medici Budenses regnante Wladislao
plures referuntur, quorum quatuor prae-
clarissimi sanitati Math. Phryngepanii inuigi-
larunt. Cent. I. art. 26.

Georg. Wirt, Med. Doct. Ludouici II. archia-
ter, et conscientiae arbiter. Cent. II. Part.
I. art. 51.

Io. Kassai, regnante Ludouico II. Medicus.
Cent. I. art. 40. et Cent. II. Part. I. Supple-
ment.

Fontana Ferenc, Hollós Mátyás fizikusa és szószólója, II. cent. I. r. 15. c.

Vangio Francus János, az erdélyi népek nagyíró orvosa a XV. században. I. cent. 95. c.

A XVI. században. Iohannes Manardus orvosdoktor, II. Ulászló főorvosa. I. cent. 55. c. és II. cent. II. r. Kieg.

Lőrinc mester lőcsei orvos a Szepességben. I. cent. 49. c.

Oláh Miklós Menyhért, a XV. század vége felé II. Ulászló udvarának mestervizsgás alchimistája, aki később az esztergomi érsekségbe emelkedett. II. cent. I. r. 29. c.

Jeromos mester. Ulászló feleségének orvosa. II. cent. II. r. 33. c.

Névtelen budai orvosokról többen is tesznek említést Ulászló király korából, akik közül négy igen kiváló vigyázott Frangepán Mátyás egészségére. I. cent. 26. c.

Wirth György orvosdoktor, II. Lajos udvari orvosa és gyóntatója. II. cent. I. r. 51. c.

Kassai János II. Lajos korabeli orvos. I. cent. 40. c. és II. cent. I. r. kieg.

Adrianus, Med. Doct. Archidiaconus Dobocensis, Ioannis I. Regis Physicus. Cent. I. art. I.

Io. Euangelista, Isabellae Reginae Medicus. Cent. II. Part. II. art. 12.

Ios. Struthius, Med. Doct. Isabellae Physicus. Cent. II. Part. II. art. 47.

Ios. Tectander, eiusdem Reginae Archiater. Ibidem art. 48.

Magister Sebastianus, Medicus et Botanicus Cibiniensis, Ioannis Lebelii Practici in Transilvania Praeceptor. Cent. I. art. 55.

Albert. Nouiocampianus, Ioannis II. Reguli studiorum moderator, et Physicus. Cent. II. Part. II. art. 35.

Martinus Brenner, eodem in Transilvania tempore Medicus, Cent. II. Part. II. art. 6.

Georg. Blandrata, Aarii adsecla, Ioannis II. Archiater. Cent. I. art. 11.

Reliquos aliis committimus enumerandos, oculorum enim imbecillitate impediti hic iam filum abrumpere cogimur inuiti, ab aliquo quopiam reipublicae litterariae nostrae ciue mox connectendum.

- Adorján orvosdoktor dobokai főesperes, I. János király fizikusa. I. cent. 1. c.
- Evangelista János, Izabella királyné orvosa. II. cent. II. r. 12. c.
- Struthius József orvosdoktor, Izabella fizikusa. II. cent. II. r. 47. c.
- Tectander József, ugyanezen királyné orvosa. Ugyanitt, 48. cikk.
- Sebestyén mester, szebeni orvos és botanikus, Lebelius János erdélyi gyakorlóorvos tanítója. I. cent. 55. c.
- Novicampianus Albert, II. János királyfi tanulmányi felügyelője és fizikus. II. cent. II. r. 35. c.
- Brenner Márton, erdélyi orvos ugyanebben az időben. II. cent. II. r. 6. c.
- Blandrata György, Árius követője, II. János orvosa. I. cent. 11. c.

A többiek felsorolását másokra hagyom, mert a fonalat szemem gyöngesége miatt itt már megszakítani vagyok kénytelen, akaratom ellenére, hogy tudósvilágunk valamelyik tagja kösse majd azt össze.

*Additamenta nova ad Biographiam
Medicorum Hungariae.*

In Centur. I. ad Artic. 15. Operibus Mart. Carceide *Karczagujj-szallàsa* adnumeratur 3) Dissertatio inaug. med. *De Haemoptysi*. Lugd. Batau. an. 1671. 4.

———— Ad Artic. 16. operibus *Io. Csuzi* adtextitur 5) Dissert. inaug. med. *De Rachitide*. Franeq. an. 1702. in 4.

———— Ad Artic. 34. operibus *Io. Ad. Hoffsteteri* adiciuntur 3) *De Cinnabaris natura*, Haffn. an. 1714. 4. De hac Cinnabari natiua Hungarica ad normam Acad. Nat. Curios. iam ante scripsit Gabr. Clauderus Ien. an. 1684. in 4.

4) *De Papauere et opio esculentis, et eorum vi medicina*, Halac an. 1704. epist.

———— Ad Artic. 54. Operibus *Dau. Sam. Madai* additur, quod ille Odarum Horatii, opera et studio Frid. Ludouici Comitis Solmentis legato sermone Teutonico expressarum, Lib. I. II. et V. praefationibus adornauerit, edit. Brunsvig. an. 1756. 1757. 1760. in 4. Pater vero *Daniel Madai*. Artic 53. memoratus Dissert. de *Ascite Hydrope*, Hafniae an. 1699. in 4. vulgauerit. Versatur iam *Dau. Sam. Madaius* Noster inter coelites, an. enim superiore 1780. d. 2. Iul. superato ferali, quo conflictabatur morbo, aetatis an. 72do satur dierum, e viuis excessit. Breui post, die nimirum septima Octobris etiam gener illius *Ferdinandus L. B. de Wolff*, celeberrimi Christiani Wolffii filius vnicus, tabe consumptus, exstinctus est. Reliquit *Madaius* hic filium *Carolus Augustum*, dignitatum et virtutum pater-narum haeredem vnicum. En typum nummi memorialis, honoribus popularis nostri *D. Madai*, ab amico, qui litteris I. A. AP. in numismate innuitur, dicati:

Ad

*Új toldalékok
Magyarország orvosainak az életrajzához*

- Az *I. centuria* 15. cikkéhez. Karczagujjszállási Carceus Márton műveihez számítandó: 3. Orvosavató értekezés De Haemoptisi. Leyden, 1671. 4.
- A 16. cikkhez kell toldani Csúzi János műveinél: 5. Orvosavató értekezés De Rachitide. Franekerben, 1702. in 4.
- A 34. cikkben Hoffsteter János Ádám műveihez kell csatolni. 3. De Cinnabaris natura. Kopenhága, 1714, 4. Erről a természetes magyar cinóberről már ezt megelőzőleg írt az *Academia Naturae Curiosorum* szokásszabálya szerint Clauder Gábor, Jéna, 1684. in 4.
4. De Papavere et opio esculentis, et eorum vi medica. Halle, 1704. levél-formában.
- Az 54. cikkben Madai Dávid Sámuel műveihez hozzá kell tenni, hogy Horatiusnak Frigyes Lajos solmi gróf fáradságával és tudományával németre versben fordított ódáiból, melyeket Braunschweigben 1756-, 1757-, 1760-ban negyedréten adtak ki, előszóval látta el az I., II. és V. könyvet. Apja pedig, az 53. cikkben tárgyalt Madai Dániel, a De Ascite Hydrope c. értekezést adta ki Kopenhágában, 1699-ben, 4° alakban. A mi Madai Dávid Sámuelnek már égben jár, mert a múlt évben, 1780. július 2-án, a halálos betegség következtében, amellyel küszködött, megelégtelve az életet, hetvenkét éves korában elköltözött az élők sorából. Hamarosan ezután, mégpedig október 7-én, veje, Wolff Ferdinánd báró, a híres Wolff Keresztély egyetlen fia is elhunyt sorvadásban. Ennek a Madainak maradt egy Károly Ágost nevű fia, apja képességeinek egyetlen örököse. Íme bemutatom itt annak az emlékéremnek az alakját, amelyet honfitársunknak, Madai Dávidnak a tiszteletére egy barátja szentelt, akit az érmen I.A.AP betűk jeleznek.

— Ad Artic. 56. operibus *Petri Melii* accensentur Num. 13. *Mindnyájan örüllünk hü keresztyének, 's a' t.* Hymnus est in natalitiis Christi vertente quouis anno decantari solitus: initiales litterae versibus praefixae auctoris nomen produunt: *Melius fecit in Debrecen.*

- 17) *A' Keresztien Tudomanyac röüideden valo summaja.* Quia primum folium deest, nec tempus nec locus editionis indicari potest, complet in 8. plag. 9. Ita quaestio prima incipit: *K. Michoda vagy te? Fel. Istentöl es az Istenec kepere es hasonlatossagra teremtetet ember vagyoc.* Inscriptus est libellus Francisco Nemeti, arcis Tokaj praefecto, a Siglero in *Chronologia* pag. 81. et *Istvanfio Histor. Libr. XXII.* pag. 277. commemorato. His prooemium terminatur verbis: *Irtam te Nagysagodnac ez kiis könyuet, kerem nagysagodat vegye te Nagysaga io neuen, es legy otalma az Belial iregy poronthii ellen ez könyunek. Vale. Somogy Peter Mester, a te Nag. Szolgaia.* Catechesin hanc *Melius*, quum Magistrum se hic adpellat, in vsus auditorum scholae suae Debrecinensis conscripsisse, verosimile videtur. Duo eiusdem *Melii* praemissi

Ff 4

sunt

sunt libelli in forma dialogorum concinnati; vterque lacer est, ille constat plag. 8. in 8. e naufragio superstes quaestio prima talis est. *K. Ha te vr. vagy, paraszna, baluaniozo, rezeges gylkos voltal, hat hogy bizhatol?* huius vero duas de vampyris, strigibus, incubo quaestiones Centur II. part. I pag. 46. 47. iam recitauimus.

- 18) *A Debreczembe öszue gyült Keresztien Praedicatoroknac igaz es szent iras szerint valo vallasoc.* 1) *Az egy valo istensegröl.* 2) *Az Szent Haromsagrol.* 3) *A Christus valo istensegeröl.* 's 'a t. *Debreczembe nyomtatta Töröc Mihal.* 4. plag. 7. Dedicatio talis est: *A Magyar orszagi iambor es keresztien Aros nepnec, ackic Debreczemben, Szonbadban, Kassan, es Varadon laknac, az egy Iahtol es Iehorvatol 's a' s t.* ita inter alia; *hogy anyival is inkab megtessek az ö eretneksegec, ackic Magyarol nem ertic, De akol is ki attam es meg nyomtattam.* Valetc, *Debreczembe 16. Iul. An. D. 1567. Ihasz Peter á ti kegyel: attyafia de Horhi, Debreczembe lelki Pasztor.*
- 19) *Articuli ex verbo Dei et lege naturae compositi ad conseruandam Politiam ecclesiasticam in Vngarica natione, et formandam vitam Christianam in omnibus ordinibus necessariam. Debrecini excudebat Michael Töröc An. M. D. LXXVII. in 4. plag. 8 ½. Articuli sunt numero LXXII. quorum LII. sonat de Catechesi Palatina in Ecclesiis explicanda: inscripti sunt Ecclesiae sanctae Catholicae, Sponsae Christi: et mox in synodo quoque generali Varadina, an. 1591. 6. Iun. celebrata approbati, anno et formato eodem Debrecini recusati. Eiusdem sunt argumenti articuli XXVII. opera Georg. Gönci an. 1577. congesti. De Disciplina ecclesiastica s. gubernationis ecclesiasticae legitima in Hungarica natione cis Tibiscum ex verbo Dei petita etc. Debrecini excud. Ioannes Czaktornyui An. Dn. 1591. in 4. plag. 2 ½. Articuli illi adtexti sunt Brevi Pastorum Confessioni ad Synodum, Debrecini An. 1567. celebratam, con-*

voca-

lástól megmenekült első könyv nyolc nyolcadrétű ívből áll. Első kérdése ez: „K. Ha te ur, vagy paraszna, baluanioz, rezeges gykos voltal, hat hogy bizhatol?” A másodiknak meg a lidércekről, boszorkányokról és éjjeli bábákról szóló két kérdését már a II. cent. I. részének 111—113. lapján (Jelen kiadás: Jk.) ismerttettem.

18. „A Debreczembe öszue gyült Keresztien Praedicatoroknak igaz es szent iras szerint valo vallasoc 1. Az egy valo istensegről, 2. Az szent Haromsagrol, 3. A Christus valo istensegeröl 's' a t. Debreczembe nyomtatta Töröc Mihal. 4. plag. 7.” Ajánlása így hangzik: „A Magyar orszagi iambor es keresztien Aros nepnec, ackic Debreczemben, Szonbadban, Kassan, es Varadon lankac, az egy lahtol es lehovatul 's'a t.” egyebek közt így: „hogy anyival is inkább megtessek az ő eretneksegec, ackic Magyarol nem ertic, De akol is ki attam es meg nyomtattam. Valetc. Debreczembe 16. Iul. An. D. 1567. Ihasz Peter a ti kegyel: attyafia de Horhi, Debreczembe lelki Pasztor.”
19. „Articuli ex verbo Dei et lege naturae compositi ad conseruandam Politiam ecclesiasticam in Vngarica natione, et formandam vitam Christianam in omnibus ordinibus necessariam. Debreczenben nyomtatta Török Mihály, 1567. in 4. 8½ íven.” A cikkelyek száma 72. Közülük az 52. a Pfalzi Káténak az egyházközségekben való megmagyarázásáról szól. Az egyetemes (értsd: protestáns) szentegyháznak, Krisztus jegyesének, vannak ajánlva. Később az 1591. június 6-án tartott egyetemes váradi zsinaton is jóváhagyták, s ugyanezen évben és alakban újranyomtatták Debreczenben. Ugyanilyen tartalmú a Gönci György munkájával 1577-ben összeállított 17 cikkely „De Disciplina ecclesiastica seu gubernationis ecclesiasticae legitima in Hungarica natione cis Tibiscum ex verbo Dei petita” stb. Debreczenben nyomtatta Czaktornyai János az Ur 1591. évében 4°-en, 2½ íven. Ezek a cikkelyek bele vannak foglalva a „Brevis

rocatorum 1) de vno Jah. et 2) de Jehova Elohim s. Triade. 3) de Mediatore. 4) De causa peccati etc. Debrecini excus. a Mich. Töröc An. M. D. LXVII. in 4. plag. Io. Sereniss. Principi Domino Joanni Secundo, Dei Gratia electo Vngariae, Croatiae etc. Regi — Petrus Melius vel Ihasz de horhi, pastor Ecclesiae in Debrecen, Sereniss. M. V. Cliens subditissimus.

———— Ad Artic. 82. *Samuele Spilenbergero*, archiatro Bethle-
niano Regio, adscribuntur talia opera 1) Dissert. inaug.
med. *De Morbo Hungarico*. Thesibus LXXV. comprehensa.
Basil. an. 1597. in 4. typis Io. Schroeteri. Reuerendiss.
Viris, DD. Mg ro Anton. Plattnero, Valent. Carl, Leutschou-
viensibus inscripta.

2) *Zur Zeit der Infection soll man vor allen Dingen nachfolgende
Mittel brauchen. Volget zum 2. die Curation. Doctor S.
Spilenberger.* Leutschouiae typis Dan. Schultz 1622. 4.
plag. 1.

3) Apostrophe ad ciues:

Denus vt hic valido consistit corpore truncus,

Et pulcra facie respicit astra caput:

Sic vestra inuicto, Ciues, stet pectore virtus,

Ast constans animo ducat ad astra fides.

Samuel Spilenberger, Med. Doct. Dom. Iudicis Ionae
Dirneri gener superius posita probando et firmando haec
in perpetuam memoriam scribebat 27. Iul. anno Da paCEM.
Haec in decusso turris Iglouiensis culmine reperta sunt
manu Spilenbergeri notata.

4) Dissert. med. *De antipraxi viscerum.* praes. G. W. Wedelio.
Ienae an. 1683. in 4. Dauidem Spilenbergerum agnoscit
auctorem. Qui de medica hac Spilenbergiorum familia
scire plura desiderat, excutiat, oportet, varia Epitaphia
gentis huius, Leutschouiensibus typis exscripta, Epheme-
rides in primis litterarias Vindobon. an. 1775. Particul.
XXXV. pag. 274.

———— Ad Artic. 98. operibus Io. Weberi adduntur 1) *Emble-
mata praealto solio nixa, aquilas, leo-*

Pastorum Confessio ad Synodum, Debrecini An. 1567. celebratam, convocatorum 1. de uno Iah et 2. de Iehova Elohim seu Triade, 3. de Mediatore, 4. de causa peccati stb." c. műbe, amelyet Török Mihály 10 íven nyomtatott ki Debrecenben negyedrétre 1567-ben s felséges Második János fejedelem úrnak, Magyarország, Horvátország stb. Isten kegyelméből választott királyának (ajánl) — Mélius vagy másképp Horhi Iház Péter, a debreceni egyház-község lelkipásztora, kegyelmes Felséged alázasatos szolgálja.

— A 82. cikkben Spilenberger Sámuelhez, Bethlen királyi orvoához a következő műveket kell még hozzátenni:

1. Orvosavató értekezés De Morbo Hungarico, LXXV. tételt tartalmaz. 1597. in 4. Nyomtatta Schroeter János; Plattner Antal mester és Carl Bálint tiszteletreméltó lőcsei embe-
reknek ajánlotta.

2. Zur Zeit der Infection soll man vor allen Dingen nachfolgende Mittel brauchen. Volget zum 2. die Curation. Doctor S. Spilenberger. Lőcsén Schultz Dániel betűivel, 1622. 4. 1 íven.

3. Szózat a polgárokhoz:

*Mint amiként e tizes faderék áll testben erősen
s szép koronája fejét égre mereszti hiven:
úgy álljon, polgárok, orényetek is szivetekben,
ámde szilárd hitetek égbe vigyen titeket.*

Spilenberger Sámuel orvosdoktor, Dirner Jónás bíró úr veje írta ezeket örök emlékezetül a följebb mondottak bizonyítására és erősítésére 1600. július 27-én. Ezeket a Spilenberger kezével írt sorokat a leomlott iglói torony csúcsán találták.

4. A „De antipraxi viscerum” c. Wedel G.W. elnökletével tartott orvosi értekezés, megj. Jénában, 1683. in 4. Spilenberger Dávidban ismeri föl szerzőjét. Aki a Spilenbergereknek ezen orvoscsaládjáról többet szeretne megtudni, annak tanácsos fölnyitnia e család lőcsei betűkkel nyomtatott különféle Sír föliratait, főleg az Ephemerides litterariae Vindobonenses 1775-i XXXV. részecskéjének 274. lapját.

— A 98. cikkben Weber János műveihez hozzá kell tenni még:

1. Emblemata praealto solio nixa, aquilas,

nes, gryphos, lunas, soles, planetas, et sidera, virtutum imagines referentia.

- 6) *Tabula, opere non inoleganti fabrefacta, aram sacrificiis fumantem exhibens: vbi Weberus cum vxore, sorore, liberisque, composito ad pietatem vultu et manibus, Deum de genu adorare visuntur, promanantibus veluti ore his Iosuae verbis. cap. 24. 15. Ego autem et domus mea seruiemus Domino. Sed cur tabula haec superbo satis picta e templo paroeciae Germanicae nationis Euangelicorum Eperiensi, vbi haerebat adpensa, fuerit foras eliminata, docet Io. Rezikius in Theatro suo MScto, Tragoed. III. §. 6. Hoc ipso capite id quoque longa mox enarratur serie, Fridericus quoque et Daniel, Weberi filii, quam diro, iussu Comitum Antonii Caraffa an. 1687. adfecti fuerint capitis supplicio, vt scilicet clementissimi Imp. Leopoldi Magni Decreto IV. artic. 5. 6. 7. talis in hominum coetu insolita agendi licentia coërceri meruerit. In nostra quoque ciuitate hac egregius iste belli dux, Eques Hispanus, nomen genusque suum quo facinore, anno, qui dictum praecesserat, vltra quam crederes, mire obscurauerit, perennatura illius in omne aeuum memoria flebili vberius exponitur sermone in Declaratione afflicti status Liberae Regiaeque Ciuitatis Debretzen occasione Congregationis Posoniensis decima octaua Octobris aliisque subsequentibus diebus Anno Domini 1696. celebratae. Celsissimo Principi Inclty Regni Hungariae Palatino, PAVLO ESZTERHASI (Tit.) caeterisque statibus praesentata, et prius concinnata per Ioannem Posalaki iuratum praefatae Ciuitatis Notarium. Debrecz. an 1696. in 4. plag. 2. Adiectis vero opera Stephani Kuthy, Actuarii, ad marginem lemmatibus, repetita ibidem an. 1755. in fol. plag. 2 ½.*

In

leones, gryphos, lunas, soles, planetas et sidera, virtutum imagines referentia.

6. Egy áldozattól füstölgő oltárt ábrázoló, szép kivitelű, meseteri kép, amelyen Weber, felesége, nővére és gyerekei láthatók, amint áhítatos arccal és összetett kézzel térdenállva imádkoznak, mintha szájából Józsué ezen szavai áradnának ki: Én pedig, meg a házam népe az Úrnak fogunk szolgálni. (24. fej. 15. v.) De hogy mért távolították el a német nemzetiségű evangélikusok eperjesi plébániatemplomából, ahol lógott, ezt az elég pompásan festett képet, arról Rezik János tudósít kéziratosa *Theatruma* III. tragédiájának 6. §-ában. Azt is elmondja aztán bő szóval ez a fejezet, hogy milyen kegyetlen halálbüntetéssel végezték ki Caraffa Antal gróf parancsára 1687-ben Weber két fiát, Frigyest és Dánielt, úgyhogy még a szelíd Nagy Lipót császár is megzabolázni kényszerült ezt az emberi társadalomban szokatlan eljárási szabadosságot IV. rendeletének 5., 6. és 7. cikkelyében. Hogy ez a híres hadvezér, ez a spanyol lovag, milyen gázzal feketítette be nevét és nemzetét ebben a mi városunkban is hihetetlen csudamódon, az említettél egy évvel előbb, annak mindörökre fennmaradó emlékét siralmas szóval adja elő a „*Declaratio afflicti status Liberae Regiaeque Civitatis Debretzen occasione Congregationis Posoniensis decima octava Octobris aliisque subsequentibus diebus Anno Domini 1696. celebratae. Celsissimo Principi Inclyti Regni Hungariae Palatino, PAVLO ESZTERHASI (Tit.) caeterisque statibus praesentata, et prius concinnata per Ioannem Posalaki, iuratum praefatae Civitatis Notarium. Debreczen, 1696. in 4. 2 íven.*” Újra kiadták ugyanitt 1755-ben 2 ½ ív fólióban, de Kuthy István számvevőnek a szélzetre írt alcímeivel.

In Centur. II. Part. I. Ad Artic. 19. pag. 86. lin. 24. In catalogo Professorum Debrecinensium in Historia Eccles. Hungar. Lampeana conditum, et a nobis cum augmento d. l. repetitum interseratur Petrus Tarczali, vtrobique omisus, tale enim in Fastis ciuitatis nostrae publicis adnotatum legimus: *Anno 1636. die 10. Ian. Memoriam. Pridie huius diei, id est, 9. Ianuar. introductus est in Rectorem Scholae doctissimus Petrus Tarczali, per litteras interprete Michalē Toth ex Semien inuitatus.*

—— Ad Artic: 31. pag. 144. lin. 16. Inscriptionibus Romanorum in Comitatu Szaladiensi eruti adiunguntur: 1) In vico *Salföld* nuncupato, vbi ciuitatis nostrae Iudex primarius, D. *Ludouicus Domokos*, insigne habet heredium, talem aedes sacra, Ecclesiae Romanae ritibus addicta, lapidem sepulcralem, superne corde inuerso cum ductibus tortuosis, inferne vero dibus geniis corymbos tenentibus affabre ornatum, et superioris liminis parti in aditu insertum, adseruat, hac notatum epigraphe, cuius hoc est exemplar, qua legi potuit, mutilum ac corrosum.

A II. centuria I. részében a 19. cikk 191. lapjának 16. sorához (Jk. Ford.). A debreceni tanároknak Lampe *Historia Ecclesiae Hungaricae*-jában közölt s általam az említett helyen kiegészítéssel újra kiadott névsorába bele kell fűzni a mindkét helyen kimaradt Tarczali Pétert, mert városunk jegyzőkönyvében a következőt lehet olvasni: „1636. január 10-én. Emlékeztetésül. Tegnap, azaz január 9-én vezettük be iskolaigazgatónak a Semjéni Tóth Mihály javaslatára levélben meghívott tudós Tarczali Pétert. (ford.)”

— A 31. cikk 307. lapjának 24. sora után (Jk. Ford.) a rómaiak Zala megyében kiásott fölirataihoz hozzá kell még sorolni: 1. Salföld faluban, ahol városunk főbírájának, Domokos Lajos úrnak van szép örökbirtoka, a római egyház istentiszteleteire szentelt templom egy fölül fordított szívvel és tekervényes vonalakkal, alul meg két borostyángallyakat tartó őrszellemmel ügyesen díszített s a bejárat szemöldökrészébe illesztett sírkövet őriz egy fölirattal, amely — amennyire olvasható volt — csonka és vásott:

I C A N I V S T I I
 — V I N N O — . —
 — I — . — I X X I I S I — —
 C A I I A T I S V R A
 C I — . — . — . — . — .
 I I P P I C — . — . — .

- 2) Similis lapis in pago eiusdem prouinciae, Kékcut appellato, custoditus, Rosa vna atque Tulipis quinque superne, subtus vero amphora duplici delphine natante stipata ornatus, eam hodie dum exhibet inscriptionem, quæ in hanc exsculpta est sententiam:

D M
 P D V B I A
 H S E
 A N I X X ^ P
 I S P T I V S S M
 N I A N L X X X
 — . — C P ^

I	C	A	N	I	V	S	T	I	I		
—	V	I	N	N	O	—	.	—			
—	I	—	.	—	I	X	X	I	I	—	—
C	A	I	I	A	T	I	S	V	R	A	
C	I	—	.	—	.	—	.	—	.	—	.
I	I	P	P	I	C	—	.	—	.	—	.

2. Hasonló ehhez az ugyanezen megyében fekvő Kékkút nevű községben őrzött kő, amelyet fölül egy rózsza és öt tulipán, alul meg egy két delfintől körülúszott kétfülű korsó díszít, melynek fölirata máig is mutatja a következő szövegű, belevéselt föliratot:

	D				M			
P	D	V	B	I	A			
			H	S	E			
A	N	I	X	X	^	P		
I	S	P	T	I	V	S	S	M
	N	I	A	N	L	X	X	X
—	.	—	C	P				^

— Ad Artic. 38. *Perchtoldum* Physicum suum Carolus Robertus Rex Hungariae nouo cumulat beneficio in isto litterario Instrumento, in scriniis nostris haerenti, cuius in compendio argumentum tale est: *Anno 1327. Carolus Rex ad Villam Perchtoldi Medici sui Iste vocatam in Comitatu Poseniensi sitam omnibus liberam migrandi facultatem concedit.* Iam ante Caroli Roberti Regis huius tempora in exordio Seculi XIVti officinam pharmaceuticam Budae olim exstitisse, eamque a Physico regio quopiam *Petro* dicto, curatam fuisse edocetur illo antiquioris aeuu Instrumento, cuius tale esse summarium accipito: *Anno Christi 1303. vinea in territorio Kuesdmal Petri Physici et Apothecarii Budensis per Fratres Domus Hospitalis S. Regis Stephani de Strigonio a pendenda decima eximitur, cum onere tamen vnius fertonis finni argenti quotannis pendendi.*

In Centur. II. Part. II. ad Artic. V. pag. 28. lin. 30. addatur: *St. Balogius* Noster, *Ruyteri*, summi Praetoris naualis Hollandici, opera ex tristi Hispanorum mancipio an. 1676. d. 11. Febr. Neapoli eliberatus, eam breui singularem benignissimi Imperatoris quoque Leopoldi, Batavis, et Brittonibus efficaciter Bruynninxio interprete supplicantibus, liberaliter mox expertus est gratiam, vt acceptis ab eo litteris liberi commeatus, vna cum plerisque infelicibus Sociis suis a vexatione superstitibus tuto in Patriam reuenire liceret, tali mox regio praemuniendus Diplomate, quod ab Ordinibus Regni Sempronium an. 1681. conuocatis artic. 26. publice postea sic impertitum est. *Confirmato hoc loco primo Pacificationis Viennensis Articulo, exercitium religionis omnibus — iuxta Articulum primum an. 1608. liberum permittitur, ac Praedicantibus quoque et scholarum Magistris alias vel proscriptis, vel propter certas reuersales munia suae professionis exercere non valentibus, liber in regnum reditus, liberaque Religionis suae professio et Exercitium, cassatis eate-*

— A 38. cikkhez. Orvosát, Perchtoldot, Károly Róbert magyar király új hűbéradománnyal jutalmazza az én szerényemben szerénykedő azon oklevélben, melynek a tartalma röviden a következő: „1327-ben Károly király szabad odaköltözési lehetőséget engedélyez mindenkinek Istébe, orvosának, Perchtoldnak, Pozsony megyében fekvő falvába.” Már ennek a Károly királynak a kora előtt volt Budán régebben, a XIV. század elején egy patika, amelyben valami Péter nevű királyi fizikus végezte a munkáját, mint azt az a régibb korból való oklevél tanúsítja, amelynek a tartalmát így tessék tudomásul venni: „Krisztus 1303. évében. Péter fizikusnak, az esztergomi Szent István-fogadó szerzetes testvérei patikusának a földjén levő szőlő mentességet kap a dézsmafizetés alól, avval a teherrel azonban, hogy évenként egy fertő finom ezüstöt köteles utána fizetni.”

A II. cent. II. részének 5. cikkében hozzá kell tenni a 28. lap 30. sorához: A mi Balog Istvánunk, aki a holland főtengeternagynak, Ruyternek a segítségével 1676. február 11-én Nápolyban szabadult ki a spanyol gályarabságból, a hollandoknak és angoloknak Bruynninx által benyújtott hatásos kérelmére aztán hamarosan abban a páratlanul szíves kegyelemben részesült a jóságos Lipót császártól is, hogy tőle kapott szabadút-levéllal bátorsággal térhetett vissza hazájába a kínzások ellenére életben maradt többi szerencsétlen társával együtt, később pedig a következő királyi okirattal nyert biztositékot, melyet aztán az ország rendjei az 1681-es soproni gyűlés 26. cikkelyében így adtak ki: „Megerősítve itt a bécsi béke első pontját, szabad vallásgyakorlatot kap — az 1608-as első cikkely értelmében mindenki, és a prédikátorok, meg a körözött vagy az afféle reverzálisok miatt vallási munkájukat teljesíteni képtelen egyéb tanítómesterek is engedélyt kapnak a hazájukba való szabad visszatérésre s vallásuk szabad megvallására és gyakorlására, reverzálisaitak

nus etiam ipsorum Reuersalibus, conceditur; vt nullus Regnicolarum in libero suae Religionis exercitio a modo imposterum quoquo modo turbetur. Sed neque Aug. et Helu. Conf. addicti ad caeremonias Confessioni suae contrarias compellantur.

— Ad Artic. XIII. pag. 104. post verbum admiramur interserantur sequentia: Singularem id quoque genti *Forgachianae* cedit decori, quod Illustriss. ac Reuerentiss. Paulus Forgáts, Comes hic, auiae maternae suae originem ab ipso Ioanne Cantacuzeno, Orientis quondam Imperatore literatissimo, certis apud nos superstitibus documentis, recto possit deducere tramite. *Nicolaus vero etc*

— Ad Artic. XXVII. pag. 215. in nota asterisco signata numismati delineato subnectantur. In eodem vico *Vámos*, *Weszprémio* contermino, ante decennium repertum teneamus alium quoque secundi moduli Numum aereum Iulio-poli in Bithynia conflatum, in antica facie circum caput Sept. Seueri Getae Imp. nudum crispis capillis Graeca hac notatum inscriptione, detritis primis litteris — *CEIT ΓΕΤΑΚ* — cuius pars postica templum quatuor columnarum exhibet, in cuius media area stat Dea stolata, dextra scyphum, sinistra tenens cornu copiae, tali cum perigraphe *ΙΟΥΛΙΟΠΟΛΕΙΤΩΝ* et quidem litera vltima *N.* sub basi templi collocata. Differt omnino is ab omnibus illis ac singulis, quos *Io. Waillantius* in numismatibus *Impp. Augg. et Caesarum graece loquentibus* Amstel. an. 1700. in fol. edit. pag. 116. seqq. longa serie enarrauerat. *Toothvasonii*, in vicinia loci prioris, haud ita pridem erutum promam quoque nunc e scriniis nostris Numum aequae rarissimum, consularem puta, *Apronii* denarium aereum, et modo inscriptionis et facie prorsus diuersum ab iis, quos *Patinus* pag. 35. in *Familiis Romanor. ex Numismat. illustratis* Paris. an. 1663. in fol. edit. aut

Sigeb.

pedig évégett meg is semmisítik, hogy egy honfit se akadályozzon mostantól kezdve ezentúl vallása szabad gyakorlatában semmi se. De ne is kényszerítsenek evangélikusokat és reformátusokat vallásukkal ellenkező szer-tartásokra.

— A XIII. cikkben a 104. lapon az „amiben kiválik” szó után a következőket kell beiktatni: A híres Forgách családnek az is igen nagy büszkesége, hogy ez a méltóságos és főtisztelendő Forgáts Pál gróf, bizonyos nálunk fönnmaradt okmányok alapján egyenes ágon Kantakuzénosz Jánosra, Kelet hajdani tudós császárára tudja visszavezetni anyai öreganyja eredetét. Forgách Miklós pedig stb.

— A XXVII. cikkben a 215. lap csillaggal jelzett jegyzetében lerajzolt érem után ezt kell beiktatni: Van nekem egy Veszprémmel határos Vámos faluban tíz éve talált, második méretű másik bronzpénzem is, amelyet a bithyniai Iuliopolisban vertek. Ennek előlapján Septimius Severus Geta császár göndör hajú feje körül ez a görög fölirat olvasható, de első betűi kopottak — CEIT I'ETACK —, hátlapja meg egy négy oszlopos templomot ábrázol, melynek az udvarán áll egy istennő - stolában, jobbában poharat, baljában bőségszarut tartva, ezzel a körirattal: IOYAIΘIIOAEITΩN, de úgy, hogy utolsó betűje, az N, a templom alapzata alá került. Ez tökéletesen különbözik mindazoktól, amelyeket Jean Vaillant írt le hosszúsorban Amsterdamban 1700-ban kiadott főló nagyságú Numismata Imperatorum Augustorum et Caesarum graece loquentium-jának 116. és köv. lapjain. Most az előbbi hely környékén, Tótvázsonyban, nemrég kiásott, szintén igen ritka, mégpedig konzuli pénzt, Apronius bronzdénárját veszem elő szekrényemből, mely föliratának módját és külsejét tekintve egyaránt eltér azoktól, amelyeket akár Patinus írt le 1663-ban Párizsban kiadott főló méretű Familiae Romanorum ex Numismatibus illustratae c.

Sigeb. *Havercampius* in Thesauro Romanarum Familiarum Moreliano, Amstel. an. 1734. in fol. edit. enumerauerunt: cuius facies prior aram habet simplicem cum MESSALLA GALLVS III. VIR circumseptam, posterior vero in peripheria SISENNA APRONIVS AAAFF. et in medio S. C. notata est. Nondum annus elapsus est, quum Lanus quidam Sempronienſis contestandae veteris amicitiae caussa dono ad nos adtulit argenteum Tit. Sempronii Gracchi denarium, in agro Sempronienſi inuentum, sed aequae a Patinianis et Morellianis vel Havercampianis diuersum, in vna parte capite Consulis spicato atque S. C. notatum, altera vero signo cohortis, aquila legionis, aratro trifolio ornato, stiva aut potius decempeda, atque inscriptione TI. SEMPRONIVS Q. DESIG. GRACCVS signatum. Eum vero T. Sempronii Consulſis numum vocibus hunc fere in modum TI. SEMPRONIVS GRACCVS FRVGIFERATOR IN PANNONIAM MISSVS notatum prolixius describere haudquaquam possumus, quo ciues Sempronienſes gloriari clar. *Dan. Haynoczium* nobis discipulis in praelectionibus suis olim repetitis vicibus commemorauisse probe recordamur: proferant; obsecramus, nobiles tantum cimelii conseruatores, vnde primam Vrbis suae deducunt originem, numum indicatum in lucem litterariam, a nullo, quod equidem sciam, rei numariae scriptore in apricum productum.

Dum vltima haec opusculi nostri philyra iam sub prelo sudaret typographico, tunc demum paullo serius responsoriae hae venerandi viri, Ios. Torkos, Ecclesiastis Sempronienſis primarii, per Veredarium nobis adferuntur litterae, anni labentis 1781. die 9. Mart. Sempronii signatae: quae quia ante statim prolata nouis illustrant luminibus, placuit illarum argumentum hic subnectere integrum, vt recentissimo hoc documento fieret palam, virum hunc politissimum ardenti hodieum erga bonas litteras teneri desiderio; nos vero in maximo certe ponere lucro, si quando ab eiusmodi

viris

művében, akár Havercamp Sigebert sorolt föl 1734-ben Amsterdamban kiadott fóliónagy Thesaurus Romanorum Familiarum Morellianus-ában. Ennek az előlapon levő egyszerű mezejét MESSALLA GALLVS III. VIR fölirat köríti, hátlapja pedig a kerületén SISENNA APRONIVS AAAFF, közepén meg S.C. fölirattal van ellátva. Nem múlt még el egy éve, hogy régi barátsága tanúsítására ajándékba hozta nekem egy soproni mészáros Tib. Sempronius Gracchusnak a soproni határban talált ezüstdénárját, amely szintén eltér a Patinus-, Morelli- vagy Havercamp-félektől: egyik oldalán a konzul kalászkoszorús feje és S. C. betűk díszítik, másik oldala pedig zászlóaljjelel-vénnyel, legiósassal, lóherével díszített ekével, ekeszervvel vagy inkább földmérőruddal és TI. SEMPRONIVS Q DESIG. GRACCVS fölirattal van ellátva. Azonban Tiberius Sempronius konzulnak azt a pénzét, amelyre körülbelül TI. SEMPRONIVS GRACCVS. FRVGIFERATOR IN PANNONIAM MISSVS szavak voltak írva, nem tudom bővebben leírni, amelyről pedig hírneves Haynóczi Dániel tanárom annak idején több ízben említette előadásában nekünk diákoknak, hogy a soproniak büszkesége, mint még ma is jól emlékszem rá. Hozzák elő, könyörgök, e kincs jeles őrzői a tudomány világosságára ezt az említett pénzt, amelyből városuk nevének eredetét vezetik le, de amelyet tudtommal még egyetlen érmész sem ismeretett.

Mikor már művemnek ez az utolsó ív papírja izzadt a nyomdász sajtója alatt, akkor hozta meg nekem végre kevéssel utóbb a postás tisztelendő Torkos József soproni főlelkész 1781. március 9-én Sopronban írt válaszlevelét. Mivel ez az imént fölhozottakat új színben tünteti föl, jónak láttam tartalmát teljes egészében közölni itt, hogy ebből az új bizonyítékból is kitűnjék, hogy ezt a nagyműveltségű embert még ma is hő szeretet tölti el a klasszikus tudományok iránt, én pedig a legnagyobb nyereségnek tekintem, ha a tudósvilágnak egy ilyen híres emberétől

viris in republica litteraria notissimis erudiamur: — — —
 Placuit tibi, Amice plurimum observande, interruptum hactenus a longo inde tempore commercium litterarium restaurare datis tuis nuper ad me litteris, singulari prorsus humanitate tua et eruditione refertis. Certiorem me reddis per easdem de Numo T. Sempronii Grachi, egregio vrbis vestrae pharmacopoeo per quemdam Lanium Semproniensem dono oblato, qui haud ita pridem in agro nostro Semproniensi repertus fuerit. — — Recordaris hac ipsa occasione numi alterius Semproniani, cuius aliquando b. d. Haynoczius, Gymnasii olim nostri Rector dignissimus, tuus in iuuenta apud nos praeceptor mentionem vice non simplici in suis praelectionibus fecerit, tamquam numismatis in ciuitate nostra obuii, cuius epigraphe sit sequens: T. Sempronius Graccus frugiferator in Pannoniam missus, petisque, vt si quae istius numi inter nos exstarent vestigia, eadem tecum scripto communicarem, saltem vti meum de eodem iudicium TIBI aperirem. Delatam beneuole hanc abs TE mihi prouinciam non modo summa cum voluptate recepi, sed etiam in eadem defungi, quoad fieri poterat, constitueram; vtinam vero voto tuo in hocce negotio ex asse respondere potuissem. Primum, quod hic praestiti, erat, quod a clar. b. d. nostri Haynoczii filio, qui inter nos Candidatum S. Theol. solide doctum in praesens agit, percontatus fuero, num ipsi aliquid de hoc a beato suo parente, numismatis genere innotuerit, vel quidpiam de eo inter illius scripta repererit? qui vero plura, quam quae sub lit. A. propria sua manu exarata ad me deprehenduntur, mihi in hoc argumento suppeditare non potuit. Postea dum apud perillustr. D. Iudicem Ciuitatis nostrae consultissimum Hochholzerum data occasione de hoc numo sciscitabar, incidi in MSCtum quoddam Anonymi hujatis ab eo mihi suppeditatum, in quo equidem iconem Numi cuiusdam Semproniani, a me sic, vt vides, delineati, deprehendi:

. quae

tanulhatok. — — „Jónak láttad, igen tisztelendő barátom, hogy nemrég nekem küldött, roppant nagy klasszikus műveltséggel és tudománnyal teli leveleddel hosszú idő óta megszokadt írásbeli érintkezésünket fölújítsd. Ebben Tib. Sempronius Gracchusnak egy soproni mészáros által a ti városotok kiváló gyógyszerésze számára ajándékba küldött pénzéről értesítesz, amelyet nem igen régen találtak a soproni határban. — — Ez alkalommal visszagondolsz egy másik Sempronius-pénzre, amelyről valamikor az áldott emlékü Haynóczi, gimnáziumunk akkori nagyérdemű igazgatója, a te itteni ifjúkori tanárod, tett több ízben említést előadásában, mint egy városunkban megtalálható pénzről, melynek fölirata a következő: „T. Sempronius Graccus frugiferator in Pannoniam missus” és arra kérsz, hogy — ha még nyoma van nálunk ennek a pénznek — azt tudassam veled levélben, legalábbis tárjam fel előtted erre vonatkozó véleményemet. Én ezt az általad nekem adott megbízást nemcsak nagy örömmel fogadtam, hanem végrehajtását is — amennyire lehetséges — elhatároztam. De bárcsak tudtam volna kívánságodnak ebben a dologban tökéletesen megfelelni! Az első, amit ebben végeztem, az volt, hogy boldogemlékü hírneves Haynóczink fiától, aki jelenleg nálunk a szent teológia alapos tudású jelöltje, megtudakoltam, hogy boldogult apjától nincs-e valami tudomása erről a pénzfajtáról, vagy talált-e valamit erre iratai között. De ő ebben a tárgyban nem tudott többet nyújtani nekem, mint ami az A. betű alatt nekem írt sajátkezű levelében található. Mikor aztán később városunk fényesnevű bírójánál, a nagybölcsségű Hochholzer úrnál kérdezősködtem alkalomadtán erről a pénzről, akkor egy idevalósi Névtelennek általa kezembe juttatott kéziratára bukkantam, amelyben csakugyan fölfödöttem egy általam az itt látható módon lerajzolt Sempronius-pénznek a képét:

. quae vero num cum illa Sunteri icone, cuius cl. Haynoczius
 . sub Lit. A. meminit, conueniat, quia ipsum Sunterum non
 . possidet, penitus ignoro. Meminit illius praeter Mediobarbum
 . et Vaillantium Laurent. Begerus in Thesauro numismatico
 . Duc. Croy, ab Alb. Rubenio in fol. Colon. Brandenb. an.
 . 1700. edito, et Pfeifferianus numerorum catalogus, qui idem
 . hoc numisma inter argenteos Iulii Caesaris refert, et notat,
 . quod id rarius etiam inter numos Augusti reperiatur. Ex his si
 . nihil aliud, saltem hoc concludi potest, quod Sempronius
 . Quaestor temporibus Iulii Caesaris et Octau. Augusti certo
 . vixerit. Omnis interim opera mea in numo Sempronii frugi-
 . feratoris reperiundo frustra fuit. Fateor. quod ex parte mea,
 . mihi TIBI vt quam studiosissime velificaturo, nihil prorsus
 . defuit, quod sciscitando et percontando in huncce numum
 . non impenderim: nemo tamen ex nostris, etiam iis, qui olim
 . disciplina b. d. Haynoczii vsi sunt, quidpiam in hoc argumen-
 . to mihi detegere potuerunt. Forte numus iste frugiferatoris
 . erat adulterinus; forte epigraphe est sublestae fidei; forte
 . Haynoczius in citatione numi commemorati ad hunc, de quo
 . supra disserui, Quaestoris designati numum respexit: sane
 . postremum hoc mihi nimium verosimile videtur. Siquidem I-
 . mo frugiferatoris vocabulum mihi quam suspectum est, et
 . indignum, qui referatur ad aetatem linguae lati-

Weszprem. P. II.

Gg

.nae

De hogy ez megegyezik-e Sunter képével, amelyről hírneves Haynóczi az A. betű alatt tesz említést, egyáltalán nem tudom, mert maga Sunter nincs meg nála. Említi ezt Mediobarbuson és Vaillantón kívül Laurentius Begerus a Thesaurus numismaticus Ducatus Croy-ban, melyet Albertus Rubenius Cöllnben adott ki fólióban 1700-ban, meg Pfeiffer Numorum Catalogus-a, amely ugyanezt a pénzt Iulius Caesar ezüstpénzei között ismerteti, de megjegyzi, hogy az nagyritkán Augustus pénzei közt is megtalálható. Ezekből — ha másra nem — annyira mindenesetre következtetni lehet, hogy Sempronius quaestor Iulius Caesarnek és Octavianus Augustusnak az idejében is élt. Ezt kivéve, a Sempronius Frugiferator pénz megtalálása dolgában kifejtett minden igyekezetem dugába dőlt. Bevallom, hogy miközben a te ügyedben fáradoztam, egyáltalán semmit sem mulasztottam el a magam részéről, hogy utána kérdezősködjem és tudakolódzzam ennek a pénznek: mieink között, még a megboldogult Haynóczi tanítványai közt sem akadt senki sem, aki e dologban csak a legkevésbé is fel tudott volna világosítani. Talán hamisítvány volt az a Frugiferator-péNZ, talán csekély hitelű volt a fölirata, talán az említett pénz idézésében az előbb tárgyalt quaestor designatus pénzére volt feledkezve Haynóczi. Előttem ez az utolsó látszik a legvalószínűbbnek, mert 1. nekem igen gyanús a frugiferator szó és nem méltó a latin nyelv aranykorához, amelyben a

.nae auream, qua Augusti supra dicti imperarunt. 2do.
 .Sempronius QV. vixit, vt supra monui, tempore Augustorum.
 .3tio. Emblemata in facie numi nostri aversa occurrentia;
 .aratrum, aquila Romana cum signo militari Romano et
 .decempeda satis indicare vedentur Sempronium QV. hunc
 .cum colonia in Pannoniam, in qua numus inuentus est, mis-
 .sum fuisse. Haec iam sunt, per quae opinionem meam de
 .numo T. Sempronii frugiferatoris, petito tuo satisfactorius,
 .non omni, aliqua tamen ex parte proponere mihi visum fuit,
 .limatissimo tuo iudicio relinquens ea, quae a me in argumento
 .hocce arduo commemorari poterant, maioremque in modum
 .abs TE petens, haec mea quantulacumque sint, aequi
 .bonique consulere velis. Quae in supra citato MScto ad origi-
 .nes ciuitatis nostrae Sempronienſis pertinentia commemoran-
 .tur antiquitatum genera, quae vel ante ferale Urbis nostrae
 .incendium in Inſcriptionibus aliisque vetustatis monumentis
 .visebantur, vel post illud hodieum vsque visuntur, siquidem
 .TIBI nosse visum fuerit, alia data occasione tecum com-
 .municare haud intermittam etc. etc. Semproni ad d. 9. Mart.
 .1781.

Lit. A.

Ichnographiam Urbis nostrae exhibuit Daniel Suttinger, S. C. M. architectus militaris, quam an. 1681. occasione Comitiorum Regni, atque inaugurationis regiae, Senatui Populoque Sempronienſi dedicauit in fol. mai. accurate adumbratam. Eidem Ichnographiae additus est typus numi, in agro Semproniano reperti. De fide huius numi Barthius noster non dubitauit. Epigraphe haec est:

.Num. arg. Titi Sempronii, a quo Urbis nomen cum
 .symbolo deductae coloniae nuper hic repertus."

Numi autem Inſcriptio haec est:

TI SEMPRONIVS GRACCVS. Q. DESIGN.

———— Ibi-

följebb említett Augustusok uralkodtak, 2. Sempronius QV. — mint följebb rámutattam — az Augustusok korában élt, 3. a mi pénzünk hátlapján szereplő alakok: az eke, a római 'sas, meg a római manipulusjelvény s a földmérő rúd elég világosan bizonyíthatja, hogy ezt a Sempronius Quaestort egy gyarmatoscsapattal küldték Pannoniába, ahol a pénzt találták. Ezek azok a dolgok, amelyekkel T. Sempronius Frugiferator pénzével kapcsolatos véleményemet, kérelmednek eleget tenni akarva, ha nem is minden, de legalább némi részben kifejteni jónak láttam, a te finom ítéletedre hagyva azt, amit én ebben a nehéz tárgyban megemlíthettem, igen nagyon kérve téged, vedd jó néven ezeket az én jelentéktelen véleményeimet. Azokat a régiségeket, amelyeket Sopron város eredetére vonatkozólag említ meg a följebb idézett kézirat, s akár városunk gyászos leégése előtt voltak láthatók föliratokon és egyéb ókori emlékeken, akár azóta mindmáig láthatók egyfolytában, ha jónak látod majd megismerni, nem fogom elmulasztani egy más alkalommal tudatni veled stb. stb. Sopron, 1781. március 9.

A. betű.

Városunk képét, amelyet az 1681-es országgyűlés és királyi megnyitása alkalmával a soproni Tanácsnak és népnek ajánlott föl, pontosan megrajzolva nagyfölióban, Suttinger Dániel, császári 8 szent Felségének hadmérnöke készítette. Ugyanehhez a képhez van csatolva egy pénznek a képe, amelyet a soproni határban találtak. Ennek a pénznek a hitelességében a mi Barthunk nem kételkedett. Fölrata ez:

Titus Sempronius nemrégiben itt talált ezüstpénze, az általa vezetett gyarmattelep jelképével.

A pénznek pedig ez a fölrata:

TI SEMPRONIVS GRACCVS. Q. DESIGN.

—— Ibidem, pag. 216. lin. 9. post verba *magnificentiae monimenta* subiiciantur haec: Tristia haec veteris Budae oppido an. 1778. casu detecta rudera clar. Vir, *Stephanus Schönvisner*, primarius regiae Bibliothecae Budensis custos, iussu AVGVSTAE eruditissimo Commentario Budae an. eodem in fol. alph. 1. pl. 8. c. fig. 3. edito illustravit, illaque ex forma monimenti, et partibus, harumque nexu vetus Romanorum aeuum sapere, priscarumque Balnearum ac speciatim Laconici concameratae sudationis, Caldariiue Romani publici reliquias esse demonstravit, numismata ibidem reperta et laterculos igne coctos characteribus Romanis conspicuos scite admodum explicauit. Inscriptiones Romanas partim opera sua in ea vicinia collectas in lucem nunc primum eduxit, partim a *Wolffg. Lazio*, commentariis suis de Republ. Romana intersertus repetiit, alia. Gratissimam omnino, vt quidem speramus, orbi litterato is e popularium nostrorum numero facturus esset operam, qui omnes ac singulas huiuscemodi Romanorum Inscriptiones in Pannonia nostra Hungarica detectas, et iam in Libris eruditorum sparsim luci publicae expositas, in vnum cogeret Volumen in modum *Io. Seiverti* Cibiniensis, qui Inscriptiones monumentorum Romanorum Transiluanicas, singulari industria collectas, stanno Vindobonensi an. 1773. in 4. interspersa breui sed docta interpretatione, publicauit.

Argumenta reliquo Operi Nomina Patriae Medicorum suppeditare poterunt sequentia:

A. Paullus Adami, Io. Ignat. Albrecht, Io. Alstedius, Io. Artzt, Steph. Artzmannus, Matth. Auctus, Augustinus, Io. Apostolovits.

Gg 2

B.

— Ugyanitt a 216. lap 9. sora végén levő „római nagyságnak” szavak után iktassuk be ezt: Ezeket az Óbuda városában 1778-ban véletlenül fölfödözött gyászos romokat Schönvisner István, a budai királyi könyvtár fő őrre, a felséges asszony rendeletére a Budán ugyanezen évben 1 alfabétum 8 ív terjedelemben kiadott és 3 ábrával ellátott, fóliónagyságú, tudós Commentariusban írta le és az emlékmарadvány formája, részei és ezek kötésmódja alapján kimutatta, hogy a római ókorra vallanak és régi fürdőknek, mégpedig lakónbolthajtású izzasztószobának és nyilvános római gőzfürdőnek a maradványai. Az ott talált pénzeket és a szép római betűkkel ellátott kis cseréptéglákat igen okosan megfejtette s a részint saját fáradságával gyűjtött környékbeli római föliratokat tette közzé legelsőnek, részint a Wolffgangus Lazius Commentarii de Republica Romaná-jában közöltek adta ki újra, meg egyebeket. Amint hiszem, igen háladatos munkát végezne a tudósvilágnak az a honfitársunk, aki egyetlen könyvbe gyűjtené össze a mai Magyarország területén volt Pannoniában lelt és már egyes tudósok műveiben itt-ott napvilágra hozott efféle római föliratokat mindvalamennyit, mint a szebeni Seivert János, aki a római emlékmарadványok roppant buzgalommal összegyűjtött erdélyi föliratait rövid, de okos magyarázatok kíséretében tette közzé Bécsben 1773-ban negyedréti alakjában.

*Művem hátralevő részének tárgyát hazánk
orvosainak következő nevei
szolgáltatták majd:*

- A. Ádámi Pál. Albrecht János Ignác. Alstedius János.
Arzt János. Artzmann István. Matth. Auctus. Augustinus.
Apostolovits János.

- B. Io. Balbus, Sam. Baligha, Io. Bátsmegyei, Mich. Balog Sóos, Io. Bãti, Sam. Beddeus, Io. Theoph. Belius, Io. Benedek, St. Benkótzi, Io. Berger, Io. Iac. Binn, Birgel, Lud. Birkel, Io. Ephr. Boehm, Mich. Bölöni, Lad. Bruz, Car. Bukisch, Ios. Balog.
- C. Ant. Canestrini, Georg. Mich. Cassai, Io. Centner, Ad. Chenot, Christ. Chernel, Barth. Chrysaeus; Chytraeus, Io. Chernyei, St. Clofius, Nic. Conhard, Andr. Conrad, Diom. Cornarius, Io. Henr. Cramer, Ios. Csapó, Lad. Csernák, Sam. Csernànszky, Andr. Curtius, Io. Czeglédi, Io. Paul. Cziegler.
- D. Io. Guil. Deccard, Io. Thom. Degenhard, Franc. Ad Deimbl, M. Thom. Dentulini, Diettrichius, Greg. Dömök, Sam. Dombi, Sam. Drauth.
- E. Ge. Sig. Ebhard, Io. Christ. Elhard, Io. Iac. Engel, Casp. et St. Enyedi, Steph. et Ios. Erdélyi.
- F. Ios. et Paul. Fabritius, Elias Facetius, St. Farkas. St. Fejérvári, Ios. Felfalusi, Ge. Felvintzi, Ferrati, Car. et Franc. Godofr. Fischer, Io. Bapt. Foegler, Ge. et Sam. Fogarasi, Mart. Foit, Andr. et Io. et Balthas. Francisci, Magister Franciscus, Mart. Henr. Frankenstein, Mich. Gabr. Fromknecht, Andr. Fronius, Iac. Fucker, Io. Mich. Fuerst, Io. Andr. Furlani, Paul. Fuichich, Io. Fabri.
- G. Io. Gathi, Gerngrosz, Io. Gezenovius, Io. Gilg von Gilgenberg, M. Mich. Giraldu, Io. Mich. Glatzinger, Sam. Glosius, Daud iunior, et Steph. Gömöri, Io. Mich. Graaff, Simon Grynaeus, Andr. Car. Grosse, Abrah. Gruber, Dav. Gruenblat, Ge. Grundel, Io. Bapt. Grundler, Io. Gunesch, Io. Sam. Gabriel.
- H. Io. Godofr. Haberland, Nic. Hammer, Hartung, Steph. Hathvani, Ios. Haupman, Trostfr. Hegentius,

- B. Joannes Balbus. Baligha Sámuel. Bátsmegyei János. Balog Soós Mihály. Bági János. Samuel Beddeus. Bél János Teofil. Benedek János. Benkótzai István. Berger János. Binn János Jakab. Birgel. Birkel Lajos. Boehm János Efraim. Bölöni Mihály. Bruz L. Bukisch Károly. Balog József.
- C. Canestrini Antal. Cassai György Mihály. Centner János. Chenot Ádám. Chernel Keresztély. Bartholomaeus Chrysaeus. Chytraeus. Chernyei János. Stephanus Closius. Conhard Miklós. Conrad András. Cornarius Diomedes. Cramer János Henrik. Csapó József. Csernák László. Csernánuszky Sámuel. Curtzius András. Czeglédi János. Cziegler János Pál.
- D. Deccard János Vilmos. Degenhard János Vilmos. Deimbl Ferenc Ádám. M. Thomas Dentulini. Dietrichius. Dömök Gergely. Dombi Sámuel. Drauth Sámuel.
- E. Ehard György Zsigmond. Elhard János Keresztély. Engel János Jakab. Enyedi Gáspár és István. Erdélyi István és József.
- F. Fabritius József és Pál. Elias Facetius. Farkas István Fejérvári István. Felfalusi József. Felvintzi György. Ferrati. Fischer Károly és Ferenc Gottfrid. Foegler Keresztelő János. Fogarasi György és Sámuel. Foit Márton. Francisci András és János, meg Boldizsár. Ferenc mester. Frankenstein Márton Henrik. Fromknecht Mihály Gábor. Fronius András. Fucker Jakab. Fuerst János Mihály. Furlani János András. Fuichich Pál. Fabri János.
- G. Gathi János. Gerngrosz. Joannes Gezenovius. Gilgenbergi Gilg János. M. Michael Giraldus. Glatzinger János Mihály. Samuel Glosius. Ifj. Gömöri Dávid és István. Graaff János Mihály. Simon Grynaeus. Grosse András Károly. Gruber Ábrahám. Gruenblat Dávid. Grundel György. Grundler Keresztelő János. Gunesch János. Gábriel János Sámuel.
- H. Haberland János Gottfrid. Hammer Miklós. Hartung. Hathvani István. Haupman József. Trostfr. Hegenetius.

tius, Mart. Heinzely, Hennel, Matth. Hentzidai, Herman, Io. Hertel, Sam. Hervartowszky, Magister Hieronymus, Io. Mich. Hoffinger, Sam. Horvath de Hoszszufalva, Io. Bapt. Horvath, Io. Christ. Huber, Io. Sam. Hueber, Io. Hunnelburgensis, Iac. Hutter, Ignat. Hudelist.

I. Georg. Iànossi, Ibrànyi, Henr. Ioni, Ge. Iudex, Matth. Institoris.

K. Honor. Wilh. Kastenholtz, Io. Frid. Kehr, St. Keller, Lud. Kepler, Franc. Kereszturi, Io. Mich. Keszler, Andr. Keyl, Ios. Kis-Vitzai, Klein, Mich. Klement, Mart. et Ios. Christ. Knogler, St. Anton. Kochlatsch, Mart. Koelsch, Sam. Kolosvári, Paul. Kömives, Io. Körmendi, Io. Car. et Io. Kövesdi, Koller, Komorszky, Korman, Kreschowszky, Christ. Krieger, Io. Georg. Kuettel, Ignat. Koczin.

L. Io. Bapt. Lalangue, Mich. Car. Landani, Io. Godofr. Lange, Paul. et Ge. Lani, Io. Lenhardt, Ios. Sigism. Liedeman, Frid. Lieffman, Paul. Lipszky, Io. et Andr. Lischovini, St. Lumniger, Io. Loebelich.

M. Petr. Madàts, Ier. Maehrl, Sig. Major, Franc. Xav. Mare, Dan. Martini, Markot, Io. Marthius, Io. Matolai, St. Mathyus, Mich. Maxai, Ios. Milesz, Io. Ant. Miliarius, Petr. Milloradowitsch, Sam. Millner, Dan. Wilh. et Io. et Godofr. Moller, Molnár, Io. Frid. Mylius, Mart. Mysz, Mayer, Malátz, Paul. Malus, Ios. Maschitz, Ios. Nep. Melchiori, Franc. Molitor, Macerati.

N. Io. Nadányi, Ge. Nagy, Sam. Neuman, St. Némethi, Nicoleti.

O. Oswaldus, Io. Oervendi, Oesme, Mich. P. Oroszi, Sam. Bernh. Oppenheim, Orgoványi.

P.

Heinzely Márton. Hennel. Hentzidai Mátyás. Herman. Hertel János. Hervartowszky Sámuel. Hieronymus mester. Hoffinger János Mihály. Hoszszufalvi Horváth Sámuel. Horváth Keresztelő János. Huber János Keresztély. Hueber János Sámuel. Hunnelburgi János. Hutter Jakab. Hudelist Ignác.

I. Jánossi György. Ibrányi. Joni Henrik. Iudex György. Institoris Mátyás.

K. Kastenholtz Honorius Vilmos. Kehr János Frigyes, Keller István. Kepler Lajos. Kereszturi Ferenc. Keszler János Mihály. Keyl András. Kis-vitzai József. Klein. Klement Mihály. Knögler Márton és József. Keresztély. Kochlatsch István Antal. Koelsch Márton. Kolosvári Sámuel. Kőmives Pál. Körmendi János. Kövesdi János Károly és János. Koller. Komorszky. Korman. Kreschowszky. Krieger Keresztély. Kuettel János György. Koczin Ignác.

L. Lalangue Keresztelő János. Landani Mihály Károly. Lange János Gottfrid. Lani Pál és György. Lenhardt János. Liedeman József Zsigmond. Lieffman Frigyes. Lipszky Pál. Lischovini János és András. Lumniger István. Loebelich János.

M. Madáts Péter. Maehrl Jeremiás. Major Zsigmond. Mare Xavéri Ferenc. Martini Dániel. Markot. Iohannes Marthius. Matolai János. Mathyus István. Maxai Mihály. Mílesz József. Miliaris János Antal. Milloradowitsch Péter. Millner Sámuel. Moller Dániel Vilmos és János, meg Gottfrid. Molnár. Mylius János Frigyes. Mysz Márton. Maláts. Mayer. Malus Pál. Maschitz József. Melchiori József Nepomuk. Molitor Ferenc. Macerati.

N. Nadányi János. Nagy György. Neuman Sámuel. Némethi István. Nicoleti.

O. Oswaldus. Oervendi János. Oesme. Oroszi Mihály P. Oppenheim Sámuel Bernát. Orgoványi.

- P. Franc. junior, et Andr. Pariz Pápai, St. Parschitius, Sam. Pauer, Gabr. Pazmandi, Io. Pedemontanus, Ios. Perbegg, Andr. et Petr. Pétsi, Persa, Magister Petrus, Mich. Pfeiffer, Io. Ferd. Pillich, Pitterman, Elhard. Placer, Ios. Plenck, Mich. Polgári, Portner, Ad. Ignat. Prandt. Nic. Privigyei, Io. Procop, Ant. Pruchman, Ge. Purkircher, Ios. Petrogalli.
- R. Ignat. Radnitzky, Theoph. Raenner, Sam. Rátz, Sam. et Io. Ad. Rayman, Ios. Raymund, Ioach. Reticus, Io. Rezenei, Gideon Ribe, Israël Ribezius, Car. Godofr. Richter, Georg. Rod, Achat. Frid. Roscius, Ge. Roth, Sig. Theoph. Rothe, Car. Frid. Rumbaum, Franc. Mich. Raab, Ge. Ruel, Iac. Reineg.
- S. Io. et Car. Willh. Sailler, Io. Salius, Io. Schanckebanck. Sam. Christoph. Schedius, Schilpacher, Io. Schirmer, Io. Christ. et Io. Georg. Schmidt, Andr. Schoppel, Io. Ge. Schneller, Io. Gottl. Schuller, Iac. Schunn, Iac. Schuster, Io. Bapt. Schluga, Ignat. Io. Nep. Schwannefeld, Io. Mich. Schwartz, Io. Ant. Scopoli, Magister Sebastianus, Ios. Securius, Alex. Sebeok, Sz. Miklosi, Car. Szeli, Io. Mich. Segner, Mich. Seivert, Andr. Selingus, Ios. Staehling, Luc. Seuler, Ios. Sgolanits, Mich. Ignat. Shoretits, Mart. Simoni, Franc. Slaby, Ios. Somogyi, Sam. Sontag, Andr. Soterius, Steiner, Laur. Stocker, Stuckard, Mart. Szent-Iványi, Sam. N. Szoboszlai, Valent. Seredi, Sterius, Dan. Steinkherli.
- T. Paul. Tarczali, Matth. Temlin, Andr. Teutsch, Dan. Textoris, Mich. Gottl. Theis, Ge. Ericus Thill, Magister Thomas, Andr. Topolits, Io. Torkos, Mich. Torner. Elias et Mich. Theoph. Trangus, Wencesl. Trnka, Io. Troester, Ios. Gottl. Trogmayer, Io. Mart. Trost, Mart. Tutius, Tzak, Tudek.

- P. Pápai Páriz Ferenc ifj. és András. Parschitius István. Pauer Sámuel. Pázmándi Gábor. Ioannes Pedemontanus. Perbegg József. Pétsi András és Péter. Persa. Péter mester. Pfeiffer Mihály. Pillich János Ferdinánd. Pitterman. Placer Elhard. Plenck József. Polgári Mihály. Portner. Prandt Ádám Ignác. Privigyei Miklós. Procop János. Pruchman Antal. Purkircher György. Petrogalli József.
- R. Radnitzky Ignác. Raenner Teofil. Rátz Sámuel. Rayman Sámuel és János Ádám, Raymund József. Ioachim Reticus. Rezenei János. Ribe Gideon. Izraël Ribezius. Richter Károly Gottfrid. Rod György. Achatius Fride-ricus Roscius. Roth György. Rothe Zsigmond Teofil. Rumbaum Károly Frigyes. Raab Ferenc Mihály. Ruel György. Reineg Jakab.
- S. Sailler János és Károly Vilmos. Sali János. Schanckebanck János. Schedius Sámuel Kristóf. Schilpacher. Schirmer János. Schmidt János Keresztély és János György. Schoppel András. Schneller János György. Schuller János Gottlib. Schunn Jakab. Schuster Jakab. Schluga Keresztelõ János. Schwannenfeld Ignác Nepomuki János. Schwartz János Mihály. Scopoli János Antal. Sebestyén mester. Securius József. Szentmiklósi Sebeok Elek. Szeli Károly. Segner János Mihály. Seivert Mihály. Selingus András. Staehling József. Seuler Lukács. Sgolanits József. Shoretits Mihály Ignác. Simoni Márton. Slaby Ferenc. Somogyi József. Sontag Sámuel. Soterius András. Steiner. Stocker Lőrinc. Stuckard. Szentiványi Márton. Szoboszlai N. Sámuel. Serédi Bálint. Sterius. Steinkherli Dániel.
- T. Tarczali Pál. Temlin Mátyás. Teutsch András. Textoris Dániel. Theis Mihály Gottlib. Thill György Erik. Tamás mester. Topolits András. Torkos János. Tomer Mihály. Trang Illés és Mihály Teofil. Trnka Vencel. Troester János. Trogmayer József Gottlib. Trost János Márton. Tutius Márton. Tzak. Tudek.

V. Iac. et Steph. Vásárhelyi, Gabr. Veza, Sam. Verestoi,
Dau. Vietoris, Steph. P. Vetsei, Mich. Vgrotzi.

W. Sigism. et Andr. Wachsman, Ge. Wághi, Dan. et Esa.
Waldman, Luc. Wagner, Io. Iac. Wernischeck, Io. Car.
Wieland, Ios. Winkler, Ios. Winder, Io. Theoph.
Windisch, Iac. Ios. Winterl, Weisz, Wampe, Car. Ant.
Woyta.

Z. Georg. Zacharides, Gabr. Zágoni, Steph. Bara Zagoni,
Zamolxis, Maximil. Honor. Zolicoffer, Mich. Zurbrucken,
Andr. Zey, Zoltán.

FINIS

- V. Vásárhelyi Jakab és István. Vezza Gábor. Verestoi Sámuel. Vietoris Dávid. Vetsei P. István. Vgrotzi Mihály.
- W. Wachsman Zsigmond és András. Wághi György. Waidman Dániel és Ézsaiás. Wagner Lukács. Wernischek János Jakab. Wieland János Károly. Winkler József. Winder József. Windisch János Teofil. Winterl Jakab József. Weisz. Wampe. Woyta Károly Antal.
- Z. Zacharides György. Zágoni Gábor. Zágoni Bara István. Zamolxis. Zolicoffer Miksa Honorius. Zurbrucken Mihály. Zey András. Zoltán.

V É G E

NÉVMUTATÓ

A nevek melletti álló számok a második kötetben (Második száz, Első rész: Medicina, 1962) szereplő neveket jelzik, a dőlt számok a jelenlegi, harmadik kötet (Második száz, Második rész: Medicina, 1968) neveinek oldalszámjai. Azokat az orvosokat, akiknek személyével és munkájával külön életrajz foglalkozik, ugyancsak dőlt betűs szedés jelzi.

- Abady Benedictus 660
 Abaris 20—24
 Abelard 428
 Abengnesit 520
 Ab Hortis Augustini 252
 Ab Hortis Christiani Elisabetha 90
 Ab Hortis Christianus Augustinus 96,
 102
 Ab Hortis Samuel 94, 252
 Abraham Ioan. 324
 Acidalius Christianus 232
 Acidalius Valens 232
 Adamus Chenot 32
 Adami Melchior 438
 Adami Paullus 462, 972
 Adlerus Georg. Christian. 148
 Adrianus 148, 376, 540, 542, 944
 Aëcius 778
 Aemilius Iulius 138, 148, 440—444
 Aesculapius 698
 Aggod István 34
 Agnethler 36
 Agricola Rudolphus 188, 196, 202,
 204, 826
 Aichlerus Stan. 216
 Aicholtz 686
 Aitai Andreas 24, 30, 750
 Lauda Mich. 340
 Albelius Simon 294
 Albensis Mich. 130
 Alberti Mich. 28, 264, 266, 268, 344,
 348, 354, 382, 384, 388, 390, 416
 Albertus Rex 142, 148, 432, 894
 Albinus Bernhardus 204, 344
 Albrecht Io. Ingnat. 462, 972
 Albrich Ioannes 30—42, 306
 Albrich Martinus 318
 Albrizzi 50, 580
 Albucasa 260
 Aldus Manutius 442
 Alemannus 348
 Alexander Magnus 578
 Alexander III. Pontif. 380
 Alexander VI. Pontif. 432
 Alexander Severus Imp. 466
 Alexandrinus Clemens 44
 Alforabius 430
 Alkindus Iac. 520
 Alpinus Prosp. 822
 Alstedius Io. 462, 972.
 Althan 690
 Aluinci P. Petrus 226

- Ambius 10, 686
 Ambro Franc. 594
 Ambrosius Sebastianus 650
Anacharsis 42—46
 Anba, de, Guiliel 814
 Andreas Archi-Diac. 382
 Andreas Episcopus Waradiensis 472,
 474, 482
 Andreas Juris Ciuilis et Canonici
 Doctor 162
 Andreas Rex 214
 Andreas II. Rex 446, 40, 858
 Andreas Ioannes 416, 188
 Andreas Lazarus 592
 Andromachus 386
 Angelus Episcopus 272
 Anno 46
 Anonymus 64
Antonius Archi-Praesul 40—46
 Antonius Medicinae Doctor 164, 938
 Apáczai Tsere Ioannes 394, 442
 Apáti M. Nicolaus 202
 Apaffi Greg. 816
 Apafi Michaël I. Princ. 128, 342,
 416, 252, 254, 294, 396, 612
 Aphricanus Constant. 260
 Apianus Phil. 686
 Apollonius 20, 22
 Apollonius Tyanaeus 140
 Apostolovits Ioan. 462, 972
 Apronius 962
 Apuleius Lucius 566
 Aquependentei Hieronymus Fab-
 ritius 218, 294
 Arator Steph. 130, 312, l. még
 Szántó
 Archigenes 820
 Archimedes 442
 Architeles 410
 Arciszewo, de, Iacobus 776
 Ariostius Comes 302
 Aristaenetus 732, 734
 Aristophanes 22
 Aristophanes I. 664
 Aristoteles 336, 414, 322, 592, 732
 Arius 816
Árkosi Benedictus Tegzö 124, 462,
 46—52, 608
 Arlenius 686
 Armbruster 232
 Arndt Ioannes 210
 Artner Wilhelmus 248
 Artneria Maria Catharina 246
 Artzmann Steph. 972
 Artzt Io. 462, 972
 Ascanius Pannonius I. Hasconius
 Michaël
 Asclepiades 820
 Athenaeus 820
 Atzel Gabriel 48, 50, 52, 54, 55
 Atzél Thomas 48
 Auctus Matth. 972
 Auenzoar 386, 746
 Auerroes 520, 746
 Augustini Elias 322
 Augustinus 158, 380, 564, 972
 Augustus Octav 968
 Augustus II. Rex 172
 Augustus Rud. Brunsuicensis Dux
 150
 Auicenna 260, 404, 386, 518, 520
Auner Stephanus 422, 462, 50—56
 Auratus Io. 686
Ausfeld Christophorus 66, 462, 56—
 86
 Austriacus Carolus 724
 Bachmegyei Ioannus 62, 462, 974
Bachmegyei Stephanus Paullus 56—62
 Baddan 878

- Bahusius 54
 Bakai Bened. 610
 Bakschay Abrahamus 338
 Bakyth Paullus 212
 Balbus Iosephus 418, 462, 974
 Baligha Sam. 462, 794
 Balla György 40
 Balog Iosephus 764, 974
Balog (Séllyei) Stephanus 462, 86—
 110
 Balog Soos Mich. 462, 974
 Balogi St. 960
 Balsaráti Vitus Io. 64, 394, 610
 Balthasar Iacobus Henricus, de 152
 Balyik Andreas 304
 Bandinus Franciscus 140
 Bánffi Gregor 816
 Bánfi Georgius 70, 362
 Bánfi Losonci Franciscus 222
 Bánfi Losonci Wolffgangus 606
 Bankotanus St. 228
 Bányai Steph. 614
 Barbacsi Franciscus 62
 Bariensis Iac. Ferdinandus 216
 Baringius Dan. Eberh. 104
 Bárján Iohannes de 174
 Barkóczy Franciscus 174
 Barra Franciscus 124
 Bart Thomas Udvarheli 226
 Bartholinus Thomas 360
 Basa Steph. 616
 Bastner M. Ioannes 328, 354
 Bathori Andr. 700
 Báthori Balthas. 330
 Báthori Christophorus Princ. 328,
 338
 Bathori Ladislaus 132
 Bathori Nicolaus 140
 Báthori Sigismundus Princ. 130, 190,
 328, 330, 336, 338
 Báthori Sophia 612
 Bathori Steph. Princ 190, 196, 198,
 328, 336, 338, 836, 850
 Báti Io. 974
 Bato 912
 Batyáni Vrbanus 542
 Batzoni Matthaeus 342
 Batzoni Baló Melchior 612
 Baudrandius M. Ant. 462
 Bauer Ioan. Theoph. 428
 Bauhin Casparus 118, 372, 800, 820
 Baumeister 350
 Bausner Bartholomaeus 64, 66, 68, 70
Bausner Sebastianus 62—70
 Bayer M. Io. 738
 Bayle Petrus 22, 394, 122, 124
 Beatrix Regina 140, 142, 272, 402,
 120, 618, 940
 Becher Ioan. Ioach. 238, 358, 370,
 374
 Beck Iac. Christ. 50
 Becker Ioannes 338
 Beckmann Luc. 228
 Beda 428
 Beddeus Sam. 462, 974
 Beerius 152
 Bégh Paulus 816
 Behrens Georg. 356, 68
 Beintema 64
 Bejthe Stephanus 368, 514, 516
 Bekes Gaspar 816
 Békési Gasparus 326
 Béla (Vak) Rex 492
 Bela III. Rex 376, 934
 Bela IV. Rex 144, 146, 148, 214,
 934
 Belay Barnab. 182
 Béldi Paullus 848, 852
 Beleznay Nicolaus 312
 Belius Carol. Andr. 116

- Belius Io. Theoph. 418, 462, 974
 Belius Matthias 20, 106, 134, 138,
 212, 226, 252, 276, 390, 402, 424,
 166, 168, 220, 374, 398, 434,
 440, 480, 500, 542, 662, 690,
 Bclius P. 248
 Benedictus Io. 374, 380, 462, 206,
 712, 974
 Benedictus Chirurgiac Magister 166
 Benedictus Episc. 416
 Benedictus XIII. Pontif. 44
 Benedictus XIV. Pontif. 394
 Benkóczy Steph. 356, 462, 974
 Benkő Iosephus 108, 250, 318, 604,
 660, 772
 Benkő Mich. 614
 Beregszászi Petrus 312
Berezka (Briccius) de Vizakna Geor-
gius 70—84, 608
 berggenius 348
 Berger Io. 164, 928, 974
 Begerus Laurent 968
 Bergierius Nic. 470
 Bergler Stephanus 54
 Berndorffius Georgius 256
 Beroald Philippus 196
 Bertram Bartholomaeus 648
 Berzétei Io. 614
 Bethlen Catharina 206, 210
 Bethlen Gabriel 890
 Bethlen Io. 90
 Bethlen Michael 316
 Bethlen Nicolaus 316, 322, 102, 396
 Bethlen Paullus 606
 Bethlen Péter, Iktári 104
 Bethlen Wolfgangus 200, 332, 334,
 336, 340, 342, 606
 Beuchlingen 564
 Beza 690, 704
 Bielefeldius 160
 Biermann Martinus 230
 Bindoni Alexander 362
 Binn Io. Iac. 462, 974
 Binnius Iacobus 240
 Birendorff, de 104
 Birgel 462, 974
 Birkel Ludov. 462, 974
 Bisnaw Nicolaus 152
 Bitner 388
 Blaho Vincentius 432
 Blanchinus Ios. 888
 Blandrata Georg. 816, 944
 Blondus 334
 Blount Pope Thomas 688
 Blotius Hugo 690, 696, 708
 Bocatius Ioannes 596, 688, 890
 Bodaeus Ioan. 522
 Bodius Petrus 20, 120, 132, 192, 240,
 50, 108, 250, 318, 332, 334,
 396, 432
 Boehm Dan. 338
 Boehm Ioannes Ephraim 338, 418,
 462, 564, 974
 Boehmer 526
 Boerhave 264, 344
 Boerner Fridericus 224, 578
 Bogner Titus 238
 Bohn Ioan. 428
 Bohuss Georgius 90
 Boissard Io. Iac. 438, 688, 690,
 734
 Bolliensis Piso Fabianus 188, 190
 Bona Ioan. 2.2
 Bonada Franc. Maria 178
 Bonamicus Lazarus 808, 826
 Bonanus Procopius 360, 368
 Bonaventura 428
 Bonfinius Antonius 20, 138, 442
 114, 118, 398, 418, 556, 566,
 618, 718, 720, 940

- Bongarsius Iacobus 236, 618, 718,
 730, 734
 Bonifacius IX. Pontif. 154, 384
 Bonifacius Ioannes 130
 Born Ignat 252
 Bornemisza Anna 128
 Bornemisza Paulus 700
 Bornemisza Wolfg. 816
 Borsati Franciscus 134
 Borszasi C. Petrus 228
 Boschius 686
 Bose 526
 Bölöni Mich. 974
 Brahe, de, Tycho 230
Branche 84—86, 142, 940
 Brandenburgi Catharina 656
 Brandolinus Aurelius Lippus 120,
 122, 124, 128
 Brandolinus Raphael Lippus 126
 Brassicanus 164
 Braun M. Christ. Frid. 322
 Braun Paul. 892
Brenner Martinus 110—128, 720, 944
 Breuer Ioan. 744
 Breuer Sam. 178
 Briccius I. Beretzk
 Brismann 690
 Broderith 618
 Brounius Edwardus 274
 Brownius 176
 Brucke Iac. 24, 46, 412, 234
 Bruckmann Frider. Ern. 416, 454
 Bruininxius Ger. Hamel 100
 Bruno Iac. Pancrat. 230
 Brunus Iordanus 232
 Brutus Mich. 686
 Bruynninx 322, 960
 Bruz Ladisl. 252, 974
 Brückmann Franciscus Ernestus
 286, 288, 552
 Brückmannus Frider, 176, 250
Buckholtz Georgius 88—116, 152,
 176, 252
 Buchholtz Iacobus 92, 94
 Buchholtz Paullus 92
 Buchnerus 132
 Budacus Steph. 190
 Buddeus Io. Frideric. 160
 Bukisch Car. 420, 462, 974
 Burgstaller Ioan. Christophorus 246,
 390, 246
 Burius Ioannes 336, 388, 348
 Burmann Petrus 302, 722, 732
 Buzás Io., Ketskemethi 228
 Buzinkai Georg. 64
 Buzinkai Mich. 612
 Büchner Andreas Elias 30, 115, 526,
 570
 Büttösi 376
 Caesar Medicus 112
 Calagius Andreas 216, 220, 222
 Calaminus 690
 Calderini 302
 Callimachus 114
 Calovius Abrah. 88, 338, 394
 Calvinus Io. 230
 Camerarius Philippus 180, 746, 770
 Campolongus Aemilius 228
 Caneparius 238
 Canestrini Ant. 974
 Canisa Ioannes, de 162
 Canisius Henr. 714
 Cantacuzenus Ioannes 962
 Capellus Rud. 706
 Capivaccius Hieron 820
 Caraffa Anton. 954
 Caraffa Carolus 226
 Carbonarius Benjam. 342
 Carceus Mart. 946

- Cardilucius Hiskias 356
 Carl Valentinus 116
 Carolus Austriacus 724
 Carolus V. Imp. 438
 Carolus VI. Imp. 48, 50, 268, 72,
 298, 304
 Carolus Robertus Rex 148, 152, 362,
 374, 376, 378, 436, 166, 168,
 408, 472, 474, 478, 480, 482,
 486, 492, 936, 960
 Carrius Ludouicus 334
 Carteuserus 348
 Caryophilus 176
 Cassai I. még Kassai
 Cassai Antonius 456
 Cassai Georg. Caesar 610
 Cassai Georg. Mich. 462, 974
 Cassai Petrus 326
 Casselbohmius 354
 Cassius Dio 584, 932
 Castellus 334
 Castelanus Albertus 860
 Catalanus 260
 Catelanus Laur. 804
 Catallus 294
 Cechanus 486
 Celekumi Romilianus Gerhardus 892
 Cellarius 462
 Celsius 46
 Celsus 30
 Celtes Conradus 138, 304, 440, 558,
 560, 562, 568, 906
 Centner Io. 462, 974
 Chanadinus Archiepisc. 472
 Chenot Adamus 66, 462, 974
 Chernyei Io. 974
 Chernel Christian 462, 974
 Chiemelicius Martinus 118
 Chiron 698
 Chladenius Martinus 266
 Choul, de 704
 Chrysaecus Barth. 462, 974
 Chrysippus 518
 Chrysippus III. 30
 Chrysoreotanus Nicolaus 198
 Christiani Abrahamus 646
 Christianus Abbas 162
 Christianus VI. Daniae Rex 132
 Christina Suecorum Regina 292, 702,
 704, 710, 712
 Christoph Daniel 418
 Christophorus Gallus 138
 Chytraeus 462, 974
 Ciaia 490
 Cibiniensis Nicolaus 274, 278
 Cicero 46, 340, 594
 Cicero Marcus 440
 Cicero Quintus 440
 Cieisa 490
 Cilano Martinus, de 128
 Cilano Maternus Christophorus
 Martinus, de 134
Cilano Maternus Georg. Christianus,
de 128—148
 Cilano Maternus Iacobus, de 128
 Cillia, de, Frid. Princ. 268, 270
 Cillia, de, Ulricus Princ. 268,
 270
 Clauderus Gabr. 946
 Claudenburger (Kolosvári) Mich.
 418, 254, 256,
 Clemens Alexandrinus 22
 Closius Steph. 462, 298, 974
 Clostein Simon 148, 462
 Clusius 686
 Clusius Carolus 554, 556
 Cmita Petrus 832
 Cober Tob. 354
 Coetier Cuilielmus 186
 Cognatus Gilbertus 712

- Colomannus Rex 148, 150, 434, 494,
 498, 898, 934
 Colstein Simon 148, 150, 152, 938
 Comenius Amos Ioannes 134, 350,
 352, 610
 Comitibus Natalis 686
 Commelinus 728
 Conhard Nicol. 418, 462, 974
 Conrad Andr. 174, 384, 462, 324,
 974
 Conradi Georg. 338
 Conradinus Balthas. 354
 Conradus Seb. 122, 124
 Conringius 226, 380
 Constantinus Africanus 388
 Cornarius Diomed. 462, 974
 Cornarius Ianus 516, 832
 Cornides Daniel 202, 158, 182, 300,
 344, 436
 Cortesius T. Alex 116
 Corvinus Ioannes 84, 138, 334
 Corvinus Messala 292
 Cothmann L. B. 488
 Cotter Christoph. 350
 Covatsots Wolffgangus 332, 334
 Craesus 46
 Cramer Casparus 116
 Cramer Io. Henric. 462, 974
Cramer Paullus 116—118
 Crantz H. I. Nep. 178
 Cratander 816, 832
 Craton 690
 Crellius Wolffgangus 892
 Crisigonus Episc. 406
 Crosnensis Paullus 190, 726
 Cruceius 686
 Cunradus Casparus 216, 222, 436,
 438, 894
 Cunsch Adamus 650
 Cuperus 180
 Curtius Andr. 228, 462, 974
 Curtius Matthaeus 826
 Cuspianus 180, 702, 724
 Custos Ladislaus 270
 Cyrus 22
 Czaktornyai Io. 950
 Czanadius Ioannes 222
 Czegei Vass, Georgius 28
 Czeplédi Ioan. 462, 974
 Cziegler Io. Paul. 974
 Czipser Petrus 200
 Czirbesz Andr. Ionas 488, 620, 720,
 900
 Czvittinger 20, 326, 336, 116, 250,
 316, 432, 436, 690, 724, 734
 Czyriaki Martinus 224
 Csáky Emericus 56
 Csáki Michaël 542
 Csáki Nicolaus 816
 Csapo Ios. 356, 462, 644, 646, 974
 Cseh de Lewa Petrus 180
 Csekei Paullus 850
 Csengeri P. Paul. 190, 192
 Csepregi Franciscus 348
 Cserei I. Tserei
 Csernák Lad. 974
 Csernánzky Sam. 462, 974
 Csernel Ioannes 110
 Csiba Steph. 174
 Csulaji Georg. 106
 Csuzi Cseh Io. 608, 946
 Dacher Eberhardus 156
 Dacher Gebhardus 42
 Dacia, de, Nicolaus 376
 Dállyai V. Ioan. 190
 Dálnoki Daniel 344
 Dálnoki Michaël 124
 Damocrates 904

- Dantiscus Ioannes 196
 Danzius Ioannes 516
 d'Argens Marchis 136
 Davis Franciscus 396
 Debretzeni Bárány Michaël 210
 Debreczeni Herczegh Ioan. 190
 Debreczeni Király Steph. 190
 Debreczeni Pellionis Ioan. 190
 Debreczeni Steph. 190
 Debretzeni Taraczk Ioan. 190
 Deccard Io. Gvil. 462, 974
 Deccard Io. Wilhelm. 384
 Deccardus 152
 Decebalus 180
 Deci B. Christoph. 226
 Decsi Io. 720, 722
 Degenhard Io. Thom. 384, 462, 974
 Deimbl Franc. Ad. 462, 974
 Delius 526
 Delortius 800
 Demény Bartholomaeus 168
 Demény Franciscus 148
 Demény Ladislaus 376, 166—182,
 936
 Demény Nicolaus 168
 Demetrius Archiepisc. 400, 404
 Demetrius Episc. 406, 416
 Demetrius Pater 402
 Democritus 140
 Dentulini M. Thom. 462, 974
 Dési Martinus 70, 948
 Desi Pastoris Stephanus 226
 Detsi Steph. 190
 Deutschenbergck, de, Dan. Basilius
 328, 352
 Deutschmann 88
 Deutschmann Io. 254, 324
 Deutschmann M. Ierem. 254
 Devia Rex 490
 Diemerbroeck 142
 Diettrichius 462, 974
 Dimién Paullus 120—126
 Diodorus Siculus 20
 Diogenes Laertius 716
 Dioscorides 372, 516, 518, 522, 715
 Dioszegi Dániel 48
 Diószegi K. Steph. 190
 Dirnach Matthaeus, von 150
 Dirner Ioan. 952
 Dobai Székely Sam. 898
 Dobrai Val. 106
 Dobronochi Fejer Stephanus 226
 Dodonaeus Rembert. 520
 Dombi Samuel 60, 176, 250, 462,
 974
 Dominicus Episc. 406, 408, 410,
 416
 Domokos Ludov. 956
 Domokos Martinus 840
 Domokos Petrus 28
 Donati Casparus 96
 Donch Magister 474
 Dorsche Christ. 338
 Dömök Greg. 462, 974
 Drabitius Ioannes 348, 350
 Draco 148, 150, 934
 Drakenborch 148
 Draskovith G. 686, 700
 Drauth Sam. 38, 462, 974
 Drelincourtius Carolus 204
 Drusus Aulius 928
 Dubravius 434
 Dudan Ioan. 340
 Dudith Andreas 338
 Durastantis 228
 Duretus 822
 Durgant 58
 Eberhard 526
 Eberlin Georgius 416, 462, 184—188

- Ebbard Georg. Sigism. 384, 462, 974
 Echarodus Iac. 620
Eckius Valentinus 188—212, 830
 Eggeger Andr. 140
 Egidius Melchior 684
 Einpacher Margaretha 186
 Eisel I. Phil. 356
 Elhárd Io. Christoph. 384, 462, 974
 Elimithar Elluchasen 520
 Elisabetha Regina 142, 148, 214, 400,
 444—448, 894
 Ellebodius Nicolaus 376, 418
 Ember Paulus 130, 186, 226, 404,
 102, 396
 Ember Judith 604
 Emericus Episc. 400, 404, 406
 Emser Mich. 324
 Engel Io. Iac. 974
 Engelhardt 710
 Enyedi Casp. 462, 974
Enyedi Samuel 126—134, 608, 750
 Enyedi Steph. 462, 974
 Episcopus Nicol. 832
 Erasistratus Magnus 820
Erdélyi (ab Transilvania) Ioannes 134,
 136, 142, 378, 940
 Erdélyi Ios. 974
 Erdélyi Steph. 462, 974
 Erizzo Seb. 702
 Ernestus Saxoniae Dux 270
 Eszeki Mich. 190
 Eszéki St. 848
 Eszterházi Paullus 954
 Eszterhazy Princ. 154
 Etouteville Card. nalis 380
 Eucrates 44
 Eugenius Franciscus Sabaudiae
 Princ. 50, 266, 296, 470, 586
 Eugenius IV. Pontif. 542, 896
 Eunymus M. Ant. 226
 Euphemia 420
 Eusebius 20
 Evangelista Ioannes 214—220, 944
 Faber Io. 716
 Fabinus Lucas 650
 Fabricius 24, 274
 Fabri Io. 462, 974
 Fabri Paul. 462, 164, 226
 Fabritius 46, 140, 462, 568, 690
 Fabritius Ioan. Albert. 578
 Fabritius Ios. 974
 Fabritius Matthias 92, 94
 Fabritius Paul. 974
 Fabritius Simon. 342
 Facetius Elias 356, 462, 974
 Farkas Georg. 596
 Farkas Steph. 462, 974
 Farnengel Lucas 324
 Farsetti 362
 Fasch Aug. Henr. 326, 386
 Faschingus 302
 Federer I. Iac. 356
 Fegyverneki Hajto Ioannes 228
 Fejer Stephanus, Dobronochi 226
 Fejérvári Steph. 462, 608, 974
 Félfalusi Ios. 462, 750, 974
 Felician 476, 478
 Felsman Christ. 356
 Felvintzi Georg. 462, 974
 Ferdinandus Carolus Archidux 550
 Ferdinandus I. Imp. 212, 230, 276,
 718
 Ferdinandus II. Imp. 264
 Ferdinandus III. Imp. 264, 352, 654
 Ferdinandus I. Rex. 218, 112, 220,
 626, 694, 716, 724, 834
 Ferdinandus III. Rex. 158
 Ferdinandus IV. Rex 432
 Ferdinandus Siciliae Rex 140

- Ferrarius 686
 Ferrarius Sigismundus 620
 Ferrati 462, 974
 Ferratius 576
 Festetics Paullus 480
 Fichtel 940
 Ficinus Marsilius 330
 Filitzki Io. 596, 610
 Fincellius 416
 Fischer Car. 462, 974
 Fischer Dan. 64, 152, 176, 252, 390,
 448—454, 378
 Fischer Franc. Godofr. 462, 974
 Flaminus Nobilius 336
 Flessler 58
 Florus Lucius 196
 Foegler Io. Bapt. 384, 462, 974
 Fogarasi Ge. 462, 974
 Fogarasi Sam. 462, 974
 Fogarasi Steph. 608
 Foit Mart. 462, 974
 Fonseca 576
 Fontana Franciscus 138—144, 148,
 940, 942
 Fontius 330
 Forgach de Gimes Adamus 220—246
 Forgach de Gimes Michaël 222
 Forgách Franc. 212, 440, 686, 700
 Forgách Michaël 222
 Forgách Nicolaus 244, 246, 962
 Forgách Pauleus 244, 526, 962
 Forgáts Franciscus Cardinalis 234
 Forgáts Franciscus Praesul. 234
 Forgáts Margaretha 318
 Forgáts Simon 236
 Forster Io. 228
 Fövényesi Franc. 610
 Francia l. Gallus
 Francisci Andr. 462, 974
 Francisci Balthas. 974
 Francisci Io. 464, 250, 974
 Francisci Paullus 462, 248—250
 Franciscus Canon 382
 Franciscus I. Imp. 92
 Franciscus Magister 148, 374, 464,
 936, 974
 Franco Alexander 764
 Franckenstein Mart. Henr. 358, 464
 360, 368, 974
 Frangepan Catharina 662
 Frangepan Franciscus Comes 112,
 210
 Frankenau Georg. Franc. 734
 Frantz Thomas 224
 Fratta, della Marcus 182
 Freherus Paullus 184, 186, 266
 Freindius 334
 Fridericus Imp. 404
 Fridericus Brandenburgo-Byrutinus
 Princ. 264
 Fridericus Regius Daniae Princ. 148
 Fridericus Wilh. Saxoniae Dux 228
 Fridwalszky Ioan. 252, 302
 Friedel M. Ioannes 416, 418, 464,
 250—256
 Frobenius 114, 832
 Frogmayr Io. Gottlieb 384
 Fromknecht Mich. Gabr. 464, 974
 Fronius Andr. 464, 974
 Fronius Mathias 238
 Fronius Petrus 846
 Frölich Daudid 252, 314, 648, 652.
 654, 656, 658
 Frölich Io. 652
 Fucker Iac. 464, 974
 Fuerst Io. Mich. 464, 974
 Fuichich Paullus 168, 974
 Fulgosius 358
 Fulko 142
 Fumanus 686

- Furlani Io. Andr. 176, 384, 464, 974
 Füleki Andr. 612
 Fürst Io. Mich. 384
 Füsemann 560
- Gabelmannus M. Nicol. 650
 Gabriel Io. Sam. 974
 Gaitihax 486, 490
 Galeaz Ioannes 138
 Galenus 258, 414, 502, 594, 778, 818, 820, 822, 832, 904
 Galeotus Martius 140, 442
 Gálfi Ioan. 330
 Gallus Imp. 306
 Gallus Christophorus 940
 Gallus Emericus 92
 Gamratus Petrus 776
 Ganóczy Antonius 158, 160, 398, 400, 402
 Garai Clemens 270
 Gathi Io. 974
Gaxius Antonius 258—260
 Gazius Simon 260
 Gazottus, St. Augustinus 152
 Geiger I. Geyger
 Gensel Io. Adam 384, 454, 456
 Georgius Archi-Diac. 382
 Georgius Dux 890
 Georgius Episcop. 200
 Georgius Andr. 890
 Georgius Matthias 20
 Georgius Valentinus 286—316
 Geönzi Paulus 226
Gerardus 144—152, 934
 Gerend Nicolaus, de 120
 Gergely Helena 406
 Germanus Nic. 906
 Gerngrosz 464, 974
 Gesner Conr. 394, 690, 716, 730, 816, 818,
- Gessen Mathias 324
 Getzi Ioan. 340
 Geuezka 490
 Geyger Daniel 418, 464, 262—286
 Geyger Esaias 464, 266, 268
 Geyger Ioannes Iacobus 262
 Geyger Tobias 262
 Geysa Dux 490, 491
 Geysa Rex 488
 Gezenovius Io. 124, 464, 974
 Ghilinius Hier. 688
 Gilg von Gilgenberg Ioan. 464
 Gilg von Gilgenberg Io. 974
 Giraldus M. Mich. 464, 974
 Giso 490
 Giunta Lucas Antonius 856
 Glatzinger Io. Mich. 464, 974
 Glosius Sam. 464, 674, 974
 Glysas 694
 Gnurus 42
 Goelicke 296
 Gokesch Ioan. 256
 Golczius 686
 Goldberger Michael 106, 198
 Goldfusz Anna Sophia 388
 Gollasch 66
 Gombos Balthas. 234, 226
 Gonzaga Eleonora 264
 Gorgius Valent. 464
 Gottfredus Franc. 704
 Gouphyllus 714
Gömöri David 64, 152—168, 252, 420
 Gömöri David junior 464, 974
 Gömöri Steph. 974
 Gönci Georg. 950
 Görgei Paullus 608
 Göntzi Steph. 130
 Götzke Matthias 320
 Graaff Ioan. Mich. 418, 464, 974

- Graba Io. Andr. 356
 Gracchus Titus Sempr. 964, 966
 Grafenac Fridericus 164
 Gran Henricus 44, 158, 426, 428
 Gregorius Magnus 378
 Gregorius XII. Pontif. 44
 Gregorius pseudo-Pontif. 44
 Greiffenzweig Io. 650
 Greissing Christophorus 318
 Greissingius Io. 256
Greissing Valentinus 464, 316—326
 Grendzey Sam. 344
 Gretz, de, Ioan. 268
 Grinaeus Simon 464
 Grolier Io. 686, 700
 Gronovius 46
 Groscesius. Ioan 192
 Grosse Andr. Car. 464, 974
 Gruber Abrah. 384, 464, 974
 Gruenblat Dav. 464, 974
 Grundel Georg. 464, 974
 Grundel Io. Benedict. 182
 Grundler Io. Bapt. 464, 974
 Gruter Ioan. 178, 180, 300, 302
 Grynaeus Sim. 862, 974
 Gryphius Otto 184
 Guarinus Veron. Baptista 726
 Gublin Episc. 404, 406, 416
 Gudlingius 568
 Guilielmus Episc. 400
 Guilielmus Varignana 362
 Gundesch Mich. 256
 Gunesch Io. 464, 974
 Gustavus Adolphus 224 Rex?
 Gütsch Mich. 320
 Gyllerinus Episc. 406
 Gyraldus Dregorius 520

 Gyalog Ioannes 288, 596
 Gyárfás Steph. 304

 Gyarmathi Balassa, Paulai, Francis-
 cus 530
 Gyarmati Nic. 232
 Gyarmati Thomas 850
 Gyimothi Stephanus 84
 Gyöngyössi Paul. 164
 Gyulafi Ioannes 130
 Gyulai Franciscus 606
Gyulai Paullus 326—344

 Haberland Ioan. Godofred. 420, 464,
 58, 974
 Hadriana Severiana Alexandria 466
 Haettelius M. Io. Georg. 264
 Hagius Ioannes 118
 Hainal Adamus 880
 Hainz Matthaeus 892
 Hajto Ioannes, Fegyverneki 228
 Haken Ioannes 418
 Haller Ioann. 116, 198, 200, 202,
 822
 Halley 878
 Hallifax 878
 Halvachs Ioannes 160
 Hambach Ioannes 170—176, 670
Hambach Samuel 178—184,
 Hamberger Paullus 154, 184
 Hamelius 686
 Hammer Nic. 464, 974
 Hancke 438
 Haner 238
 Haner Ge. Ierem. 720
 Haner M. Georgius 540
 Hanneman Ioan. Lud. 360
 Hardt Hermannus, von der 42, 44,
 46, 148, 152, 162
 Hardvinus 378, 382
 Harpocraton 22
 Harsányi Georg. 900
 Harsányi Iac. 132

- Hartung 384, 464, 974
 Hasaeus Theod. 932
Hascontus Michael 344—354
 Hassenstein 560, 564
 Hathvani Stephanus 178, 192, 464,
 48, 974
 Haupman Ios. 464, 974
 Havercampius Sigeb. 704, 964
 Haymon 428
 Haynoczi Daniel 266, 964, 966, 968
 Hebenstreit Ioan. Ernest. 424
 Heerebord Adrianus 68
 Hegenetius Trostfr. 974
 Heidegger Ioan. Henricus 94, 102
 Heinricus 390
 Heinsius Dan. 714
 Heinzely Mart. 464, 976
 Heister Elias Frid. 130, 768
 Hekel Stephanus 856
Heldius Matthaues 464, 354—378
 Heltai Gaspar 398, 116, 118, 840
 Heluigijs 298
 Hemsterhusius 348
 Henckel Ioannes 328
 Henel 438
 Hengelmaier M. Io. Iacob. 338
 Hennel 464, 976
 Hennin 374
 Henning Andreas 418, 254
 Henninius 356, 872, 874
 Henrici Nicolaus 338
 Henricus Banus 146
 Henricus IV. Gall. Rex 236
 Henricus Matthias 890
 Hentzidai Matthias 464, 608, 976
 Herbest Benedictus 592
 Herbest Vigilantius Gregorius 592
 Hercegh Andreas 184
Herczegh Ioannes 184—188, 608
 Heresinczy Petrus 169
 Herman Andr. 174, 252, 418, 464,
 976
 Herman Zacharias 354
 Hermannus Paullus 204
 Hermelius Andreas 846
 Hermes 166
 Hermes Trismegistos 158
 Herodotus 20
 Herold Ioannes 114, 124, 126
 Herophilus 820
 Hertel Io. 464, 976
 Hervartowszky Sam. 464, 976
 Herceg Szölösi Io. 612
 Hesychius 722
 Hettenbach Iac. 800
 Heucher Ioan. Henr. 170, 172, 54
 Heunius Ioannes 294, 340
 Hieronymus Magister 942, 976
 Hieronymus Mercurialis 192, 196
 Hilscher Sim. Paul. 154
 Hipomena 576
 Hippocrates 30, 180, 240, 260, 390,
 414, 778, 808, 822
 Hirschel Michael Nathanael 414
 Hispanus Petrus 126
 Hochholzer 966
 Hodosi Samuel 96, 98
 Hoffgreff Georgius 396
 Hoffhalter Raphael 616
 Hoffinger Io. Mich. 464, 976
 Hoffmann Gasp. 800
 Hoffmann Christ. Godofr. 48
 Hoffmann Fridericus 30, 206, 210,
 250, 264, 318, 320, 344, 382
 Hoffmann Ioan. Mauric. 552
 Hoffteter Io. Ad. 946
 Holling Edmund. 354, 356
 Holtzbecher Anna 288
 Holtzschritt 658
 Honterus Ioannes 256, 658, 660

- Horanyi Alex 50, 250, 318, 332,
 436, 690, 734, 842, 900
 Horatius 302, 946
 Horavvi M. Ioannes 150
 Hornig Georg. 324
 Horst Gregorius 356, 846
 Horst Iacobus 372
 Horváth Io. Bapt. 976
 Horváth de Hosszufalva Sam. 976
 Horvát Izkázy Nicolaus 98
 Hoyer 444
 Hozzuthothi Ge. 700
 Huber Ioan. Christoph. 418, 464,
 976
 Hudelist Ignat. 976
 Hueber Ioan. Sam. 418, 464
 Hugo Herm. 428, 770
 Huldberg, de 104
 Huldricus Ioan. 100
 Hunior Io., Visoli 226
 Hunior Michaëi, Visoli 226
 Hunnelbergensis Ioannes 148, 286,
 288, 464, 938, 976
Hunyadi Franciscus 190—202
 Hus Ioannes 42
 Husselius Albertus 116
 Huszti Alex. 610
 Huszti Andr. 302
 Huszti Georg. 348
Huszti Stephanus 190, 200, 202—212,
 608
 Hutter Iacob. 464, 976
 Hutter Leonhardus 324
 Hyacinthus Basilius 336
 Hygieia 698

 Iablonzay Io. 102
 Iacob Catharina 262
 Iacob Ioannes 262
 Iacobaeus M. Iac. 226

 Iacobus Doctor 776
 Iacobus Episcop. 374, 376, 406,
 484
 Iacquin Nic. Ios. 772
 Iagello Isabella 590
 Iaiaz 490
 Iamblichus 20, 22
 Iamischius 568
 Ianitius Clemens 460
 Ianocius Io. Dan. 194, 196, 336,
 790, 822
 Iánossi Georg. 464, 976
 Ianus Episcop. 294
 Ianus Pannonius 138, 142, 330, 332,
 334, 564, 566, 596, 726
 Iarai Petrus 410
 Iaske 58
 Ibrányi Ioni Henricus 464, 976
 Ieiunator Divus Ioannes 321
 Ieremiae Ioh. 254
 Iessa 490
 Ieszeni Balthasar 216, 220
 Ieszeni Daniel 214, 218
 Ieszeni Esaias 220
 Ieszeni Georg. 214
Ieszeni Ioan. 64, 212—236, 226
 Ieszenszky I. Jeszeni
 Iktári Bethlen Péter 104
 Illyésházy Gabr. 338
 Ingolsteter Io. 372
 Innocent Pontif. 272
 Innocent III. Pontif. 380
 Innocent VI. Pontif. 384
 Institoris Matth. 976
 Institoris Michael 340
 Intze Steph. B. 614
 Ioachim Io. Frid. 480
 Ioannes Archidiaconus 374
 Ioannes Episc. 406, 416
 Ioannes Magister 938

- Ioannes Med. Doct.* 378—382
Ioannes Praepos. 402
Ioannes XXII. Pontif. 136, 472
Ioannes XXIII. Pontif. 42, 44
Ioannes I. Rex 376, 214, 326, 588, 590, 600, 602, 810, 944
Ioannes II. Rex 810, 952
Ioannes Christianus 890
Ioannes Clericus 578
Ioannes Georg. 890
Ioannes Sigismundus Rex I. Ioannes I. Rex
Ioas 490
Ioher 432
Ioenichius Petrus 252
Ioni Henr. 976
Ioó Ioannes 130
Iordanus Thom. 64, 174, 490, 746
Iosephus Benedictus Princ. 268
Iosephus II. Imp. 312, 536
Isabella Regina 396, 400, 214, 216, 588, 590, 600, 810, 834, 836 838, 944
Isabella Regis filia 828
Istvánfi Nicolaus 278, 442, 686, 700, 814
Italiai Benedictus 148, 376, 936
Iudex Georgius 656, 976
Iulius Caesar 312, 440, 718, 968
Iuncker 344, 236, 526
Iungermann Godofr. 718
Iunius Hadrianus 686, 722, 732
Iunke Valentinus 890
Iustus 378

Káldi Georg. 132
Kaldchmid 204
Kalinka Ioach. 342
Kalnai Emericus 276
Kálnoki Samuel 840

Kanisai Ioannes 380
Kapitán Georg. 816
Kapócsi Eva 570
Kaposi Sam. 614
Kaprinai Stephanus 272, 154
Karats Iakab 34
Karoli Antonius 528
Károli Franc. 596
Károli Petrus 130
Karazteleki Mich. 228
Kassai I. még Cassai
Kassai David Sigism. 130
Kassai Io. Anton. 456, 458, 460, 942
Kastenholz Honor. Wilh. 384, 418, 464, 976
Katona Andreas 848
Katona Emericus, Ujfalui 226
Kavachevich Thomas 286
Kaym Vrbanus 854, 856
Kazai Ioan. 110
Kazzay Gratianus 434
Kazzay Karátson 434
Kazzay Samuel 302, 372, 342, 922
Kecskeméti Nicol. 130
Kegler M. 234
Kehrn Io. Frider. 464, 976
Keller Steph. 464, 976
Kellio 94
Kemény Ioannes 90
Kendi Alexander 402, 334, 338
Kenessey Stephanus 110
Kengyel 342
Kepler Lud. 464, 976
Kepler David 338
Kercselich A. Balth. 272, 286, 376, 378, 384, 724
Keresztzegi Steph. 608
Kereszturi Franciscus 242, 384, 464, 976
Kereszturi Samuel 368

- Kernyei Stephanus 228
 Kertész Szentzi Abrah. 106
Kertzi Paullus 236—240
 Kessel Christ. Henr. 278, 378
 Kestner Christ. Wilh. 216, 440, 260,
 862
 Keszler Io. Mich. 464, 976
 Keszthelyi Mich. 294
 Ketskemethi Buzás Io. 228
 Ketskeméti Matthaeus 190
 Ketskeméti S. Georg. 190
 Ketskeméti Santa Io. 226
 Keyl Andr. 464, 976
 Khautzius Fr. Const. Flor. 802
 Kheberitsch de et in Hosszurét,
 Ioannes Christophorus 104
Khein Ferdinandus 464, 384—394
 Khuen de Valesii Rud. 716
 Kinisius Paulus 84
 Király Ferentz 34
 Kircher Athanasius 270, 274, 442,
 754, 762, 770
 Kis Komáromi Steph. 614
 Kis-Marjai Paullus 130, 190
 Kis-Várdai Andr. 608
 Kis-Vitzai Klein Ios. 464, 976
 Klanitza Martinus 116
 Klein 976
 Klement Carl. Ios. 418
 Klement Mich. 418, 464, 976
 Klesch Christianus 324
 Klesch Daniel 324, 326
 Klesch M. Christoph. 102
 Kléz Iacob 312
 Knogler Ioan. Christoph. 418, 464,
 976
 Knogler Mart. 464, 976
 Kober Esaias 232
 Kober Tobias 384, 672
 Koberger Antonius 858
 Kochlatsch St. Anton. 464, 976
 Koczin Ignat. 976
 Kocsi Valentinus 102
 Kolbius Georg. 256
 Kollar Adamus Franciscus 276, 220,
 236, 558, 694, 696, 700, 702,
 706, 708, 896
 Koller Io. Georg. 418, 464, 976
 Kolosi Dan. 610
 Kolosvári (Clausenburger) Mich. 418,
 254, 256
 Kolosvári Sam. 976
 Kolosvári Takács Stephanus 124
 Komáromi H. Mich. 192
Komaromi Ioannes Petrus 240—254,
 384
 Komáromi Paullus 164
 Komáromi Steph. 132, 304
 Komáromi Csipkés Georg. 190
 Komiáti Benedictus 662
 Komjáti Matth. 610
 Komorszky 418, 464
 Kopátsi Steph. 610
 Kopplinger 58
 Kordai Georgius 350
 Korman Gasp. 418, 464, 976
 Kornis Casparus 234
 Kossel Catharina 336
 Kotsi Csergö Ioan. 190
 Kotze I. Slotze
 Kovacsoczi Wolfgangus 338
 Kovásznai Alex. T. 614
 Kováts Ioannes 842
 Köhler 342, 462
 Köleséri de Keres-Eer Samuel 32, 48,
 64, 74, 132, 302, 356, 64 294,
 296, 298, 300, 304, 306, 356,
 360, 374, 580, 608, 750,
 Kölgyesi Nic. 850
 Kölsch Martinus 416, 464, 256, 976

- Kőmives Paul. Ad. 464, 976
 König Ludov. 216, 438, 124, 432,
 818, 820
 Köpeczy Mich. 614
 Köpetzi Franc. 396
Köpetzi Ioannes 464, 394—398, 608,
 612, 848
 Köpetzi Valent. 612
 Körmendi Io. 464, 976
 Körösi Nicolaus 342
 Koevesdi Io. 464, 614, 976
 Kövesdi Io. Carol. 384, 464, 976
 Krakkai Demet. 610
 Kramer Io. Georg. Henr. 56, 356,
 68, 902
 Kraus Ioannes 648
 Kreschowszky 976
 Krestyansky Iob. 102
 Kreutzer 404
 Kriebel Ioannes 666
 Krieger Christ. 976
 Krmann Daniel 646
 Krüger Ioan. Gottlob. 184
 Kubinyi Casparus 92
 Kubitza Paullus 340
 Kucsera Ioannes 338
 Kuettel Io. Georg. 464, 976
 Kun László Rex 214
 Kundmann Io. Christ. 302, 64, 68,
 72, 746
 Kunióth 66
 Kunrad Henricus 244
 Kuthy Steph. 954
 Küchelbecker Georg. Gottlob
 430
Kyr Paullus 256, 258, 260, 262
 Küttel Georg. Sam. 384

 Ladislaus Dux 148, 898, 936
 Ladislaus Episcopus Magno-Vara-
 diensis 374, 376, 398, 416, 482,
 936
 Ladislaus II. Episc. Vespremiensis
 412, 414, 416
 Ladislaus Posthumus 940
 Ladislaus Rex 118, 158, 160, 412,
 420, 486, 488, 896
 Ladislaus IV. Rex 144, 148, 934
 Ladislaus V. Rex 270, 940
 Laërtius 44, 46, 722
 Lagus Dan. 338
 Lalangue Io. Bapt. 464, 976
 Lambeck P. 164, 236, 566, 692,
 696, 700, 706, 708, 714, 726,
 728, 734
 Lambinus 686
 Lampe 188
 Lampeius 130
 Landani Mich. Car. 464, 976
 Landerer Mich. 594, 644
 Lang 438, 526, 732
 Lange Io. Godofr. 464, 976
 Langen Christ. 356
 Langus Ioannes 828
 Languth 526
 Lani Georg. 464, 100, 976
 Lani Mich. 610
 Lani Paul 464. 976
 Lapsántzky Ioh. 102
 Lascovius Ioan. 188, 812, 824
 Lascovius Monedulatus P. 684
 Latane Petrus 72, 82, 186, 204
 Latzkó Matthaeus, Szepsi 228
 Laurentius Andr. 734
 Laurentius Magister 942
 Laurinus 686
 Lauterbach 690
 Lautsek Martinus 324, 338
 Lazar Andreas 338, 594
 Lazar Ioan. 176, 596, 606

- Lázár Nicol. 106
 Lazius Wolffgangus 302, 220, 296,
 462, 686, 700, 702, 734, 932,
 972
 Lebelius Ioan. 302, 944
 Le Bret. Ioh. Frid. 362
 Ledselius Ioannes 338
 Lehi Gergely 34
 Lehotsky Nicolaus 90
 Leibnitz 320, 526
 Lemery 524
 Le Mort Iac. 204
 Lenfant Iacobus 42, 164
 Lenhardt Ios. 464, 976
 Leonibus Ludovicus 142
 Leopoldus Imp. 322, 56, 100, 694,
 700, 960
 Leporinus 268
 Leunclavius 694
 Lewai Cseh Petrus 180
 Libanius Georg. 728, 808, 826
 Licetus Fortinius 458
 Lichtenstein Petrus 854, 856
 Liebe Christ. Sigism. 706, 912
Liebezeit Georg. Sigismundus 262, 268,
 384
 Liedeman Ios. Sigism. 464, 374, 976
 Loeffman Frid. 464, 976
 Ligorius 302, 686
 Linckenius 392
 Linnae 520
 Lippai Georg. 432, 436, 438, 440,
 442
Lippai Ioannes 464, 418—472
 Lippai Sam. 190, 612
 Lippert Ioh. Casp. 558
 Lipsiai Pál 310
 Lipsicius Iustus 228
 Lipsius 686
 Lipszky Paul. 464, 976
 Lischovini Andr. 464, 976
 Lischovini Io. 176, 464, 976
 Listhi Ioan. 686, 700, 722
 Listi Ladislaus 842
 Liszkai P. Andr. 850
 Lisznyai Paulus 190, 202, 842
 Litterati 124
 Loebelich Io. 976
 Loewius Andr. 174, 384, 58, 670
 Loewius Car. Fridericus 254, 384,
 432, 584
 Logus Georgius 826
 Loigk Antonius 66, 64, 70, 72, 768
 Lombardus 428
Longobardus Iacobus 472—498, 936
 Longus 310
 Lonicerus Adamus 520
 Lónyai Franc. 596
 Lorandfi Ioannes 174
 Lorandfi Susanna 134
 Lorandfi Thomas 174
 Losonci Bánfi Franciscus 222
 Lotichius P. 226, 686
 Louicensis Cyprianus 808
 Lövei Ge. 610
 Lubinus 46
 Luchtman 892
 Lucianus 44, 410, 412, 712, 822,
 824
 Ludewig I. P. 702
 Ludouica Iuliana 890
 Ludovicus Dux 890
 Ludovicus Frid. Comes 946
 Ludovicus I. Rex 148, 374, 376, 378,
 444, 446, 40, 178, 198, 384, 398,
 400, 402, 404, 414, 416, 618,
 936
 Ludovicus II. Rex 148, 434, 436,
 834, 852, 942
 Lulolfsius 348

- Lumniger St. 976
 Lupia Martha 184
 Lusinsky bar. 168
 Luther 224, 542, 660
 Lycaeus 42
 Lyra 428
- Mabillonius 378
 Macerati 976
 Maciejovius 392
 Macrinus Imp. 910
 Madai Car. August. 946
 Madai Dan. 946
 Madai David 64, 946
 Madai Sam. 146, 946
Madats Caspar 498—524
 Madáts de Sztregova Georgius 500
 Madáts Petr. 976
 Maehrl Ierem. 418, 466, 976
 Maffaeus Scipio 302
 Magnetus 824
 Mair 66
 Maittaire 568, 712
 Major Sigism. 466, 976
 Malcotius 716
 Malus Paullus 64, 976
 Maláts Mayer 466, 976
 Manardus Ioannes Iac. 148, 852, 942
 Mandosius Prosp. 378
 Mangetus Iac. 282
 Manichius Paullus 650
 Mánndi Steph. 596
 Mansfeldus Eramsnus Sarcerius 396
 Manucius P. 686
 Manyoki Io. 850
 Mányoki Steph. 190
 Maphaeus 686
 Marcellevich Georgius 286
 Marcellus II. 570
 Marcellus St. 232
- Marcus Antonius Imp. 920, 932
 Marc Franc Xav. 466, 976
 Margarita Sancta 420
 Maria Regina 40
 Maria Teresia Regina 52, 154, 166, 268
 Mariási Sigismundus 222
Marikowszky Martinus 524—540
 Markot Marthius Io. 466, 976
 Markowszky Mart. 466
 Marlianus Barth. 686
 Maróthi Georg. 192
 Marpurger 416
 Marquardus 268, 270, 378, 940
 Marscheuius Seb. 218
 Marsigli 374
 Marsilius Ficinus 140, 252
 Marthius Io. 254, 256, 976
 Marthius M. Mich. 650
 Martene Edmundus 764
 Martini Dan. 466, 976
Martinus 142, 270—274, 938
 Martinus Pontif. 382
 Martinus V. Pontif. 44
 Martinus Praep. 382
 Martinusi Georgius 542, 836
 Martius Galeotus 940
 Martonfalvi Georg. 132, 190
 Maschitz Ics. 976
 Masenius 704
 Masnitius Tobias 100
 Maternus de Cilano Christophorus
 Martinus 134
Maternus de Cilano Georg. Christianus
 128—148
 Maternus de Cilano Iacobus 128
 Matolai Ioannes 250, 466, 976
 Matthaeus Episc. 406
 Matthaeus Phillippus 202
 Matthiae Georg. 388

- Matthias Rex 84, 134, 138, 140, 142,
 149, 218, 220, 272, 274, 378, 402,
 404, 442, 116, 118, 120, 124,
 128, 292, 294, 296, 492, 556,
 562, 568, 618, 620, 694, 718,
 720, 856, 940, 942.
 Matthias II. Rex 218, 230
 Matthias Stephanus 256
 Matthiolus P. Andr. 372, 502, 516
 Mátyus St. 466, 976
 Mauer Martinus 418, 254, 256
 Mauricius Imp. 312
 Maurocordatus Alexander 578
 Maurocordatus Ioan. Nicol. 576, 578
 Maxai Mich. 466, 976
 Maximilianus I. Imp. 560, 694
 Maximilianus II. Imp. 220, 230,
 338, 684, 698, 706
 Maximus Tyrius 46
 Mayer 466
 Mead Rich. 364

 Meder Petrus 318
 Medgyesi Steph. 190
 Mediobarbus 912, 968
 Meffretus 428
Megerlinus Ioannes 540—548, 940
 Megye Michaël 214
 Meisner Michaël 264
 Mela Pomponius 460
 Meladin Banus 362, 938
 Melanchton Philippus 398
 Melchior 288
Melchior Nicolaus 274—284
 Melchiori Ios. Nep. 976
 Meletern Ioannes 658
 Melius Iuhász Petrus 110, 368, 514,
 948, 950, 952
 Melotai Nyilas St. 190
 Memius 686

 Menander II. 132, 134
 Menadrus 778
 Mercatoris Lucas 226
 Mercerus Iosias 734
 Mercklin 298, 362, 258, 356, 594,
 802, 810, 822
 Mercurialis Hieronymus 746
 Mermann Thomas 284
 Merula G. 232
 Mesko Episc. 484
 Mesue 386
 Meter Mich. 416
 Metzger Christophorus Daniel 552
 Metzger Christoph. Io. 466
Metzger Martinus Christophorus 418,
 466, 550—556
 Meyer Conr. 100
Michael 284—288, 484
 Michael, AA. LL. Magister 938
 Michael Episc. 406
 Michael Plebanus 544, 546
 Michael Nic. Ioan. 324
 Michne 424
 Milarius Io. Ant. 466
 Miles Matthias 402, 112
 Milesz Ios. 976
 Miliarius Io. Ant. 976
Milius Iulius 556—568, 940
 Milleter Ioan. 58, 64, 356
 Millner Sam. 976
 Milloradowitsch Petr. 466, 976
 Milner Sam. 466
 Minsicht 284
 Minzenvieder 66
 Miscolci Gombos Balthazar 226
 Miskolczi Lucius Stephanus 226, 864
 Mitaeus 124
 Moebius Godofr. 518
 Moehsenius 224, 438, 266, 694, 698,
 862

- Moletius 906
 Molitor Franc. 976
 Moller Carol. Otto 176, 418
 Moller Daniel Guilielmus 554
 Moller Dan. Wilh. 466, 976
 Moller Godofr. 466, 976
 Moller Ioan. Otto 64, 466, 976
Molnar Adamus 466, 570—586,
 976
 Molnár Albert 662
 Molnar Io. 232
 Molnár Michael 570
 Molnár-Pápay Tóth Mihály 158
Monavius Fridericus 288—316
 Monavius Iac. 288
 Monedulatus Lascouius P. 684
 Monedulatus Petrus 224
 Montagna Bartholomaeus 138, 940
 Morandus Ioan. Baptista 520
 Morawscius 808
 Morelli 728
 Morerius Lud. 124
 Morhoff 704
 Moritz 66
 Morris Michael 364, 366
 Mossóczy Zacharias 418
 Möglingus Io. Lud. 294
 Muryközi Dus Mart. 610
 Muratori 302, 50
 Muretus 686
 Musa Antonius 778
 Muschenbroekius 348
 Musser 388
 Mutinius 148, 936
 Müller M. 254
 Müllerin Iuditha 88
 Münster Sebast. 150, 156, 724
 Mycillius Ausonius 710
 Mylius Geranodens St. 232
 Mylius Io. Frider. 466, 976
 Myllius M. Ioannes 650
 Mysz Mart. 466, 976
 Nadányi Io. 128, 466, 442, 976
 Nadasdi Demetr. 226
 Nadasdi Thomas 660
 Nadasdi Nagy Bened. 226
 Nádudvari Sam. 614
 Nagy Georg. 64, 466, 976
 Nagy Borosnyai Ioannes 316
Nagy Borosnyai Martinus 316—320
 Nagy Borosnyai Sigismundus 318
 Nagy Böszörményi Catharina 342
 Nagymihályi Szomolló Greg. 612
 Nagy-Tornyai M. Márton 540
 Naldus Naldius 164
 Nánási 296
 Natalis de Comitibus 686
 Natalibus Petrus 432
 Nazianzi Gregor. 22, 726, 728
 Nedeczky Alexius 252
 Nedeczky St. 312
 Neffczér 312
 Neipers 66
 Némethi Sam. 204
 Némethi Steph. 466, 976
 Nemeti Franc. 948
 Nessel Dan. 692, 694, 706
 Neuhold Io. Iacob. 384, 670
 Neuman Sam. 418, 466, 976
 Neumann Gaspar 274, 278, 280,
 372, 378
 Neunare 716
 Niceronus 568
 Nicetas Acominatus Choniates 150
 Nicolaus Archi-Episcop. 162
 Nicolaus Canonicus 150
 Nicolaus Episcop. 162, 482
 Nicolai 526
 Nicoleti 976

- Nihellus 822
 Nikazo (Nyakazo) Antonius 130
 Noël Nicolaus 204
 Nográdi Matth. 612
 Nostitius Paullus 338
Novicampianus Albertus 588—602,
 944
 Nuszbaecher Georg. 324

 Oberkamp 356
 Oberndorfer Io. 356
 Oeffele Felix 558
 Oeri Gabr. Fülep 614
 Oervendi Ioan. 466, 976
 Oesme 420, 466, 976
 Okolicsány Michaël 102
 Olah Nicolaus 182, 212, 276, 278,
 164, 378, 686, 942
 Olamus Nic. 700
 Oldenburger 696
 Oosterdickius 344, 348
 Opitz Martinus 892
 Oppenheim Sam. Bernh. 976
 Opsopoeus Vinc. 116
 Orbán Nicol. 816
 Orgoványi 976
 Oroszi Mich. P. 356, 976
 Ortelius Abrahamus 724
 Ortlobius 204
 Osiander Lucas 392, 346
 Osorowszky Sig. Wenc. 892
 Ostrosith Nicolaus 208
 Oswaldus 418, 466, 976
 Otho Imp. 700, 702, 704, 706, 708,
 710, 712
 Otrokotsius 20, 42
 Ottomann 390
 Oudendorp Franciscus 348, 718
 Ouidius 300, 304
 Ozdi Borsos Thomas 124

 Pachman 58
 Paecken Christianus 66
 Paep Ioannes 856, 858
 Páldi Steph. 594, 606
 Palearius 686
 Palemonius Ioannes 846
 Palffy Ioannes 162, 412
 Palik Andreas 342
 Palma 154, 164
 Palmarius 746
 Palótzai Georgius 380
 Palotzai Ioannes 380
Palumbini Matthaëus 320—326
 Pancratius 404
 Panithy Io. 700
 Pannonius Adami Paul. 174
 Pannonius Christophorus 328, 418
Pannonius Michaël 326—334
 Pannonius Valentinus 328
 Pannonius Wirthesius Ioannes 442
 Panormita Antonius 288
 Pantke 216
 Pap Ios 616
 Pápai Pariz Andreas 54, 466, 978
 Pápai Pariz Franciscus junior 54, 466,
 978
 Pápai Pariz Franciscus senior 28, 70,
 350, 356, 360, 402, 608, 750, 754
 Paracelsus 30, 278, 274, 754, 792
 Paraeus 746
 Pareus Dan. 726
 Pareus Ioh. Phil. 566
 Parschitius Georgius 336
Parschitius Nicolaus 336—340, 342
 Parschitius Steph. 356, 466, 978
 Parvus Horreus Caspar 548
 Pasaházi Io. 612
 Pastoris Stephanus, Desi 226
 Patai T. Mich. 226
 Pataki Paulus 304

- Pataki Samuel* 342—352, 750
Pataki Stephanus 204, 342, 848
Patavinus Io. 816
Paterson Ioannis 252, 360, 368, 736
Patinus Car. 704, 712, 962
Payer Christoph Andreas 418
Pauer Iacobus 746
Pauer Samuel 418, 466, 978
Paulai Gyarmathi Balassa Franciscus 530
Paullinus Christianus Franc. 518
Paullus Episc. 400, 404, 406, 416
Paullus Praep. 382
Paulus 778
Pausanias 20
Pauwua Ioan. Cornel 734
Pazman Petrus 232, 264
Pázmándi Gabr. 252, 466, 978
Peck Ioannes Christophor. 352—360, 384
Pecsi I. Pétsi
Pedemontanus Io. 466, 978
Pedrusius 912
Peechi I. Pétsi
Pemflinger Vrsula 222
Perberg 54, 418, 466, 978
Perectoldus Benedictus 148, 360—364, 474, 936, 960
Pereni Ioannes 112
Peréni Petrus 662, 834, 836
Perenaeus Gabriel 190, 192, 726
Perlitz Dan. 64, 252, 670
Perperna CS. Hadrianus 920
Persa 466, 978
Pescennius 700
Pesterwitz M. Theodorus Thomas, von 322
Pesti Gabriel 662
Petantzius Felix 252
Peterfi Carolus 276, 154, 162, 234, 380, 382, 428, 898, 896
Petermannus Andreas 204, 208
Petersius 142
Pethö Gregorius 840, 842
Petrasch 56
Petraeus Henr. 356
Petricius 176
Petrogalli Ios. 978
Petronius Arbiter 722
Petrovitzay Petrus 396, 400
Petrowitz Petrus 836
Petrus Cantor Canonicus 150
Petrus Archiepiscopus 84, 86, 376, 164, 400, 404, 406, 934
Petrus Lombardus 158
Petrus Magister 112, 936, 978
Petrus Physicus 960
Petrus Vice-Vaivoda Transilvaniae 410
Pétsi Andreas 124, 364—374, 466, 978
Pétsi Lucas 368, 370, 610—646, 718
Pétsi Petr. 978
Pétsi Sigismundus 222
Pfeiffer Mich. 466, 968, 978
Pflugius 164
Phalaris 22
Philippus Bar. 732
Philippus Menzel 284
Philippus Hisp. Rex 438
Philippus Valor 140
Philostrator 558
Phocas 312
Phoenix II. 550
Phosphorus 550
Phrangepan Math. 942
Phrigomelicus Franciscus 808
Pierius Grachus 560
Pignaeus 686

- Pilarik 388
 Pillich Io. Ferd. 466, 978
 Pitlerman 978
 Pius II. Pontif. 142
 Pius V. Pontif. 860
Placentiai Iacobus 148, 374—382,
 494, 936
 Placer Erhard. 466, 976
 Plachetius M. Ioan. 234
 Plantin Christoph. 732
 Plascude 58
 Platani Matthias 346
 Plater Felic. 800
 Platner Antonius 116, 952
 Platner Zachar. 424
 Platon 22, 158
 Plenck Ios. 466, 978
 Plinius 386, 790
 Plinius Secundus 372, 518, 520
 Plinius Valerianus 520
 Plutarchus 46
 Podhrátsky György 34
 Podogastaro 444, 446, 448
 Polgári Mich. 978
 Polybius 442
 Pongracz Ignatius 132
 Pongyalaki Roth Elisabetha 664
 Poniszlai Io. 900
 Poot Abrahamus 100
 Pope-Blount Thomas 688, 864
 Porphyrius 22
 Portner 466, 978
 Posalaki Ioannes 854
 Posthius 690
 Postius 686
 Pradillaeus 800
 Praetorius Iac. 232
Praetorius M. David 646—664
 Praetorius Petrus 646
 Prandt Ad. Ignat. 466, 978
 Pravotius Ioannes 444, 446
 Pray Georgius 364, 374, 440, 168,
 178, 180, 400, 414, 418, 422,
 694
 Preis I. Pannonius
 Privigeyi Nicol. 466, 978
 Probst Heinrich 150
 Probst Lamorecht 150
 Proclus 728
 Procop. Ioan. 420, 466, 978
 Propertius 294
 Pruckman Anton 466, 978
 Ptolemaeus 296, 304, 906
 Puchaim 868
 Pukur, de, Clara 446
 Purkircher Georgius 554, 556, 978
 Purpergi Valentinus 546
 Püspöki Io. 132
 Pystatiis, de, Vincentius 86
 Pythagoras 22, 140
 Quercetanus 284, 514
 Quetif. Iac. 140
 Raab Franc. Mich. 466, 978
 Rabanus Sigismundus 428
 Rachinus 800
 Radnitzky Ign. 466, 978
 Radiis Ioan. Baptist. 414
 Raenner Theoph. 466, 978
 Rákoczi Franciscus I. Princ. 236,
 584
 Rákóczi Franciscus II. Princ. 246
 Rákóczi Geogrius I. Princ. 106, 346,
 350
 Rákoczi Gerogius II. Princ. 86, 612
 Rákóczi Ioan. 894
 Rákoczi Sigismundus Princ. 134,
 356, 368
 Rall 322

- Ramus 336, 686
 Ransanus 616, 618, 620, 622, 718
 Rapp 374
 Rátz Sam. 978
 Raymann Ioannes 664
Raymann Ioannes Adamus 176, 184,
 466, 362, 370, 664—680, 978
 Rayman Sam. 466, 978
 Rayger Carolus 66, 252, 254, 418,
 672
 Rayger Wilhelm. 418
 Raymund Ios. 384, 466, 978
 Razarius 686
 Rechembergius 568
 Rechenius Daniel 650
 Regiomontanus Ioannes 336
 Regius Henr. 130
 Reichelius 770
 Reichenthal Vrichus 156
 Reimann 444, 690, 692, 694, 714
 Reineg Iac. 978
 Reipchius Daniel 846
 Reitz 712
 Reitzianus 44
 Remetei Ioan. 344
 Remhart Io. 120
 Reticus Ioach. 466, 978
 Reuber Emmanuel 204
 Reusner Nicolaus 436, 438, 690,
 730
 Revai Francis. 114, 212, 890
 Revai Petrus 216
 Reychersdorffius 302
 Rezenei Ioan. 466, 978
 Rezik 330, 338, 346, 348, 954
 Rheda Peter 310
 Rhédei Franciscus 126
 Rhetorfortus Samuel 324
 Rhodius M. Ambrosius 846
 Ribe Gideon 418, 466, 978
 Ribezius Israel 466, 978
 Richard 428
 Richerius 800
 Richter 64
 Richter Car. Godofr. 466, 978
 Richthausen 158
 Rimaszombati Sam. 614
 Ritius Mich. 114
 Riuius 204
 Rivius 438
 Robortellus 686
 Robertus Calabriae Princeps 388
 Robertus Siciliae Rex 472
 Rod Georg. 466, 978
 Róka Ioannes 412
 Rollin Car. 594
 Romilianus a Celekum Gerhardus
 892
 Roncalli Franciscus 670
 Roscius Achat Frid. 466, 978
 Rosis de Ursinus 228
 Rosnyai David 814
 Rosnyai Ioan. 308
 Rotarides 234, 696
 Roth Ge. 978
 Roth Simon 324
 Roth de Pongyalak Elisabetha 664
 Rothe Sigis. Theoph. 384, 466, 978
 Rotterdamus Erasmus 136, 456, 458,
 600, 812, 826
 Rouillius 832
 Rubenius Alb. 912, 968
 Rudbert a Mosham 465
 Rudnyanszky Baron. 448
 Rudolphus Dux 890
 Rudolphus Episc. 482
 Rudolphus II. Imp. 220, 228, 280,
 684, 690, 694
 Ruel Ge. 978
 Ruellius 714

- Ruland Ioan. David 418, 372, 844
 Ruland. Mart. 354
 Rumbaum Car. Frid. 466, 978
 Ruzskai Andr. 610
 Ruysch 26, 228
 Ruyter 94, 960
 Rüdiger 796
 Rüel Georgius 656
 Rynman Io. 44, 158, 858
- Saba 378
 Sabellicus 334
 Sabina 420
 Sabinus Episc. 400
 Sachs Philippus Iacobus 356, 358,
 360, 550
Sailer Carol. Wilhelm. 64, 382—386,
 466, 978
Sailer Georgius E. Wilhelm. 382
 Sailler Io. 466, 978
 Sala 284
 Salamon Rex 488
 Salánki Ge. 610
 Salhauseni Fridericus 234
 Sali Ioan. 424, 426, 466, 542, 978
 Sallai Paul. 850
 Sallustius 440
 Salm. 686
 Saltzmann Io. Rud. 800
 Sambéky l. Sambuky
 Sámbocky l. Sambuky
 Sambucus l. Sambuky
 Sambuky Ioannes 466, 116, 418,
 566, 596, 616, 618, 620, 682,
 734
 Sambuky Petrus 682
 Samotulinus Matthaëus 826
 Sándor Susanna 98
 Sangatelli Antonius 138
 Sannigius P. Bernh. 762, 862
- Santa Io., Ketskemeti 226
 Santes Bartolus Petrus 704
 Sapidius Io. 864
 Saracenus Ianus Antonius 516, 714
 Sárándi Daniel 186
 Sárándi Susanna 186
 Sárkány Dav. 614
 Sarkeözi Emericus 174, 176
 Sárpataki Mich. 848
 Sartorius Io. Georg. 356
 Sartoris Mich. Sziszeki 226
 Sasvári Gregorius 130
 Saulius 44
 Saoioiai Eugenius Princ. 694
 Sbardellatus Andr. 686, 700
 Schaffer 520
 Schainekherl Daniel 554
 Schanckebanck Ioan. 466, 978
 Schappelmann Io. 274
 Schardi Sim. 730
 Scharffenberg Fieron. 592
 Scharffenberger Marcus 600
 Scharffenberg Matthias 200, 202,
 216, 812
 Scharffenberg Stanisl. 592
 Scharkanger Io. 846
 Schedel Hartmann 558
 Schedius Sam. Christoph. 466, 978
 Scheffel Steph. 298, 302
 Scheffer Io. 144
 Scheibler 322
 Schelhorn Io. Georg. 102, 568
 Scheligius Alb. 196
Schemberger Andreas 384, 386—388,
 418
 Schendo, von der Beck, Michaël 50,
 576, 578, 580
 Schenkus 230
 Scheybius Fr. Chr. 906
 Schiedlovitzi Christophorus 458

- Schier Franc. Xauer. 166
 Schier Xystus 272, 274, 150, 432,
 620, 920
 Schilleria Martha 216
 Schilpacher 418, 466, 978
 Schindler Io. 256
 Schirmer Ioannes 64, 466, 978
 Schlecta 560
 Schluga Io. Bapt. 978
 Schmeizel Martinus 68, 238, 396,
 432, 584
 Schmidt Daniel 552
 Schmidt Ioan. Christian. 466, 978
 Schmidt Io. Georg. 466, 978
 Schneider Conradus Victor 254, 390
 Schneideria Susanna 160
 Schnell Melchior 118
 Schneller Io. Georg. 466, 978
 Schneweis Martin 292
 Schnitzenbaum 66
 Schober 66
 Schoelhorn 862
 Scholasticus Ioannes 324
 Scholtz Jerem. 174, 384, 58
 Scholtziana Barbara 184
 Schoppel Andr. 466, 978
 Schönius Gasp. 88
Schönlin Ioannes Philippus 466, 734—
 738
 Schönlin Ioannes Theodorus 734
 Schönvisner Steph. 972
 Schreiber 426
 Schroëterus Ioannes 116
 Schrott Matthias 154
 Schuller Io. Gottl. 466, 524, 978
 Schultze Ern. Lud. 52
 Schultzius 36
 Schunn Iac. 978
 Schuster Iac. 466, 978
 Schuun Iac. 466
 Schüller Io. Georg. 356, 418, 256
 Schütz Georgius 274
 Schütze Dan. Godofr. 138
 Schwab Vrsula 264
Schwabius Christianus Ioachimus 466,
 740—746
 Schwabius Ioannes 740
 Schwandtner Io. Georg. 618, 718,
 866
 Schwanenberg 802
 Schwannefeld Ignat. Io. Nep. 466,
 978
 Schwantz Fridericus 584
 Schwartz Godofr. 342, 344, 480,
 620, 720
 Schwartz Ioannes Michaël 388, 418,
 466, 978
Schwartz Ioan. Theoph. 388—392, 418
 Schwartz Urbanko 104
 Schwatzius 620
 Schvenmetze Franciscus 380
 Scaritza Matthias 130
 Scepus Andreas 382
 Scopoli Io. Anton. 466, 978
 Scopoli I. Andr. 252
 Scotus 428
 Sculteti Abrah. 862
 Scultetus 888, 890, 892
 Sebastianus Magister 142, 466, 940,
 944, 978
 Sebeok, Sz. Miklósi Alex 978
 Sebiz. Melch. 800
 Securius Iosephus 466, 468, 348,
 978
 Segner Ioan. Andr. 162, 418
 Segner Ioan. Mich. 418, 468, 978
 Seiler 350
 Seivert Ioan. 302, 300, 972
 Seivert Mich. 468, 978
 Seligmann Nicol. 338

- Selingus Andr. 468, 978
 Seller 878
 Sellyei Andreas 848
 Sellyei Ioannes 404
 Sellyei (Balog) Stephanus 86—110
 Semjéni Tóth Mich. 956
 Senffius 354
 Sennert Andreas 220
 Sennert Dan. 232, 284, 800
 Septimius Severus Imp. 906, 962
 Serapio 386
 Seredi Valent. 64, 468, 978
 Serenus Sammonicus Q. 730
 Sermeghi Io. 700
 Sessius Paullus 234
 Sethus Simeon 520, 524
 Seuerini Marcus 738
 Seuller Luc. 468, 326, 978
 Seuthus 20
 Severinius Io. 304
 Sgolanits Ios. 418, 468, 978
 Shamotulinus Venc. 218
 Shoretis Mich. Ign. 468, 978
 Sibai Catharina 70
 Sibilla 906
 Sibrik Georgius 340
 Siderius Io. 610
 Siebeneicher Matth. 338
 Siegenbek Io. Georg. 378
 Siegler Mich. 402
 Siger Bartholomaeus 846
 Sigismundus Rex 142, 148, 286,
 288, 40, 150, 154, 168, 178, 180,
 258, 378, 380, 422, 434, 894,
 900, 936
 Sigismundus Augustus Poloniae Rex
 206, 590, 774, 808, 810, 826,
 828
 Sigler Mich. 424, 542
 Sigonius 686
 Sigrenius Io. 726
 Siluestrus Io. 662, 664
 Silvius 940
 Simandi Io. 610
 Simandi Steph. 612
 Simler Ios. 462
 Simon Baro 222
 Simonfi Ladislaus 174
 Simoni Mart. 468, 750, 978
 Simonides Io. 100
 Sinai Nicol. 192
 Sinnichius 696
 Sixt Steph. 314
 Slaby Franc. 468, 978
Slotze Samuel 356, 464, 748—774
 Smeskal 890
 Smith 878
 Snobol St. 226
 Socinius 816
 Solanus 822
 Solnensis Ascanius 328, 330
 Solimannus Turcarum Imp. 810, 814,
 816, 836
 Solon 22, 44, 410
 Sombori Ladislaus 338
 Sommer Io. 596
 Sommersberg 302
 Somogy Peter 938
 Somogyi Ios. 468, 978
 Sonner Ern. 800
 Sonntag Emericus 650
 Sonntag Io. 650
 Sontag Sam. 468, 978
 Sophianus 686
 Sorbait 78
 Soproni Georgius 72
 Sos Ladislaus 380
 Sociocrates 44
 Soterius Andr. 468, 978
 Soterius Georg. 116

- Sotuelus Nathanael 426
 Spaenholtz Io. Ad. 284
 Spangar Andreas 842
 Spargapis 42
 Sperling Paul. Godofr. 54, 322
 Spilenberger Daud 64
 Spillenberger Samuel 116, 354, 952
 Spindler Paullus 66, 174, 254, 416,
 188, 672
 Spira, de, Ioannes Emericus 386,
 856
 Splényi 444
 Sponius 770
 Staehling Ios. 978
 Stahl 264, 268, 390, 372
 Stainhofer Casp. 566, 726
 Stamm M. Petrus 254
Stancarus Franciscus 392—402
 Stanleius 46
 Stapel 522
 Staphorst 204
 Starauolscius Simon 592, 810, 822
 Stadius 686
 Steber Ioannes 404
 Steckel Leonartus 396
 Stehrius 66
Steinensis Chrisophorus 774—796
 Steiner 468, 978
 Steinkherli Dan. 978
 Steinville, de 48, 50, 576
 Steller Thomas 394
 Steno Elisabetha 368
 Stephanus Archiepisc. 400
 Stephanus Episc. 406
 Stephanus Plebanus 382
 Stephanus I. Rex 398, 420, 434,
 478, 896
 Stephanus IV. Rex 148, 150, 934
 Stephanus V. Rex 144, 148, 420,
 934
 Stephanus Poloniae Rex 336, 338
 Stephanus Henric. 714
 Sterius 468, 978
 Stochius 900
 Stock Ioannes 140, 148, 376, 894,
 900, 938
 Stockerus Laurentius 64, 66, 174,
 468, 978
Stockinger Michael Gottfried 384, 468,
 796—798
 Stolcius de Stolcenberg Dan. 282
 Stolle 296
 Stollius 216
 Stosch Ferdinandus 50
 Strabo 20, 44
 Strada 704
 Strauch Ioannes 416, 252, 254, 392
Strobelberger Ioannes 418, 468, 798—
 808
 Strobelberger Ioannes Sigismundus
 800
 Strobelberger Ioannes Stephanus 800
Strutius Iosephus 808—826, 944
 Stuchs ex Sultzbach Georgius 858
 Stuckard 468, 978
 Stumpf M. Ioannes 186
 Suantius Fridericus 50
 Suidas 20, 24, 44
 Sulzer Franc. Ios. 586
 Surianus Hieronymus 520
 Suter Iac. 354
 Suttinger Daniel 970
 Szüsz Ioseph. 266
 Sütő Miklós 40
 Swieten, von 110, 144, 176, 178
 Sylvius Aeneas 288
 Szabó Andrea 24
 Szabó Balás 36
 Szabó K. Elisabetha 202

- Szabó K. Steph. 202
 Szabó Sam. 616
 Szalárdi Ioannes 90
 Szántai Paullus 612
 Szántó I. Arator
 Szászki 462
 Szathmári Baka St. 132
 Szathmári Paksi Mich. 602, 604, 614, 616
 Szathmári Paksi Mich. sen. 612
Szathmári Paksi Paullus 468, 602—608, 614
 Szathmári Paksi Steph. 192, 604
 Szathmár-Némethi Samuel 342
 Szegedi Dan. 130, 226
 Szegedi Sam. 468
 Szegedi Stephanus 130
 Székely St. 86, 662, 840
 Székelyhidi Toufaeus Mich. 130
 Szeli Car. 978
 Szeli Thomas 224
 Szenci Kertész Abrah. 134
 Szentesi Io. 614
 Szent Györgyi Mich. 848
 Szentgyörgyi Steph. 614
 Szent-Iványi Martinus 468, 168, 398, 432, 444, 446, 448, 978
 Szent Maria, de, Benedictus 328
 Szent Mihályi Andr. 850
 Sz. Péteri H. Ionas 292
 Szentpeteri I. P. 226, 612
 Szentzi Io. 610
 Szepsi Casp. 612
 Szepsi I. F. 226
 Szepsi Paullus 610, 850
 Szepsi S. St. 228
 Szepsi Korotz Georg. 610
 Szepsi Latzkó Matthaeus 228
 Szerdahelyi Gabr. 870
 Szigeti Georg. 850
 Szikszai Basilius 610
 Szikszai Siderius Steph. 228, 610
 Szilágyi Franc. Benjam. 402
 Szilágyi Martinus 188, 192, 202, 614, 850
 Szilágyi Sam. 192
 Szilágyi Sam. junior 444
 Szilágyi Steph. Benjamin 130, 106, 612
 Szilágyi Tönkö Mart. 190
 Szilágyi Tönkö Steph. 192
 Szili Steph. 920
 Szirmay Thomas 184
 Sziszeki Sartoris Mich. 226
 Szoboszlai Mich. 850
 Szoboszlai N. Samuel 202, 468, 850, 978
 Szokolyai Steph. 190, 308
 Szondi Ioannes 110
 Szondi Susanna 110
 Szödi Steph. 190
 Szönyi Benjamin 594
 Szönyi K. St. 850
 Szörényi Ladislaus 442
 Sztregovai Madáts Georgius 500
 Sztruhar Anna 524
 Tabajdi Sáska Ioan. 192
 Tackenius Otto 284
 Tafferner 164
 Tandeler Tobias 226, 800
 Tarczali Paulus 468, 608, 978
 Tarczali Petrus 956
 Tarpai Sylvanus And. 132
 Taubmann Frid. 214, 226, 228, 732
 Tataneus Magister 480
Tectander Iosephus 420, 212, 826—842, 944
 Teichmeyer H. Frider. 154
 Teissier Ant. 688

- Téjfalvi Csiba Paul 190
 Telegdi Mich. 816
 Telegdi Nicolaus 616, 622, 816
 Teleki Adamus 344; 350, 606
 Teleki Alexandrus 26, 28
 Teleki Iosephus 26, 28, 316, 320, 344,
 434
 Teleki Ladislaus 606
 Teleki Michaël 28
 Teleki Sam. 298
 Teleki Paullus 28, 344
 Temeswari Pelbartus 426, 428, 430,
 432
 Temlin Matthias 468, 978
 Tenatius Iános 308
 Terbots Steph. 34
 Teremi St. 850
 Teutsch Andreas 468, 54, 978
 Textoris Dan. 468, 978
 Thebanus Hyppolitus 712
 Theis Mich. Gottlib. 468, 978
 Theon 728
 Theophrastus 278, 522
 Theoxenus 44
 Thill Georg. Eric. 468, 978
 Thomas 148, 150, 468
 Thomas Abbas 162
 Thomas Elias 418
 Thomas Episc. 406
 Thomas Magister 978
Thomas Med. Doct. 378—382, 934,
 938
 Thoraconymus Matth. 610, 650
 Thrawtenberger Antonius 544
 Thurneisser Leonhardus 270, 792
 Thuroczi Ioan. 470, 472
 Tiberius Imp. 910
 Tiberius II. Imp. 312
 Tibullus Albius 292, 294
 Tichtel Bartholomaeus 404
Tichtel Ioannes 140, 148, 402—404
 Tiefftrunck Daniel 418
 Till Georg. Erich. 418, 420
 Timon Sam. 434, 862
 Tiraquellus 334
 Tissot 540
 Tluk Sigismundus 104
 Tollius 176, 274, 374, 866, 868,
 872, 874, 888
 Tolnai Emericus 382
 Tolnai Io. 610
Tolnai Stephanus 404—410
 Tomicky Petrus 458
 Tonsoris St. 226
 Topolits Andr. 384, 468, 978
 Torda Sigismundus 420, 618, 622,
 686, 700
 Torkos Ioan. 420
 Torkos Iosephus 468, 864, 872, 874,
 964, 978
 Torkos Iustus Ioan. 176, 178, 252,
 304, 356, 420, 670
 Torner Mich. 468, 978
 Torquatus Antonius 296
 Totfalusi Martinus 608
 Toth Sipkovits Ios. 266
 Tournafortius 578
Toxaris 410—412
 Töröc Mich. 950, 952
 Tökölyi Emericus 246, 340
 Tökölyi Stephanus 338, 340, 272,
 656
 Tölczecki Io. 132
 Török, de Telekes, Steph. 266
 Traianus Imp. 180, 586
 Trampius Godofredus 106
 Trangus Elias 468, 978
 Trangus Mich. Theoph. 468, 978
 Transilvaniai Ioannes 134, 136, 142,
 378, 940

- Trapezuntius 576
 Trebonianus Iunius 878
 Treutler 438
 Trewius 56
 Tricesius Andreas 336, 338
 Triller 526
 Trimmel Matthias 248
 Tritsius 710
 Trnka Wencesl. 468, 978
 Troester Io. 468, 978
 Trogmayer Ios. Gottl. 468, 978
 Trost Ioan. Mart. 420, 468, 978
 Trostfried Hegenetius 844
 Trotzius C. H. 770
 Trösterus 302
 Tseñgeri Ios. 608
 Tsepregi Turkovits Mich. 342
 Tserei Michaël 82
 Tsétsi Io. jun. 612
 Tsétsi Io. sen. 612
 Tséti Sam. 614
 Tsomos Michaël 346
 Tuchscherer Phil. 234
 Tudek 978
 Tulianszky 710
 Turnebi Adrian 686, 732
 Turóczi Io. 898
 Turso Alexius 458, 190, 192, 198,
 200, 202, 204, 206, 208
 Turso de Bethlehemfalua Ioannes 258
 Turzoni Georgius 216, 230
 Tutius Georg. 322
 Tutius Mart. 468, 978
 TÜRCK Sebastianus 118
 Typotius Iac. 228
 Tzak 468, 978
 Tzanaki Matth. 64
 Ugróczi Mich. 384, 468, 980
 Ugolinus Archiepisc. 400, 404, 406
 Ujfalvi Katona Emericus 190, 226
 Ujj-Laskoi Laur. 190
 Ujvári Thom. 612
 Ungler Lucas 238
 Untzer Matth. 356
 Urbanus 548
 Ursinus Andreas 118
 Ursinus Falv. 686, 716
 Utenhovias Benedictus Figulus 280
 Uylaki Ioannes 420
 Uylaki Clara 212
 Vaillant Io. 468, 702, 704, 910, 912
 Vak Béla 492
 Valentinus Episc. 400, 404, 406
 Valerius David 294, 610
 Valerius Maximus 46
Valmarin Israël 412—416
 Valor Philip. 940
 Vangio Francus Io. 942
 Varadi I. még Waradi
 Váradi Greg. 130
 Varadi Iacobus 228
Váradi Matthias 468, 848—852
 Váradi Michaël 140, 376, 226, 940
 Váradi Petrus 940
 Varandeus 800
 Várdai Petrus 86, 142, 294
 Vári Mich. 190
 Varignana Guil. 938
 Varjas Ioan. 192
 Vásárhelyi Iac. 468, 980
 Vásárhelyi Moises 610
 Vásárhelyi Steph. 468, 980
 Vass Catharina 202
 Vater Christian 448, 54
 Vátzi Andr. 612
 Vecsei Georg. 190

Udvarheli Bart. Thomas 226
 Uffenbach Petrus 516

- Vegetius 716
 Vejza 468
 Velcz Iacobus 174
 Velius Caspar Ursinus 826
 Vellius 710
 Velsch Georg. Hieron. 568
 Verantius Ant. 686, 700
 Vereczi Franc. 106
 Veresegyházi Steph. 612
 Ve resegyházi Szentyel Mich. 128
 Verestoi Georg. 348
 Verestói Sam. 468, 980
 Verétzi Franc. 610
 Vernher Georg. 420
 Vernsdorffer 216
 Verus Lucius Aelius Imp. 912
 Vesalius 232
 Vesselényi Paullus 852
 Vesti Ius. 356
 Vetsei Steph. P. 980
 Vette Andr. 422
 Vette Georgius 418—424
 Vette Ioan. Georg. 422
 Vezza Gabr. 980
 Victorius 686
 Viczenius Michael 438
 Vidholz Io. Vdalricus 550
 Viecker Io. Iac. 904
 Vierius Io. 762
 Vietor David 468, 980
 Vietor Hieronymus 420, 460, 198,
 202, 204, 206, 216, 218, 220,
 726, 774, 776, 812, 828
 Vigand Ioan. 444
 Villa Ruthenicai Nicolaus 546, 548
 Vinck Dan. 378
 Vinterburger Ioannes 860
 Vintze Georg. 188, 210, 98
 Viragine Iac. Ianuensis de 430, 432
 Virmond, Damianus Hugo 50
 Viski Mart. 608
 Viski de Máramaros Samuel 202
 Visoli Hunior Io. 226
 Visoli Hunior Michael 226
 Vitalis de Furno Ioannes 144
 Vitéz Ioannes 334, 440, 560
 Vitéz Susanna 852
 Vitte 266
 Vitus Balsaratus Io. 394, 610
 Viszaknai Beretzki Georgius 70—84,
 608
 Vladislaus Rex 618
 Voetius Gisb. 130
 Voglneck 58
 Voigtius 226
 Volder, de, Burcherus 204, 208
 Vollgnad Henricus 56, 60
 Volusianus Imp. 306
 Vosegenius Georg. 338, 340
 Vrantius Ant. 220
 Vratislaviensis Michael 188, 204,
 776
 Wachendorff 348
 Wachsmann Andr. 468, 980
 Wachsmann Sigism. 468, 980
 Wachsmann Catharina 152
 Wadingus 432
 Wagerus 142, 896, 900
 Wagner Car. 136, 294, 894
 Wagner Luc. 176, 468, 980
 Wagner M. Georg. 254
 Wagner Martinus 346
 Wághi Georg. 468, 980
 Waillant Io. 962, 968
 Waldmann Catharina Margaretha 266
 Waldman Dan. 468, 980
 Waldman Esaias 468, 980
 Waldung Wolfg. 800
 Wáli Steph. 306, 376

- Wallaszakai Ioan. 420, 900
 Wallaszky Paul. 138, 154, 164, 166
 Walter G. 128
 Wampe 980
 Wand Georg. 326
 Wayen, van der, Ioan. 84
 Weber Dan. 954
 Weber Frid. 954
 Weber Ioann. 64, 386, 392, 736,
 952, 954
 Wedel Georg. Wolf. 296, 386, 268,
 270, 952
 Wedel Ioan. Adolph. 154, 162, 386
 Wegelinus M. Thomas 184
 Weidler 526
 Weinmann Ioan. Wilhelm. 522
 Weissenburg Thomas 152
 Weisz 468, 980
 Weisz Susanna 740
 Weitner Godofred. 892
 Weixelberger M. Aegidius 184
 Wenceslaus Rex 936
 Werner Georg. 174, 270, 828, 890
 Werner Sabina 828
 Wernischek Io. Iac. 468, 980
 Wesseling 462
 Weszprémi Steph. 54
 Wetsch Ignat. 174, 254
 Wetstenius 46
 Wiclef Ioannes 42
 Wieland Io. Car. 420, 468, 980
 Willich Samuel 664
 Winckler Ios. 468, 980
 Winder Ios. 468, 980
 Windisch Io. Theophil. 356, 420,
 468, 980
 Windteysen Maria 298
 Winter Robertus 114, 120
 Winterburger Io. 192
 Winterl. Iac. Ios. 468, 980
 Wipacher David 176, 426—432
 Wipacher Ioan. Henr. 426
 Wirth Georgius 148, 378, 432—440,
 942
 Wisnyavitzky 170
 Wladislaus Rex 564, 568, 864
 Wladislaus II. Rex 148, 276, 278, 440,
 404, 852, 854, 942
 Woertmannus 348
 Woita Car. Anton. 182
 Wolff 320, 350, 626
 Wolff Ferdinandus 946
 Wolff Christ. 946
 Wolfius Hier. 686
 Wolph Casp. 730
 Zabler Iac. 172, 324, 252
 Zabler M. Petrus 656, 744
 Zabra Ioannes 328
 Zacchias 322
 Zacharides Georg. 468, 980
 Zádorfalvi 102
 Zágoni Bara Steph. 468, 980
 Zágoni Gabr. 468, 980
 Zamer Ioan. 432
 Zamolxis 468, 980
 Zamosius 302
 Zanard 322
 Zanetti Barthol. 818
 Zanger Ioannes 222
 Zapffius Gottfrid. M. Car. 24
 Zapffius Io. Adam 356
 Zapolya Ioannes I. Princ. 148, 326,
 294, 296, 828, 834
 Zapolya Ioannes II. Princ. 836, 838,
 Zapolyai Georgius 326, 834
 Zapolyai Stephanus 834
 Zebegnyei Io. 610
 Zebra W. Clemens 354
 Zecha I. Rex. 490

- Zeechi Nicolaus 410
 Zemenchen, de, Christophorus 328
 Zemlényi Ge. 610
 Zepsi Valentinus 212
 Zey Andr. 980
 Zibser 646
 Ziegler Andreas 468, 844—848
 Ziegler Christianus 844
 Ziegler Martinus 844
 Zilahi Andr. 342
 Zilahi Sebess Andr. 614
 Zimmermann Io. Christian 276,
 280
 Zimmermann M. Ioan. 338, 724
 Zipser 646
 Zohar Abhomeron Abyn 520
 Zolicoffer Maximil. Honor 420, 468,
 980
 Zoltán Iosephus 352, 468, 980
 Zoroaster 226
 Zrini Nicolaus 236, 840
 Ztrecze de Kazay Sam. 144
 Zudar Emericus 398
 Zudar Petrus 410
 Zurbrucken Mich. 468, 980
 Zwelfer Io. 158, 284, 286
 Zvingerus Theod. 248
 Zvittinger I. Czvittinger
 Zsámboky I. Sambuky

